M. IBRAHIMOV

VENI-VA ZIUA

Cartea Rusă

MIRZA IBRAHIMOV

VENI-VA ZIUA

TRADUCERE DIN LIMBA RUSĂ
de
ANDA BOLDUR şi V. POPESCU

1953

EDITURĂ A.R.L.U.S. „CARTEA RUSĂ"

Coperta de *A. STOICESCU*

Va veni ziua când muncitorii din toate țările vor ridica dârz capul și vor spune cu tărie : ajunge ! Nu vrem să mai ducem o astfel de viață ! Atunci se va prăbuși puterea amăgitoare a celor ce sunt tari fiindcă sunt lacomi ; pământul le va fugi de sub picioare, și nu vor mai avea pe ce să se sprijine...

MAXIM GORCHI :
„Mama"

1

Soarele care pârjolise toată ziua pământul, cobora spre asfinţit. Resfirate deasupra zării, scamele de nori ce răsfrângeau cele din urmă raze, se ofileau, se întunecau. Noaptea sudică se lăsa molcom deasupra satului şi adierea uşoară care venea din spre culmea înzăpezită a muntelui Savalan, prevestea că avea să fie răcoroasă.

Fridun stătea culcat la poala clăii de snopi de grâu, adunaţi pentru treierat. După ziua istovitoare de zăpuşeală şi de trudă, sorbea cu nesaţ boarea serii şi, cu ochii pierduţi spre cerul ce se întuneca treptat, se lăsa furat de gânduri. Vântul înviorător, pornit din îndepărtatul Savalan strecura o tihnă adâncă în trupul lui ostenit, frânt, şi gândurile îl purtau spre o lume minunată şi îndepărtată. Visurile şi setea lui de fericire îl duceau spre această lume pe care şi-o putea doar închipui şi care îi mângâia sufletul cu armonia ei desăvârşită şi nestrămutată ; acolo totul era zâmbet şi frumuseţe nepieritoare.

Cât de ades visa el la lumea de libertate şi de fericire, în care omul este ziditorul şi stăpânul întregii vieţi, în care chipurile strălucesc de bucurie şi fiecare este însufleţit de setea de a trăi şi de a înfăptui. In lumea aceea nu se ştie ce-i foamea, ce sunt nevoile, şi nu întâlneşti priviri înnegurate care să oglindească desnădejdea...

Un glas străin îl smulse însă dintr'odată din visurile acestea minunate:

— Flăcăule! Dă-mi furca!

Era Gasanali, vecinul care-şi treiera grânele pe aria sa.

Fridun se ridică şi-i duse furca. Se uită la obrazul lui ars de soare, obraz care aducea cu pământul crăpat de arşiţă, apoi se culcă din nou la poala clăii.

Incercă să-şi reia depănarea visurilor, dar nu izbuti: se risipiseră ca un acoperiş de paie în mânia vântului...

In faţa ochilor i se îmbulziră crâmpeie din viaţa lui grea, chinuită. Copilăria... Moartea părinţilor... Amarul dela Teheran... Apoi Tebrizul... Dintre toate, cele mai nesuferite i se păreau zilele cumplit de călduroase şi serile înnăbuşitoare din Teheran, unde se simţise întotdeauna ca într'o cuşcă. Gândindu-se la ele, satele înnecate în verdeaţă, grădinile cu izvoare reci ţâşnind de sub pământ, covorul pajiştilor smălţuite de flori, primăvara, munţii Azerbaidjanului drag, care-ţi ademenesc privirea, toate i se păreau şi mai minunate. Intr'o pornire de dragoste aprinsă, pentru locurile în care copilărise, Fridun se lipi de pământul moale, pătruns de mireasma grâului abia secerat şi lacrimi îi împânziră ochii...

Chemarea muezinului din minaretul scund al moscheei satului, aminti credincioşilor că se apropia ora rugăciunii, a namazanului [1]).

Muezinul îngâna leneş, fără însufleţire, repetându-l parcă în silă, un cântec tărăgănat de care se vede că i se făcuse şi lui lehamite. Glasul lui dădea semne de oboseală şi părea totodată să răspândească în jur o teamă de neînţeles, amintind de o taină înfricoşătoare...

Dela primele lui unduiri, credincioşii se opreau din vorbă sau îşi lăsau lucrul şi, rămânând locului, rosteau salavatul — rugăciunea care preaslăveşte pe pro-

[1]). *Namaz* — rugăciune musulmană la o oră anumită din zi. (In limba persană). (N. red. rom.).

fetul Mahomed. Apoi săvârşeau dastamazul — spălatul — pregătindu-se de namaz.

Singur Fridun nu se clinti din loc... Rămase mai departe culcat, cu ochii pierduţi pe cerul fără fund, uitându-se din când în când la ţăranii credincioşi pe care o teamă de robi îi făcea să se cutremure în faţa acestui cer. Dar glasul unchiului Musa îl făcu să se scoale.

— Fridun, băiete, vântură tu niţel pleava până sfârşesc cu namazul ! — îi spuse el, întinzându-i furca.

Fridun se ridică fără grabă şi, luând furca, prinse să vânture grâul amestecat cu pleavă, treierat cu cinci zile în urmă.

Ca şi cum ar fi voit să-şi ceară iertare, unchiul Musa, adăugă cu un aer vinovat :

— Ştii, frate, nu se prea întâmplă să bată un vânţuleţ ca ăsta. Dă-i zor ! Astăzi trebue să isprăvim cu vânturatul ca să putem treiera mâine şi ce a mai rămas.

Săltând sus pe furcă grăunţele amestecate cu pleavă, Fridun se uită la faţa lui arsă de soare şi nu răspunse. Îşi aminti de Gasanali, căruia îi dăduse adineaori furca. Da, chipurile tuturor ţăranilor, dela mic până la mare, erau înnegrite, pârlite.

Cu mânecile suflecate mai sus de cot, unchiul Musa se aplecă şi ridică ulciorul ascuns între snopi. Îi scoase fără grabă dopul de cârpă şi-l aplecă, dar văzând că nu curge niciun strop de apă, începu să-l scuture.

— Bată-te să te bată !... se întoarse el către Fridun. — Nu mi-ai lăsat nicio picătură.

Fridun aruncă furca şi întinse mâna după ulcior :

— Dă-l încoace ; trag o fugă până la izvor !

— Nu mai e vreme. Până te întorci tu, trece namazul şi întârziem cu treaba. Mai bine mă lipsesc.

Spunând aceasta, se întoarse către o fată de vreo şaptesprezece ani care mătura cu un târn marginile ariei.

— Ghiulnaz, — strigă el. — Dă fuga după apă. Ne trebue pentru cină.

Fata aruncă mătura pe scândurile cu care se treiera grâul, puse ulciorul pe umăr şi cu paşi osteniţi se îndreptă spre izvor.

Fridun puse din nou mâna pe furcă. Ochii lui mângâiau boabele de grâu coapte, curățate de pleavă și pieptul i se umplea de bucurie. Prinse să vânture cu puteri noi, cu sârguință îndoită.

Musa, care-i urmărea mișcările dibace, luă un pumn de grâu vânturat și, frământându-l în mână, se uită la el cu drag.

— Maşallah [1]) ! Asta-i bogăția ! Asta-i viața ! — spuse el cu mândrie, apoi se trase laoparte.

Săvârșind fără apă ritualul dastamazului, scoase din buzunar o batistă de rugăciuni veche și murdară, — djanamazul — o întinse pe pământ și-și începu ruga :

— Allah-akber ! Mare e allah !...

Fridun își vedea înainte de treabă, fără să ia în seamă nici tânguirile muezinului, nici strigătele : „Allah-akber" care se ridicau de pe ariile vecine.

Sălta furci pline și boabele grele de grâu cădeau pe pământ la picioarele lui, în timp ce pleava ușoară era dusă de vânt mai departe.

Aiaz — fiul unchiului Musa, un băiețel de vreo șapte ani, dădea pleava deoparte, iar pe cea care cădea chiar alături de boabe o aduna grămadă grijuliu și o cernea printr'o altă sită anume, mai rară. Copilul nu lăsa să se piardă niciun bob de grâu. Cu gravitatea unui om mare, îi poruncea mereu lui Niiaz — fratele său mezin, care n'avea decât cinci ani :

— Adă strachina ! Adună grâul ! Dă-mi sita deasă să cern țărâna !

Sârguitor și ascultător, Niiaz făcea tot ce-i spunea fratele său mai mare.

— Aiaz ! Da' dece nu vine mama ?

— Ce-i, ai flămânzit ! Mai rabdă nițeluș, că o să vină...

De dimineață amândoi băieții munceau pe arie, în rând cu cei mari. Soarele arzător, munca grea și foamea îi istoviseră de-a-binelea. Fridun se uită la ei și o milă nesfârșită îi strânse inima. Plânsul care venea de

---

[1]) *Maşallah* — allah a binevoit. (In limba persană). (N. red. rom.)

lângă claie îl umplea însă şi mai mult de jale. Plângea Almas, fata cea mică a unchiului Musa ; împlinise de curând trei ani. Niiaz alergă la ea şi, gângurind ceva în graiul ei copilăresc, încercă s'o liniştească :

— Dece plângi ? Uite, vine mama, — spuse el şi arătă cu mâna spre sat. Copiliţa tăcu o clipă, dar văzând că mama nu se ivea de nicăieri, începu să urle şi mai tare. In cele din urmă, nemaiputând să îndure lacrimile surioarei sale, Niiaz se porni şi el pe plâns. Auzindu-le suspinele, Aiaz puse sita jos şi alergă la ei.

— Nu plângeţi, nu plângeţi ! — le spunea el îmbrăţişându-i şi mângâindu-i pe creştet. Acuşi vine şi mama !

Liniştindu-i cu greu, lăsă pe Almas în grija lui Niiaz şi se puse din nou pe lucru.

Copleşit de gânduri apăsătoare, Fridun continua să vânture automat, dar mânia îi clocotea în suflet.

Pe ariile aşezate toate într'un singur rând, oamenii vânturau de zor cu furca şi, moviliţele galbene de grâu, rodul unei munci îndelungate şi stăruitoare, creşteau văzând cu ochii.

Anul acesta recolta era bogată. Belşugul trezea în fiecare nădejde şi încredere. Oamenii aveau să-şi poată plăti în sfârşit datoria faţă de moşier, să dea partea cuvenită pentru moll [1]), pentru moscheie, pentru nevoiaşi, să mai facă rost de cele de trebuinţă în gospodărie, să asigure traiul familiei pe un an întreg, până la noua recoltă, şi să-şi înfăptuiască dorinţele cele mai dragi.

In ochii tuturor se citea bucuria şi în purtarea unora faţă de alţii era o voie bună prietenoasă, caldă.

Fridun îşi făcea şi el socoteala să pună ceva bani deoparte ca să plece la Teheran şi să se înscrie la universitate. Nădejdea aceasta îi dădea aripi, îi umplea pieptul de bucurie.

Unchiul Musa şedea încă în genunchi mormăind rugăciunea de încheiere a namazului, când la marginea ariei se ivi mătuşa Saria, nevasta lui, care robotise

---

[1]) *Moll* — treaptă bisericească inferioară. (In limba persană). (N. red rom.)

toată ziua şi care îşi lăsase treburile de acasă doar ca să aducă cina.

Zărind-o, copiii cei mici se repeziră în întâmpinarea ei, agăţându-i-se de poalele rochiei. Înţelegând cât de tare flămânziseră, femeia se grăbi spre claie, desfăcu o legăturică şi întinse ştergarul de-a-dreptul pe pământ. In mijloc puse o strachină de aramă înnegrită de foc şi o umplu cu lavaş [1]).

Văzând că cina e gata, unchiul Musa îşi sfârşi rugăciunea, împături cu grijă djanamazul, îl sărută şi-l bagă în buzunar.

— Haide, fiule! — spuse el ridicându-se. — Hai, Fridun să mâncăm... — Apoi, întorcându-se către Ghiulnaz care se înapoia dela izvor cu ulciorul plin pe umăr :

— Hai, copilă! Trebue să fii şi tu flămândă!

Fridun rezemă furca de snopii netreieraţi încă, se apropie de claie şi se aşeză pe pământ în faţa unchiului Musa, cu picioarele sub el.

Ghiulnaz se aşeză alături de maică-sa.

Rupeau pâinea, luau din strachină bucăţi de brânză şi, înfăşurându-le în lavaş, mâncau cu lăcomie.

Copiii îşi dădură repede gata porţiile. Aiaz şi Niiaz se traseră mai aproape de tatăl lor, în dreapta şi în stânga lui, privind în tăcere când la el, când la Fridun. Fetiţa se urcă pe genunchii mamei.

Fridun se uita la copilaşi cu un simţământ de dragoste amestecată cu milă. Felul lor supus şi tăcut, nepotrivit vârstei, trupuşoarele aproape goale şi întreaga lor înfăţişare de copii necăjiţi, trezeau în el o nespusă amărăciune. Îşi îndreptă fără voie privirea spre Ghiulnaz, care după ce mâncase sfioasă două bucăţi de lavaş cu brânză, rămăsese tăcută deoparte, ca şi când ar fi aşteptat porunci.

Ochii negri, adânci, ai fetei păreau şi mai strălucitori din pricina obrazului ei alb, lucru puţin obişnuit prin părţile locului. Mijlocul subţire şi umerii rotunzi dădeau trupului ei un farmec femeiesc deosebit. Nici

[1]) *Lavaş* — un fel de turtă făcută din făină şi apă. (In limba azerbaidjană). (N. red. rom.)

picioarele, desculțe, cu tălpile crăpate, nu izbuteau să știrbească vraja frumuseții sale fragede, neîntinate.

Ghiulnaz purta o cămașă de pânză groasă, cenușie, care-i ajungea până la genunchi. Pe copii atârnau niște zdrențe jalnice, prin care li se vedeau coastele. Picioarele și brațele le erau goale. Halul în care se aflau îl chinuiau pe Fridun mai mult decât orice; simțea că i se oprește mâncarea în gât.

Unchiul Musa care, cu agerimea țăranului, știa să prindă tot ce se petrecea sub ochii lui, spuse ca și cum ar fi vorbit la întâmplare:

— Anul ăsta, allah ne-a dat o recoltă îmbelșugată. O să avem ce pune deoparte pentru hrana copiilor; restul grâului îl vindem la Ardebil ca să-i înțolim. Nu fi mâhnit Fridun! Allah e milostiv!

După ce mâncă, Fridun mulțumi și întoarse capul.

Ghiulnaz, care nu-și luase ochii dela ei, se grăbi să aducă un lighean. După aceea luă ulciorul și îi turnă lui Fridun apă. Acesta, potrivit obiceiului, își spălă mâinile, apoi își trecu degetele umede pe buze și se dădu la o parte.

Unchiul Musa ridică strachina goală, o șterse cu cea din urmă bucățică de pâine care-i mai rămăsese și pe care o înghiți cu poftă, apoi se spălă și el pe mâini și spuse:

— Iți mulțumesc doamne! Noi am mâncat și ne-am săturat! Tu, satură-i pe cei flămânzi!...

Mătușa Saria strânse vasele și le înveli în ștergar.

— Nevastă, — îi spuse unchiul Musa, — ia copiii și du-te acasă. Noi mai avem încă de lucru. Se prea poate să stăm toată noaptea la arie. Ghiulnaz, fată, du-te și tu. Să dormiți, să vă odihniți...

Mătușa Saria dădu seara bună bărbaților și se aplecă să ridice pe Almas, dar Ghiulnaz i-o luă înainte.

— O duc eu! — spuse ea maicăi-sii și sărută fetița care-i cuprinse strâns grumazul cu mânuțele.

După câțiva pași, pe drumul ce ducea în sat, Ghiulnaz se întoarse și se uită la Fridun peste umăr.

Acesta se ferea de privirile ei care-i frigeau inima dureros și plăcut în același timp, totuși, ochii lui se întâlneau mereu cu ochii adânci ai tinerei fete.

Unchiul Musa cercetă faţa îngândurată a băiatului, apoi se uită lung în urma copiilor care se îndepărtau şi oftă adânc.

— Blestemată sărăcie! — mormăi el. — Il faci pe om de ocară faţă de copii, de nevastă, de vecini... Parcă n'am văzut adineaorea cum ţi s'a oprit bucătura în gât când te-ai uitat la copii? Să nu crezi că noi suntem ţărani proşti şi nu pricepem nimic. Înţelegem şi noi câte ceva. Da' ce să-i faci, dacă n'ai de unde? Când mă uit la ei mi se rupe inima. Nu pot nici să-i îmbrac, nici să-i satur. Le e mereu foame şi veşnic îs goi... De unde să le iei tot ce trebue? — Tăcu o clipă, adâncit în gânduri. Apoi adăugă cu mâhnire: — N'am nici patruzeci de ani şi ai zice că sunt un moşneag de optzeci. Părul mi-a încărunţit şi trupul a început să mi se gârbovească. Şi toate acestea numai de focul copiilor. Muncesc din greu fără răgaz, nu ştiu ce-i oboseala, doar, doar oi izbuti să le umplu burţile şi să le acopăr goliciunea. Dar nu izbutesc. Nu izbutesc defel. Când nu-i una, când nu-i alta.

Musa îşi umplu luleaua de nuc pe care şi-o cioplise singur, scăpără o cremene şi, trăgând un fum, ridică de jos o mână de pământ şi o strânse în pumn.

— Uite, vezi asta? — spuse el cutremurat. — Asta ne face să murim de foame, ne spetează, ne face de ocară în faţa copiilor şi de râs în faţa lumii! Dumnezeu a dat pământul ăsta bogaţilor, iar omul sărac, chiar dacă face pe dracu' în patru, tot nu poate să-şi astâmpere foamea. Cine are pământ, are şi viaţă. Ţăranul fără pământ, moare ca un câine!

Copleşit, îşi aţinti privirea în pământ. Fridun ar fi vrut să-şi îmbărbăteze unchiul, să găsească vorbe de mângâiere. Dar de unde să le ia? Într'adevăr, cu ce l-ar fi putut mângâia pe Musa? Şi de minciuni îi era silă.

— Om trăi şi om mai vedea, — spuse oftând iar bătrânul, ca şi cum ar fi făcut un bilanţ al gândurilor sale amare, şi se ridică. — Hai să isprăvim treaba!...

Începură amândoi să vânture. Deodată, în aria vecină răsună un glas necunoscut, poruncitor:

— Ei, potrivește grămada și hai să pun semnul!

Fridun se opri și ascultă cu luare aminte.

— E Mamed, vătaful boierului; a venit să însemne grânele, — îl lămuri unchiul Musa. — Ei, băiete, aici la noi e o întreagă dandana. Țăranul n'are voie să se atingă de grâul vânturat până nu este însemnat cu un semn anume. Iar împărțeala e cam așa: două părți țăranul, trei boierul, sau o parte țăranul, patru boierul. Și până când nu vine vătaful, nu-i voie să strici semnul.

— Dar dacă cumva se umflă vântul sau o vită surpă grămada și strică semnul, atunci ce se întâmplă? — întrebă mirat Fridun.

— Atât îți trebue! Dacă semnul a fost mișcat, înseamnă că ai furat grâu. Boierul îl ia atunci tot. Să te ferească dumnezeu de o belea ca asta!

Vătaful se apropie de ei, controlă grâul vânturat și trecu mai departe bombănind.

— O să vin mai târziu să pun semnul.

In puterea nopții, la lumina albă a lunii, unchiul Musa și Fridun sfârșiră cu vânturatul, cărară laoparte pleava și făcură grâul movilă.

Vătaful Mamed dădu un nou târcol ariei. Văzând că isprăviseră, se apropie de grâul vânturat, ținând în mână semnul care aducea mai mult cu răzătoarea tencuitorului: dedesubt avea dinți, iar deasupra un mâner la fel cu al răzătoarei.

— *Bismillah!* In numele lui dumnezeu — rosti Mamed și cu o mișcare cu care se vedea că era deprins, împlântă cu putere semnul pe vârful conului de grâu.

Când ridică mâna, urmele dinților rămaseră pe movilă, așa cum rămâne urma tiparului pe hârtie. Apoi, făcând încetișor ocolul movilei, vătaful o însemnă dela vârf până la bază. Urme adânci brăzdară toată suprafața conului. După ce-și îndeplini sarcina, vătaful Mamed se îndepărtă.

— Hai, băiete, să dormi și tu o țâră! — îi spuse unchiul Musa lui Fridun. — De bună seamă, ești ostenit. Mâine trebue să ne sculăm în zori.

Şi fără să mai aştepte răspuns, se întinse pe pământ, cu capul pe un snop. Cu toată oboseala, Fridun se zvârcoli multă vreme până să poată adormi.

Noaptea se destrăma pe nesimţite şi spre răsărit zarea începea să pălească.

Fridun fu trezit de strigătele ascuţite ale unchiului Musa: „Allah-akber!" care însoţesc namazul. Ridică braţele şi trase adânc în piept aerul proaspăt al dimineţii. Din lanurile în care spicele de grâu îşi plecau grele belşugul şi de pe pajişti venea năvalnic, cotropind aria, mireasma proaspătă de grâne nesecerate, de ierburi şi de flori de câmp.

Nici în zare, nici pe înaltul cerului nu se vedea un nor; bolta albastră părea fără fund. Ziua făgăduia să fie plină de arşiţă.

Fridun sări în picioare, se scutură de praf, se spălă cu apă rece din ulcior şi simţi răspândindu-i-se în tot trupul un val de puteri noi.

Aduse boii care rumegau în faţa unui stog de fân, îi înhămă la scândurile cu care se treiera şi urcă pe ele.

— Hăi — hăi! Pentru voi l-aş da şi pe tata! — repetă el îndemnul învăţat dela unchiul Musa. Şi auzindu-se rostind vorbele acestea neghioabe, îl pufni râsul mai tare ca de obicei.

Boii se opintiră. Scândurile prinseră să strivească spicele răspândite pe arie. Fridun abea se ţinea să nu cadă şi continua să mâne boii cu acelaşi îndemn caraghios.

Simţământul de vioiciune şi de voinicie trezea în el nevoia nestăvilită să zburde, să râdă, să cânte... Începu să îngâne cu jumătate de glas versurile lui Saib Tebrizi [1]):

Paharnicului să nu-i ceri să-ţi fie cupa plină,
Când însuţi soarele-ţi întinde o cupă de lumină.

De câte ori vedea chipul senin al Ghiulnazei, îşi

[1]) *Saib Tebrizi* — strălucit poet azerbaidjan din secolul XVI, (N. red. ruse).

amintea de cunoscuta poezie care începe cu aceste două stihuri.

Rostindu-le, în mintea lui răsări și de data aceasta, privirea strălucitoare a ochilor negri, adânci, și chipul atât de frumos al fetei.

Și pe neașteptate, simți învăluindu-l aevea privirea adâncă a ochilor negri; întorcându-se o zări pe Ghiulnaz uitându-se la el din dosul unei clăi. Fridun își dădu seama că obrazul ei era mai îmbujorat ca de obicei și că răsufla pripit...

„Ce minunat o să fie!" își spuse el, dar deîndată un gând cu totul deosebit îl umplu de mâhnire: „Ce bine ar fi, dacă în sat s'ar afla o școală! Dacă Ghiulnaz și prietenele ei de aici ar putea să învețe!"

Dacă ar fi stat cât de cât în puterile lui, Fridun n'ar mai fi stat pe gânduri ca să-i pună cartea în mână... Ce treabă bună ar fi fost! Să luminezi o fată săracă de țăran, aproape o cerșetoare, osândită la ofilire timpurie și la o muncă peste puterile ei! Să faci din ea un om, s'o încadrezi în marea societate omenească, să-i arăți ei înseși dece este în stare, ce puteri uriașe se ascund în ea! Și mai târziu... mână în mână cu ea să vindeci rănile patriei năpăstuite!...

Dar unchiul Musa și mătușa Saria s'ar învoi la așa ceva?

Și Fridun își aminti de o întâmplare petrecută cam cu două luni în urmă, când abia sosise în sat, și pe care atunci nu o luase câtuși de puțin în seamă.

Era seară. Se întinsese pe laviță și aținise. Mătușa Saria își culcase copiii și se așezase la căpătâiul unchiului Musa. Fridun auzise ca prin vis vorbele lor...

— Să nu-i fie de deochi cum a crescut. Iată-l flăcău în toată puterea! — spunea mătușa Saria. — Unde-i băiețașul strengar și neastâmpărat de acum cincisprezece ani? Vezi ce om deștept și de nădejde s'a făcut?

— Așa e nevastă, — întărise unchiul Musa, — mulți oameni am cunoscut eu în viață, dar suflet mai bun nu mi-a fost dat să întâlnesc. Flăcăul a crescut orfan, dar a ieșit om cuminte...

— Parcă de tifos s'a prăpădit taică-său?

— Da; n'a apucat să stea nici doi ani la Teheran şi l-a secerat molima... Ei erau, de fel, din Azerşeh, da' fiindcă le mergea tot mai rău au zis să se mute la Teheran. Şi Teheranul, groapă nesăţioasă, l-a înghiţit şi pe taică-său şi pe maică-sa, care mi-era vară.

Mai apoi, Fridun auzise pe mătuşa Saria şoptind ceva bărbatului ei, care-i răspunsese:

— De, n'ar fi rău! Dar putem noi şti voia cerurilor. Poate că ursita l-a adus aici, la noi...

Abia acum începea Fridun să desluşească tâlcul acelor cuvinte... Intoarse iar capul spre Ghiulnaz, dar cu un zâmbet jucăuş, fata se ascunse în dosul clăii.

In aceeaşi clipă, auzi glasul unchiului Musa, care se înapoia de la izvor:

— Bravo, băiete, s'ar zice că toată viaţa ai fost plugar.

Fridun îl învălui cu privirea.

— Dece te osteneşti, — spuse el cu blândeţe bătrânului. — M'aş fi dus eu după apă.

— Tu sau eu, nu-i tot aia? Du-te de mănâncă, să prinzi puteri. Ghiulnaz a adus mâncare. Hai!

Fără să mai aştepte, Musa se urcă pe scândurile de treierat:

— Hăi — hăi! L-aş da şi pe tata pentru voi, hăi!...

Nădăjduind s'o mai găsească pe Ghiulnaz, Fridun se grăbi spre claie, dar fata nu mai era acolo. Pe pământ se afla întins acelaşi ştergar cârpit şi pe el pâine şi brânză.

Soarele ajunsese la nămiezi, zăpuşeala era de nesuferit. Aerul încins ardea obrazul, pământul şi pietrele frigeau picioarele. Iarba de pe câmp se pârjolea, iar spicele necosite se sfârlogeau şi se scuturau pe lanuri. Vitele căutau umbra; păsările se ascundeau în desişul crengilor.

Cu toate acestea, Fridun nu contenea cu munca pe arie. Boii, care se învârteau din zori, abia îşi mai mişcau picioarele. Flăcăul simţea în el o sfârşeală de neînvins. Unchiul Musa, mătuşa Saria şi copiii trudeau şi ei: vânturau grâul treierat, măturau aria, cerneau pleava.

In cele din urmă, lac de sudoare, Fridun deshămă boii şi-i mână la umbră. Unchiul Musa le puse înainte un maldăr de fân proaspăt şi se îndreptă împreună cu Fridun să se odihnească la umbra uneia din clăile de grâu. Zărind-o pe Ghiulnaz, care aducea apă în ulcior, tatăl ei îi strigă:

— Ia toarnă-mi fetico puţin pe mâini!

Ghiulnaz dădu jos ulciorul de pe umăr, îşi şterse fruntea de sudoare şi, lunecând mângâietor ochii spre Fridun, începu să-i toarne lui taică-său apă.

— Doamne! — spuse cu desfătare unchiul Musa, spălându-şi obrazul, — apa asta zău că face mai mult ca orice pe lume! Hai băiete, răcoreşte-te şi tu...

Suflecându-şi mânecile şi făcând un pas spre Ghiulnaz, Fridun voi să ia ulciorul, când deodată auzi o voce aspră:

— Imi dai şi mie să beau, frumoaso?

Mamed, vătaful boierului, cobora de pe cal şi, cu piciorul stâng încă în scară, o sorbea din ochi pe Ghiulnaz.

Fridun făcu un pas înainte şi se aşeză înaintea ei, ca şi cum ar fi voit să o apere.

— Am cerut apă, — spuse Mamed, aruncându-i lui Fridun o privire înveninată. — Doar nu sunteţi ghiauri!...

Unchiul Musa căti o cană de aramă apoi, umplând-o cu apă din ulcior, i-o întinse lui Mamed.

— Dece să fie cu supărare, domnule? Doriţi apă? Poftiţi!...

Vătaful Mamed îl împinse laoparte.

— Tu eşti om bătrân, — zise el, — nu te osteni. Las' să-mi dea fata.

— Nicio osteneală! Pe dumneavoastră vă pot servi chiar eu.

— *Merci!* — răspunse galant vătaful Mamed. — Frumoasă fată ai mai crescut! Allah s'o ferească de deochi. Haide hanum, [1]) ia cana şi toarnă-mi tu apă. Să potoleşti setea cuiva e o faptă bună.

---

[1]) *Hanum* — doamnă. (In limba persană). (N. red. rom.).

Şi se apropie de Ghiulnaz. Dar Musa îi întinse din nou cana.

— Vreţi să beţi, domnule? Poftiţi!

Atunci vătaful Mamed îi smuci cana din mână şi o zvârli cât colo.

— Bine, bătrâne Musa! — spuse el. — Ţi-a părut rău de o cană de apă! Ţine minte!

Luă calul de căpăstru şi se îndreptă spre aria lui Gasanali.

— O nevastă chipeşă, o fată frumoasă, sunt şi ele o pacoste pentru omul sărac!... — oftă unchiul Musa fără să se uite la Ghiulnaz.

Fridun nu răspunse nimic. Cuvintele pe care ar fi vrut să le spuie parcă-i ţâşneau din inimă dar, privind pieziş spre fată, tăcu...

Ghiulnazei îi ardea obrazul de ruşine şi ochii ei adânci erau plini de mâhnire.

Gândul viitorului necunoscut îi strângea inima. Un simţământ neînţeles de căinţă puse stăpânire pe dânsa. Cu ce se făcuse oare vinovată? Nu cumva cu faptul că se născuse frumoasă? Inseamnă că pentru dânsa ar fi fost mai bine să fie urâtă, schiloadă? Dar cine ar alege urâţenia şi ar dispreţui frumuseţea? Nimeni, firește! Atunci dece frumuseţea ei trezea în părinţi o spaimă atât de mare, dece pe zi ce trece maică-sa tremura tot mai mult pentru ea?

Stăpânindu-şi cu greu lacrimile, Ghiulnaz turnă laptele acru dintr'o oală de lut în strachina de alamă şi începu să-l bată cu o lingură strâmbă de lemn. Tăie apoi şi puse în strachină ceapă verde, un castravete şi mentă, peste care fărâmiţă pâine, adăugând şi puţină apă din ulcior. Când ocroşca [1]) fu gata o puse în faţa tatălui ei şi a lui Fridun.

Dar n'apucară să îmbuce nici două linguri şi auziră deodată strigătul desnădăjduit al lui Gasanali:

— Săriţi fraţilor!... Ajutor!...

Fridun şi unchiul Musa se repeziră spre aria de unde pornise strigătul.

---

[1]) *Ocroşca* — ciorbă rece care se face din borş, verdeţuri crude tăiate şi mici bucăţele de carne. (In limba rusă). (N. trad.).

— M'a muşcat ghiurza ! Ghiurza ! — răcnea Gasanali, strângându-şi cu amândouă mâinile piciorul mai sus de genunchi.

Şarpele îl muşcase de piciorul gol. Stătea ascuns sub snopi şi în clipa când omul se apropiase să ia ulciorul, se ridicase şi îşi înfipsese în carne dinţii veninoşi. Nenorocitul era îngrozit; nici nu ştia ce să facă. Bocetele şi strigătele nevestei sale şi ale celor şase copilaşi răsunau în toată aria mărindu-i şi mai mult chinurile.

Musa se răsti la femeie şi la copiii care urlau, tăie în grabă trăgătoarea dela hamul cu care se înhămau boii la scândurile de treierat şi legă strâns piciorul lui Gasanali mai jos de genunchi.

— Lapte acru ! Repede ! — strigă el către femeie.

Dar laptele acru se sfârşise.

Voind să dea o mână de ajutor, un sfat, Fridun îi strigă unchiului Musa :

— Unchiule Musa, adă un medic, un medic !

Unchiul Musa dădu din mână :

— De unde medic, flăcăule !...

Umflătura se întindea tot mai sus. Văzând că nu mai era altă scăpare, Gasanali îi spuse lui Musa cu desnădejde dar plin de hotărîre :

— Ia un jungher bine ascuţit ! Piciorul trebue tăiat dela genunchi !

Leacul acesta îi înmărmuri pe toţi ; nimeni nu îndrăznea să-l pună în aplicare.

— Tăiaţi-mi-l până nu-i prea târziu ! — strigă Gasanali, citind îndoiala pe feţele ţăranilor care se adunaseră de pe ariile vecine. — Fie şi cu toporul, dar tăiaţi-mi-l mai repede.

Se întoarse apoi către nevastă :

— Ce te-a apucat să sbieri aşa ? — strigă el mânios. — Taci ! Şi linişteşte copiii !

Urletele femeii şi ale copiilor încetară pe loc.

Cineva aduse şi puse încetişor jos o toporişcă ascuţită. Gasanali întinse piciorul pe o piatră lunguiaţă şi netedă care se afla pe marginea ariei.

— Dintr'o singură lovitură ! Sburaţi-l ! — strigă el către ţăranii care se îmbulzeau îngroziţi în juru-i.

Dar nimeni nu se încumeta. Abia ridica unul toporul şi îl arunca, de parcă i-ar fi ars degetele: „Nu, nu pot!" strigau toţi şi se dădeau laoparte.

Intre timp, umflătura se apropiase de genunchi.

Gasanali se mai răsti odată la nevastă, care se pornise iarăşi pe bocit, apoi, văzând că tace supusă, strigă unui ţăran voinic care stătea mai departe.

— Ali! măcelarule! Ce-aştepţi? Nu cumva îmi vrei moartea? Ia toporul! Taie!

Măcelarul Ali îşi făcu tăcut loc printre ţărani, ridică toporul şi dintr'o singură lovitură reteză piciorul lui Gasanali chiar dela genunchi.

— Puneţi-i mai repede cârpe arse! Legaţi-i piciorul! — spuse el aruncând cuvintele în mulţime; îşi şterse stângaci cu pumnul o lacrimă şi plecă fără să se mai uite înapoi.

Piatra de pe sufletul lui Fridun se făcu şi mai grea.

Cu ce nădejdi, cu ce planuri luminoase venise el la ţară!...

Crezuse să ajutându-l pe unchiul Musa, îşi va asigura o bucată de pâine pe toată iarna şi că va avea cu ce să urmeze cursurile la universitate.

Acum, toate nădejdile i se spulberau ca cenuşa. Insă nu aceasta îi întuneca sufletul, ci gândul la starea ţăranilor. Ştia că meditând odrasle de negustori bogaţi din Teheran, putea să-şi câştige mijloacele de existenţă şi să studieze în acelaşi timp la universitate. Dar starea ţăranilor pe care o cunoştea îndeaproape, viaţa jalnică ce se desfăşura sub ochii lui îl munceau peste măsură, necontenit. Se gândea la unchiul Musa, la Gasanali, rămas schilod, la atâţia alţii ca ei... Câte nădejdi îşi puseseră oamenii aceştia nevoiaşi în recolta acestui an! Şi ce lovituri le era dat să primească!

Când vătaful Mamed aduse la cunoştinţă ţăranilor noile orânduiri hotărîte de boier pentru împărţeala recoltei, orice nădejde se stinse într'o clipită în ochii lor şi descurajarea li se zugrăvi pe faţă.

In mintea tuturor se înfipse ca un ghimpe dureros înspăimântătoarea întrebare:

— Ce o să ne facem?

Uneori lui Fridun i se părea că începe să se apropie de izvorul tulbure care otrăvea marele fluviu al vieţii poporului, că este gata să pună mâna pe rădăcina sărăciei şi a lipsurilor, a foametei şi a nenorocirilor care prăpădeau ţara.

Această rădăcină erau raporturile sociale care domneau la sate, stăpânirea pământului de către moşier, foamea, sărăcia, întunericul în care orbăcăia poporul înrobit.

Muncit de aceste gânduri apăsătoare, Fridun se îndrepta din sat spre arie.

Înainte de a ajunge la râu, trebuia să treacă pe lângă locul unde ţăranii aruncau gunoiul şi cenuşa din vetre. Luarea aminte îi fu atrasă de copilaşii descuiţi, în zdrenţe, cu capul gol care scurmau în cenuşă ca nişte găini.

Fridun se apropie de ei, dar la vederea pleoapelor pline de puroi, roase de conjunctivită, întoarse fără să vrea privirea şi se gândi că boala aceasta care-i rodea pe copii, osândindu-i la orbire, semăna cu însăşi structura socială, cu raporturile sociale dela sate.

„Nu se mai poate! Groapa de gunoi trebue să fie nimicită. Altfel întreg poporul îşi va pierde vederea, va fi infirm!" îşi spuse el.

Cu acest gând trecu prin albia uscată a râului. Încă de departe zări mulţimea adunată pe arie. Un automobil sclipitor lucea la soare.

Lângă un stog, se înjghebase din palasuri[1]) vechi un fel de cort; sub el, fusese adusă o bancă acoperită cu o velinţă.

Pe bancă şedeau patru oameni — după înfăţişare păreau să fie boieri mari; în faţa lor, la poruncă, stătea Ali, şeful de jandarmi din sat, şi vătaful Mamed. Afară, la intrare, mai erau doi jandarmi. La o oarecare depărtare de ei, se îngrămădeau ţăranii.

Zărindu-l pe Fridun, unchiul Musa îşi făcu loc până la el şi-i şopti la ureche:

---

[1]) *Palas* — scoarţă grosolană de lână cu care se acoperă la ţară duşumelele. (N. red. ruse).

— A venit boierul... Domnul Hikmat Isfahani.

— Boierul? La ce-o fi venit aici tocmai dela Teheran?

— Da'ştiu eu? Aşa am auzit, că a venit cu nişte musafiri la conac. A ieşit cu ei la plimbare. Vătaful Mamed i-a întâlnit prin apropiere şi i-a adus aci.

— Ala care şade alături de boier, e american, — şopti cineva. — Pare-se că n'a fost niciodată în Azerbaidjan şi boierul l-a poftit să i-l arate şi să-l plimbe prin munţi!

— Aşa e! — întări un altul. — Se plimbă şi-şi face şi interesele!...

Fridun îşi croi drum prin mulţime ca să vadă mai de aproape pe boieri. Cercetă plin de curiozitate pe burduhănosul Hikmat Isfahani, căruia îi atârnau cărnurile. Se vede că bogătaşul îşi dădea seama de ura care mustea în mulţimea aceea tăcută, şi deaceea căuta s'o înfricoşeze cu aerul lui fioros: îşi ţinea sprâncenele mereu încruntate.

„Ii e frică de ţărani", îşi spuse Fridun.

In cele din urmă, Hikmat Isfahani rupse tăcerea apăsătoare. Vorbea fără grabă, în limba persană, pe un ton vădit sfidător, pronunţând răspicat fiecare cuvânt, ca şi când ar fi rostit legi fără putinţă de pus la îndoială.

Ţăranii se priveau în tăcere, ascultând încordat limba aceasta necunoscută.

— Ce-aţi binevoit să spuneţi, boierule? — răsună totuşi o voce nedumerită. — Lămuriţi-ne.

Vătaful Mamed se aplecă la urechea lui Hikmat Isfahani şi-i şopti ceva.

Hikmat Isfahani se strâmbă şi-i făcu lui Mamed un semn din cap. Acesta se întoarse cu faţa spre mulţime.

— Boierul binevoieşte să spună că după dreptate şi cu mâna pe conştiinţă, recolta trebue să fie împărţită după porunca lui. Nu se poate altfel. O cincime vouă şi patru cincimi boierului, fiindcă dumnealui are şi cheltueli multe. Birurile către stat trebuesc vărsate, îngrijitorii plătiţi, slugile hrănite. Toţi cer

de mâncare. Aşadar recolta trebue împărţită în cinci părţi.

Prin mulţimea ţăranilor trecu un murmur de nemulţumire; glasuri se ridicară din mai multe părţi:

— Dar cum rămâne cu înţelegerea dintâi?

— Şi copiii noştri ce-or să mănânce? Pământ?

— Murim, da' ne luăm ce-i al nostru. Două cincimi!

Mulţimea prinse să freamăte. Locul rămas liber între ea şi boieri începu să se micşoreze. Văzând supărarea care-l cuprinse pe Hikmat Isfahani, jandarmii satului căutară să-i dea pe ţărani înapoi, împingându-i cu patul puştii.

— Faceţi linişte! — se răţoi vătaful Mamed, în gura mare, la ţărani. — Berbecilor!

— Tu ai face mai bine să-ţi ţii gura — îi răspunse cineva din mulţime.

Oricât se strădui vătaful Mamed, ridicându-se în vârful picioarelor, să afle cine aruncase aceste vorbe ameninţătoare, nu izbuti să descopere pe vinovat.

Deodată în mulţime răsună un alt glas:

— Lăsaţi-mă să trec, oameni buni! Faceţi-mi loc!...

Glasul trăda turburare, mânie şi jale.

Ţăranii se dădură fără să vrea laoparte, făcând loc celui care cerea să treacă şi Fridun îl văzu deodată pe unchiul Musa ieşind şi oprindu-se plin de îndrăzneală în faţa lui Hikmat Isfahani. In dreapta lui, stăteau, lipiţi unul de celălalt, cei trei copilaşi mai mici ai lui, iar în stânga cei şase ai lui Gasanali.

— Boierule, — începu el cu voce tare, făcând o plecăciune până la pământ. — Pentru tine l-aş da şi pe tata. Uită-te la copilaşii aceştia şi fie-ţi milă de noi. Vezi, gâtul lor e ca un lujer, şi burţile umflate ca burduful. Dece? De foame, de apă murdară!... Slavă lui allah, poţi să vezi singur cum sunt îmbrăcaţi, — sunt goi! Fie-ţi milă de noi!...

Vătaful Mamed se plecă din nou la urechea lui Hikmat Isfahani care, se răsti la unchiul Musa:

— Nu ţi-e ruşine, bătrânule? De trei ani de zile nu-mi plăteşti pentru apă şi eu te las în pace. Aşa ştii tu să răsplăteşti bunătatea mea?

— Boierule, — se rugă unchiul Musa, — mi-aș da și pe tata pentru tine!... In fiece an plătesc de mă spetesc și tot n'o s'o scot la capăt. Eu plătesc, iar datoria crește...

Hikmat Isfahani îi aruncă o privire disprețuitoare.

— Mai ai ceva de spus? Sau asta e totul? — îl întrebă el fără să-și ascundă sila.

Unchiul Musa nu înțelese întrebarea.

— N'am înțeles, mi-aș da și pe tata pentru tine, ce-ai binevoit să întrebi?

— Boierul întreabă, — se amestecă în vorbă vătaful Mamed, — dacă mai ai copii, sau ăștia sunt toți?

— Mai am o fată, — răspunse unchiul Musa, nepricepând batjocura. — Fata e mare. Mi-a fost rușine s'o aduc aici.

Buzele lui Hikmat Isfahani se strâmbară într'un zâmbet veninos:

— Puțini, foarte puțini!... Nerușinatul! Nu-i ajunge pâinea și toarnă cu nemiluita la copii de parc'ar fi căței.

Unchiul Musa nu se descumpăni și răspunse fără să se sfiască:

— Allah mi i-a dăruit — allah o să mi-i ție! Cel care dărue copii, tot ăla îi și hrănește. Dar dacă te înduri și tu, o scoatem noi cumva la capăt.

— Și ăștia șase ai cui sunt?

— Boierule, e ca și când ar fi orfani. Chiar acum două zile, pe tatăl lor l-a mușcat un șarpe aici pe arie și a trebuit să i se taie piciorul; acum zace acasă ca un sac de făină. N'o să mai fie bun de muncă. Nu le lua bucata de pâine dela gură, fă-ți atâta pomană!...

— Nu-mi bate capul, te milogești de parc'ai fi cerșetor. Marș de-aici!

— Teme-te de allah, boierule! Nu lăsa pe nevoiași fără pâine! Teme-te de dumnezeu!...

Vătaful Mamed se aplecă și șopti iar ceva la urechea lui Hikmat Isfahani. Acesta se ridică.

— Ascultă bătrânule, — spuse el amenințător, înaintând spre Musa, — tu crezi în allah ?

Inspăimântat, unchiul Musa se trase înapoi, dând din mâini.

— Nu păcătui, boierule, — bolborosi el. — Nu păcătui ! O să ți se usuce limba !

— Nu, nu crezi, ți-o spun eu ! Dacă ai crede în allah, n'ai fura grâu !

Musa se întoarse nedumerit spre mulțime :

— Boierule, mi-aș da și pe tata pentru tine, — spuse el. — Binevoiește de controlează ! Cum a fost însemnată grămăjoara azi noapte, așa se află și acum pe arie.

Se îndreptară cu toții spre aria unchiului Musa. Vătaful Mamed mergea înainte, după dânsul venea Hikmat Isfahani, urmat de cei trei musafiri ai lui.

Musa alergă înaintea tuturor, uitând de copiii care rămaseră încremeniți locului.

— Mătușă Saria ! — strigă cineva. — Ia-o pe a mică, să nu o calce cineva.

— Ce să fac, oameni buni ? — se plânse mătușa Saria. — Mai bine i-ar lua dumnezeu și ne-ar scăpa de ei.

Almas începu să plângă de-ți era mai mare mila. Mătușa Saria o ridică în brațe și căută să ajungă din urmă mulțimea de țărani care se grăbea spre aria unchiului Musa.

Ajungând acolo, toți se opriră uimiți : movilița de grâu însemnată, era răvășită.

Hikmat Isfahani îl apucă pe unchiul Musa de guler și-l împinse spre movilță.

— Ei, ce va să zică asta ? — strigă el. — Te întreb : ce-i asta ?

Unchiul Musa se uită năucit la grâu, apoi își plimbă privirea dela Mamed vătaful la șeful de jandarmi Ali.

— Oameni buni, să nu credeți ! — urlă el deodată. — Au făcut-o înadins, ca să ne ia tot grâul ! Să nu credeți !...

Hikmat Isfahani se făcu stacojiu de mânie.

— Vrei să spui că nu te-ai atins de semn, așa e ?

— Da așa e ! Allah, știe că nu m'am atins !

— Bineee, o să vedem! Ai să juri pe coran.

Mulțimea murmură și începu să se frământe.

Hikmat Isfahani se întoarse către un lungan slăbănog care-l însoțea.

— Domnule Sofi Iranperest! — zise el. — Treci în față... Spune-le cum pedepsește allah pe cei care jură strâmb.

Sofi Iranperest făcu un pas înainte și ridică în mână o carte îmbrăcată în piele.

— Oameni buni, — începu el, — iată coranul, vrerile lui allah și testamentul proorocului Mahomed! Cel ce jură strâmb pe coran stârnește mânia celui de sus și se preface pe loc în stană de piatră, așa cum s'a întâmplat ieri la Serab, în satul Duzzan, cu Maşadi-Gusein... sfântul Meşhed să-l pedepsească! De cum s'a atins de coran, brațul lui s'a prefăcut în lemn, mai jos de cot. Vedeți cât de mare poate fi mânia lui allah! Să iasă acum cel ce are curajul s'o înfrunte!

Incheind, Sofi Iranperest voi să se dea laoparte, dar Hikmat Isfahani îl opri.

— Stai: măsoară cei șapte pași; lasă-l să vină să jure! — spuse el. — N'am nimic împotrivă. Dacă jură îi iert totul. Chiar dacă a luat o sută de halvari [1]). Să-i mănânce sănătos!

Oamenii se dădură laoparte. Sofi Iranperest măsură șapte pași și, făcând o grămăjoară de nisip, se opri lângă ea cu cartea ridicată.

Toți cei de față se uitau la unchiul Musa și așteptau cu încordare. Ochii lui Fridun erau și ei ațintiți asupra bătrânului al cărui chip trăda o grea luptă lăuntrică.

— Ei, haide! — îl îndemnă Hikmat Isfahani. — Jură, și să isprăvim cu povestea asta.

Unchiul Musa făcu trei pași, dar dintr'odată se întoarse și se aruncă la picioarele lui Hikmat Isfahani.

— Fie-ți milă de mine, boierule! — izbucni el cu glas jalnic. — Ia totul!... N'am nevoie de nimic!...

Hikmat Isfahani îl împinse cu piciorul.

---

[1]) *Halvar* — măsură egală cu aproape 330 kg. (N. red. ruse).

— Nu-u! Dacă aş lăsa nepedepsit un mincinos ca tine ar însemna să păcătuesc în faţa lui allah! — spuse el şi se întoarse spre şeful de jandarmi, Ali. — Legaţi-l pe acest ticălos şi trageţi-i două sute de lovituri...

Fridun se uita la unchiul Musa şi nu putea pricepe. Ştia bine că bătrânul nici prin gând nu i-ar fi trecut să se atingă de semn. Atunci? Cu atât mai neînţeleasă i se părea purtarea lui.

Jandarmii aduseră o funie groasă, îl desbrăcară pe unchiul Musa şi-l legară de trunchiul unui paltin.

Hikmat Isfahani se întoarse îndatoritor spre musafirul dela oraş, care după înfăţişare părea să fie străin:

— *Mister* Harold, aţi face mai bine să vă îndepărtaţi, spectacolul poate să vă fie neplăcut. Dar aşa-s musulmanii. Dacă nu îi baţi, sunt în stare să se răsvrătească chiar împotriva lui allah.

Mister Harold zâmbi rece.

— Nu! Nu! — spuse el cu tonul unui om care urmăreşte plin de curiozitate un număr palpitant de circ. — E foarte interesant. Şi aşa este foarte greu de menţinut ordinea în ţară. Constrângerea şi dreptatea sunt surori gemene, *mister* Isfahani. Vedeţi-vă liniştit de treabă.

După ce-l legară de trunchiul copacului, jandarmii începură să-l lovească pe Musa cu un mănunchi de nuiele tinere de răchită.

Stăpânindu-şi durerea cu bărbăţie, bătrânul se străduia să nu geamă. Când Fridun îi văzu chipul sluţit de suferinţă, buzele uscate, i se făcu negru înaintea ochilor. Auzind gemetele mătuşii Saria şi plânsul copiilor, se întoarse spre ei şi întâlni privirea Ghiulnazei. Lacrimile îi brăzdau obrajii. Nemaiputând să rabde Fridun ieşi în faţa mulţimii.

— Staţi! — strigă el. — Unchiul Musa e nevinovat. Când era la izvor după apă, m'am apucat să înham boii la scânduri şi m'am împiedicat de sită; am căzut peste grămadă şi semnele s'au stricat... El este nevinovat.

Un suspin de uşurare trecu prin mulţime.

— Măsoară şapte paşi ! — porunci Hikmat Isfahani aceluiaşi Sofi Iranperest.

Ca şi prima dată, acesta măsură şapte paşi şi se opri lângă grămăjoara de nisip, cu coranul în mână.

Fridun făcu cu hotărîre şapte paşi, răvăşi grămăjoara de nisip şi puse mâna pe coran :

— Jur pe acest coran că spun adevărul !

Mulţimea scoase un chiot de bucurie.

Unchiul Musa fu deslegat şi lăsat să se îmbrace.

Fridun se apropie de Hikmat Isfahani şi se opri în faţa lui.

— Domnule, spuse el hotărît. — Dumneavoastră nu vă este îngăduit să vă călcaţi cuvântul. Nici nu este demn de dumneavoastră. Impărţirea trebue să fie făcută aşa cum s'a hotărît la început. Pământul este al dumneavoastră : asta înseamnă o parte, apa este a dumneavoastră — încă o parte, vitele sunt ale dumneavoastră — încă o parte : în total trei părţi ; sămânţa este a noastră — o parte, mâinile acestea sunt ale noastre, deci munca este a noastră — încă o parte: în total două părţi. Care va să zică din cinci părţi, trei sunt ale dumneavoastră, iar două, ale noastre. — Fridun se opri, apoi adăugă cu glas tare ca să audă toată lumea : — Vom muri dar nu vom ceda niciun zolotnic [1]).

— Socoteala asta nu e dreaptă, — strigă Hikmat Isfahani, — pământul face două părţi. Nu mai vorbesc de plug, de scândurile de treierat, de furci... Nu cumva crezi că toate astea răsar de-a-gata din pământ ? Dac'ar fi să le punem pe toate la socoteală nu vi s'ar cuveni nici măcar o cincime, ci o şesime.

— S'avem iertare domnule, s'avem iertare ! Dar uneltele intră la socoteală la un loc cu vitele Iar pământul nu face decât o parte ! Nu se poate să vă bateţi în halul ăsta joc de ţărani. Şi ei sunt oameni !

— Dar la urma urmei, ce te amesteci tu, flăcăule, cu scornelile tale ? Ia legaţi-l de copac ! O sută de lovituri !...

---

[1]) *Zolotnicul* — măsură veche rusească egală cu 4,25 gr. (N. trad.)

Jandarmii se năpustiră asupra lui Fridun. Acesta nu se lăsă însă prins şi trânti pe unul din ei. Dar Mamed, împreună cu şeful de jandarmi Ali, intervenira la timp; răsucindu-i mâinile la spate îl târîră spre copac.

Unul dintre orăşenii veniţi cu Hikmat Isfahani, un om cu privire de vultur, care urmărise tot timpul în tăcere cele ce se petreceau, făcu un pas înainte.

— Trăncănelile nătărăului ăstuia miros a politică, — spuse el moşierului, arătând supărat cu capul spre Fridun. — Îndrăznesc să vă rog să nu-l mai bateţi. Lui i se cuvine o pedeapsă mult mai grea!

— Ai dreptate, domnule Kurd Ahmed, — răspunse Hikmat Isfahani după o clipă de gândire. — Te înţeleg. Trebue să fie cu siguranţă bolşevic. — Şi Hikmat Isfahani se întoarse spre şeful de jandarmi Ali: E emigrant? Din Bacu, nu-i aşa?

Răspunsul i-l dădură aproape în acelaşi timp vătaful Mamed şi şeful de jandarmi Ali:

— Nu, boierule, din Tebriz. Dar cine e, nu se ştie.

— Cine poate fi! Un bolşevic! Nu degeaba prietenul meu, *mister* Harold, spune că pământul pe care a căzut sămânţa bolşevică trebue ars. Jur pe allah că are dreptate. — Şi întorcându-se spre american: — Ştiţi, domnule Harold, acest Azerbaidjan este o adevărată pacoste pentru noi. Aici îşi găsesc teren favorabil semincle tuturor relelor de pe lume: revoluţia, constituţia, sovietele, bolşevismul...

— Nu e de mirare, *mister* Isfahani! — răspunse mister Harold voind să dea a înţelege că lucrul i se părea cu totul firesc. — Dela un asemenea vecin, — şi americanul arătă cu mâna spre nord, — te poţi aştepta la ceva mai bun? La dumneavoastră în Orient există un proverb: „Pune doi cai laolaltă: nu-şi vor schimba culoarea părului, dar vor lua de îndată năravul unul dela altul". Atâta timp cât vor dăinui Sovietele, Azerbaidjanul, Ghilianul şi Mazandaranul vă vor da mult de furcă.

— Jur pe ziditor! Dacă puterea ar fi în mâinile mele, aş împrejmui graniţa nordică cu un zid de oţel, şi încă cu un zid a cărui temelie să stea pe fundul mă-

ril, şi vârful să i se proptească în al şaptelea cer! — strigă Hikmat Isfahani.

— Niciun zid nu vă mai scapă! Poporul va dărâma toate zidurile voastre! — izbucni Fridun.

— Ei, dar avem de-a-face cu o adevărată sămânţă bolşevică! Ce vânt l-o fi adus la noi de pe celălalt mal? Luaţi-l numaidecât pe bolşevicul ăsta! — urlă Hikmat Isfahani.

— La ordin! — Şi şeful de jandarmi Ali le şopti ceva celorlalţi jandarmi.

Fridun fu dus.

— Patru cincimi mie şi una vouă, — spuse Hikmat Isfahani ţăranilor. — Şi să nu mai aud o vorbă. Las aici pe domnul Kurd Ahmed. El este împuternicitul meu.

Kurd Ahmed le aruncă ţăranilor o privire întunecată.

Ţăranii îl priveau bănuitori şi mohorîţi.

Unchiul Musa şi mătuşa Saria şedeau la umbra clăii, în marginea ariei. Lângă dânşii, rezemată de claie, Ghiulnaz privea îngândurată, în depărtare. Niiaz tăcea şi el, ţinându-se de poalele ei. Almas era culcată pe pământul gol, cu capul pe genunchii maică-si şi moţăia. Singur, băiatul cel mare — Aiaz, robotea pe arie, vânturând grâul treierat şi scormonind cu furca prin pleavă.

Intreaga familie era abătută din cauza celor petrecute. Deoparte, pe ştergar, rămăseseră bucăţi de pâine neatinse şi o strachină cu resturi de zeamă de carne.

Unchiul Musa şi mătuşa Saria se socoteau vinovaţi de arestarea lui Fridun, dar nu îndrăzneau să şi-o mărturisească deschis.

Se uitau la snopii de grâu, făcuţi clăi sau împrăştiaţi pe arie, şi îşi spuneau că e o avere sortită hoţilor, jefuitorilor.

Din nădejdile pline de bucurie pe care le trezea, ieri încă, recolta bogată, nu mai rămăsese nici urmă.

— Dacă n'ar fi copiii ăştia, jur pe allah că aş da foc la toate, chiar în noaptea asta, şi aş pleca unde

m'ar duce picioarele. Uite cine mă leagă ! — spuse unchiul Musa arătând spre copilaşi.

— Mai bine să ne gândim la soarta lui Fridun al nostru, — spuse mătuşa Saria. — Dacă îl duc mâine la oraş, n'o să mai vadă lumina zilei.

Fără să-i răspundă, unchiul Musa se ridică, ocoli claia trăgând din lulea şi se îndepărtă spre aria vecină.

Mătuşa Saria îl văzu vorbind cu cei de acolo. Nu zăbovi mult şi se întoarse.

— Nevastă, — spuse el cu glas înnecat, — pune într'o legătură pâine şi o strachină de ciorbă ; să i-o ducă Aiaz lui Fridun.

Saria voi să ridice de pe genunchi capul fetiţei care dormea liniştită, dar Ghiulnaz i-o luă înainte. Puse lipiile peste strachina cu ciorbă şi înnodă cu grijă ştergarul.

Bătrânul Musa îl strigă pe Aiaz :

— Ia fiule legăturica. Fridun e închis în grajdul bătrânului Gusein. Ştii ? Aproape de groapa de gunoi.

— Ştiu, tată ! — se grăbi să răspundă băiatul.

— Spune-i jandarmului c'ai adus de mâncare pentru arestat. Dacă nu vrea să te lase, roagă-l, dă-i şi lui jumătate, dar caută să vorbeşti cu Fridun. Întreabă-l ce sfat ne dă, ce să facem ? Ai înţeles ?

— Am înţeles, tată !

Aiaz luă legăturica şi porni la drum, iar bătrânul îl însoţi cu privirea, până ce băiatul se pierdu în înnoptarea care se întetise. Musa îşi aprinse din nou luleaua şi se întoarse spre fată.

— Ghiulnaz, stai de pază. Dacă zăreşti pe cineva, vesteşte-mă ! — spuse el şi se aşeză pe vine lângă nevastă.

Ghiulnaz pricepu că tatăl ei vroia să stea de vorbă între patru ochi cu maică-sa şi se îndepărtă de claie.

— Fridun a fost lăsat în paza jandarmului Kerim, — începu în şoaptă unchiul Musa, — şi ăsta pentru bani e în stare să-l vândă şi pe taică-său. Ce-am putea noi să-i dăm ?

Mătuşa Saria începu să se gândească.

— Ce zici, dac'am vinde vaca? — își dădu ea cu părerea.

— Cui să vinzi vaca cât ai bate din palme? Unde mai pui că am da de bănuit și ar cădea beleaua și pe noi. Să ne lipsim de altceva. Mai ușor și mai de preț... Ce zici?

Abea acum pricepu Saria la ce se gândea bărbatul ei, vorbind despre un lucru care să fie „mai ușor și mai de preț".

— Ei, fie! Pentru Fridun nu-i păcat să dăm brățara, salba și inelul, — spuse ea și-și feri ochii care i se umplură de lacrimi.

Bătrânul Musa puse mâna pe umărul nevesti-si.

— Să fim sănătoși, o să câștig, și o să-ți cumpăr altele, mai frumoase ca astea! Nu te mâhni, nevastă! — spuse el și se ridică.

Musa înțelegea ce jertfă făcea nevastă-sa, lipsindu-se de cele din urmă lucruri de preț rămase dela mama ei, care și ea le primise dela bunica. Saria păstra podoabele de aur ca să le dea de zestre fiicei celei mari, Ghiulnaz. Potrivit obiceiului familiei, aceste giuvaeruri se moșteneau din generație în generație. Și durerea cea mare pentru mătușa Saria era că firul avea să se curme la ea. Totuși făcea de bunăvoie această jertfă.

Urmărit de privirea dușmănoasă a țăranilor, Kurd Ahmed trecu din arie în arie. De după clăi îi ajungeau la ureche șoaptele plugarilor care-și stăpâneau cu greu mânia și revolta, dar nimic nu părea să-l turbure. Din când în când se oprea, ascultând cu luare aminte spusele lor, intra în vorbă când cu unul, când cu altul, ba chiar glumea.

Purtarea lui însă îi întărâta și mai mult pe țărani. Ei vedeau în el mâna dreaptă a moșierului, deci un dușman și un asupritor al lor.

— Câine afurisit! — suduiau ei printre dinți. — Își mai bate și joc de noi!...

Kurd Ahmed se făcea că nu le aude ocările și părea nepăsător față de tot ce se petrece împrejur. In sinea lui însă nu era mai puțin îndârjit decât ei. Ura sa față

de orânduirile feudale era poate chiar mai puternică şi mai adâncă.

Kurd Ahmed se născuse şi crescuse într'o familie kurdă, pe malul lacului Urmia. In Urmia sa natală, unul din oraşele cele mai mari şi străvechi ale Azerbaidjanului de miază-zi, el avusese de timpuriu prilejul să-şi dea seama de condiţiile de trai nu numai ale kurzilor dar şi ale azerbaidjenilor, armenilor şi asirienilor. Fusese astfel martor ocular ale feluritelor uneltiri cu ajutorul cărora agenţii plătiţi ai mai multor ţări străine, începând cu Turcia şi sfârşind cu Anglia, Germania şi America, căutau să semene desbinare între aceste popoare. Nu avea nici zece ani când tatăl său, un om luminat — institutor, preţuit şi respectat de toată lumea — a început să-i desvălue uneltirile ţărilor imperialiste. Deseori i se întâmpla să-l audă pe tatăl său plângându-se de soarta grea a poporului kurd, de înapoierea şi obscurantismul în care se zbătea, de puterea superstiţiilor, a prejudecăţilor şi a obiceiurilor lui învechite.

— Imperialiştii nu ne lasă să ne eliberăm de sub jugul vechilor orânduiri, nu ne lasă să ne unim, — spunea tatăl său. — Ei sunt ajutaţi cu toată râvna de slugile lor din Turcia, Irak şi Iran care asupresc bietul nostru popor fărâmiţat!

In anul 1920, când mişcarea democrată luase un mare avânt în tot Azerbaidjanul sub conducerea lui Şeih-Muhammed Hiiabani[1]), tatăl lui Kurd Ahmed participase activ la această mişcare. Incă de pe atunci, adevăraţii democraţi ai Iranului vorbeau despre Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie din Rusia ca despre zorile noi ale omenirii, iar pe Lenin îl socoteau drept soarele ei. Acelaşi lucru îl gândea despre revoluţia socialistă şi despre statul sovietic şi tatăl lui Kurd Ahmed. Luând cuvântul la meetinguri, dădea pe bolşevici drept pildă tuturor celor care luptau pentru libertatea şi progresul poporului lor şi demasca în acelaşi timp uneltirile mârşave ale agenţilor englezi, americani şi turci în Urmia.

[1]) *Şeih-Muhammed Hiiabani* — conducătorul mişcării de eliberare naţională din Azerbaidjanul iranian în anul 1920. (N. red. ruse)

Conducerea partidului democrat îl trimisese la kurzii din Uşna ca să le lămurească ţelurile mişcării democrate. Zero-bek, unul din conducătorii kurzilor din acel ţinut, era cunoscut prin legăturile sale cu englezii.

Kurd Ahmed a aflat mai târziu că în vreme ce tatăl său se îndrepta într'acolo, Zero-bek se afla în Urmia şi, după o vizită făcută consulului englez, se înapoiase în grabă la Uşna. Nu trecuseră nici cinci zile şi tatăl lui Kurd Ahmed fusese adus acasă în nesimţire. Oamenii lui Zero-bek puseseră mâna pe el, îl legaseră de un copac, îl bătuseră până ce îşi pierduse cunoştinţa, apoi îl aruncaseră în drum, de unde fusese ridicat de nişte drumeţi milostivi.

Kurd Ahmed avea pe atunci optsprezece ani. Luase puşca şi vroia să se ducă să-l pedepsească pe Zero-bek, dar tatăl său îl oprise spunându-i :

— Lasă-i ! sunt nişte sălbatici, fiul meu. Nu călca pe urmele lor. Străduieşte-te să fii de folos poporului...

Kurd Ahmed renunţase la răzbunare dar nici în Urmia nu mai voise să rămână. Se mutase la Teheran.

In vremea aceea, dinastia Kadjarilor îşi trăia ultimele zile. In capitala Iranului luau naştere diferite partide politice. După ce cercetase programele acestor partide şi urmărise cu luare aminte metodele lor de luptă, Kurd Ahmed intrase în cele din urmă în rândurile partidului democrat, unde îl întâlnise prima dată pe Hikmat Isfahani.

Mişcarea democratică republicană din Iran fusese înnăbuşită, cu cruzime, sub ochii lui Kurd Ahmed şi tot sub ochii lui se întărise despotismul lui Reza-şah, care uzurpase puterea ultimului vlăstar al dinastiei Kadjarilor.

Kurd Ahmed ştia bine care este soarta adevăraţilor luptători pentru libertate şi a patrioţilor aruncaţi în temniţe sau trimişi la ocne. Şi cunoştea foarte bine pe cei care, profitând de avântul mişcării de eliberare, se furişaseră în sânul ei ca să pună mâna pe putere şi apoi să trădeze poporul.

Experienţa vieţii şi a luptei sociale ascuţiseră în cel mai înalt grad în Kurd Ahmed darul de a cunoaşte oamenii. Călătorind prin oraşele şi satele Iranului, găsea

pretutindeni oameni cinstiți, devotați cauzei poporului și intra cu ei în legătură.

După întâmplarea petrecută pe aria bătrânului Musa, el nu se îndoia că în rândurile prietenilor săi va intra încă un om de nădejde. Înțelegea că în Fridun nu găsise numai un răzvrătitor, căruia însăși condițiile de viață în care trăise îi deschisese ochii, dar și un luptător în stare de fapte eroice. Un astfel de om nu trebuia pierdut.

Trecând dela o arie la alta, intrând în vorbă când cu un țăran, când cu altul, Kurd Ahmed se gândea mereu la Fridun căutând să născocească un mijloc de a-l scăpa. Odată întemnițat la oraș, totul ar fi devenit mult mai greu.

Luând în cele din urmă o hotărîre, se îndreptă spre aria lui Gasanali.

In numeroșii ani de când se afla în slujbă la Hikmat Isfahani, Kurd Ahmed fusese de multe ori prin satele de pe moșiile acestuia, cunoștea bine pe țărani, iar cu unii legase chiar prietenie. Dintre aceștia făcea parte și Gasanali, om tăcut, plin de pătrundere și pe care viața îl făcuse înțelept.

Kiulsum, nevastă-sa, era o soție bună dar cicălitoare : își ieșea iute din pepeni, ocăra, țipa, apoi se potolea tot atât de repede, dovedindu-se femeie bună și inimoasă.

Aflând de nenorocirea care-l lovise pe Gasanali, Kurd Ahmed fu mâhnit până în adâncul sufletului și se hotărî să se ducă neapărat să-l vadă. Totodată nădăjduia ca, intrând prin Gasanali în legătură cu rudele lui Fridun, să găsească o cale de scăpare pentru tânăr. Se gândi însă că ar fi mai nimerit să vorbească mai întâi cu Kiulsum ; își spunea că în halul în care se găsea Gasanali după o operație atât de sălbatecă, nu va fi în stare să mai cugete la nenorocirea altuia.

Soarele apunea. Se lăsa amurgul. Soția lui Gasanali vântura grâul treierat. Sub claie, pe pământul gol, scâncea o fetiță pe jumătate desbrăcată ; văzând că nimeni nu-i ia în seamă lacrimile, tăcea o clipă, apoi începea să plângă și mai tare.

Kurd Ahmed se apropie de ea și o luă în brațe.

— Nu plânge, puiule, nu plânge!

Fetiţa se linişti. Kurd Ahmed scoase din buzunar două hârtii de câte zece tumani, şi le întinse mamei.

— Ia, surioară! — spuse el cu blândeţe. — Cumpără stambă să faci rochiţe copiilor.

Femeia se uită la el pieziş, fără să-şi lase lucrul şi răspunse cu glas înnăbuşit:

— Mulţumesc, domnule, nu-i nevoie! Nouă ne-ar fi deajuns şi puţinul ce-l avem dacă nu ni s'ar lua cu de-a-sila.

— Asta nu atârnă de mine, surioară! — răspunse simplu Kurd Ahmed. — Dac'aş fi eu stăpân, n'aş lua nimănui nimic. Dar ce să-i faci? Cu toate astea, îţi făgăduesc că de grâul vostru n'o să se atingă nimeni... Cum îi merge bărbatului dumitale? — întrebă el strecurând banii în mânuţa copilului.

Kiulsum se uită mai blând la Kurd Ahmed şi oftă:

— Nici nu moare, nici nu se scoală. Zace aşa, cu piciorul tăiat şi se chinueşte. Nici doctor, nici leacuri...

Kurd Ahmed înţelese că vorbind despre Gasanali o făcea pe Kiulsum să sufere; socoti deci de prisos să mai pună alte întrebări. Copilul, pe care-l lăsase din braţe, începu din nou să scâncească.

— Lasă furca! — spuse Kurd Ahmed. — Vezi mai bine de copil. — Apoi adăugă: — Dar aria vecină a cui este?

— A bătrânului Musa. De ei e şi mai rău ca de noi. Flăcăul lor a intrat netam, nesam, pe mâna jandarmilor.

— Vorbeşti de Fridun, nu-i aşa?

— Păi de el, firește!

— Ce zici? E băiat bun?

— Dac'ar fi fost rău ar fi intrat vătaf la boier sau în jandarmerie. Tocmai fiindcă e bun a nimerit la închisoare.

Kurd Ahmed se uită în ochii femeii.

— Ţi-ar părea bine să scape?

— Numai un ghiaur nu s'ar bucura.

— Atunci, du-te te rog la bătrânul Musa şi află dacă şi-a făcut vreun plan ca să-l scape pe Fridun? Dacă are nevoie de o mână de ajutor, vino şi spune-mi.

Kiulsum se îndreptă cu copilul în braţe spre aria unchiului Musa, unde zăbovi destul de mult. Când se înapoie spuse :

— Bătrânul Musa zice că el n'are de gând să facă nimic... că-i treaba stăpânirii ; ce s'o hotărî, aia să fie. — După câteva clipe de gândire, femeia adăugă : — Eu zic că-i e frică... Nu se încrede în... dumneata.

Kurd Ahmed nu răspunse şi făcu câţiva paşi pe arie. Kiulsum se aşeză lângă claie şi începu să legene copilul.

— Dar pe la noi nu treci ?

— Am să trec, am să trec negreşit ; chiar astă seară ! — răspunse repede Kurd Ahmed.

Fridun fusese aruncat şi încuiat într'un grajd pustiu, fără ferestre, în fundul unei curţi nelocuite.

Un simţământ nou, înălţător, punea treptat stăpânire pe sufletul lui, pe măsură ce îşi dădea seama că făcuse un pas de o însemnătate cu totul deosebită ; de aceea nu încerca nici cea mai mică teamă în faţa pedepsei care-l aştepta.

Se gândea mereu la cele petrecute pe arie şi în faţa ochilor i se perinda, necontenit, mutra lui Hikmat Isfahani, a lui *mister* Harold, a vătafului Mamed, a lui Sofi Iranperest, a jandarmului Ali şi a lui Kurd Ahmed.

Îşi dăduse pe deplin seama ce fel de oameni erau cu toţii. Unul singur îl făcea să şovăie : Kurd Ahmed. Hikmat Isfahani spusese că e împuternicitul lui şi Fridun ştia că mai întotdeauna oamenii de teapa aceasta sunt josnici şi vânduţi. Totuşi, Kurd Ahmed nu întărise această regulă generală nici prin vorbă, nici prin faptă. Dimpotrivă, Fridun se simţea, fără să vrea, recunoscător faţă de omul care-l scutise, ce e drept în schimbul unui preţ foarte mare, de pedeapsa bătăii în faţa Ghiulnazei şi a întregului sat.

Inima i se strânse dureros ; nu mai dorea decât un singur lucru : să scape cât mai repede din arest.

Îl chinuia însă o altă grijă : ce se petrecea dincolo de pereţii temniţei lui ?...

De afară se auzeau paşii jandarmului care se preumbla molâu prin faţa uşii, îngânând un cântec tărăgănat.

Fridun bătu cu pumnii în uşă.

Jandarmul nu răspunse, dar se opri locului. Se vede că asculta.

Fridun bătu din nou.

— Ce vrei? — se auzi un glas gros, aspru şi răguşit.

— Ia spune-mi, prietene, cât e ceasul?

— Poţi să stai şi fără să ştii cât e ceasul!

— Şi dacă-mi spui?

— E oprit să vorbeşti cu arestaţii.

— Plătesc un tuman de fiecare vorbă!... Spune-mi cât e ceasul?

— Scoate banii şi-ţi spun!

— Nu-i am la mine... Ţi-i dau mai târziu.

— Păstrează-l pe „mai târziu" pentru tine, poate să-ţi prindă bine...

— Spune-mi pe datorie.

— Mai tacă-ţi fleanca! O să rămâi fără limbă!

Şi uşa grajdului se cutremură de lovitura pe care o trase cu patul puştii.

Fridun se aşeză pe ieşitura care servea de iesle vitelor.

„Să se fi învoit oare ţăranii cu o cincime?" se întrebă el.

Şi din nou îşi aduse aminte de unchiul Musa, de copii şi de ochii negri ai Ghiulnazei. Din toate întâmplările de peste zi purtarea unchiului Musa rămânea pentru el o taină.

„Dece n'a vrut oare să jure?"

Se gândea în fel şi chip, dar lucrul acesta tot nu şi-l putea lămuri.

Mugetul vacilor îl vesti că circada se înapoia în sat. Prin urmare se înserа. După un timp începură să latre câinii. Insemna că se lăsase noaptea. Sigur că răsărise luna şi că cerul era scăldat acum într'o lumină lăptoasă. Lui Fridun i se păru chiar că simte răcoarea nopţii.

„Ce bine aş dormi acum pe paie", se gândi el.

Şi prinse să bată din nou în uşă.

Dela prima încercare de a se înţelege cu jandarmul îşi dăduse seama cu ce om lacom avea de a face.

Când acesta se apropie, Fridun îşi lipi gura de crăpătura uşii şi spuse încet :

— Dă-mi drumul... O să te răsplătesc...

— Te-ar costa cam scump !

— Cât ?

— O mie de tumani.

— S'a făcut !

— Bani ghiaţă ?

Fridun stătu pe gânduri. Nu avea nicio leţcaie.

— Deschide-mi. Odată ieşit îţi dau ce vrei.

— Nu mă bag cu în foc pentru palavre.

— Nu sunt palavre. Ascultă ce-ţi spun !

Jandarmul tăcu, chibzuind pesemne.

— Nu, nici pentru zece mii nu pot să deschid ! — răspunse el în cele din urmă.

Fridun înţelese numaidecât aluzia.

— Bine, aruncă-mi un târnăcop, îmi deschid eu singur.

In aceeaşi clipă se auziră paşi. Jandarmul se îndepărtă de uşă şi strigă :

— Cine-i acolo ?

— Eu sunt, nene ! Am adus cina... Pentru tine şi pentru Fridun.

Fridun îl recunoscu după glas pe Aiaz şi inima începu să-i bată grăbit.

Jandarmul luă legătura din mâinile băiatului, o desfăcu şi, aşezându-se pe piatră, începu să mănânce.

— Lasă-i, nene, şi lui Fridun o bucăţică ! — îl rugă Aiaz cu teamă, şi apropiindu-se de el luă vreo două lipii şi se duse spre uşă.

Jandarmul tăcea. Aiaz îşi lipi obrazul de scânduri şi şopti :

— Nene Fridun, eu sunt... Tata întreabă ce trebue să facem ?

Fridun nu ştiu ce să răspundă. Dar jandarmul apropiindu-se se răsti :

— Ce mai întrebi ? — E limpede. Să trimeată răscumpărarea... o sută de tumani. Şi treaba se face. Să

aduci și un târnăcop... Ai înțeles ? O sută de tumani și târnăcopul !

— Am înțeles ! O să le spun.

Aiaz se îndepărtă de grajd, înveli în ștergar strachina, mulțumi lui „nenea" și o luă la fugă.

Când se înapoie, se făcuse târziu. Văzând în mâna lui ceva înfășurat într'o batistă, jandarmul se'ndreptă spre el și-i spuse aspru :

— Adă'ncoa !

Dar de după gardul de nuiele, se auzi tusea amenințătoare a bătrânului Musa. Jandarmul se opri. Prinzând curaj, Aiaz țâșni repede pe lângă dânsul în spre ușa grajdului și strecură cu greutate prin crăpătura ușii aurul înfășurat în batistă.

— Tata spune că lucrurile astea sunt de mare preț... uite și târnăcopul.

Târnăcopul nu trecea însă cu niciun chip prin crăpătura dintre scânduri. Atunci băiatul se lăsă pe vine și începu să pipăie pământul. Găsind sub ușe o mică scobitură, o lărgi și băgă prin ea coada târnăcopului. Fridun o apucă și trase târnăcopul înăuntru.

— Mulțumesc Aiaz ! Șterge-o acum cât mai repede!

Aiaz plecă.

Jandarmul se apropie de ușă.

— Dă-mi iute ce ai acolo !...

Fridun făcu să sune podoabele de aur.

— Ți le dau când ies de aici, — zise el.

Auzind clinchetul aurului, ochii jandarmului începură să strălucească.

— Bine. Dacă trece cineva, eu strig : „Cine e ?" Și tu te oprești numaidecât din săpat...

Spunând aceasta, jandarmul se îndepărtă spre capătul celălalt al curții.

Fridun își suflecă mânecile și începu să pipăe peretele din spate al grajdului. Găsind un loc mai slab, începu să izbească în el cu târnăcopul. Peretele vechi de lut se fărâma ușor.

După ce ieși din grajd prin spărtură, Fridun scoase batista cu giuvaerurile moștenite de mătușa Saria din moși strămoși și o întinse jandarmului. Dar acesta îl apucă de umăr.

— Ia cu tine și târnăcopul ! — spuse el și se grăbi să se întoarcă în curte, ca să păzească ușa grajdului gol.

Fridun luă târnăcopul și plecă. Abia făcuse însă câțiva pași și auzi o voce de copil :

— Nene Fridun, vino încoace...

Era Aiaz. Fridun îl sărută fierbinte.

— Aici erai ? Dar ce ai sub braț ?

— Imbrăcăminte pentru tine. Tata mi-a dat-o. A spus să-ți schimbi hainele și să fugi din sat.

Fridun trecu în spatele unui perete dărâmat și se schimbă. Tot acolo ascunse și târnăcopul și arătându-l lui Aiaz, îi spuse :

— Să-l luați de aici când s'or mai liniști lucrurile.

Stăteau față în față. Fridun își luă rămas bun.

— Ia-o pe ulița asta, — îi spuse el lui Aiaz, — eu o apuc pe cealaltă ! Rămâi cu bine !

Băiețașul îi strânse mâna ca un om mare și se făcu nevăzut după colț.

Ajungând în dreptul bordeiului unchiului Musa, Fridun își încetini fără să vrea pasul.

Il cuprinse dorința să intre, să-și ia rămas bun dela Musa și, mai ales, să afle pricina purtării lui atât de neînțelese. Își aminti însă că unchiul Musa dormea la arie, și'apoi nici pe copilași n'ar fi vrut să-i trezească.

Totuși picioarele nu i se supuneau. Simțea că nu poate să plece fără să-și ia ultimul „rămas bun" dela Ghiulnaz, dela mătușa Saria și dela unchiul Musa. Cine știe dacă avea să-i mai vadă vreodată ?

Se cățără pe un perete de lut pe jumătate dărâmat și privi în curte.

Familia dormea afară.

Uitând de grozăviile zilei ce se sfârșise, copiii se odihneau în pace. Mătușa Saria tresărea și gemea într'una.

Ghiulnaz stătea întinsă pe spate, între maică-sa și frățiori.

Lui Fridun i se păru că fata nu doarme și o strigă încet :

— Ghiulnaz...

Ea se ridică numaidecât în capul oaselor ; purta o cămaşă de pânză groasă.

Nici n'apucase bine Fridun să sară în curte şi Ghiulnaz şi ajunse lângă perete ; într'un avânt de bucurie se lipi de pieptul lui.

— Cine-i acolo ? — se auzi vocea speriată a mătuşii Saria care se trezise.

Fridun o îndepărtă pe Ghiulnaz şi se apropie de bătrână.

— Eu plec, mătuşă Saria, — zise el. — Am venit să-mi iau rămas bun. Vă mulţumesc. V'am pricinuit necazuri. Dacă sunt vinovat cu ceva în faţa dumneavoastră, vă rog să mă iertaţi !...

— Slavă lui allah, eşti slobod ! Tocmai te visam. Ferească dumnezeu, ce vis urât a fost, — spuse mătuşa Saria, încercând să-şi puie pe cap o basma neagră. — Noi, numai bine am văzut dela tine. Du-te, copilul meu, şi allah să te păzească de toate relele. Vezi să nu ne uiţi.

Fridun se aplecă şi sărută pe rând copilaşii care dormeau goi.

— Să ne vedem cu bine Ghiulnaz ! — îi zise el mişcat fetii.

Ea voi să-i răspundă ceva, dar nu izbuti. Pe obraji îi curgeau lacrimi ce străluceau în lumina lunii.

— O să te mai întorci vreodată ? — îngăimă ea şi, fără să-i aştepte răspunsul, şopti : — Eu o să te aştept... Până la moarte...

— Cine ştie ? — zise el încet şi-i strânse mâna.

Ar fi vrut să-i sărute ochii umezi dar, stăpânindu-şi dorinţa, sări în uliţă şi se îndepărtă repede spre arie.

La colţ se opri ca să se uite pentru ultima dată la bordeiul care fusese pentru el o casă părintească. In lumina lunii, Ghiulnaz stătea nemişcată, în poartă. Şi aşa şi-o întipări în minte pentru toată viaţa.

Când ajunse la arie, luna se apropia de asfinţit. Dar unchiul Musa nu dormea şi auzind paşi, strigă speriat :

— Cine-i acolo ?

Fridun îi răspunse încet. Unchiul Musa veni în fugă spre el, îl îmbrăţişă şi izbucni în lacrimi. Liniştindu-l, Fridun îl trase în umbra clăii.

— Au primit ţăranii orânduirea boierului? — întrebă el, silindu-l pe unchiul Musa să stea jos.

— Ei, dragul meu, ce poate face un biet plugar? Când a mai îndrăznit el să se împotrivească? Moşierul este stăpân şi pe noi şi pe avutul nostru. Ai văzut doar ce-au făcut cu mine pentru o singură vorbă! Şi trebue să-i mulţumesc lui allah că nu m'au dat afară din sat. Totul e în puterea lor.

Fridun îi împărtăşi gândul care-l frământa:

— Iartă-mă, unchiule Musa; aş vrea să te întreb ceva: nu pot deloc să cred în vinovăţia ta. Să fii stricat tu într'adevăr semnul?

— Nu, fiule, eu nu sunt dintre cei care umblă cu înşelăciuni. Toate astea au fost puse dinadins la cale. Ei singuri strică semnele şi dau vina pe noi ca să ne ia toată recolta. Aici a fost mâna lui Mamed!

— Atunci dece n'ai jurat?

Unchiul Musa căzu pe gânduri.

— Ştii, fiule, — spuse el după o clipă, — să juri, să te atingi de coran nu e lucru uşor!... De teamă, era cât pe ce să-mi plesnească inima... N'am putut...

Gândurile care-l munciseră pe Fridun când văzuse pe copilaşii din sat râcâind în groapa murdară de gunoi, puseră din nou stăpânire pe el.

„Nu poţi nici măcar să răsufli; nu se mai poate trăi astfel! îşi spuse el. Dincolo de Araz, la o aruncătură de băţ, oamenii au făcut în douăzeci de ani o cale de un veac, de un mileniu, iar noi am rămas aceeaşi, mereu aceeaşi!... Prejudecăţi şi ignoranţă!"

Şi Fridun îşi aminti cum pe vremea lui Kucik-han ţăranii renunţaseră să ia pământul dela moşieri numai pentrucă preoţii îi încredinţaseră că ar face un păcat.

Îşi spuse însă că asemenea lucru nu mai poate fi acum cu putinţă.

— Unchiule Musa, — voi el să-şi verifice presupunerea, — dacă ar veni pe neaşteptate vestea că toate pământurile moşierului sunt ale voastre, ale ţăranilor, ce aţi face atunci?

Ochii celuilalt străluciră de nădejde și în glasul lui fremătă bucuria :

— Ce să facem, fiule ? Le-am împărți și i-am mulțumi lui allah.

— Dar dacă preoții și alți d'alde Sofi Iranperest v'ar ieși înainte cu coranul în mână și v'ar spune că este păcat să împărțiți pământurile moșierului, ce s'ar întâmpla ?

Unchiul Musa șovăi o clipă.

— Nu, asta nu se poate întâmpla. Dece să fie păcat ? Dumnezeu a făcut pământul pentru popor ! Dacă vrei să știi, e păcat ca moșierul să stăpânească singur atâta pământ. Nu, eu n'o să mă lipsesc de pământ... Mai bine mor decât să-l las ! — încheie cu hotărîre Musa.

Fridun se ridică.

— Iți mulțumesc unchiule Musa ! — spuse el ușurat. — Ai trezit în mine nădejdea ! Iți mulțumesc !

— Și acum încotro vrei s'o apuci ? — îl întrebă bătrânul neliniștit.

— Să nu-mi porți de grijă, — răspunse Fridun. O să-mi găsesc eu un locușor unde să fiu în siguranță. O să-ți trimit vești...

Unchiul Musa îi povesti despre propunerea de ajutorare trimisă de Kurd Ahmed prin Kiulsum.

— Ce să însemne asta oare ? — întrebă Fridun.

— De, fiule ! Dumnezeu știe ce fel de poamă mai e și ăsta ? Oamenii spun că nu seamănă cu ăilalți domni : nu ia dela nimeni nimic ; îi bun și inimos...

In timp ce Fridun îi strângea mâna unchiului Musa luându-și rămas bun dela el, acesta îi spuse :

— Dar cum rămâne cu partea ta de recoltă ? Unde să ți-o duc ?

— Nu-mi trebue nimic, unchiule Musa, nu-mi trebue. Cumpără cămășuțe copiilor.

Fridun îl îmbrățișă, și se îndepărtă. Mergea furișându-se pe lângă căi, iar în locurile deschise se apleca la pământ.

Dintr'odată văzu o umbră îndreptându-se spre el.

— Nu-ţi fie teamă, Fridun, eu sunt, — spuse umbra. Recunoscând pe Kurd Ahmed, Fridun ieşi la lumină. Kurd Ahmed se apropie de el şi-i întinse mâna.

— Cine sunteţi dumneavoastră ? — îl întrebă Fridun cu nelinişte şi mirare. — Ce aveţi cu mine ?

— Sunt un duşman tot atât de înverşunat al acestor orânduieli crude, ca şi dumneata, — răspunse Kurd Ahmed. — Sunt un om cinstit ca şi dumneata. Oamenii cinstiţi trebue să se ajute unii pe alţii. Incotro vrei s'o apuci ?

— Spre Teheran.

— Ai dreptate ! Nu te poţi înapoia nici într'un caz la Tebriz. Du-te de-a-dreptul la Teheran. S'ar putea să ajung acolo înaintea dumitale. Nu trage la han. Caută să închiriezi o cameră undeva la mahala. — Şi strângându-i mâna îi puse în palmă câteva hârtiuţe. — Să ai de cheltuială! O să-ţi prindă bine la drum. — Apoi îi dădu adresa dela Teheran şi adăugă : — Ţine-o bine minte. Fii liniştit, nu este a biroului nostru principal, ci a unuia din numeroasele centre mai mici. Eu trec pe acolo odată pe săptămână, duminica dimineaţa dela opt la douăsprezece. Aşadar, pe curând la Teheran !...

Fridun nu spuse o vorbă ; îi strânse mâna recunoscător şi se îndepărtă.

Mergea prin lanurile cosite, pe lângă clăile de paie, trăgând în piept mireasma tare de mentă şi adâncindu-şi din când în când privirile în cerul senin. O boare răcoroasă adia dinspre Savalan, mângâindu-i părul.

2

Intr'o mică ceainărie de pe şoseaua care leagă Teheranul cu Iranul de miază-noapte, domnea o însufleţire neobişnuită.

Cu mânecile suflecate până la cot, proprietarul ceainăriei jumulea în curte nişte găini atunci tăiate, arunca lemne în vatra din care se ridica un fum gros şi dădea mereu porunci unui băieţandru.

— Mai pune cărbuni în samovar! Toarnă-mi apă pe mâini!...

Pe foc clocotea un ceaun mare afumat în care fierbea orez din cel mai bun, „sadri". Un miros îmbietor se răspândea în jur.

Luna ştirbită lumina cu zgârcenie pământul. Limbile roşii de foc care ieşeau printre pietrele aşezate la întâmplare, ale vetrii, străpungeau întunericul nopţii şi se pierdeau pe întinderea nesfârşită a deşertului. Nu departe de foc, ici, colo, se aprindeau, cu luciri de fosfor, luminiţe răzleţe care se stingeau apoi în întuneric. Erau ochii şacalilor care, ademeniţi de mirosul cărnii, dădeau târcoale vetrii, sfâşiind din când în când văzduhul cu urletele lor jalnice. Nimic altceva nu turbura tăcerea apăsătoare a deşertului.

Dar stăpânul ceainăriei nu lua seama nici la stelele care spuzeau cu licăriri jucăuşe cerul, nici la pustietatea fără margini care se contopea cu tăriile undeva în depărtare, nici la umbrele neliniştite ale şacalilor. Un singur gând îl muncea : să-şi mulţumească oaspeţii care aduseseră puţină însufleţire în viaţa lâncedă a ceainăriei pierdute în pustietate. Aci, odată cu căderea întunericului, viaţa încremenea, totul se cufunda într'o tristeţe mormântală, orice mişcare înceta. Rarele automobile care goneau pe şosea treceau fără să oprească.

De cum se ivea pe cer cea dintâi stea, stăpânul ceainăriei îşi zăvora prăvălia şi vârîndu-se sub o plapumă jerpelită, se culca. Adormea în urletele şacalilor şi închipuirea lui cădea pradă duhurilor înfricoşătoare, de a căror existenţă nu se îndoia.

Abia la revărsatul zorilor, când se apropiau cele dintâi caravane, scăpa din ghiarele viselor rele, pline de vedenii ; punea samovarul, mătura curticica din faţa ceainăriei şi servea ceaiul călătorilor sosiţi cu caravana.

Insufleţirea ceainăriei ţinea până la venirea serii. După apusul soarelui se pogora o linişte adâncă şi totul încremenea din nou.

Şi în fiecare zi era mereu acelaşi lucru!

De data aceasta însă, se petrecuse ceva cu totul neobişnuit.

Puţin după apusul soarelui, sosiră cu automobilul patru domni care anunţaseră că vor rămâne peste noapte şi porunciseră să li se pregătească o cină gustoasă.

Doi dintre cei sosiţi erau în uniformă militară şi celui mai în vârstă, ceilalţi îi spuneau „domnule *sertib*" — adică domnule colonel.

— Supraveghiază drumul! — poruncise sertibul stăpânului ceainăriei. — Dacă se arată un automobil, vesteşte-mă de îndată!

Spre marea bucurie a jupânului, la o jumătate de oră după sosirea acestor oaspeţi de seamă, traseră la ceainărie şi trei ţărani. Se înapoiau dela Ardebil şi nemaiavând timpul să ajungă pe lumină în satul lor, hotărîseră să înnopteze aci.

După ce băură câte un pahar de ceai, se culcară pe o rogojină aşternută pe jos şi curând începură să sforăe. Sforăitul lor liniştea inima jupânului şi-l îmbărbăta. In cazul când domnii sosiţi cu automobilul s'ar fi dovedit niscaiva răufăcători, ţăranii ar fi putut să fie pentru dânsul nişte adevăraţi apărători.

Sta liniştit cu polonicul în mână şi când îndrepta capacul de pe ceaunul cu pilaf, când întorcea găinile care se rumeneau.

Şacalii urlau din ce în ce mai tare şi numai frica îi ţinea la o depărtare prudentă de vatra ademenitoare.

Sertibul ieşi din ceainărie, să ia aer, împreună cu unul din tovarăşii săi de drum, un tânăr ofiţer zvelt, rumen, cu o mustăcioară subţire, neagră.

— Ce noapte liniştită, Iaver! — spuse sertibul obosit. — Şi ce răcoare. Acum înţeleg dece altădată caravanele călătoreau noaptea şi se odihneau ziua.

— N'ar fi fost oare mai bine să fi mers mai departe, sertib? — întrebă Iaver Azimi. — Dece aţi hotărît să vă opriţi aici?

— In primul rând nu e bine să-ţi părăseşti tovarăşii de călătorie, — răspunse sertibul. — Cine ştie ce se poate întâmpla pe drum: până neaşteptată sau mai ştiu eu ce... In al doilea rând, este mai bine să sosim

toți în același timp la Teheran. Ne-am întruni încă odată, la mine, și am ajunge la o hotărîre luată în unanimitate. Și asta trebue să se întâmple înainte ca unii dintre membrii comisiunii să aibă timp să se sfătuiască cu serhengul [1]). Altfel se va produce debandadă.

— Știți, Hamid Hamidi mi s'a părut un om foarte cumsecade și hotărît.

— E un vechi luptător pentru constituție și un om de o cinste fără prihană. Altminteri nu s'ar fi hotărît niciodată la un pas ca acesta. Nu e glumă să aduni semnăturile cetățenilor și să ceri revizuirea legii privind raporturile dintre moșieri și țărani. Care e părerea dumitale?

— Scopul este lăudabil, nimic de zis, dar forma în care s'a procedat mi se pare întrucâtva discutabilă, în orice caz riscantă. Să convoci oamenii din întreaga provincie, chiar și din Ardebil și Urmia, să organizezi prin case consfătuiri și adunări — nu este bine. In general s'a făcut prea multă vâlvă de care au profitat tot felul de elemente nedorite.

— Te înșeli, prietene, — se împotrivi cu însuflețire sertibul Selimi. — Dumneata începi să judeci ca șeful jandarmeriei. In orice țară liberă metodele acestea de trezire a opiniei publice sunt considerate pe deplin legale. Și ele sunt singura garanție ca țara noastră să se poată desvolta, să poată merge înainte, spre o adevărată înflorire.

Sertibul vorbi încă multă vreme în acest sens, lămurind tânărului său prieten importanța libertăților cetățenești într'o țară civilizată, modernă și demonstrându-i perfecta legalitate a acțiunii lui Hamid Hamidi.

— Guvernatorul din Tebriz și șeful jandarmeriei sunt oameni nedemni și cu desăvârșire ignoranți! — spuse el ca încheiere. — Ei n'au nicio ideie despre libertățile cetățenești, despre progres, despre opinie publică.

Sertibul Selimi tăcu. Cei doi bărbați continuară să se plimbe un timp în tăcere, ascultând urletele șacalilor.

[1]) *Serheng* — locotenent-colonel (In limba persană). (N. red. rom.).

— Dumneata eşti încă tânăr, — reluă mai apoi Selimi, — şi-ţi dau un sfat : în toate raţionamentele dumitale să pui mai presus de toate interesele patriei şi ale poporului... Şi acum să mergem, a început să miroasă a pilaf !

Luă de braţ pe Iaver Azimi şi se înapoie cu el în ceainărie.

Urletele şacalilor se opriră dintr'odată. In întuneric se auzi un foşnet.

Stăpânul ceainăriei încercă să străpungă cu privirea bezna de nepătruns. Cineva se apropia de vatră.

— Bismillah ! — strigă înspăimântat proprietarul, gândindu-se la duhurile şi demonii nevăzuţi.

Paşii se auziră mai deslusit.

— Cine-i acolo ? — strigă jupânul.

— Un drumeţ ! — Am văzut lumină şi m'am îndreptat încoace.

Fridun se apropie de vatră, ostenit de două zile de mers fără încetare. Stăpânul ceainăriei îi cercetă chipul luminat de vâlvătaia focului. Fugarul avea în picioare nişte ciarâhi [1]) prăfuiţi iar pe cap o şapcă — pehlevi [2]) ruptă. Faţa nerasă, colbăită, îmbrăcămintea şi vorbirea lui simplă, nu lăsau nicio îndoială : la ceainărie poposise un sătean ca atâţia alţii.

— Sunt tare ostenit, aş vrea să dorm aici în noaptea asta. Când s'o crăpa de ziuă pornesc mai departe.

Proprietarul ceainăriei îl dădu pe seama ajutorului său.

— Du oaspetele în casă şi dă-i tot ce trebue ! — spuse el băiatului care se apropiase, apoi întorcându-se spre Fridun : — Nu vrei să mănânci ceva ?

— Dacă se poate, aş bea bucuros un pahar de ceai ! — răspunse Fridun după o clipă de şovăire.

Jupânul zâmbi. Era limpede că noul venit tot nu pricepea că nimerise într'o ceainărie.

---

1) *Ciarâhi* — opinci, încălţăminte ţărănească moale, din piele netăbăcită. (N. red. ruse.)

2) *Pehlevi* — şapcă cu cozoroc drept, introdusă în Iran de Reza-şah Pehlevi. (N. red. ruse.)

— Datoria noastră este să servim pe oamenii ca dumneavoastră, pe oaspeți. Se poate și un pahar, și două ! — spuse jupânul.

Lăsându-l în seama ajutorului său, stăpânul ceainăriei puse pilaful în farfurii și-l aduse oaspeților cei aleși.

Aflând că dăduse peste o ceainărie, Fridun prinse curaj. Își scutură de praf îmbrăcămintea și încălțămintea și ceru să se spele.

Intrând înăuntru se uită de jur împrejur. Era o încăpere lungă și îngustă. In partea stângă, într'un colț despărțit printr'un perete de scânduri, fierbea vesel un samovar, pe care strălucea un ceainic cu desene viu colorate.

Mai laoparte, se aflau trei măsuțe acoperite cu fețe de masă albe. La una din ele, ședeau patru inși care mâncau, beau și discutau cu însuflețire.

Pe unul din ei Fridun îl recunoscu de îndată după glas. Era același Sofi Iranperest, care-l băgase în sperieți pe unchiul Musa, cu coranul.

Clipind din ochi la lumina turbure a gazorniții atârnată de tavan, Fridun începu să se uite cu luare aminte la ceilalți trei, dar chipurile lor îi erau necunoscute.

Mesenii se uitară și ei bănuitor la Fridun, dar luându-l drept un țăran oarecare, întoarseră cu nepăsare capul și-și văzură mai departe de cină. Numai unul din ei, cu o privire rece, de tâlhar, continua să-și arunce din când în când spre el ochii străpungători. Tovarășii de drum îi spuneau acestui domn când Gusein, când Mahbusi.

Fridun care căuta liniște și singurătate, se îndreptă spre drumeții culcați pe rogojini în celălalt colț al ceainăriei, și-și alese un loc printre ei.

După ce bău paharul de ceai tare, adus de băiat, își scoase haina și punând-o sub cap se întinse pe rogojină.

Unul din țăranii care dormeau începu să sforăe zgomotos și prelung.

— Bravo ! — izbucni în râs Gusein Mahbusi. — S'ar zice că ghiaurul ăsta are o adevărată trompetă în loc de nas.

— Nu degeaba s'a spus : azerbaidjenii sunt măgari! — chicoti Sofi Iranperest, care începea să se cherchelească.

— In Azerbaidjan te simţi ca în iad, — întări Gusein Mahbusi. — Nici nu te poţi înţelege cu cei de acolo : ei nu pricep un cuvânt din limba noastră şi noi nici o iotă din a lor. Un adevărat iad !

— Nu vorbiţi aşa ! — se împotrivi ofiţerul cel tânăr. — Azerbaidjanul este un ţinut minunat ! Şi apoi, fără azerbaidjeni, jumătate din Iran ar pieri de foame. Pâinea, carnea, untul, dela ei ne vin. Tot ei ne dau şi fructe minunate.

Vocea piţigăiată a slăbănogului Iranperest îi răspunse :

— Socoteala bună e să-ţi umfli bine buzunarele şi să te îngraşi în Azerbaidjan, apoi să te întorci la Teheran şi să trăeşti boiereşte. Ţinutul e minunat, nimic de zis. Dar...

Incepu să râdă cu hohote, îşi şterse cu batista lacrimile şi continuă :

— Dar cel mai bun lucru ar fi ca populaţia lui să doarmă mereu, uite aşa, pe o rogojină ruptă. Poporul ăsta are sângele fierbinte. Dacă ar apuca să-şi dea drumul cât de cât, să-şi ia avânt, să prindă puteri, ar nimici totul în calea lui ! Aici nu poţi lăsa o clipă frâul din mână.

— Ascultă, domnule, — se auzi vocea nemulţumită a sertibului, — niciun om vrednic de stimă nu are dreptul să jignească pe stăpânul casei în care este găzduit, să-l lovească în demnitatea lui naţională !

— Domnule sertib, — se amestecă în vorbă Gusein Mahbusi, — şi în glasul lui se simţea în acelaşi timp slugărnicie şi ură... — Noi n'avem decât o singură demnitate naţională ; pentru noi nu există decât Iranul şi iranianul !... Supuşii majestăţii sale nu pot să aibă o altă naţionalitate.

Sertibul îşi ieşi din fire.

— Dumneata eşti încă tânăr, domnule ! — îl întrerupse el tăios. — N'ar trebui să repeţi papagaliceşte lozinci politice mincinoase. Să ai părerile dumitale

proprii, întemeiate pe adevăr şi care să pornească din conştiinţa dumitale. Numai atunci o să te ascult.

Sertibul se întoarse către stăpânul ceainăriei :

— Ia vezi, nu se zăreşte vreun automobil pe drum ?

Jupânul ieşi.

— Domnule sertib, — stărui Gusein Mahbusi, cu aceeaşi slugărnicie în glas, — oare părerile majestăţii sale nu sunt însăşi oglinda adevărului şi nu pornesc din adâncul conştiinţei ?... După câte am auzit majestatea sa, împăratul împăraţilor, domnitorul Iranului, Reza-şah Pehlevi, socoteşte de neapărată trebuinţă să şteargă numele Azerbaidjanului de pe harta lumii şi să desfiinţeze limba azerbaidjană. Ce altă deslegare mai poate avea această problemă ?

Stăpânul ceainăriei se întoarse şi raportă :

— Domnule sertib, nu se vede niciun automobil.

Sfârşind păhărelul de coniac, sertibul spuse răspicat, cu voce şi mai tăioasă :

— Ascultă, tinere ! Gura dumitale care rosteşte cu zâmbet dulceag cuvinte veninoase, îmi aminteşte de un şerbet amar. Te mânii şi râzi în acelaşi timp. Fii bărbat, vorbeşte ca un bărbat şi tot ca un bărbat ascultă şi părerea altuia.

Gusein Mahbusi deveni atent şi chipul lui se făcu serios.

— Eu n'am spus nimic deosebit, domnule sertib ! N'am făcut decât să repet cuvintele majestăţii sale...

— Nu defăima numele majestăţii sale ! — îl opri sertibul. — Sunt sigur că suveranul habar n'are de asemenea ticăloşii. Toate astea sunt uneltite de oameni meschini care ocupă tot felul de dregătorii, dela cele mai de vază până la cele mai neînsemnate.

— Dar cu Azerbaidjanul cum rămâne ? Cuvintele dumneavoastră cu privire la Azerbaidjan m'au turburat...

— Mă iertaţi, domnule, îl întrerupse Iaver Azimi, amestecându-se şi el în vorbă, — nu înţeleg : dacă dumneavoastră nu aveţi gânduri ascunse, dece v'ar turbura lucruri atât de limpezi ?

Sertibul mai bău un păhărel de coniac, apoi continuă :

— Eu nu sunt azerbaidjan, ci persan ca și dumneata. Dar știu că ideile care au întunecat ca opiul conștiința anumitor oameni, ne vor duce mai curând sau mai târziu de râpă. Azerbaidjanul e o bucată grasă, un fruct gustos. Poate nu-i greu de înghițit, dar nu este lucru ușor să-l mistui. Libertatea și fericirea Iranului nu poate fi asigurată prin înnăbușirea celorlalte naționalități. Asta ar fi calea sinuciderii. Ce poate fi mai nesocotit decât pretenția ca un popor de șapte-opt milioane de suflete să înghită popoare numeric egale cu ei, ca cel azerbaidjan, kurd, armean și altele?

Se lăsă o tăcere apăsătoare. Nimeni nu îndrăznea să o rupă. Sertibul începu să se plimbe încet prin încăpere. Un timp Fridun urmări cu o privire caldă pe omul acesta, cu trup zvelt, apoi, biruit de oboseală, se întoarse spre perete și aținti.

Tăcerea din ceainărie era turburată doar de urletele îndepărtate ale șacalilor.

— Dece n'or fi venit până acum? — se adresă sertibul stăpânului ceainăriei.

Acesta căută să liniștească pe alesul său oaspete.

— Nu fiți îngrijorat, domnule sertib, acuși o să sosească!...

Sertibul se apropie de masă, își turnă încă un păhărel de coniac dar nu-l bău, ci luându-l pe Gusein Mahbusi de bărbie, îi ridică spre el capul:

— Uite ce este, drăgutule! Dacă ești om cinstit, cugetă la cele ce ți-am spus. Dacă ești o iscoadă, atunci ai avut un noroc orb. Scrie repede și trimite-ți raportul. O să primești vreo zece-cincisprezece tumani! Asta o să-ți fie câștigul!

Fără să aștepte răspunsul, se ridică și-l chemă pe stăpânul ceainăriei.

— N'ai cumva un colțișor, unde să mă odihnesc puțin?

— Poftiți aici, domnule sertib! — răspunse respectuos jupânul. — E un divan bun, cu așternut moale.

Ridică perdeaua din fundul ceainăriei și deschise o ușă.

— Incăperea asta o țin pentru oaspeți aleși ca domnia voastră.

— Indată ce soseşte maşina, treziţi-mă, — spuse sertibul tovarăşilor săi de drum şi intrând în încăperea vecină, închise uşa.

Buzele lui Gusein Mahbusi se strâmbară într'un zâmbet răutăcios:

— Să aştepte el pe cine-o aştepta. Dar până la urmă o să se trezească cu moartea, în persoana serhengului...

Sofi Iranperest închise pe jumătate ochii şi spuse printre dinţi:

— Nu mi-au plăcut vorbele sertibului! Al cărui Selimi e? — întrebă el.

— Al lui Selimi care a fost sugrumat în temniţă de şah, chiar în primul an după ce s'a urcat pe tron. Pe atunci sertibul era încă în Europa, la învăţătură.

— Aha!... Care va să zică, fiul lui e? Apoi tăică-său era un rusofil înfocat!

— Aşa e! Se spune chiar că în timpul namazului, răposatul nu se întorcea cu faţa la miază-zi spre Meca, ci la miază-noapte spre Rusia.

— Mie îmi spui? In afară de asta era şi un duşman de moarte al patronului nostru Hikmat Isfahani... Ştiu bine acest lucru!

— Intre noi fie vorba, chiar şeful dumitale i-a pus la cale pierzania. Şi acum, se vorbeşte că ar vrea să-şi mărite fata cu fiul său, cu sertibul...

— Nu se poate; astea-s prostii! N'o s'o dea el niciodată pe Şamsia-hanum după un păcătos ca ăsta!

— Nicio grijă! Are ea un alt pretendent — chiar pe serheng.

Tăcură cu toţii.

Gusein Mahbusi mai goli încă un pahar şi oftă din adânc.

— Nu-ţi face inimă rea, tinere! — începu să-l mângâe Sofi Iranperest. — De asta e el sertib, ca să cicălească. Dreptul lui! Lasă, uită de toate. Bea până când picioarele o să înceapă singure să-ţi joace.

Işi goli paharul, mai mâncă o lingură de pilaf şi-şi turnă un alt coniac.

— Eşti încă tânăr, flăcăule! — spuse el şi făcu câţiva paşi prin cameră cu paharul în mână. — Te

aprinzi repede şi tot atât de repede îţi piere avântul, fiindcă n'ai apucat încă vremuri de mari prefaceri. Bărbaţii care au trăit şi au văzut multe, ne-au lăsat sfaturi înţelepte:

Din cupa durerii să bem,
pân'acum încă nu ne-a fost dat
Prieteni, deci hai să sorbim
vinul limpede, vinul curat
Trec anii şi'n ceasul din urmă,
vezi că moartea, ea nu te-a uitat
Şi ştim că în cealaltă lume,
niciun strop să mai bem nu ni-i dat.

Sofi Iranperest îşi goli paharul, voi să continue, dar uşa de după perdea se deschise pe neaşteptate.

— Pentru numele lui allah, lăsaţi-mă să aţipesc un pic. Mai lăsaţi vorba! — spuse tăios sertibul şi rezemându-se de uşor, se uită lung la Sofi Iranperest.

Apoi, apăsând fiecare cuvânt, rosti versurile lui Omar Haiam:

In cer, deasupra noastră, stă Pervin, primul taur,
Alt taur se ascunde'n pământ. Fă ochii mari
Şi între cei doi tauri vedea-vei cu mirare
Că pe pământ se-agită o turmă de măgari.

După ce spuse stihurile, închise uşa.

Sofi Iranperest se burzului şi aşezându-se la masă îşi mai turnă un pahar de coniac, pe care-l dădu peste cap.

— Ce om ursuz mai e şi sertibul ăsta... — bombăni el. — Cu cât e mai tare oţetul, cu atât e mai primejdios pentru butoi.

Sofi Iranperest făcea parte din oamenii cărora vinul le desleagă limba. Nemaiîndrăznind să recite versuri, vorbea acum încet, fără să-şi ia ochii de la uşa în dosul căreia se odihnea sertibul.

Vorbele păreau să nu aibă pentru el niciun rost şi niciun preţ. Dacă susţinea o ideie într'o frază, o nega în fraza următoare şi putea foarte uşor să înfiereze

ceeace încuviinţase cu o clipă mai înainte. Aşa îşi înţelegea el datoria de muncitor pe tărâmul presei. Şi făcea aceasta în chip atât de firesc şi cu atâta convingere, ca şi când lipsa de logică şi haosul în idei ar fi constituit un înalt merit, ca şi când pentru dânsul n'ar fi existat nici principii temeinice, nici idei şi noţiuni statornice. Orice atitudine putea fi de îndată transformată de el într'una contrarie.

Obosit de pălăvrăgeala lui, Gusein Mahbusi îl întrerupse, spunând, fie pentru ca să schimbe vorba, fie pentru ca să râdă puţin :

— E adevărat că domnul Hikmat Isfahani te-a dat jos din automobil în mijlocul drumului şi a plecat mai departe ?

— E un om şi jumătate ! — exclamă Sofi Iranperest. — A poruncit şoferului să oprească şi mi-a spus să mă dau jos. Eu m'am cam codit. Atunci m'a apucat de umeri şi m'a aruncat în drum.

— Şi pentru ce ?

— Eu sunt de vină. Catâr ce sunt, de o mie de ori mi-am dat cuvântul să nu-l mai contrazic niciodată pe patron. Dacă o să spună : laptele este negru, să spun şi eu după el : e negru ; dacă o să zică : alb, alb să fie. Da' uite că de data asta, m'a împins necuratul şi iar l-am contrazis.

— Despre ce era vorba ?

— *Mister* Harold a întrebat ce distanţă este dela Djulfa [1]) până la Teheran ? Domnul Isfahani a răspuns că sunt aproape trei sute de kilometri, iar eu, usca-mi-s'ar limba, n'am putut să tac, m'am băgat în vorbă şi mi-a trecut prin cap să ţin morţiş că nu sunt trei sute, ci numai o sută douăzeci de kilometri. Domnul Isfahani a spus că el ştie precis că sunt trei sute. Eu m'am încăpăţânat din nou că am citit cu ochii mei în ghid că sunt o sută douăzeci. Atunci m'a dat jos din maşină, ba m'a mai făcut şi măgar încăpăţânat.

— Şi, zi aşa, te-a dat jos în pragul nopţii, în mijlocul drumului ?

[1]) *Djulfa* — oraş de frontieră şi staţie de cale ferată. Există două Djulfe — una sovietică şi alta iraniană, aşezate pe malurile opuse ale râului de frontieră Arax. (N. red. ruse).

— Tocmai așa ! Nu m'ați cules chiar dumneavoastră de pe șosea, puțin după aceea ?

— Bine, să zicem că domnul Hikmat Isfahani este iranian, obișnuit cu astfel de purtări, dar ce-a zis *mister* Harold ?

Sofi Iranperest dădu din cap.

— Asta-i bună ! Ce să zică ? Americanii ăștia ne socotesc sălbateci. Se distrează pe socoteala noastră. In timp ce domnul Isfahani mă îmbrâncea din mașină, *mister* Harold se tăvălea de râs.

— Da, scena trebue să fi fost plină de haz.

— Să nu mai vorbim de asta ! — spuse Sofi Iranperest. Ce bine ar fi să fumăm niște opiu ! — adăugă el încet, ca pentru sine. Intr'o noapte ca asta tare-i plăcut să te lași în voia visurilor.

— Da, numai cu ajutorul opiului poate fi scurtată o astfel de noapte, — întări Gusein Mahbusi.

— Dece am rămas aici ? — spuse Sofi Iranperest. — Parcă nu s'ar fi putut să continuăm călătoria, și ceilalți să vină mâine ?

— Sertibul vrea ca toată comisia să sosească la Teheran în același timp. Pentruca raportul să fie prezentat împreună și să se evite divergențele.

— Nu cumva sertibul ține cu Hamid Hamidi ?

— Și încă cum ! Hamid Hamidi numai întâmplător a scăpat de spânzurătoare; are aceleași păreri ca și răposatul tată al sertibului.

— Dacă povestea a ajuns la ministerul afacerilor interne, mă îndoesc că Hamid o să-și scape și de data asta pielea. Ba o să-l tragă și pe sertib după el.

— Ar fi destul ca sertibul să lase să-i scape o vorbă nesocotită. Atât așteaptă dușmanul său, serhengul.

— Mi se pare că ar fi deajuns să i se șoptească serhengului cele spuse de sertib adineaori...

— Da, spusele astea vor atârna și ele greu deasupra capului sertibului. Acum i-am aflat slăbiciunea. O să deschid iar discuția și o să mai scot câte ceva dela el. Dumneata trebue să mă ajuți. E o sarcină dată de serhengul Sefai.

Văzând că Iaver Azimi se întorcea în ceainărie, Gusein Mahbusi spuse înadins cu voce tare :

— Ieşi şi dumneata la aer, domnule Sofi! Altfel o să te doară capul... Hai, du-te la aer!

Sofi Iranperest se ridică şi ieşi din ceainărie clătinându-se.

— De unde-a mai venit şi flecarul ăsta? — se plânse Gusein Mahbusi. — M'a apucat durerea de cap din pricina lui.

— Dar cine e? — întrebă Iaver Azimi.

— Redactorul ziarului „Seda", gazeta lui Hikmat Isfahani. De câte ori pleacă undeva, bogătaşul îl ia cu el, dar deseori se întâmplă să-l dea jos din maşină la jumătatea drumului... La întoarcerea în oraş, îl obligă să-i povestească peripeţiile avute. Şi el, ca un măscărici, ca să-i facă pe plac, înşiră tot felul de năsociri.

De după perdea se auzi scârţâitul uşii, apoi glasul sertibului:

— Tot n'a venit automobilul?

— Nu, domnule sertib, — îi răspunse îndatoritor Gusein Mahbusi. — Dormiţi liniştit, vă trezim noi îndată ce soseşte.

— S'a făcut ceasul trei! Ar fi trebuit să fie demult aci! Nu cumva li s'a întâmplat ceva?

— Totul e cu putinţă, domnule sertib. Drumul este lung. Se prea poate să fi rămas să doarmă pe undeva... Nu mai doriţi puţin pilaf? E minunat.

Sertibul se apropie de masă şi înghiţi fără poftă câteva linguri de pilaf.

— Aţi avut multă bătaie de cap la Tebriz, domnule sertib, — spuse Gusein Mahbusi. — Lucrurile s'au dovedit a fi tare încurcate şi greu de limpezit.

— Da, într'adevăr! Şi acum îmi vine greu să cred că e cu putinţă ca un om să fie ponegrit cu atâta nerusinare!

— In ţara noastră, totul e cu putinţă! Blestemată ţară! Sunt atâţia oameni la noi care, pentru o para, ar fi gata să-şi vândă şi mama, — încheie cu aprindere Gusein Mahbusi.

Sertibul nu-şi putu da seama dacă tânărul vorbea sincer sau cu gândul ascuns de a-l provoca.

Nici până acum nu izbutise să-l dibue pe deplin pe Gusein Mahbusi, care uneori i se părea naiv şi vorbăreţ ca un copil.

Dealtfel sertibul nu era dintre cei ce îşi fac o părere despre om dela prima vedere. Nimic nu-l îndurera mai mult decât gândul că ar putea crede ceva rău despre un semen care se putea dovedi mai apoi a fi cumsecade.

Vorbele aspre care-i scăpaseră adineaori de pe buze i se păreau acum nepotrivite. Îi părea rău că vorbise astfel cu Gusein Mahbusi:

— Odihneşte-te şi dumneata tinere, — zise el cu un ton mai blând. Mă duc şi eu să mă culc.

Şi se retrase din nou după perdea.

„Mare şmecher !... E trecut prin ciur şi prin dârmon... spuse Gusein Mahbusi printre dinţi. A plecat înadins ca să nu-şi trădeze gândurile şi planurile".

Pentru Gusein Mahbusi, om fără păreri şi principii, sertibul Selimi nu era decât o pradă. Serhengul numise pe Gusein Mahbusi în comisia care urma să facă cercetarea dela Tebriz, numai pentru ca acest agent al lui să nu-l slăbească din ochi pe sertib, să-i supravegheze fiece pas, să-i raporteze, cuvânt cu cuvânt, toate spusele.

Omul pricepuse de minune ce voia serhengul şi izbutise să adune un material destul de bogat în acest scop; totuşi plecarea sertibului Selimi din cameră îl înciuda. Gusein Mahbusi era un denunţător lacom şi neobosit.

Cu toate lipsurile îndurate pe drum şi oboseala istovitoare care i se sălăşluise în tot trupul, Fridun nu putea să doarmă adânc: se trezea mereu. Chiar după ce toată lumea se duse la culcare şi se făcu linişte deplină, Fridun continuă să stea într'o stare mai mult de toropeală decât de somn. Singurul care rămăsese treaz era proprietarul ceainăriei. Aşa cum îi poruncise sertibul, trăgea mereu cu urechea, pândind dacă nu cumva se aude automobilul şi ieşea des să cerceteze drumul. Auzind, în sfârşit, zgomotul îndepărtat al unui motor,

se repezi afară și curând se înapoie cu alți patru oaspeți.

Trezit de pașii lor, Fridun deschise ochii, se ridică puțin și nedeslușind nimic în lumina turbure a gazorniței, se culcă din nou, prefăcându-se că doarme.

— Chiamă-l pe sertib! — porunci unul din noii veniți.

Auzind glasuri, sertibul se și ivi.

— Ce mult ați întârziat, domnilor! — spuse el și fără să aștepte lămuriri, întrebă: — Vreți să vă odihniți aici, sau plecăm mai departe?

— E mai bine să plecăm acum, pe răcoarea nopții! — răspunse omul și ieși din ceainărie.

Sertibul își trezi tovarășii săi de drum. Cel mai mult avură de furcă cu Sofi Iranperest pe care fură nevoiți să-l tragă de picioare de pe laviță ca să se desmeticească și să se scoale.

Curând după aceea farurile luminară ca două perechi de ochi de foc drumul spre Teheran.

Automobilele o apucară în grabă spre miază-zi și se pierdură în întunericul deșertului. Numai razele care străpungeau în răstimpuri besna la cotituri arătau cât de repede se depărtau.

Abia atunci Fridun adormi adânc.

3

Bulevardul Stambuli — una din străzile principale ale Teheranului — mișuna de oameni.

Pe trotuare, negustorii mai mărunți stăteau în fața prăvăliilor și îmbiau cât îi ținea gura pe cumpărători.

Prin mijlocul străzii pietruite treceau neîncetat, în sus și în jos, faetoane, automobile, și autocamioane de diferite mărci.

Glasul tânguitor al cerșetorilor, strigătele vânzătorilor de apă, de ziare și ale negustorilor ambulanți de tot soiul, asurzeau pe trecători:

— Faceți-vă pomană, să-mi iau și eu o pâine!

— Cine dorește apă receee!

— Ciorapi americani! Calitate superioară.

— Ultimele ştiri!
— Noul discurs al lui Goebbels!
Era ora la care activitatea comercială se afla în toi.
Hikmat Isfahani înainta cu o uşurinţă surprinzătoare pentru trupul lui înnecat în grăsime şi părea că nici nu aude larma din jur. Mergea ştergându-şi mereu cu o batistă cu chenar galben, năduşeala care i se prelingea pe frunte, pe bărbie, şi pe ceafă. Era îmbrăcat în haine subţiri de şantung. Pe cap purta o panama care-i dădea mai curând o înfăţişare de turist european decât de moşier sau neguţător iranian.

La vederea ţinutei sale impunătoare, oamenii care nu-l cunoşteau se dădeau înlături, făcându-i loc. Răspunzând la saluturile cunoscuţilor pe care-i întâlnea, îşi ridica puţin panamaua şi continua drumul cu acelaşi mers ţanţoş, nepăsător şi sfidător.

Coti la stânga în spre sediul principal al afacerilor lui şi, punând piciorul pe prima treaptă a scării, ridică cu o mişcare obişnuită braţul stâng şi-şi aruncă ochii la ceasul de aur pe care-l purta la mână. Zâmbi mulţumit: ceasul arăta ora nouă şi cincisprezece minute.
De zece ani, urca zilnic treptele acelea exact la aceeaşi oră.

Ajungând în capul scării de cărămidă, Hikmat Isfahani trecu printr'un coridor îngust şi intră într'o cameră spaţioasă ale cărei ferestre dădeau spre o grădină plină cu flori. Un servitor îl întâmpină, deschizându-i larg uşa.

Hikmat Isfahani îşi scoase haina, se aşeză la masă şi, după ce trimise pe servitor să-l cheme pe Kurd Ahmed, începu să răsfoiască teancul de ziare şi reviste proaspăt sosite.

Privirea i se opri asupra ştirilor externe din ziarul „Ettelaat" care purta data de 25 Iunie 1939; după ce parcurse în fugă comunicatele privitoare la situaţia politică atât de complicată creiată de nemţi la frontiera Poloniei şi în jurul Danţigului, Hikmat Isfahani începu să citească discursul lui Goebbels.

Kurd Ahmed intră ca de obicei, cu o atitudine demnă, fără ploconiri.

— Ia loc, domnule Ahmed, — îi spuse Hikmat Isfahani arătându-i un scaun. — Şi ascultă pretenţiile lui Goebbels...

„Franţa şi Anglia nu vor izbuti să scape de revendicările coloniale ale Germaniei... Germania nu va admite amestecul Angliei în treburile Europei Centrale, pentrucă ea nu intră în sfera intereselor engleze..." — începu el.

Hikmat Isfahani puse deoparte ziarul şi se uită la Kurd Ahmed:

— Ce zici? Miroase a sânge sau ba? — Şi fără să aştepte răspunsul, continuă: — Da, miroase! Şi noi trebue să fim cu ochii'n patru! Comerciantul care nu ştie astăzi ce trebue să păstreze în depozit şi ce trebue să scoată pe piaţă, va umple mâine văzduhul cu văicărelile lui...

Kurd Ahmed îşi informă patronul despre creşterea cererii la ţesăturile de lână şi îşi dădu cu părerea că ar trebui să se scoată pe piaţă mărfuri de lână englezească în valoare de două sute de mii de tumani.

— Pentru nimic în lume! — îl întrerupse Hikmat Isfahani. — Nu trebue să facem una ca asta. Dimpotrivă, trebue să cumpărăm toate mărfurile pe care le găsim pe piaţă şi să le închidem în depozite. Războiul nu devalorizează mărfurile, ci banii. Mărfurile trebuesc păstrate, să geamă depozitele de ele.

Hikmat Isfahani chemă servitorul.

— Narghileaua! — porunci el şi începu din nou să răsfoiască ziarele.

Kurd Ahmed îl cerceta cu luare aminte. Omul acesta care se ridicase încă de pe vremea promulgării primei constituţii iraniene, juca de atunci, fără întrerupere, un rol de frunte în viaţa politică a ţării.

Ales de mai multe ori deputat în medjlis [1]), Hikmat Isfahani fusese chiar prim ministru. Luând parte activă la combinaţiile politice care se urzeau în jurul tronului iranian, contribuise la izgonirea lui Mamedalişah Kadjara, la înfiripărea puterii lui Ahmed-şah, fiul acestuia, apoi la doborîrea lui, jucând neîncetat un rol

---

[1]) *Medjlis* — parlamentul Iranului. (N. trad.)

important în cercurile care înrobeau politica iraniană când Angliei, când Americii, când Germaniei, când acestor trei state laolaltă.

Cu toate acestea, își asigurase faima de partizan al „politicii moderate", al „echilibrului politic", denumiri care în concepția politicienilor reacționari din Iran, au un tâlc foarte precis.

„Politică moderată" și „echilibru politic" înseamnă pentru ei o politică de sprijinire permanentă a intrigilor puterilor străine, care-și fac concurență în Iran.

Această politică potrivnică intereselor și propășirii Iranului, oferă prilejuri nesfârșite de îmbogățire, de lărgire a tranzacțiilor comerciale, de creștere a profiturilor numeroșilor afaceriști de soiul lui Hikmat Isfahani.

Pe lângă foloasele pur materiale, Hikmat Isfahani se alesese de pe urma acestei politici și cu faima de „patriot", de „prieten al Iranului", ceeace îi era de mare sprijin de câte ori situația politică se încurca și contradicțiile interne se ascuțeau. In astfel de împrejurări, el nu mai apărea în arenă în calitate de partizan al „politicii moderate" și de mare comerciant, ci în aceea de „iranofil", de „prieten al Iranului". De îndată, pornea „lupta" împotriva cercurilor reacționare, trecea în „opoziție", trâmbița în presă lozinci de stânga și începea să cocheteze cu forțele progresiste. Uneori mergea chiar până la alianța cu aceste forțe, băgând astfel spaima în adversarii din propria-i tabără și obligându-i să facă concesii; pe de altă parte submina mișcarea democratică din însăși sânul ei, și la momentul oportun își trăda cu o perfidie uimitoare aliații progresiști, cerând să fie seceraţi cu armele.

La Londra, Paris, Berlin, New-York și în toate centrele mai mari sau mai mici ale Europei, își avea agenții și protectorii săi cu care stătea în strânsă legătură.

Mare moșier și comerciant, având fabrici de țesut covoare la Tebriz, Reșt și Mazandaran, Hikmat Isfahani trecea în Iran drept al doilea bogătaș din țară, după Reza-șah. Averea îi asigura poziții excepțional de prielnice în lumea politică. Ar fi fost greu să găsești o verigă a aparatului guvernamental, fie că era vorba de

parlament sau de consiliul de miniștri, care să rămână în afara influenței sale. Chiar un despot și un smintit ca Reza-șah Pehlevi era nevoit să țină seama de el.

Servitorul intră cu narghileaua de Șiraz.

— Ah, ce plăcut e ! — spuse cu desfătare Hikmat Isfahani trăgând în piept fumul răcoros și oftând adânc; apoi continuă să-și expună părerea asupra împrejurărilor politice. — Situația generală mi se înfățișează într'o lumină turbure. Nemții cer spațiu vital, vor colonii. Polonia și celelalte țări europene, cu gândul la ziua de mâine, tremură îngrozite în fața necunoscutului. Englezii sunt alarmați neștiind cum să-și mențină dominația și influența. Bolșevicii stau prea liniștiți, și asta îi sperie pe toți... Hotărît lucru, lumea este cufundată în ceață. Tocmai de asta țara noastră are nevoie de liniște și de ordine. Trebue să închidem gura tuturor aventurierilor și celor care răspândesc idei dăunătoare...

Se vede că reflecțiile acestea îi aduseră aminte de Azerbaidjan și de cele petrecute la moșie.

— Ce-ai făcut cu bolșevicul ăla care făcea pe grozavul la arie ? — îl întrebă el pe Kurd Ahmed. — Îți amintești de el. Cum îi spunea ?

— I-am uitat numele, — răspunse Kurd Ahmed căutând să-și ascundă turburarea. — Dar puteți fi liniștit ! Șefului de jandarmi Ali, pe mâna căruia l-am dat, nu-i poate scăpa viu din mână nici un șarpe !

— Comunică-i totuși întâmplarea și serhengului Sefai. Nu poți avea nicio încredere în jandarmi, fie că sunt șefi sau nu. Ajunge să le arăți colțul unui sutar și sunt în stare să-și vândă și mama. Vorbește negreșit cu serhengul !

— Am înțeles ! — spuse Kurd Ahmed și se îndreptă spre ieșire.

Dar Hikmat Isfahani, fără să-și scoată narghileaua din gură, îl opri :

— Așteaptă, domnule Ahmed ! Am o treabă cu dumneata !

Kurd Ahmed se înapoie în silă.

— Spuneți vă rog...

Intinzându-şi picioarele, Hikmat Isfahani îşi cuibări mai plăcut slăninile în fotoliu şi trase şi mai adânc din narghilea.

— Domnule Ahmed, ni s'au cam încurcat socotelile, — începu el. — Am primit o telegramă; mărfurile noastre au sosit din Suedia dar s'au împotmolit la Basra. Nu e nevoie să-ţi mai spun că nu putem avea nicio încredere în pungaşii din Irak... Te pomeneşti că profitând de dezordinea ce domneşte pretutindeni sunt în stare să pună mâna pe bunul altuia. Dumneata ce crezi?

Kurd Ahmed nu înţelese pe dată unde vroia să ajungă Hikmat Isfahani, deaceea îi răspunse în doi peri:

— Dacă daţi ordin, trimitem pe cineva.

— Şi pe cine crezi dumneata că am putea trimite la Basra? — întrebă el.

— Pe domnul Sarşira. E un om îndemânatec.

— Nu e bun... o să se apuce acolo de opiu şi o să ne facă de râs, — spuse Hikmat Isfahani şi, lăsând deodată narghileaua, se îndreptă în fotoliu. — Ce-ar fi dacă ţi-ai lua chiar dumneata această sarcină? Sunt de părere să pleci chiar mâine... — şi Hikmat Isfahani se ridică hotărît. — Drum bun! — îi spuse el vesel. — Dacă se ivesc complicaţii, trimite-mi o telegramă. L-am rugat pe *mister* Thomas să pregătească scrisoarea cuvenită. Cred că nu vei avea greutăţi...

Kurd Ahmed îşi aduse aminte de Fridun. In primul moment se hotărî să-i lase o scrisoare, dar se răzgândi. Apoi vru să-l înştiinţeze pe administratorul depozitului dar şi acesta i se păru primejdios.

Nu-i rămânea decât un singur lucru — să plece şi să lase totul în voia desfăşurării firesti a împrejurărilor.

După ce Kurd Ahmed ieşi, Hikmat Isfahani îşi umplu plămânii cu fum din narghilea şi, ascultând cu plăcere gâlgâitul apei, începu să cugete la relaţiile internaţionale şi la sorţii de izbândă ai afacerilor sale. Gâlgâitul molcom al apei avea o înrâurire liniştitoare asupra lui şi simţea cum în tot trupul i se răspândeşte o toropeală plăcută. Inchise ochii şi începu să moţăe

când, pe neașteptate, o voce pițigăiată, îl smulse din dulcea-i moleșire.

— Pot să intru?

Văzând în prag făptura deșirată a lui Sofi Iranperest, Hikmat Isfahani izbucni într'un râs zgomotos. Parcă-i luase cineva cu mâna toată toropeala.

— Ești încă viu? — spuse el printre hohote. — Ia apropie-te, povestește-mi cum ai ajuns, și ce ți s'a mai întâmplat pe drum?

Incântat, Sofi Iranperest începu să înșire un basm întreg născocit din vreme, cu pățanii nemaipomenite, stăruind asupra nenorocirilor îndurate, și încheie jurând că este gata să-și dea viața pentru stăpânul său.

— Așa-ți trebue! — îi tăie scurt Hikmat Isfahani jurămintele. — Acum o să ții minte până la moarte distanța dela Djulfa la Tebriz. Ia spune: o s'o ții minte, sau nu?

— N'o să uit nici în mormânt!

— Atunci spune: câți kilometri sunt?

— Trei sute!

— Încă odată!

— Trei sute de kilometri!

— Acum ieși afară!

— La ordin! — zise Sofi Iranperest și ieși mulțumit că își înveselise stăpânul. Hikmat Isfahani trase din narghilea și închise din nou ochii.

4

Fridun știa că se afla în afara legii. Orânduirea statului și autoritățile erau pornite împotriva lui; de aci înainte îi era dat să simtă necontenit o primejdie de moarte atârnându-i deasupra capului.

Uneori își spunea că ar fi făcut poate mai bine să nu fugă și să se lase dus în fața judecății. Ar fi avut astfel prilejul să vorbească deschis judecătorilor despre lipsa de omenie a moșierilor — să le înfățișeze icoana vie a traiului peste putință de îndurat al țăranilor. Ar fi înmuiat inima judecătorilor, ar fi trezit în ei mila pentru soarta nefericită a țăranului.

Un glas puternic se ridica însă atunci din adâncul cugetului său, împotriva unor astfel de visuri neîntemeiate. Unde ar fi putut el să găsească adevărul şi dreptatea? Ce ascultare să dea judecătorii spuselor lui, când toţi erau trup din trupul celor de teapa lui Hikmat Isfahani, a vătafului Mamed şi a celorlalţi asupritori?

Nu, nu! Pentru el nu era altă scăpare decât fuga din sat. Numai un prost sau un fricos, care nu-şi cunoaşte drepturile şi îndatoririle faţă de popor, îşi poate încredinţa soarta în mâinile jandarmilor sau a oamenilor de lege ticăloşi.

Calea fusese aleasă. Reîntoarcerea la trecut nu mai era cu putinţă!

Chiar din prima duminică după sosirea sa la Teheran, Fridun se dusese la adresa dată de Kurd Ahmed. La depozitul de lemne al lui Hikmat Isfahani, domnea o mare activitate. Oamenii forfoteau în toate părţile; unii primeau marfa, alţii o încărcau în camioane, în care şi căruţe. Kurd Ahmed nu se afla însă la depozit.

Fridun stătuse o bună bucată de timp în biroul depozitului, până când un funcţionar îl întrebase:

— Ce marfă doreşte domnul?

— Trebue să-l văd pe domnul Kurd Ahmed, — răspunse el descumpănit.

— Domnul Kurd Ahmed a plecat la Basra din ordinul stăpânului. Nu se ştie când se înapoiază.

Şi iată că acum Fridun locuia într'una din casele pe jumătate dărâmate dela marginea Teheranului.

Incăperea în care se instalase era totuşi bună de locuit.

Fridun tocmai îi cerceta pereţii şi tavanul; unghierele erau pline de igrasie; într'o firidă se aflau tot felul de vase şi de obiecte casnice: farfurii de faianţă, o lampă de lut, un vas de aramă coclită. Luarea aminte îi fu atrasă de o cană de porţelan împodobită cu un oval în care se afla portretul lui Nasreddin-şah [1]).

---

[1]) *Nasreddin-şah* (1831—1896) — şah al Persiei care s'a străduit să-şi civilizeze ţara. (N. red. rom.)

In odaie intră o bătrânică gârbovită. Văzând cana în mâinile lui Fridun, spuse cu o voce tremurătoare:

— Iţi place, fiule? Ai dreptate să-ţi placă! Preţueşte cât o lume întreagă!... Fii cu băgare de seamă să n'o spargi!...

Ultimele cuvinte îi scăpară fără să vrea.

— Nu-ţi fie teamă, mătuşă, n'am s'o sparg! — îi răspunse Fridun şi puse cu grijă cana la loc.

Femeia scoase un oftat de uşurare.

— E drept fiule că toate sunt deşertăciuni, dar ţi-e drag să ai un lucru frumos. Dacă e adevărat că sufletul devului [1]) stă închis într'un borcan, cum se spune în basme, apoi tot aşa şi sufletul meu e închis în cana asta. Mi se pare că dacă s'ar sparge, mi-aş da pe loc sufletul!

Prin ferestrele joase pătrunseră în cameră glasuri de pe stradă. Erau ucenicii dela atelierul de cizmărie care se înapoiau dela lucru. Soarele se apropia de asfinţit. Curând trebuia să pice şi Serhan, fiul gazdei. Venea acasă joia, chiar la ora aceasta.

Bătrâna îndreptă pernele de pe divan şi se întoarse din nou către Fridun, privindu-l cu bunătate printre gene:

— Visul meu era să am un nepot, să-i pun în mâini cana şi apoi să închid liniştită ochii. Dar noră-mea e stearpă. Câte descântece şi talismane n'am încercat! Tot degeaba.

— O să ai un nepot mătuşă, o să-l ai. Şi Serhan, şi nora dumitale sunt încă tineri.

— Dar când? Mi-am pierdut vederea tot aşteptând. Mi-e frică să nu mor şi atunci cana...

— Iar vorbeşti despre cană, mamă? — spuse Serhan, intrând în odaie. Era un bărbat voinic, înalt de statură, cu faţa arsă de soare. Intinse mâna lui Fridun.

— Seliam! [2]) Mă apucă jalea când aud pălăvrăgelile mamei despre cană şi mi se face milă de oameni. Fiecare îşi leagă viaţa de câte ceva: unul de galbeni, al-

---

1) *Dev* — personagiu din basmele azerbaidjane, duh rău, monstru. (N. red. ruse)

2) *Seliam* — folosit ca salut, înseamnă pace, reuşită. (In limba persană). (N. red. rom.)

tul de prăvălie, al treilea de moşie... Omul şi-a robit sufletul lucrurilor pe care le-a durat cu propriile lui mâini, s'a făcut sclavul lor... Blestemată fie şi viaţa asta !...

Fridun îl vedea deseori pe Serhan posomorît, nemulţumit. Era mecanic de locomotivă. Când se întorcea dela lucru aducea în casă un fel de tristeţe şi o încordare apăsătoare. Chipul blând al mamei se posomora pe loc, iar Ferida, soţia lui, pălea fără să vrea.

Fridun îşi dăduse însă limpede seama că teama care le cuprindea pe amândouă în faţa lui Serhan nu era la fel. Aceea a mamei, se împletea cu o dragoste adâncă, plină de duioşie şi supunere mută, pe câtă vreme în purtarea Feridei se simţea duşmănie ascunsă şi încăpăţânare.

Serhan se înapoiase şi astăzi posomorît dela lucru. Şedea cu Fridun la masă şi bea în tăcere ceai.

Băuse cinci pahare, îi plăcea foarte mult ceaiul, şi aştepta să i se mai dea unul.

Mărunţică pe lângă el, dar desgheţată şi vioaie, Ferida aduse al şaselea pahar şi-l puse în faţa lui Serhan.

— Ia porcăria asta şi toarn-o pe mormântul maică-ti! îi strigă soţul înfuriat. — Eu vreau ceai, nu apă tulbure...

Şi cu o mişcare mânioasă, zvârli din faţa lui paharul, care se lovi de perete şi se sparse în bucăţi. Ceaiul fierbinte îi opări mâna, ceeace îl înfurie şi mai mult, şi Serhan îşi plesni soţia care-l privea cu ochi plini de ură.

— Ieşi afară !

Ferida nu se mişcă din loc.

— Cară-te, ţi-am spus ! Că te omor !...

— Bate-mă ! — şuieră Ferida. — Bate-mă cât vrei !

Serhan îşi făcu vânt s'o mai cârpească odată, dar Fridun se repezi la el şi îi opri mâna.

— Nu ţi-e ruşine ! — spuse el cu glas stăpânit. — Eşti doar bărbat !

Feridei îi dăduseră lacrimile, dar nu se văita, nu plângea, ci stătea dreaptă şi mândră.

Mama lui Serhan intră şi văzând cele ce se petreceau, începu să-şi frângă mâinile.

— Ce-i cu tine, băiete ? — spuse ea cu glas tremurat, apoi se întoarse către noră-sa :

— Pleacă, fată ! Du-te în odaia ta !...

Ferida ieşi fără să spună un cuvânt. Bătrâna începu să adune cioburile paharului spart. Serhan ieşi în fugă şi trânti uşa.

— Nu-i nici el vinovat ! — se tângui femeia, cerându-şi parcă iertare pentru fiu-său. — Munceşte până se istoveşte. Slujbă e ce face el ? Mai rău ca ocna ! Nu ştie nici ce-i zi, nici ce-i noapte ! Ba după toate, mai dă peste el şi câte un ticălos care-i pretinde bani sau daruri. Dacă nu-i dă, îl ameninţă că-l scoate din slujbă. Iar când dă, rămâne flămând, şi nevastă-sa desbrăcată. Nu, nici el nu-i vinovat. Pesemne că iar a avut necazuri la serviciu şi şi-a vărsat focul pe biata fată...

Fridun asculta în tăcere şi bătrâna continuă :

— Ei, fiule, viaţa femeii e viaţă de câine. Nici răposatul taică-său nu se purta mai bine cu mine. Crede-mă, nu mi-a rămas nicio coastă întreagă. Şi Serhan e la fel ! Toţi nevoiaşii sunt aşa. De-ăi bogaţi, nu pot să spun, că nu i-am văzut. Dar omul nevoiaş îşi bate nevasta în fiece zi. O fi oare pe lume măcar o femeie mulţumită de viaţa ei ?

— Noi singure suntem de vină că-s aşa ! — se auzi vocea Feridei din cealaltă odaie. — I-am lăsat să facă din noi ce le place...

— Nu vorbi aşa, copilule ! — răspunse mama cu dojană în glas. — După allah, primul stăpân al femeii e bărbatul. Dacă vrea, poate chiar s'o omoare.

— Nu, — continuă cu încăpăţânare Ferida, de după uşă, — nu trebue să fie aşa. Ieri am stat iar de vorbă cu fata venită din Bacu. Ea spune că acolo — şi nu numai acolo da' peste tot în Rusia — nimeni nu îndrăzneşte să jignească o femeie, nici măcar cu vorba, dar mi-te să ridice mâna asupra ei... Nici tatăl, nici bărbatul, nimeni !...

— Ascult-o mai puţin pe venetica aia, fetiţo ! Ruşii îşi au legile lor, şi noi pe ale noastre !

— Blestemate să fie legile noastre... O să fug de aici !...

Bătrâna trecu în odaia în care se afla noră-sa și închise ușa după dânsa. Fridun le auzi multă vreme vorbind cu glas înnăbușit.

Viața acestei familii prilejui lui Fridun o mulțime de gânduri noi. Fără să vrea, simțea că începe să aibă tot mai multă stimă pentru Ferida care se ridica împotriva asupririi conjugale. Deslușind ce se petrece în cugetul ei, Fridun își dădea seama că se ivise o generație nouă, care tindea spre o altă viață, demnă de om.

Spre ziuă, Serhan plecă de acasă fără să scoată un cuvânt. Se întoarse abia după patru zile, frânt de oboseală și tăcut ca și mai înainte. Seara se scurse fără nicio întâmplare deosebită.

Noaptea, când toată lumea dormea, Fridun auzi deodată în odaia vecină, glasul Feridei.

— Serhan, Serhan! — Mă auzi?

— Ce vrei? Vorbește.

— Serhan spune-mi: ce sunt eu în casa asta?

— Se vede că ai înnebunit! — mormăi Serhan și divanul scârțâi sub el.

Ferida urmă însă, liniștită, dar încăpățânată:

— Serhan, punem capul pe aceeași pernă; atunci de ce nu vrei să împarți cu mine grijile și amărăciunile tale? Eu știu că slujba ta e grea, și că trebue să mai porți și grijile casei!... Dece taci într'una, Serhan?

— Mai bine dormi! — se răsti Serhan. — Umerii tăi nu sunt făcuți pentru așa povară!

— I-ai încercat?

— Bine! Ce vrei?

— Vreau să spun că și eu sunt om. Dar tu, de cum te întorci acasă, taci într'una. Ce te roade? Mărturisește-mi. Dacă n'o să-ți pot fi de folos, o să-ți ușurezi măcar sufletul, o să-ți împarți grijile cu mine.

Fridun îl auzi pe Serhan ridicându-se și așezându-se pe pat.

— Hai să-ți spun, numai să mă lași în pace. Șeful vrea să-și însoare băiatul. Fiecare din noi trebue să scoată câte cincizeci de tumani ca să-i cumpărăm un dar. Dacă nu, ne amenință că ne dă pe toți afară. Poftim, îmi împart grijile cu tine: găsește-mi ăi cincizeci

de tumani, nu zic toți, dar măcar jumătate — douăzeci și cinci!

— Și ce-i dacă nu pot să-i găsesc? E rău că te-ai destăinuit? — oftă Ferida. — Acum știu cel puțin de ce ți-e întunecat sufletul.

— Și crezi că mi-e mai ușor dacă știi și tu? — răspunse posomorît bărbatul și tăcu din nou.

Ferida continuă însă să vorbească îndelung, să-l mângâie cu blândețe, făgăduindu-i să născocească ceva...

A doua zi, după plecarea lui Serhan la serviciu, Fridun își duse la ceasornicar ceasul lui de mână.

— Cât îmi dai pe el?

Ceasornicarul îl cercetă mai întâi îndelung cu privirea pe Fridun și apoi ceasul.

— E păstrat destul de bine, — spuse el și, după ce se uită cu deamănuntul la el, îl prețui la nouăzeci de tumani.

— Ia-l! — se hotărî Fridun, care cunoștea foarte bine obiceiurile comerțului iranian, dar socotea înjositor pentru un om să se tocmească.

Serhan se întoarse ca de obicei peste patru zile. Seara, în timp ce beau ceaiul împreună, Fridun căuta tocmai un prilej să aducă vorba despre ceeace voia, când celălalt i-o luă înainte.

— Îți cer iertare, domnule Fridun, — spuse el cu o oarecare stinghereală. — Mă mustră conștiința... Dar care e familia în care nu se întâmplă să fie certuri?

In glasul lui se simțea o blândețe neobișnuită.

— In ceeace mă privește, sunt gata să uit tot ce-a fost, — îl întrerupse Fridun, — dar ar trebui să-i ceri iertare Feridei.

Serhan îl privi mirat.

— Știu că n'ai un serviciu ușor, că viața este grea, dar dece s'o faci și mai grea încă? — continuă liniștit Fridun. — Soția poate să aducă în viața dumitale un pic de bucurie. Dece să renunți la această bucurie? N'ai și așa destule amărăciuni. Ce zici? Îmi făgăduești?

Sinceritatea și căldura care se simțeau în glasul și cuvintele lui Fridun, îl împiedicară pe Serhan să-i răs-

pundă răstit. Dimpotrivă, ascultă în tăcere, ruşinat, şi nu spuse o vorbă.

— Mai am acum o rugăminte! — adaugă Fridun. — Ia banii ăştia. Este chiria pentru cameră pe două luni înainte. Ştiu că ai nevoie acum de ei. Nu, nu te mira... Iartă-mă, dar în seara aceea am auzit, fără să vreau, convorbirea dumitale cu Ferida. Chiar a doua zi, am vrut să-i dau mamei dumitale aceşti bani, dar dânsa n'a vrut cu niciun chip să-i primească. Dumneata, Serhan, ai o familie minunată. Dacă o să-ţi schimbi purtarea acasă, te asigur că şi greutăţile vieţii o să ţi se pară mai mici!

Cuvintele acestea mângâietoare parcă turnară pe neaşteptate căldură şi lumină în inima lui Serhan şi, o bucurie senină îi umplu pieptul.

— N'am auzit încă asemenea cuvinte, — spuse el plin de însufleţire şi, întinzându-i lui Fridun mâinile, adăugă: Să fim fraţi!...

A doua zi, trezindu-se devreme, Fridun scoase de sub pernă cartea ascunsă încă de cu seară şi se adânci în citirea ei. O găsise într'o zi în rafturile unui anticar. Era o colecţie de discursuri ale lui Şeih-Muhammed Hiiabani, despre care auzise multe — mai ales în timpul şederii lui la Tebriz — discursuri rostite în acel oraş în anul 1920 în timp ce şeihul conducea mişcarea democrată.

Cuvântările erau chemări îndrăzneţe la luptă împotriva asupririi deslănţuite de stăpânirea despotică din Teheran, dar cu toate că ele vorbeau mult despre libertate şi progres, nu dădeau răspuns la întrebarea de căpetenie: cum poate fi înlăptuită o altă viaţă şi cum trebueşte ea construită?

Fridun era atât de absorbit de cele ce citea, încât nici nu-şi dădea seama cum trece vremea. Intr'un târziu, cineva bătu încetişor în uşă şi în deschizătură se ivi capul lui Serhan.

— Intră, intră, Serhan! — îl îndemnă Fridun.

— Mă tot gândeam: ce-o fi dormind atâta chiriaşul nostru? — spuse Serhan intrând. — Şi când colo, el

citeşte. Scoală-te, scoală-te frate! Hai să mâncăm şi pe urmă citeşti iar cât îţi poftește inima.

Fridun se ridică, furat de gândurile pe care i le trezise cartea.

— Trebue să fie o carte interesantă! — zise Serhan zâmbind. — Imbracă-te, să mâncăm şi pe urmă îmi povesteşti şi mie!

Spunând aceasta, ieşi din cameră. Fridun se îmbrăcă repede şi ieşi să se spele în curticică. Intre timp, mama lui Serhan şi Ferida îi dereticară repede odaia.

Era vineri, zi în care Serhan era liber.

— Ascultă ce scrie aici, — îi spuse Fridun şi, deschizând cartea începu să citească: — „Ridică-te popor, îndreaptă-ţi spinarea! Trezeşte-te, smulge-te din somnul de veacuri de ignoranţă şi de apatie! Sfarmă lanţul asupririi! Fii stăpân pe viaţa şi pe munca ta! Clădeşte-ţi viaţa în aşa fel încât să izbuteşti să croeşti urmaşilor calea spre progres şi fericire!..."

Serhan asculta cu luare aminte. Nu era totul foarte limpede şi unele cuvinte i se păreau chiar de neînţeles, dar simţea în ele ceva măreţ şi luminos. Se întoarse spre uşă şi o strigă pe Ferida:

— Ferida! Vino încoace! Ascultă şi tu!

Ferida intră şi se aşeză alături de el.

Fridun citea şi se oprea la anumite pasagii din carte, ca să le lămurească şi să împărtăşească noilor săi prieteni gândurile şi năzuinţele care-l frământau.

— „Dacă este bine organizată, o forţă mică poate, în mersul ei spre adevăr şi dreptate, să antreneze o forţă mare. Acest lucru a fost dovedit de măreaţa înfăptuire săvârşită de bolşevici în Rusia în anul 1917, sub conducerea lui Lenin..."

— Lenin... Rusia... — şopti Serhan, vrând parcă să exprime prin aceste cuvinte gândurile sale cele mai tainice.

Fridun simţise şi el în aceste cuvinte o chemare limpede, luminoasă: „O forţă bine organizată... Lenin... Bolşevicii..."

Işi aduse aminte de Azerbaidjan, de cele întâmplate pe arie, de Hikmat Isfahani care striga:

— Dară ăsta e un bolşevic!... Un adevărat bolşevic!...

Dece oare Hikmat Isfahani şi toţi cei de teapa lui se temeau atât de mult de acest cuvânt? Dece oare era destul să ţi se spună astfel ca să fii ameninţat de urmărirea autorităţilor? Fiindcă acest cuvânt înseamnă tocmai forţa organizată creată de Lenin, forţă care s'a ridicat pentru a apăra drepturile poporului!

Asemenea gânduri păreau să-l frământe şi pe Serhan.

— Ia spune, Fridun, — zise el, — dece guvernul nostru pedepseşte aspru pe ăi care vorbesc de bine Rusia? E deajuns să spui de cineva că e bolşevic ca să fie pus la zid! Dacă ne-am lua după ce spun stăpânii noştri, oasele bolşevicilor ar fi trebuit demult să se prefacă în scrum. Dar toţi care vin de acolo povestesc că Rusia înfloreşte pe zi ce trece. Nu le e ruşine stăpânilor noştri să mintă cu atâta neobrăzare.

Ferida se amestecă şi ea în vorbă:

— Firește, bogătaşii nu vor să spună nimic bun despre bolşevici! Dar oamenii ca tine şi ca mine, care trăesc din munca lor, nu vorbesc decât despre fericirea poporului din Rusia. Nu-i aşa, frate Fridun!

— Aşa este! — răspunse Fridun, bucuros că întâlnea în inima acestor oameni copleşiţi de sărăcie şi lipsuri, o nădejde luminoasă, năzuinţe înalte. — Da, după spusele celor care ştiu cu adevărat cum stau lucrurile, acolo nu poţi găsi picior de şomer, acolo există şcoli nenumărate în care învaţă copiii poporului, fără nicio excepţie. Toţi cei din Uniunea Sovietică, dela marii conducători până la cel din urmă ţăran, se bucură de aceleaşi drepturi. Acolo, niciun om nu îndrăzneşte să jignească sau să insulte pe altul, necum să-l bată! Acolo nu există mită, nici abuz de putere. Viaţa în Uniunea Sovietică este mare şi curată!...

Fridun vorbea, iar Serhan şi Ferida, strânşi unul lângă altul, îi sorbeau fiecare cuvânt, ţinându-şi respiraţia.

5

Fridun aştepta mereu să se înapoieze Kurd Ahmed şi să-i găsească ceva de lucru pe potriva lui, dar zilele treceau una după alta şi Kurd Ahmed tot nu se arăta.

Mai dăduse de două ori pe la depozit să întrebe de el, dar în cele din urmă începuse să-şi caute singur de lucru.

Fără slujbă nu avea nici cu ce să trăiască, nici cu ce să studieze la Teheran şi trebuia să se grăbească, deoarece banii care-i mai rămăseseră din vânzarea ceasului nu-l mai puteau hrăni multă vreme, deşi mânca pe sponci.

Dar ce slujbă îşi putea el găsi la Teheran ? De bună seamă cel mai bun lucru ar fi fost să obţină, ca altădată la Tebriz, un post de învăţător la o şcoală medie, dar era slabă nădejde să poată izbuti. Ştia foarte bine că Teheranul era plin de profesori şomeri cu studii superioare, pe când el nu avea decât şcoala secundară.

Se hotărî totuşi să încerce la Ministerul învăţământului public.

La intrarea ministerului se înghesuiau o mulţime de oameni. Chipurile îngrijorate şi felul lor de a vorbi erau o dovadă grăitoare că şi ei căutau de lucru.

Biruindu-şi sfiala, Fridun întrebă pe unul din profesorii şomeri cui trebuia să se adreseze pentru obţinerea unui post în învăţământ. Acesta se uită la el.

— Ce studii ai ?

Fridun răspunse că era absolvent al şcolii pedagogice secundare.

— Dar de unde eşti ? — îl întrebă celălalt.

— Din Azerbaidjan.

— Dragul meu, — îi spuse interlocutorul său, şi în vocea lui se simţi un dram de amărăciune. — Caută-ţi o altă slujbă. Dacă o să te primească contopist la vreun nenorocit de birou, să zici mulţumesc ! Uite, eu am studii superioare şi sunt din Ghilian. De o lună întreagă bat drumul ministerului şi în afară de obişnuitul „mai încercaţi şi mâine", n'am obţinut nimic...

Fridun nu se descurajă însă cu una, cu două, şi se hotărî să-şi încerce totuşi norocul ; întrebând când pe unul, când pe altul, ajunse în cele din urmă până la secretarul ministerului. Acesta era un tânăr înalt, cu ochelari, cu părul negru, lins. In faţa lui, mai stăteau câteva persoane. Mormăia ceva de neînţeles către unul, se adresă apoi altuia şi în sfârşit, peste cape-

tele celor care se înghesuiau în faţa lui, îl întrebă pe Fridun :

— Dar dumneavoastră, domnule, ce doriţi ?

Fridun îi spuse că venea pentru un post. Secretarul îi puse aceleaşi întrebări ca şi necunoscutul din stradă şi, când află cum stăteau lucrurile, zâmbi batjocoritor :

— Caută-ţi, domnule, de lucru în altă parte! —îi spuse el cu dispreţ şi îi întoarse spatele.

Fridun părăsi ministerul învăţământului foarte abătut. Mergea fără să ştie încotro şi pentru ce.

Viaţa comercială a oraşului era în toi. La încrucişarea a două străzi, unde se desfăşura un intens comerţ ambulant, un vânzător zurliu îi flutură înaintea ochilor o pereche de ciorapi de damă :

— Cea mai bună marfă americană !...

Fridun trecu mai departe.

In piaţă forfoteau contopiţi într'o massă amorfă, mii de negustori mărunţi, de aventurieri, de oameni fără o meserie hotărîtă. Viaţa lipsită de ţel, de năzuinţe înalte, îi lua ca o apă şi îi ducea orbeşte, în neştire.

Massa aceasta de mii de oameni clocotea, răcnea cât o ţinea gura şi obosea de propria ei larmă. Lui Fridun i se păru că acest puhoi urât mirositor o să-l cuprindă şi pe el, o să-l înghită şi o să-l desprindă de pământul unde se născuse, de lumea în care trăesc şi luptă sutele de mii de muncitori dela sate, arşi de soare, ca unchiul Musa, şi miile de muncitori dela oraşe, ca Serhan. Şi pentru o clipă această lume i se înfăţişă ca un fluviu larg, cu apele mari curgând domol. Dar ce forţă de neînvins se ascundea în scurgerea lor liniştită !

Se va găsi oare, cândva, omul care să ştie să scoată la iveală, să organizeze şi să pună în acţiune această forţă, să-i desvăluie propria ei măreţie ! „Uite, priveşte ! Iată de ce eşti în stare !"

In aceeaşi clipă, privirea îi fu atrasă de o clădire mare cu firmă în limba persană şi engleză : „Societatea petroliferă anglo-iraniană". Fridun stătu pe gânduri. Işi aduse aminte de tot ce se povestea în popor despre chipul în care societăţile de acest soi destramă sufletul iranienilor, făcând din ei trădători şi vânzători de patrie.

„Nu, nu ! își spuse el. Mai bine mor de foame decât să primesc să lucrez în acest cuib de năpârci ! Nu pot sluji pe cei care urzesc pieirea patriei !"

Și cu un sentiment de scârbă, se îndepărtă de clădire.

Trebuia totuși să găsească ceva de lucru. Ce-ar fi să-și încerce norocul la Ministerul industriei și comerțului ! Fără să mai stea pe gânduri se îndreptă spre minister.

Portarul îl măsură din cap până'n picioare :

— La cine mergeți ?

Fridun cunoștea bine felul de a se purta al portarilor : pe cei sfioși nici nu-i lăsau să intre.

— Merg la ministru ! — răspunse cu îndrăzneală Fridun.

— Nu este aici.

— Atunci la ministrul adjunct, — spuse Fridun sigur de el și fără să se oprească, începu să urce treptele.

Intr'o sală mare, un servitor îl îndreptă către cabinetul secretarului.

Fridun, bătu la ușă și intră.

— Imi dați voie ?

Un om în vârstă, cu fața ciupită de vărsat, spătos și voinic, ședea la un birou mare și-și punea în ordine hârtiile. La intrarea lui Fridun, îi aruncă o privire nepăsătoare și-și văzu mai departe de treabă.

— Aș vrea să vorbesc ceva cu dumneavoastră, domnule !... — spuse Fridun, tușind ușor.

Secretarul nu-i răspunse.

Fridun spuse ceva mai tare :

— Am fost îndreptat la dumneavoastră, domnule !

Secretarul se ridică și ca și cum n'ar fi auzit nimic, puse încet, fluierând, hârtiile într'un dosar cu care se duse spre un dulap cu geam.

— Domnule, am fost îndreptat la dumneavoastră, — strigă aproape Fridun.

— Nu sunt nici surd, nici orb ! — răspunse în sfârșit secretarul, întorcându-se puțin spre el și pronunțând răspicat fiecare vorbă. Apoi se așeză din nou la birou.

Își mai văzu câteva minute de hârtii, împărțindu-le în dosare și, în cele din urmă, ridică într'o doară privirea spre Fridun :

— Ce doriți ?

Fridun îi lămuri scopul vizitei sale și-l rugă să-i înlesnească intrarea la ministrul adjunct.

— Să-l deranjăm pe domnul ministru adjunct cu o chestiune atât de neînsemnată ? — spuse el cu dispreț. — Mai bine v'ați apuca de ceva mai folositor. — Deschideți-vă o prăvălie, faceți comerț !

Și se ridică ca și cum ar fi avut de gând să-l lase singur în cabinet.

— Vă mulțumesc pentru acest sfat inteligent ! — spuse Fridun apăsând pe cuvântul „inteligent" și ieși din cameră.

Fridun nu-și pierdu totuși curajul ci continuă să umble pe la felurite firme comerciale și întreprinderi. Astfel ajunse în cele din urmă la frații Suhcili.

Era vremea prânzului ; în birou trei inși ședeau la o masă și mâncau pilaf. Văzându-i astfel, Fridun dădu să plece, dar unul din ei, luându-l pesemne drept negustor, se ridică iute și-l opri :

— Poftiți, domnule, poftiți. Luați loc și mâncați cu noi.

Nedumerit de această primire, Fridun începu să mulțumească.

— Suntem la dispoziția dumneavoastră ! Ce doriți ? Avem un tutun minunat de Kurdistan ! — se ploconi cu un zâmbet dulceag omul și se apropie de el ștergându-și cu batista degetele unsuroase.

— Eu nu sunt negustor. Nu fac comerț cu tutun ! — îngână Fridun, apoi adăugă încet : — Eu caut de lucru.

— De lucru ? Și ce anume ?

— La birou.

Omul se gândi o clipă.

— Dar de unde ești dumneata ?

Fridun care știa dinainte care va fi răspunsul, spuse totuși :

— Din Azerbaidjan.

Suheili se întoarse spre fraţii săi care rămăseseră la masă şi, după ce se sfătui cu ei în şoaptă, îl întrebă :

— Dumneata cunoşti bine limba persană ?

— La perfecţie.

Cei trei fraţi începură din nou să şuşotească între ei.

— O să ai foarte mult de lucru şi la noi totul trebue să meargă strună ! — spuse în sfârşit Suheili.

— N'aveţi nicio grijă ! — prinse curaj Fridun.

— Bine ! douăzeci de tumani pe lună. Pe urmă om mai vedea.

Fridun voi să spună că numai camera îl costa cincisprezece tumani pe lună, dar de teamă că nu va fi angajat, tăcu.

Aşa începu el să lucreze în biroul fraţilor Suheili, proprietarii firmei care cumpăra tutun brut, mai ales din Azerbaidjan şi Kurdistan. Ferindu-se de intermediari, aceştia intrau de cele mai multe ori de-a-dreptul în legătură cu producătorii de tutun şi obţineau materia primă la un preţ mult mai scăzut. Pentru întărirea legăturilor lor comerciale cu Azerbaidjanul, aveau nevoie de un bun cunoscător al limbii azerbaidjane : de-aceea Fridun era tocmai ceeace le trebuia. Dacă noul funcţionar avea să dea dovadă de pricepere, se gândeau să-l trimită în Azerbaidjan şi Kurdistan ca să cumpere pe loc dela ţărani frunze de tutun şi să asigure din vreme tranzacţiile. Fridun venea la serviciu cel dintâi şi pleca cel din urmă, muncind toată ziua, dela răsăritul până la apusul soarelui, ceeace plăcea foarte mult fraţilor Suheili.

In operaţiunile încurcate ale firmei, multe lucruri i se păreau ciudate lui Fridun. Firma furniza materie primă fabricilor de tutun ale statului şi deseori Fridun auzea vorbindu-se despre daruri în valoare de zeci de mii de tumani ce trebuiau oferite persoanelor oficiale. La operaţiunile comerciale ale fraţilor Suheili lua parte activă chiar un membru al medjlisului şi această participare constituia principalul izvor de câştiguri al acestui „reprezentant al poporului".

Chiar din prima zi a intrării lui în serviciu, Fridun fu însărcinat să ţină la zi două registre : unul din ele, care era agăţat de perete deasupra mesei de lucru a

fratelui mai mare, era oficial: în el câştigurile se treceau micşorate de vreo cinci ori. In cel de al doilea se înscriau câştigurile şi cheltuelile reale ale firmei; registrul era zilnic şi amănunţit cercetat de proprietari şi ţinut sub cheie.

Fridun socotea că numai Kurd Ahmed, pe care continua să-l aştepte cu nerăbdare, l-ar fi putut ajuta să deslege această taină comercială.

Intr'una din duminici, cerând învoirea să lipsească o oră dela birou, Fridun se duse din nou la depozit, dar i se răspunse acelaşi lucru:

— Domnul Kurd Ahmed nu s'a înapoiat încă...

Lui Fridun i se păru că fusese luat la ochi şi se hotărî să nu mai dea pe acolo.

Intr'o seară, înapoindu-se acasă, o găsi pe Ferida şi pe mama lui Serhan foarte turburate. Fără să mai aştepte, de cum îl văzu, Ferida începu să-i povestească:

— Frate Fridun, câte ticăloşii se mai fac pe lumea asta! Uneori mă gândesc că ar fi fost mai bine să fim stane de piatră fără simţire.

Şi îi povesti păţania sărmanei fete din Bacu, pe care părea să o iubească foarte mult.

Fiind supusă persană, fata se înapoiase în 1920 dela Bacu în patria sa împreună cu părinţii ei foarte bătrâni şi un frate mai mic. Deşi la Bacu ea absolvise institutul dentar, înapoindu-se în Iran nu-şi putuse găsi nicăieri de lucru. Ca toţi iranienii veniţi în patrie din Ţara Sovietică, era considerată suspectă. Trebuia să se prezinte în fiecare săptămână la secţie şi nu avea voie să părăsească oraşul fără ştirea poliţiei. Deseori era chemată la Direcţia jandarmeriei şi descusută în mod amănunţit.

— In ce scop ai venit aici? Ce sarcini ai primit dela bolşevici? — o chinuiau ei, căutând să-i smulgă informaţiile de care aveau nevoie.

In dimineaţa aceea, poliţiştii o ridicaseră cu întreaga familie şi o duseseră la secţie ca de acolo să o trimită în Aravia, — cum este denumită în popor partea de miază-zi a Iranului, locuită de arabi.

La venirea poliției, care începuse să arunce în stradă lucrurile nenorocitei familii, împroșcând-o cu sudălmi, se adunaseră vecinii : Ferida dăduse și ea fuga până acolo. Pândind un prilej, fata din Bacu își îmbrățișase prietena.

— La despărțire a putut să-mi dea pe furiș cărțile acestea... Mi-a șoptit că le-a ținut ascunse ca să nu dea jandarmii peste ele. Le-a îngropat până și în pământ. Ia te uită cum s'a îngălbenit hârtia și cum s'au umezit scoarțele !... — Și ștergându-și lacrimile, Ferida îi arătă patru cărți cu colțurile mucede de igrasie și cu scoarțele scorojite.

Fridun le frunzări. Toate fuseseră tipărite la Bacu în vechiul alfabet arab. Două din ele erau de medicină, a treia — o traducere a romanului „Spartacus" al lui Giovanioli, iar cea de a patra : „Mama" de Maxim Gorchi.

Fridun știa că operele marelui scriitor erau interzise în Iran, dar cum să ascunzi poporului existența lui Maxim Gorchi ? Era prea cunoscut și numele lui se afla pe multe buze. In cercurile „înalte" și în presa oficială se vorbea cu ură despre Gorchi ; totuși era limpede că pentru acești oameni el este un uriaș înfricoșător, de neînfrânt. Îl urau, dar nu aveau puterea să-l nege. Pentru Fridun, Maxim Gorchi era o stâncă scăldată de apele oceanului, a cărui viață îi părea încă enigmatică fiindcă nu avusese niciun prilej s'o cerceteze îndeaproape.

Fridun citise într'unul din ziarele guvernamentale că Gorchi negând toate religiile și pe allah, crease o religie nouă, cu un dumnezeu nou. Acest dumnezeu răsturna toate concepțiile vechi, toate legile moralei, împingând pe oameni spre lumea păcatelor, unde nu există nici legi, nici credință, nici ordine.

Afirmațiile acestea înspăimântau pe cititori, dar trezeau totodată în ei și o curiozitate de neînvins : cine era oare omul care cutezase să se ridice împotriva lui allah, omul care descoperise un nou dumnezeu ! Ce mult ar dori să citească barem un rând scris de el !

Aceeași dorință încolțise și în cugetul lui Fridun la început, când ziarul cu pricina îi căzuse sub ochi, dar

mai târziu, auzind dela oameni situaţi pe alte poziţii, aprecieri cu totul contrare, dorinţa aceasta se făcuse şi mai aprinsă. După spusele acestor oameni, Gorchi era un mare artist care arăta lumii adevărul temeinic al vieţii — adevărul pe care niciun scriitor până la el nu izbutise să-l desvălue în chip atât de adânc şi de viu.

Cartea „Mama", ajunsă întâmplător în mâinile lui Fridun, îi dădea acum prilejul să facă cunoştinţă nemijlocită cu opera scriitorului rus.

Deaceea, Fridun se însufleţi:

— Ascunde cărţile astea! — spuse el Feridei, înapoindu-i primele trei volume. — „Mama" rămâne până una alta la mine. O să ţi-o dau înapoi mai târziu.

Cartea îl cuceri chiar dela primele rânduri. Pe măsură ce citea, i se părea că în paginile ei nu găsea descrierea unor oameni necunoscuţi care trăesc undeva, departe de el, într'un cartier muncitoresc oarecare, ci frânturi de viaţă aevea, luate din jurul lui, văzute şi trăite de el în copilărie...

„Intorşi acasă, bărbaţii căutau pricină femeilor şi le băteau adesea fără să-şi cruţe pumnii", citea Fridun emoţionat şi i se părea că cineva, luându-l de mână şi ţinându-l strâns, îl purta pe străzi, intra cu el prin case şi, desvăluindu-i gândurile cele mai ascunse şi suferinţele oamenilor, îl întreba stăruitor:

— Ei, ce zici? Nu-i aşa că-i adevărat? Recunoşti viaţa asta?

Citind povestea lui Mihail Vlasov începea să înţeleagă mai adânc pricina brutalităţii şi a izbucnirilor de mânie ale lui Serhan şi a multor, multor alţi Serhani.

„Nu toţi oamenii sunt vinovaţi de ticăloşia lor" — scria Gorchi — şi Fridun se întreba pe gânduri: „Dar cine-i oare vinovat?"

Şi citea mai departe:

„Oamenii se învăţaseră ca viaţa să-i apese necontenit la fel; nu aşteptau vreo îmbunătăţire, socotind că orice schimbare n'ar fi putut face altceva decât să le sporească şi mai mult greutăţile".

Hotărît, viaţa trebueşte schimbată! Iată primul gând trezit în cugetul lui Fridun de „Mama" lui Gorchi. In cartea aceasta găsea răspunsul la multe întrebări care-l

frământaseră, care-l chinuiseră aproape, în ultimele luni. I se părea că până acum trăise şi umblase pe pământ ca un orb, fără să vadă nimic, purtat doar de instinct. Citind această carte sfântă, Fridun parcă ţinea în mână o făclie care lumina totul împrejur, până la cele mai întunecoase, cele mai putrede străfunduri ale vieţii. Flacăra acestei făclii demasca fără cruţare pe toţi Hikmat Isfahanii, pe toţi vătafii Mamed, pe toţi jandarmii Ali, dând la iveală pornirile lăuntrice de fiară ale claselor conducătoare şi ale ciracilor lor. La lumina acestei făclii, Fridun îşi dădea şi mai limpede seama cât de jalnică era soarta mătuşii Saria, a Kiulsumei, a Feridei...

Lumea i se înfăţişa desluşit, împărţită în două tabere fără putinţă de împăcare. Într'una din ele — tabără uriaşă — se aflau milioanele de oameni ai muncii, creatorii tuturor bogăţiilor pământului, creatori cu mâinile trudite, pline de bătături.

„Pentru noi nu există naţionalităţi, nu există neamuri. Sunt numai tovarăşi şi duşmani. Toţi muncitorii ne sunt tovarăşi, iar toate guvernele, toţi bogătaşii, ne sunt duşmani... Toţi suntem copiii aceleiaşi mame — e nebiruita ideie de înfrăţire a clasei muncitoare din toate ţările de pe pământ..." — citea emoţionat Fridun cuvintele lui Nicolae...

Tânărului care visase întotdeauna la o viaţă minunată, plină de bucurii pentru oameni, Gorchi îi arăta care e adevărata şi măreaţa forţă în stare să făurească o astfel de viaţă. Pentru a izbuti, trebuia mers pe calea luată de Pavel Vlasov. Cale anevoioasă, plină de primejdii, pe care te pândeau închisorile, deportările, lipsurile. Dar era singura cale dreaptă spre libertate şi fericire — calea luptei. Şi Fridun făcea fără să vrea o legătură între cele citite în carte şi cele povestite deseori de Ferida din spusele tinerei fete din Bacu...

Acolo, peste râul Arax, de cealaltă parte a graniţei, oamenii muncii făuriseră o lume liberă şi fericită, dobândită prin luptă.

Aceasta este calea eroilor pătrunşi de adevăr, neînfricaţi...

Dar parcă în țara lui Fridun nu se aflau astfel de eroi? Da, și în țara lui se găseau oameni gata să moară în lupta pentru libertate, pentru fericirea poporului! Numai asuprirea sălbatecă preface în robi pe oamenii din popor, cu suflet ales, ca unchiul Musa, mătușa Saria și Serhan. Și când mânia începe să clocotească în pieptul lor, tot pe ei îi mistue, fiindcă nu se află un om care să-i ridice, să-i unească și să-i ducă la luptă. Aveau nevoie de un Pavel Vlasov al lor, de un om care să-i ducă cu curaj după el: „Trăiască Partidul Muncitoresc Social-Democrat, partidul nostru, tovarăși, patria noastră spirituală!"

Și la noi trebue să se găsească oameni ca Pavel Vlasov! Dar noi nu avem o organizație care să-i însuflețească, care să deschidă în fața lor zări noi. Noi nu avem o „patrie spirituală".

Fridun simțea cum gândurile i se limpezesc din ce în ce mai mult, căpătând închegări desluşite și cum se apropie tot mai mult de o hotărîre dârză, neînduplecată.

Până când o să trăiască uitându-se mereu cu teamă înapoi, să vadă dacă e urmărit, ascunzându-se hoțește de autorități? Aceste autorități, această orânduire care transformă pe oameni în robi, trebuiau nimicite.

Astfel ajunse Fridun la încredințarea că trebue să adune încetul cu încetul în jurul lui pe oamenii cei mai curajoși, pe cei mai cinstiți fii ai patriei... Și atunci va veni ziua în care în toată țara vor răsuna cuvintele: „Jos despotismul! Jos puterea bogătașilor! Trăiască lumea libertății și a muncii!"

Abea atunci Fridun va avea dreptul să umble mândru, cu capul sus, știind că are o organizație, „o patrie spirituală".

6

Pe câmpia Teheranului se deslănțuise un vânt neobișnuit de puternic. Prin norul de praf, soarele portocaliu continua însă să pârjolească la fel de necruțător pământul.

Cu ferestrele închise era cu neputinţă de stat din pricina zăpuşelii, iar, dacă le deschideai, vântul se năpustea cu furie, acoperind totul cu un strat gros de praf şi de nisip.

— Asta-i farmecul Orientului! — spuse von Walter, închizând mânios fereastra.

Dădu drumul la toate trei ventilatoarele electrice instalate în birou şi, apropiindu-se de o oglindă ovală din perete, începu să-şi pieptene cu grijă părul rar ce-i mai rămăsese doar pe la tâmple.

Cei ce se aflau adesea în societatea lui, luaseră obiceiul, ca în timpul conversaţiei, să nu-i slăbească din ochi mâna. Dacă o ridica spre tâmple şi-şi netezea încet şi cu grijă părul, însemna că spusele interlocutorului avuseseră un efect favorabil.

In comparaţie cu trupul lui mic şi rotund, capul lui von Walter părea peste măsură de mare. Sprincenele dese, roşcate, îi acopereau aproape în întregime ochii apoşi. Buzele groase, atârnând în jos, se potriveau cu întreaga lui înfăţişare. Numai nasul, drept şi fin, părea străin, crescut ca prin minune într'o asemenea faţă.

Von Walter abea se înapoiase cu ambasadorul dela Reza-şah. Audienţa la şah fusese cerută potrivit instrucţiunilor telegrafice ale lui Ribbentrop şi cu încuviinţarea führerului. Scopul ei fusese un schimb de vederi cu privire la intensificarea comerţului german şi iranian, trimiterea în Iran a unor noi specialişti germani şi acordarea unui ajutor armatei iraniene.

Audienţa avusese loc în palatul de marmoră al şahului. In afară de Hakimulimulik, ministrul palatului, nimeni dintre curteni nu asistase la această întrevedere, ceeace însemna că Reza-şah îi dăduse o mare importanţă şi că dorea s'o ţină în cea mai mare taină.

Când von Walter şi ambasadorul intraseră în birou, şahul stătea lângă un perete pe care se afla o hartă mare. Von Walter îl cercetase pe şah din cap până în picioare cu o privire ageră. Şahul era îmbrăcat într'o tunică militară cu epoleţi strălucitori de fir, şi purta cizme înalte, lucioase ca oglinda. Inalt, foarte oacheş, cu mâinile aproape negre de păroase ce erau şi o faţă

posacă și încruntată, șahul părea neprietenos. Arareori buzele lui schițau un zâmbet silit, artificial.

— Concepțiile și politica majestății voastre apropie sufletește țările noastre și creează între noi o unitate de idei. Prietenia noastră, care se sprijină pe o bază atât de solidă, trebue să fie de neclintit, — declarase ambasadorul.

— Noi urmărim cu admirație acțiunile hotărîte ale führerului, — se învoise șahul. — In relațiile internaționale sunt multe lucruri care trebuesc schimbate. Vechile tratate trebuesc denunțate. Germania în Europa, și Iranul în Orient, trebue să-și refacă străvechea măreție.

— Este întocmai lucrul spre care tindem noi! — interveni și von Walter și, apropiindu-se de hartă, arătase Germania. — Ne sufocăm în această colivie strâmtă!

— Noi vă înțelegem de minune: lumea trebueşte refăcută după un criteriu nou.

Ambasadorul știa limpede ce aștepta Reza-șah.

— Majestatea voastră are dreptate! Führerul își va începe misiunea sa istorică în Europa și va trece apoi în Orient. Iranului îi este dat să-și restabilească mărețul său trecut istoric.

Von Walter, care zăbovise lângă hartă, își plimbă mâna peste peninsula Apșeron, în vârful căreia se află orașul Bacu.

— Interesele Germaniei și ale Iranului coincid. Dar și dușmanul care ne stă în cale este același. Numele lui este bolșevismul! Impotriva lui trebue întreprinsă o cruciadă. Și führerul este în măsură s'o facă!

Ochii lui Reza-șah se aprinseră.

— In această acțiune, noi vom fi aliații dumneavoastră credincioși. Sunt douăzeci de ani de când stăvilim acest puhoi. Și oricine se va ridica împotriva Sovietelor poate să conteze pe întregul nostru concurs.

Ambasadorul zâmbi cu prefăcut respect:

— Noi acordăm cea mai înaltă prețuire atitudinii majestății voastre față de Soviete. Pe noi ne unesc nu numai interesele economice, dar și o comunitate ideologică, o comunitate de țeluri...

Audiența la Reza-șah ținuse mai bine de un ceas. In tot acest timp, ministrul palatului Hakimulimulik, păstrase tăcerea, îngăduindu-și doar din când în când să încuviințeze :

— Așa este, majestate.

Se vedea cât de colo că nu era prea bine dispus, și von Walter nu-și putuse deloc explica pricina acestei nemulțumiri.

Walter continua să stea în fața oglinzii netezindu-și cu grijă și duioșie părul de pe tâmple. Gândurile lui se întorceau stăruitor la Reza-șah și la cele discutate cu dânsul. Rezultatele audienței erau din cele mai bune.

Șahul căzuse de acord ca nemții să exploateze minele de cupru din Zendjan și primise propunerea cu privire la repartizarea unui număr suplimentar de treizeci de specialiști și consilieri germani pe lângă ministerele de finanțe, industrie și comerț, poștă și telegraf și afaceri interne. Pentru discutarea problemelor comerciale fusese recunoscută ca necesară înființarea unei comisiuni mixte, cu reprezentanți ai ambelor țări. Propunerea cu privire la înarmarea armatei iraniene, după modelul ultramodern german, și la întărirea disciplinii combative în armată, primise deasemenea aprobarea deplină și fără rezerve a șahului.

Ușa biroului se întredeschise și capul lui Salkind, principalul consilier german de pe lângă Ministerul afacerilor interne, se strecură prin deschizătură.

— Imi dați voie, — spuse el și intră în birou, salutând militărește, cu toate că era îmbrăcat civil.

— Tot nu a venit sertibul Selimi ? — întrebă Walter arătându-i un fotoliu.

Salkind luă un aer vinovat.

— N'a vrut să vină ? — continuă celălalt, fără să aștepte răspunsul. — Eram sigur de asta !

— E un încăpățânat ! — începu Salkind, dar văzând că Walter își ciugulea cu degetele părul de pe tâmple, ceeace la dânsul era semn de mânie, tăcu.

— Un dușman, — îl îndreptă von Walter.

— Oridecâteori propun pe cineva pentru un post — îl respinge. Și serhengului îi pune bețe în roate. Ar fi mai bine să fie îndepărtat definitiv.

Walter îl privi țintă.

— Dacă vom ști să-l atragem de partea noastră, ne va fi de folos. Trebue să recunoaștem că are influență în cercurile ofițerilor și intelectualilor. Puteți pleca! — adăugă el rece.

Salkind n'apucă bine să iasă, și telefonul interior prinse să sune. Era majordomul ambasadei.

— Domnule von Walter, permiteți-mi să vă raportez: Gusein Mahbusi roagă să fie primit de domnia voastră.

— Să vie.

Mahbusi intră grăbit dar fără zgomot aruncându-i pe furiș o privire tâlhărească.

Walter îl măsură și el, pieziș. In decursul celor cincisprezece ani de activitate în țările Orientului, întâlnise destui oameni de teapa lui Gusein Mahbusi. Dresarea, instruirea și pregătirea lor ajunsese pentru el o adevărată profesie. In mânuirea unor asemenea indivizi, stătea toată puterea lui. Aceștia reprezentau ochii, urechile, și câteodată chiar mâinile lui, gata de orice crimă; erau de neapărată trebuință reprezentanților hitleriști în Iran, care se știau înconjurați de ura generală a poporului. Dar von Walter cunoștea neobrăzarea acestor lepădături ale societății care, cum căpătau frâu liber, treceau în tabăra dușmană, trădând pe cei de pe urma cărora trăiseră. Deaceea era cu ochii în patru și-i trata cu multă asprime, iar când se întâmpla să fie singur cu câte unul din ei, stătea cu mâna în buzunarul în care își ținea revolverul.

Răspunzând la salutul lui Mahbusi, von Walter se ridică dela locul său și după ce făcu câțiva pași, se opri brusc.

— Va să zică, n'ai izbutit să stabilești o legătură cu sertibul?

— Nu! Nici nu poți să te apropii de el! — răspunse încet Mahbusi. Am încercat eu, dar degeaba.

Walter își încruntă sprâncenele, și ochii lui apoși se pierdură sub ele.

Mahbusi începu să se desvinovățească, apoi își aminti de informațiile culese asupra lui Hamid Hamidi...

Walter îl întrerupse.

— Ai îndeplinit însărcinările pe care ţi le-am dat?

— Da, totul este gata! — răspunse bucuros Mahbusi. — Iată adresa casei care vă interesează. Proprietăreasa se numeşte Gamarbanu-hanum, iar cel al doilea nume al ei este Sadat-hanum. Am vorbit cu dânsa: este omul nostru. In casă la ea vine toată protipendada oraşului. Iată şi adresa domnului Erbab Hanafi. E dibaci şi gata de orice. Daţi-i ordin să vă aducă capul mamă-sei şi...

Von Walter îl opri iarăşi:

— Ţine legătura cu Gamarbanu-hanum. Află tot ce poţi despre femeile ei. Intocmeşte o listă cu numele lor şi adă-mi-o peste trei zile. Deasemenea şi o listă a vizitatorilor casei. Iar pe domnul Erbab Hanafi, să mi-l aduci mâine la miezul nopţii. Şi acum, la revedere!

Mahbusi ieşi.

Walter se aşeză la masă şi rămase pe gânduri. Depăna în minte întâmplările din ultimele zile şi în faţa ochilor i se perindau iarăşi Reza-şah, Hakimulimulik, Hikmat Isfahani, Gusein Mahbusi, în timp ce în urechi îi răsunau vorbe pompoase: „măreţia trecută", „marele stat iranian", care-i aduceau pe buze un zâmbet dispreţuitor.

„Proştii!... Tâmpiţii!..."

Gândurile îi fugiră în altă direcţie. Reza-şah, Hakimulimulik, Isfahani se şterseră... „Imperiul german" se desfăşura în închipuirea lui ca o hartă, pornind dela ţărmurile Mânecii peste golful Persic, până la Occanul Indian...

Dar visurile lui nu se opreau aci. Iată că, în numele marelui imperiu german, von Walter se vede la conducerea statului iranian... Reza-şah, Hakimulimulik şi ceilalţi mari demnitari ai ţării, ascultă supuşi, cu capetele respectuos plecate, poruncile lui cu privire la noile principii — ariene — de conducere a provinciilor Iranului, apoi încet, tot aşa de încet ca Mahbusi adineaori, ies cu toţii din cameră...

Soneria telefonului îl smulse din visare. Vorbea ambasadorul, care-i cerea să grăbească întrevederea cu reprezentanţii negustorimii iraniene.

Punând la loc receptorul, von Walter se uită la ceas şi îşi aduse aminte că avea o întâlnire cu Hikmat Isfahani. Era timpul! Sună şi porunci să vină automobilul. Şi, admirându-se pentru ultima oară în oglinda ovală, ieşi.

Cu un zâmbet îndatoritor, Hikmat Isfahani îl însoţi pe Walter până la uşă. Ba rămase chiar în cerdac privind în urma lui. Apoi, se înapoie în birou şi alungându-şi zâmbetul vesel de pe faţă, chemă servitorul.

— Adă-mi narghileaua şi cheamă-l pe domnul Kurd Ahmed. Spune-i şi lui Sofi Iranperest să vină.

Trecuseră două săptămâni de când Kurd Ahmed, sfârşind cu bine operaţiunile de expediere a mărfurilor, se înapoiase dela Basra. In fiecare duminică îl aştepta pe Fridun la depozit şi, văzând că nu se iveşte, începuse să se neliniştească. De mai multe ori fusese ispitit să întrebe pe funcţionarii de acolo dacă nu-l căutase cineva, dar socotise că e mai prudent să tacă.

In mintea lui roiau tot felul de presupuneri. „Poate că tânărul se căise, poate că dăduse înapoi, şi cele petrecute pe arie nu fuseseră decât o izbucnire întâmplătoare a tinereţii sale?".

Ii părea însă rău să se îndoiască de Fridun pe care îl şi îndrăgise. Şi îl înspăimânta mai ales gândul că poate căzuse pe mâna poliţiei. In acest caz serhengul Sefai ar fi trebuit s'o ştie neapărat şi, firesţe, n'ar fi întârziat să-l înştiinţeze pe Hikmat Isfahani... Dar aceasta nici nu pomenea de Fridun.

Gândurile acestea nu-l părăsiseră deloc în ultimele zile.

Când intră în biroul lui Hikmat Isfahani, Sofi Iranperest se şi afla acolo, cu zâmbetul lui slugarnic.

Hikmat Isfahani îl primi prietenos, interesându-se chiar de sănătatea lui.

— Nu prea arăţi bine... Nu cumva eşti bolnav?

Mulţumindu-i pentru bunăvoinţă, Kurd Ahmed se întreba care să fie pricina unei purtări atât de atente. Dar patronul începu să vorbească, căutând să dea convorbirii un caracter cât mai intim şi mai sincer.

— V'am poftit la mine, domnii mei, ca să vă cer un sprijin. M'am pomenit într'o situaţie destul de dificilă.

Şi Hikmat Isfahani continuă cu acelaşi ton blând, ba chiar întrucâtva trist:

— Sunt nevoit, fie să renunţ la convingerile mele, fie să dau faliment şi să ajung un cerşetor flămând şi desculţ. Prima alternativă nu pot s'o primesc. Cum poate un bărbat să renunţe de bunăvoie la onoare şi la conştiinţă pentru bunuri lumeşti? Ferească dumnezeu! Ferească dumnezeu! Voi mai fi eu atunci demn de căciula de bărbat pe care o port pe cap![1]) Nu, nu! eu nu mă tem de foame, ci de dezonoare. Dar dacă voi fi ruinat, duşmanii mei Badr, Nikpur, Manuk Martin[2]) şi alţii îmi vor călca în picioare onoarea, îmi vor terfeli reputaţia, mă vor desfiinţa de pe faţa pământului... Ce să fac? Cum să procedez? Daţi-mi un sfat!...

Kurd Ahmed deschise gura să spună că n'a înţeles nimic, dar Hikmat Isfahani continuă:

— Iată despre ce e vorba, prieteni! Chiar acum câteva clipe domnul von Walter mi-a comunicat în secret că nemernicii de Badr, Nikpur şi Manuk Martin s'au înţeles pe ascuns cu reprezentanţii comerciali germani şi englezi să cumpere de pe piaţă toate mărfurile importate: zahăr, manufactură şi altele, la care vor fixa apoi preţul care o să le convie. Pe de altă parte, au de gând să scoată masiv pe piaţă mărfuri indigene, destinate exportului: lână, piele, grăsimi, blănuri, operaţie care le va devaloriza imediat. Înţelegeţi acum ce joc necinstit fac ăştia? Vor să decapiteze poporul dar fără vărsare de sânge!

— Trebue să împiedicăm acest lucru! — se înfierbântă Kurd Ahmed care-şi dădu limpede seama în ce prăpastie urmau să fie aruncaţi sute de mii de ţărani, meseriaşi şi mici negustori, fără a mai vorbi de sărăcimea oraşelor. — Pentru ţărani era tocmai vremea

---

[1]) Proverb popular, care subliniază superioritatea căciulei bărbatului faţă de basmaua femeii. (N. red. ruse).

[2]) Mari negustori din Teheran. In timpul celui de al doilea război mondial au urmat linia politică profascistă. (N. red. ruse).

vânzării lânii, pielei, blănurilor şi, odată mărfurile acestea aruncate masiv pe piaţă, preţurile lor aveau să scadă vertiginos, ceeace însemna ca ţăranul să nu-şi poată acoperi nici a zecea parte din munca sa. Pe de altă parte, acapararea mărfurilor importate într'o singură mână ducea inevitabil la o creştere tot atât de vertiginoasă a preţurilor lor, şi această speculaţie avea să lovească, bine'nţeles, tot în oamenii simpli — îndeosebi în ţărănime. Cât priveşte pe moşieri, ei aveau grijă să-şi scoată pârleala dela ţărani.

Hikmat Isfahani îl ascuita pe Kurd Ahmed cu ochii închişi, trăgând din narghilea.

— Toate astea sunt adevărate, frate! — spuse el oftând. — Oamenii ăştia n'au într'adevăr nici conştiinţă, nici onoare... dar ce putem face?

— Lumea nu se reduce numai la ei, — răspunse emoţionat Kurd Ahmed. — Parcă suntem obligaţi să menţinem legături comerciale numai cu nemţii şi englezii? Nu avem oare un cumpărător şi un vânzător mai puternic? — adăogă el semnificativ.

Hikmat Isfahani înţelese aluzia. Frecându-şi palmele, începu să se plimbe repede prin cameră.

— Aşa este! — spuse el. — Dumneata te gândeşti desigur la vecinul nostru dela nord? Ce am eu cu bolşevismul şi socialismul? Doar n'am să le cumpăr ideile! Eu le voi livra stafide, lână şi piele, şi voi cumpăra zahăr, stambă, maşini. Toată lumea ştie că stamba rusească şi zahărul rusesc nu suferă comparaţie. Dar vezi! Bunii noştri stăpâni nu doresc acest lucru. Nu putem, zic ei, să facem comerţ cu bolşevicii!

Aceste cuvinte ale lui Hikmat Isfahani, care făceau aluzie la denunţarea tratatului comercial sovieto-iranian de către guvernul iranian, în anul 1938, îl făcură pe Kurd Ahmed să-şi încordeze atenţia.

— Şi cum vreţi să procedaţi? — întrebă el aruncându-i lui Hikmat Isfahani o privire plină de neîncredere.

Hikmat se aşeză în fotoliu şi luă din nou narghileaua.

— Nu ştiu, dragul meu, nu ştiu! — zise el închizând ochii. — Sfătuiţi-mă voi! — Şi fără să aştepte răspun-

sul, adăogă: — Lucrul cel mai sigur este să-ţi înfrângi adversarul cu propria lui armă. Trebue să închidem în depozit toate mărfurile importate, pe care le-aţi expediat dela Basra, şi să cumpărăm toate articolele de acelaşi soi dela comercianţii mici şi mijlocii. Iar rezervele de piele, lână, blănuri şi grăsimi — să le aruncăm pe piaţă.

Kurd Ahmed voi să protesteze, dar Hikmat Isfahani îl opri:

— Faceţi-mi plăcerea şi ascultaţi-mă până la capăt! V'am mai spus adineaori că nu-mi vând pentru nimic în lume conştiinţa. Ascultaţi deci mai departe. Când Badrii şi Nikpurii vor vedea că şi noi inundăm piaţa cu mărfuri indigene, ei nu vor mai lăsa în depozitele lor niciun zolotnic din aceste mărfuri şi vor cumpăra, în schimb, cu înfrigurare, mărfuri importate. Tocmai atunci, cu ajutorul prietenului nostru von Walter, noi vom pune mâna şi vom arunca pe piaţă de zece ori mai multe mărfuri importate decât rezervele concurenţilor noştri. Preţurile la mărfurile importate vor scădea brusc. Şi, atunci să tot cumpere poporul sărac, ţăranii şi cei lipsiţi de mijloace, cât le poftеşte inima. Pe de altă parte noi vom cumpăra de pe piaţă toate rezervele existente de materii prime — piele, lână, blănuri şi le vom livra reprezentanţei comerciale germane, fireşte la cursul dinainte. Las' s'aducă ţăranul pe piaţă toată producţia pe care o are în gospodăria sa. In acest fel îi vom salva de criză şi pe ţărani şi pe micii negustori şi le vom da să câştige binişor. Atunci o să ştie toţi că există oameni care au grijă de nevoile poporului!...

Kurd Ahmed ieşi, întrebându-se îngrijorat ce întorsătură va lua în practică acest plan al stăpânului său.

Hikmat Isfahani se întoarse către Sofi Iranperest, care tăcuse tot timpul şi nu făcuse decât să dea respectuos din cap.

— Ei! Dece te sgâeşti aşa, domnule? Vezi bine, că eu îmi dau pentru binele poporului tot sângele, picătură cu picătură. Du-te şi scrie în ziarul tău, barem a zecea parte din cele auzite şi văzute aici!

Sertibul Selimi şedea în biroul său spaţios, cu o fereastră mare cât peretele, şi răsfoia ultimul număr al ziarului „Ettelaat", care cuprindea articole ample extrase din presa londoneză şi pariziană cu privire la tratativele dela Moscova. Se arăta din cine erau compuse delegaţiile guvernelor englez şi francez, se făceau felurite presupuneri asupra rezultatelor negocierilor duse între cele trei puteri şi se sublinia că guvernul sovietic va trebui cu siguranţă să primească fără rezerve propunerile Angliei şi Franţei. Insă problema de căpetenie, care ocupa centrul atenţiei generale, era situaţia Poloniei ; ziarele afirmau că Franţa şi Anglia erau preocupate în cel mai înalt grad de respectarea intereselor de stat, de apărarea suveranităţii şi independenţei Poloniei.

Sertibul Selimi înţelegea foarte bine dece reprezentanţii celui mai mare stat colonial din lume, care asupreşte sute de milioane de oameni în diferite părţi ale globului, vorbeau atât de sforăitor despre „independenţa naţională" şi despre „securitatea de stat" a Poloniei.

Se ridică şi, aruncând ziarul pe măsuţa din colţ, ieşi pe balcon.

Astăzi sertibul Selimi părea mai turburat şi mai posomorît ca de obicei. Ajunsese la convingerea că după cercetările dela Tebriz îi era cu neputinţă să mai rămână în Ministerul afacerilor interne.

Studiind materialul cu privire la atitudinea lui Hamid Hamidi, la început toţi membrii comisiei fuseseră de acord să arate în procesul lor verbal adevăratele motive care îndemnaseră pe acest om, cinstit şi sincer din toate punctele de vedere, să se ridice împotriva politicii guvernului.

Intr'adevăr, samavolnicia şi încălcările de legi săvârşite de moşieri şi proprietarii de pământ întreceau orice limită. Oraşele gemeau de şomeri şi cerşetori. Poporul era într'o stare peste putinţă de îndurat. Şi tot ce încercase să obţină Hamid Hamidi era doar să

se ia măsurile necesare pentru uşurarea vieţii atât de grele a poporului.

Sertibul Selimi avea de gând să înceapă redactarea în acest sens a concluziilor comisiei, când în urma uneltirilor serhengului Sefai întreaga comisie fusese pe neaşteptate rechemată la Ministerul afacerilor interne.

După ce ascultase raportul comisiei, ministrul spusese :

— Nu trebue ca majestatea sa să creadă cumva că această comisie a fost compusă din partizani ai lui Hamid Hamidi. Duceţi-vă şi chibzuiţi-vă mai bine concluziile ! Guvernul majestăţii sale nu poate pune interesele ţăranilor mai presus de interesele moşierilor şi marilor proprietari de pământ.

Ca şi cum şi-ar fi pierdut dintr'odată controlul raţiunii, membrii comisiei, cu excepţia lui Iaver Azimi, începuseră să afirme cu tărie că Hamid nu este decât un rebel şi un trădător de patrie. Iar când sertibul Selimi încercase să protesteze, ceilalţi îi declaraseră că poate face opinie separată, dar că întreaga comisie va rămâne la concluzia ei.

Sertibul Selimi se pomenise într'o situaţie fără de ieşire. Nu putea să nenorocească un om cinstit ca Hamidi. Iar a face opinie separată însemna a-i da serhengului o armă nouă de care s'ar fi folosit la primul prilej ca să-l doboare pentru totdeauna.

Ce era de făcut ?

Sertibul Selimi nu găsea niciun răspuns.

Povestea cu consilierul german putea să aibă şi ea urmări grave. In Ministerul afacerilor interne erau opt nemţi care se amestecau zilnic în activitatea secţiilor, controlând pe fiecare funcţionar, dela şefii diferitelor secţii până la înalţii funcţionari, şi recomandând mereu în posturi de răspundere tot felul de oameni necinstiţi, corupţi.

Sertibul Selimi făcea parte din numărul funcţionarilor ministerului care se ridicau pe faţă împotriva unei asemenea comportări a consilierilor germani. Dar aceştia, fără să se sinchisească, îşi vedeau înainte de maşinaţiile lor.

Nemaiputând răbda atâta nerușinare, sertibul Selimi concediase fără nicio șovăire pe consilierul german Salkind, atașat pe lângă serviciul său, dar pentru acest fapt, primise un avertisment aspru chiar dela ministru.

In ultimul timp se creiase o situație atât de încordată, încât sertibul Selimi nici nu mai dădea pe la minister. Fiind și bolnav, avea motiv să nu iasă din casă.

Deși îi cunoșteau situația, prietenii și partizanii lui din lumea intelectualilor și a ofițerilor din Teheran, nu-l părăsiseră. Dimpotrivă, veneau la dânsul în fiecare seară să discute cu el, să schimbe păreri, să-l ajute cu un sfat.

Auzind bătăi în portiță, sertibul Selimi îi strigă bătrânului său grădinar, care robotea pe lângă un boschet verde, înconjurat cu viță :

— Deschide moșule ! Vine cineva.

Pe portiță intrară doi oameni — Iaver Azimi cu un domn în vârstă, îmbrăcat civil. Sertibul Selimi se grăbi pe scara largă în întâmpinarea musafirilor.

— Bună ziua, bună ziua, domnule Hafiz Biluri ! — exclamă el întinzând amândouă mâinile domnului în vârstă, cu păr complet alb dar încă des, și cu o față smeadă, brăzdată de cute adânci.

— Bună ziua, dragul meu ! — se întoarse sertibul către Iaver Azimi.

Apoi, plin de respect, lăsă pe Hafiz Biluri să treacă înainte pe scară și luându-l de braț pe Iaver Azimi, urcă în urma bătrânului.

Ii pofti în salon și puse măsuța cu nardâ [1]) în mijlocul încăperii.

— Până una alta, încercați-vă puterile, eu mă duc să poruncesc să servească ceaiul ! — zise el ieșind.

Hafiz Biluri se uită în jurul lui. Pe peretele din față, în ramă aurită, atârna un portret mare al lui Reza-șah, stând în profil, cu ochii posomoriți, pierduți în gol.

In cameră nu se mai aflau alte tablouri.

---

[1]) *Nardâ* — un joc popular în Orient, în care pionii se mișcă prin aruncarea zarurilor. (N. red. ruse)

Sub portret, pe un covoraş pestriţ kerman era aşezată o măsuţă elegantă cu picioarele aurite, şi pe ea o mână sculptată în fildeş care ţinea în sus o făclie — simbolul luminii şi al înţelepciunii. Impodobită cu rubine şi safire, făclia părea să ardă cu adevărat.

Intr'un colţ al încăperei se găsea un dulap mare cu geamuri, plin cu cărţi.

Iaver Azimi pregăti zarurile şi-l pofti pe bătrânul dascăl la joc. Dar chiar în acel moment, sertibul Selimi se întoarse şi, în semn de respect faţă de un camarad mai mare în grad, Iaver Azimi îi ceda locul la măsuţă şi îşi luă un alt scaun. Le plăcea nardul şi îl jucau întotdeauna cu o adevărată patimă, dar de data aceasta jocul lâncezea. Sertibul Selimi greşea mereu.

Văzând acest lucru, Biluri închise cutia şi o dădu laoparte.

— Spune-mi mai bine ce ai hotărît cu privire la comisia din Tabriz ? — întrebă el.

Sertibul Selimi îşi privi prietenii nehotărît.

— Nu ştiu ce să fac. Chibzuesc în fel şi chip.

— Şi ce-ar fi dacă nu ai scrie nimic ? — întrebă Biluri, voind să-i sugereze încă un mijloc de a ieşi din încurcătură.

Nevoind să respingă din capul locului sfatul bătrânului dascăl, sertibul luă o cutie cu ţigări de foi şi, după ce o întinse oaspeţilor, aprinse şi el un trabuc.

— Omul trebue să rămână consecvent cu el însuşi ! — spuse el în cele din urmă, trimiţând spre tavan rotocoale de fum. — Trebue să-mi arăt deschis punctul meu de vedere. Fie ce-o fi. Ce poate să mi se întâmple decât să-mi pierd viaţa ? Şi cum nu mi-a fost niciodată teamă de moarte...

— E drept — întări Iaver Azimi, — curajul învinge pretutindeni ! Ne vom expune amândoi părerea în scris şi vom prezenta-o suveranului.

— Nu amândoi, ci eu singur, — se împotrivi hotărît Selimi. — Tu eşti încă tânăr şi nu trebue să te pui în primejdie.

— Da, tinerii trebue să fie mai cu băgare de seamă ! — spuse şi Biluri. — Ce folos dacă poporul va fi lipsit şi de bruma de fii destoinici pe care-i are şi care-i

sunt de mare trebuință ? Trebue să procedați chibzuit... N'ar fi bine să mai vorbiți încă odată cu ministrul ?

— La ce bun ? N'am ajunge la niciun rezultat, — răspunse sertibul cu nerăbdare.

Se ridică și apropiindu-se de portretul lui Reza-șah se uită lung și cu adânc respect la el.

— E cu adevărat singur ! Da, singur ! Și nu știe nimic din toate mârșăviile care se petrec...

— Credeți că nu știe ? — întrebă Iaver Azimi cu îndoială.

— Sunt sigur, — spuse cu convingere înflăcărată sertibul Selimi. — Gândiți-vă numai la zidul de oameni josnici care s'a ridicat între el și popor, la toată droaia de miniștri vânduți, de curteni, de demnitari, de funcționari, la toți serhenghii Sefai și Hakimulimulikii. Bandă de ipocriți și ticăloși ! Dacă s'ar putea dărâma acest zid, ca suveranul să fie înconjurat de adevărații patrioți, de oamenii credincioși poporului și tronului !

Cuprins parcă de un sentiment nou, Biluri, care de obicei era calm și stăpânit, auzind spusele prietenului său, se ridică brusc și, luând mâna de fildeș, o ridică sus deasupra capului ca și când ar fi vrut să lumineze întreaga țară.

— Mântuirea este în lumina științei, culturii și a învățământului ! — strigă el. — Patria noastră va porni pe calea înfloririi numai atunci când toți cetățenii noștri vor fi oameni luminați, numai atuncea șahul, vizirul, negustorul și țăranul, strâns uniți vor începe să trăiască cu o singură năzuință : eliberarea țării de sub jugul străinilor !

— Dar parcă el nu urmărește același lucru ? — întrebă Selimi, arătând portretul șahului. — El dorește ceeace dorești și dumneata, stimate prieten ! Nu a fost el acela care a răsturnat atotputernicia clerului și stăpânirea religiei asupra cugetelor ? El ne-a deschis drumuri noi și a eliberat pe femeile noastre de vălul umilitor !... Dar îl țin pe loc oamenii fără conștiință, cărora nu le pasă de fericirea patriei !

— Ehei, dacă ar fi aşa !... — spuse cu un oftat adânc Iaver Azimi şi se uită cu amărăciune la sertib, în cuvintele căruia simţea o convingere înflăcărată şi o încredere de nesdruncinat. I se strângea inima pentru acest om drept şi curat la cuget.

Sertibul Selimi fu foarte mirat când primi din partea lui Hikmat Isfahani o invitaţie la ceai. Să fi fost oare un semn de încurajare a sentimentului pe care-l nutrea faţă de Şamsia, fiica bogătaşului, sau cine ştie ce alte socoteli se ascundeau aici ?

Dorind să deslege taina, sertibul Selimi hotărî să se ducă la Zarghenda — reşedinţa din afara oraşului a lui Hikmat Isfahani. Când automobilul, care trecuse de-a-lungul unor grădini fastuoase împrejmuite cu garduri înalte, se opri la intrare, sertibul îl văzu ieşind pe Kurd Ahmed, pentru care avea foarte multă stimă.

— Ce e cu dumneata, domnule Ahmed, de nu te mai vedem deloc ? — îi spuse el, strângându-i prietenoşte mâna. — N'ar strica să-ţi aduci din când în când aminte de prieteni !

— Vă sunt foarte îndatorat, sertib ! — răspunse rece Kurd Ahmed, care deşi recunoştea că Selim era un om curat la suflet, îl ocolea totuşi, ca pe un reprezentant al înaltei administraţii de stat. — Sunt oricând la dispoziţia domniei voastre !

Sertibul îl întrebă cine mai era la Hikmat Isfahani, dar Kurd Ahmed nu-i putu da nicio lămurire, fiindcă nu fusese în casă.

— Am să trec zilele acestea pe la dumneata ! — spuse sertibul Selimi despărţindu-se de el şi intră pe poartă.

Abia făcu câţiva paşi pe aleea largă a parcului, şi-l zări pe Hikmat Isfahani cu un om gras, mic de statură, cu sprincenele roşcate şi cu o chelie uriaşă. De îndată, curiozitatea lui se stinse, făcând loc ciudei. Il recunoscuse pe dată pe von Walter.

Cu toate încercările stăruitoare ale străinului, sertibul se ferise cu încăpăţânare de o întâlnire cu el ; chiar şi acuma voi să se întoarcă şi să plece, dar

Hikmat Isfahani, care îl văzuse, se grăbi să-i iasă în întâmpinare.

— Fiţi bine venit, domnule sertib! — îl salută el cu o politeţă căutată. — Imi daţi voie să vă prezint pe prietenul nostru von Walter.

Sertibul Selimi întinse neamţului mâna cu o dușmănie fățișe. Acesta, strângându-i-o cu putere, găsi nimerit să facă şi o glumă:

— Mâinile orientalilor sunt de obicei fierbinţi; sertibul are însă o mână foarte rece.

Hikmat Isfahani, căruia tăcerea sertibului i se păru o manifestare prea vădită de lipsă de consideraţie faţă de von Walter, spuse zâmbind:

— In schimb inima domnului sertib este fierbinte!

Von Walter adăugă cu tâlc:

— O inimă fierbinte — e un semn bun!

Sertibul continuă să tacă. Plimbându-se pe aleie, printre şirurile de copaci înalţi, Hikmat Isfahani începu să vorbească despre emisiunile în limba persană ale posturilor de radio Berlin.

— Poporul nostru este ignorant, nu ştie şi nu pricepe multe lucruri. A auzit doar că există naziști, dar habar n'are care sunt ţelurile şi aspiraţiile lor înalte. Ar trebui ca radio Berlin să organizeze şi mai multe emisiuni în limba persană. N'ar fi de mirare ca oamenii de rând să-şi închipue că germanii sunt tot una cu englezii şi americanii.

— Voi comunica neapărat dorinţa domniei voastre domnului Goebbels, — zâmbi von Walter. — Dar domnul sertib ce părere are? Dumneavoastră ascultaţi emisiunile noastre?

Sertibul întâlni privirea pătrunzătoare aruncată pe sub sprincenele stufoase, roşcate, şi nu lăsă fără răspuns întrebarea ce-i fusese adresată direct:

— Le ascult, dar nu regulat.

— Păcat, mare păcat! — interveni Hikmat Isfahani. — Eu personal nu scap nici una. Cum se apropie vremea lor, încep să mă mănânce urechile!

— Fiindcă v'aţi obişnuit! — zâmbi sertibul. — Orice obicei este ca opiul. E greu să te scapi de el.

Von Walter, care asculta cu luare aminte fiece vorbă, înregistră în sinea lui că sertibul asemuise propaganda germană cu opiul. Dar Hikmat Isfahani, bucuros că Selimi începuse în sfârşit să vorbească, continuă zâmbind :

— Aveţi perfectă dreptate, domnule sertib. Radioul, presa — sunt întocmai ca opiul. Când te foloseşti de ele te doare capul şi fără ele te plictiseşti.

— Asta e adevărat ! Dar numai în parte ! — susţinu von Walter, vrând să clarifice această chestiune. — Desigur că pe lume există multe emisiuni şi ziare, al căror efect este asemănător opiului. Dar radioul german transmite omenirii numai adevărul atât în ştiinţă, cât şi în politică...

— Ca teoria rasistă, de pildă, — adăogă liniştit sertibul Selimi.

Hikmat Isfahani îl privi pieziş, iar von Walter se făcu că nu înţelege ironia cuprinsă în aceste cuvinte.

— Absolut exact, domnule sertib, — întări el, — teoria rasistă este cea mai mare descoperire a gândirii ştiinţifice germane, care arată calea pentru salvarea omenirii.

— Da, desigur, desigur ! — se grăbi să încuviinţeze Hikmat Isfahani, care nu cunoştea încă limpede esenţa acestei teorii. — Rasismul este o problemă măreaţă... Omenirea va respira liber numai când vor fi desfiinţate toate frontierele şi se vor deschide căile comerciale...

— Ce este istoria omenirii ? — îl întrerupse von Walter. — Lupta dintre triburi, naţiuni, rase ! Sânge, mereu sânge ! Nouă ne revine misiunea de a pune, odată pentru totdeauna, capăt acestei vărsări de sânge. Ce părere aveţi domnule sertib ?

Sertibului Selimi i se păru că citeşte în tonul lui von Walter, o provocare făţişă şi socoti cu neputinţă s'o lase fără răspuns.

— Vărsărilor de sânge le poate pune capăt numai o pace desăvârşită şi nestrămutată între naţiuni şi rase, nu duşmănia şi ura reciprocă, — spuse el calm şi hotărît.

— Cu condiția ca fiecare națiune să-și cunoască locul.

— Firește, — încuviință sertibul Selimi, pe un ton care întărea adevăratul înțeles al acestor cuvinte. — Fiecare națiune trebue să trăiască la ea acasă, potrivit gusturilor și dorințelor sale, și nicidecum să se amestece în case străine, unde să-și impună voința.

Von Walter își ciufuli nervos cu degetele părul dela tâmple, pregătindu-se de asaltul decisiv.

— Dumneavoastră, domnule sertib, sunteți un om inteligent, vă iubiți țara și doriți pacea. Iată, noi vă oferim prietenia noastră și pacea.

Începând în sfârșit să-și dea oarecum seama de adevăratul sens și de gravitatea discuției, Hikmat Isfahani exclamă :

— Fiți dar prieteni, fiți aliați, domnilor ! La ce v'ar folosi dușmănia ?

Și spunând aceasta încercă să unească mâna lui von Walter cu aceea a sertibului.

— Domnul Isfahani are dreptate. Dumneavoastră, domnule sertib, nu aveți nimic de pierdut din prietenia cu germanii, — spuse von Walter, întinzând mâna. — Această prietenie o să vă ridice atât de sus încât ochii întregului Iran vor fi ațintiți cu recunoștință asupra dumneavoastră.

Jignit de această îndrăzneală a politicianului, care cuteza să-i propună o învoială rușinoasă, sertibul Selimi își retrase mâna cu indignare.

— Mâna dumneavoastră să-i fie de folos altcuiva, domnule von Walter, — spuse el pălind, — în ce mă privește, nu sunt obișnuit să-mi vând patria !

8

— Măicuță, stamba aceea are niște flori așa frumoase, că numai uitându-te la ea poți să-ți pierzi mintea ! Era cât pe aci să-mi dau toți banii și s'o iau ! — spunea însuflețită Ferida care se înapoiase chiar atunci din târg dela cumpărături.

Puse cu grijă jos un fus şi un pieptene pentru dărăcit lâna, apoi scoase din sân andrelele şi igliţele înfăşurate în hârtie.

— Lasă, fetiţa mea, — o mângâie bătrâna, făcând ochii mici. — Mare-i dumnezeu ! O să strângem bani, şi o să-ţi cumperi de rochie, şi încă una şi mai bună.

— Nu-mi arde mie de rochie, mamă ! — spuse oftând Ferida. Apoi începu să-i povestească noutăţile auzite la piaţă. — Mărfurile s'au scumpit de trei ori faţă de acum cinci luni şi se vorbeşte că se vor scumpi şi mai mult. — Coborînd apoi vocea, îi şopti la ureche: — Se mai spune că va fi război. Toate drumurile or să fie închise. Şi mărfurile n'or să mai aibă de unde să sosească...

— Ce tot îndrugi, fetiţo ? — răspunse speriată bătrâna. — Să ne ferească dumnezeu ! Că tot nevoiaşii or să moară de foame !

— Se zice, mamă, că războiul o să fie atât de cumplit încât oamenii or să înnoate în sânge până la genunchi. Auzii că nemţii cer pământuri noi, şi ruşii nu vor să le dea. Iar blestemaţii de englezi toarnă gaz peste foc...

— De *inglişi* nici să nu-mi vorbeşti ! — o întrerupse mama. — Dacă-şi vâră ei nasul, apăi sigur nu scăpăm de război. In războiul trecut a murit soacră-mea, fie-i ţărâna uşoară ! Ţin minte şi acum că răposata zicea într'una că războiul a fost pus la cale de *inglişi*. Şi ce foamete a fost ! A mâncat lumea şi carne de om. Ferească-l dumnezeu şi pe ghiaur de o asemenea foamete!

Bătrâna lăsă furca de tors şi se ridică.

— Ce-ar fi dacă m'aş duce la ghicitoare, până nu se'ntunecă ? — spuse ea. — Poate că oamenii se sperie degeaba.

Ferida o opri.

— Hai mai bine să-l întrebăm pe Fridun. El e om cu carte şi, firește că le pricepe pe toate.

Spunând acestea, crăpă uşa :

— Putem intra, frate Fridun ?

Glasul Feridei îl smulse din gândurile lui chinuitoare.

— Poftim Ferida, intră !

Ferida intră cu soacră-sa şi-i spuse şi lui îngrijată tot ce auzise la piaţă.

— Tu ce crezi, frate Fridun? — îl întrebă ea la urmă.

Fridun căută să tălmăcească femeilor, pe înţelesul lor, situaţia internaţională.

— Nu vă fie teamă! Chiar dacă ar începe războiul, el nu va mai semăna cu cel trecut. Pe atunci, poporul muncitor nevoiaş nu avea apărare, nu avea sprijin. Astăzi are un sprijin: Uniunea Sovietică. Guvernul sovietic face totul ca să scape lumea de război. Dar chiar dacă va fi război, Sovietele vor face tot ce le va sta în putinţă ca să se sfârşească în folosul nevoiaşilor.

— Allah să păzească steagul ţării sovietice! — exclamă bătrâna ridicând mâinile către cer, ca pentru rugăciune. — Mă'ntorc îndată, — spuse ea apoi. — Eu zic că tot să dau o fugă până la ghicitoare. O să fiu mai liniştită aşa.

Vorbele bătrânei treziră în Fridun un sentiment de amărăciune, amestecat cu milă. Oftă şi, trecând cu cele două femei în odaia alăturată, văzu cumpărăturile Feridei.

— Ce-i asta, Ferida?

De când Fridun adusese în familie pacea şi înţelegerea, Ferida îl socotea mai presus de toţi oamenii. In ochii ei, Fridun era mai deştept, mai curat la suflet şi mai nobil decât toţi cei pe care-i cunoştea. Acest sentiment de preţuire şi devotament se făcuse şi mai puternic de când Fridun începuse să le citească cu voce tare „Mama".

Vinerea trecută, Serhan fusese liber. Seara, după cină, familia se adunase, ca de obicei, în jurul samovarului. Fiecare vorbea despre ale lui. Bătrâna spunea poveşti cu devi şi djinni, ştiute din bătrâni, Serhan se indigna, ca întotdeauna, de abuzurile care domneau la căile ferate şi se plângea de condiţiile de muncă, iar Ferida le povestea noutăţile auzite de prin vecini.

Folosindu-se de o clipă prielnică de tăcere, Fridun le propuse să le citească o carte. Toţi primiră cu bucurie, şi Fridun aduse „Mama" lui Gorchi.

Citea domol, limpede și expresiv. Fiecare vorbă căpăta în gura lui un înțeles deosebit, adânc. Din când în când, se oprea ca să lămurească un cuvânt mai greu de înțeles sau ca să-și dea părerea cu privire la cele citite. In mintea Feridei se întipărise crâmpeiul din carte în care era vorba de Sofia. Fridun se oprise și spusese entuziasmat :

— Asta zic și eu femeie !

Exclamația lui trăda oarecum concepția sa despre femeie. Și Ferida izbutise să-și închipue, deși cam nelămurit, cum trebuia să fie femeia care să corespundă așteptărilor unui om ca Fridun. Mai înainte de orice — credea Ferida — ea trebue să fie devotată unei cauze și să aibă o atitudine serioasă față de muncă. Ferida nu putea crede că Fridun s'ar mulțumi cu o femeie nepăsătoare și trândavă.

Acest gând atrase după el un altul, și în mintea Feridei încolți o întrebare care începu s'o frământe : „Dar tu ce faci, cu ce te îndeletnicești ?...“

Gândurile acestea sănătoase o făcură să ia o hotărîre.

Avea o mică sumă pusă deoparte. O agonisise para cu para, restrângând cheltuielile casnice ca să-și cumpere o rochie nouă. Și iată că astăzi se dusese cu ei în piață și-și cumpărase un fus, un pieptene pentru scărmănat lâna, andrele și igliţe pentru împletit.

— Crezi că mult timp poate să stea o femeie fără treabă, frate Fridun ? — răspunse ea la întrebarea lui. — Mi-ajunge să tot ascult bârfelile vecinilor și să număr trecătorii de pe stradă. O să scarmăn și o să torc lână și o să împletesc din ea ciorapi, mănuși, pieptare... Am să mă obișnuesc și eu cu lucrul, și în felul acesta o să-l ajut și eu pe Serhan.

Dorința de independență, înnăbușită de traiul pe care îl dusese, și care răbufnea acuma din străfunduri în această femeie, îl bucură pe Fridun. Nici lipsurile, nici asuprirea, nici bătăile nu putuseră ucide în ea această năzuință : să-și facă un loc în viață, cât de mic, dar care să fie al ei.

Câte femei erau în Iran, care lipsite de toate drepturile omului, ascundeau în ele o uriașă forță creatoare !

Sute şi sute de mii ! Ce minuni ar putea săvârşi ele în alte condiţii !

— Bravo, Ferida ! — se însufleţi el. — Ai pornit pe calea cea bună !

In aceeaşi zi, după cină, Serhan îi spuse că vrea să-i vorbească între patru ochi. Femeile trecură în cealaltă odaie.

— Ce e cu tine, Serhan ? Ţi s'a întâmplat ceva ? — îl întrebă îngrijorat Fridun, care băgase de seamă că Serhan se înapoiase acasă posomorît.

— Ştii, Fridun, — începu Serhan, — persanii au o zicătoare : „Nu ştiu şi sunt liniştit". Nici eu nu ştiam nimic şi eram liniştit, dar cărticica ta m'a turburat foarte mult. Abea acum parcă mi s'au deschis ochii. Nu mai văd pretutindeni decât constrângere şi samavolnicie. Mi-am pierdut liniştea. Dar nu e deajuns să ştii că e rău, trebue să faci ceva ca să înlocuieşti răul cu binele. Altfel ce rost are să vezi răul ? Cel ce vede un şarpe şi nu-l omoară este blestemat. Ei, ce facem noi acum ?

Intrebarea aceasta şi multe altele, îl munceau pe Fridun la fel ca şi pe Serhan. Dar la toate nu exista decât un singur răspuns : trebuia creată o „patrie spirituală".

— Tu nu ai tovarăşi încercaţi, siguri ? — îl întrebă Fridun. — Că doar singur nu poţi porni la luptă.

— Cum să n'am ! — răspunse Serhan. — Care-i omul care să n'aibă prieteni credincioşi ? Prietenii mei, Fridun, sunt oameni pentru care nu ţi-ar părea rău să-ţi dai şi viaţa.

— Minunat ! Vinerea viitoare adă aici pe unul-doi şi fă-mi cunoştinţă cu ei.

Serhan tăcu, gândindu-se, pe care dintre tovarăşi să-i aleagă şi să-i aducă.

— Dar toate astea puteam să le vorbim şi faţă de Ferida ! — zise Fridun.

— Nu poţi avea încredere în femeie ! — răspunse Serhan mai în glumă, mai în serios.

— Nu, prietene, nu ai dreptate ! — îl dojeni Fridun. — Scoate-ţi din cap această părere. Femeile sunt şi

mai asuprite decât noi, dar pot să muncească tot atât de bine.

Şi-i desvălui lui Serhan hotărîrea Feridei.

— Soţia ta merită tot respectul!

Şi într'adevăr, hotărîrea Feridei trezi în Serhan un sentiment de respect. Dintr'o povară grea, cum fusese pentru el până atunci, se transforma într'un ajutor simţitor, într'un sprijin de nădejde. Acum, când i se deschiseseră ochii, îşi dădea seama că şi nevestele vecinilor, ale cunoscuţilor şi rudelor lui erau tot atât de lipsite de drepturi ca nişte sclave, şi că sărmanele, nici nu-şi puteau închipui că s'ar putea bucura de o altă situaţie sau de un tratament diferit. Noul său prieten îl convinsese pe de-a-'ntregul că femeia trebue să rupă cu viaţa ei plicticoasă, apăsătoare şi întunecată. Şi numai ambiţia de bărbat, încă puternic înrădăcinată în el, îl oprea pe Serhan să-i ceară iertare Feridei pentru trecut, de faţă cu Fridun.

Hikmat Isfahani era la curent cu nemulţumirea generală, provocată de înrăutăţirea situaţiei economice în ţară. Această nemulţumire era manifestată deschis de ţărani şi de păturile lipsite de mijloace ale populaţiei dela oraş. Dar lui Hikmat Isfahani nu i se părea prea greu să înşele pe oamenii „proşti".

In schimb era îngrijorat văzând că nemulţumirea se întindea asupra proprietarilor de pământ înstăriţi şi a comercianţilor mijlocii. Aceştia înţelegeau situaţia mai bine şi ştiau mai multe fiindcă se aflau mai aproape de izvorul ale cărui ape erau turburate de conducătorii politicii economice. Şi acest lucru îl speria pe Hikmat Isfahani mai mult ca orice. Ştia că afaceriştii care creaseră în mod artificial criza cu sprijinul dat de reprezentanţele comerciale engleze şi germane, puteau fi demascaţi în orice clipă. Ce s'ar fi întâmplat atunci cu renumele de „patriot", „democrat" şi „progresist" pe care-l avea în societate?

Era deci momentul să facă o cotitură bruscă spre stânga, să se desolidarizeze, cât nu era prea târziu, de Nikpur, Badr şi Manuk Martin, cu atât mai mult cu cât toate operaţiunile necesare erau terminate; măr-

furile, cel mai nimerit a fi păstrate, se aflau în depozite, iar cele destinate desfacerii erau vândute la preţuri care îi conveneau pe deplin.

Cam greu însă să tragi pe sfoară păturile largi ale populaţiei numai cu articolele lui Sofi Iranperest din ziarul „Seda".

Invăluit în fumul rar al tutunului, ascultând gâlgâitul liniştitor al apei din narghilea, bogătaşul chibzuia până în cele mai mici amănunte la măsurile ce trebuiau luate. Când hotărîrea sa fu coaptă, dădu ordin servitorului să-l cheme pe Kurd Ahmed.

Cunoscându-l demult, îşi dădea seama că datorită caracterului său şi a structurii sale sufleteşti, omul acesta era în totul contrariul lui. Ştia prea bine că e un democrat convins, că este de o cinste fără prihană şi că nu umblă pe căi lăturalnice. Deaceea, folosind aceste calităţi în interesul său, Isfahani îi încredinţa fără nicio grijă toate afacerile sale.

Hikmat Isfahani mai avea şi alte motive de a se servi de el : prezenţa unui om de felul lui Kurd Ahmed în serviciul său, trebuia să întărească încă şi mai mult în opinia publică reputaţia sa de democrat care se sprijină pe oamenii cei mai cinstiţi, cei mai cumsecade. Şi asta făcea foarte mult.

Hikmat Isfahani putea să fie pe deplin liniştit în ceeace priveşte concepţiile politice ale lui Kurd Ahmed : condiţiunile create de regimul despotic al lui Pehlevi erau de aşa natură încât Kurd Ahmed nu putea să reprezinte prin el însuşi nicio primejdie reală.

Pe lângă aceasta, Kurd Ahmed avea o mulţime de prieteni în Azerbaidjan şi în Kurdistan, printre care se bucura de multă autoritate. Şi împrejurarea aceasta era de mare importanţă pentru Hikmat Isfahani, care socotea că la momentul potrivit va putea folosi legăturile personale ale omului său de încredere.

In sfârşit jocul de-a „democraţia" şi „patriotismul" îl distra pe Hikmat Isfahani tot atât de mult ca şi nardul...

Când Kurd Ahmed intră în birou, Hikmat Isfahani, care şedea într'un fotoliu, îi aruncă o privire mânioasă.

— „Fiindcă nu am barbă, vorbele mele nu sunt preţuite“ — începu el cu zicătoarea populară. — Ai văzut ce-au făcut ticăloşii ăştia cu poporul, vezi ce se întâmplă pe piaţă ? Cel mai frumos astrahan de Buhara a scăzut până la şaizeci de reali bucata, şi nu mai departe decât acum trei luni costa nouăzeci... Au desorganizat întreaga viaţă economică a ţării !

Kurd Ahmed îşi dădea foarte bine seama că Hikmat Isfahani juca în faţa lui un teatru ale cărui pricini şi scopuri nu le putea încă desluşi, deşi de atâţia ani, de când se afla în slujba lui, ajunsese să-şi cunoască destul de bine patronul. In orice caz întreaga atitudine a lui Isfahani arăta că pentru el sosise vremea să „cotească la stânga“.

— Da, situaţia nu e strălucită ! — întări Kurd Ahmed.

— Că nu e strălucită e puţin spus. Situaţia e catastrofală ! Ca-ta-stro-fală !... Când mă gândesc la starea în care se află poporul, îmi amintesc fără să vreau o parabolă... Nu ştiu dacă ai auzit-o vreodată... Se spune, că un om oarecare, luând cu el un servitor, a plecat dela ţară la oraş. Aveau de făcut drum lung, şi i-a prins noaptea în plin câmp. Stăpânul a descălecat, a îmbucat ceva şi, punându-şi şeaua sub cap, s'a culcat poruncind servitorului să aibă grijă de cal. Insă fiindcă nu prea avea încredere în slugă, se trezea mereu şi-i striga de fiece dată : „Ali-bala !“ La chemarea stăpânului, servitorul răspundea : „Ce poruncești, stăpâne ?“ „Ce faci, fiul meu ?“ „Număr stelele stăpâne!“ „Numără-le, fiule, numără-le. Dar calul se mai vede ?“ „Da, stăpâne, se vede“. Stăpânul adormea din nou, dar după câtva timp se trezea şi striga : „Ali-bala !“ „Ce poruncești, stăpâne ?“ „Ce faci, fiul meu ?“ „Mă tot gândesc, stăpâne, dacă sunt mai multe stele pe cer decât pepeni galbeni în bostănăria asta ?“ „Cugetă, fiul meu, cugetă. Faci foarte bine. Dar calul se mai vede?“ „Da, stăpâne, se vede“. Când stăpânul se trezi a treia oară şi-şi strigă iar sluga care dormea, nu mai era nici urmă de cal. Il furaseră hoţii. — „Ce poruncești stăpâne ?“ întrebă încet servitorul. „Ce faci, tu fiul meu ?“ „Mă gândesc stăpâne că dacă

au furat calul, să-l ia dracu' de cal, dar vorba-i pe cine punem șeaua ?". Vezi, dragul meu, — continuă Hikmat Isfahani după ce sfârși parabola, — tot așa zic și eu acum : că s'au îmbogățit și și-au umplut buzunarele acești Nikpuri — dracu' să-i ia, dar ce se fac oamenii săraci ? Cine o să-i hrănească și o să-i îmbrace ?

— Trebue să nădăjduim că de data asta vor avea grijă de ei ocrotitorii mărinimoși ca domnia voastră ! — spuse Kurd Ahmed, pricepând că domnul Hikmat Isfahani se apropia în sfârșit de miezul discuției.

— Firește ! Cum s'ar putea altfel ? E doar poporul meu și trebue să am grijă de el. Te rog, dragul meu, ia cincizeci de mii de tumani și împarte-i cu împrumut negustorilor mărunți și celor mijlocii care au avut cele mai grele pierderi. Și să le spui că n'am nevoie de niciun fel de dobânzi dela ei. Mai ia încă douăzeci de mii de tumani pentru ajutorarea populației lipsită de mijloace din Teheran, Tebriz, Mehabad și Meșhed...

După ce-i ascultă ordinele, Kurd Ahmed se îndreptă spre ieșire, dar Hikmat Isfahani îl opri în prag.

— Ocupă-te personal de această chestiune ; vreau ca banii să ajungă sigur la destinație : și anume la cei mai nevoiași ; nu cumva să se strecoare în buzunarele șarlatanilor și escrocilor de care sunt pline autoritățile din provincie.

Din ce în ce mai puternic se ridicau glasurile care cereau încheierea unui tratat comercial cu Sovietele. Aceste glasuri nu porneau numai din massa poporului, ci și din cele mai felurite cercuri democratice, care nu puteau rămâne nepăsătoare față de interesele naționale și economice ale Iranului.

Parte din negustori, din industriași și din meșteșugari începeau să stărue pe față pentru încheierea unui acord comercial cu bogata și puternica lor vecină.

Kurd Ahmed era de părere că ar fi trebuit să se lămurească poporului adevărata stare de lucruri cu ajutorul presei, prin manifeste publicate la timp... Și gândul acesta începu să-l urmărească stăruitor, mai ales

când citea articolele fățarnice și mincinoase ale ziarului „Seda".

— Bună ziua, domnule Kurd Ahmed ! — auzi el pe neașteptate o voce cunoscută și, ridicând capul, dete cu ochii de Fridun.

Intr'o pornire spontană, Kurd Ahmed vru să-l îmbrățișeze pe fugar, dar se stăpâni la timp și-i strânse numai cu putere mâna.

Apoi, trecând cu el într'o odăiță din biroul depozitului, închise ușa cu zăvorul.

— Unde ai fost până acuma, dragul meu ? — îl întrebă el, emoționat. — Stai jos și povestește-mi ce s'a întâmplat cu dumneata ?

Fridun îi povesti pe scurt călătoria sa până la Teheran, încercările prin care trecuse în căutare de lucru, și traiul lui în casă la Serhan.

— Mi-am găsit câțiva prieteni credincioși, — adăogă el, și-i vorbi de Serhan, de Ferida și de acarul Rustam cu care îi făcuse cunoștință Serhan. — Oameni cu sufletul deschis și devotați. Ajung să cred că la noi există foarte mulți oameni însetați de libertate, gata să lupte pentru ea până la ultima picătură de sânge. Dar ne trebue o forță care să cimenteze convingerile, năzuințele, voința a mii și mii de oameni...

Ascultându-l, Kurd Ahmed se lumină la față. Era bucuros să vadă în tânărul și noul său prieten un om neliniștit, în continuă căutare, muncit de țeluri înalte. Iar lui Fridun i se părea că cele spuse de el nu erau de ajuns, că nu izbutea să exprime decât o parte infimă din tot ceeace gândise și înțelesese în ultimul timp.

Se străduia să găsească cuvinte și mai vii, expresii mai exacte.

— Trebue cu orice preț să avem și noi „patria noastră spirituală" ! Trebue să creăm o organizație politică ! — exclamă el în cele din urmă, ațintind asupra lui Kurd Ahmed ochii săi arzători.

— Dar te-ai gândit la ceeace te așteaptă pe o astfel de cale ? — îl întrebă încet Kurd Ahmed. — Ocna, spânzurătoarea !

— Știu! — răspunse cu și mai multă înflăcărare Fridun, simțind în întrebarea lui Kurd Ahmed o umbră de îndoială. — Pentru eliberarea celorlalți, trebue să se jertfească cineva.

Spunând acestea își aduse aminte de Pavel Vlasov, de Nicolae și simți clocotindu-i în vine sângele fierbinte al eroilor lui Gorchi, care-l chemau la luptă neînfricată.

— Pe noi n'o să ne urmeze numai massele largi ale poporului, — reluă el cu aprindere. — Vor fi alături de noi nu numai Serhanii, Musii, Rustanii și toți cei care trudesc din greu pentru o bucată de pâine, ci un număr destul de mare de oameni care de bine de rău își au existența oarecum asigurată. Fiindcă regimul actual nu numai că nu este în stare să îndestuleze stomacul oamenilor dar nu le poate da o hrană sufletească... Mizeria spirituală este marea pacoste a societății noastre!

Spunând acestea, Fridun se gândea la oameni de felul sertibului Selimi.

— Dumneata vezi limpede, Fridun! — zise Kurd Ahmed după ce ascultă discursul înflăcărat al tânărului său prieten, și-l luă de braț: — Acum, să mergem. Cred că este timpul să-ți schimbi locuința; pentru dumneata este primejdios să stai prea mult în același loc...

Ieșind în stradă, luară o trăsură. Ca și cum ar fi vrut să se apere de soarele dogoritor de amiază, Kurd Ahmed spuse birjarului să ridice coșul trăsurii, apoi îi dădu adresa.

Caii împodobiți cu ciucuri multicolori și cu zurgălăi porniră în goană, stârnind în urma lor un nor de praf.

— Ha-ha, ho-ho, ps-ps! — striga fără încetare birjarul rotind biciul, și adresându-se ba cailor, ba hamalilor care cărau în spate poveri uriașe, ba cărăușilor care abea se târau în urma mârțoagelor sau boilor lor.

Pe drum Fridun îi descrise cu haz lui Kurd Ahmed pe omul care-l găzduise la venirea lui în Teheran și care se certa cu nevastă-sa în fiece zi, jurând de fiecare dată că o lasă, pentruca seara să se împace din nou cu ea; în cea de a doua cameră închiriată locuiau niște

tineri fumători de opiu, care încercaseră să-l atragă în cercul lor. In cele din urmă îi vorbi despre familia lui Serhan şi chiar despre cana de porţelan a mamei lui Serhan cu portretul lui Nasreddin-şah.

Auzind că lucrează la fraţii Suheili, Kurd Ahmed exclamă :

— Ce oameni răi ! Nu umblă decât cu înşelătorii.

Fridun îi povesti despre cele două registre pe care trebuia să le ţină la stăpânii săi, şi-l întrebă ce rost aveau.

— E un procedeu foarte răspândit în lumea comercială ! — râse Kurd Ahmed văzând lipsa de experienţă a lui Fridun. — In registrul oficial se trec veniturile reduse, ca să plătească mai puţin impozit. Trebue să-ţi căutăm o slujbă mai potrivită, fraţii Suheili pot să te bage în bucluc. Aşa sunt ei ! Caută să facă din fiecare funcţionar al lor un complice al tranzacţiilor şi combinaţiilor lor certate cu legile. Şi dacă nu primeşti, nu mai ai trai cu ei !

Fridun îi povesti apoi despre întâlnirea cu sertibul Selimi şi felul în care vorbise acesta despre naţiunile conlocuitoare din Iran, despre corupţia clasei atotstăpânitoare.

— S'ar zice că-i un om cinstit şi convins ! — adăogă Fridun.

— Il cunosc ! — murmură Kurd Ahmed după o clipă de gândire. — Este un om interesant. Fără discuţie cinstit, dar nenorocit : urăşte vârfurile dar nici în forţa poporului nu are încredere. Nu are încredere decât în şah, deşi acesta are faţă de el o atitudine bănuitoare. Sertibul are mulţi duşmani. Dacă ar fi numai Hikmat Isfahani ai nostru... dar şi cea mai mare parte a miniştrilor şi curtenilor sunt împotriva lui. Insă cel mai primejdios şi mai puternic duşman al lui este serhengul Sefai, care-l lucrează pe îndelete, dar vârtos.

— Există între ei o duşmănie personală ?

— Şi personală şi politică. Sertibul este un om cinstit iar serhengul un mincinos şi un făţarnic. Sertibul îşi iubeşte poporul, iar serhengul pentru carieră este gata să treacă peste orice. Afară de aceasta amândoi o iubesc pe fiica lui Hikmat Isfahani, dar Şamsia-

hanum visează la prințul moștenitor Șahpur și se poartă la fel de nepăsătoare și față de unul și față de celălalt. Serhengul Sefai nu crede însă că Șahpur are gânduri serioase și deaceea vede în sertibul Selimi pe cel mai primejdios rival... Fiindcă e convins că îndată ce va fi părăsită de Șahpur, între ei doi Șamsia-hanum îl va alege pe sertib.

Trăsura se opri într'o ulicioară, dincolo de calea Stambuli.

Kurd Ahmed dădu drumul birjarului și abea după ce trăsura se îndepărtă, intră cu Fridun într'un gang strâmt și sună.

Le deschise o femeie în vârstă, proprietara locuinței.

Kurd Ahmed i-l prezentă pe Fridun :

— Să vă fie ca un fiu. Iar dumneavoastră, sunt sigur, îi veți fi ca o mamă...

— Fiți bine veniți. Sunt la dispoziția domniei voastre !

Convorbirea lor fu întreruptă de un tânăr de statură mijlocie, cu trup vânjos de om deprins cu munci grele, care coborîse dela etaj.

— Bună ziua, domnule Kurd Ahmed. Mă bucur mult să vă văd ! — spuse el cu voce apăsată.

Kurd Ahmed îi strânse mâna și se întoarse spre Fridun :

— Faceți cunoștință ! Riza Gahramani, muncitor la căile ferate. Veți locui împreună.

— Imi pare bine, — spuse Fridun, și-i întinse mâna.

Gahramani i-o strânse în palma sa puternică.

— Bine ai venit, dragă prietene ! Vă rog să intrați.

Urcară scara și intrară într'o încăpere prelungă, cu trei ferestre spre stradă. Lângă ferestrele dela margine se afla câte un pat acoperit cu macaturi roșii, cadrilate. In mijlocul odăii o masă și în colț un birou. In fața paturilor erau așternute covoraşe. Restul podelei de lut era neacoperită ceeace dădea încăperii un aspect sărăcăcios.

— Iată patul dumitale ! — spuse Gahramani, arătându-i lui Fridun unul din cele două paturi. — Dăm și noi ce putem din sărăcia noastră... — zâmbi el.

Fridun fu izbit de ochii gânditori și blânzi ai lui Riza, care priveau simplu și deschis. Când un om are astfel de ochi nu se poate să nu te legi repede sufletește de el.

Aflând că Fridun se va muta în altă parte, Serhan și ai lui rămaseră înmărmuriți. Ferida părea cea mai mâhnită. Tăcea, dar în ochi i se citea dojana.

— Nu vă supărați! — spuse Fridun văzând ce triste apăsătoare produsese vestea plecării lui. — N'o să vă uit până la moarte! Și ori unde m'aș afla, o să viu mereu să vă văd.

Prima care rupse tăcerea fu Ferida:

— Ia cel puțin noua lui adresă, — îi spuse ea lui Serhan. — Să treci din când în când pe la dânsul.

—Am să locuesc într'o ulicioară dincolo de calea Stambuli, la un tovarăș pe care-l cheamă Riza Gahramani. Și el lucrează la căile ferate. Poate că-l cunoști, Serhan?

— Nu mai spune! — strigă vesel Serhan. — Cum să nu-l cunosc? Este maistru de reparații. Mi-a revizuit și mie de câteva ori locomotiva. E un băiat minunat!... La drept vorbind, dacă n'ar fi să te muți la el, nici nu te-aș lăsa să pleci!

Când Fridun, își luă rămas bun dela prietenii săi, pregătindu-se să plece, Ferida îi aduse un dar.

— Prima pereche este pentru tine, frate Fridun! — spuse ea întinzându-i ciorapii împletiți pe care abia îi sfârșise. — Să-i porți sănătos!

Iar mama lui Serhan, luând din firidă cana de porțelan cu portretul lui Nasreddin-șah, scoase cu ea apă din găleată și o vărsă în urma lui Fridun.

— Drum bun, fiule!

Kurd Ahmed îl lămuri amănunțit pe Fridun în ce chip un grup restrâns de comercianți, înțelegându-se cu reprezentanțele comerciale străine, provocaseră criza economică în toată țara.

— Lucrul acesta nu poate să rămână ascuns! — spuse el, după ce-i descrise în culori grăitoare nenorocirea ce se abătuse asupra întregului popor, de pe

urma crizei. — Trebue să deschidem ochii poporului asupra adevăratei stări de lucruri. Trebue să scoatem un manifest!

Această propunere îl bucură pe Fridun, care o socoti un prim pas pe drumul activităţii practice.

— Avem unde să-l tipărim?

— Nu! Până ce vom stabili legătura cu una din tipografii va trebui să multiplicăm manifestele cu mâna...

Fridun compuse textul manifestului într'o singură seară şi-l citi lui Riza Gahramani. In manifest se vorbea limpede şi răspicat despre lupta neîmpăcată dintre asupritori şi asupriţi, şi se arăta că poporul muncitor nu se va putea bucura de o viaţă liberă şi fericită decât când va răsturna puterea asupritorilor şi a exploatatorilor săi.

După ce mai citiră odată manifestul se duseră împreună la Kurd Ahmed.

Acesta îl citi şi el cu atenţie de câteva ori. Ideia limpede, înfăţişată în manifest, cu privire la împărţirea societăţii în două lagăre duşmane, de neîmpăcat, îi plăcu mult, totuşi, după părerea lui, textul era prea abstract şi nu atingea problemele practice, arzătoare, la ordinea zilei.

— Trebue să abordăm problemele cele mai actuale: aceste idei juste să fie întărite prin pilde din viaţa de toate zilele şi pe înţelesul oricărui cititor. Trebue deasemenea să subliniem că asupritorii nu sunt numai duşmanii păturilor neînstărite ale populaţiei, dar şi ai întregii naţiuni, ai întregii ţări, deoarece ei trădează în chipul cel mai neruşinat interesele naţionale.

Observaţiile lui Kurd Ahmed fură aprobate întru totul. Fridun şi tovarăşul său se pregăteau să plece ca să refacă în cea mai mare grabă manifestul, când Kurd Ahmed fu anunţat de vizita sertibului Selimi.

— Iertaţi-mă! — le spuse el după un moment de şovăire şi, poruncind să se pregătească ceaiul, ieşi afară în întâmpinarea oaspetelui.

La intrarea sertibului, Fridun şi Riza Gahramani se ridicară cu respect şi Kurd Ahmed îi prezentă musafirului.

— Tânărul acesta, — spuse el arătând spre Fridun, — este un prieten de al meu, un învățător din Azerbaidjan. A venit la Teheran ca să intre la universitate. Iar dânsul, — continuă el întorcându-se spre Riza Gahramani, — este maistru, lucrează la căile ferate, cunoaște foarte bine locomotivele.

—E foarte frumos că ai venit aici să studiezi! — îi spuse sertibul Selimi lui Fridun. — Calea spre mântuirea oricărei națiuni, și nu numai a națiunilor dar și a întregii omeniri, trece prin universitate. Dacă vei întâmpina greutăți în munca dumitale, te rog să mi te adresezi fără nicio sfială.

Fridun îi mulțumi.

— Domnul sertib este un om luminat! — adăogă Kurd Ahmed. — A ajutat pe mulți studenți.

— Am avut și eu prilejul să-mi dau seama cât de nobile sunt ideile domnului sertib! — spuse Fridun.

— Unde? — se miră sertibul.

Fridun îi aminti de noaptea din ceainărie, mărturisindu-i că se afla printre țăranii care dormeau acolo.

— Ca azerbaidjan, socotesc de datoria mea să vă exprim toată recunoștința pentru aprecierile călduroase făcute despre patria mea!

— Dar știi cum s'a terminat povestea lui Hamid Hamidi? — îl întrebă sertibul Selimi, crezând că Fridun auzise toată discuția din ceainărie și văzând privirea lui întrebătoare, continuă: — S'a dat ordin să fie arestați o mulțime de oameni... După cât se vede pe Hamid Hamidi îl așteaptă o soartă grea.

— Poate că de data aceasta va triumfa dreptatea! — spuse Fridun.

Pe buzele sertibului Selimi flutură un zâmbet amar.

— Dreptatea? Hm! Atâta timp cât vor dăinui serhengii, miniștrii și curtenii ăștia vânduți, dreptatea va rămâne numai un vis... Ce facultate ai de gând să urmezi?

— Dreptul.

— Ce obiecte ai predat la școală?

— Istoria și literatura.

Sertibul căzu pe gânduri căutând să-și aducă aminte ceva și se întoarse spre Kurd Ahmed:

— Nu-i așa că vizita mea te-a mirat ?

— Sunt totdeauna bucuros să vă văd ! Ușa noastră vă este deschisă.

— Aș fi vrut să vorbesc ceva cu dumneata.

Fără să mai aștepte ceaiul, Fridun și Gahramani se pregătiră să plece.

Sertibul se ridică și el. Strângând mâna lui Fridun, îl întrebă parcă în treacăt :

— N'ai vrea să dai cuiva lecții de literatură ? Ca să poți studia cred că ai nevoie de un oarecare sprijin ?

— Lucrul acesta ar fi foarte bine venit, domnule sertib ! — se grăbi Kurd Ahmed să răspundă în locul lui Fridun. — Prietenul meu este tocmai în căutarea unei ocupații potrivite pentru el.

— Atunci, te rog să treci pe la mine peste vreo două zile.

— La dispoziția dumneavoastră ! — răspunse Fridun și ieși cu Riza Gahramani.

După plecarea lor, Kurd Ahmed aduse două pahare de ceai tare și parfumat.

— Știți, — începu sertibul Selimi, mestecând cu lingurița ceaiul, plec dela minister. Acum câteva zile am fost chemat de ministru și din cuvintele lui am înțeles că trebue să-mi dau demisia. La drept vorbind mă bucur. Dar o altă chestiune m'a adus la dumneavoastră.

Potrivit obiceiului, Kurd Ahmed se ridică ușor, apoi se așeză din nou.

— Vă rog, sunt la dispoziția dumneavoastră ! — spuse el respectuos.

— Am de gând să prezint un memoriu majestății sale. Țara merge spre prăpastie. Dumneata cunoști tot atât de bine ca și mine situația din Azerbaidjan și din Kurdistan. Sunt totuși câteva puncte neclare pentru mine și am venit la dumneata să-ți cer sprijinul ca să le lămuresc, — spuse sertibul.

După ce-l ascultă până la capăt, fără să-i spună ce gândea despre hotărîrea lui, Kurd Ahmed îi dădu toate lămuririle în chestiunile ce-l interesau.

— Iţi mulţumesc foarte mult ! M'am odihnit sufleteşte la dumneata ! — spuse sertibul la plecare şi-i strânse cu putere mâna.

Fridun şi Riza copiau neobosiţi manifestul, multiplicându-l. Fridun, căruia i se părea că redactează un nou cod al vieţii şi al moralei societăţii, scria fiecare literă cu o deosebită sârguinţă. Riza Gahramani îşi dădea şi el toată silinţa.

După ce făcură câte treizeci de copii, ştiau pe dinafară textul.

Către ora trei după miezul nopţii fiind gata o sută de exemplare, putură în sfârşit să-şi îndrepte şalele, şi-şi turnară din termos câte un pahar de ceai tare şi fierbinte. Munca aceasta făcută cu bucurie nu numai că nu-i obosea, ci dimpotrivă, trezea în ei forţe noi. Nici-unuia, nici celuilalt nu-i era somn.

Se puseră pe vorbă.

Fridun îi povesti despre sat, despre familia unchiului Musa, despre Ghiulnaz.

— Dacă ai şti ce frumuseţe este şi ce fată inimoasă ! — oftă el. — Dar cât de greu o duc ! Traiul lor numai viaţă nu este !

— Lasă prietene, nu-ţi pierde nădejdea, — începu să-l mângâe Gahramani. — Or să apuce şi ei zile luminoase. Totul o să se schimbe !

— Acum povesteşte-mi şi tu despre tine, — îl rugă Fridun. — Cum e la voi în Mazandaran ?

— Viaţa noastră e pretutindeni la fel de grea ! — începu Riza Gahramani.

Douăzeci din cei douăzeci şi şase de ani ai lui, îi petrecuse muncind. Nu avea decât şase ani când tatăl său, un negustoraş din Mazandaran, îl luase cu el la prăvălie ca să-i dea o mână de ajutor la vânzări. Ani la rând plecase în fiece dimineaţă cu tatăl său spre prăvălie, şi se înapoiase totodată cu el, pe înnoptat.

In dugheană, tatăl său îi dădea într'una tot felul de treburi :

— Riza, fiule, dă o fugă până la maşadi Abas, şi spune-i să-mi aducă un pahar de ceai pentru un muşteriu !... Fiule, ia schimbă tu repejor ăşti zece tu-

mani !... Nu sta degeaba, umple-i domnului sacul cu cărbuni !...

In prăvălie se găsea întotdeauna de lucru pentru micul Riza, deaceea seara când se întorcea acasă, înghiţea în grabă fiertura pe care i-o dădea maică-sa şi se prăbuşea pe pat. Nici n'apuca să pună bine capul pe pernă, şi adormea buştean.

Deseori i se părea că aude în vis poruncile tatălui său, şi se făcea că aleargă prin oraş după treburi. Totuşi se simţea fericit între ai săi ; îşi aveau prăvălia lor şi o bucată de pâine asigurată. Dar legea necruţătoare a pieţii spulberase foarte curând modesta lor fericire.

In căutare de câştiguri mari, tatăl lui Riza se lăsase ademenit de un târgoveţ mai avut şi se încurcase într'o afacere primejdioasă. In două luni sărăci de-a-binelea, fiind nevoit să renunţe la negustorie.

Incepu să-şi vândă lucrurile din casă dar tot nu izbuti să-şi refacă situaţia.

După multă alergătură şi căutare îşi dădu fiul ca ucenic la o fierărie.

De dimineaţa până seara Riza mânuia foalele, sau lovea cu ciocanul, primind pentru munca asta doi crani [1]) pe zi.

Zdruncinat de faliment şi de necazurile ce i se trăseseră de pe urma sărăciei, tatăl său căzu la pat.

— Rabdă orice, băiete, dar învaţă meseria. Fără o meserie nu se poate trăi în ţara asta, — îi spunea el într'una lui Riza.

Băiatul nu avea nici doisprezece ani când taică-său se stinse, lăsând familiei drept moştenire o scoarţă roasă şi un aşternut peticit.

Văzând că băiatul îşi dădea toată silinţa, meşterul îi mări salariul şi începu să-i plătească câte trei crani pe zi. Banii aceştia îi ajungeau lui Riza şi maică-si doar cât să nu moară de foame. Dar mulţumeau cerului şi pentru atâta, fiindcă mii de oameni ca ei duceau o viaţă şi mai jalnică, nefiind în stare să câştige, nu trei

---

[1]) *Cran* — monedă de argint iraniană, valorând cam şaptesprezece-optsprezece copeici. (N. red. ruse.).

crani pe zi, dar nici trei şai[1]). Şomajul — un şomaj înspăimântător — bântuia pretutindeni.

Teama de a rămâne fără lucru îl silea pe Riza să se străduiască nu numai în atelier, ci să-l slujească pe maistru în toate chipurile, fără să se dea înlături dela nici o muncă. Aducându-şi aminte de cuvintele tatălui său începu să-şi însuşească cu sârguinţă meseria şi ajunse curând un adevărat maestru.

Când împlini optsprezece ani, fierarul îi spuse:

— Uite ce e fiule! Acum eşti bărbat, ai mână puternică. Deschide-ţi o fierărie sau intră undeva într'un alt atelier. Nu mă lasă cugetul să-ţi plătesc pentru munca ta numai cinci crani, şi mai mult nu mă lasă punga. O să-mi caut un băieţandru care să-mi facă treaba pentru o bucată de pâine. Te-am învăţat meseria, fără să-mi cruţ puterile. Acu fie că-mi mulţumeşti fie că nu — tot bine e. Oricum, allah să blagoslovească amintirea răposatului tău tată!...

— Iţi mulţumesc meştere! — îi răspunse Riza. — Mi-ai fost ca un tată, şi n'am învăţat decât bine dela tine. N'o să uit până la moarte bunătatea ta!...

O lună întreagă se zbătu Riza în căutare de lucru. In cele din urmă, după ce cheltui pe şperţuri cei douăzeci de tumani agonisiţi de maică-sa dealungul anilor ban cu ban, izbuti să intre ca salahor la depoul gării din Mazandaran.

Aici muncea zi şi noapte fără încetare, şi datorită cunoaşterii desăvârşite a meseriei, fu numit curând ajutorul maistrului care executa reparaţiile. In scurtă vreme i se duse vestea. Toţi cei care lucrau cu dânsul erau foarte mulţumiţi. Blând, prietenos, muncitor, modest, trezea în toţi cei ce-l cunoşteau, dragoste şi stimă.

Situaţia lui era acum destul de bună. Dar rămăsese cu totul singur: maică-sa murise de ulcer la stomac. Seara, când se înapoia dela lucru, îi venea nespus de greu să găsească odaia pustie şi rece; începu să în-

[1]) *Şai* — monedă divizionară iraniană: a douăzecea parte dintr'un cran. (N. red. ruse).

târzie la depou, muncind câte şaisprezece-optsprezece ore pe zi, până la istovire.

Intr'o zi fu chemat la şeful gării.

Acesta îl prezentă unui domn cu ochelari, înalt şi corpolent, şi îi spuse :

— Domnul a venit dela Teheran şi, auzind că eşti socotit la noi un meşter bun s'a hotărît să te transfere la depoul din capitală. Ce zici de asta ?

Lui Riza propunerea i se păru ademenitoare.

— Voi face cum doriţi ! — răspunse el.

Mulţumiţi de acest răspuns, şeful şi domnul din Teheran se priviseră cu înţeles.

O lună mai târziu, Riza Gahramani lucra ca maestru de reparaţiuni la depoul de locomotive din gara Teheran.

La început se temea că-i va fi greu să trăiască într'un oraş necunoscut şi că nu va putea îndura singurătatea printre străini. Dar, se obişnui repede cu marele oraş şi îşi făcu prieteni noi. Curând îl cunoscu prin ei şi pe Kurd Ahmed.

Viaţa lui Riza Gahramani îi amintea lui Fridun de propria sa viaţă. Părea că amândoi fuseseră rupţi de pământul natal de aceeaşi furtună şi prinşi în acelaşi vârtej.

Din nou îi apăru în minte cartea lui Gorchi „Mama". Pretutindeni viaţa muncitorilor este aceeaşi. Ce adevăr fără putinţă de tăgadă !

— Riza, — spuse Fridun, — pe toţi ne striveşte aceeaşi lege neînduplecată. Noi toţi — şi nevoiaşii indieni, şi culii chinezi, şi muncitorii parizieni — avem aceeaşi viaţă şi acelaşi duşman.

— Dacă te gândeşti mai bine, îţi dai seama că aşa e. La prima vedere ai zice că fiecare trăeşte altminteri — în India altfel ca la noi şi la noi altfel ca în Franţa. Dar dacă te uiţi mai adânc înţelegi de îndată că viaţa noastră, a muncitorilor este otrăvită în toate ţările cu aceeaşi otravă şi că, pretutindeni ne este la fel de greu, — recunoscu şi Riza.

— Tocmai de asta trebue să ne unim, fără să ţinem seama nici de naţionalitate, nici de credinţa religioasă. De ce-mi place mie sertibul ? Fiindcă pentru el şi per-

sanul, şi azerbaidjanianul şi kurdul sunt tot una, ca şi când ar fi fraţi. Tot atât de mult preţuesc şi atitudinea ta faţă de naţionalităţi. Prietenul nostru Ahmed este kurd, tu eşti persan şi acum m'am alăturat vouă şi eu, — un azerbaidjan. Nu suntem noi oare fraţi buni ?

— Ai răbdare, — îl întrerupse Riza Gahramani. — O să-ţi fac cunoştinţă cu Simonian, şi să vedem ce o să zici atunci ?

— Atunci internaţionala o să fie completă ! — exclamă Fridun şi îmbrăţişându-l pe Riza Gahramani, se învârti cu el de câteva ori prin cameră.

Fridun se opri la încrucişarea căii Lalezar cu calea Stambuli — şovăind încotro să meargă : acasă la Serhan ca să afle dela Ferida dacă izbutise să împartă manifestele, sau la sertibul Selimi, care-l poftise la dânsul ? Sprijinul sertibului îi era de mare trebuinţă acum, când se hotărîse să plece cât mai curând dela fraţii Suheili. Sertibul îi putea fi de mare folos în căutarea unui nou serviciu. In afară de aceasta, Fridun se gândea că sertibul îi va da o mână de ajutor şi la intrarea în universitate.

Argumentele acestea precumpăniră ; Fridun opri o birjă şi se duse la sertib. Poarta grea cu stema Iranului — leul şi soarele — îi fu deschisă de bătrânul grădinar, care-l lăsă să intre în curte şi se duse să-şi vestească stăpânul.

Curtea sertibului — adevărată grădină — cu paltini înalţi, se întindea pe o suprafaţă mare. In mijlocul ei, în jurul unui bazin dreptunghiular, se afla o pajişte cu flori. Poteca pietruită cu cărămidă roşie, care ducea dela poartă până la casa cu etaj, trecea pe sub o boltă de viţă. Ciorchini grei de struguri copţi atârnau deasupra capului lui Fridun.

Sertibul îi ieşi în întâmpinare.

— Poftească, poftească, domnule Fridun ! — îl salută el prietenos.

Işi strânseră călduros mâna. Sertibul era foarte bine dispus.

— Ai auzit de manifeste ? — îl întrebă el în şoaptă. — Stăpânii noştri au crezut că poporul este o turmă de vite. Şi uite că s'au găsit eroi !...

Aşa auzi Fridun cea dintâi veste despre rezultatele muncii sale şi, copleşit de bucurie, fu cât pe aci să se arunce în braţele sertibului.

„Sertib ! Noi am făcut asta !" ar fi vrut el să strige. Dar îl întrebă, ca şi când n'ar fi priceput nimic :

— Care manifeste ?

Sertibul n'apucă să răspundă.

— Ai uitat cu totul de noi, sertib ! — se auzi o voce melodioasă de femeie.

Fridun se întoarse. Un grup compus din două femei şi trei bărbaţi se apropia de ei. Sertibul îl prezentă pe Fridun unui domn în vârstă şi unei tinere fete.

— Stimate Biluri ! — se adresă el domnului în vârstă. — Dă-mi voie să-ţi prezint pe noul meu prieten, pe domnul Fridun. A venit la Teheran ca să se înscrie la universitate, la facultatea dumitale.

Hafiz Biluri îi aruncă lui Fridun o privire mulţumită.

— Minunat ! Minunat ! — îl felicită el. — Am spus întotdeauna că salvarea naţiunii este numai învăţătura...

— Nădăjduesc că o să-l ajuţi să intre la universitate ! — adăogă sertibul.

— Despre asta, să n'ai nicio grijă. Am să te ajut eu tinere... Treci pe la mine !... Şi acum să stăm de vorbă cu domnul sertib şi cu Şamsia-hanum.

La numele acesta Fridun se uită cu luare aminte la fată. Obrazul ei, aproape de copil, era fraged şi în privire i se citea simplitatea şi spontaneitatea. Rochia uşoară îi desena frumos trupul zvelt. Purta mănuşi ajurate de culoarea rochiei. Alături de trupul voinic al sertibului, părea o păpuşă fragilă şi elegantă.

Când Selimi i-l prezentă pe Fridun, Şamsia întinse mâna cu un zâmbet fermecător. Fridun atinse această mână elegantă, înmănuşată şi îşi aminti dintr'odată de Ghiulnaz şi de Ferida. Ce prăpastie le despărţea de această artistocrată care lăsa în urma ei

o dâră de parfum fin! Fridun nu mai avusese prilejul să atingă o mână atât de gingaşă, atât de moale. Tresări şi îi dădu repede drumul. Ca şi când ar fi înţeles acest lucru, tânăra zâmbi din nou şi privirea ei se opri curioasă asupra lui Fridun.

— Cu ce vă ocupaţi dumneavoastră, domnule? — îl întrebă ea.

— Domnul Fridun este pedagog! — se grăbi să răspundă sertibul Selimi în locul lui. — Cunoaşte foarte bine istoria literaturii persane. El este noul tău profesor despre care ţi-am vorbit.

— Dar domnul Fridun se învoeşte? — zâmbi iarăş Şamsia.

— Mi se pare că da... nu-i aşa, domnule Fridun? Fridun răspunse în versuri:

Pentru un prieten, capul
dacă'n luptă nu ţi-ai dat,
Capul tău e o povară
greu pe umeri de purtat.

— O, ce frumos! exclamă Şamsia. — Atunci vă aştept la mine mâine, între zece şi douăsprezece. Aş vrea să mă ajutaţi să fac într'un an cursul şcoalei medii. — Şi scriind repede pe o bucăţică de hârtie adresa, i-o întinse.

Când Fridun ajunse la Serhan, mama acestuia şedea pe jos în camera mare, luminoasă, şi torcea, iar Ferida împletea un pieptar de lână. Văzându-şi prietenul lor drag, amândouă femeile lăsară lucrul şi se ridicară să-l întâmpine.

Ferida dădu fuga să pună samovarul, iar bătrâna deschizând o ladă mare, căptuşită cu fier, scoase un săculeţ de stambă, cu zahăr. După ce umplu zaharniţa, puse săculeţul la loc şi închise lada cu lacătul.

— Ce zgârcită te-ai făcut, mamă! — glumi Fridun.

— Ce să-i faci, copilule? Se vorbeşte că n'o să mai fie zahăr şi că se apropie războiul. Am pus şi eu un

pic deoparte pentru zile negre, şi pentru oaspeţi dragi ca tine.

Ferida se înapoie în cameră şi când Fridun o întrebă ce făcuse cu manifestele, începu să-i povestească cu însufleţire :

— Le-am ascuns în sân şi m'am dus în târg. La farmacie am cumpărat un zolotnic de enibahar şi am lăsat un manifest pe tejghea. Am aruncat altul într'un magazin de galanterie, unde am întrebat de preţul ciorapilor. Ce ciorapi frumoşi aveau ! Am lăsat unul şi într'un magazin de manufactură. Am izbutit chiar să lipesc unul pe uşa unei case. Când am mai trecut pe acolo, ce să văd ! Se adunaseră în faţa lui cam vreo douăzeci de oameni care se înghesuiau şi citeau. „Citiţi, citiţi, poate că o să aflaţi calea cea adevărată !" mi-am spus eu. Dar ia spune, frate Fridun crezi că or să se îndrepte curând lucrurile de pe urma lor ? — întrebă ea cu naivitate.

— Nu Ferida ! — zâmbi Fridun, — lumea e atât de hâdă încât e greu s'o poţi schimba la repezeală numai cu astfel de mijloace. Manifestele lămuresc totuşi pe oameni ce au de făcut.

— Care va să zică drumul este încă lung ! — zise mama. — Nu vom apuca aşa curând zile mai luminoase !

— Nu te grăbi, mamă ! E lungă calea, e-adevărat, dar oamenii au străbătut cea mai mare parte din ea.

— Eu nu mă grăbesc, puiule... Şi nu mă gândesc la mine. Că eu sunt cu un picior în groapă. Grija mea e pentru noră, pentru băiat, pentru toţi copiii goi şi desculţi. Iacă de ce aş vrea să vie mai iute ziua cea mare care să-i izbăvească de chinuri !

Manifestele împrăştiate prin oraş treziră pretutindeni aceeaşi nădejde în inimi, aduseră bucurie în case, luminându-le fie numai şi o clipă, cu razele adevărului. In aşteptarea unor evenimente noi, care să le transforme din temelii viaţa, oamenii se arătară parcă mai conştienţi. Un astfel de rezultat dobândit dela primul pas, îl însufleţi pe Fridun şi îl încurajă să ducă mai departe, şi mai neînfricat, lupta pornită.

9

Fridun petrecea acum zilnic două ceasuri în tovărășia Șamsiei, căreia îi dădea lecții de literatură persană și de istorie universală.

Tânăra fată îl primea în salonul din casa ei dela oraș. Îi plăcea să-l audă citind cu însuflețire poemele lui Ferdousi [1]) sau gazelele [2]) lui Hafez [3]), și asculta cu atenție când Fridun îi explica plin de entuziasm operele poeților. Deseori, îl ruga:

— Mai citește-mi o gazelă!

Astfel se împrietenira. Șamsia se legase atât de mult de el, încât îi împărtășea, ca unui vechi prieten, toate bucuriile și amărăciunile ei.

Într'o vineri, zi în care era liber, Fridun ieși să facă o plimbare pe Lalezar. La ora aceea strada era plină de lume. Totuși, o zări pe Șamsia din depărtare.

— Bună ziua, hanum!

Merseră alături cu pas domol.

Supunându-se etichetei adoptată de cercurile aristocratice și de curte, Șamsia căuta să dea gesturilor și chiar vocii sale o anumită notă, voit artificială. Acest rafinament căutat deschidea o prăpastie nu numai între lumea aristocratică și păturile de jos ale populației, ci și între diferitele cercuri ale aceleeași lumi, așa zisă „bună".

Firea deschisă a Șamsiei nu putea fi înnăbușită de această mască mondenă de sub care răbufnea năvalnic însuflețirea și prospețimea tinereții, ce dădeau tinerei fete un farmec deosebit.

Dar nu acest farmec îl atrăgea pe Fridun.

Se înțelege că pentru Șamsia, fiica unui aristocrat și bogătaș de seamă ca Hikmat Isfahani, nu exista în tot Teheranul ușă care să-i rămână închisă. Ea

---

[1]) *Ferdousi* — marele poet tadjic din sec. al X-XI-lea, autorul renumitei „Șah-name". (N. red. ruse).

[2]) *Gazelă* — strofă de două versuri cu o rimă constantă la sfârșitul celui de al doilea vers. (N. trad.).

[3]) *Hafez* — mare poet liric tadjic din sec. al XIV-lea (N. red. ruse).

putea pătrunde oriunde, în casele tuturor vizirilor, la ministere şi chiar la palat.

Dar felul ei neobişnuit de firesc de a se purta o deosebea de celelalte fete din lumea ei şi-i dădea putinţa să rămână prietenă cu colegele de şcoală care se aflau pe o treaptă socială mult mai joasă.

Şamsia înţelegea limpede şi preţuia în cel mai înalt grad curăţenia gândurilor şi simplitatea înnăscută a oamenilor din aşa zisele pături „de jos" ale societăţii şi admira mai cu osebire sinceritatea cu care aceşti oameni se purtau faţă de femeie — calităţi pe care nu le întâlnea în cercurile „înalte".

Chiar dela prima lor întâlnire, le deslușise în Fridun şi tocmai deaceea îi plăcea tovărăşia lui.

— Ce face familia dumneavoastră? Aţi mai fost pe la palat? Cum este privit la curte războiul? — o întrebă el.

— Mulţumesc! Toţi ai mei sunt sănătoşi şi deocamdată uşa palatului nu ne este închisă. Cât despre război, lucrurile nu sunt aşa de simple. Fiecare îl vede în felul lui. Majestatea sa s'a mărginit la o singură dispoziţie categorică: să fie înlăturaţi toţi cei suspecţi... Fereşte-te, domnule Fridun! Un cuvânt necugetat poate să aibă urmări groaznice!

— Ce vorbă e asta, hanum! Noi facem parte din numărul celor mai devotaţi supuşi ai majestăţii sale. Nu-i dorim decât binele! Dar Şahpur ce mai spune? Îl mai vedeţi?

— Nu trece zi fără ca prinţul să nu vină în grădina noastră dela Şimran. Uite, mâine dau acolo o mare recepţie: n'ai vrea să vii şi dumneata?

Punându-i această întrebare, Şamsia se îngândură, şi chipul ei de copil se făcu serios.

— Mâine după amiază, la orele şase, trimit automobilul să te ia. Dă-mi adresa; dar să fim dinainte înţeleşi: nu te pot prezenta sub numele dumitale; nu trebue să afle nimeni nici că eşti fiu de ţăran, nici că eşti azerbaidjan. Altfel s'ar putea să fii pus într'o situaţie neplăcută. O să-ţi dau un alt nume: am să spun că eşti Djamşid Isfahani, vărul meu din Isfahan...

— Dar dacă va fi acolo și tatăl dumneavoastră? Atât dumneata cât și eu ne-am găsi atunci într'o situație neplăcută.

— N'ai nicio grijă. Mâine, dela orele șase în sus, tata nu va mai fi acasă. Trebue să se ducă la ambasada engleză, apoi la cea americană și cea germană. La una este o recepție, la cealaltă are de discutat afaceri, iar la cea de a treia nici eu nu mai știu ce este...

— Nu, hanum, — răspunse Fridun după o clipă de gândire. — Nu vreau să mă arăt sub un nume străin. Afară de asta, nu sunt obișnuit cu o societate de acest fel.

— Bine, atunci păstrează-ți numele. Și am să te prezint ca student. Așa te învoești?

— Așa da.

— Minunat! O să-ți fac cunoștință cu cele mai frumoase femei din capitală. Mi-e teamă însă că strălucirea lor o să-ți ia ochii și la mine nici n'ai să te mai uiți.

— Poporul nostru are o vorbă înțeleaptă: „Tot ce-i nou e bun, dar prietenul nu-i bun decât când este vechi".

— Atunci te aștept mâine! — spuse fata și îi întinse mâna.

Rămas singur, Fridun se gândi la vorbele ei: „Păzește-te, domnule Fridun!" care sunau ca un sfat și un avertisment.

„Nu aveau oare un tâlc ascuns?" se întreba el, dar amintindu-și de felul simplu și firesc în care le rostise, alungă pe dată orice bănuială. „Nu, fuseseră spuse cu totul la întâmplare".

După apusul soarelui, Fridun ieși din nou și se duse la Aram Simonian, care locuia într'o casă cu două etaje pe strada Lalezar.

Jos la intrare se găsea o prăvălioară în care se vindeau tot felul de lucruri: blănuri scumpe, vase de cristal, obiecte de aur și argint. Alături, o scară îngustă ducea la locuința doctorului Simon Simonian, după cum arăta placa mică de metal țintuită pe ușă.

Aripa dreaptă era locuită de doctor, și se compunea din trei încăperi. Cea dintâi, de formă dreptunghiu-

lară, îi servea de sală de aşteptare şi de salon. Pereţii ei erau împodobiţi cu miniaturi antice iraniene. In cea de a doua se afla cabinetul de consultaţii, iar a treia era camera de culcare. Pe unul din pereţii acestei încăperi se afla un covor mare de Tebriz care înfăţişa cele patru anotimpuri; pe chenar, câte două versuri corespundeau fiecărui anotimp.

Uşa din stânga vestiarului ducea în aripa ocupată de Aram Simonian, fiul doctorului. Această aripă era compusă din două încăperi. In cea dintâi se afla un birou, câteva rafturi cu cărţi, mai multe scaune de trestie împletită şi o măsuţă cu un aparat de radio. In această cameră, ale cărei ferestre dădeau spre intrarea de serviciu, îşi primea Aram prietenii; cea de a doua, era camera de culcare.

Fridun îi cunoscuse pe Simonieni prin Kurd Ahmed. In casa lor cunoscuse şi câţiva muncitori ce se adunau acolo ca să stea de vorbă.

In timpul ţarismului, Simon Simonian fusese nevoit să se refugieze din Rusia la Tebriz, de unde se mutase mai târziu la Teheran. Bun medic, la curent cu toate cuceririle ştiinţei, ajunsese repede cunoscut în capitală, câştigându-şi simpatia tuturor. Spirit independent, având o atitudine curajoasă, se bucura de un adânc respect nu numai din partea intelectualităţii şi negustorimii armene, dar şi a azerbaidjenilor şi persanilor.

Aram urma cursurile ultimului an al universităţii din Teheran. Era un tânăr destoinic, energic. In afară de limba persană, azerbaidjană şi de limba sa maternă — armeană — stăpânea la perfecţie engleza şi franceza. Azerbaidjana o învăţase din raporturile zilnice cu cei din jurul lui, cât priveşte limba armeană o studia ne'ncetat, temeinic, citind chiar texte de literatură veche.

Cu timpul, locuinţa lui Simonian ajunsese pentru Kurd Ahmed şi Fridun locul obişnuit de întâlnire. La doctor veneau zilnic zeci de oameni de diferite naţionalităţi, condiţii sociale şi profesiuni, ceeace făcea ca întâlnirile lor să nu fie luate la ochi.

Când Fridun sună, veni chiar Aram să-i deschidă, semn că în casă se afla o adunare, fiindcă de obicei uşa era deschisă de servitor.

După ce încuie uşa, Aram îl luă de mână şi-l duse drept în camera sa.

— Bine c'ai venit, — îi şopti el. — S'au adunat mai mulţi tovarăşi şi tocmai vorbeam de dumneata.

Fridun cercetă cu privirea pe toţi cei ce se aflau acolo. Zărind pe Kurd Ahmed şi pe Riza Gahramani, îi salută prietenește. Se făcu tăcere o clipă, apoi vorbi Kurd Ahmed.

— Prietenul meu Fridun a sosit de curând din Nord, — spuse el adresându-se celor de faţă. A muncit câtva timp la ţară şi cunoaşte foarte bine starea de spirit a ţăranilor. Ştie cât are de îndurat ţărănimea azerbaidjană, şi chiar el a trecut prin încercări destul de grele.

— Isitul [1]) se oţeleşte în lupte! — răspunse un bărbat oacheş care şedea lângă Kurd Ahmed. — Până şi frunza de pe creanga copacului se împotriveşte urgiei vântului şi vârtejurilor de praf. Eu socot că un om adevărat este cel care-şi petrece viaţa în furtuni.

Văzând cu câtă luare aminte ascultase Fridun vorbele acestea, Kurd Ahmed i-l prezentă pe cel ce le rostise:

— Kerimhan Azadi. Lucrează la fabrica de tutun.

In aceeaşi clipă se auzi din nou soneria dela intrare. Aram ieşi să deschidă şi după un minut se înapoie cu Serhan şi cu Ferida.

— Priviţi-o! — spuse vesel Fridun arătând spre Ferida. — Este prima femeie iraniană care intră în rândurile noastre.

— Nu, dragul meu! — protestă zâmbind Kurd Ahmed. — Mai avem una: — Haver-hanum, soţia prietenului nostru Kerimhan Azadi. Astăzi, n'a putut veni, nu se simte prea bine.

Ferida era atât de stingherită, încât nici nu ştia ce să facă. Vedea ca printr'un fel de ceaţă pe cei ce se aflau în cameră şi abea deslușea ce spuneau.

---

[1]) *Isit* — erou, viteaz; om îndrăzneţ, curajos. (N. red. ruse).

— Cum e viaţa în Azerbaidjan ? — îl întrebă Kerimhan Azadi pe Fridun.

Neştiind cum să se exprime pentruca oamenii aceştia pe care îi vedea întâia dată să-l înţeleagă cât mai bine, Fridun se simţi şi el oarecum stingherit. Când începu, i se păru că vorbele lui nu izbuteau să-i redea gândurile în toată adâncimea şi adevărata lor cuprindere. Dar, sub imboldul amintirilor, pe măsură ce povestea cele văzute şi trăite la ţară, cuvintele începură să se înlănţuiască firesc, curgător.

— Nu este viaţă, ci iad, — încheie el. — Ţăranii se zbat în cea mai neagră mizerie şi asuprire. Orice jandarm sau poliţist, moşier sau chiabur, poate, când îi vine la îndemână, să jecmănească în voie pe ţăran.

Spusele lui Fridun fură întregite de observaţiile lui Kurd Ahmed, care stărui mai ales asupra luptei neîncetate dintre ţărani şi moşieri.

— E adevărat, ţăranii au ajuns la capătul răbdării. Dar nu numai ei sunt nemulţumiţi. Am întâlnit oameni din cele mai deosebite straturi sociale, şi cu toţii se arătau la fel de revoltaţi Intreaga ţară geme sub jugul şahului. Şi când te gândeşti că în fiecare instituţie de stat domneşte nu unul, ci mai mulţi satrapi ! Sperţul, fărădelegea, samavolnicia au depăşit orice limită. Cinstea şi demnitatea poporului sunt călcate în picioare. E limpede că întreg poporul aşteaptă cu nerăbdare un semn ca să se smulgă din această robie...

— Toate astea sunt, fără doar şi poate, adevărate, spuse Riza Gahramani. — Eu cred însă că noi nu trebue să judecăm situaţia Iranului ţinând seama numai de ce se petrece la sate. In Iran se înfiripează acum o clasă nouă, o puternică forţă socială — clasa muncitorilor. Viitorul Iranului depinde tocmai de alianţa şi de sprijinul reciproc al acestor două puternice forţe.

Luă apoi cuvântul Azadi Kerimhan.

Ascultându-l, Fridun nu-şi lua ochii de pe chipul lui care trăda încordarea şi oboseala.

— Fără îndoială că toată puterea stă în ciocanul şi nicovala muncitorului, în munca acestuia. Partidul care uită acest adevăr nu ajunge la nimic. In societatea contemporană, fără clasa muncitoare nu se

poate face niciun pas înainte şi cu atât mai mult un pas revoluţionar.

— Asta-i adevărul adevărat! Ţăranul care toată viaţa lui se ţine de coada vacii, şi muncitorul lipsit de orice proprietate — nu sunt acelaşi lucru! — strigă cu aprindere unul dintre tinerii de faţă.

Părerea aceasta stârni o discuţie furtunoasă. Ferida, care nu pricepea miezul discuţiei, îşi plimba zăpăcită ochii dela un vorbitor la altul.

— N'ai dreptate, prietene! — îi spuse în cele din urmă Kerimhan Azadi, tânărului care trăsese o concluzie atât de neaşteptată din cuvintele lui. — Intr'o ţară ca Iranul este cu neputinţă să înlături ţărănimea din lupta revoluţionară, ca pe o povară de prisos... Ţărănimea muncitoare este un aliat credincios al muncitorilor...

Aplecându-se spre Kurd Ahmed, Fridun îl întrebă în şoaptă cine era tânărul care vorbise atât de aspru despre ţărani.

— Se numeşte Rizvan; e tehnician şi lucrează la fabrica de săpun; e un înflăcărat! — îi răspunse încet Kurd Ahmed, apoi, ridicând vocea: — Linişte, domnilor, linişte! Vă rog! Lăsaţi-l pe Kerimhan Azadi să-şi spuie gândul până la capăt.

După ce se făcu linişte, Kerimhan urmă:

— Dragi prieteni! In Iran se ridică într'adevăr o clasă nouă — proletariatul — care îşi are idealul său, scopurile sale măreţe. El va fi acela care va răsturna temeliile putrede ale societăţii noastre, aşa cum răstoarnă puhoiul de munte un perete de lut...

— Dar eu ce-am spus? — strigă iarăşi Rizvan. — O sarcină ca asta este oare pe puterile ţăranului, care zi şi noapte tremură de grija boarfelor sale?

— Dacă ţăranul ar fi în stare să scuture jugul, — întări unul din tinerii muncitori, — demult ar fi făcut-o. Ţăranii sunt de când lumea. Dar de mii de ani, de când lumea-i lume, ştiut-au ei să schimbe ceva?

Din nou se iscă zarvă şi numai cu greu izbuti Kurd Ahmed să facă linişte.

— Zi-i mai departe! — îndemnă el pe Kerimhan.

Dar Rizvan izbucni iarăşi cu înflăcărare:

— Revoluţia n'o s'o facă în Iran nici negustorul, a cărui minte e tot atât de încâlcită ca şi treburile lui, şi nici ţăranul, care nu visează decât cum să-şi cumpere două vaci în loc de una. Revoluţia o s'o facă muncitorul!

— Negustorul este una şi ţăranul — alta — spuse hotărît Kerimhan, şi Rizvan tăcu întâlnindu-i privirea limpede şi liniştită. — Fireşte că pentru desfiinţarea asupririi şi exploatării din ţara noastră trebue să ne sprijinim în primul rând pe muncitori, dar asta nu înseamnă că trebue să dispreţuim ţărănimea!

— Nu e bine să ne împrăştiem forţele. Trebue să stabilim dela început în mod limpede, ţinta noastră şi să mergem drept spre ea. Treaba de care ne apucăm, numai muncitorii o pot duce la bun sfârşit; tocmai deaceea lor trebue să le acordăm toată atenţia, — se împotrivi totuşi Rizvan. — Numai muncitorii se găsesc într'o situaţie care să îngădue să meargă fără şovăire la orice, chiar şi la moarte...

Kerimhan încuviinţă din cap:

— Asta aşa e! — zise el. — Viaţa muncitorilor întrece orice închipuire. Ca să te încredinţezi nu trebue să mergi prea departe. N'ai decât să te duci în cartierele mărginaşe din sudul Teheranului unde se află întreprinderile industriale... O să te cuprindă mirarea cum cei care locuesc acolo n'au năvălit încă în oraş ca să-l distrugă, până'n temelii... E greu să-ţi închipui o stare mai de plâns, mai înjositoare decât aceea în care au fost aduşi muncitorii. In industria petroliferă din sud situaţia este aceeaşi. Şi pretutindeni unde te duci, e la fel. De ce credeţi însă că situaţia ţăranilor ar fi mai bună? Dimpotrivă, poate e chiar mai rea. Nu, eu nu voi renunţa să-mi pun nădejdea în ţărănime.

— Cunoaştem cu toţii proverbul popular, — luă la rândul lui cuvântul Kurd Ahmed care ascultase cu luare aminte. — „Nu ţi se face gura mai dulce dacă spui într'una: halva, halva". Ca să faci halva îţi trebue făină, untdelemn, miere şi lemne. Suntem cu toţii de acord că regimul lui Pehlevi e peste putinţă de îndurat! Dar oricât l-am ocărî noi pe şah, el tot n'o să

renunțe la putere. Trebue deci să fie răsturnat de popor, și poporul nu este alcătuit numai din muncitori, ci din muncitori și din țărani. Ba mai mult, chiar și din oamenii muncii dela orașe și sate : — învățători, medici, funcționari, meseriași și la urma urmei chiar din negustorii mici și mijlocii. Atâta vreme cât nu vom fi uniți cu toții în jurul unui același centru, va fi cu neputință ca despotismul să fie răsturnat. Pe scurt, eu aș face următoarea propunere : să începem prin a desfășura munca de lămurire în sânul tuturor păturilor populației...

— Trebue totuși să ne sprijinim pe cineva ! — îl întrerupse Rizvan.

— Sigur că da ! Trebue să ne sprijinim pe popor — pe muncitori în primul rând, dar nu numai pe ei, ci și pe țărani, și, în sfârșit, pe toți oamenii progresiști ! — spuse hotărît Kurd Ahmed.

— Doar nu suntem noi cei dintâi în istoria omenirii care pornim la o astfel de luptă, — spuse Kerimhan, prinzând o clipă de tăcere. — Să luăm pilde din lupta altor popoare. Din experiența Rusiei, care este aproape de noi. Oare Lenin n'a luptat pentru unirea muncitorilor, țăranilor și a tuturor oamenilor cinstiți din Rusia ? Oare n'a fost aceasta una din principalele cauze ale victoriei bolșevicilor, care au rezolvat în mod desăvârșit această sarcină ?

Cei de față ascultau acum cu luare aminte pe Kerimhan în glasul căruia se simțea forța unei convingeri adânci. Chiar și Rizvan lăsase capul în jos. Ferida era însă speriată ; nu înțelegea de ce oamenii aceștia care se ridicau împotriva guvernului, nu gândeau la fel. O mâhnea deosebirea care se făcea între țărani și muncitori. Când se vorbea de muncitori se gândea la Serhan, iar când se vorbea de țărani, își amintea de părinții ei care trăiau și acum tot la țară. Parcă îi despărțise vreodată ceva pe unii de alții ?

— Muncitorii și țăranii nu sunt decât o singură familie ! — strigă ea fără să vrea. Speriată de propriile vorbe, se înroși și-și plecă fruntea.

Răsunară aplauze și încăperea se umplu de larma veselă a glasurilor. Fețele se înseninară.

Kurd Ahmed se folosi de această clipă ca să aducă în discuţie probleme concrete mai grabnice.

— Domnilor, — începu el, — niciun om cu mintea limpede nu poate să nege adevărul celor spuse aici. Cred însă că fără a uita ţelurile viitorului îndepărtat, să ne concentrăm atenţia asupra problemelor actuale. Nu degeaba se spune că viitorul aparţine celor ce ştiu să vadă just prezentul.

Kurd Ahmed întâlni privirea lui Aram care tăcuse tot timpul, adâncit în gânduri. Ca şi când această privire i-ar fi insuflat forţă şi încredere, tânărul armean luă şi el cuvântul.

— Şi eu sunt convins că în lupta pentru libertate, muncitorii şi ţăranii au un singur ţel şi o sarcină comună ! Dar această sarcină nu poate fi rezolvată decât dacă se ţine seama în mod just de condiţiile actuale. Mă refer atât la condiţiile interne cât şi la cele externe. Germania şi-a aruncat asupra Europei întreaga sa forţă militară. Prin ciocnirea nemţilor cu ruşii, Chamberlain a încercat să câştige pe spinarea Moscovei ceea ce a pierdut la München. Încercarea a dat greş. Acum el organizează un front antirus în Iran, Turcia şi întregul Orient. Cea dintâi datorie a muncitorilor şi ţăranilor iranieni este să zădărnicească planurile acestui binecunoscut aţâţător la război.

Ascultând spusele lui Aram, Fridun înţelese că frontul de luptă era mult mai larg decât crezuse el şi îşi dădu seama ce perspective vaste şi ce probleme uriaşe ridica lupta, la prima vedere mărunţă, începută de ei.

— Germania încearcă şi ea să pătrundă în Orient, — adăugă Fridun. — Şi ştim cu toţii că guvernanţii noştri sunt gata să se vândă oricui, cu singura condiţie să fie duşmanul puternicului nostru vecin dela Nord. Aci e buba !

— Şi asta, — interveni Rizvan, — fiindcă vecinul nostru dela Nord este un stat al muncitorilor, iar conducătorii noştri sunt nişte unelte ale paraziţilor. E limpede că ţările din apus le sunt mai pe plac...

— Tocmai deaceea, în condiţiile actuale, muncitorii şi ţăranii trebue să aibă o singură lozincă : lupta împotriva despotismului, împotriva imperialismului, lupta

pentru independența totală a patriei lor. Iată lozinca în jurul căreia trebue să mobilizăm poporul, să-i deschidem ochii asupra adevăratei stări de lucruri, — zise Kurd Ahmed. — Prietenii mei, dragii mei prieteni! Suntem cu toții fiii credincioși ai poporului nostru. Cu toții luptăm ca Iranul să ajungă un stat progresist, modern, neatârnat, liber și luminat. Dar libertatea nu se dobândește nici prin visuri frumoase și nici prin cele mai fierbinți urări. Adevărata nenorocire a Iranului de astăzi e că clica lui Pehlevi a deschis larg porțile de miază-zi ale țării în fața acaparatorilor imperialiști și a ridicat în schimb un zid de fier la nord. Atâta timp cât va exista acest zid, atâta timp cât țara noastră va suferi jugul capitalului străin, Iranul nu va fi liber nici în afară, nici înăuntru. In momentul de față, prima noastră sarcină este să desvăluim poporului tot adevărul, să-l pregătim pentru luptele grele ce-l așteaptă. In acest scop măreț este necesar să unim într'un singur lagăr pe oamenii cei mai cinstiți și mai devotați cauzei noastre: pe muncitori, pe țărani, pe intelectuali și, dacă vreți, și pe micii negustori. Trebue să ducem cuvântul nostru în massele poporului dornic de pâine, de muncă și de libertate!... Trebue să stabilim un plan de acțiune și să fixăm măsurile concrete cele mai grabnice...

— Propun să începem cu scoaterea unei reviste clandestine, — spuse Fridun, care își dădu seama de tot adevărul cuprins în cuvintele lui Kurd Ahmed.

— Este greu să găsim dintr'odată mijloace pentru scoaterea unei reviste, — replică Kerimhan Azadi. — Să începem măcar cu o broșură mică. Și s'o intitulăm, așa cum a spus Kurd Ahmed: „Vrem lucru, pâine și libertate!"

Această propunere fu susținută călduros de toți cei de față. Pregătirea broșurii fu încredințată lui Fridun, lui Kerimhan Azadi și Kurd Ahmed, iar cu răspândirea ei fură însărcinați Riza Gahramani, Serhan, Ferida și Rizvan.

Târziu noaptea, când se pregăteau să pornească spre case, Fridun împărtăși prietenilor săi cele auzite dela Șamsia.

— Fraților, — adăogă el, — începe o perioadă grea. Fiți cu luare aminte. Șahul a poruncit ministrului afacerilor interne să arunce în temniță pe oricine ar trezi cea mai mică bănuială că poate primejdui siguranța regimului.

Kerimhan Azadi zâmbi pentru prima dată în acea seară.

— Nu te teme dragă prietene, — spuse el. — Și așa țara întreagă este o adevărată închisoare. Noi o vom arunca însă în aer dinlăuntrul ei. Și tiranii n'au decât să turbeze. Cu cât e mai tare oțetul, cu atât mai repede se mănâncă butoiul.

Fridun ieși dela Simonian împreună cu Riza Gahramani. Mergeau tăcuți pe străzile liniștite, pustii, amândoi cu gândul la lupta care îi aștepta, la soarta cauzei pentru care începuseră să lupte. Fridun își amintea de fiecare cuvânt spus de Kerimhan Azadi, care făcuse asupra lui o impresie puternică. In fața ochilor îi stăruia mereu imaginea acestui om, pe fața căruia era întipărită o mare încordare lăuntrică și în privire o adâncă înțelegere a vieții.

— Cred, — spuse Fridun, — că Kerimhan Azadi a văzut și a trecut prin mai multe decât noi toți laolaltă și știe să vadă viața mai just ca noi toți...

— Da, — întări Riza Gahramani. — Kerimhan Azadi a înfruntat vârtejul vieții, și mai ales, a ieșit teafăr din el. Noi, însă, abea ne pregătim să ne avântăm cu adevărat în lupță. El a luat parte la lupte sângeroase care l-au oțelit, iar noi luăm pentru prima dată arma în mână. Îți dai seama ce deosebire e între un luptător tânăr, care nu știe încă cum o să se poarte în lupta ce-l așteaptă, și un luptător călit?

— Ai dreptate, numai experiența vieții poate să-i dea omului tăria pe care o citești pe chipul și în ochii lui Kerimhan Azadi.

Trecură, fără să mai spună un cuvânt, pe lângă un sergent de stradă și apucară pe stradela în care se afla casa lor.

Cerul era acoperit cu soame de nori, printre care licăreau stelele. Ele îi amintiră lui Fridun de sat, de Ghiulnaz, de unchiul Musa. Simți nevoia să-i vor-

bească din nou tovarășului său despre tot ce-i fusese dat să vadă și să îndure la țară, dar acesta îl întrebă pe neașteptate :

— Tot îi mai dai lecții Șamsiei-hanum ?

— In fiecare zi câte două ceasuri. Dar mi se pare că nu prinde mare lucru din ce-i spun.

— Ce poți să te aștepți dela acești răsfățați ai soartei ? Nici o mie de dascăli ca tine n'ar izbuti s'o învețe ceva. Fiindcă elevii de soiul ăsta rămân departe de cel mai mare și adevărat dascăl : viața.

— Poate că ai dreptate.

— Nu poate ; sigur. Și sunt convins că domnișoara asta te și disprețuește pe deasupra.

— Nu, nu ! Șamsia-hanum are o fire foarte sinceră și bună. M'a poftit la serata pe care o dă mâine la Șimran.

— Nu mai spune ! — se minună Riza Gahramani. — In locul tău eu nu m'aș duce. Să bei siropuri din lacrimile sărăcimii ! Să mănânci pâinea plămădită din sângele celor asupriți !

Fridun socoti că n'avea rost să-l contrazică pe prietenul său, în pieptul căruia părea să clocotească ura tuturor cerșetorilor și flămânzilor față de bogătași.

— O să mă mai gândesc, — răspunse el într'o doară. — Mâine dimineață am să fiu cu capul mai limpede.

Incepând din seara aceea, Fridun simți în toată ființa lui că viața căpătase pentru el un înțeles cu totul nou, adânc, înalt. Felul în care trăise până atunci, i se păru asemenea unei luminițe care abea licărește într'o peșteră pustie, părăsită. Puțin ar fi lipsit ca această luminiță să fi continuat să pâlpâie până la capăt fără folos, fără să lumineze calea niciunui călător, gata să se stingă la prima răbufnire de vânt.

Acum luminița se transformase într'o făclie, ridicată pe un munte înalt. Ea lumina calea puhoiului neîntrerupt de oameni în necontenită mișcare.

Dela această flacără, încă neînsemnată, dar vie, se va aprinde poate, cândva, un uriaș incendiu izbăvitor. Atunci spinarea unchiului Musa, încovoiată sub

povara grijei pentru pâinea copiilor, se va îndrepta; de pe obrazul mătușii Saria se vor șterge urmele necazurilor fără sfârșit și nădejdea și fericirea vor străluci în ochii Ghiulnazei; atunci satul întreg, milioanele de oameni ai muncii vor scăpa pentru totdeauna de lanțurile rușinoase ale robiei și sărăciei...

Furat de aceste visuri, Fridun uită că ceasornicul arăta ora șase. In fața casei se opri un „Buik" strălucitor. O clipă după aceea se auzi soneria, și în cameră intră un tânăr înalt, care-i întinse un plic.

Desfăcându-l, Fridun citi următoarele:

„Dragă profesore, îți trimit automobilul, așa cum ne-am înțeles. Șoferul a primit toate instrucțiunile. Nu întârzia! Cu adâncă stimă, Șamsia".

— Bine! Cobor numaidecât! — îi spuse Fridun șoferului.

După ce acesta ieși, Fridun își mai aruncă odată ochii pe biletel și zâmbi.

Riza Gahramani, care se afla și el în odaie, puse încruntat ziarul de o parte și se uită pe sub sprâncene la Fridun, care-i citi cu glas tare, răvașul.

— Precum vezi, mă așteaptă vizirii și curtenii, — adăogă el ironic, înnodându-și cravata. — Cum spune poetul: „Sunt un rob pe care-l servesc sultanii"...

— Du-te, frățioare, numai nu întârzia prea mult. Teamă mi-e că nu te vei alege cu nimic dela „soarele" din lumea bună; de fript însă, poți să te frigi...

— N'ai nicio grijă, prietene; voi căuta să scap viu și nevătămat! — răspunse Fridun cu același zâmbet, și ieși din cameră.

Câteva clipe mai târziu, Buikul gonea spre Șimran.

Abia când se văzu în limuzina confortabilă, Fridun se căi că primise invitația, dar nu mai putea să dea înapoi.

„Fie ce-o fi. Câteodată și greșeala prinde bine!" își spuse el și începu să se gândească ce atitudine să aibă la recepție.

In societatea aristocraților pe care avea să-i întâlnească la Șamsia, în cercul celor care erau obișnuiți să se simtă stăpâni prin origina lor, trebuia să se poarte fără umbră de sfială sau stângăcie, în chipul cel mai firesc.

Ei bine, avea să fie la înălțimea rolului ce-l aștepta!

Automobilul ajunse la Zarghend. Așezat pe povârnișul unui munte pitoresc, aflat la vreo zece-cincisprezece kilometri la Nord-Est de Teheran, acest loc de vilegiatură era renumit prin bazinele, fântânile arteziene, grădinile înflorite și parcurile sale.

In vecinătatea Zarghendului se află un alt colț pitoresc: Șimran care, ca și Zarghendul slujea în lunile călduroase de vară, drept loc de odihnă și de distracție aristocraților din capitală. Unii din ei aveau aici parcuri de câte zece hectare și chiar mai mult. In umbra acestor grădini minunate se înălțau adevărate palate, în care-și petrecea timpul, huzurind, protipendada trândavă. Hikmat Isfahani — tatăl Șamsiei — avea și el un palat la Șimran.

Fridun mai fusese și altădată cu prietenii săi prin acele locuri, dar nu admirase frumusețea parcurilor și palatelor decât de departe... Garduri înalte opreau accesul muritorilor de rând.

Curiozitatea lui Fridun era deci acum cu atât mai mare.

Șoferul opri mașina în fața unui portal impunător. La sunetul claxonului, un bătrân cu barba albă le deschise larg porțile. Automobilul intră în parc.

Coborînd din mașină, Fridun rămase uimit de strălucirea și splendoarea clădirii care se înălța înaintea lui.

Iată pe ce se duceau roadele muncii unor oameni ca Serhan și ca bătrânul Musa! Iată ce viață luxoasă și trândavă se ascundea în mijlocul grădinilor din dosul zidurilor groase și înalte, în timp ce Iranul era flămând și sărac!

Muncit de gândurile sale, Fridun înainta încet pe aleea mărginită de copaci înalți, cu frunziș bogat. In fața casei, Șamsia, frumoasă, parfumată, într'o rochie minunată, își întâmpină musafirii.

Fridun își salută eleva și se opri modest mai la o parte.

Inconiurată de câțiva tineri și tinere, Șamsia se apropie de el și-l prezentă grupului.

Stânjenit de privirile acestor necunoscuți spilcuiți și fandosiți, Fridun întinse mâna unui tânăr înalt care se afla mai aproape de el, dar acesta, dându-se înapoi, spuse batjocoritor din vârful buzelor :

— N'ar fi mai bine să începeți cu doamnele ?

Fridun simți mirosul greu ce ieșea din gura aristocratului. Și dintr'odată, ca și când s'ar fi trezit, auzi un glas lăuntric care-i spunea : „Cum poți să te lași intimidat de niște trântori, de niște paraziți !"

Și își simți superioritatea față de ei.

— Iertați-mă, hanum ! — se întoarse el către fata care stătea lângă dânsul.

Ochii celor de față oglindiră curiozitate. Parcă toți stăteau la pândă. Deslușind în glasul lui Fridun un accent de sinceritate și forță lăuntrică, necunoscuta îl învălui cu o privire blândă și încurajatoare, și-i întinse mâna.

— Sudaba-hanum ! Fiica ministrului palatului, — se grăbi Șamsia s'o prezinte.

Fridun o privi cu interes. Ochii ei mari, limpezi, i se părură minunați. Era acum deplin stăpân pe sine. Strânse la rând mânuțele parfumate ale femeilor și apoi pe cele ale bărbaților.

Invitații se plimbau grupuri, grupuri, prin parcul întins. Răcoarea serii le desmierda ușor fețele ; razele soarelui care asfințea luminau vârfurile paltinilor.

La fiecare zece-cincisprezece pași, stăteau lachei, cu ochii ațintiți la oaspeți, pândindu-le fiecare mișcare, și plimbând printre ei fără zgomot, tăvi încărcate cu șerbet, dulciuri, fructe, ceai, cafea, țigări și trabucuri. Ghiceau după cel mai mic gest dorința fiecărui invitat și se grăbeau s'o împlinească.

In fața palatului cu coloane de marmoră, cânta orchestra. O parte din oaspeți dansau, dar petrecerea nu era încă în toi, și cei mai mulți se plimbau pe aleile parcului.

Fridun se întâlnea din când în când cu noile sale cunoștințe care de fiecare dată îi aruncau priviri absente și treceau fără să se oprească. Numai Sudaba, prima fată care-i fusese prezentată, îi zâmbea cu ochii ei limpezi și îl întreba câte ceva.

Aflând că era de curând venit din Azerbaidjan începu să-i arate şi mai mult interes. Sudaba i se păru o fire deschisă şi simplă şi Fridun nu se putea dumeri dece tinerii şi tinerele din jurul ei aveau o atitudine vădit rece şi chiar distantă faţă de fiica ministrului palatului. Abia mult mai târziu avea să afle pricina acestei purtări.

Sudaba se născuse în Azerbaidjan, într'o familie de ţărani săraci. Cu mulţi ani în urmă, când fata nu avea decât trei luni, ministrul palatului făcuse prizonieră pe mama ei cu care mai apoi se căsătorise. In cercurile aristocratice înalte, Sudaba şi mama ei fuseseră numite multă vreme cu dispreţ: „Prăzi de război"...

Lucrurile se petrecuseră astfel.

In 1920, în timpul răscoalei din Tebriz a lui Şeih-Muhammed Hiiabani, tatăl Sudabei, ţăran din Azerbaidjan, lupta în rândurile răsculaţilor. Ei făcuse prizonier pe Hakimulimulik, viitorul tată vitreg al Sudabei, care conducea pe atunci unul din detaşamentele armatei şahului, îi tăiase mustăţile, simbolul bărbăţiei şi o ureche, apoi dăduse drumul viteazului nenorocos, spunându-i în chip de bun rămas:

— Du-te şi spune stăpânilor tăi să ne lase în pace!

După ce răscoala fu înnăbuşită, Hakimulimulik spânzură pe omul care a cutezat să-l batjocorească, iar pe soţia acestuia, de o frumuseţe răpitoare, o luă cu el în capitală, împreună cu micuţa Sudaba, cu toate că mai avea două soţii legitime şi copii cu fiecare.

Ca să nu audă necontenitele certuri dintre soţii, Hakimulimulik urmând poruncile profetului, hotărîse ca fiecare să locuiască în alt colţ al oraşului.

Casa în care fu silită să locuiască mama Sudabei avea o curticică şi o grădiniţă. Deşi în inima frumoasei femei nu se stingea ura aprinsă faţă de Hakimulimulik, asupritorul şi ucigaşul bărbatului ei drag, bătrânul desfrânat o declară oficial soţia lui. Sudaba primi creşterea cuvenită unei fiice a ministrului palatului. Abia mai târziu, când maică-sa îi destăinui

taina originii sale, fata înțelese pricina atitudinii disprețuitoare pe care o aveau față de ea cercurile aristocratice. Intotdeauna se simțise străină în sânul protipendadei slugarnice și vândute, în ambianța înnăbușitoare a regimului despotic în care era silită să trăiască. Singura ființă față de care se simțea apropiată și care îi arăta la rândul ei prietenie era Șamsia.

Dintr'odată un murmur trecu printre invitați. Capetele se aplecară cu respect. Orchestra tăcu.

— Vine Șahpur! Să mergem în întâmpinarea lui, — îi spuse încet Șamsia lui Fridun și se grăbi spre noul venit.

Prințul moștenitor înainta încet, înconjurat de o suită de militari. Pășea țanțoș, cu capul ridicat, căutând să pară mai înalt. Dar fața lui era lipsită de expresie, vulgară și nu oglindea decât îngâmfare.

Văzând zâmbetele slugarnice, auzind șoaptele de venerație, lui Fridun i se făcu silă.

— Oare nu vă interesează să-l vedeți pe Șahpur? — îi șopti Sudaba, care de bunăseamă îi citise gândurile pe față.

— Nu-l găsesc atât de interesant, — răspunse Fridun cu o desăvârșită nepăsare. — E un om din cei mai obișnuiți.

Sudaba se uită la el cercetător, cu oarecare uimire.

— Imi plac oamenii curajoși! Iată și sertibul stă deoparte întocmai ca dumneavoastră, — spuse ea și se grăbi împreună cu ceilalți oaspeți să iasă în întâmpinarea prințului.

Sertibul stătea într'adevăr deoparte și urmărea liniștit ceremonialul întâmpinării.

Prințul continua să înainteze foarte agale, oprindu-se din când în când ca să întindă mărinimos cuiva mâna sau ca să-l întrebe binevoitor despre sănătate.

Ajungând în dreptul sertibului, Șahpur îl privi în treacăt. Acesta, fără să-și schimbe poziția, înclină ușor capul.

— Sertib, nu cumva vă gândiți la un scaun de deputat în medjlis? — îi spuse un om în uniformă, care se ținea ca o umbră de Șahpur. — V'ați schimbat uniforma cu jacheta?

Era serhengul Sefai, şeful secţiei politice din Ministerul afacerilor interne. Potrivit obiceiului său, după ce făcea o glumă, râse dintr'odată tare, scurt şi mulţumit de sine.

De talie mijlocie, serhengul avea o faţă prostănacă, dar ochi vicleni. Glasul era mădios şi insinuant, cum se şi cuvenea unui om de meseria lui.

Sertibul nu putea să lase fără răspuns această provocare făţişă şi răspunse fără să se turbure:

— Câteodată, cinstea se păstrează mai bine sub jachetă decât sub tunică, serheng!

Fără să-şi schimbe expresia blajină a feţei, serhengul se prefăcu că nu aude vorbele sertibului.

— In timp de pace, sertibul poartă uniforma militară şi când miroase a praf de puşcă, îşi pune haina de diplomat! — spuse cu un zâmbet îngăduitor Şahpur, căruia nu-i scăpase schimbul de cuvinte.

— Un diplomat cinstit este şi un luptător pentru patrie! — răspunse sertibul, apăsând pe cuvântul „cinstit".

— Poftiţi la dans domnilor, — interveni Şamsia pentru a pune capăt scenei neplăcute, apoi adresându-se prinţului: — Vă rog, înălţimea voastră!

Şi oaspeţii se îndreptară spre locul unde cânta orchestra.

Trecând pe lângă Selimi, Şamsia îi şopti:

— Ţine-ţi în frâu mândria, sertib!

Fridun se apropie de Selimi şi citi în ochii lui aceeaşi îngrijorare şi tristeţe de totdeauna.

— Iertaţi-mă, sertib, dar trebue să vă spun că atitudinea dumneavoastră, deşi cam brutală, mi-a făcut o deosebită plăcere.

— Eu nu ştiu să mă port altfel: ce am pe suflet, îmi stă şi pe buze.

— Totuşi serhengul pare să fie un om blajin.

— Să nu crezi asta, prietene! Până şi râsul lui e plin de o otravă ucigătoare. Dela oamenii de acest soi, te poţi aştepta la orice. Sunt în stare să te pofteasscă în casa lor şi să te ospăteze cu pilaf otrăvit, să-şi omoare fratele cu propriile lor mâini, sau să-l lase să piară în temniţă şi apoi să poarte smeriţi do-

liu după el. Acest lucru e tipic pentru conducătorii iranieni! Adu-ți aminte de viclenia cu care s'a purtat Anușirevan cel Drept [1]) cu mazdakiții...

Venind mai apoi vorba de Șahpur și de Șamsia, Fridun văzu cu câtă mânie se încruntară sprâncenele sertibului.

— Inima celor doi tineri este încătușată de aceleași calcule politice, josnice, — murmură sertibul. — Domnul Hikmat Isfahani râvnește demult la tronul Iranului. Temându-se că planurile nu o să-i izbutească, caută să facă în așa fel încât viitorul conducător să fie o jucărie în mâinile lui dibace. Și în jocul său, acest intrigant nu se dă înlături dela niciun mijloc!

— Poate că felul în care judecați pe acest om nu e lipsit de oarecare patimă? — cuteză să-l întrebe Fridun.

— Înțeleg ce vrei să spui! Desigur, aș fi un om nedemn, un ticălos, dacă ași uita de moartea tatălui meu. Totuși, părerea mea asupra lui Isfahani este obiectivă și cu totul justificată.

— După câte știu, Hikmat Isfahani nu este singurul vinovat de uciderea tatălui dumneavoastră?

— Moartea tatălui meu s'a datorat politicii sângeroase care a aruncat Iranul într'o adevărată prăpastie. Din păcate, nu putem prevede cât timp vor mai putea trădătorii care-l înconjoară pe șah și care au fost cumpărați cu toptanul și cu amănuntul cu bani englezi și americani, să-și facă nestingheriți afacerile lor murdare.

— Trebuie să vă despart, — spuse Șamsia cu un zâmbet prefăcut, apropiindu-se de ei. — Sertib, ocupă-te puțin și de mine...

Luându-l de braț se îndepărtă cu el. Sertibul simți deodată că brațul ei gol, parfumat, tremura.

---

[1]) *Hosrov I Anușirevan* (531—579) — conducător din dinastia Sassanidă din Iran. Sprijinindu-se pe aristocrația moșierească și pe negustorime, Hosrov I a înnăbușit cu cruzime mișcarea pornită în sânul masselor țărănimii muncitoare și a meseriașilor de către mazdakiți, care proclamau egalitatea tuturor și proprietatea obștească. (N. red. ruse.).

— Ce e cu dumneata, Şamsia? — întrebă el zâmbind şi privind-o în ochi.

— Bine de dumneata că poţi să zâmbeşti... Pe mine mă doare în suflet! Hai să dansăm, sertib!

Sertibul începu să danseze cu Şamsia în sunetele valsului, ghicind că fata dorea să scoată din fire, să stârnească gelozia cuiva.

Privind în jurul lui, îl văzu nu departe pe Şahpur, dansând cu Sudaba. Chiar şi acum, cu capul pe umărul prinţului, tânăra fată era tristă. In aceeaşi clipă, sertibul simţi privirea lui Şahpur şi citi în ea o pornire duşmănoasă.

— N'o să uit niciodată acest serviciu! — îi şopti la ureche Şamsia, mulţumită că izbutise să-i facă în ciudă înaltului ei oaspe.

Sertibului i se făcu milă de ea: cum putea să se coboare, să se înjosească până într'atâta?

Către ceasurile zece, când constelaţiile de miază-zi prinseră să strălucească şi mai puternic pe cerul întunecat, Fridun se pregăti să plece. Şamsia îi oferi din nou automobilul, dar sertibul, care părea şi mai posomorît ca la începutul serii, îi spuse că-l va lua cu el.

In maşină, sertibul continuă să tacă un timp înde'ungat. După cât se vedea, petrecerea nu-i făcuse nicio plăcere, ci îl obosise numai.

— Ei, cum ţi-a plăcut? — îl întrebă în sfârşit pe Fridun, când ieşiră în şoseaua ce ducea la Teheran.

— Din toată societatea înaltă pe care am studiat-o astă seară, numai fiica ministrului palatului are ceva omenesc; Sudaba este simplă şi neprefăcută.

— Şi nu te-ai înşelat, — încuviinţă sertibul Selimi.
— Fata asta e din altă plămadă...

Şi-i istorisi pe scurt povestea Sudabei.

— Protipendada o priveşte de sus. De când era încă o copilă, Sudaba înghite răutăţi şi ironii. Se vede că tocmai acest lucru i-a îngăduit să ajungă o fire înclinată spre meditaţie şi care priveşte lucrurile mai în adânc.

Fără să vrea, Fridun își aminti de Natașa din povestirea lui Gorchi. Natașa își părăsise părinții ei bogați și intrase în rândurile revoluționarilor! Ce o lega oare pe Sudaba de oamenii aceștia mici la suflet și superficiali?

Își împărtăși gândul sertibului, dar acesta ridică din umeri.

— Nu-i nimic de făcut! Din păcate nu ai destulă tărie să trăești ca un derviș, să te închizi în tine, să te ascunzi în colțișorul tău. Deaceea, orice nelegiuire te face să suferi. Și te întrebi: când o să ajungă societatea o familie primitoare, dragă, apropiată pentru tot omul?

Lui Fridun i se făcu milă de sertib care, de bună seamă, nu știa că pe lume se află și oameni sinceri, cinstiți, plini de avânt, cu țeluri înalte.

— Oamenii la care visați dumneavoastră, domnule sertib, oameni cu inima curată, cu porniri alese, există, dar nu acolo unde îi căutați, ci în așa numitele „pături de jos".

— Poate că ai dreptate, — răspunse sertibul îngândurat. — Desigur că în păturile de jos oamenii sunt mai drepți și mai curați, dar ignoranți și brutali...

— Se vor înarma cu învățătură, sertib, și în lume va fi atunci mai multă lumină.

— Cred că ai dreptate, prietene! — spuse zâmbind sertibul. — Lumea va fi mai luminoasă și mai frumoasă. Pentru asta face să lupți, să suferi, să te pui în primejdie. Nu trebue să-ți fie teamă de adevăr. Iată dece îți spun un secret — am hotărît să-i scriu personal majestății sale ceeace cred eu. Numai șahului îi stă în putere să ne scape de tot acest putregai! Și m'am hotărît să cutez eu să-i deschid ochii asupra adevăratei stări de lucruri din țară.

Fridun își dădu seama cât de puternic erau înrădăcinate în acest om ideile greșite, visurile peste putință de împlinit.

Totuși nu socoti de cuviință să-i ascundă părerea.

— Mi-e teamă că vă așteaptă o desamăgire amară, domnule sertib, — spuse el cu blândețe. — Cre-

deți-mă : oamenii cinstiți și cu adevărat patrioți nu se găsesc acolo unde-i căutați dumneavoastră ! Îi veți găsi numai în popor...`

Sertibul nu răspunse nimic și căzu pe gânduri.

10

In timpul pauzei de prânz, Riza Gahramani trase o fugă până la brutărie după pâine și când se înapoie, văzu că șeful depoului ține o cuvântare muncitorilor. De bună seamă, se întâmplase ceva neobișnuit — fiindcă șeful se arăta rareori la depou.

Apropiindu-se, Riza Gahramani își făcu loc prin mulțime și ascultă.

— Bolșevicii vor să prăpădească întreaga lume, — spunea răspicat șeful depoului. Ca și cum nu le-ar ajunge cât pământ stăpânesc, ei râvnesc la Polonia și la Belgia... Au pus ochii și pe țara noastră, pe Iran... Din pricina asta, prietenii noștri, englezii și francezii, nu vor să încheie cu ei un tratat de alianță.

Șeful depoului vorbi multă vreme despre negocierile duse în vara aceea la Moscova de Anglia și Franța — pretinzând că ele rămăseseră fără niciun rezultat din vina Uniunii Sovietice care, pasă-mi-te, nu dorea să trăiască cu nimeni în bună înțelegere.

— Dar cu ajutorul lui allah și datorită grijei măriei sale Reza-șah, șahinșahul Iranului și stăpânitorul lumii, vom scăpa de acești dușmani ; inșallah [1]), amin ! — încheie șeful depoului. Și adăogă : — Are cineva de pus vreo întrebare ?

— Toate bune domnule șef ! —luă cuvântul un muncitor bătrân, făcând un pas înainte... — Dar vorba e când o să ni se sporească și nouă salariile ? Zău domnule, că nu ne ajunge de pâine, murim de foame. Cât despre îmbrăcăminte — vezi singur cum umblăm!

Spunând acestea, bătrânul își ridică brațele și își arătă zdrențele unsuroase.

---

[1]) *Inșallah* — dacă domnul vrea. (In limba persană). (N. red. rom.)

— Aşa e, drept spune! — se auzi din toate părţile.

— Asta-i altă chestie! — îi opri şeful. — Noi ne ocupăm acum de altceva... Şi începu din nou să vorbească despre pericolul bolşevic, care atârna deasupra întregii lumi musulmane, şi despre încăpăţânarea Sovietelor... Apoi, fără să mai întrebe nimic, se îndepărtă în grabă.

După plecarea lui, muncitorii se aşezară la umbra unui zid ca să îmbuce ceva. Şedeau pe pământul gol, cu picioarele strânse sub ei, şi mâncau pâine cu ceapă.

— Bine i-ai mai zis-o! — îi spuse bătrânului unul din muncitori. — Jur pe allah că i-ar fi venit mai uşor dacă-i blestemai părinţii, decât... Parcă l-ai fi lovit în moalele capului.

— Da' ce, n'am spus adevărul!? — răspunse mirat bătrânul. — Parcă asta-i viaţă?

— Câinele! — izbucni revoltat un alt muncitor. — Eu abea mă ţin pe picioare de foame, şi lui îi arde de predici... S'a făcut şi popă acu'...

— Chamberlain ce şi-a zis: mai întâi îi asmut pe bolşevici împotriva nemţilor, şi pe urmă o şterg şi mă ascund în tufiş. Alt ticălos! Pe cine şi-a găsit el să păcălească? Pe Stalin? Dar Stalin, dumnezeu să-i dea sănătate, vede cu o sută de ani înainte.

— Să fie adevărat că ruşii vor să ne ia pământul?

— Ce ţi-a venit? Nu eşti în toate minţile? Ce le trebue lor pământul nostru? Toate astea sunt scorneli ca să bage spaima în noi.

— Dar cu credinţa? Se zice că bolşevicii smulg limba ălor care spun „allah"?

— Ba deloc, cum o să facă ei una ca asta? Oamenii povestesc că acolo cine vrea crede, iar cine nu vrea — nu! Bolşevicii însă nu cred.

— Păcat! Tare păcat! Un guvern ca ăsta e un adevărat sprijin pentru omul nevoiaş, un apărător al muncitorului... dar... să nu recunoască el pe dumnezeu!...

— Eu zic că dimpotrivă, bolşevicii tocmai că-l recunosc pe dumnezeu mai mult ca alţii. Nu-l îndestulează ei pe nevoiaş? Ba da. Se cheamă că fac o

faptă bună: şi oamenii sunt bucuroşi şi dumnezeu este mulţumit. Nu degeaba zice poporul: „Flămândul nu crede în dumnezeu"...

Riza Gahramani, care lucra de cinci ani de zile cu ei, cunoştea bine pe fiecare, le ştia trecutul şi prezentul, firea şi obiceiurile, necazurile şi năzuinţele. Stând la umbră, asculta tăcut spusele lor şi se gândea:

„Ce oameni minunaţi, dar câtă nevoie au de munca noastră permanentă de lămurire, de agitaţie!"

— Or cum ar fi, — auzi Riza iarăşi glasul bătrânului muncitor care vorbise de mărirea salariului, — nimeni nu poate tăgădui că Sovietele sunt cu poporul muncitor. Domnilor dela noi le place să pomenească de allah când pun la cale ceva împotriva poporului. Se vede treaba că iarăşi pregătesc vreo ticăloşie... Nu cumva s'o învoi cu *inglişii?* Aşa au făcut şi în războiul trecut... Jumătate din Iran a pierit atunci de foame...

Seara, Riza Gahramani îi povesti cu deamănuntul lui Fridun cele petrecute la depou, precum şi părerile muncitorilor. Fridun aflase că pretutindeni în oraş nu se vorbea decât despre tratatul sovieto-german.

Poporul şi oamenii progresişti se bucurau de încheierea acestui tratat, socotindu-l o izbândă a diplomaţiei sovietice. Mulţi, întâlnindu-se, se felicitau unul pe altul:

— Slavă domnului, se pare că s'a pus capăt uneltirilor engleze!

Şi priveau cu nădejde spre viitor.

Dar cercurile oficiale şi păturile reacţionare ale populaţiei priveau cu totul altfel evenimentul. Toate ziarele erau pline de minciuni şi calomnii antisovietice, luate din emisiunile posturilor de radio engleze şi franceze. Lucrul acesta semăna confuzie în conştiinţa masselor largi, dezorientându-le.

— Ce-ar fi dacă am scoate un manifest anume? — îşi dădu deodată cu părerea Riza Gahramani. — Datoria noastră este să spunem poporului adevărul!

— Minunată ideie! — strigă plin de bucurie Fridun. — Ai dreptate şi nu trebue să zăbovim. Hai, să ascultăm radio Moscova! E tocmai ora.

— Mai sunt cinci minute, — spuse Gahramani, uitându-se la ceas. — După ce ascultăm Moscova, ne apucăm de manifest. De data asta o să-l putem tipări la tipografie şi răspândi pretutindeni.

Incuiară uşa, închiseră ferestrele, traseră perdelele şi apropiindu-se de aparatul de radio, îl puseră în surdină.

Emisiunea era consacrată tratatului sovieto-german şi situaţiei internaţionale.

Moscova vorbea liniştit şi hotărît. In vocea crainicului se citea tăria adevărului.

— Ia hârtie, hai mai repede! — şopti Riza Gahramani.

Ascultau, ţinându-şi răsuflarea, expunerea lipsită de ţipetele isterice, de efectele ieftine şi de frazele neclare de care erau pline discursurile politicienilor iranieni şi ale acelora din apusul Europei. Adevărul era vestit lumii în cuvinte simple şi limpezi.

Cei doi prieteni ascultau, făcându-şi din când în când câte un semn cu cotul, zâmbeau bucuroşi sau se priveau semnificativ. Fridun nota grăbit.

La sfârşitul emisiunii, se aşezară pe divan şi începură să descifreze însemnările. Fridun apucase să noteze nu numai ideile principale ale emisiunii, dar şi unele fraze.

Le plăcu îndeosebi partea în care se demasca substratul imperialist al pretinsei „lupte pur-ideologice" pornită de cercurile conducătoare engleze şi franceze împotriva Germaniei.

— Mai citeşte odată! — îl rugă Riza Gahramani. Partea asta trebue pusă în întregime în manifest.

Inainte de a începe redactarea manifestului, se gândiră să se sfătuiască şi cu Kerimhan Azadi şi Kurd Ahmed. Dar în ultima clipă, când se pregăteau să iasă pe uşă, Riza Gahramani îl opri pe Fridun şi-l trase spre masă.

— N'avem nicio clipă de pierdut. Tu apucă-te de manifest. Mă duc eu să-i caut şi să-i aduc aici!

Ieşi în grabă din cameră şi Fridun începu să aştearnă pe hârtie cuprinsul manifestului.

Renunţând la slujba dela fraţii Suheili, Fridun putuse să se înscrie la facultatea de drept a universităţii din Teheran, cu sprijinul sertibului Selimi şi al profesorului Biluri. In scurt timp câştigă stima şi afecţiunea colegilor săi.

Dimineaţa asista la cursuri, la universitate, şi după amiază lucra acasă. Seara ieşea pentru o jumătate de oră să ia aer. La ceasul acela, străzile oraşului roiau de bogătaşi gătiţi de plimbare spre care, la fiecare pas, cerşetorii în zdrenţe soioase întindeau mâini tremurătoare.

Incă din vremea când se afla la Tebriz, Fridun auzise despre viaţa grea dela Teheran şi citise multe cărţi care zugrăveau aspectele ei întunecate. Scrierile de acest fel erau foarte greu de găsit; trebuia să le cumperi pe ascuns, pe sub mână, fiindcă orice lucrare care cuprindea o critică cât de uşoară a vieţii — nu numai publice dar şi particulare — fie din capitală fie din restul ţării, era interzisă. Din numărul acestor cărţi interzise făcea parte şi opera lui Şeih-Muhammed, a doctorului Erani şi a altor oameni cu idei progresiste.

Cu toate acestea, ediţii mai vechi ale acestor lucrări care înfierau înapoierea medievală şi regimul politic reacţionar din Iran, treceau din mână în mână. Pe de altă parte, starea de lucruri creată în ţară de Reza-şah, asuprirea peste putinţă de îndurat, era osândită pretutindeni de popor, care o comenta şi biciuia în fel şi chip: sub formă de povestiri usturătoare, anecdote, fabule şi parabole, care circulau din gură în gură, atât la oraşe cât şi la sate. Şi guvernul nu ştia şi nu putea să înnăbuşe glasul poporului.

Din toate cele citite şi auzite, Fridun îşi făcuse demult convingerea că Reza-şah este un tiran însetat de sânge, un despot înfricoşător.

Şahul nu se bucura de simpatie decât în rândurile bogătaşilor dela oraşe şi sate cărora le asigura cele mai prielnice condiţii de trai şi de câştig. Dar ţăranii

la sate și muncitorii la orașe erau sclavii bunului plac al negustorilor, fabricanților și moșierilor.

Bătrânul țăran din Ardebil spunea deseori:

— Măria-sa ne-a dat moșierului așa cum proprietarul dă constructorului materialul pentru construirea casei: cioplește-l, geluește-l, îndoaie-l, fă ce vrei cu el.

Dar în cercurile oficiale cele mai înalte și în paginile presei se vorbea și se scria din ce în ce mai mult despre meritele șahului și binefacerile ce i le datora Iranul; despre drumurile construite de el, despre mașinile importate de el, despre clădirile și palatele construite după îndrumările lui.

Iată dece, sosind la Teheran, Fridun începuse din prima zi să cerceteze cu atenție înfățișarea orașului, să studieze în toate amănuntele viața capitalei.

Primul lucru care îl izbise fusese contrastul puternic, strigător, dintre mizerie și bogăție, dintre foamete și îmbuibare.

Viața politică și intelectuală a capitalei dovedea contradicții tot atât de adânci. Firește, era greu să le descoperi dintr'odată, fiindcă oamenii erau bănuitori, se temeau unii de alții și nu mai aveau încredere în nimeni. Cercurile în care pătrunse Fridun, îi dădură însă putința să facă îndeaproape cunoștință și cu această împletire de contraste.

Chiar universitatea îi oferea, din acest punct de vedere, condiții deosebit de prielnice.

Fridun intrase în facultate plin de avânt. Ceeace îl înflăcăra, nu era gândul că avea să-și asigure viitorul, ci nădejdea de a dobândi cunoștințe temeinice și de a-și căli mintea și sufletul ca să poată înainta cu mai multă siguranță pe calea aleasă, să fie de folos celor mulți și astfel să-și îndeplinească și mai bine datoria față de popor.

Iată dece, discutând cu Riza Gahramani, Aram Simonian și Kurd Ahmed, despre facultatea pe care s'o urmeze, el alesese fără șovăire dreptul.

— Calea vieții mele este bine stabilită; ea este calea muncii și a luptei pentru binele obștesc. Pentru asta trebuie să cunosc mai înainte de orice științele juridice.

— După tine, ar însemna că eu am ales o cale care merge împotriva intereselor obşteşti ? — îl întrebase râzând Aram, care urma facultatea de medicină.

— Nu, prietene, — răspunse grav Fridun. — Societatea este expusă atât bolilor fizice, cât şi celor sufleteşti, ea are nevoie de medici de amândouă soiurile — şi de tine şi de mine. Şi-apoi, sunt încredinţat că pentru tine medicina nu este o specialitate îngustă, ci o armă în lupta pentru cauza noastră comună.

— De asta nici să nu te îndoeşti !

Viaţa universitară adâncea şi întărea tot mai mult năzuinţele şi setea de libertate a lui Fridun. Dar nu fiindcă programele universităţii din Teheran ar fi fost alcătuite pe temeiul unor concepţii ştiinţifice, înaintate, sau pentru că profesorii ar fi avut înclinări progresiste. Dimpotrivă, înfiinţată în anul 1917, această universitate stătuse în tot cursul existenţei sale sub supravegherea vigilentă a poliţiei. Ani de-a-rândul, profesorii se străduiseră să nege adevăruri istorice bine cunoscute care erau însă împotriva intereselor puterii despotice, şi răspândiseră fără ruşine cele mai reacţionare teorii, care cântau în struna cercurilor feudale. Dogmele religioase erau vârîte în capul studenţilor tot atât de stăruitor ca orice „ştiinţă" deşi ţara era plină de fel de fel de şcoli şi institute teologice care semănau cât puteau mai mult fanatismul, superstiţiile şi prejudecăţile.

Reforma universitară din 1937, care părea destinată „europenizării" acestei instituţii superioare de învăţământ, însemnase în realitate o consolidare a bazelor reacţionare ale programelor de învăţământ, curentele cât de cât progresiste în ştiinţă fiind şi mai persecutate ca înainte.

In facultatea de drept toate obiectele predate duceau la o singură concluzie : că despotismul lui Reza-şah este idealul suprem al formei de guvernământ, că legile iraniene lipsite de cele mai elementare noţiuni de dreptate şi omenie, reprezintă un model de umanitate şi că monarhia este singura condiţie temeinică pentru bunăstarea statului şi fericirea poporului.

Studentul care manifesta cea mai mică îndoială asupra acestor „adevăruri" de nestrămutat, sau care nu se silea îndeajuns să le întărească prin argumente proprii, era luat la ochi, taxat fără întârziere drept „element primejdios" şi pus sub urmărire.

Aceeaşi situaţie dăinuia şi la celelalte facultăţi. Totuşi facultatea de drept părea cea mai suspectă, fiind socotită ca o pepinieră de „idei dăunătoare". Aci, vrând-nevrând, trebuia să li se desvălue studenţilor situaţia economică, regimul politic şi constituţiile altor ţări, ceeace firește, ducea la concluzii puţin favorabile la adresa stăpânirii. Acestea făceau să încolţească în mintea studenţilor fel de fel de idei „primejdioase", prilejuind între ei discuţii teoretice, dacă nu chiar în incinta universităţii, fără îndoială în afara ei. Deaceea orice veleitate de a se cerceta mai temeinic cauzele adânci ale fenomenelor studiate, era înnăbuşită cu severitate şi cu atât mai mult nu se admiteau discuţiile în contradictoriu cu profesorul.

Fridun, căruia facultatea îi înfăţişase tristul spectacol al unei totale striviri a personalităţii studentului, găsea totuşi printre colegii săi destui tineri curagioşi care îşi păstrau libertatea de cuget. Cea mai mare parte din ei erau nişte visători, care abea începeau să tânjească după adevărata libertate de manifestare a personalităţii, şi care erau în căutarea unui câmp mai vast de acţiune.

Atenţia lui Fridun fusese atrasă mai ales de un student în anul trei al secţiei economice, Gurban Marandi, a cărui judecată îi păruse ascuţită şi care avea o atitudine îndrăzneaţă şi independentă.

Făcuseră cunoştinţă în condiţii oarecum neobişnuite.

Fridun se plimba într'o zi prin curtea cea mare a universităţii copleşit de tristeţe la gândul Azerbaidjanului său natal.

Un tânăr de statură mijlocie, dar bine făcut, se apropiase pe neaşteptate de dânsul şi începuse să-i vorbească prietenește, ca unei vechi cunoştinţe. Intinzându-i mâna, adăugase, înainte ca Fridun să fi putut scoate un cuvânt. •

— Am ghicit că eşti azerbaidjan şi nu m'am putut opri să-ţi vorbesc şi să te întreb dacă nu ai cumva veşti proaspete din patrie. De unde eşti ?

— Din Tebriz.

— Eu sunt din Maraga. Să facem cunoştinţă...

Auzindu-i numele, Fridun se mirase :

— Dar dece Marandi ?

— Bunicul meu s'a mutat din Maranda, şi eu m'am născut în Maraga, dar ne-a rămas porecla de maranderi. Ai fost vreodată la Maraga ?

— Nu.

— Păcat ! E o localitate minunată ! Să vezi numai ce grădini de pomi fructiferi !

Ii vorbise cu însufleţire despre livezile din Maraga, de frumuseţea caişilor în floare, plângându-se că în ultimii trei ani nu izbutise să se mai ducă pe acolo.

— Nu te mira, dragul meu ! — spusese el văzând privirea întrebătoare a lui Fridun. — In aceşti trei ani, am luptat din greu ca s'o scot la capăt : a trebuit să-mi plătesc chiria, taxele la universitate şi să mă hrănesc. Aşa că n'am putut să-mi strâng bani de drum.

Soneria care vestea începutul cursurilor le întrerupse convorbirea.

La vreo cinci zile se întâlniseră din nou :

La ieşirea dela cursuri, Gurban Marandi se apropiase să-i vorbească şi se plimbaseră un ceas întreg prin oraş.

Fridun aflase cu acest prilej că Gurban nu mai avea nicio rudă la Maraga, că părinţii lui muriseră demult şi că de mic muncise din greu: fusese ucenic la un cizmar. apoi chiar servitor. Insă datorită însuşirilor excepţionale cu care era înzestrat, izbutise totuşi să absolve şcoala medie cu toate nesfârşitele greutăţi ce avusese de întâmpinat. Pentru a fi admis la facultatea de drept a universităţii din Teheran, avusese şi mai multe piedici de biruit.

Viaţa plină de greutăţi şi caracterul lui deschis, firea lui prietenoasă şi blajină, treziseră în sufletul lui Fridun stimă şi simpatie.

La cea de a treia întâlnire, Gurban începuse să se plângă de neajunsurile specialității pe care și-o alesese.

— Sincer vorbind, încep să mă căesc amar de alegerea făcută. Ce drept, care să se întemeieze pe principiile dreptății și ale adevărului, ar putea exista într'o societate ale cărei baze morale, ale cărei moravuri sunt cu desăvârșire putrede? Iar acolo unde nu există un astfel de drept, avocatul e silit să-și vândă cinstea și conștiința, ca să ascundă șperțurile și tâlhăria, crima și samavolnicia. Mai bine mi-aș fi ales medicina!

Căutând să-i spulbere îndoielile, Fridun începuse să-i demonstreze contrariul. Și adăugase că-i mai bine să mori de o moarte glorioasă pentru adevăr și dreptate decât să trăești ca o lipitoare, sugând sângele poporului.

— Ferește-te concetățene! — îl sfătuise Gurban. Universitatea noastră este un loc groaznic! Nu uita că la noi a avea păreri personale este tot ce poate fi mai primejdios. Ferește-te să arăți ce gândești.

— Eu nu am gânduri primejdioase.

— Se poate, dar nu faci parte din numărul fericiților ghiftuiți. Afară dacă nu cumva tatăl tău este negustor.

Aflând că și Fridun era un nevoiaș tot atât de singur pe lume ca și el, Gurban Marandi îi spuse:

— Atunci nu pot crede că nu te muncesc gânduri „primejdioase"... Eu sunt un adept al teoriei potrivit căreia ideile omului sunt determinate de starea lui economică și socială...

Aplecându-se spre Fridun, Gurban continuase aproape în șoaptă:

— E drept că teoria aceasta se numește marxism și este socotită la noi drept învățătura cea mai eretică. Profesorii tremură când expun învățăturile lui Marx chiar și în forma cea mai redusă, conform programei învățământului. Dealtfel, le expun încurcat și fals. Mie îmi par însă foarte convingătoare. Tu cum vezi lucrurile astea?

— Pe mine nu mă interesează aceste probleme, — răspunsese Fridun în doi peri, temându-se să-și des-

chidă pe de-a-'ntregul sufletul şi, pretextând că trebuia să se pregătească pentru cursuri, se îndepărtase.

Dar Gurban alergase după el:

— Ţi-am vorbit astfel, socotindu-te om cinstit; ţine minte asta!...

In Gurban, Fridun ghicise o minte ageră şi o fire sinceră, dar lipsită de prevedere, care se aprindea uşor şi nu ştia să se stăpânească întotdeauna.

Cele ce aveau să se petreacă mai târziu erau menite să-i întărească pe deplin această părere.

Gurban Marandi era din tot sufletul împotriva tiraniei lui Reza-şah.

Pe la începutul iernii, într'una din recreaţii, în timp ce colegii lor se plimbau prin curte, mai mulţi studenţi se adunară lângă un chiparos înalt şi, în timp ce se încălzeau la soare, prinseră să discute cu aprindere. Fridun, care se afla cu câţiva prieteni prin apropiere, îşi încetini pasul.

Il zări în grup pe Gurban Marandi; părea înfierbântat şi vorbea pe un ton iritat. Cu ochi aprinşi şi cu buzele tremurânde, îi striga unui tânăr mic de statură, obez şi care semăna cu un bursuc:

— Scrie singur, domnule! Hai du-te de scrie că Iranul este un adevărat rai, că în el nu există nici nevoiaşi, nici flămânzi, nici asupriţi, nici asupritori. Să vie lumea întreagă să ne admire!

— Nu face pe nebunul, domnule! — îl întrerupse studentul cel obez. — Inseamnă că dumneata negi că ţara noastră propăşeşte sub sceptrul majestăţii sale? Dacă eşti în stare să susţii astfel de lucruri, înseamnă că în vinele dumitale nu curge nicio picătură de sânge iranian.

— Dacă a avea sânge iranian înseamnă a închide ochii la suferinţele poporului asuprit, trebue să recunosc că într'adevăr prin vinele mele nu curge un astfel de sânge.

— Bine, domnule! Să nu curgă! — spuse ameninţător studentul. — Numai că, în cazul ăsta, o să vedem cine va avea de suferit, dumneata ori eu?

In aceeaşi zi, Gurban Marandi fu chemat la rectorat.

— Majestatea sa Reza-şah este umbra lui allah, majestatea sa este allah pe pământ. Datorită grijii sale putem noi studia aici ştiinţele. Trebue să admiri un astfel de conducător, nu să trăncăneşti tot felul de prostii! — începu să-l dăscălească rectorul.

— Domnule rector, — răspunse respectuos Gurban Marandi, eu n'am spus nimic rău sau dăunător... Nu înţeleg pentru ce, şi cine v'a deranjat?

— Acum du-te şi să nu se mai întâmple! Altfel o să-ţi pară rău! încheie rectorul, cu un ton care nu admitea replică.

Şi Fridun înţelese, ca şi toţi ceilalţi studenţi, că din acea zi Gurban Marandi fu pus sub observaţie.

Intr'o seară, întâlnindu-l întâmplător pe calea Reza-şah, Fridun îl sfătui să-şi aleagă cu mai multă luare aminte şi chibzuială pe aceia cărora să le desvălue atât de categoric părerile sale.

— Parc'am fi în iad! Mă înnăbuş în acest mediu, — mărturisi Gurban Marandi. — Am cunoscut şi am îndurat toate greutăţile vieţii şi nu mi-e teamă de nimic. Mai bine să trăesc numai zece zile în loc de zece ani, dar să le trăesc cinstit...

Fridun se despărţi de el în tăcere, hotărînd categoric că nu-l poate atrage în organizaţie. In adâncul sufletului, îi părea rău de tânărul acesta atât de cinstit dar prea nestăpânit.

Nimic pe lume n'ar fi putut să-l uimească pe *mister* Thomas. Mai ales de când se afla în Orient.

Intr'adevăr, dacă cineva ar fi aşternut pe hârtie toate discursurile şi manifestările lui din cei cincisprezece ani petrecuţi în această parte a lumii, n'ar fi avut nevoie nici de semnul exclamării, nici de acela al întrebării. Totul era clar, dinainte prevăzut, desfăşurându-se în linie dreaptă.

Iată însă că *mister* Thomas încearcă astăzi un sentiment cu totul necunoscut. Trăgând din lulea şi plimbându-se prin birou, se lăsa pradă uimirii ce-l cuprinsese, care se oglindea, ce e drept prea puţin, pe obrazul lui galben ca pământul din Şiraz. Cât despre trupul

lui greoi, acesta părea, ca de obicei, o cetate inexpugnabilă.

Din când în când lua de pe masă o foaie de hârtie şi o apropia de ochii lui albicioşi, lipsiţi aproape cu totul de gene. Era manifestul scris de Fridun.

El începea astfel:

„Cetăţeni! Ascultaţi! Ascultaţi glasul adevărului! Nu daţi crezare ziarelor reacţionare! Ele nu fac decât să repete minciunile şi calomniile Londrei. Imperialiştii pregătesc omenirii un nou război sângeros şi încearcă să ascundă lucrurile acestea poporului, vrând să arunce vina asupra patriei oamenilor muncii de pretutindeni, asupra Ţării Sovietelor! Noi, fiii cinstiţi ai poporului iranian, socotim o datorie sfântă să vă desvăluim adevărul!".

Mai departe manifestul lămurea, în termeni pe înţelesul tuturor, dedesubturile războiului început în Europa, şi adevăratele lui pricini. In această parte Fridun se folosise de unele idei şi fapte auzite la postul de radio Moscova.

Manifestul se încheia cu următoarea chemare:

„Muncitori ai Iranului! Ridicaţi-vă, uniţi-vă glasul cu acela al oamenilor muncii din lumea întreagă!

Să strigăm sus şi tare:

— Afară cu imperialiştii aţâţători la război!

Colonialiştilor englezi le spunem:

— Afară din ţara noastră! Ajunge cât ne-aţi jefuit. Jos mâinile de pe Iran!"

Mister Thomas nu se prea simţea la largul lui; nu fusese în stare să preîntâmpine apariţia unui asemenea manifest, ceea ce însemna că putea fi rechemat în orice moment din această ţară mănoasă pentru el. In împrejurările grele prin care trecea imperiul se putea să nu se mai ţină seamă nici de stagiul, nici de serviciile aduse de el în trecut.

Stagiul lui era destul de mare. Meritele, deasemeni... Cel puţin aşa socotea el.

Mister Thomas făcea parte din acei englezi care-şi închină întreaga viaţă Orientului. Incă din tinereţe învăţase limba persană şi cea arabă şi studiase bazele religioase ale islamului.

Nemulţumindu-se numai cu atât, îşi făcuse din cărţi şi din observaţii personale o ideie, pe care o credea justă, asupra condiţiilor de trai din ţările musulmane, moravurilor, datinilor, precum şi caracterului popoarelor care locuesc în aceste ţări.

Mister Thomas îşi începuse cariera încă de tânăr, în India, continuând-o apoi în Afganistan. Această perioadă a activităţii sale coincisese cu răscoala unor grupuri izolate de afgani, care dusese la răsturnarea lui Amanulla-han. [1])

Câteva luni după aceste întâmplări, *mister* Thomas fusese trimis în Iran, unde rămăsese până în prezent.

Nu se află localitate cât de cât însemnată în tot Iranul care să-i fi rămas necunoscută. In Azerbaidjan, în Kurdistan, în Mazandaran, în Ghilian, în Horasan, în provinciile dela miază-zi, nu era oraş în care piciorul lui să nu fi călcat. Pretutindeni avea cunoştinţe şi prieteni printre funcţionarii, moşierii şi comercianţii locali. Aceştia se sfătuiau adeseori cu dânsul nu numai în chestiunile comerciale şi politice, dar chiar şi în privinţa raporturilor personale dintre ei. Astfel, *mister* Thomas era la curent cu toate treburile lor, încât ştia cine cu cine nu se împacă, cine cu cine se află în raporturi duşmănoase sau de prietenie, şi deseori se folosea cu o adevărată măestrie de toate aceste împrejurări.

Intr'un cuvânt, *mister* Thomas era unul din acei englezi care creşteau şi se formau în spiritul multisecularelor tradiţii ale politicii coloniale engleze în Orient, şi care însuşindu-şi aceste tradiţii, le îmbogăţeau şi continuau să le desvolte.

La Teheran, *mister* Thomas era musafirul obişnuit al tuturor personalităţilor mai mult sau mai puţin marcante din lumea politică şi financiară. Uşile întregii protipendade, ba chiar şi ale palatului şahului, îi erau larg deschise. In cercurile înalte i se spunea simplu şi prieteneşte „Thomas al nostru", deoarece nu numai

[1]) *Amanulla-han* încercând să introducă reforme democratice în Afganistan, a fost răsturnat în urma uneltirilor imperialiştilor englezi. (N. red. ruse).

că el cunoștea de minune toate datinele și obiceiurile iraniene, dar se dădea drept sincerul lor partizan.

Relațiile lui *mister* Thomas cu demnitarii de vază și cu oamenii de stat nu aveau câtuși de puțin un caracter oficial. Se comporta cu ei prietenește, fără nimic protocolar. S'ar fi zis că pentru el nici nu există oficialitate. Apărea pe neașteptate în casa unuia din prietenii săi, vreun funcționar superior iranian, sau om de afaceri cu vază, stătea o oră-două, flecărind deschis despre cele mai felurite lucruri, dar știind totodată să asculte cu multă luare aminte pe cel cu care vorbea și trăgând din luleaua de care nu se despărțea aproape niciodată.

Și iată că iranienii îi ofereau dintr'odată o surpriză atât de neașteptată.

Cu toată stăpânirea de sine, *mister* Thomas, simți că nu putea să rămână acasă; luând cu el manifestul se duse la serhengul Sefai.

Acesta îl primi pe terasa acoperită cu viță, a elegantei lui locuințe.

— Ce doriți să beți, *mister* Thomas, *whisky* sau ceai? — îl întrebă el îndatoritor.

Mister Thomas nu răspunse. Umplându-și pipa, se uită la ciorchinii de struguri care atârnau deasupra capului.

— Ești un gospodar minunat *mister* Sefai! — îl lăudă el pe serheng.

Pe fața acestuia apăru un zâmbet mulțumit.

— Mulțumesc pentru apreciere, *mister* Thomas! Adevărul e că sunt mult prea ocupat și nu izbutesc să supraveghez personal gospodăria.

Serhengul ieși o clipă ca să dea ordine servitorilor; când se înapoie, *mister* Thomas ședea picior peste picior într'un fotoliu adânc și trăgea din lulea.

Un servitor aduse ceai, *whisky* și tot felul de dulciuri orientale. După ce puse totul pe o măsuță rotundă, ieși.

Serhengul Sefai turnă *whisky*-ul.

— In sănătatea dumneavoastră, *mister* Thomas! — spuse el cu nelipsitul său zâmbet care voia să fie binevoitor, și goli paharul.

Mister Thomas îşi muie numai buzele în pahar şi-l puse pe masă. Scoase apoi din buzunar foaia împăturită cu grijă.

— Ai văzut? — întrebă el scurt, desfăcând-o şi arătându-i-o serhengului.

— Am văzut *mister* Thomas, am văzut! Grele timpuri trăim! Vremuri turburi!

— Dar dumneavoastră faceţi ceva ca să descoperiţi pe cei care turbură liniştea?

— Cum de nu, cum de nu!... Numai asta facem! — spuse serhengul şi dădu cu amărăciune din cap. — Dar ce vreţi? Treaba nu-i deloc uşoară...

Serhengul Sefai îl puse pe *mister* Thomas la curent cu toate măsurile luate pentru descoperirea criminalilor, subliniind că se făcuse o mobilizare a tuturor agenţilor secreţi.

— Desigur, toate aceste măsuri sunt bune, — încuviinţă *mister* Thomas, dar dacă rămân fără niciun rezultat, nu au rost. Eu preţuesc prietenia şi talentele dumitale. Trebue să născoceşti o măsură care să ducă drept la ţintă. Creează grupări false cu aceleaşi lozinci, ţine o evidenţă a tuturor celor care s'au înapoiat din deportare şi intensifică supravegherea lor. Şi mai ales, ocupă-te de ambasada sovietică! De supuşii sovietici! Nu-i lăsa nicio clipă fără o supraveghere specială şi urmăreşte pe toţi cei care vin în contact cu ei.

— O facem *mister* Thomas, toate astea le facem! se tângui serhengul Sefai. — Dar nu iese nimic! Totuşi, vă rog *mister* Thomas, nu vă neliniştiţi! Oricât de bine s'ar ascunde ei, până în cele din urmă tot îi vom descoperi.

— Folosiţi-vă în acest scop de agenţii cei mai încercaţi. Unde este Mahbusi?

— I-am trimis vorbă să vină la noapte.

Mister Thomas îşi udă gâtlejul, apoi continuă:

— Iţi atrag atenţia că aproape întreg manifestul este îndreptat împotriva statului pe care-l reprezint. Nu putem nega însă că unora dintre dumneavoastră lucrul acesta le va fi pe plac...

— Ce spuneţi, *mister* Thomas? Nu vă sunt eu destul de devotat?

— Nu e vorba de dumneata, — îl întrerupse *mister* Thomas. — Cred că dumneata nu uiţi binele.

— N'o să uit până la moarte bunătatea dumneavoastră şi o să vă rămân prieten credincios.

Când englezul părăsi casa serhengului Sefai, începuse să se'nsereze.

Mister Thomas porunci şoferului să-l ducă la Hikmat Isfahani.

In loc să-i fie prilej de mulţumire şi de bucurii, viaţa din facultate trezea tot mai des în sufletul lui Fridun amărăciune şi mânie. Il durea în suflet să vadă cum unii dintre colegi erau batjocoriţi fiindcă nu-şi puteau cumpăra o haină bună, sau daţi afară din universitate fiindcă n'aveau cu ce să plătească taxele.

Fridun frecventa cu regularitate cursurile dar, când se'ntorcea acasă, sub impresia celor văzute şi auzite, se aşeza la masă şi continua să scrie pentru broşura plănuită.

Deseori rămânea la masa de scris până după miezul nopţii, până se simţea sleit de puteri.

In zilele acelea, Riza Gahramani nu numai că nu vorbea cu el, dar umbla în vârful picioarelor.

In sfârşit, articolul de fond pentru broşura „Vrem lucru, pâine şi libertate" fu terminat; cel de al doilea articol fu scris de Kerimhan Azadi. Era intitulat. „Muncitorii iranieni şi viaţa lor". Cel de al treilea, scris de Kurd Ahmed şi întitulat: „Ce-am văzut?", desvăluia situaţia ţărănimii.

După ce-şi reciti pentru ultima oară articolul său şi mai făcu unele modificări, Fridun le citi pe celelalte două. Ele îi plăcură şi nu trebui să le facă decât unele îndreptări de stil.

Când tot materialul fu gata, Fridun se sculă dela masă şi începu să se plimbe prin cameră, frecându-şi mulţumit mâinile.

Văzându-i chipul radios Gahramani zise zâmbind:

— Ştii, Fridun, în clipa aceasta eşti atât de frumos încât dacă Şamsia-hanum ar fi aici, n'ar mai sta pe gânduri şi n'ar mai visa la Şahpur al ei.

— Nu prietene! Fata asta nu e pentru mine. Sunt tot mai mult de părerea ta. Nouă ne vine greu să ne înțelegem cu d'alde Șamsia-hanum. Nu e fără inimă, dar mediul și educația greșită i-au întinat-o, și pe urmă umerii ei sunt prea firavi ca să poarte tot greul unei vieți zbuciumate ca a noastră.

— Degeaba îți vezi viitorul atât de întunecat, — glumi Gahramani. — Tu o să fii un intelectual, un mare avocat. Și ce poate fi mai bănos ca meseria asta? Dacă ai fi inginer, constructor sau funcționar la căile ferate, să zicem că ar mai putea să te amenințe șomajul. Dar ca avocat? Ce orizonturi largi! Demnitarul, moșierul, negustorul, bogătașul și chiar jandarmul vin și-i cer sfaturi! Crime sunt câte poftești. Tribunalele nu prididesc zi și noapte, temnițele sunt pline... Scoate de pe țărani șapte piei, jupoae-i cât poți!... Da, frățioare, perspectivele tale sunt strălucite!

— Mă bucur că îți arde de glumă, dragul meu! Dar cu părere de rău, trebue să mă grăbesc. O să-ți răspund diseară.

— Când apare broșura? — întrebă Gahramani, dintr'o dată serios. — Muncitorii o așteaptă. M'am și gândit la oamenii care s'o răspândească.

— Curând, curând, o să explodeze la Teheran ca o bombă. Și acum, la revedere.

Fridun luă articolele și se duse cu ele la Kerimhan Azadi, care avea mulți prieteni tipografi și se oferise singur să îngrijească de tipărirea broșurii.

Deși n'avea încă treizeci de ani împliniți, Kerimhan Azadi era cărunt. Trecuse prin multe. Greutățile și lipsurile îi oțeliseră voința și dârzenia.

Rămăsese de mic copil fără părinți. N'avea decât șase ani când tatăl lui, muncitor la fabrica de săpun, căzuse în cazanul în care se fierbea săpunul și murise. Copilul rămăsese în grija mamei. Singură, neputincioasă, după ce bătuse multă vreme pe la uși căutând de lucru, osândită să cerșească, în cele din urmă biata femeie murise pe stradă.

Kerimhan fusese luat de unul dintre tovarășii tatălui său, muncitor la aceeași fabrică de săpun.

La zece ani, Kerimhan începu şi el să muncească la fabrică. Destoinic, harnic, ajunsese repede muncitor calificat. Prietenii tatălui său îl învăţaseră să scrie şi să citească. Şi citea mult.

Muncitorii bătrâni îl iubeau ca pe fiul lor, preţuiau deşteptăciunea sa şi ţineau seamă de părerile sale. Deseori îi cereau sfaturi, şi nu se sfiau să-i vorbească deschis, ca unui prieten, despre păsurile lor.

Lucrul acesta avusese o mare înrâurire asupra formării personalităţii sale, dându-i prilejul să cugete temeinic la alcătuirea societăţii şi la ţelurile vieţii; gândurile lui, care la început i se păreau stranii fiindcă nu se învoiau nici decum cu viaţa înconjurătoare, îl duseseră în cele din urmă la lupta revoluţionară. Încetul cu încetul, găsise oameni care gândeau la fel cu dânsul şi astfel intrase în mişcarea revoluţionară.

Când avea aproape două zeci şi doi de ani se căsătorise cu o fată ca şi el de săracă, dar frumoasă şi deşteaptă. Fata se numea Haver şi era şi ea orfană.

Alături de Haver, Kerimhan se simţea omul cel mai bogat şi mai fericit...

Anul următor, Haver născu un băiat care aduse lumină şi fericire în cămăruţa lor strâmtă. Dar curând, furtuna care se ridică, spulberă această fericire...

In timpul arestărilor masive din anul 1933, fu ridicat şi Kerimhan Azadi. După ce-l ţinură două luni la închisoare, autorităţile îl deportară în sud.

Deportarea a durat şase ani, şi grija de familie îl îmbătrânise înainte de vreme, întipărind pe obrazul lui pecetea unei adânci suferinţe. Gândindu-se la Haver şi la micuţul Azad, îşi aducea aminte de anii copilăriei lui, de părinţi şi deseori i se părea că şi copilul lui va rămâne pe drumuri.

Inapoindu-se din surghiun, avu fericirea să-i găsească pe Haver şi pe micul Azad în viaţă şi sănătoşi.

După arestarea bărbatului ei, Haver nu-şi pierduse firea, nu se descurajase. Tovarăşii lui Kerimhan rămaşi în libertate îi dăduseră sprijin, iar unul din ei — Aram Simonian — o luase acasă la dânsul să-i fie de ajutor tatălui lui. Din acea zi Haver simţise că pământul nu-i mai fugea de sub picioare.

La întoarcerea în Teheran, Kerimhan reîncepu viaţa în sânul familiei, alături de soţia lui dragă, care-i rămăsese credincioasă, şi intră muncitor la o fabrică de tutun.

Deportarea nu frânase în el avântul pentru lupta revoluţionară, ci dimpotrivă, îl întărise şi mai mult.

Intorcându-se acasă dela tipografia unde urma să se tipărească broşura, Kerimhan fu cuprins de bucurie la gândul marii acţiuni întreprinsă de ei, şi încercă să-şi închipue succesul pe care avea să-l obţină broşura.

Cineva îl apucă pe neaşteptate de mână. Intorcându-se, Kerimhan exclamă :

— A, domnul Mahbusi ! Prin ce întâmplare ?...

Mahbusi se aruncă de gâtul lui.

— Slavă lui allah, frate dragă, că ne-a fost dat să ne mai întâlnim ! Au trecut atâţia ani de când ne-am despărţit, dar eu am purtat totdeauna chipul tău în inima mea ! Dac'ai şti cât de des vorbeam despre tine cu ceilalţi deţinuţi ! Dar n'am tras niciodată nădejdea că te voi mai întâlni, că am să scap cu viaţă din iadul acela.

Spunând acestea, Mahbusi, fu atât de mişcat, încât nu-şi putu opri lacrimile. Lucrul acesta îl mişcă şi pe Kerimhan, încât abea se stăpâni să nu plângă.

— Când te-ai înapoiat ?

— Mă aflu de cinci zile în oraşul ăsta blestemat, care tot o închisoare e.

— Unde stai ?

— Unde se nimereşte. Nu mi-am găsit încă un domiciliu. Dar am rude. Dorm pe la ele.

Lui Kerimhan i se făcu milă de el. După o clipă de gândire se hotărî să adăpostească pe acest vechi prieten în cămăruţa lui.

— Să mergem la mine, — îi spuse el. — O să faci cunoştinţă cu familia mea.

— N'o să vă stânjenesc ?

Kerimhan îl luă de braţ.

— Cum să ne stânjeneşti ? Din puţinul nostru... spuse el cu blândeţe.

Şi continuând să-i vorbească, porniră spre casă.

Kerimhan făcuse cunoştinţă cu Gusein Mahbusi în închisoare, cu şase ani în urmă.

A doua zi după arestarea lui, uşa celulei se deschisese şi paznicii aruncaseră pe cineva înăuntru. Noul deţinut gemea, se plângea de dureri în mâini, picioare, şolduri... Printre gemete şi jeluiri, el arunca cele mai teribile blesteme la adresa poliţiei care-l schilodise, a guvernului, legilor, şi nu-l cruţa nici pe Reza-şah.

Induioşat de văicărelile lui, Kerimhan se apropiase de el şi încercase să-l liniştească.

Celula întunecoasă şi umedă, suferinţele comune îi apropiaseră foarte curând. Se împrieteniseră ca adevăraţi tovarăşi de suferinţe.

După cincisprezece zile Gusein Mahbusi fusese scos din celula lui Kerimhan, care după alte două săptămâni află că îl deportaseră în sud cu primul lot de condamnaţi.

Doi ani mai târziu se întâlniseră în sud. Osânda lui Gusein Mahbusi era tocmai pe sfârşite şi el se pregătea să se înapoieze la Teheran... Se revăzuseră ca vechi prieteni şi mai petrecuseră împreună câteva zile.

După plecarea lui Mahbusi la Teheran, legătura dintre ei se rupse. Dar peste câţiva ani, Mahbusi fusese iarăşi deportat în sud cu un nou lot de condamnaţi şi astfel avusese loc cea de a treia întâlnire cu Kerimhan, care nu îşi ispăşise încă pedeapsa.

— Am intrat din nou, dragă frate! — îi spusese Mahbusi desnădăjduit.

Sfârşindu-şi osânda, Kerimhan plecă, lăsându-l pe Gusein Mahbusi, care mai avea de stat cinci ani încheiaţi.

— Du-te frăţioare! — îi spusese acesta printre lacrimi. Dar adă-ţi din când în când aminte de nenorocitul de Mahbusi căruia n'o să i se ştie nici măcar mormântul!...

— Slavă domnului că ai scăpat cu viaţă din iadul acela! — spuse Kerimhan cu bucurie. — Dar cum de ai ieşit? Ai fost amnistiat?

— Pe noi ăştia nu ne amnistiază pentru nimic în lume; am fugit.

— Atunci stai ilegal în oraș? Trebue să fii cu ochii în patru. Dacă mai pun odată mâna pe tine, nu scapi de ștreang.

— M'am săturat de toate... N'aș mai suporta o altă deportare. Mai bine mor odată și isprăvesc cu toate pacostele astea. Dar de lăsat nu mă las. O să lupt până la ultima suflare. Și tu, ce faci?

Kerimhan îi vorbi despre viața lui, despre muncă, despre situația politică din Teheran, despre starea de neîndurat a muncitorilor și țăranilor.

Ajungând acasă, întrerupseră convorbirea; Kerimhan bătu la ușă. Le deschise Haver.

— Unde ai stat până acuma? — întrebă cu glasul tremurând. — De ce-ai zăbovit atâta?

Cât de drag, cât de cunoscut îi era lui Kerimhan acest tremur din glasul ei, în care bucuria se împletea cu neliniștea!

— Am adus un tovarăș, Haver — se grăbi să-i răspundă Kerimhan.

Intrară într'o cămăruță mică, sărăcăcioasă.

— Este ceai? — întrebă Kerimhan.

— Îl aduc chiar acuma! — răspunse Haver și, ridicând ochii asupra oaspetelui cu care abea făcuse cunoștință, îi întoarse numaidecât în altă parte. Privirea musafirului — fixă și iscoditoare — nu-i plăcu din capul locului.

Kerimhan rămăsese lângă divan privind la micul Azad care dormea.

— Te-a așteptat până mai adineaori, — spuse Haver, — dar era târziu, și l-am culcat.

— Ai făcut foarte bine! — răspunse Kerimhan și, aplecându-se, sărută băiețelul cu băgare de seamă.

Haver se uită cu drag la soțul și la copilul ei.

Întorcându-se să iasă, întâlni din nou privirea pătrunzătoare a oaspetelui.

„Ferească Dumnezeu! Ce ochi răi are!" se gândi ea.

Ieșind în curte îi mărturisi lui Kerimhan impresia ei.

— Căutătura lui întunecată se datorește unor necontenite suferințe, draga mea Haver!

— Nu, în privirea lui nu este suferință, ci altceva... Doar nimeni n'a suferit mai mult ca tine, și ochii tăi răspândesc iubire și lumină...

— Lumina asta tu o dai ochilor mei, cu iubirea ta, draga mea.

Fără să mai spue o vorbă, Haver se apucă să pregătească ceaiul și cina.

După masă, când musafirul ieși o clipă din odaie, Haver îi spuse lui Kerimhan:

— N'am vrut să vorbesc de față cu oaspetele. Fridun a fost pe aici. Vrea neapărat să te vadă. Te așteaptă mâine la el acasă.

Haver rămase o clipă gânditoare, apoi adăogă:

— Uite, Fridun este un adevărat om! Și ochii, și glasul, totul în el e plin de bunătate și de sinceritate... Nu ca ăsta...

— Nu-i nimic, Haver, — răspunse Kerimhan. — O să-l adăpostim doar noaptea asta; mâine o să plece și n'o să-l mai aduc la noi.

Spunând aceasta o sărută.

11

Reza-șah urca încet treptele albe de marmoră ale scării palatului; curtenii stăteau neclintiți, cu mâinile la piept, iar militarii încremeniseră în poziție de drepți. Palizi de spaimă, păreau cu toții stane de piatră.

Chipul șahului era mereu întunecat de o umbră de nemulțumire. Cute adânci îi brăzdau obrazul oacheș. In ochii lui, plini parcă de neguri, ardea setea atotputerniciei.

Trupul său diform se lăsă greoi în jilțul imperial; după câteva clipe, ordonă să fie chemat ministrul palatului.

Nu trecură nici cinci minute și în cabinetul șahului se înfățișă un omuleț slab, verde la față din pricina abuzului de opiu. Era Hakimulimulik, ministrul palatului. Se plecă în fața șahului până la pământ și cu inima cât un purice aștepta poruncile suveranului.

Reza-șah îi aruncă vizirului o privire iscoditoare.

— Ridică-te! Vino mai aproape!

Hakimulimulik făcu un salt înainte.

— Raportează-mi despre mersul treburilor! — rosti suveranul fără să-l privească.

Porunca aceasta îl puse pe ministru în încurcătură. Se înroşi, buzele începură să-i tremure şi îngână cu glas răguşit:

— N'am adus hârtiile, majestate!

— Atunci pentru ce te-ai mai deranjat să vii aici, domnule Hakimulimulik? — îl întrebă cu răutate şahul, aruncându-i o privire dispreţuitoare. — Sau îţi închipui poate că ne este dor de blagoslovita dumitale mutră? Eşti măgar de şaizeci de ani şi tot n'ai învăţat să tragi în ham!

— Iertaţi-mă, majestate, sunt vinovat!

— Iertaţi-mă, iertaţi-mă!...—îl maimuţări şahul.— O să-ţi tai cealaltă ureche şi atunci o să te înveţi minte...

Hakimulimulik, care pândea pe furiş chipul şahului încercând să-i citească gândurile, văzu că buzele despotului se strâmbară într'un soi de zâmbet. Reza-şah se căznea să-şi amintească vorbele pe care îl obligase pe vizir să le repete de cel puţin o sută de ori.

— Măgarul... măgarul... măgarul...

Văzând că memoria nu vrea să-l ajute, şahul se răsti:

— Ia zi cum spune poetul!?

Hakimulimulik rosti repede:

Măgarul lui Isus de-ar sta la Meca chiar
Un veac, va fi mereu acelaşi biet măgar.

— Pentru măgari ca tine a scris poetul versurile astea! — se înveseli şahul.

— Majestatea voastră a binevoit să spună purul adevăr! — răspunse vizirul cu o nouă plecăciune.

— Ş'acum, du-te şi adă hârtiile!

Hakimulimulik fugi după dosarul cu hârtii.

Rămas singur, Reza-şah se plimbă nervos prin cabinet.

Starea de deprimare a societăţii, nemulţumirea surdă al cărei ecou străbătea până la el chiar şi prin zidu-

rile groase ale palatului, în sfârșit manifestele îndemnând la răzvrătire — toate acestea dovedeau că forțele pe care Reza-șah le socotea demult și definitiv lichidate, persistau încă, uneltind în ascuns.

Considerând massele ignorante și tâmpe, șahul credea că sunt o forță oarbă și stupidă, obișnuită să se supună în mâinile unui adevărat conducător; ele trebuiau să fie doar un material brut servind la săvârșirea de mari fapte istorice.

Și iată că această forță oarbă și neroadă nu numai că dovedea dintr'odată voință și personalitate, dar izbutea chiar să facă pe „oamenii de treabă" să tremure.

Șahul crezuse întotdeauna că aparatul de stat creat de el era în măsură să înnăbușe orice forță potrivnică. Armata sa, în frunte cu miile de ofițeri, poliția, jandarmeria, organele justiției, ministerele, toate erau destinate acestui scop. Moșierii, negustorii, industriașii contribuiau și ei la strivirea poporului.

El, șah și suveran, se sprijinea în tot ceeace întreprindea pe aceste straturi suprapuse, care la rândul lor îl socoteau pavăza lor. Deasupra tuturor domnea voința lui — voința „omului puternic".

Reza-șah începea să înțeleagă că de nu va ști să zdrobească cu totul această forță de neîmblânzit, care ridica din nou capul, mai curând sau mai târziu avea să-și piardă atotputernicia. Și atunci, negustorii, fabricanții și moșierii, care acum se înclinau cu venerație în fața lui, aveau să fie primii care să caute să-l răstoarne:

— Cară-te! Avem nevoie de un suveran mai puternic!

Dar, nu! El nu va admite niciodată așa ceva!

Reza-șah era un om lipsit de cultură, care abea știa să scrie și să citească; din adolescență îmbrăcase uniforma militară și încălțase cizmele soldățești. Nu citise nicio carte în afară de regulamentul militar întocmit într'adins pentru a înnăbuși conștiința soldaților și nu învățase nimic în afară de instrucția militară. Deaceea era un dușman convins al științei, literaturii și artei, care nu numai că nu admiteau constrângerea, înnăbu-

şirea despotică a personalităţii, ci dimpotrivă preamăreau ideile umaniste şi dragostea faţă de om.

Oricine exprima o ideie mai mult sau mai puţin nouă, adâncă, motivată din punct de vedere logic, sau venea cu o inovaţie, trezea mânia şahului care avusese întotdeauna două cugetări preferate: „Unde nu este putere, nu poate fi nici dreptate" şi „Prin firea lui, omul se supune numai constrângerii".

Înlăturând prin perfidie, şiretenie, făţărnicie şi minciună — iar când fusese nevoie prin crime şi teroare — toate piedicile ce-i stăteau în calea atotputerniciei, el cucerise întreg Iranul. De cum se văzuse pe tron, dăduse frâu liber celor mai rele porniri ce se ascundeau în el şi care acum se deslănţuiau din plin: setea de putere, cruzimea, despotismul, grosolănia, venalitatea. Fiindcă izbutise să pună mâna pe putere, acest mărunt despot oriental se credea un erou şi un mare om de stat, un înţelept...

Adânca sa convingere că este un om excepţional, împingea pe acest tiran să pună pe loc în aplicare cele mai năstruşnice născociri care treceau prin mintea lui înceţoşată.

Şahului îi plăcea să-şi amintească de anii copilăriei petrecute la Mazandaran, de intrarea sa în detaşamentul de cazaci al generalului ţarist Liahov, datorită sprijinului dat de unchiul său Nasirulla-han tutorele familiei, şi de înaintarea rapidă din grad în grad...

Amintirile îl duceau inevitabil la anul 1920 când începuse să cocheteze cu forţele populare democrate ale ţării, în complicitate şi în alianţă cu organele de informaţie anglo-americane şi când intrase în legătură cu Seid Zia, cu ajutorul căruia îşi detronase rivalul. Toate acestea i se păreau lui Reza-şah o dovadă a măreţiei şi a excepţionalei sale personalităţi. Acum însă, nici amintirile nu mai izbuteau să-l liniştească.

Inapoindu-se cu dosarul, Hakimulimulik se întâlni în sala de aşteptare cu serhengul Sefai şi cu ministrul de finanţe.

— Majestatea sa e bine dispus? — Nu-i prea supărat? — întrebară ei în şoaptă, fără să-şi ascundă teama.

Ministrul palatului se holbă la chipurile lor pământii de spaimă şi clătină din cap, fără să le spună un cuvânt.

Intrând în cabinetul şahului, toţi trei se ploconiră până la pământ, neîndrăznind să-şi ridice capul.

— V'aş îngropa pe toţi trei ! — urlă Reza-şah, sculându-se în picioare. — De când te-ai făcut şi tu dictator ? — se adresă el ministrului de finanţe, care se plecă şi mai adânc în faţa suveranului.

— Cu ce m'am făcut vinovat majestate ? Eu...

Reza-şah îl întrerupse :

— Nemernic ce eşti ! Cine ţi-a dat voie să aloci şapte milioane şi jumătate pentru construcţii.

— Am semnat alocarea din ordinul majestăţii voastre ! — răspunse ministrul, stăpânindu-se cu greu.

La aceste cuvinte Reza-şah îi trase cu putere o palmă.

— Tâmpitule ! Crezi că eu nu cunosc afacerile şi uneltirile tale ? ! Eu am nevoie de armată, de armament, şi uite pe ce se duc banii !

Ministrul de finanţe se dădu cu un pas înapoi. Dar îşi aduse aminte de soarta serdarului Esad şi a lui Teimurtaş [1]), de temniţa care-l pândea şi, înnăbuşindu-şi revolta, tăcu.

Cu un gest poruncitor Reza-şah îi arătă uşa :

— Ieşi afară !...

După ce ministrul de finanţe ieşi, şahul se întoarse furios spre serhengul Sefai.

— Şi tu ai pornit pe calea trădării ? Nu cumva te-a scos şi pe tine din minţi situaţia la care ai ajuns ?

Serhengul, care văzuse ce păţise ministrul de finanţe, nu scoase o vorbă. Ştia ce avea să urmeze, ce ocări aveau să-i plouă în cap, dar era gata să arate supunere oarbă. Dealtfel, se obişnuise de mult cu mâniile stăpânului.

— Dece taci ca o stană ? Vorbeşte ! Să auzim !... In Ardebil ţăranii s'au răsculat ; tu ce-ai făcut ? In oraş populaţia este îndemnată pe faţă la răsmeriţă ; se răs-

[1]) Oameni politici iranieni omoriţi prin tortură din ordinul şahului în închisoare. (N. red. ruse).

pândesc manifeste şi tu stai cu mâinile în sân! Sau poate îţi închipui că tremur pentru mine? Te înşeli! Dacă se'ntâmplă ceva o să mă stabilesc într'una din capitalele europene, unde nici n'o să mă doară capul. Pentru voi mă perpelesc domnilor miniştri, serhenghi şi viziri! Fiindcă fără mine praful o să se aleagă de voi!...

Vrând să potolească mânia padişahului, serhengul Sefai profită de o clipă de tăcere şi se gândi să folosească un mijloc ce nu dădea niciodată greş: linguşirea.

— Noi ştim foarte bine, — începu el cu un zâmbet slugarnic pe faţa sa prostănacă, — că atât fericirea noastră cât şi a întregului Iran atârnă de majestatea voastră şi...

— Asta să o spui lui tat'tu — negustorul Sefai, care-i în mormânt! — îl întrerupse mânios Reza-şah. — Răspunde-mi la întrebare: ce-ai făcut cu răsculaţii din Ardebil şi ce se petrece în oraş?

Serhengul Sefai, care era obişnuit cu toanele sângerosului despot, se hotărî să recurgă şi de data aceasta la minciună. Neîntrecut în această artă dădu glasului său un ton hotărît şi sigur:

— Majestate, în Ardebil au fost arestaţi treizeci de oameni. Se fac cercetări. S'a stabilit cu precizie: criminalul fugit nu era altcineva decât un bolşevic care a trecut la noi din Caucaz. El a fost instigatorul răscoalei ţăranilor din Ardebil. Suntem în căutarea lui. Iar aici la Teheran a fost arestat un individ, care la cercetări a recunoscut că a scris personal manifestul...

— Să-i siliţi prin cazne pe ţăranii arestaţi să arate locul unde se ascunde bolşevicul dispărut; să confiscaţi averea ţăranului Musa care a iscat rebeliunea şi să-l alungaţi din Azerbaidjan...

— Am înţeles! — spuse serhengul, fără să fi înţeles nimic din cele spuse de Reza-şah şi se înclină adânc.

— Am înţeles! Am înţeles! — îl maimuţări Reza-şah. — Dar trădătorii s'au înmulţit în toată ţara. Frumoasă supunere, nimic de zis!

— Majestate, noi stârpim pe trădători fără alegere. Am descoperit că Hamid Hamidi din Tebriz este împotriva tronului. Pe sertibul Selimi îl ţinem aici sub supraveghere.

La numele lui Selimi, Reza-şah se încruntă:

— Adună pe toţi vizirii, pe negustorii de seamă şi pe moşieri, — porunci el lui Hakimulimulik, — şi dă-le să citească raportul pe care mi l-a prezentat Selimi. Să cugete dacă vor fi ei în stare să-şi păstreze capul pe umeri fără mine...

— La ordine, măria voastră!

— Domnul acesta învinueşte întreg guvernul, dela mic până la mare, de luare de mită, delapidare de bunuri publice şi trădare de patrie, — continuă Reza-şah, adresându-i-se serhengului. — Propune înfiinţarea unor organe autonome de conducere, cărora să li se dea dreptul de control asupra instituţiilor guvernamentale. Cere reforma agrară. Nu mai lipsesc decât...cum le zice... „colhozurile"... Asta este trădare pe faţă!

Simţind că acum mânia şahului s'a îndepărtat de capul lui, serhengul Sefai prinse curaj. Ii povesti cu plăcere şahului despre complotul pe care pretindea că Hamid Hamidi l-ar fi pregătit împotriva măriei sale la Tebriz, şi despre părerile sertibului Selimi care se ridicase împotriva statului.

— Să-i ucizi pe toţi, până la unul! Până la unul! — strigă şahul şi după o clipă de tăcere întrebă: — Sper că sertibul Selimi a fost dat afară dela Ministerul afacerilor interne?

— Da, majestate! — răspunse grăbit serhengul Sefai, al cărui obraz îşi recăpăta culorile încetul cu încetul. — Dorinţa majestăţii voastre a fost îndeplinită!...

Reza-şah ridică greoi o mână, ceeace însemna că serhengul putea să se retragă. Cu trupul frânt în două, Sefai-şi de-a'ndaratelea. Hakimulimulik continua să stea nemişcat. Palma cu care se alesese ministrul de finanţe, îi stătea mereu în faţa ochilor.

Pe neaşteptate, şahul îşi înfipse privirile drept în adâncul pupilelor lui.

— Spune-mi, de câte ori pe zi visezi să ajungi șah? Spune adevărat!...

— Eu, dar eu sunt sclavul devotat al majestății voastre! — izbuti cu greu să îngâne Hakimulimulik gâfâind.

— Sclav devotat?... Spune-mi la câți stăpâni ai fost rob credincios în ultimii patruzeci de ani? Hai?... Taci? Asta înseamnă că mă socotești măgar? Dar nu-i nimic! Chiar măgar fiind tot o să mă răfuesc cu voi!

Pe buzele șahului se ivi iarăși zâmbetul de adineaori. Cuvântul „măgar" îi aduse aminte de versurile lui preferate.

— Cum spune poetul?

Hakimulimulik, care cunoștea viața de curte și psihologia stăpânilor mai bine decât serhengul Sefai, înțelese că furtuna trecuse. Acum se putea vorbi mai liniștit cu padișahul. Suveranul își vărsase toată furia și se liniștise. Și vizirul se hotărî să se folosească de această clipă prielnică pentru ca să-i comunice șahului ceeace-l chinuia în ultimele zile.

— Majestate! — începu el solemn, — socotindu-mă sclavul cel mai devotat și credincios al luminăției voastre, Reza-șah Pehlevi, podoaba universului și sprijinul puterii și înfloririi pământului iranian și neștiindu-mă vinovat nu de păcate mari, dar nici măcar de cea mai mică greșală în fața stăpânului nostru binecuvântat, îndrăznesc să pun la picioarele majestății voastre unele cunoștințe în legătură cu viitorul marii dinastii Pehlevi...

Prinzând curaj, Hakimulimulik puse la curent pe Reza-șah cu relațiile dintre Șahpur și Șamsia, făcând aluzie la calculele politice care se ascundeau sub această poveste de dragoste și care mergeau departe. Nu uită nici să dea a înțelege șahului că în cercurile palatului idila era privită ca o manevră strategică a lui Hikmat Isfahani care, îndemânatec mânuitor de sfori politice, știa să prevadă din timp ceeace trebuia să se petreacă peste zece ani.

Reza-șah se sculă, făcu câțiva pași cu mâinile la spate, apoi se opri în fața vizirului său.

Un gând îi trecuse prin cap. Căsătoria sertibului Selimi cu fiica lui Hikmat Isfahani îi putea fi de un îndoit folos. In primul rând, sertibul ar încăpea pe mâinile lui Hikmat Isfahani care devotat monarhiei, l-ar ţine din scurt şi, în al doilea rând, moştenitorul tronului ar scăpa de Şamsia.

— Ce crezi, vizirule, sertibul Selimi este un om definitiv pierdut, sau Hikmat Isfahani ar putea să-l aducă pe calea cea bună ?

Vizirul înţelese numaidecât gândul stăpânului.

— Ideia majestăţii voastre este minunată, dar mă îndoesc că sertibul ar mai consimţi acum să se căsătorească cu Şamsia-hanum.

— Dece ? — îl privi Reza-şah cu mirare. — Parcă într'o vreme ţinea foarte mult la această căsătorie ?

— Iertaţi-mi, majestate, îndrăzneala, — spuse Hakimulimulik cu şi mai mult curaj, — dar acum Şamsia-hanum nu mai este ceeace a fost odată...

Reza-şah pricepu aluzia vizirului şi se răsti la dânsul :

— Cu atât mai mult ! Căsătoria Şamsiei cu sertibul trebuie să se facă neîntârziat.

— Am înţeles, majestate !

Reza-şah trecu la alte chestiuni. Vizirul deschise atunci mapa şi scoase din ea o cărticică.

— Majestate, — începu el, — în oraş s'a răspândit o broşură : „Vrem lucru, pâine şi libertate !", care îndeamnă la răscoală şi este o adevărată erezie...

Reza-şah smulse mânios cartea din mâinile vizirului, se uită la prima pagină şi i-o dădu îndărăt.

— Citeşte ! — îi porunci el.

Hakimulimulik fu cuprins de spaimă, dar nu-i rămânea altceva de făcut decât să se supună şi începu să citească încet.

„Ne adresăm ţie, biet popor muncitor al Iranului, vouă nefericiţi oameni care dela prima până la ultima zi a vieţii visaţi la o bucată de pâine !... Scopul nostru este să vă deschidem ochii, să vă vorbim despre suferinţele pe care vi le pregăteşte regimul sângeros, întemeiat pe samavolnicia despotului Pehlevi..."

Reza-şah smulse cartea din mâna vizirului şi i-o aruncă în obraz.

— Nu trebuia să-mi aduci cărţulia, ci ordinul de spânzurare a autorilor ei! Cine a scris-o? — urlă şahul.

— Majestate, aici e fără îndoială mână rusească. Ambasada sovietică...

Reza-şah nu-l lăsă să încheie.

— Că trebue să fie amestecaţi ruşi, asta o ştiu şi eu. Dar te întreb: cine a scris-o? Nu cumva chiar tu?

La aceste cuvinte neaşteptate, vizirului i se uscă beregata şi simţi în jurul gâtului ştreangul săpunit.

— Majestate, — se bâlbâi el, — s'a întocmit o listă amănunţită a tuturor celor ce se duc pe la ambasada rusă. Dar nu avem încă niciun motiv temeinic pentru arestarea lor.

Reza-şah îl întrerupse din nou:

— Ieşi afară! Şi să faci bine să te înapoiezi cu lista celor care au scris cărţulia!

Hakimulimulik porni de-a'ndaratelea cu paşi mici, spre ieşire, dar glasul despotului îl opri la jumătatea drumului.

— Vizirule, Hikmat Isfahani are o moşie în Mazandaran.

— Intocmai, majestate... Trebue să...

— E o moşie bună. Să fie cumpărată în contul veniturilor Ramserului [1]).

— Am înţeles, majestate.

Vizirul porni din nou de-a'ndaratelea spre uşă, dar ajungând aproape de prag, Reza-şah îl opri din nou.

— Ambasadorul Marii Britanii a cerut audienţă?

— Da, majestate.

— Sâmbătă, în palatul Saadabad, cu două ore înainte de amiază.

— Am înţeles majestate...

---

[1] *Ramser* — sanatoriu în localitatea Djalus, de pe ţărmul de miază-zi al mării Caspice, bogat în izvoare minerale. Sanatoriul-hotel era socotit drept avere personală a lui Reza-şah Pehlevi. Acolo se odihnea şi petrecea în timpul verii elita iraniană. Veniturile sanatoriului se vărsau în contul personal al lui Reza-şah (Nota autorului).

— Poţi pleca.

Vizirul ieşi în sfârşit şi, oprindu-se dincolo de uşă, ascultă dacă nu cumva şahul îl mai cheamă odată. Curtenii îl priveau iscoditor. Hakimulimulik se umflă în pene şi, ridicând cu îngâmfare capul lui mic şi pleşuv, trecu ţanţoş pe lângă ei, gândindu-se cum să rezolve problema cumpărării moşiei lui Hikmat Isfahani, pentru padişah.

Cu punctualitate specific diplomatică, la ora sorocită, ambasadorul Marii Britanii, însoţit de *mister* Thomas, se afla la Saadabad, la palatul şahului unde fu întâmpinat în parc de ministrul afacerilor străine şi de ministrul palatului.

Ambasadorul salută cu obişnuita trufie a oricărui anglo-saxon în ţările Orientului, iar în atitudinea înalţilor dregători se oglindi politeţea dulceagă caracteristică oamenilor din protipendada iraniană.

— Europa poate să invidieze graţia acestui stil, — spuse ambasadorul, privind palatul. — Majestatea sa este un mare cunoscător nu numai în domeniul politicii...

— Datorită străduinţelor majestăţii sale, Iranul a păşit pe calea civilizaţiei europene!

Mister Thomas rostise aceste cuvinte de măgulire pe un ton şters, fără viaţă, care pentru cel ce auzea, puteau trece drept o subtilă ironie.

— Iranul o să ajungă foarte curând un model pentru întreg Orientul musulman, — continuă *mister* Thomas pe acelaşi ton.

Ieşite din gura unui englez, aprecierile acestea avură asupra miniştrilor şi în deosebi asupra lui Hakimulimulik, efectul cuvenit.

— Cu ajutorul Marii Britanii şi datorită majestăţii sale şahul, Iranul va merge tot mai departe! — răspunse respectuos Hakimulimulik.

Vorbind astfel se îndreptară încet spre palat.

După ce străbătură sala de aşteptare, intrară într'o cameră împodobită cu covoare. Reza-şah se ridică să-i întâmpine. Salutându-l pe ambasador, apoi pe *mister* Thomas, încercă să-şi lumineze cu un zâmbet chipul

întunecat, dar zâmbetul nu se potrivea deloc cu înfățișarea lui sinistră.

Apoi, îi pofti să ia loc. Ministrul afacerilor străine și ministrul palatului se repeziră în același timp să apropie câte un fotoliu ; ambasadorul se așeză în cel oferit de ministrul afacerilor străine, iar în celălalt se afundă *mister* Thomas.

Contrariu obiceiurilor din Iran nu se servi ceai, ci coniac în carafe aurite, și dulciuri.

Turnând coniacul, Reza-șah se informă despre sănătatea ambasadorului și a lui *mister* Thomas, îi întrebă dacă nu-i supără căldura din Teheran, și adăogă :

— Curând va veni toamna care la noi e minunată!... Căldurile mari se apropie de sfârșit !

— Căldurile deabia încep majestate ! — răspunse *mister* Thomas, voind să îndrumeze convorbirea pe calea dorită și să strălucească totodată printr'un cuvânt de duh.

Reza-șah râse și după el râseră și vizirii.

— Da, domnule Thomas, din acest punct de vedere, barometrul prevestește călduri foarte mari ! — încuviință suveranul.

Discuția luă un caracter politic.

Ambasadorul vorbi despre războiul început în Europa, despre raporturile dintre marile puteri, despre faptul că Orientul nu putea rămâne în afara evenimentelor ce se desfășurau și declară că în împrejurările actuale, Marea Britanie manifesta un interes deosebit față de Iran.

— Guvernul regal, pe care-l reprezint, nu va consimți în niciun caz ca Iranul să ajungă în mâinile vreunui stat — oricare ar fi el — o armă îndreptată împotriva intereselor regatului. Pentru a înlătura orice surpriză, guvernul regal socotește oportun să înceapă chiar de pe acum tratative cu majestatea voastră. Anglia vă privește ca pe un aliat și prieten de totdeauna al ei.

Reza-șah șovăi. Nu era sigur la cine făcuse aluzie ambasadorul când vorbise despre „statul oarecare". Vorbise de Uniunea Sovietică sau de Germania, care

se găsea în război cu Anglia ? Deaceea se hotărî să-l roage pe ambasador să spulbere această nelămurire.

— La cine se gândea bunul meu prieten vorbind despre un stat care ar putea face din Iran o unealtă a sa ?

Înțelegând numaidecât tâlcul întrebării lui Reza-șah, ambasadorul se grăbi să-l liniștească :

— După părerea guvernului regal, forma de stat care s'a consolidat în nordul Iranului menține, atât în Iran cât și în toate celelalte state din orient, o atmosferă de nesiguranță și neliniște. Gândiți-vă o clipă la situația geografică a Iranului. De o parte — Azerbaidjanul, Kurdistanul, Ghilianul, Mazandaranul și Marea Caspică, iar de alta — Azerbaidjanul sovietic, Bacu, Armenia, Turcmenia și aceeași Mare Caspică. Orice comentariu ni se pare de prisos.

Mister Thomas, căruia discursul ambasadorului i se păru prea rece și oficial, se amestecă în discuție :

— Neînțelegerile noastre cu Germania le putem rezolva toate la masa verde. Noul München va aranja lucrurile. Dar nicio rezolvare pașnică a problemelor nu este cu putință cu bolșevicii. Lupta noastră împotriva lor este lupta a două ideologii care se exclud reciproc, și în această luptă Iranul constitue pentru noi o poziție de cea mai mare importanță, fiind puntea între Rusia și izvoarele vitale ale regatului.

— Da, *mister* Thomas, — îl întrerupse Reza-șah, — de douăzeci de ani Iranul închide singur drumul Uniunii Sovietice spre India.

Această carte mare de care se folosiseră în repetate rânduri oamenii de stat iranieni ca să-și ridice prețul, indispuse pe reprezentanții britanici. Atât ambasadorul cât și *mister* Thomas se prefăcură că nu auziseră aceste cuvinte, păstrându-și obișnuitul sânge rece englez.

— Nu e prima dată că ne ciocnim cu Rusia în Iran, — își continuă gândul *mister* Thomas ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat. — Cu guvernul țarist s'ar mai fi putut ajunge la o învoială. El cerea baze pentru armatele sale și piețe de desfacere pentru mărfurile sale, dar nu semăna răsmeriță. Bolșevicii însă, încep pretu-

tindeni să sape la temelia orânduirii existente a statelor. Atâta timp cât nu vor fi împinşi până la malurile Volgăi, nici dumneavoastră nici noi nu vom avea linişte. Iată de ce Caucazul trebue să intre în sfera de influenţă a Iranului.

Această aluzie la Caucaz, care fusese întotdeauna visul arzător al celor mai smintiţi conducători iranieni, îl învioră pe Reza-şah care şi văzu în mâinile sale oraşele civilizate, pământul rodnic, subsolul bogat al Azerbaidjanului sovietic, al Armeniei, al Georgiei. *Mister* Thomas îşi închipuia însă cu totul altceva: vedea armatele engleze, trecând prin Iran, ocupând Transcaucazia, punând mâna pe petrolul din Bacu, vedea luând naştere în Caucaz un nou dominion englez, din cele mai bogate.

Pe faţa lui Reza-şah se răspândi o prefăcută nepăsare.

— Noi n'am respins niciodată sprijinul şi sfaturile Regatului Unit. In lupta împotriva nordului, micul şi slabul Iran este gata să susţină toate acţiunile marilor puteri, şi să le pună la dispoziţie toate mijloacele şi posibilităţile de care dispune.

Ambasadorul zâmbi mulţumit.

— Noi am preţuit întotdeauna rarile însuşiri şi marea înţelepciune a majestăţii voastre, în care am pus mari nădejdi de câte ori am întreprins o mare acţiune. Acuma, când nori negri au acoperit orizontul Iranului şi cerul Marii Britanii, nădăjduim că majestatea voastră va proceda cu deosebită prudenţă. Interesele noastre comune cer construirea unor noi aeroporturi şi fortificaţii în provinciile de nord ale Iranului, precum şi luarea de măsuri care să dea consilierilor şi experţilor britanici putinţa să desfăşoare o activitate rodnică.

Reza-şah se întoarse în spre miniştrii săi şi le porunci scurt:

— In termen de trei zile să elaboraţi şi să coordonaţi cu reprezentanţii domnului ambasador un plan al situării obiectivelor militare care-i interesează.

Vizirii plecară capul cu respect.

— Vreau, — reluă *mister* Thomas, — să atrag atenţia majestăţii voastre şi asupra unei alte chestiuni —

care are o importanță destul de mare pentru menținerea ordinei și pentru propășirea țării voastre.

Și *mister* Thomas vorbi despre intensificarea propagandei comuniste în Iran.

— Trebue dusă o luptă intensă împotriva acestui pericol, — continuă el. — Din păcate însă, nici presa din capitală, nici cea din provincie nu acordă acestei probleme atenția cuvenită. Consider de datoria mea să atrag, în numele guvernului regal, atenția majestății voastre asupra acestei chestiuni de cea mai mare importanță.

Reza-șah aruncă vizirilor săi o privire mânioasă.

— *Mister* Thomas are perfectă dreptate, — spuse el aspru. — Urechile gazetarilor iranieni au asurzit și ochii le-au orbit. Ei nu văd primejdia care amenință independența țării, sau o văd și tac. Începând de mâine, să se pornească în ziare o campanie împotriva amestecului rușilor în treburile noastre interne, împotriva tendințelor lor de acaparare a petrolului iranian din nord, sau — și mai bine — de cotropire a tuturor provinciilor noastre dela miază-noapte.

Mister Thomas scoase din servietă o carte.

— Nu încape îndoială majestate, — spuse el, arătând-o lui Reza-șah, — că această carte a fost tipărită și răspândită în țară de ruși.

— Se înțelege, — încuviință Reza-șah și se întoarse din nou către miniștri. — Începeți să țipați pretutindeni, că ne amenință pericolul rus. Bateți toba și îndemnați întreaga țară la lupta împotriva bolșevicilor.

Vizirii plecară slugarnici capul.

Primind invitația să meargă la palat, Hikmat Isfahani rămase pe gânduri.

„Să fie a bine?“ fu prima întrebare care-i veni în minte.

După îndelungate chibzuieli, întorcând pe față și pe dos toate presupunerile cu putință, ajunse la concluzia că era chemat la palat pentru a da un sfat în privința politicii sau a comerțului.

„Nu poate fi altceva. Majestatea sa vrea să-mi cunoască părerea cu privire la condițiile în care să se

predea americanilor concesiunile petrolului din nord, îşi spuse el. Sau vrea să se sfătuiască cu mine asupra propunerii englezilor cu privire la încheierea unui pact pentru construirea de aeroporturi ?".

Hotărînd că palatul avea nevoie de sfatul lui, în legătură cu aceste chestiuni, Hikmat Isfahani începu să se plimbe măgulit prin birou, cu degetele băgate în buzunarele vestei.

Cu cincisprezece minute înainte de ora fixată, ieşi din casă cu un aer plin de mulţumire şi, urcându-se într'un automobil care-i fusese dăruit de firma Ford, porunci scurt şoferului :

— La palat !

Sentinelele dela palat, care-l cunoşteau, îl lăsară să treacă.

Coborînd din automobil, Hikmat Isfahani intră în parcul imens care înconjura palatul şi se îndreptă spre Hakimulimulik.

Ştia bine că nu va izbuti să ajungă de-a-dreptul la Reza-şah fără să dea ochi cu ministrul curţii pe care, în sinea lui, îl numea „şobolanul palatului". Protocolul stabilit la curte în această privinţă luase caracterul unei legi nescrise. Pe lângă aceasta, Hikmat Isfahani putea să afle din vreme dela Hakimulimulik din ce parte bate vântul şi în acelaşi timp să ştie ce atitudine să aibă în faţa şahului.

Aceşti doi oameni, care se cunoşteau de multă vreme, ajunseseră să se înţeleagă dela prima privire, ceeace nu împiedica însă ca duşmănia lor reciprocă să nu fie pentru nimeni un secret. Nici măcar pentru ei. Dar se prefăceau că nu o ştiu, dându-şi foarte bine seama că era în interesul amândorura să se sprijine unul pe altul. Ministrul palatului se grăbi în întâmpinarea lui Hikmat Isfahani şi, strângându-i cu putere mâna, îi spuse :

— Domnul meu, ai ajuns scump la vedere ca luna la ultimul pătrar ! Ar trebui să te înduri şi să te arăţi barem din când în când prietenilor care sunt fericiţi să-ţi vadă chipul !

Drept răspuns la această tiradă pompoasă, Hikmat Isfahani rosti cunoscutele versuri :

Pe sânul iubitei să fiu aluniță aș vrea,
Atunci aș trăi ne'ncetat lângă dragostea mea.

— Minunate versuri! — exclamă Hakimulimulik entuziasmat.

Îi oferi lui Hikmat Isfahani un fotoliu, apoi se așeză în fața lui. Un lacheu aduse două ceșcuțe mici cu ceai tare aromat.

Hakimulimulik luă chiar el ceștile de pe tavă și puse una în fața lui Hikmat Isfahani.

— Ei, ce mai nou? — întrebă Isfahani. — Englezii vin, americanii pleacă, cu nemții stați de gât și de noi puțin vă pasă!

Hakimulimulik înțelese că interlocutorul său era la curent cu tratativele duse cu *mister* Thomas și von Walter, deaceea vorbi despre ele foarte pe scurt.

— Da, în momentul de față studiem termenii înțelegerii cu Germania. Nemților li se acordă dreptul de a construi șosele, în special, în provinciile de nord. Tot lor li se dă dreptul să deschidă la Tebriz o fabrică de țesut covoare și să exploateze minereul de fier din Zendjan. Majestatea sa dorește să canalizeze inițiativele nemților, englezilor și americanilor spre nordul țării. Să vedem acum ce o să facă rușii.

— Foarte inteligent domnule ministru. Ce folos avem noi de pe urma bolșevicilor? Pentru moment nu fac decât să ne dăuneze, ridicând golănimea împotriva noastră. La bolșevici comerțul este în mâinile statului. Cu totul altfel stau lucrurile în Germania, America și Anglia. Dacă nu mă împac cu o firmă, mă adresez alteia... Da, inițiativa majestății sale merită să fie slăvită... Cu cât vom zăvorî mai tare frontierele noastre din spre nord, cu atât va fi mai bine pentru noi...

După o scurtă tăcere, Hikmat Isfahani întrebă:

— Am fost chemat la majestatea sa? Vrea să se sfătuiască cu mine asupra situației?

Hakimulimulik șovăi. Să răspundă negativ era primejdios: s'ar fi putut ca Hikmat Isfahani să se simtă jignit sau, orbit de mânie, să cuteze chiar a refuza șahului moșia sa din Mazandaran. Deaceea se hotărî să măgulească vanitatea lui Isfahani.

— Da, majestatea sa m'a rugat să-ţi comunic aceste noutăţi şi să-ţi cer părerea. Slavă lui allah, văd că toate sunt pe placul dumitale.

— Sunt adânc recunoscător majestăţii sale pentru această dovadă de încredere...

Pregătindu-se să plece, Hikmat Isfahani întinse mâna lui Hakimulimulik :

— La revedere, dragul meu !

Reţinându-i mâna, ca şi când şi-ar fi amintit întâmplător de ceva, Hakimulimulik spuse linguşitor :

— Sufleţelul meu ! Ochii mei ! — Ai o moşie în Mazandaran ?

La auzul acestor cuvinte, Hikmat Isfahani se încruntă.

— Da am, şi ?

— Majestăţii sale i-a plăcut atât de mult încât şi-a exprimat dorinţa s'o cumpere.

Hikmat Isfahani, care cunoştea adevăratul înţeles al cuvântului „s'o cumpere", nu se putu stăpâni :

— Ticălosule ! De ce-mi baţi capul cu verzi şi uscate ? Trebuia să-mi spui asta dela început ! Luaţi-o ! Jefuiţi-mă ! Jupuiţi-mă !

Spunând acestea, Hikmat Isfahani ieşi glonţ din cameră, dar nu făcu nici câţiva paşi şi se opri. Înţelese că nimic nu-i va mai putea scăpa moşia din Mazandaran, indignarea şi ocările lui vor da cel mult încă un prilej „şobolanului palatului" să-l încondeieze în ochii şahului.

Se întoarse înapoi şi spuse cu un zâmbet smerit, înnăbuşindu-şi mânia :

— Şi averea şi viaţa noastră aparţin în întregime majestăţii sale. Chiar mâine o să trimit actul...

Şi ieşi ca o furtună.

12

Evenimentele internaţionale se desfăşurau vijelios. Ele aduceau lumii necontenite surprize. După ce cotropise Polonia, părea că incendiul, izbucnit în răsăritul Europei, începe să se potolească. In realitate abia începea să se întindă.

Cercurile conducătoare ale Angliei, care aruncaseră pe polonezi în foc şi în ceasul de cumpănă îi trădaseră şi îi părăsiseră, erau acum pe cale să jertfească Franţa şi, după toate semnele, se aflau în căutarea unei noi victime pe care s'o arunce în gura monstrului nesăţios. Văzând că planurile lor de a asmuţi Germania împotriva marii Uniuni Sovietice se spulberaseră, nu se dădeau înapoi să-i ofere Europa, bucată cu bucată.

In faţa acestor evenimente istorice regimul, care se menţinea de cincisprezece ani în Iran datorită despotismului lui Reza-şah şi care părea multor iranieni de neclintit şi veşnic, pârâia din toate încheieturile. In conştiinţa tuturor încolţea încetul cu încetul şi prindea rădăcini gândul unei apropiate prăbuşiri a regimului intrat în descompunere. Şi numai teama, răspândită în toate păturile societăţii iraniene de teroarea deslănţuită tot mai făţiş şi mai sălbatec de guvern, împiedica într'o anumită măsură pe fiecare să-şi mărturisească această convingere.

Hikmat Isfahani făcea şi el parte din rândurile celor care doreau răsturnarea absolutismului lui Pehlevi, dar gândul că această răsturnare ar zdruncina şi temeliile regimului social, pe care era clădit acest absolutism, îl îngrozea.

El îşi dădea seama că lupta împotriva sângerosului regim al lui Pehlevi va lua fără doar şi poate forma unei revolte obşteşti, şi instinctul de conservare îl îndemna nu numai să se abţină dela orice acţiune împotriva acestuia ci, dimpotrivă, să caute să se apropie de tiran şi să-l susţină. Ştiind că e mult mai bine să dai câteva moşii lui Pehlevi, decât să ţi se ia toate, era gata să suporte orice sacrificiu.

In ultimul timp, această convingere a lui se întărea tot mai mult. Reflectând la victoria mişcării populare de eliberare naţională din Letonia, Lituania şi Estonia, ajungea la concluzia că este absolut necesar ca guvernarea despotică a lui Reza-şah să fie consolidată prin toate mijloacele.

Broşura „Vrem lucru, pâine şi libertate!" îi căzu în mâini tocmai în momentul când evenimentele mondiale îl neliniştea mai mult ca oricând.

„Drace ! își zise el. Noi dormim și apa ne-a ajuns la gură ! E gata să ne înghită. Ideile astea dăunătoare, în stare să întoarcă pe dos întreg Iranul, trebuesc smulse din rădăcini și arse ! Nu există altă cale !".

Era încă muncit de aceste gânduri când fu chemat la telefon de Hakimulimulik. Voind să i-o ia înainte, Isfahani spuse :

— Domnule vizir, țin să anunț pe luminăția ta că în ce mă privește, totul este gata. Stărue, te rog, pe lângă majestatea sa să nu mă refuze și în marea sa bunăvoință să primească din partea mea, ca un dar neînsemnat, moșia din Mazandaran !

— Pentru ce atâta osteneală ? Dumneata ne îndatorezi, domnule Hikmat Isfahani ! — mieună Hakimulimulik. — Dar nu despre asta voiam să-ți vorbesc. Majestatea sa are pentru dumneata o sarcină mai importantă. Și ieri am uitat să ți-o aduc la cunoștință.

„Ce i s'o mai fi năzărit !" își spuse Hikmat Isfahani, apoi cu glas tare, ascunzându-și emoția :

— Poruncește, noi suntem robii supuși ai majestății sale !

Când Hakimulimulik începu să-i vorbească despre broșură și-i aduse la cunoștință ordinele lui Reza-șah cu privire la deslănțuirea unei campanii de presă împotriva răzvrătiților, Hikmat Isfahani răsuflă ușurat.

— In ce privește gazeta noastră, fiți liniștiți ! — răspunse el. — Vom scrie așa cum trebue. Poate scoatem chiar astăzi o ediție specială. N'aveți nicio grijă.

Hikmat Isfahani n'apucă să lase receptorul și să-l cheme pe Sofi Iranperest, când i se anunță vizita lui *mister* Harold. Bogătașul își întâmpină prietenul pe scară, cu o adâncă plecăciune.

— Nu știți ce fericit mă face vizita dumneavoastră, *mister* Harold ! Ce cinste ! Poftiți vă rog ! Poftiți !...

Mister Harold îi aducea veşti bune în domeniul negoțului. Il înștiință că se expediase din America, pe numele lui, un lot de mașini, cantități mari de zahăr și de produse industriale, și că prețurile la lână și fructe uscate, propuse de el, fuseseră primite de americani.

— Țara noastră este generoasă în comerț, — adăugă *mister* Harold. — Ea se arată nespus de mărinimoasă

față de țări înapoiate ca a dumneavoastră, care au nevoie de ajutorul nostru.

— Vă suntem foarte recunoscători, *mister* Harold,— îi răspunse Hikmat Isfahani cu o nouă plecăciune. — Toate nădejdile noastre de viitor le punem în țara dumneavoastră. O țară atât de săracă și slabă ca a noastră nu s'ar putea juca de-a baba oarbă cu puternicii noștri vecini, fără prețiosul dumneavoastră sprijin.

— Cu mine să nu faci pe diplomatul, domnule Hikmat Isfahani! — zâmbi *mister* Harold. — Să vorbim deschis: nu cu vecinii, ci cu vecinul. Vă e frică de Soviete, nu-i așa?...

— Allah să vă blagoslovească, *mister* Harold! Dacă e să vorbim drept, așa este. De beleaua asta nu poți să scapi nici cu ascunsul, nici cu emigrarea.

— Nu este nevoie nici să vă ascundeți, nici să emigrați. Trebue să rămâneți dârji pe loc și să luptați. Ați văzut broșura asta care îndeamnă la răzvrătire?

— Am văzut-o.

— Atunci treceți și dumneavoastră la fapte. Strigați în gura mare să se audă în lumea întreagă, pe toată planeta! Cereți ajutor! Trâmbițați pretutindeni că bolșevicii vor să distrugă un stat mic, slab, lipsit de apărare. Ne veți da astfel prilejul să vă sărim în ajutor.

Hikmat Isfahani, care era obișnuit să-l înțeleagă pe *mister* Harold dintr'o singură vorbă, se grăbi să-i răspundă:

— Vom face tot ce putem, *mister* Harold!... Chiar la prima ședință a medjlisului voi ține un discurs care va zgudui toată țara, și întreg poporul se va ridica în picioare. Imi voi chema coreligionarii la *djihad,* la războiul sfânt: „Musulmani, ridicați-vă, rușii vor să ne pângărească religia". Voi ridica drapelul verde al profetului! „Mântuiți-ne, prieteni americani, de ateii bolșevici!..."

In ușă se ivi capul lui Sofi Iramperest. Văzându-l pe *mister* Harold, el voi să se retragă, dar Hikmet Isfahani îl strigă:

— Intră, intră ! Ai face bine să auzi ce spune prietenul nostru, — îi spuse el cu dispreț. — Nu meriți pâinea pe care o mănânci...

— Ce vrea să spună domnul ? — întrebă Sofi Iranperest plecând respectuos capul.

— Despre ce aș putea vorbi, om vrednic de plâns ? N'ai văzut cărțulia asta ? N'ai priceput că a fost scrisă la ambasada sovietică ? Nu vezi că Moscova se amestecă în treburile noastre ? Și dacă vezi, cum poți sta liniștit și mut ? Eu cheltuesc cu ziarul un sac de bani pe lună ! Unde-ți este capul ? Unde sunt articolele inteligente de care ar fi nevoie ?

Sofi Iranperest stătea smirnă, cu gâtul lui lung întins, și-și asculta stăpânul, clipind din ochi și încuviințând din cap.

Intervenția lui *mister* Harold în discuție, îl scuti de alte dojeni.

Sfătuindu-se, cei doi prieteni căzură de acord că nu era cazul să scoată o ediție specială, fiindcă ar fi putut da naștere la interpretări greșite din partea cititorilor. Era mai bine ca în numărul de a doua zi al ziarului „Seda" să apară un articol special, care să înfiereze atât broșura, cât și pe autorii ei.

Astfel, Sofi Iranperest fu vremelnic iertat.

Indreptându-se buimăcit și lac de sudoare spre redacție, Sofi Iranperest îl întâlni pe Kurd Ahmed :

— Iarăși m'a făcut de două parale patronul, — spuse el mâhnit. — A turnat pe capul meu un hârdău cu noroi !

Înțelegând că Sofi Iranperest simțea nevoia să-și verse focul, Kurd Ahmed îl luă de braț și-l trase după dânsul.

— Aici sunt mii de urechi și nu e locul pentru discuții de acest soi ; mai bine hai la mine...

Când ajunseră în biroul lui Kurd Ahmed, acesta închise ușa cu cheia și ațintì asupra lui Sofi Iranperest privirea sa de vultur.

— Și pentru ce te-a ocărît iarăși patronul ?

— Toată campania asta este stârnită de americani și de englezi. Pe domnii dela noi, nici de atâta lucru nu-i taie capul ! — spuse Sofi Iranperest, povestind lui

Kurd Ahmed vizita lui *mister* Harold. Apoi, speriat de propriile lui cuvinte, se uită repede împrejur. — Dragul meu, — ridică el rugător ochii spre Kurd Ahmed.— Eu ţi-am spus toate astea numai pentru dumneata şi nădăjduesc că vor rămâne între noi.

— Parcă dumneata nu eşti încredinţat de asta! Doar mă cunoşti!...

— In tot oraşul nu există un om adevărat afară de dumneata! Toată lumea ştie că nu eşti în stare să faci vreun rău cuiva ca să-ţi asiguri un culcuş mai bun.

— De asta nici să nu te îndoeşti! — spuse hotărît Kurd Ahmed.

Când Fridun se înapoie dela universitate, gazda îl vesti că-l aşteaptă Kurd Ahmed.

— Ce vă aduce la mine? — întrebă emoţionat Fridun, intrând în cameră, neliniştit de această vizită neaşteptată. — S'a întâmplat ceva rău?

— Dimpotrivă, totul merge bine! Manifestul şi broşura noastră au răscolit toată societatea. Nu se vorbeşte decât despre ele. Apelurile noastre au trezit nădejde în popor şi au băgat spaima în cercurile conducătoare, care nu ştiu ce să creadă.

La rândul lui, Fridun îl puse la curent cu impresia produsă de manifest şi de carte în lumea studenţească.

— Avem mulţi adepţi printre studenţi. Ei cunosc adevărurile despre care vorbeşte broşura noastră şi toţi sunt convinşi că autorii ei au scris-o cu gând curat. Atacurile de rea credinţă ale presei nu trezesc în ei decât indignare. Un student din Fars s'a apropiat de mine în recreaţie şi, arătându-mi ziarul „Seda", mi-a şoptit la ureche: „Dece scriu stăpânii noştri lucruri pe care nici nebunii nu le cred?..."

Gazda îi vesti că venise Kerimhan Azadi cu Aram Simonian. Aceştia intrară tot atât de emoţionaţi şi însufleţiţi ca şi Fridun. Bucuria lor era mulţumirea celor ce-şi văd cu ochii roadele muncii.

— Prieteni, — prinse a grăi Fridun, plin de seriozitate, — trebue să începem numaidecât lupta împotriva calomniilor mârşave. Lacheii despotismului s'au hotărît să folosească obişnuita lor armă. Cum vorbeşte cineva

despre libertate, e declarat spion al ruşilor. Ei ţipă că broşura noastră a fost scoasă de ambasada sovietică. Oricât de caraghioase ar fi scornelile astea sfruntate, ele pot avea totuşi o înrâurire asupra oamenilor.

— Asta e drept ! — fu de părere şi Kurd Ahmed. — Să răspundem măscocirilor calomnioase ale cercurilor conducătoare cu înţelepciunea lui Saadi : „Poţi oare să te ridici împotriva soarelui, numai fiindcă lumina lui îl supără pe liliac ?".

Bucuria străluci până şi în ochii lui Kerimhan Azadi, în care mocnea de obicei tristeţea.

— In timpul deportării, — spuse el, — am cunoscut un vechi luptător pentru eliberarea poporului. Când a închis ochii pe vecie, a rostit : „De vreme ce se află pe lume Sovietele, toate ţările, toate popoarele vor dobândi într'o zi lumina acestui soare şi se vor bucura de ea !" Iată izvorul pismei şi urii despoţilor şi a reacţionarilor faţă de Soviete !...

Kurd Ahmed povesti tovarăşilor săi tot ce aflase despre întrevederea lui Reza-şah cu ambasadorul englez şi cu cel german.

— Nu este o taină pentru nimeni că atât conducătorii Angliei cât şi cei ai Americii sunt duşmanii libertăţii şi independenţei Iranului. Propun deci ca cel de al doilea număr al broşurii noastre să fie închinat acestei chestiuni. Atât timp cât guvernul iranian va cânta în struna nemţilor, englezilor şi americanilor, şomajul, sărăcia şi lipsa de drepturi vor fi la noi fenomene obişnuite. Atâta timp cât societatea petroliferă anglo-iraniană, ambasada şi reprezentanţa comercială americană vor fi adevăraţii stăpâni ai situaţiei din Iran, în ţara noastră nu se va putea duce o viaţă omenească.

Prietenii stabiliră pe loc conţinutul celei de a doua broşuri.

Kerimhan Azadi se angajă să scrie un articol despre felul şi mijloacele prin care societatea petroliferă anglo-iraniană conduce politica guvernului. Lui Kurd Ahmed i se dădu sarcina să scrie un articol despre venalitatea marilor demnitari din aparatul de stat iranian, vânduţi capitalului străin.

— Începând chiar cu șahul, toți demnitarii, toți feudalii și comercianții de vază depind de capitaliștii americani, englezi și germani, — își dezvolta Kurd Ahmed de pe acum ideile de bază ale viitorului său articol. — Comerțul, creditele, împrumuturile, materiile prime, mașinile — totul îi leagă pe unii de alții, așa cum carnea este legată de oase. Dacă o doresc, reprezentanții acestor state străine pot într'o singură zi să transforme în cerșetor pe cel mai bogat negustor din țara noastră. Și bogătașii noștri știu foarte bine acest lucru.

Prietenii discutară apoi amănuntele creării unei organizații puternice și active.

— Trebue să avem pretutindeni oamenii noștri, încercați și curajoși, — spunea Fridun. — Trebue să fim necontenit în mijlocul țăranilor, muncitorilor, oamenilor nevoiași și să recrutăm din rândurile lor forțe noi pentru organizația noastră.

Kerimhan Azadi luă asupra sa organizarea muncitorilor, iar munca de luminare printre țărani fu lăsată pe seama lui Kurd Ahmed.

Kerimhan Azadi le vorbi și despre tovarășul său de pușcărie și deportare, Gusein Mahbusi, făgăduindu-le să-l aducă la următoarea întrunire.

— Odată cu lărgirea organizației trebue însă să ne mărim și vigilența, — adăugă Fridun, după o clipă de gândire.

— In privința lui Mahbusi puteți fi liniștiți, — răspunse Kerimhan Azadi. — Am pătimit împreună în închisoare și în deportare. E un om pe deplin verificat!

Cineva bătu la ușă. Fridun deschise și rămase mirat: șoferul Șamsiei îi aducea un bilețel.

— Hanum așteaptă răspunsul dumneavoastră! — spuse șoferul, predându-i plicul.

Biletul nu avea decât două rânduri:

„Profesore, iartă-mă că te deranjez. Te rog să treci pe la mine pentru o oră. Te aștept. Șamsia".

Fridun căzu pe gânduri. In primul moment, vru să nu se ducă și să întrerupă orice legături cu Șamsia, dar își spuse că lucrul acesta ar da loc la comentarii de prisos și la bănuieli.

Rugându-l pe şofer să aştepte jos, îşi schimbă repede hainele şi, luându-şi rămas bun dela tovarăşi, ieşi. Pe scară se lovi de Riza Gahramani, care văzuse la poartă automobilul bine cunoscut.

Dând bună ziua prietenului său, Gahramani îi aruncă o privire cercetătoare.

— Iar într'acolo ? Mi se pare că odrasla lui Hikmat te joacă pe degete ?

— N'avea grijă, dragul meu ! — răspunse Fridun şi-i aminti versurile lui Saadi.

Potrivnicii nu ştiu nici ei ce le-ar prii,
Iar cei ce ştiu ce vor, tac parcă muţi ar fi.

— Noi nu suntem duşmani de acest soi ! — adăugă Fridun. — Noi ştim bine şi ce vrem, şi pe ce căi se dobândeşte ceeace urmărim.

Strânse puternic mâna lui Gahramani şi fugi în stradă.

Petrolul iranian rămânea pentru ambasadorul american şi pentru *mister* Harold o nucă pe care nu puteau defel s'o spargă. Petrolul din sud era în mâinile englezilor, care zădărniceau toate încercările americanilor de a ajunge până la el. Fără a renunţa la ideia de a-i înlătura în cele din urmă pe englezi şi de a pune ei mâna pe petrol, americanii îşi dădeau totuşi seama că va trebui timp ca să-şi ajungă scopul. Deaceea îşi îndreptau din ce în ce mai stăruitor privirea spre nord, spre regiunile petrolifere situate la frontiera cu Uniunea Sovietică.

In ceeace-l privea, *mister* Harold era de părere că, punând mâna pe ţinuturile petrolifere din nordul Iranului, americanii ar omorî dintr'o singură lovitură nu doi, ci trei iepuri. In primul rând, ar ajunge deţinătorii unor bogate zăcăminte ; în al doilea rând, ar avea prilejul să construiască baze militare de-a-lungul întregii frontiere sovietice, aproape la porţile oraşului Bacu : în al treilea rând, începând să exploateze petrolul din nord, ar constitui o puternică concurenţă pentru societatea petroliferă anglo-iraniană, ceeace trebuia să le

înlesnească și drumul spre acapararea petrolului din sud.

Ambasadorul împărtășea pe deplin această părere a lui *mister* Harold.

— Desigur că Rusia și Anglia mai au încă sfere de influență în Iran, — spusese el odată, după ce ascultase argumentele lui *mister* Harold. — America însă, trebue să predomine.

De aceeași părere era și *mister* Harold care credea morțiș că America este chemată să conducă nu numai Iranul, ci întreaga lume. El socotea politica lui Roosevelt, președintele Statelor Unite, inadmisibil de „blândă", iar pe președinte drept un idealist inveterat, căzut într'un sentimentalism senil.

Mister Harold nu se îndoia că o astfel de politică „idealistă", putredă — cum spunea el — nu va putea face față puternicei influențe a băncilor și monopolurilor americane, și că foarte curând avea să fie înlocuită printr'o „adevărată" politică.

Și atunci, lumea întreagă va fi nevoită să se supună voinței Americii.

Cât despre pretențiile lui Hitler la dominația mondială, *mister* Harold le considera lipsite de orice bază materială, un simplu donchișotism. Pe de altă parte, însă, planurile acestui besmetic aveau — din punctul de vedere al lui *mister* Harold — și o latură pozitivă: Hitler pregătea într'un fel terenul pentru viitoarea dominație mondială americană.

Pentru moment însă, studiind materialele referitoare la petrolul din nordul Iranului, *mister* Harold se lovea mereu de o piedică ce stătea de-a-curmezișul năzuințelor americane; tratatul sovieto-iranian din anul 1921.

In același an, 1921, societatea americană „Standard Oil" încheiase cu guvernul iranian un tratat de concesiune pentru prelucrarea și exploatarea petrolului din Horasan, Gorgan, Mazandaran, Ghilian și Azerbaidjan. Dar nu se împlinise încă anul și guvernul iranian fusese nevoit, potrivit tratatului încheiat cu Uniunea Sovietică să anuleze această concesiune. Americanii nu se dăduseră însă bătuți.

In 1923, societatea americană „Sinclair" izbutise să obţină dela guvernul iranian încheierea unei noi convenţii cu privire la exploatarea aceloraşi regiuni petrolifere, dar aplicarea acestei convenţii fusese, până la urmă, şi ea împiedicată de tratatul sovieto-iranian din anul 1921.

In 1937, societatea americană „Delaware" obţinuse şi ea autorizaţia guvernului iranian de a exploata acel petrol, dar, la stăruinţa Guvernului Sovietic, care se sprijinea pe acelaşi tratat din 1921, şi această autorizaţie rămăsese numai pe hârtie. Acum însă, lui *mister* Harold i se părea că sosise momentul ca problema petrolului din nordul Iranului să fie deslegată, ceeace avea să pună Iranul sub deplina dependenţă a Americii.

Şi iată că aceiaşi miniştri care primiseră de curând pe ambasadorul englez şi pe *mister* Thomas, salutau sâmbătă, la ora trei după masă, în acelaşi palat şi cu aceeaşi slugărnicie pe ambasadorul american şi pe *mister* Harold.

Iar americanii se purtau cu miniştri, aşa cum s'ar purta, desigur, omul de astăzi cu strămoşul lui din peşteră, dacă acesta s'ar ivi deodată din adâncul veacurilor.

Pentru ei, din punct de vedere al dezvoltării intelectuale, toţi iranienii, fără excepţie, se aflau încă în faşă. Deaceea, atitudinea lor faţă de aceştia era a unor dascăli chemaţi să înveţe pe nişte copii să scrie şi să citească.

Americanii credeau deasemeni că, întocmai cum şcolarul care a învăţat numai cele patru operaţiuni de aritmetică nu poate pricepe singur regulile algebrei şi ale geometriei, tot aşa şi iranienii nu sunt în stare, fără ajutorul Statelor Unite, să-şi conducă statul, să se folosească de cuceririle ştiinţei şi tehnicei şi, în genere, să creeze condiţiuni de existenţă demne de om. Intre ei, americanii îi numeau pe iranieni „copii mari".

Atitudinea ambasadorului şi a lui *mister* Harold faţă de ministrul afacerilor străine şi de ministrul palatului era pe măsura acestei păreri.

Cât despre viziri, obișnuiți să se închine în fața anglo-saxonilor ei îi conduseră pe oaspeți în salonul lui Reza-șah, cu temeneli adânci.

Reza-șah se ridică în întâmpinarea lor cu aceleași semne de respect, căutând să-și îndulcească printr'un zâmbet fața posomorîtă, cu pielea galbenă ca pergamentul. Se interesă apoi îndatoritor de sănătatea ambasadorului.

— Sub înalta ocrotire a majestății voastre, niciun american nu se simte prost în Iran, — răspunse zâmbind ambasadorul.

— Noi avem pentru americani o deosebită stimă și dragoste. Vreau să cred că nu vă îndoiți de acest lucru!

După acest schimb de politeță, ambasadorul intră de-a-dreptul în miezul chestiunii care-l interesa.

— Tocmai pentrucă nu ne îndoim de aceasta, am venit să propunem majestății voastre o strânsă prietenie și alianță, în acest moment când viața politică se complică foarte mult, atât în Iran cât și în restul lumii. Dar prețul acestei alianțe și prietenii va fi acordarea tuturor înlesnirilor necesare îndeplinirii marilor țeluri urmărite de țara noastră. De pildă, cum am putea noi să ne împăcăm cu faptul că în Iran se pierd sub pământ bogății incalculabile? Mă refer la petrolul dumneavoastră din nord. V'ați gândit vreodată ce valoare ar reprezenta el în mâini dibace și cu experiență!

Reza-șah căzu pe gânduri.

— Dar, domnule ambasador, dumneavoastră știți că...

Mister Harold îl întrerupse:

— Desigur că știm. Majestatea voastră se gândește la tratatul ruso-iranian din 1921. Dar mai trebue oare să amintim că acest tratat este o pură formalitate și că în actualele împrejurări el are un caracter cu totul convențional? Cerințele vremurilor și evenimentele de fiecare zi reduc de multe ori la zero angajamentele internaționale, chiar dacă oficial ele n'au fost anulate..

Reza-șah se ridică. Odată cu el se ridicară și miniștrii și oaspeții. Apropiindu-se de o masă, el desfășură o hartă geografică făcută sul și, fără un cuvânt,

cu o mişcare plină de înţeles, arătă teritoriul Uniunii Sovietice, care se întindea dela Marea Caspică până la Oceanul Ingheţat de Nord, din Extremul Orient până la Marea Baltică. Mâna i se opri deasupra Iranului.

— Cum ar putea să înfrunte micul nostru Iran o asemenea putere? — spuse el plângăreţ.

Ambasadorul se aştepta la acest răspuns. Dar ştia tot atât de bine că avea argumente la auzul cărora şahul nu va mai pregeta să primească toate propunerile.

— Rog pe majestatea voastră să aibă în vedere că, dacă va fi necesar, întreaga forţă a Americii va fi de partea Iranului, — spuse el uitându-se la Reza-şah, care tot mai ţinea mâna pe hartă. — Forţa militară şi cea economică... Profit de altfel de acest prilej ca să comunic majestăţii voastre că departamentul de stat a dat aprobarea să se cumpere din Iran, la preţurile cerute de guvernul majestăţii voastre, stafide, piele, lână şi tutun în valoare de un milion de dolari.

Cutele de pe faţa şahului se netezira puţin. Pe obrazul galben apăru o expresie de mulţumire. Observând această schimbare în dispoziţia majestăţii sale, ambasadorul continuă:

— In afară de aceasta, America îşi dovedeşte întreaga ei bunăvoinţă arătându-se gata să vă acorde, în condiţiunile cele mai avantajoase, un împrumut considerabil. Cât despre tratatul sovieto-iranian din anul una mie nouă sute douăzeci şi unu, eu l-aş considera...

Ambasadorul se opri, ca şi cum ar fi căutat expresia potrivită. Dar Reza-şah îi întregi gândul:

— Desigur, domnule ambasador, când există bune intenţii reciproce, se poate găsi întotdeauna o soluţie.

Mister Harold zâmbi. Ambasadorul reluă:

— Şi eu cred la fel, majestate! Intre timp vom începe lucrările de cercetare în regiunile de nord, dar operaţiunea trebue să aibă caracterul unor cercetări ştiinţifice — cred că niciun stat din lume nu ar putea ridica obiecţiuni împotriva unor lucrări ştiinţifice.

— Fireşte ; este o îndeletnicire paşnică şi mai uşor de acceptat de toată lumea. Pentru noi însă, domnule ambasador, ceeace importă este să ajungem la o deplină înţelegere.

— Rog pe majestatea voastră să ia încă odată în considerare că fiecare puţ săpat în ţinuturile de nord, fiecare sondă ridicată de noi, va apăra Iranul de amestecul străinilor şi va face ca legăturile noastre politice şi economice să fie cât mai trainice.

După ce îl ascultă cu luare aminte pe ambasador, Reza-şah se întoarse către miniştrii săi.

— In termen de cinci zile să pregătiţi cu reprezentanţii domnului ambasador, convenţiile de bază cu privire la exploatarea petrolului în provinciile de nord.

Şi miniştrii făcură şi de data aceasta în faţa stăpânului lor o plecăciune de adâncă supunere şi respect.

Şamsia îl întâmpină pe Fridun în acelaşi parc în care cu câteva zile înainte, avusese loc serata. De data aceasta însă, aleiele umbroase erau pustii. Nici măcar slugile nu se arătau. S'ar fi zis că Şamsia le îndepărtase într'adins.

Lucrul acesta îi păru ciudat lui Fridun, care încerca în zadar să ghicească gândul fostei lui eleve.

Fata îl luă cu încredere de braţ şi se îndreptă agale cu el spre casă.

— Fără îndoială, te întrebi pentru ce te-am chemat ? Nu-i aşa ? — îl întrebă ea, uitându-se în ochii lui. — Vrei să-ţi spun chiar acum ?

— Cu cât o veţi face mai repede, hanum, cu atât va fi mai bine, — răspunse Fridun.

— Eşti nerăbdător, ca şi cum ai aştepta ca în faţa dumitale să se deschidă uşile unui templu ! — râse ea cu cochetărie, învăluindu-l cu privirea.

Părea că vrea să trezească în inima lui Fridun turburarea pe care se obişnuise să o socotească tributul firesc adus frumuseţii sale.

— Hanum, — răspunse Fridun, căruia nu-i scăpă această cochetărie, — nu vă ajunge oare dragostea a trei bărbaţi ? Pentru ce să mai aprindeţi şi a patra inimă ?

Şamsia nu-i răspunse; urcând treptele de marmoră ale terasei, deschise una din uşi şi-l pofti în salon.

La ferestrele înalte atârnau perdele grele de mătase, iar parchetul era acoperit, dela un perete la celălalt, cu un covor scump, kerman. In preajma fotoliilor moi de catifea vişinie, se aflau măsuţe de nuc lucioase, bine lustruite. In fundul salonului, Fridun zări un pian deschis.

Şamsia se lăsă leneş într'unul din fotolii şi arătă fotoliul alăturat lui Fridun, care se pregătea să asculte cu un sentiment nelămurit de stinghereală şi de nelinişte.

— Oricât de mult ar iubi o femeie, şi oricât de mult ar fi ea iubită, — reluă cu un suspin Şamsia, — va căuta întotdeauna să atragă atenţia oricărui bărbat... Altfel, la ce i-ar servi frumuseţea? Să nu crezi niciodată, Fridun, pe o femeie care ar încerca să nege acest lucru.

— Nu sunt de părerea dumneavoastră. O femeie nu îşi arată deschis simţămintele ei nici faţă de omul pe care îl iubeşte cu adevărat... Cu atât mai puţin ar putea să cocheteze cu un om care îi este indiferent.

— Dar cum se poartă îndrăgostiţii între ei?

— Nu ştiu, hanum! Eu n'am iubit încă niciodată! Dar cred că oamenii care se iubesc cu adevărat se stăpânesc şi nu-şi trâmbiţează sentimentele lor...

— Asta ar însemna să tacă şi să ofteze când sunt împreună şi când rămân singuri să viseze şi poate chiar să plângă, nu-i aşa? — îl întrerupse ironic Şamsia.

— Da, oarecum...

— Şi, după dumneata, asta este adevărata dragoste?

— Este, cel puţin, o dovadă de adevărată dragoste.

— In cazul ăsta, te felicit, domnule profesor! Fiindcă una din cele mai frumoase fete din capitală nutreşte pentru dumneata un astfel de sentiment.

Fridun o privi întrebător.

— Da, da! Nu te mira! — continuă ea. — Şi nu întreba cine este. N'am să-ţi spun. E mai bine ca această dragoste să rămână tainică! In felul acesta va fi şi mai aprinsă... Ghiceşte singur!

— La drept vorbind, nici nu țin să știu, hanum! — răspunse liniștit Fridun.

— Ei bine, atunci am să-ți spun despre cine e vorba, deși dumneata încerci să pari atât de nepăsător. Făgăduește-mi numai în schimb că nimic nu va știrbi prietenia noastră, care va continua ca mai înainte... Și că orice mi s'ar întâmpla, am să pot să te văd când voi avea nevoie de dumneata. Nu aștept nimic altceva dela dumneata. Îmi făgăduești?

— O astfel de făgăduință ar trebui să vă cer mai curând eu. Fiindcă sentimentele de prietenie ale oamenilor săraci sunt dela sine puternice și statornice.

— Foarte bine! Atunci iată: e vorba de fata căreia dumneata i-ai acordat atât de multă atenție la serata mea...

Fridun își aduse numaidecât aminte de Sudaba.

Privindu-l semnificativ, Șamsia adăugă:

— Din o mie de inimi care i se ofereau, ea s'a îndrăgostit de una singură.

— De cine? — întrebă cu surprindere Fridun.

— Firește că nu de mine!

Și Șamsia izbucni într'un râs zglobiu. Apoi continuă, din nou serioasă:

— Dac'ai ști ce se petrece cu biata fată. A început să vină la mine aproape în fiecare zi. Când aude pași în dosul ușii, tresare și se turbură. In sfârșit, într'o zi n'a mai putut să se stăpânească și m'a întrebat: „De ce nu vine niciodată pe aici profesorul tău, dragă Șamsia?" I-am răspuns că ești un tânăr serios, care stai toată vremea cu nasul în cărți. „Ți-a plăcut chiar așa de mult, dragă Sudaba?" S'a înroșit toată și mi-a răspuns: „Da, Șamsia, este un om cu suflet ales, e deștept și simplu". Atunci m'am hotărît să pun la cale o întâlnire între voi! Iată dece te-am chemat astăzi, dragă profesore.

Lui Fridun i se păru că Șamsia făcea toate acestea numai ca să se distreze, așa cum o fac deseori bogătașii trândavi.

— Doriți să vă dau un spectacol, hanum? — îi spuse el cu oarecare asprime. — Sunt gata să joc rolul pe care mi l-ați destinat, dar la urmă voi mărtu-

risi Sudabei-hanum că ați vrut să vă distrați pe socoteala ei...

— Și dece nu? Spectacolul ar fi foarte interesant: o principesă, fiică de ministru și un student sărac! Și încă fiu de țăran! — exclamă răutăcios Șamsia.

Fridun surprinse o licărire de gelozie în ochii ei și înțelese că Șamsia voia să se răzbune pe Sudaba fiindcă dansase în seara aceea cu Șahpur.

— Nu e frumos, hanum! — o dojeni el, — să vă răzbunați pentru atâta lucru... Credeam că în inima dumneavoastră nu ar putea încolți simțăminte atât de josnice!

Șamsia se înroși:

— Dar din partea ei e frumos să se joace cu viața mea?

Și își acoperi fața cu mâinile.

— Dacă sentimentul dumneavoastră este serios, — căută s'o liniștească Fridun, — toate astea sunt nimicuri, pentrucă adevărata dragoste nu cunoaște înșelăciune. Când două inimi tinere sunt legate de o dragoste adevărată, poate oare să le înrâurească astfel de nimicuri, dragă Șamsia-hanum?

Dar cuvintele lui părură s'o rănească și mai adânc. Își plecă, copleșită, capul. Fridun o vedea pentru prima oară într'o stare sufletească atât de puțin potrivită cu firea ei plină de vioiciune.

— Tocmai asta-i întrebarea, dragă profesore, — șopti fata. — Este oare vorba de dragoste adevărată?... sau de simplă distracție a unui vlăstar de viță regească?

Și izbucnind în plâns, ieși din cameră.

Fridun se uita la draperiile grele, la mobila minunată, la desenele alese ale covorului și se gândea la chinurile și suferințele care se ascund uneori sub acest lux... In salonul acesta parfumat se simțea ca într'o cușcă... Se sculă aproape fără să vrea și deschise o fereastră.

— Ah! Sudaba-hanum! — auzi dintr'odată glasul Șamsiei. — Bine ai venit, draga mea!

— Mă tem să nu te plictisesc Șamsia, deși îmi spui că sunt bine venită.

— Cum poţi vorbi astfel, Sudaba ? Sunt, dimpotrivă, foarte bucuroasă !

Şi fetele intrară în salon.

Fridun se ridică în întâmpinarea lor. Pe faţa Sudabei se zugrăvi o adâncă turburare.

Se aşezară cu toţii. Fridun se uită pe furiş la Şamsia. Deşi plânsese cu câteva clipe mai înainte, nu mai rămăsese nici urmă din lacrimile şi mâhnirea de adineauri ; avusese timp să se spele, să se pudreze şi să-şi facă buzele.

— Cum te simţi ? — o întrebă Şamsia pe prietena ei. — Ce face tatăl tău ?

Nici în expresia feţei, nici în glasul ei, Fridun nu putu deslusi vreun semn de pornire împotriva Sudabei.

— Mulţumesc ! Suntem amândoi sănătoşi. Dar în ultimele zile tata a fost foarte necăjit...

— Dar ce s'a întâmplat ?

— Cu siguranţă că ai auzit, dragă Şamsia, de noua organizaţie subversivă ? Tata mi-a arătat chiar broşura pe care au scos-o. E îngrozitor. Majestatea sa şi-a pierdut liniştea şi cere să i se găsească vinovaţii din pământ !

Vorbele acestea îl turburară pe Fridun ; avea deci putinţa să ştie ce gândesc cercurile dela palat despre acţiunile lui şi ale tovarăşilor săi şi, mai ales, să afle ce măsuri urmau să fie luate împotriva „criminalilor". Il interesa însă şi părerea Sudabei.

— Dumneavoastră aţi citit această carte revoltătoare, hanum ? — o întrebă el.

Sudaba ridică spre el ochii ei limpezi, expresivi.

— Da, am citit-o ! — spuse ea simplu. — Trebue să recunosc că este scrisă cu multă îndrăzneală, dar personal o găsesc foarte interesantă. Logica ei este atât de puternică, încât mi-e teamă că, citind câteva cărţi de felul acesta, poţi într'adevăr să-i înţelegi pe bolşevici !

Ochii fetei scânteiară şi atitudinea ei căpătă o clipă un aer provocator.

— Dacă această carte este scrisă de oameni dela noi, fără vreun amestec străin, — continuă ea, şi vocea îi

tremura ușor, — eu îi socotesc pe aceștia eroi. Fiindcă sunt sigură că lucrând la ea, ei se și vedeau cu ștreangul de gât. Nu este acesta eroism ?

— Iertați-mă, hanum, — spuse Fridun vrând să-i cunoască până la capăt gândurile. — Dumneavoastră căutați eroismul printre trădătorii patriei ?

— Ce numiți dumneavoastră trădător de patrie ? — răspunse Sudaba, privindu-l cu îndrăzneală. — Am spus doar din capul locului : cu condiția să nu se fi vândut străinilor. Cetățenii nu sunt de loc obligați să gândească la fel cu conducătorii. Nu fiți atât de nedrept față de oamenii aceia... Sau poate și dumneavoastră visați un post de ministru ?

— Nu, hanum, eu nu sunt bun de ministru !

— Dece ? După câte văd, judecați la fel ca și ei.

— Inima mea nu este făcută pentru această funcție. Mi-e teamă că ajungând ministru, aș îndulci soarta criminalilor pe care chiar și dumneavoastră îi numiți eroi...

— Se prea poate, domnule profesor, ca atunci să nu se mai găsească în toată țara niciun criminal. Aseară am avut o discuție aprinsă cu tata. El spune că toți inițiatorii acestei acțiuni trebuesc prinși și spânzurați. Iar eu i-am spus pe față că ar însemna să-și păteze mâinile cu sângele unor nevinovați. Am avut chiar curajul să adaug că nu cred că va izbuti să-i prindă... „După cât se vede, par destul de inteligenți și prevăzători. Oamenii de acest fel nu cad ușor în capcană". Și apoi i-am mai spus : — „cugetă mai mult la cele scrise de ei, și poate ai să găsești și dumneata că în multe, foarte multe privinți au dreptate..."

— Și ce v'a răspuns tatăl dumneavoastră ?

— Mi-a spus că am înnebunit și că îmi dă două zile ca să-mi scot din cap prostiile astea... Altfel, voi sfârși la fel ca „banditii" aceia.

Fridun se uita uimit la chipul expresiv al acestei fete atât de elegant îmbrăcată. Ochii ei erau plini de lumina lăuntrică a unui cuget curat. Încă de când auzise povestea vieții ei, începuse s'o privească cu respect ; acum însă simțea trezindu-se în el, un interes viu și o caldă simpatie. Oricât de naivă putea să pară

judecata ei, pornea dintr'o puternică convingere şi era rodul unui cuget independent şi îndrăzneţ. Prietenia cu Sudaba putea fi folositoare cauzei căreia îşi închinase viaţa.

— Da, — continuă să vorbească fata, — cu cât m'am gândit mai bine, cu atât m'am convins mai mult cât adevăr conţine acea broşură. In ţara noastră nu există un trai demn de om. Bineînţeles, eu n'am fost la ţară şi nu ştiu ce se întâmplă în uzine şi fabrici. Nu cunosc nimic din viaţa muncitorilor şi a ţăranilor... Dar, înapoindu-mă acasă după o plimbare prin oraş, nu pot sta şi mânca liniştită. Îi văd mereu în faţa ochilor pe cerşetorii flămânzi, schilozi, desculţi, goi, care mişună pe străzile Teheranului!

— De lucrul acesta suntem cu toţii vinovaţi... Unul — mai mult, altul — mai puţin, dar fiecare în raport cu situaţia şi averea sa... Iar unii îşi ascund adevăratul lor fel de a fi şi de a gândi şi este greu să ştii cât preţuesc prin ei înşişi.

— La mine faceţi aluzie? — îl întrebă ea cu o vie curiozitate. — Dar presupun că ştiţi şi dumneavoastră ca toată lumea, ceeace, dealtfel, eu nu preget să recunosc deschis şi anume că nu sunt adevărata fiică a vizirului! Şi dacă vreţi să ştiţi ceva mai mult, domnule profesor, vă rog să credeţi că nu îmi pare deloc rău! — încheie cu mândrie Sudaba.

Fridun fu stingherit şi se căi că atinsese fără să vrea punctul ei vulnerabil.

— La rândul meu vă mărturisesc, — spuse el cu blândeţe, — că, în ce mă priveşte, nu socotesc acest lucru drept o scădere, ci, dimpotrivă, drept o calitate a dumneavoastră!

— Adevărat? — întrebă ea gravă. — Dar dumneavoastră sunteţi într'adevăr ceeace păreţi?

— Oamenii muncii nu ştiu să se deghizeze, hanum; nu au nici timp, nici interes s'o facă.

Sudaba îl privi cu stimă şi afecţiune.

— Sunteţi cu adevărat sincer, domnule profesor? In seara în care v'am cunoscut, v'am observat tot timpul cu multă luare aminte. Felul de a vă purta, de a vorbi, întreaga dumneavoastră atitudine semăna atât

de puţin cu tot ceeace ne înconjoară de obicei ! Sinceritatea şi îndrăzneala dumneavoastră m'au apropiat mult de dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, hanum. Şi eu sunt bucuros să descopăr la dumneavoastră o judecată limpede şi o inimă bună, sinceră, lucru neobişnuit la fiica unui demnitar.

— Nădăjduesc să mai stăm de vorbă şi încă foarte des ! Nu-i aşa ? Vreţi să-mi daţi agenda dumneavoastră ?

Fridun îi întinse carneţelul şi Sudaba însemnă ceva în el.

— Puteţi să-mi telefonaţi, oricând doriţi... — îi spuse ea înapoindu-i-l.

Fridun îi mulţumi.

Şamsia, pe care discuţia aceasta mult prea serioasă o plictisise şi care ieşise între timp din salon, se înapoie cu o tavă încărcată cu dulciuri şi ceşcuţe cu ceai.

— Spune-mi, Sudaba, nu te-a obosit domnul profesor ? — întrebă ea cu o uşoară ironie.

Fridun se uită cercetător la Sudaba.

— Câtuşi de puţin, Şamsia-hanum, — răspunse ea simplu. — Dimpotrivă, îţi sunt recunoscătoare fiindcă l-am cunoscut datorită ţie... Asta-i tot ce-ţi pot spune !

Cu toate că toamna era în toi, în jurul amiezii soarele dogorea cu putere. Abia spre seară, când umbra caselor şi a copacilor se aşternea în întregime dela un capăt la celălalt al străzilor, puteai să respiri mai uşor. La Teheran, ca în toate oraşele orientale, când se apropia amurgul, străzile şi pieţele începeau să mişune de lume.

Calea Lalezar părea un furnicar.

La intrarea cinematografelor, reclame ţipătoare anunţau filmele cele mai noi, majoritatea americane.

Pe neaşteptate, din mulţime se desprinse o fată, care lui Fridun îi păru cunoscută. Fata era însoţită de o doamnă în vârstă.

Ajutând-o pe doamnă să se urce în automobilul care staţiona lângă trotuar, ea întoarse capul, şi Fridun o recunoscu : era Sudaba.

Şi ea îl văzuse. Se aplecă, îi şopti ceva doamnei, apoi veni în spre el.

— Bună seara, Sudaba-hanum! Ce întâlnire plăcută!

Ochii ei negri străluceau de bucurie.

— Dece nu v'aţi ţinut făgăduiala! — spuse dânsa. — Nu mi-aţi telefonat... Am aşteptat cu atâta nerăbdare. — Apoi adăugă zâmbind: — Dar să ştiţi că eu nu renunţ cu una cu două. E nevoie să vă reamintesc numărul telefonului meu?

— Nu m'am folosit de el fiindcă n'am îndrăznit să vă deranjez, — spuse Fridun.

Fata îl luă de braţ şi îl duse spre automobil.

— Veniţi să vă prezint mamei mele. O mamă ca a mea nu se găseşte în lumea întreagă. E un model de bunătate şi dragoste!...

Fridun vru să spună că toate fiicele gândesc acelaşi lucru despre mamele lor, dar aducându-şi aminte că — aşa cum aflase dela Şamsia — pentru Sudaba, mama ei era singurul izvor de mângâiere, tăcu.

— Măicuţă, îţi prezint pe domnul Fridun. E un compatriot de al tău!

Deşi uimea încă prin frumuseţe, mama Sudabei îşi păstrase fermecătoarea simplitate a ţărancei. Pe chipul ei nici urmă din obişnuita îngâmfare şi sfidare a soţiilor de demnitari. Avea un fel de a fi atât de firesc, de sincer şi de bun, cum nu întâlneşti decât în Azerbaidjan la femeile din popor.

— Cum, un compatriot? — se miră Fridun.

— Da, mama este azerbaidjană ca şi dumneavoastră, — zâmbi încântată Sudaba. — S'a născut şi a crescut în minunatul, în înfloritul Azerşehr. Mi-a vorbit atâta de frumuseţile patriei sale, încât am ajuns să cred că raiul trebue să se afle în acel ţinut.

— Hanum nu se înşeală. Dacă aţi vedea Azerşehrul, aţi recunoaşte că este cel mai minunat colţ din Azerbaidjan.

— Nădăjduesc să-l văd într'o zi, — spuse ea cu înţeles, dar Fridun nu pricepu tâlcul acestor cuvinte.

— Fata mea, poftеşte-l pe domnul Fridun pe la noi, — îi şopti Sudabei mama sa.

— Mama vă invită la noi.

— Vă mulţumesc. Voi veni neapărat!

Sudaba se urcă în automobil şi Fridun închise uşa.

Cotind pe calea Stambuli, tânărul se întâlni cu sertibul Selimi, care se despărţi de cei ce-l însoţeau, şi îşi continuă plimbarea alături de el. Din capul locului începu să-i vorbească despre evenimentele la ordinea zilei şi, firește, despre intensificarea expansiunii engleze şi americane în Iran.

— Sămânţa pe care o seamănă clica conducătoare dela noi, ca să fie pe placul americanilor, va da răsaduri otrăvitoare! Firește, deocamdată e greu de prevăzut ce o să se întâmple. Totul e în voia destinului, a soartei, a providenţei oarbe...

— Destin, soartă, providenţă... — zâmbi Fridun. — Să nu vă fie cu supărare, domnule sertib, dar cuvintele astea par nepotrivite pe buzele unui om atât de luminat ca dumneavoastră.

— Ai dreptate; dar dacă le rostesc nu înseamnă că şi cred în realitatea lor. Adevărul e că nu văd cum s'ar putea ieşi din această situaţie şi îmi dau foarte bine seama de neputinţa mea. Dumneata ştii ce sunt superstiţiile, prejudecăţile. Singura mângâiere a fricoşilor şi a ignoranţilor...

Lui Fridun îi veni să râdă de o autocritică atât de necruţătoare, dar din respect, se stăpâni. Ca şi cum ar fi ghicit, sertibul continuă:

— Cu părere de rău, trebue să recunosc că fac parte din cei ce sunt perfect conştienţi de imperfecţiunea vieţii noastre. Suntem însă nişte nenorociţi, fiindcă nu îndrăznim şi nici nu ştim cum s'o schimbăm. Şi de vreme ce nu ştiu ce-ar fi de făcut, înseamnă că sunt un ignorant.

— Dacă s'ar găsi în tot Iranul cel puţin o sută-două de oameni ca dumneavoastră, domnule sertib, ei s'ar putea uni şi, umăr la umăr, ar trasa calea care să ducă la însănătoşirea ţării!

— Dece să nu se găsească? Şi, cu siguranţă, nu sunt numai o sută-două, ci mii!... Dar ei se izbesc de zidul de nestrăbătut, ridicat de josnica clică guverna-

mentală... Ah, dacă glasul lor ar ajunge până la majestatea sa !... — zâmbi sertibul visător.

—Dar s'a făcut oare vreo încercare serioasă pentru dărâmarea acestui zid ? — întrebă Fridun.

— Cred că nu... Şi asta e nenorocirea. Eu însă voi încerca totuşi...

Şi înflăcărându-se, sertibul îi mărturisi hotărîrea sa de a obţine o audienţă la Reza-şah, ca să-i deschidă ochii asupra crimelor miniştrilor şi ale curtenilor veroşi, să-i desvălue cu câtă nerusinare îl înşeală aceştia şi să-i arate că ei duc ţara la pieire.

Fridun fu cuprins de dorinţa de a-l feri de acest demers fără rost, de groaznica primejdie ce-l ameninţa.

— Credeţi într'adevăr, domnule sertib că şahul nu ştie, nu vede şi nu aude nimic, şi că spusele dumneavoastră vor schimba ceva ?

— Dumneata te îndoieşti de asta ?

— Sunt ferm convins că încercarea dumneavoastră va fi zadarnică.

Obişnuit să spună întotdeauna adevărul în faţă, sertibul preţuia acest fel de a fi şi la ceilalţi şi nu se mânia nici când cineva se ridica fără înconjur împotriva părerilor sale. Deaceea, şi de data aceasta, cuvintele lui Fridun, deşi pline de îndrăsneală, fură pentru el o dovadă de încredere şi de stimă.

— Imi place curajul cu care îţi exprimi părerea, dar nu sunt de acord cu dumneata.

— Şi mie îmi pare rău că un om ca dumneavoastră trăeşte cu amăgiri ! — răspunse Fridun, gândindu-se că ar fi mai bine să schimbe vorba. — E adevărat că se încheie iarăşi convenţii cu privire la petrolul din nordul ţării ? — întrebă el.

— E adevărat. Englezii şi americanii au de gând să construiască la nord linii de fortificaţii. Aşa se explică urletele ziarelor împotriva Sovietelor şi faptul că închisorile gem iarăşi. Eri a fost adus primul lot de deţinuţi din Tebriz. Se aşteaptă arestări masive şi în Ardebil.

— Dar acolo pentru ce ? — întrebă Fridun, căruia i se tăie respiraţia.

— Serhengul este gata să ucidă întreaga populație a Ardebilului, numai ca să-și poată restabili propria sa situație. Intâmplările petrecute pe moșia lui Hikmat Isfahani neliniștesc pe majestatea sa și apasă ca o vină grea asupra capului serhengului. Iar oamenii de teapa acestuia sunt gata să răstignească întreaga țară ca să-și salveze pielea. S'a și dat ordin să fie arestat un țăran bătrân, din pricina căruia se zice că s'ar fi produs acolo turburări...

Vestea aceasta îl zgudui adânc pe Fridun. In fața ochilor i se perindară chipurile unchiului Musa, a copiilor, a Ghiulnazei. Un glas lăuntric îi poruncea stăruitor să le vină grabnic în ajutor. Nu trebuia să zăbovească nicio clipă ! Să plece imediat la țară, și să încerce să facă ceva pentru ei.

Stăpânindu-și cu sforțări uriașe frământarea, își luă rămas bun dela sertib, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic.

Hotărîrea lui era nestrămutată. Nimic nu-l mai putea face să și-o schimbe.

13

Se apropia iarna. Zilele reci, posomorîte, triste, se scurgeau una după alta. Vitele se coborau dela pășuni în sat. Culmea muntelui Savalan era învăluită în nori.

Femeile și copiii adunau în saci frunze uscate, îngălbenite, ca să aibă ce arde la iarnă.

Viața părăsea câmpiile întinse, se retrăgea sub acoperișurile colibelor sărăcăcioase, se înghesuia între pereții de lut.

Țărăncile făceau cele din urmă pregătiri pentru iernat : puneau făina în lăzi mari anume întocmite, și grâul în saci, și ascundeau cât mai bine dovlecii păstrați pentru zile negre.

Cu mânecile suflecate, mătușa Saria și Ghiulnaz așezau în piramidă tizicul aflat într'un colț al ogrăzii ; și el folosea la încălzit.

Unchiul Musa dresese copaia în care mânca răsfățata lui vacă roșcată cu vițel, și acum dregea o bancă aruncată în colțul coșarului. Aiaz îi dădea o mână de

ajutor întinzându-i când ciocanul, când cuiele pe care le ţinea strâns în pumn.

Copiii cei mici se jucau cu un berbec care-şi freca fruntea de peretele grajdului.

Sfârşind cu banca, unchiul Musa o puse în colţ şi se uită lung la berbec.

— Nevastă, — strigă el către Saria, — ia adă-mi cuţitul... N'are rost să mai ţinem berbecul: n'o să mai avem cu ce să-l hrănim şi iarna o să fie lungă. Mai bine facem din el o cavurma [1]) s'avem ce să dăm copiilor.

Ghiulnaz dădu fuga în casă şi aduse un cuţit mare cu prăsele de lemn şi tăişul muşcat de rugină. După ce tăie berbecul, Musa îl agăţă de picioare în uşa grajdului şi se apucă să-l jupoaie.

— Nevastă, vezi nu uita să trimiţi o bucăţică şi copiilor lui Gasanali. Că tare-s amăriţi!

Se auzi în poartă o bătaie.

— Ce-ar fi să fie Fridun! — strigă fără să vrea Ghiulnaz.

Unchiul Musa o privi pe sub sprâncene şi mormăi:

— Ce să caute el aici?

Ghiulnaz dădu să deschidă.

— Nu te duce! — o opri unchiul Musa. — Nu ştiu cine e. Las'o pe mama.

Se auziră din nou bătăi nerăbdătoare în poartă. Unchiul Musa fu cuprins de o oarecare nelinişte.

— Cine ar putea să fie? E târziu...

Bătăi şi mai puternice răsunară pentru a treia oară. Poarta începu să pârâie.

— Cine-i acolo? Cine bate? — întrebă mătuşa Saria care se dusese la poartă.

— Nu-ţi fie frică. Nu sunt căpcăuni! Deschide!

Unchiul Musa recunoscu glasul aspru al lui Mamed, vătaful moşierului.

— Blestemat să-ţi fie tot neamul şi nasul tău de copoi! — mormăi el şi scuipă.

Dar n'avea ce face, trebuia să deschidă.

---

[1]) *Cavurma* — carne prăjită păstrată pentru iarnă. (In limba persană). (N. red. rom.).

Văzând că Mamed era însoţit de şeful de jandarmi Ali, unchiul Musa îşi pierdu cumpătul.

— Ia calul, şi leagă-l, — îi spuse vătaful. — Dece n'ai deschis mai repede poarta, ai?

Mamed aruncă unchiului Musa frâul şi intră în ogradă. Se apropie de berbecul tăiat şi începu să-l întoarcă pe toate părţile.

— Fain şaşlâc [1]) o să iasă! — spuse el şi făcu cu ochiul şefului de jandarmi: — Ţi-am spus eu că ăsta este omul cel mai cumsecade! Uite cum îşi primeşte musafirii!

— Carnea e straşnică. Nimic de zis! — spuse Ali, după ce cercetă şi el berbecul. — Dar de mâncat nu mănânc. Pe viaţa mea Mamed, că nici nu mă ating de ea!... Blestemat să fiu cu tot neamul meu, dacă pun o bucăţică în gură!

— Ce, nu cumva posteşti? Sau ai făcut vreun jurământ?

— Ei, la dracu! Dar până când să tot mănânci carne? Unde mă duc — carne, în ce casă intru — şaşlâc. Mi s'a scârbit. Mai ales că ţăranul n'o să-ţi servească niciodată ceva gustos. Sau viţel hămesit, sau vacă bătrână.

— Da, uită-te bine! Berbecul ăsta-i foarte fraged.

— Fie şi miel de-o lună, şi tot nu-l pun în gură. Doar ţi-am spus că mi s'a aplecat!

Se uită în spre coteţ unde cârâiau găinile pregătindu-se de culcare, apoi se întoarse spre mătuşa Saria.

— Hei, mătuşă, — spuse el, fără să bage de seamă ura care scânteia în ochii femeii, — ia scoate o pereche de găini tinere!

Mătuşa Saria se întoarse în tăcere către bărbatusău, care ţinea caii de frâu. Infioraţi de răcoarea nopţii, copiii mai mici se lipiră mai strâns de picioarele mamei.

Singură Ghiulnaz stătea nemişcată, dreaptă, ţinând mândră capul sus.

Vătaful Mamed îi măsură din ochi boiul subţire şi, deodată, îşi aduse aminte de povestea dela arie.

---

[1]) *Şaşlâc* — frigărui de berbec. (In limba turcă). (N. red. rom).

— Hei, fată, — spuse el aspru, — adă apă şi toarnă-mi pe mâini!

Şi începu să-şi suflece mânecile.

Fata îl privi, apoi se uită la tatăl ei şi nu se clinti din loc.

„O belea nu vine niciodată singură", îşi aduse aminte de zicală unchiul Musa.

Şi se hotărî să încerce de data aceasta să îndepărteze cu binişorul furtuna.

— Adă apă, fată, — spuse el Ghiulnazei. E oaspetele nostru; trebueşte cinstit. — Apoi întorcându-se către musafirii nechemaţi: — Poftiţi, vă rog, în casă, acuşica's gata toate. Poftiţi!

Vătaful Mamed o mai învălui odată pe Ghiulnaz cu o privire aprinsă şi spuse tam-nesam:

— Ia spune, Musa, dece nu-ţi măriţi fata? Cu cât scapi mai repede de fată din casă, cu atât e mai bine. Pentru cine păstrezi aşa frumuseţe?

— Domnule mubaşir[1]) Mamed! Nu se cade să vorbim de astfel de lucruri în faţa femeilor şi a copiilor! Poftiţi în odaie! — spuse unchiul Musa, stăpânindu-şi cu greu mânia.

Ca să-şi ascundă încurcătura, vătaful începu să glumească:

— Dece te superi, moşule? N'am spus nimic jignitor. Intreb, ia aşa, ca să ştiu dacă o să ne chemi şi pe noi la nuntă?

Şeful de jandarmi Ali puse mâna pe umărul unchiului Musa.

— Ştii ceva? Tu trebue să fii bucuros că allah ţi-a hărăzit aşa comoară. Pe legea mea, eu n'aş da o fată ca asta nici pentru o ladă de bani.

Ca să pună capăt discuţiei, unchiul Musa îi întrebă:

— Ce poruncţi pentru cină?

— Eu nu vreau mai nimic, — spuse vătaful Mamed, — ficat prăjit, o pereche de frigărui din pulpa berbecului şi nişte lapte acru. Ce vrei? obişnuinţa! Dacă nu beau înainte de culcare lapte acru, nu pot să adorm. Cât despre domnul jandarm Ali, să comande singur.

---

[1]) *Mubaşir* vătaf al moşierului (N red. ruse)

— N'ar fi rău să ne dai o ciulama de pui. Toamna ai mai multă poftă de mâncare...

— Asta așa-i ! — încuviință vătaful Mamed. — Pe mine nopțile astea de toamnă mă scot din sărite. Parcă n'ar mai avea sfârșit. Mănânci, bei, joci cărți, asculți poveștile dervișului, prinzi Londra, și noaptea tot nu se sfârșește. Ia ascultă, unchiule Musa, ce-ar fi dacă ai face rost de vreo două sticle de rachiu, să ne mai înviorăm nițel ? Ce zici ? Sau îți place mai mult opiul ? Asta am destul, dacă vrei îți dau și ție... Dar e păcat de o carne așa fainâ fără băutură ! Nu înțelegi nimic din ea ! Pe sfântul Meșhed la care ai fost în pelerinaj, nu zice ba, moșule Musa, fă-ne rost de vreo două sticle de otravă din aia dulce.

Șeful de jandarmi îl întrerupse :

— Ce ți-a venit și cu vodca asta ? — strigă el. — Am în hurdjinul [1]) meu și coniac și vin de Șiraz. Hai, moșule, adă-mi hurdjinul !

— Ești încă tânăr ! — râse vătaful. — Da, domnule, tânăr și lipsit de experiență !... Vodca, dragul meu, era doar o șmecherie, — îi șopti el. — Vreau să scap de bătrân. M'ai înțeles acuma ?

Intre timp, unchiul Musa aduse hurdjinul și-l puse într'un colț al camerei.

— Nevastă, — strigă el mătușei Saria, — adă apă, dă-i domnului să se spele pe mâini și întinde un ștergar.

Mătușa Saria întinse ștergarul, puse tacâmurile și ieși.

Jandarmul scoase din hurdjin o sticlă de coniac și o desfundă.

— Ține, — întinse el vătafului Mamed una din piale [2]). — Să bem în sănătatea unchiului Musa !

Unchiul Musa făcu o plecăciune, blestemându-i în gând.

Oaspeții goliră pialele și prinseră să înfulece ficatul fript. Vătaful Mamed își întoarse fața lucioasă spre un-

---

[1]) *Hurdjin* — desagă din țesătură de covor sau din altă țesătură de lână. (N. red. ruse).

[2]) *Pială*.— ceașcă de ceai conică, fără mâner, folosită în Asia Centrală. (In limba persană). (N. trad.).

chiul Musa, care stătea respectuos lângă uşă, şi-i spuse, mişcându-şi cu greu limba :

— Ascultă unchiule Musa, poate tot încerci să ne faci rost de o sticluţă de vodcă.

— Aici în sat nu se găseşte vodcă ! — răspunse hotărît unchiul Musa.

— Dar până la oraş e departe ? Cam o jumătate de oră. Hai, unchiule Musa ! Fă-ne acest hatâr. Ia calul meu şi dă o fugă. Iacă şi banii. Zece tumani. Pentru rachiu dai patru tumani, şi restul îl ţii pentru tine. Hai, mişcă !

— Bine, mă duc, — spuse unchiul Musa după o clipă de gândire. — Dar dumneavoastră sunteţi musafirii mei, cheltuiala e a mea. Ţineţi-vă banii !

Spunând acestea, ieşi din odaie.

Unchiul Musa se duse la grajd să pună şeaua pe cal. Ghiulnaz se apropie de el.

— Incotro, tată ? E întuneric beznă... — îl întrebă ea îngrijorată.

— Nu te priveşte ! — îi răspunse el cu asprime. — Vezi de musafiri !

Luă laoparte pe mătuşa Saria şi-i şopti ceva la ureche. Apoi sări în şea şi strânse genunchii. După câteva clipe, tropotul calului se pierdu în întunericul nopţii de toamnă.

Oaspeţii beau şi mâncau. Fără să-i mai dea răgaz vătafului Mamed să deschidă şi el gura, şeful de jandarmi Ali, îşi povestea aventurile lui din sat.

— Să-ţi dea dumnezeu şi ţie aşa noroc, — se umfla el în pene. — Straşnice fete sunt la Namin. — Şi se pornea din nou pe povestit.

Ghiulnaz aduse şaşlâcul şi-l puse pe ştergar ; dar când dădu să plece, Mamed se ridică şi o apucă de braţ.

— Stai jos, domnişoară, stai jos de mănâncă cu noi !

Ghiulnaz i se smulse din mâini şi, oprindu-se mai laoparte, se uită cu asprime în ochii lui.

— Vedeţi-vă de treabă domnule ! Eu nu sunt din alea, cum credeţi dumneavoastră.

— Le-am venit noi de hac şi la altele mai dihai ca tine !

— Dacă aveţi un pic de obraz, atunci trebue să plecaţi de aici ca adevăraţi musafiri, aşa cum aţi venit. Nu pângăriţi pâinea şi sarea...

Şi fata ieşi fugind din cameră.

— Frumuseţe ca asta n'am mai întâlnit în viaţa mea, — spuse şeful de jandarmi, care părea că abia acum o văzuse bine. — Să dai lumea întreagă pe ea!

Vătaiul Mamed îi aruncă o privire plină de gelozie.

— Ca să-ţi spun drept — zise el, voind să scape de rival, — eu am de gând să mă însor cu ea. Zău că vorbesc serios. Şi ce dacă-i ţărancă? Prea îmi place mult...

Şeful de jandarmi îl luă de bărbie şi-l scutură uşor. Prea era şi el vulpe bătrână, ca să nu-i ghicească adevăratele gânduri.

— Dragă mubaşirule, nu mai umbla cu mofturi! Parcă numai odată am tras eu pe sfoară pe alţii tot aşa? De data asta însă îţi dau cuvântul meu de bărbat. Trei ceasuri fata să fie a dumitale. Fă cu ea tot ce poftesti, nu te turbur. Dar după trei ceasuri, nici allah nu mă mai poate opri. Iată condiţiile mele. Te învoeşti sau nu?

Mamed îl mângâie cu palma pe obraz.

— Mă, tu eşti şi mai deştept ca mine!...

După ce mâncară ciulamaua şi goliră ultima sticlă de vin, vătaful Mamed spuse:

— Acuma, binevoeşte de te culcă. Te trezesc eu la timp.

— Nu e nevoie să te osteneşti, mă trezesc şi singur! — răspunse Ali şi se trânti îmbrăcat pe divan.

Curând toată casa răsună de sforăitul lui. Când Ghiulnaz, care strânsese în grabă tacâmurile, voi să iasă din odaie, vătaful Mamed îi tăie drumul chiar în uşă.

— Ascultă, fetiţo, — spuse el, — eu vreau să mă însor cu tine. O să te duc la oraş, o să te fac cucoană!

Obrajii fetei ardeau de mânie.

— Lasă-mă! — strigă ea.

Vătaful Mamed se aruncă asupra fetei şi, cuprinzându-i mijlocul, o trânti pe pat. Dar în aceeaşi clipă două mâini de fier îl apucară de umeri şi-l traseră înapoi.

Cu mânie şi surprindere, Mamed îl văzu pe unchiul Musa.

— Cum ? Te-ai şi întors dela Ardebil ?

— Ce, crezi că eram nebun să-mi las familia pe mâna unui ticălos ca tine ? Maimuţă nerușinată ! Nevastă, adă arcanul !

Mătuşa Saria aduse arcanul. Legat cobză, Mamed nici nu apucase bine să se desmeticească şi se văzu târît din odaie în grajd.

— Iartă-mă, unchiule Musa ! Desleagă-mă ! Nu mă face de ocară.

— Nu, puişorule, nu mă ruga ! Dimineaţa o să chem aici tot satul. Las' să vadă toată lumea ce ticălos eşti !

Unchiul Musa încuie pe dinafară uşa camerei în care dormea şeful de jandarmi Ali, şi se duse la copii.

Dimineaţa, adună câţiva vecini şi le povesti cele întâmplate.

— Vedeţi ce belea a căzut pe capul meu, — încheie el, — fiţi şi voi martori !...

Vecinii clătinară din cap şi îşi dădură cu părerea că vătaful Mamed şi şeful de jandarmi Ali se vor răzbuna cumplit.

— De-acu' nu mai ai pace, — spuseră ei. — Mai bine te muţi undeva, departe.

— Unde să mă duc cu o droaie de copii ? Mai ales acum, în pragul iernii ? Or să piară de frig şi de foame. Dac'o fi să mi se întâmple ceva, las' să mi se'ntâmple aici, în casa mea. Nu mă mut nicăieri !

Deslegă pe vătaful Mamed în văzul vecinilor, îi dădu drumul lui Ali din cameră, apoi, aducându-le caii înşeuaţi, le arătă poarta şi le spuse:

— Pe-aici vi-e drumul, domnilor !

— Fie şi aşa, bătrânule Musa ! Mai vorbim noi, — rosti şeful de jandarmi Ali şi dădu pinteni calului.

Vătaful Mamed îl urmă în tăcere, cu capul în jos.

Unchiul Musa umblă toată ziua buimac. Lucrurile îi scăpau din mâini şi de orice se apuca, nimic nu-i mergea ca lumea. In jurul lui toţi erau abătuţi ca şi cum ar fi avut un mort în casă. Până şi copiii, înrâuriţi

de obida celor mari, stăteau cuminți, nemaiîndrăznind să zburde ca de obicei.

Spre seară, la marginea satului, se iviră câțiva călăreți. Erau jandarmii, însoțiți de Ali și de vătaful Mamed.

De cum intrară în sat, o luară de-a-dreptul spre casa unchiului Musa. Văzând aceasta, sătenii se grăbiră și ei într'acolo.

Vătaful Mamed descălecă și apropiindu-se de unchiul Musa, îl apucă de piept.

— De zece ani nu plătești boierului pentru apă! — spuse el cu voce răgușită. — Adă aici vaca, măgarul și oile!...

— Vătafule Mamed, — răspunse cu glas sugrumat unchiul Musa, negru la față de mânie, — du-te și scoate-le singur... Doar puterea e în mâinile tale! Dar într'o zi o să-ți primești și răsplata!...

— Hai moșule, fără multă vorbă — se amestecă în vorbă șeful de jandarmi Ali. — Scoate vitele!

Unchiul Musa rămase mai departe nemișcat. Atunci șeful de jandarmi strigă subalternilor săi:

— Scoateți toate vitele!...

Jandarmii se năpustiră în grajd. Mătușa Saria izbucni în hohote de plâns, copiii plângeau și ei în gura mare. Impingându-i deoparte, jandarmii scoaseră vitele din ogradă.

— In cinci zile, să faci bine să părăsești satul! — îi spuse Mamed unchiului Musa. — Du-te unde vrei, la mama dracului. Să nu te mai prind pe aici.

Chiar în acea noapte unchiul Musa îmbrăcă dulama cea jerpelită, își îndesă pe cap căciula mițoasă, își înfășură în jurul gâtului o legătură de lână și, punându-și ceva pâine într'o bocceluță, ieși pe poartă.

— O să ajung până la șah ca să mă plâng!...

Și o porni la drum — spre capitală.

Dar vătaful Mamed și șeful de jandarmi Ali nu se mulțumiră cu atât. Ducându-se la oraș, ticluiră un ordin de confiscare a întregii averi a țăranului Musa, care trebuia să fie alungat din Ardebil, împreună cu familia lui.

Având acum putința să lovească fără cruțare, să nimicească, și să șteargă de pe fața pământului pe bătrân, ticăloșii nu zăboviră niciun ceas în oraș, ci se grăbiră spre sat.

Vestea că bătrânul Musa pornise cu jalbă la Teheran, îi scoase cu totul din sărite.

Târîră afară din casă pe mătușa Saria și o zvârliră cu copiii în uliță.

— Unde s'a dus bărbat'tu, acolo să te duci și tu !...

Femeia era în culmea desnădejdii. Niciunul din vecini nu îndrăzni să-i dea o mână de ajutor, s'o adăpostească peste noapte în casa lui. Vătaful Mamed și șeful de jandarmi Ali declaraseră în gura mare că porunca venise chiar dela șah și că pe cei care ar fi dat cel mai mic ajutor familiei răsvrătitului, îi așteaptă aceeași soartă.

Mătușa Saria mergea cu Ghiulnaz alături, ținând copilașii mai mici de mână, pe drumul care ducea spre Teheran.

„Poate că dau de bătrânul meu!" se gândea ea.

Nu știa însă că scăpând de colții lupului, ea se arunca în prăpastie...

Un vânt rece de toamnă sufla de pe culmea Savalanului, ridicând vârtejuri de praf în vale. Gerul se întețea din ce în ce, iar ceața care te pătrundea până la oase, învăluia strâns satul. Cei ce nu aveau nici lemne, nici cărbuni, se culcau devreme înfășurându-se în țoluri groase. Decembrie era pe sfârșite. Toamna lăsa locul iernii care se apropia neînduplecată ; fumul se înălța tot mai gros pe coșuri.

Singur, coșul unchiului Musa nu fumega ; singură fereastra lui nu se lumina la venirea serii. In casă domnea un întuneric de nepătruns și o tăcere de mormânt. Doar mârâitul câinilor rătăcitori, fără căpătâi, care se adăposteau în grajdul pustiu, rupeau liniștea înfricoșătoare.

Intr'una din serile acelea mohorîte, Fridun ajunse în sat. Inainta, cuprins de o adâncă emoție, pe ulițele pustii care trezeau în el un noian de amintiri.

Ajungând în faţa casei unchiului Musa, înlemni: poarta era larg deschisă. Se repezi în ogradă unde dădu peste un câine, care speriat de ivirea lui neaşteptată, o sbughi în grajd arătându-şi colţii.

Fridun se aşeză pe prispa unde în noaptea aceea de neuitat, cu lună, o văzuse dormind pe Ghiulnaz alături de maică-sa şi de copilaşi. Amintindu-şi toate frământările acelei nopţi, îşi stăpâni cu greu lacrimile...

Mai mult ca niciodată, îl muncea gândul nemărginirii suferinţei omeneşti. Avea oare să ia vreodată sfârşit?

In ogradă se mai ivi un câine de pripas. Simţind un om, se opri, lătră tare, apoi o sbughi şi el în grajd, unde se luă la încăerare cu celălalt. După câteva clipe totul se cufundă din nou în tăcere.

Fridun îşi luă geamantanul şi ieşi pe poartă, hotărît să afle dela vreun cunoscut ce se petrecuse cu unchiul Musa. Puţin după aceea ajunse în dreptul casei lui Gasanali.

La bătaia lui în poartă, ieşi Kiulsum care, recunoscându-i glasul, îi deschise. Il îmbrăţişă şi izbucni în lacrimi. Apoi îi povesti cele întâmplate.

Fridun se uită la copii care dormeau pe rogojină înveliţi în zdrenţe, şi oftă plin de jale.

— Şi unchiul Gasanali unde e?

— Unde să fie? — începu iar să plângă Kiulsum. — Ii venea tare greu să stea acasă; nu se mişca cât era ziulica de lungă din colţul lui şi se certa tot mereu cu copiii. Mai apoi s'a dus la moscheie, a învăţat câteva rugăciuni pentru odihna sufletelor şi a început să le spună pentru ţăranii care veneau să-şi pomenească morţii. Dar ce poţi să câştigi într'o moscheie dela ţară şi încă într'un sat plin de nevoiaşi? Intr'o zi a plecat. S'a târît cum a putut până la Ardebil, şi acum cerşeşte în curtea moscheii de acolo. Mi-au spus-o nişte cunoscuţi care au fost la oraş mai deunăzi.

Lui Fridun i se puse un nod în gât şi nu găsi cuvinte pe potriva durerii care-i sfâşia inima.

Deschise geamantanul şi dădu Kiulsumei rochiţele simple şi ştofele ieftine pe care le adusese pentru copiii unchiului Musa.

Apoi, blagoslovit de biata femeie, părăsi satul.

14

Inainte de a ajunge la palat, Reza-şah porunci să se oprească automobilul pe calea Pehlevi şi, lucru cu totul neobişnuit, se hotărî să facă restul drumului pe jos.

La o oarecare depărtare, îl urmau oameni în uniformă militară, desfăşuraţi în semicerc. Printre ei se afla şi serhengul Sefai.

Şahul mergea agale, uitându-se bănuitor în jurul lui.

Ivirea lui încremenea totul : într'o clipă, viaţa parcă se oprea, o linişte mormântală se aşternea dintr'odată şi oamenii nu se desmeticeau decât abia după ce făptura lui înfricoşătoare nu se mai zărea.

La vederea şahului, în faţa ochilor lor începeau să joace temniţe, spânzurători şi groaznice unelte de caznă.

Părea că pe stradă înainta o stafie înfricoşătoare, care semăna pretutindeni moartea şi băga groaza în lume.

Şahul păşea ţanţoş, fără să se uite la nimeni, fără să vadă feţele ce se îngălbeneau. Socotea el oare că toţi aceşti oameni erau lipsiţi de orice însemnătate, nedemni de privirea lui sau se temea instinctiv de ei ?

In clipa în care Reza-şah coti de pe calea Pehlevi îndreptându-se spre palatul său de marmoră, se petrecu o scenă neaşteptată.

Un bătrân cărunt, sărăcăcios îmbrăcat, se aruncă deodată la picioarele lui. Şahul tresări şi se dădu înapoi. Teama de a nu fi asasinat, care nu-l părăsea niciodată, îl îngheţă o clipă dar uitându-se cu băgare de seamă la trupul slăbănog al bătrânului prosternat la picioarele lui, la oasele care i se vedeau printre zdrenţe, şahul alungă pe dată acest gând.

Serhengul Sefai şi un alt militar voinic cu ceafa groasă, se aruncară asupra moşneagului ca să-l svârle

într'o parte dar, împotrivindu-se cu desnădejde, acesta se târî spre şah.

Despotul ridică poruncitor mâna dreaptă.

— Ce vrei, bătrânule ? — îl întrebă el în limba persană, uitându-se la obrazul lui scofâlcit.

Cu mâinile înălţate ca pentru rugăciune, ca la săvârşirea namazului, bătrânul începu să vorbească în limba azerbaidjană :

— In cer este allah, şi pe pământ eşti tu ! Am venit la tine, stăpâne ! Scapă-mă şi îndură-te de mine ! Sunt gata să mor pentru copiii tăi, îndură-te şi tu de ai mei !

Reza-şah îşi întoarse faţa, neagră de mânie, către Hakimulimulik.

— Nici până acum nu i-aţi învăţat pe măgarii ăştia să vorbească omeneşte ! — se răsti el. — Vezi, ce vrea ?...

Ministrul palatului ştia că, pe când fusese ofiţer într'un regiment de cavalerie, şahul învăţase foarte bine limba azerbaidjană, dar într'adins, din ură faţă de poporul azerbaidjan, nu o vorbea niciodată. Ca să nu-şi mânie şi mai tare stăpânul, Hakimulimulik întrebă pe bătrân într'o amestecătură de persană şi azerbaidjană :

— Ce vrei, moşule ?

Unchiul Musa clipi buimăcit din ochii lui cufundaţi în orbite şi-şi întoarse privirea dela Reza-şah la curtean.

— Mi-aş da viaţa pentru tine, domnule ! Am venit din Ardebil. Mi-am pus toată nădejdea în şah ! In îndurarea lui !

— Spune mai pe scurt, moşule, ce vrei ? — zise Hakimulimulik încet, dar poruncitor.

— Am o plângere, domnule ! Am venit cu o jalbă ! N'am mai putut îndura ! Nu mai găsim apărare nicăieri — nici la judecători, nici la dregători.

Hakimulimulik simţi că Reza-şah începea să-şi piardă răbdarea şi-l întrerupse pe bătrân.

— Moşule, — spuse el cu şi mai multă asprime, — vorbeşte de păsul tău. Şi cât se poate mai pe scurt.

Unchiul Musa se uită zăpăcit în ochii lui şi începu să vorbească grăbit, de teamă că nu va fi ascultat până la capăt :

— Mare este jalea mea, domnule! Acum zece ani am rămas dator moşierului nostru pentru apă. De zece ani am tot plătit, da' datoria tot nu se sfârşeşte, dimpotrivă, creşte pe an ce trece. Moşierul tot adaugă dobânzi. Ce poţi spune împotrivă? E dreptul lui, las' să adauge. Datorie fără dobândă nici că poate să fie. In fiece an ciupesc de ici, de colo, mai iau dela gura copiilor şi plătesc, dar datoria tot nu se sfârşeşte. Anul ăsta mi-a venit greu de tot. Recolta, deşi a fost ea bună pe la noi, a luat-o toată moşierul. Şi streangul datoriei iar m'a strâns de gât. Şi a început să dea pe la mine când vătaful, când jandarmul. Eu mai am şi o fată. Au început — iertaţi-mă — să tragă cu ochiul la ea... Au încercat să mă lovească în cinstea mea, s'o pângărească. Mi-a ajuns cuţitul la os şi răbdarea la capăt. Mi-au luat vaca din ogradă, măgarul, oile. Mi-au lăsat familia pe drumuri. M'au osândit să mor de foame. De asta m'am târît până aici, chinuit de foame şi de sete. De două luni rătăcesc pe aici, pe străzi. Nicăieri nu găsesc sprijin şi dreptate. Trăesc din pomană. Porunceşte să mi se dea înapoi avutul, că altfel toţi ai mei or să piară de foame. Şi eu am să mor la picioarele tale. Scapă-mă, scapă-mi copiii!

Unchiul Musa încremeni în genunchi, cu mâinile ridicate spre cer, cu ochii aţintiţi asupra chipului înspăimântător al şahului.

In câteva cuvinte, Hakimulimulik lămuri despotului despre ce era vorba.

După o clipă de chibzuială, şahul întrebă cum îl chema pe bătrân. Unchiului Musa i se păru că şahul se îmbunase. Plin de nădejde, îşi spuse numele. Dar la auzul lui, cu o mişcare brutală, tiranul îl lovi în piept cu botul cizmei şi îi întoarse spatele.

— Nu cumva ăsta e bătrânul Musa cu povestea? — îl întrebă el pe serhengul Sefai. — Dar cum se face că se plimbă în libertate?

— Eram tocmai în căutarea lui, majestate! — răspunse, îngălbenindu-se serhengul. — A fugit din sat...

— Bine îl mai căutaţi! Luaţi-l, puneţi-l la cazne, să spună unde s'a ascuns fugarul acela!...

— Am înţeles, majestate!

Din urmă se auzi geamătul prelung al bătrânului, care nu pricepea ce se întâmplase.

— Fie-ţi milă de mine, şahule!

— Să fie luat! — porunci Reza-şah îndepărtându-se.

Hikmat Isfahani se hotărî să-i scrie lui Reza-şah o scrisoare prin care să-l înştiinţeze că-i dărueşte moşia sa din Mazandaran şi că-l roagă plecat să primească acest dar în semn de dragoste şi de veneraţie din partea unui supus credincios.

Iscăli scrisoarea rostind mii de blesteme, unele mai deşuchiate decât altele şi, văicărindu-se amarnic, o trimise împreună cu actul oficial de donaţie ministrului palatului, cu rugămintea să o înmâneze majestăţii sale.

Când, cu obişnuitul ceremonial al palatului, Hakimulimulik puse hârtia în faţa şahului, despotul nu înţelese din capul locului cum stăteau lucrurile.

Dar ministrul palatului îl lămuri:

— Domnul Hikmat Isfahani adresează majestăţii voastre o rugăminte de supus credincios: să-i acordaţi augusta bunăvoinţă a majestăţii voastre primind dela el drept dar neînsemnat, moşia sa din Mazandaran, pe care să binevoiţi a o număra printre bunurile personale ale majestăţii voastre.

Pe buzele şahului se ivi un zâmbet de mulţumire.

— Vizirule, domnul Hikmat Isfahani mă pune într'o situaţie neplăcută, — spuse el. — Ar fi fost mai bine să arate singur preţul. Vreau să i-o plătesc.

— Cum se poate, sire? O astfel de propunere l-ar jigni pe domnul Hikmat Isfahani.

— Crezi? Să fi făcut asta de bună voie sau...

— Desigur că de bună voie...

Făcând o mică pauză, Hakimulimulik adăugă:

— Ciudat om şi acest Hikmat Isfahani.

— Dece? S'a mâniat?

— Da, majestate.

— Ce-a spus?

— N'aş îndrăzni... majestate.

— Spune! — strigă şahul.

Hakimulimulik repetă toate cuvintele de ocară pe care le rostise Hikmat Isfahani.

Reza-şah se sculă brusc din fotoliu şi făcu câţiva paşi prin sală.

— Când i-ai fixat audienţă ?

Hakimulimulik se uită la ceas.

— Trebue să fi sosit, majestate.

Reza-şah întinse mâna spre butonul soneriei, dar ministrul palatului îl opri :

— Rog pe majestatea voastră să mă ierte, dar aş mai avea ceva de spus : sertibul Selimi e supărat.

— Dece ?

— Nu voeşte în ruptul capului să se însoare cu Şamsia-hanum.

— Nu-i nimic, o să se supună ! — spuse şahul şi, aşezându-se din nou la masă, apăsă pe buton.

In uşă se ivi un curtean, căruia îi porunci să-l introducă pe Hikmat Isfahani şi să cheme de îndată la palat pe sertibul Selimi.

— Spuneţi-i că vreau să stăm de vorbă cu privire la memoriul lui.

— Am înţeles !

Nu trecură nici două minute şi Hikmat Isfahani intră, înclinându-se adânc. In cuvinte pompoase, potrivite împrejurării, se interesă de sănătatea şi dispoziţia majestăţii sale. Dar, dându-şi seama că privirea despotului rămâne aspră şi nepăsătoare trase cu ochiul spre ministrul palatului.

Cu toată mânia sa, Reza-şah îl pofti să ia loc. Bogătaşul se aşeză în fotoliu în faţa lui Hakimulimulik.

Şahul îi aruncă pe masă, aproape în obraz, actele de danie a moşiei din Mazandaran.

— Ia-le înapoi. N'am nevoie de pomeni !

Hikmat Isfahani se uită nedumerit la şah, apoi la ministrul palatului.

— Sire, e doar un dar neînsemnat din partea uneia din slugile credincioase ale majestăţii voastre. Indrăznesc să rog pe majestatea voastră să mă fericească primind acest dar.

Reza-şah deslănţui asupra lui Hikmat Isfahani un puhoi de vorbe mânioase.

— Cine a înghiţit jumătate de ţară şi tot nu s'a săturat ? Dumneata sau eu ? Cine jupoae trei piei de pe

popor ? Dumneata ! Cine bea sângele naţiei şi stoarce vlaga patriei ? Dumneata ! In înţelegere cu străinii, dumneata vinzi cu treizeci de crani marfă care nu face decât cinci crani ! Da, da, toate astea dumneata le faci, dumneata !

Uluit de aceste învinuiri, Hikmat Isfahani se uita când la şah, când la Hakimulimulik, neîndrăznind să crâcnească. Ministrul palatului citea însă limpede ameninţarea în ochii lui :

„Va să zică, de ăştia mi-ai fost ? O să-ţi plătesc eu poliţa, după cum meriţi ! Fii sigur de asta".

Când Reza-şah tăcu, Hikmat Isfahani se ridică din fotoliu şi începu să vorbească mieros şi linguşitor :

— Sire, allah ştie că noi vă suntem cu toţii sincer devotaţi. Majestatea voastră este gloria Iranului, mândria noastră, stăpânitorul nostru. Pentru majestatea voastră, suntem gata să dăm nu o moşie, ci o sută, nu o singură viaţă, ci o sută de vieţi !... Ce binevoieşte să poruncească majestatea voastră ?

Luă hârtiile aruncate de şah şi i le întinse pe palme.

— Cu toată smerenia, rog pe majestatea voastră să fericească pe robul ei. Să primească moşia mea ! Mai am în Ardebil o grădină, o grădină minunată, fermecătoare, un colţişor de rai. Şi pe aceea o pregătesc tot pentru majestatea voastră... Chiar mâine o să-i aduc actele.

Simţind că Reza-şah se îmbunase, puse încetişor hârtiile pe masă în faţa despotului şi se aşează la locul lui, adăugând :

— Suntem gata să îndeplinim orice poruncă a majestăţii voastre.

Reza-şah ridică dintr'odată capul :

— Ce face Şamsia-hanum ? E sănătoasă ? — întrebă el.

— Slavă lui allah ! Prin mila majestăţii voastre, o duce bine.

— Am hotărît căsătoria ei cu domnul sertib Selimi, — spuse şahul cu ton poruncitor. — Ce ai de spus ?

O mie de presupuneri trecură într'o clipită prin mintea lui Hikmat Isfahani.

— Puterea asupra fetei aparţine majestăţii voastre, — răspunse el, simţind că orice împotrivire ar fi fost de prisos.

— Da, noi l-am ales pe sertibul Selimi. Această căsătorie trebue făcută cât se poate de repede.

— Prea bine, majestate.

Chiar în acea clipă, un curtean vesti sosirea sertibului Selimi. Şahul porunci să fie introdus.

Reza-şah se hotărîse să se folosească de sertibul Selimi care era cunoscut în cercurile politice ca prieten şi partizan al Uniunii Sovietice. Avea de gând să-l numească şi pe el în comisia pentru pregătirea acordului anglo-iranian, şi a celui americano-iranian, socotind că în felul acesta masca adevăratul caracter al acestor acorduri.

Cât despre sertib, aflând că era poftit de Reza-şah la palat, îşi spuse hotărît că sosise clipa de mare răspundere din viaţa sa : avea, în sfârşit, prilejul să-şi înfăptuiască planul la care visa de atâţia ani ! Avea să-i desvălue şahului tot ceeace îl îngrijora şi nu-şi găsise loc în memoriul lui, să-l convingă de nevoia de a întreprinde reforme radicale în conducerea Iranului. Astfel, nădăjduia sertibul Selimi, se va deschide o pagină nouă în istoria Iranului, va începe era unei monarhii întemeiată pe dreptate şi care să se sprijine pe întreg poporul.

Intrând, sertibul Selimi se înclină respectuos în faţa şahului, apoi ridicând capul îl învălui pe monarh cu o privire plină de dragoste.

Reza-şah socoti orice înconjur de prisos.

— Începeţi, domnule vizir ! — porunci el lui Hakimulimulik.

Ministrul se frământă speriat în fotoliu şi începu :

— Politica mondială deschide o pagină nouă în istoria sa. Relaţiile reciproce dintre state s'au complicat foarte mult şi sunt învăluite în întunericul necunoscutului şi al misterului. Înţelegerea ruso-germană a fost o surpriză pentru lumea politică şi diplomatică şi a nimicit orice speranţă ca ţările axei să mai declare război Uniunii Sovietice. Astfel, dorinţa guvernului englez de a împinge puternicele state ale axei împotriva

ruşilor şi de a izbăvi pentru totdeauna lumea de pericolul bolşevic, s'a spulberat. Dacă nu în totul, într'o considerabilă măsură. Şi, după cum ştiţi, politica externă a guvernului nostru a fost necontenit şi organic legată de această politică a englezilor. Bineînţeles, se mai pune o întrebare : cât timp vor merge ruşii mână în mână cu nemţii, pe baza înţelegerii încheiate ? Oricum ar fi, noi nu putem să nu ţinem seama de faptul că ruşii, făcând o cotitură neaşteptată în politică, i-au pus pe englezi în situaţia de putere beligerantă împotriva nemţilor. Dar în clipa de faţă armatele ruseşti, folosind momentul prielnic, desfiinţează frontierele ţărilor ostile, create la vestul Rusiei. O jumătate din Polonia, precum şi Ţările Baltice au intrat în mâinile ruşilor. Desfăşurarea evenimentelor dă naştere unei primejdii asemănătoare şi pentru noi, deoarece toţi ştiu că ruşii consideră ţara noastră tot atât de duşmănoasă lor ca şi ţările occidentale. Aceasta fiind situaţia, interesele noastre coincid cu interesele Angliei şi ale Statelor Unite ale Americii, ceeace ne sileşte să primim unele propuneri din partea lor. Deaceea le-am dat englezilor încuviinţarea să creeze o serie de puncte de apărare şi de aeroporturi în provinciile noastre din nord.

Pe Reza-şah, care în tot acest timp se plimbase prin sală, discursul prea lung al lui Hakimulimulik îl plictisi.

— Noi am socotit, — îl întrerupse el, — că este în interesul ţării să încredinţăm americanilor exploatarea petrolului nostru din nord.

Hakimulimulik şi Hikmat Isfahani încuviinţară din cap şi adăugară în cor :

— Absolut just ! Era neapărată nevoie !

— Noi am vrea însă să cunoaştem şi părerea domnului sertib în această privinţă, — încheie brusc şahul oprindu-şi privirea asupra sertibului, care nu se putea dumiri pentru ce fusese chemat la palat. El se aşteptase ca şahul să-i vorbească despre memoriu, sau să-i ceară să şi-l completeze verbal.

— Mai poate, oare, interesa părerea mea asupra unei probleme care a şi fost deslegată de majestatea voa-

stră şi de guvern ? — spuse el evaziv, nădăjduind să-l audă pe şah lămurindu-l.

— Hotărîrea guvernului poate fi înfăptuită cu şi mai mult succes, dacă va fi sprijinită de opinia publică şi va corespunde părerilor unor oameni ca dumneavoastră, domnule sertib, care nu sunt străini de politică.

Lui Selimi i se păru că ceasul mult aşteptat sunase în sfârşit. Venise vremea acţiunilor îndrăzneţe.

— Socotesc o mare cinste pentru mine, — începu el, — că majestatea voastră binevoieşte să afle părerea mea într'o chestiune de stat atât de însemnată. Dacă îmi îngăduiţi şi binevoiţi a mă asculta cu răbdare până la capăt, voi căuta să arăt majestăţii voastre punctul meu de vedere, fără înfloriturі şi cu toată sinceritatea.

Sertibul Selimi se opri, ridică ochii asupra şahului, apoi continuă hotărît :

— Domnul ministru a binevoit să ne arate noua întorsătură luată de desfăşurarea politicii internaţionale şi necesitatea intensificării politicii noastre — s'o recunoaştem deschis — duşmănoasă faţă de vecinul nostru dela nord. Nu pot să neg logica spuselor şi a concluziilor domnului ministru, deoarece politica dusă până în prezent de guvernul nostru ne-a făcut din ce în ce mai dependenţi de americani şi de englezi şi, poate chiar şi de alte puteri occidentale. Dar în ţara noastră nu sunt singurul care să se îndoiască de oportunitatea acestei politici.

— Cine se mai îndoeşte ? — îl întrerupse Reza-şah.

Sertibul Selimi nu-şi pierdu cumpătul faţă de această întrebare neaşteptată.

— Toţi cetăţenii cinstiţi ! — spuse el cu îndrăzneală, privindu-l pe şah în faţă. — Toţi cei care sunt încredinţaţi că politica dezastruoasă a miniştrilor vânduţi, a negustorilor şi a moşierilor lacomi este dusă împotriva voinţei majestăţii voastre.

— Eu nu sunt Ahmed Mirza [1]), pentruca politica statului să fie dusă fără ştirea mea ! — spuse el aspru.

[1]) *Ahmed-şah* — ultimul domnitor al Iranului din dinastia Kadjarilor, pe care l-a răsturnat şi căruia i-a urmat la tron Reza-şah Pehlevi. (N. red ruse).

Sertibul Selimi crezu că Reza-şah vrea să-l pună la încercare şi-i răspunse ca şi mai înainte, deschis :

— Dacă aceasta este politica majestăţii voastre, cu atât mai rău pentru ţară. Înseamnă că apa se turbură dela izvor... Ce să spun ? Ar trebui, cu atât mai mult timp şi trudă pentruca ea să fie limpezită.

Reza-şah se ridică furios :

— Răposatul taică-tău vorbea la fel. Şi părerile astea îmi sunt cunoscute ! — spuse el cumplit.

Hikmat Isfahani înţelese îndată aluzia şahului şi rosti cunoscutul beit [1]) al lui Saadi :

Un pui de lup, oricum, tot fioros va creşte,
Chiar dacă omul astăzi, cu mâna-i îl hrăneşte.

— Nu este nevoie să-mi amintiţi de temniţă şi de moarte, sire, — răspunse sertibul Selimi. — Majestatea voastră mi-a cerut părerea şi eu i-am împărtăşit-o. Da, această politică este calea pieirii pentru ţara noastră ! Majestatea voastră să-şi amintească de tot ce datorează Iranul Rusiei noi, care l-a salvat de împărţire. Niciunul din patrioţii noştri, care înţeleg însemnătatea acestui serviciu, nu va fi de acord nici cu cedarea petrolului din nord americanilor, nici cu punerea la dispoziţia englezilor a teritoriului din vecinătatea frontierei sovietice, pentru terenuri de aterizare.

Înţelegând că nu mai poate da înapoi, sertibul Selimi vorbea cu hotărîrea unui om care merge conştient la moarte.

Înnăbuşindu-şi mânia care clocotea în el, Reza-şah se gândi că omul acesta, fără îndoială, duce pe ascuns o activitate dăunătoare guvernului, că este în legătură cu anumite cercuri şi că, fără doar şi poate, este părtaş la ultimele evenimente care nelinişteau atât de mult forurile conducătoare. Se hotărî deci să se stăpânească, ştiind că adversarul, înflăcărându-se, se va trăda singur şi-şi va da cărţile pe faţă. Dar ultimele cuvinte ale sertibului Selimi îl scoaseră din fire. Izbi cu pumnul în masă.

— Ajunge ! Pleacă ! Bolşevicii or să te primească cu braţele deschise, ca spion.

---

[1]) *Beit* — două versuri (N. red. ruse).

Cuvântul „spion" îl lovi pe sertib ca un bici.

— Este o grea insultă pe care majestatea voastră o aruncă prin mine tuturor patrioţilor sinceri ai Iranului. Eu v'am arătat convingerea mea. O convingere nu este o femeie care-ţi poate fi impusă cu forţa... Sire, am venit aici ca un pelerin la Kaaba [1]) şi majestatea voastră mi-a năruit credinţa!

Spunând acestea se ridică şi ieşi grăbit din sală.

Pentru Hikmat Isfahani vorbele sertibului fuseseră ca o palmă.

— Să mă ierte majestatea voastră, dar eu nu-mi pot mărita fata cu un asemenea om.

Indoieli şi bănuieli de tot felul începeau să-l frământe pe şah. Era convins că dăduse de urmele unei organizaţii secrete şi că ţinea în mâinile lui capătul firului unui ghem încurcat.

— Cum am hotărît, aşa rămâne! — spuse el pe neaşteptate. — Duceţi-vă şi pregătiţi-vă de nuntă!

Hikmat Isfahani îşi puse mâinile pe piept în semn de supunere şi, ploconindu-se adânc, se îndreptă de-a'ndaratele spre ieşire.

Reza-şah se uită la vizir.

— Amândoi sunt duşmanii tronului. Unul este vulpe bătrână, iar celălalt — pui de lup, căruia i-au crescut colţii... Când îmi va veni bine, va trebui să-i liniştesc pe amândoi.

15

Hikmat Isfahani ieşi dela palat cu o piatră grea pe inimă. Gândurile îi erau învălmăşite, inima îi bătea cu putere.

Simţise nemulţumirea, ba chiar ura şahului faţă de dânsul. O ură pe care despotul abia căutase s'o ascundă. Ştia că şahul nu uită nimic, nu iartă nimic, şi deaceea neliniştea îl cuprindea tot mai adânc.

„Am procedat prosteşte, ca un copil, se gândea el. Deşi le cunosc atât de bine apucăturile ticăloşilor

[1]) *Kaaba* — templu în Mecca, în care, după credinţa musulmanilor se păstrează piatra neagră sfântă (meteorit) la care vin să se închine pelerinii. (N. red. ruse).

ăstora, câteodată îmi dau drumul și trăncănesc prea mult în fața lor. Și uite rezultatul : moșia din Mazandaran mi-a scăpat din mână, grădina din Ardebil e pierdută, și trebue să-mi mărit și fata cu păgânul ăla ! Și pe deasupra, tot prost am ieșit ! De vină-i numai fumătorul ăla de opiu, șobolanul palatului, viermele galben ! El îmi poartă sâmbetele !"

Gândurile, care de care mai supărătoare, nu-i dădeau pace.

Instinctul de conservare îl îndemna să caute o cale de scăpare, să găsească un mijloc de presiune asupra șahului și să spulbere intrigile ticălosului și opiomanului Hakimulimulik. Cu daruri și plocoane nu se putea obține nimic dela suveran. Majestatea sa avea o meteahnă : cu cât primea mai mult, cu atât se făcea mai lacom, cu cât se îmbogățea, cu atât râvnea la noi bogății... Cu daruri niciodată nu-l puteai sătura.

Tot frământându-se și întrebându-se ce-ar putea născoci ca să-l îmbuneze pe șah, Hikmat Isfahani își aminti deodată de prietenul său Thomas.

„Iată la cine e scăparea ! își spuse el bucuros. Nu există pârghie în politica iraniană pe care acest om să nu o poată mânui. Bună ideie ! El îl va înmuia pe tiran ca pe o ceară !"

Fără să mai șovăe, porunci șoferului să-l ducă la ambasada engleză.

Mister Thomas tocmai se urca în automobil. Văzându-l pe Hikmat Isfahani, își amână plecarea și-i ieși în întâmpinare.

— In tot Iranul nu am decât un singur prieten, — spuse *mister* Thomas, luându-l pe bogătaș de braț și ducându-l în biroul lui. Un adevărat prieten ! Și acesta ești dumneata, *mister* Isfahani. Pentru un astfel de prieten sunt gata să-mi amân și cele mai grabnice treburi.

— Vă mulțumesc, *mister* Thomas ! Allah îmi este martor că și eu am aceleași sincere sentimente față de dumneavoastră. Când nu vă văd un timp mai îndelungat, parcă îmi lipsește ceva. Toată dragostea mea pentru prietenii englezi s'a concentrat asupra dumneavoastră...

— Cât am umblat în India, în Egipt, în Arabia, nicăieri n'am găsit un prieten ca în Iran. Cred că nu mă înşel afirmând că dumneata eşti întruchiparea ospitalităţii, simplităţii şi a înţelepciunii Orientului. Am scris despre dumneata şi prietenilor mei din Anglia, chiar şi soţiei mele.

— Vă mulţumesc, *mister* Thomas, vă mulţumesc! Sunt întotdeauna la ordinele dumneavoastră!

— Nu, eu aştept ordinele dumitale, fiindcă îmi face o deosebită plăcere să le îndeplinesc. Nu poate fi mulţumire sufletească mai mare decât să-ţi serveşti un prieten! Spune, te rog, ce te aduce?

— Numai şi numai dorinţa de a vă vedea sănătos. Ceva mă împingea literalmente spre dumneavoastră şi m'am gândit să vin, să vă exprim odată mai mult respectul meu.

— Văd că nu te hotărăşti să-ţi deschizi inima. Atunci am să-ţi dau eu câteva noutăţi. Am obţinut ca reprezentanţa noastră comercială să-ţi livreze dumitale toată partida de mărfuri ce soseşte din Anglia. Ceilalţi comercianţi nu vor primi absolut nimic. Şi mărfurile sunt o minune, ţesături de lână şi de mătase. De toate felurile şi culorile. Vei fi monopolistul şi stăpânul pieţii. Vei putea deci vinde la orice preţ vei dori. Ei, spune, eşti mulţumit de mine?

— Mă îndatoraţi foarte mult, *mister* Thomas!

— Şi nu e tot. Guvernul Regatului Unit ştie să-şi preţuiască prietenii credincioşi, din orice colţ al lumii, şi să le răsplătească după merite osteneala. Dumneata ai să joci curând un important rol politic. Ce-ai zice de un portofoliu de ministru?

— Eri, lucrul acesta ar mai fi fost cu putinţă, dar astăzi este exclus! — răspunse cu tristeţe prefăcută Hikmat Isfahani, căutând să-şi stăpânească bucuria ce-l cuprinsese.

— Dece să fie exclus?

Hikmat Isfahani îi povesti cu de-amănuntul cele petrecute la palat.

— Nu-ţi face sânge rău degeaba. Toate astea sunt vorbe goale! — spuse *mister* Thomas, după ce-l ascultă cu luare aminte. — Mă tot întrebam eu: ce i s'o fi

întâmplat prietenului meu de-i așa posomorît? Crede-mă: nu face să te frămânți pentru atâta lucru! Astea-s mofturi!

— Totuși, eu v'aș fi recunoscător dacă ați ruga pe domnul ambasador să puie o vorbă bună pentru mine pe lângă șah.

— Fii pe pace, *mister* Isfahani! Lucrurile se vor aranja ușor. Majestatea sa o să vă invite personal la el ca să vă ofere portofoliul de ministru.

— Allah să nu ne lipsească de bunăvoința dumneavoastră, *mister* Thomas! Fără ea, am pieri cu totul. Generații întregi țin minte și nu vor uita niciodată binele pe care ni l-a făcut Anglia în decursul veacurilor! Nu trebue să luați în seamă trăncănelile unei mâini de trântori flămânzi și desculți care, cu siguranță, sunt instigați de ruși. Vă jur pe legea noastră...

— Domnule Isfahani, — spuse *mister* Thomas, — experiența dobândită de dumneata în decursul atâtor ani într'un centru politic atât de important ca Teheranul, îți permite să pricepi problemele politice cele mai delicate. Deaceea, te rog să mă ierți că am să mai stărui asupra unor adevăruri care, la prima vedere, pot să-ți pară elementare. Printre condițiile care exercită o permanentă influență asupra raporturilor dintre țări, făcând abstracție de politica lor externă și de organizarea lor internă, noi acordăm o mare importanță condițiilor naturale sau geografice. Spre deosebire de toți ceilalți factori care pot fi modificați în raporturile dintre state, acesta nu poate fi schimbat. Raporturile reciproce între Rusia și Iran atârnă și ele în întregime de acest factor. Datorită condițiilor geografice, Rusia rămâne pentru Iran un izvor de veșnică amenințare. Țarismul a fost înlocuit de bolșevism. A scăzut oare amenințarea? Nu. Dimpotrivă. A crescut. Intr'adevăr, bolșevicii amenință Iranul cu înspăimântătoarea lor doctrină: comunismul. In ce privește țara dumneavoastră, guvernul regal nu are decât un singur gând: s'o apere de pericol. Și din acest punct de vedere noi contăm pe sprijinul și înțelegerea unor oameni ca dumneata.

— O să vă dovedim tot devotamentul nostru, *mister* Thomas!

— Sunt totuşi în Iran şi oameni care nu înţeleg acest lucru şi nu desfăşoară o luptă îndeajuns de energică împotriva acestui pericol. Dumneavoastră aveţi desigur cunoştinţă de literatura cu caracter revoluţionar, răspândită în oraş în ultimul timp. Cine a răspândit-o? E limpede că ruşii, bolşevicii, Cominternul. Presa nu vorbeşte însă destul de limpede şi răspicat despre acest lucru.

Hikmat Isfahani înţelese numaidecât aluzia.

— Ziarul meu pune zilnic această problemă, *mister* Thomas, — spuse el. — O să vă trimit ultimele numere. Şi vă rog să ne faceţi toate observaţiunile dumneavoastră de care vom ţine neapărat seamă. O să vi-l trimit chiar pe Sofi Iranperest, redactorul ziarului. Să staţi de vorbă cu el, şi să-i spuneţi tot ce credeţi că ar trebui să scriem...

— Mai este încă o chestiune importantă pe care oamenii preocupaţi de viitorul Iranului nu trebue să o piardă niciodată din vedere: problema petrolului din nord. Guvernul regal, care a avut întotdeauna faţă de Iran o atitudine de deosebită prietenie, este gata să depună toate sforţările şi să folosească toată experienţa sa pentru exploatarea acestui petrol. Oamenii politici iranieni, atât de înţelepţi şi de prevăzători ca dumneata, trebue să se ridice împotriva unei rezolvări nechibzuite a acestei probleme în folosul oricărui alt stat.

Mister Thomas apăsă în mod deosebit pe ultimele cuvinte. Hikmat Isfahani îşi înţelese şi de data aceasta prietenul:

— *Mister* Thomas, — spuse el, — Iranul este un stat slab, o ţară mică. El nu se poate împotrivi unui uriaş ca Statele Unite. Capitalul american pătrunde cu forţa în ţară şi, vă jur pe allah că suntem nevoiţi să facem comerţ cu americanii ca să scăpăm de bucluc. Problema asta, Anglia şi America trebue s'o rezolve între ele şi nu aici, ci la Londra sau la Washington, iar apoi să ne dea instrucţiuni precise şi limpezi.

— In orice caz, trebue să vă spuneţi şi părerea dumneavoastră, domnule Isfahani.

— Chiar mâine voi consacra acestei probleme o coloană întreagă a ziarului nostru, *mister* Thomas. Se înţelege că este cu neputinţă ca petrolul din nord să fie exploatat fără participarea Angliei.

Mister Thomas nu răspunse nimic, dar Hikmat Isfahani îi citi pe faţă mulţumirea.

— La revedere, *mister* Thomas, prietene drag!

Mister Thomas îi strânse mâna. La ieşire, Hikmat Isfahani se întoarse să-i mai aducă încă odată aminte de rugămintea lui:

— Vă rog să nu mă uitaţi, *mister* Thomas! Mă bizui atât de mult pe sprijinul dumneavoastră!

Automobilul gonea pe străzile din centrul oraşului, şi Hikmat Isfahani, privind faţadele şi vitrinele, tot mai continua să zâmbească.

„Nu trebue să mă încred prea mult în vorbele mieroase ale porcului ăstuia bătrân. Englezii sunt ne'ntrecuţi când e vorba să îmbrobodească un om cinstit. Pentru interesele lor sunt în stare să-şi înşele şi propriii lor părinţi. Dacă izbutesc să se înţeleagă cu şahul, nici n'o să-şi mai aducă aminte de mine. Şi toată povestea cu portofoliul de ministru nu e decât o momeală. Adevăratul lor ţel este petrolul!..."

Gândurile acestea îi readuseră neliniştea în inimă. Chiar şi zâmbetele lui *mister* Thomas, pe care le socotise atât de prietenoase, i se păreau acum ironice.

„Nu, trebue neapărat să-i văd şi pe prietenii americani. Ăştia nu sunt ca englezii. Buzunarele lor sunt întotdeauna doldora de bani, deaceea şi are cuvântul lor atâta autoritate asupra şahului. Dacă vreau să-mi consolidez poziţia, trebue să trec şi pe la ei".

Şi porunci şoferului să-l ducă la ambasada americană.

Mister Harold îl primi fără entuziasmul cu care îl întâmpinase *mister* Thomas. Se ridică puţin din fotoliu şi, strângându-i mâna, se informă pe scurt de sănătatea lui.

Rezerva aceasta îi păru lui Hikmet Isfahani o dovadă de mai multă sinceritate. Şi îşi zise în sine: „Da, oamenii ăştia sunt obişnuiţi să fie domni!..."

După ce feciorul care servise ceaiul ieşi, *mister* Harold aduse vorba despre ultimele noutăţi din oraş, despre situaţia comercială, despre evenimentele mondiale.

— Războiul se extinde, — spuse el. — Comerţul va întâmpina greutăţi mari. Ca prieten, v'aş sfătui să vă concentraţi întreaga activitate comercială asupra mărfurilor care capătă întâietate în vreme de război.

Negustor încercat, Hikmat Isfahani cunoştea de minune prilejurile de îmbogăţire pe care le ofereau războaiele.

— Noi am urmat întotdeauna cu luare aminte toate sfaturile prietenilor noştri sinceri, care ne vor cu adevărat binele, *mister* Harold, şi datorită acestui fapt, afacerile noastre, slavă lui allah, au prosperat!

— America este partizana comerţului liber şi a politicii porţilor deschise în toate ţările. Ea are o deosebită grijă de întărirea legăturilor economice şi comerciale cu ţările înapoiate din Orient, ca Iranul. Deaceea, acordăm o înaltă preţuire meritelor unor prieteni ca dumneavoastră, care contribue la desvoltarea acestor legături folositoare pentru ambele părţi. Astăzi, exploatarea petrolului din regiunea de nord deschide ţărilor noastre perspective vaste. Cred că sunteţi şi dumneavoastră de aceeaşi părere?

— Nu numai eu, ci întreg Iranul este de acord. Până când acest petrol să zacă sub pământ? Slavă lui allah, a sosit clipa prielnică. Luaţi petrolul, exploataţi-l, îmbogăţiţi-vă, şi daţi-ne şi nouă posibilitatea să ne îmbogăţim.

— Cred că nici englezii nu vor avea nimic de obiectat? — spuse semnificativ *mister* Harold.

Hikmet Isfahani înţelese aluzia.

— Domnule Harold, — spuse el cu aprindere, — dumneavoastră îi cunoaşteţi pe englezi mai bine decât noi. Nu se poate avea prea multă încredere în ei. Noi, iranienii, ne-am convins de asta. Englezii sunt un popor nesăţios. Dacă ar pune mâna pe întreg pământul,

ar voi să se urce şi în lună! Sunt cu toţii la fel. Nu demult, un englez mi-a spus: „Petrolul din nord nu poate fi dat numai americanilor; asta ar răsturna echilibrul internaţional". După părerea lui, ar trebui creată o asociaţie specială pentru exploatarea acestui petrol, din care să facă parte Iranul, America şi Anglia. Jur pe preţiosul dumneavoastră cap, *mister* Harold, că i-am răspuns dela obraz: „Dragi prieteni englezi, lăsaţi-ne în pace; nu aţi pus mâna singuri pe tot petrolul nostru din sud? Folosiţi-vă de el, allah să vă ajute, dar nu vă întindeţi şi la petrolul din nord". Chiar aşa i-am spus...

— I-aţi spus foarte bine! — încuviinţă *mister* Harold. — Ar fi fost însă mai avantajos ca tocmai petrolul din sud să fie exploatat în comun de cele trei state. Dece să fie acest petrol stăpânit numai de englezi? Este o pagubă directă şi pentru Iran, şi pentru America. Dumneavoastră trebue să înţelegeţi lucrul acesta.

— Nici să nu vă îndoiţi, *mister* Harold; noi l-am înţeles demult. Dacă nu chiar toţi, cel puţin nouăzeci la sută din oamenii de afaceri din Iran sunt partizanii Americii. Vă făgăduesc să mă fac interpretul dorinţelor dumneavoastră, atât în medjlis, cât şi în guvern. Numai să nu mă lipsiţi de prietenia dumneavoastră.

Deodată, ca şi cum şi-ar fi amintit de ceva, Isfahani băgă mâna în buzunar şi scoase câteva foi de hârtie împăturite în patru.

— Am făcut pentru mine nişte însemnări, *mister* Harold. Voi lua cuvântul în medjlis şi aş vrea să vi le citesc, să vedeţi dacă n'am uitat ceva. In politică, dumneavoastră sunteţi mult mai experimentat ca mine...

Mister Harold se uită şiret la Hikmat Isfahani şi zâmbi:

— Aş vrea eu să am simţul dumneavoastră politic, domnule Isfahani...

După acest schimb de amabilităţi, Hikmat Isfahani începu să citească punctele principale ale discursului antisovietic, pe care urma să-l ţină sâmbăta următoare.

Mister Harold îl ascultă cu atenție și-l rugă chiar să repete unele pasagii.

— In politică, — spuse el în cele din urmă, — se cere finețe, *mister* Isfahani, și dumneavoastră aveți, mai multă decât trebue. N'ar strica multor parlamentari occidentali să ia lecții dela dumneavoastră.

— Mulțumesc, mulțumesc pentru apreciere, *mister* Harold ! — se îmbujoră de plăcere Hikmat Isfahani.

Văzându-l convins de sinceritatea laudei sale, *mister* Harold continuă :

— Totuși, n'ar strica unele mici modificări. In primul rând, mai puține înjurături și strigăte. Construiți-vă discursul în așa fel încât nimeni să nu se îndoiască de obiectivitatea dumneavoastră. Cât mai subtil! Cât mai fin !

— Sau, cum s'ar zice, — îl întrerupse Hikmat Isfahani, voind să arate că-i înțelesese bine gândul, — să rupem capul buboiului cu o bucățică de vată !... Cu vată *mister* Harold ! Totul va fi după cum doriți, *mister* Harold ! Numai să nu mă lipsiți de prietenia dumneavoastră !

Hikmat Isfahani îi povesti apoi și americanului pățania sa cu Reza-șah și-și arătă îngrijorarea. Nu uită însă să adauge că majestatea sa era o fire nestatornică și fiind sclavul unor izbucniri trecătoare, își schimba ușor hotărîrile.

— Dacă domnul ambasador ar dori să-mi facă un mare bine, ar fi deajuns să strecoare suveranului o singură aluzie din care să reiasă că guvernul american mă socotește prietenul său și are o atitudine binevoitoare față de mine. Iată tot ce aș avea să vă cer, *mister* Harold !

Mister Harold îl liniști :

— Puteți să vă bizuiți pe noi și să vă simțiți sub protecția drapelului american !

Cuvintele acestea îl mișcară pe Hikmat Isfahani până la lacrimi.

— Facă allah ca nicio zi din viaţa noastră să nu rămânem fără ocrotirea acestui drapel binecuvântat! — spuse el cu o adâncă plecăciune.

Încântat de succesul obţinut la cele două ambasade, Hikmat Isfahani îşi regăsea cu un simţământ de adâncă desfătare tihna sufletească pierdută.

— Mergi spre calea Stambuli, — porunci el vesel şoferului, urcându-se în maşină. S'o iei apoi pe Lalezar... Am chef de plimbare!...

Din nou prin faţa ochilor începură să i se perinde în goană vitrinele bogate şi trecătorii care i se păreau firicele de praf fără nicio însemnătate. Tolănit pe pernele moi, cu picioarele întinse, se lăsa furat de visuri plăcute. Dar gândul ambasadei germane nu-i dădea pace. Simţea o nevoie de neînvins să-l vadă şi pe von Walter.

„Nu fii copil! îşi spunea el. Treci şi pe acolo. La urma urmei, americanii se deosebesc foarte puţin de englezi. Sunt şi unii şi alţii din acelaşi aluat. Nu te poţi bizui pe ei. Numai în Teheran au strânse legături cu zeci de negustori cu care se poartă tot atât de amabil ca şi mine. Americanii vor să se arate nobili. In realitate sunt şi mai mari bandiţi decât englezii. Nu au decât un gând: cum ar putea să jumulească mai bine Iranul. Altfel la ce-ar vorbi cu şahul despre mine? Vezi, nemţii sunt cu totul altfel. Sunt un popor hotărît, energic. Unde mai pui că acum au puterea în mâinile lor. Au băgat la apă şi America, şi Anglia. Sub nasul lor au ocupat Franţa, Belgia şi Polonia şi s'au instalat acolo ca la ei acasă. O singură dată să se încrunte neamţul şi majestăţii sale şahului îi va fi destul.

Se hotărî să se ducă şi la ambasada germană.

Văzând automobilul lui Hikmat Isfahani, majordomul porunci să se deschidă poarta şi salutându-l pe bogătaş, îi spuse:

— Chiar astăzi a întrebat domnul von Walter de dumneavoastră.

Hikmat Isfahani era în al şaptelea cer. Vizita lui întâmplătoare, neanunţată, se nimerea în felul acesta

foarte bine. Von Walter îl întâmpină în uşa biroului său (se vede că majordomul apucase să-l vestească).

— Sunt foarte bucuros de venirea dumneavoastră, — spuse el, poftindu-şi musafirul într'un fotoliu moale şi luând loc în faţa lui. — V'am căutat astăzi de dimineaţă, dar se vede că dumneavoastră plutiţi pe înălţimi.

Spunând aceasta, neamţul zâmbi.

— Ori pe unde am zbura, — răspunse Hikmat Isfahani cu acelaşi ton glumeţ, — în cele din urmă tot în faţa prietenului nostru coborîm... De asta să nu vă îndoiţi!

— Nu mă îndoesc câtuşi de puţin. Poate că nu ar trebui să vă spun lucrul acesta deschis, dar sunt nevoit să recunosc că vă socotesc drept un om cu raţiunea sănătoasă, care ştie să cântărească bine tainele politicii. I-am scris führerului personal despre înaltele dumneavoastră calităţi. Chiar astăzi von Ribbentrop mi-a transmis cifrat instrucţiunile führerului în privinţa dumneavoastră. Şi ele m'au bucurat foarte mult.

— Şi care sunt instrucţiunile führerului? — întrebă nerăbdător Hikmat Isfahani.

— Führerul a dispus să se stabilească cu dumneavoastră raporturi mai strânse. In cadrul politicii sale progermane în Iran, führerul contează în mod special pe dumneavoastră.

Surprinzând în ochii interlocutorului său un interes deosebit, von Walter continuă:

— Lumea politică este acum o mare bântuită de furtună. Naţiunile înţelepte, înzestrate cu forţă vitală, încredinţează în astfel de momente cârma corabiei statului unor mâini iscusite. In politica sa de prevedere a viitorului, führerul a rezervat întotdeauna Iranului un loc însemnat. Să nu credeţi că, absorbit de problemele europene, el uită de Orient. Acţiunea începută de noi în Europa se va încheia în Orient! Şi Iranul este poarta Orientului. Deaceea, după părerea führerului, la această poartă trebue să vegheze un străjer încercat.

Hikmat Isfahani îşi umezi buzele uscate de emoţie, la auzul unor veşti atât de neaşteptate.

— Orice s'ar spune, noi, iranienii, avem o mare încredere în führer. Credeți-mă pe cuvânt, dacă führerul ar fi musulman, aș ridica cel dintâi drapelul pentru el.

Dându-și seama însă că nu era deloc nimerit să vorbească despre diferența de confesiuni, se opri și, uitându-se în ochii lui von Walter, se grăbi să-și repare nesocotința.

— Noi ne bizuim pe el, oricare i-ar fi credința.

— Führerul are o deosebită simpatie față de iranieni, pe care-i socotește arieni. După părerea lui, pe întreg globul pământesc, singurele națiuni demne de viață sunt numai cea germană și cea iraniană, pentrucă ambele și-au păstrat curat sângele lor arian. Potrivit planurilor führerului, lumea trebue să aparțină acestor două națiuni. In Occident — noi, în Orient — dumneavoastră! Socotiți oare că ura noastră față de slavi este întâmplătoare? Slavii aparțin unei rase inferioare. Nu dați importanță acordului nostru cu ei. Este doar o diplomație din partea führerului. Azi-mâine, ne vom răfui cu anglo-saxonii, a căror rasă nu este întru nimic superioară celei slave, apoi vom întoarce armele împotriva rușilor. Atunci Caucazul, Bacu, Tașchentul vor trece la Iran, și pe firmamentul marelui imperiu, domnul Hikmat Isfahani va fi o stea de mărimea întâia!

Von Walter râse satisfăcut de interpretarea pe care o dăduse teoriei rasiste a lui Hitler, în scopul de a o face ademenitoare pentru interlocutorul său.

In fața ochilor lui Hikmat Isfahani apărură ca într'un miraj teritoriile întinse ale viitorului imperiu iranian.

— Abia atunci va înflori cu adevărat comerțul! — exclamă el și-și umezi din nou buzele. — Nici frontiere, nici vamă! Numai allah știe cât vă sunt de recunoscător... Allah să țină cât mai sus drapelul dumneavoastră, și să nu vă lipsească de binefăcătoarea lui ocrotire!

După o scurtă pauză, von Walter se hotărî să treacă la chestiunea principală.

— După cum am mai spus-o, pentru dumneavoastră nu este, desigur, un secret că ciocnirea noastră cu bolșevicii este de neînlăturat, — spuse el insinuant.

— Nici vorbă, nici vorbă! — încuviință slugarnic Hikmat Isfahani.

— Pentru aceasta trebue să facem pregătiri... Și iată cum ne puteți ajuta dumneavoastră.

— Vă rog, e destul să spuneți un cuvânt și...

— Aș vrea să știu, aveți un birou comercial la Miian?

— Dar unde n'am eu birouri în Iran? In toate orașele am filiale, birouri, agenți...

— Avem nevoie la Miian de un loc sigur, unde să facem rezerve de alimente de care am putea avea nevoie într'un moment greu.

In realitate, în loc de alimente era vorba de materii explozibile, dar deocamdată von Walter socotea că era mai bine să-i ascundă lui Hikmat Isfahani acest lucru.

— Alimente? — spuse bogătașul și rămase pe gânduri. — Aș putea ști cantitatea, prietene?... Nu, nu, pentru dumnezeu, să nu vă închipuiți cine știe ce! Vreau să aflu cantitatea numai ca să găsesc locul cel mai potrivit.

— Până una alta, e vorba numai de cinci sute de tone. Mai târziu, ar putea fi și mai mult. Trebue însă ca această încărcătură să fie expediată acolo pe numele dumneavoastră. Firește că va fi însoțită de un om al meu.

— Vă rog, și o mie de tone. In două zile o pot expedia în orice colț din Mazandaran sau Azerbaidjan în așa fel încât nici păsările să nu prindă de veste. Dacă vreți, chiar și pe malul Araxului!

Hikmat Isfahani vorbea într'adins pe șleau, ca să-i arate lui von Walter că nu e chiar atât de prost și că neamțul putea să aibă mai multă încredere în el.

Von Walter zâmbi mulțumit.

— Vă mulțumesc, domnule Isfahani! Fiți sigur că vom ști să apreciem serviciul dumneavoastră!

Hikmat Isfahani socoti momentul potrivit să treacă la chestiunea care îl neliniștea.

— Domnule von Walter, — începu el încet, — aș vrea să profit de bunăvoința dumneavoastră...

— Mă rog, mă rog!

Şi bogătaşul îi povesti de-a fir a păr primirea făcută de Reza-şah când îi adusese actul de danie a moşiei.

— Deaceea, — încheie el, — aş avea o rugăminte, — să aduceţi într'un fel oarecare la cunoştinţa majestăţii sale ceeace v'a scris führerul despre mine.

Von Walter izbucni în râs.

— Nu fiţi copil, domnule Hikmat Isfahani! Cum i s'ar putea vorbi şahului despre asta! — Apoi, punându-i mâna pe umăr, adăugă în şoaptă: — Doar führerul vă pune pe aceeaşi treaptă cu Reza-şah!

— Vă implor să mă scăpaţi de sabia acestui tiran! — spuse Hikmat Isfahani. — Pentru asta e deajuns să faceţi cea mai uşoară aluzie.

— Fiţi liniştit, domnule Hikmat Isfahani, sub aripa prieteniei noastre nu vă poate ameninţa nicio primejdie.

16

Teheranul era sfâşiat de contradicţii adânci care îl rodeau aşa cum cariile rod lemnul. Sărăcia şi luxul erau copiii şi blestemul lui.

Atmosfera apăsătoare ce domnea în oraş mărea durerea lui Fridun care, nădăjduind s'o găsească pe Ghiulnaz, pe unchiul Musa, pe mătuşa Saria, pe copii, cerceta cu băgare de seamă feţele tuturor celor ce-i întâlnea în cale, apropiindu-se de toate fetele şi femeile care întindeau spre trecători mâna lor uscată.

Săptămâni la rând cutreierase străzile şi pieţele oraşului, întrebând în dreapta şi în stânga, pe prieteni şi pe cunoscuţi, dar totul fusese zadarnic.

Obişnuita lui bucurie de a trăi începea să se stingă, înnăbuşită de năvala gândurilor întunecate care îi aţâţau însă şi mai mult setea de răzbunare, făcând şi mai puternică năzuinţa lui spre libertate. Nu-şi găsea uitare decât în munca revoluţionară, căreia i se consacra cu totul.

Lucrurile mergeau binişor. Manifestele şi broşura avuseseră un efect la care nu se aşteptau nici autorii

lor, pătrunzând în păturile cele mai largi ale populației. Aproape tot orașul nu vorbea decât despre ele.

Nădejdi luminoase se trezeau în popor. Glasul adevărului însuflețea la luptă pe toți cei nemulțumiți de sângerosul regim despotic a lui Reza-șah. Era vădit că poporul nu da nicio crezare afirmațiilor cercurilor oficiale și ale presei, care susțineau că manifestele și broșura ar fi fost redactate de ambasada sovietică. Dar, mai îmbucurător ca orice era faptul că poporul aștepta dela inițiatorii acestei acțiuni, manifestări și mai îndrăznețe.

Intr'o zi, întâlnindu-l pe Fridun, Gurban Marandi se repezi vesel spre el :

— Ei, ce zici, a fost sau nu cum am spus eu ? Poporul nu este o turmă de vite care să îndure un asemenea jug și să tacă ! Îți aduci aminte că ți-am propus să ne unim cu toții și să începem laolaltă o acțiune măreață ? Tu n'ai vrut, și uite că au început-o alții.

— Ar fi interesant de știut cine-i omul îndrăzneț care a luat o asemenea hotărîre ? — întrebă Fridun, voind să afle ce se vorbește despre organizatorii mișcării.

— Nu e vorba de un om îndrăzneț, ci de oameni îndrăzneți ! — îl îndreptă Gurban Marandi. — Tu habar n'ai de tot ce se petrece. S'a dovedit că au pretutindeni partizani, chiar și în Ministerul afacerilor interne și în armată. Nu așteaptă decât momentul potrivit ca să iasă cu arma în mână și să dărâme șandramaua putredă a despotismului. Fii cu ochii în patru: azi, mâine va apare și a doua broșură. Dacă n'o să ți-o poți procura, spune-mi mie. O să-ți fac eu rost de ea.

Cuvintele lui Gurban îl bucurară pe Fridun, dar îi și dădură de gândit. Dacă apariția celei de a doua broșuri întârzia, nădejdea mântuirii, abia trezită, s'ar fi stins din nou în oameni, lăsându-i fără apărare în ghiarele jandarmeriei și a poliției. O astfel de întârziere ar fi fost deci o trădare, o trădare fără seamăn !

Fridun se consacră în întregime pregătirii celei de a doua broșuri, precum și a noului manifest, care trebuia să spulbere calomniile și minciunile răspândite de clica guvernamentală și de cercurile reacționare.

Riza Gahramani cumpără ultimele numere ale tuturor ziarelor din capitală și le așează teanc pe masă. Ca să ușureze munca lui Fridun, citise cea mai mare parte din ele, subliniind pasagiile care prezentau interes.

— Totul e gata, dragul meu! — exclamă el, când Fridun se înapoiă acasă. — Ține minte însă: când o să fii ministru în viitorul guvern, să mă iei secretar! — glumi el.

— Știi, — răspunse serios Fridun, — mi se pare că poporul tocmai asta speră și așteaptă dela noi: nici mai mult nici mai puțin, decât un nou guvern!

— Dar tu ce credeai? Ce rost are să trezești conștiința masselor și apoi s'o ștergi de pe câmpul de luptă? Dorințele poporului sunt totdeauna potrivite momentului!

— Ai dreptate. Ce departe suntem însă de înfăptuirea acestei dorințe! Noi nu ne-am răspuns încă nici nouă, în sinea noastră, la întrebarea: ce vrem? Pentru ce formă de conducere luptăm? Până acuma n'am vorbit decât despre răsturnarea actualei orânduiri.

— Cât despre asta, n'avea nicio grijă, prietene. Când vechiul regim va fi la pământ, poporul va găsi singur forma de conducere care-i trebue!... — Un gând măreț lumină chipul lui Gahramani. — Știi, Fridun, — spuse el convins, — poporul este o mare forță! Nu te îndepărta de el, trăește viața lui, gândește cu gândurile lui, simte cu simțămintele lui, și vei vedea atunci ce putere o să afli în tine; vei fi de nebiruit și chiar desăvârșit.

Frunzărind ziarele, Fridun, își asculta prietenul și își spunea că ceeace încerca el să rostească, era ceva deosebit de însemnat, și că gândirea lui Riza era mult mai adâncă decât posibilitățile lui de exprimare.

— Sufletul tău, prietene, îți este mult mai bogat decât graiul! — îi spuse el. — Chiar dacă vorbele tale nu sunt tocmai lămurite, gândurile îți sunt în schimb alese. — Deodată exclamă: — Cu părere de rău trebue să constat că există pe lume mari ticăloși. Ascultă ce scrie unul din scribii vânduți...

Și începu să citească articolul lui Sofi Iranperest din ziarul „Seda", intitulat: „Trădătorii patriei au fost

prinşi". In articol se spunea că organele Ministerului afacerilor interne arestaseră pe un oarecare Rahmanzade şi trei complici ai săi. Arestatul recunoscuse că broşura şi manifestele fuseseră tipărite la Bacu şi că el şi cu tovarăşii săi fuseseră paraşutaţi pe teritoriul Iranului.

Articolul era însoţit chiar de o fotografie: Rahmanzade alături de paraşută. In încheiere, Sofi Iranperest sublinia că datorită bunăvoinţei Ministerului afacerilor interne, putuse să stea de vorbă personal cu Rahmanzade.

— Cât de caraghioase şi de josnice sunt toate astea, — spuse Fridun aruncând ziarul. — Dar nici nu te poţi aştepta la altceva dela o gazetă care apare cu banii murdari ai lui Hikmat Isfahani!

— Eşti nedrept! Te poţi aştepta şi la mai mult! — protestă Riza Gahramani şi, luând ziarul de pe jos, îi arătă lui Fridun o altă pagină. — Citeşte discursul ţinut în medjlis de Hikmat Isfahani...

Fridun începu din nou să citească. Hikmat Isfahani vorbea despre norii negri ce se adunaseră deasupra Iranului de nord, despre înteţirea activităţii ateilor şi a renegaţilor, despre apropierea zilei judecăţii celei mari şi despre apropiata venire din Occident a imamului Sahibazzaman. [1])

— Gândeşte-te, — spuse revoltat Riza Gahramani, — că ticălosul ăsta nu are nicio credinţă, nici măcar nu săvârşeşte namazul şi îndrăzneşte să trăncănească despre Sahibazzaman! Bine mai prostesc netrebnicii ăştia poporul!

Fridun aruncă ziarul „Seda" şi luă un altul: „Feriad". Informaţiunile acestuia erau oarecum diferite: manifestele şi broşura ar fi fost editate în Iran de către agenţii secreţi ai Cominternului aflaţi clandestin la Teheran. Ziarul asigura pe cititori că numărul acestor

[1]) După credinţa fanaticilor musulmani, când ateismul se va întrona pe pământ, cel de al doisprezecelea imam, care se ascunde vederii oamenilor, trebue să se arate ca să întărească bazele religiei. *Sahibazzaman* — numele acestui prooroc — înseamnă Stăpânitorul veacului. (N. red. ruse.)

agenţi trece de câteva mii. Mulţi din ei fuseseră prinşi fiindcă, necunoscând obiceiurile persane, îşi beau ceaiul în ceainării din pahare mari, atrăgând astfel atenţia asupra lor. Fiind arestaţi, recunoscuseră că veniseră din Caucaz...

Şi ziarul cerea grabnica lor pedepsire...

— Ar fi interesant de ştiut pe cine vor să condamne la moarte sub acest pretext ? — murmură Fridun întunecat, lăsând ziarul din mână.

— Parcă şi-au pierdut cu totul minţile ! — spuse mânios Riza Gahramani, ridicându-se. — Eu mă duc... Mă aşteaptă Ferida şi Kerimhan. Trebue să răspândim ultimele broşuri rămase. Nu uita că diseară ne întrunim la Serhan.

— Lucrurile astea nu se uită ! Iţi doresc izbândă ! Du-te ! Curând o să vă fac o surpriză ! — răspunse Fridun misterios.

Riza Gahramani ieşi, încredinţat că surpriza care avea desigur să-i bucure pe toţi tovarăşii nu putea să întârzie. Fridun nu era doar om să arunce vorbe în vânt !

De când făcuse cunoştinţă cu Fridun şi Kurd Ahmed, lui Serhan i se părea că o rază de lumină îi pătrunsese în suflet. Viaţa lui căpătase un rost şi un ţel. Pe când altădată era mereu posomorît, copleşit de griji, acum se dovedi o fire apropiată, veselă şi energică.

Mama lui şi Ferida îşi dăduseră cele dintâi seama de această completă transformare a caracterului lui, nu numai faţă de ele, ci şi faţă de ceilalţi oameni : nepăsarea şi chiar neîncrederea pe care o arăta înainte tuturor, făcuseră acum loc unui interes cald şi prietenos.

Iar Ferida îi era pe zi ce trecea mai dragă.

Intr'o joi seara, înapoindu-se acasă, Serhan o găsi pe maică-sa şezând pe prag cu furca în brâu. Ferida nu era acasă.

Mama puse laoparte furca şi, îndreptându-şi anevoie şalele, se ridică şi se duse să toarne apă în spălător.

— Dar Ferida unde e, mamă ? — întrebă Serhan.

— S'a dus unde ştii tu, maică ! Acuş, acuş trebue să

pice. Mi-a zis că, dacă vii înaintea ei, să-ţi spun că aduce o porţie nouă pentru boieri. De asta s'a şi dus.

— Straşnică noră mai ai dumneata, mamă! Deşteaptă şi bună! — spuse vesel Serhan.

— Asta nu-i femeie, fiule, ci foc! — confirmă mama. — Dă-i toată ţara pe mână şi tot o să se descurce! Şi are o inimă cu adevărat de aur: săritoare, bună, blândă!...

In clipa aceea, Ferida intră pe poartă purtând pe umăr un coş mare, plin cu verdeţuri.

— Da' greu mai e! Mi-a rupt umerii!

Şi Ferida, cu faţa scăldată de sudoare, îi dădu coşul lui Serhan.

Acesta îl duse în odaie şi, dând laoparte verdeţurile, scoase una din cărţile cu coperta albă, ce se aflau dedesubt. Strânse cartea la piept cu o bucurie de copil, şi se întoarse spre nevastă-sa:

— Sunt în stare să-mi dau viaţa pentru umărul tău, pe care aduci bucurie poporului!

In poartă se ivi Riza Gahramani.

— Ce-i cu tine, meştere? Vii cu mâinile goale? — glumi Serhan şi-i făcu cu ochiul.

— Mi-am trimis marfa la Isfahani; acolo preţurile-s mai ridicate.

— Şi în Mazandaran este mare cerere la marfa ta — abia o aşteaptă.

— Nu te teme, ajunge pentru toţi!

Mama îi chemă să bea ceaiul. Riza Gahramani se uită la samovarul pântecos care fierbea vesel pe masă.

— Tare-mi place să beau ceaiul din samovarul ăsta, mamă! Auzi-l cum gâfâie. Mai dihai ca locomotiva lui Serhan!

Râseră cu toţii şi se aşezară la masă. Se auzi poarta şi intră Rizvan.

— Ai venit la timp, ticălosule! — glumi Riza Gahramani.

Mama făcu loc noului oaspete.

— Şezi jos, fiule. Asta înseamnă că o să te iubească soacra.

— Auzi, prietene, — se întoarse spre el Riza Gahramani, — nu e vorba de nevastă, ci de soacră.

— Nu face nimic : dacă o să mă îndrăgească soacra apoi nevasta n'o să-şi precupeţească dragostea — o să ţină la mine ca la ochii din cap ! — răspunse glumind Rizvan.

Mama clăti paharele şi turnă ceaiul tare şi parfumat.

Serhan începu să povestească despre ciocnirile care avuseseră loc de curând între ţăranii şi proprietarii de pământ din Mazandaran.

— Moşierii au pus mâna pe lucrurile ţăranilor, dar omul dela ţară se lipseşte mai degrabă de credinţă decât de avutul lui. In două sate moşierii au fost bătuţi iar în altul a fost omorît vătaful.

— Şi când te gândeşti că unii din prietenii noştri socotesc că ţăranii nu sunt buni de nimic, — observă Riza Gahramani, uitându-se cu tâlc la Rizvan. — Intocmai ca broasca ţestoasă care, abia ieşită din ţest, începe să şi-l blesteme !

— In primul rând, binevoeşte să grăeşti mai limpede, — răspunse Rizvan, susţinându-i privirea. — Nu mai umbla pe ocolite, spune verde numele prietenului. In al doilea rând, află că eu preţuesc foarte mult pe ţăran, dar susţin că este cu neputinţă să mături un întreg guvern, sprijinindu-te numai pe ţărani.

— Tocmai aici greşeşti ! — sări Riza Gahramani.

Vechea discuţie se reaprinse.

Curând sosi şi Fridun, căruia Ferida se grăbi să-i împărtăşească vestea cea mare.

— Am adus toate cărţile ! — îi şopti ea entuziasmată.

— Bravo Ferida ! — exclamă Fridun, strângându-i mâna.

Riza Gahramani şi Rizvan voiră să-l atragă şi pe Fridun în discuţia lor. Dar acesta în loc să le răspundă, băgă mâna'n sân şi scoase o cărţulie.

— Uite, aici vom găsi noi cel mai bun răspuns la nedumeririle voastre, — spuse el, mângâind coperta cărţii. — Dar cu câtă greutate am reuşit s'o obţin ! Citesc şi rămân uimit : cât suntem de neştiutori cu toţii... Iată o dovadă : problema pe care o discutaţi a fost rezolvată. Nouă ni se părea că scumpul nostru

Rizvan punea, pentru prima oară în istorie, problema muncitorilor şi a ţăranilor, şi când colo, ea era demult deslegată.

Rizvan întinse mâna spre carte:

— Ce-i asta?

Fridun îl opri:

— Nu te grăbi... Vă spun îndată...

Sculându-se în picioare, ridică deasupra capului cartea şi rosti solemn:

— Prieteni! Cartea asta e opera tovarăşului Stalin! „Problemele leninismului". O citeşti şi ţi se pare că rândurile ei sunt adevărate raze de soare, care îţi luminează calea. Până acum am mers pe dibuite, bâjbâind în întuneric...

Fără să-şi ia ochii dela mâna lui Fridun, în care li se părea că strălucea cu adevărat soarele, toţi ascultau cu răsuflarea tăiată.

Serhan dădu laoparte paharul cu ceai. Uitând de discuţia lor înverşunată de adineaori, Riza Gahramani şi Rizvan şedeau acum strâns unul lângă celălalt.

Bătrâna încremenise cu mâna la bărbie... Ochii ei blânzi erau pe jumătate închişi şi priveau cu luare aminte.

Ferida, care tocmai îi deschisese lui Aram, stătea ca vrăjită. De teamă să nu turbure solemnitatea clipei pe care o trăiau, Aram se oprise în prag.

— Prieteni! continuă Fridun, aruncând asupra tovarăşilor o privire înflăcărată. — Am înţeles un mare adevăr: orice partid politic care ridică în vremile noastre steagul luptei pentru libertate şi progres, trebue să-şi lumineze calea cu ajutorul soarelui leninismului. Altfel va fi orb, se va poticni şi se va prăbuşi. In secolul nostru singurul steag al libertăţii tuturor popoarelor este învăţătura lui Lenin şi a lui Stalin!

O bătaie în portiţă îi făcu pe toţi să tresară. Ferida dădu fuga să deschidă. Era Kurd Ahmed şi Kerimhan Azadi cu soţia sa Haver.

Aflând despre ce era vorba, Kurd Ahmed îl îmbrăţişă pe Fridun.

— Iţi mulţumesc, frate! De multă vreme căutam şi

eu cartea lui Stalin, dar nu izbuteam deloc să fac rost de ea. Tu ai avut mai mult noroc.

Kurd Ahmed se întoarse apoi către tovarăși:

— In ultimul timp mă tot muncește un gând. Socotesc că, odată cu scoaterea manifestelor și broșurilor, și paralel cu munca organizatorică și de agitație în masse, trebue să ne ocupăm serios și de educația teoretică a tovarășilor. Oamenii care pornesc pe calea luptei revoluționare sunt datori să-și însușească bine și teoria acestei lupte. Propun ca odată la zece zile să ne întrunim și să facem cursuri teoretice speciale.

— Ideia este minunată! — se auzi din toate părțile.

Fridun se angajă să țină primul curs. Și își puse în gând să facă lumină, pe baza cărții lui Stalin, în problema relațiilor reciproce dintre muncitori și țărani în mișcarea revoluționară.

Trecură apoi la problema difuzării noii broșuri. La Teheran operația avea să fie făcută de Riza Gahramani, Kerimhan Azadi și Haver, iar în Mazandaran de Serhan, care făcea curse cu locomotiva până acolo. Când veni vorba de Kurdistan, Kurd Ahmed spuse:

— Patronul tocmai are de gând să mă trimită în Kurdistan. Voi lua cu mine o sută de exemplare.

Fridun voi să ia asupra lui difuzarea broșurii la Tebriz și în alte raioane ale Azerbaidjanului, dar propunerea lui nu găsi partizani. Cea dintâi care se împotrivi fu Ferida.

— Pentru fratele Fridun este primejdios să se ducă în Azerbaidjan, pe lângă asta e mai multă nevoie de el aici. Dacă vă învoiți, m'aș duce eu singură în Azerbaidjan, — încheie dânsa pe neașteptate.

Toată lumea se întoarse cu mirare spre ea.

— Nu-ți este frică? — întrebă Fridun.

— Dece să-mi fie frică? — răspunse cu îndrăzneală Ferida. — O să duc cărțile în așa fel, încât n'o să simtă niciun copoi!

Văzând șovăiala tovarășilor, mama se amestecă în vorbă:

— Nu stați la îndoială! Asta nu e femeie, ci voinic! Ascultați-mă pe mine, nu stați pe gânduri.

Propunerea fu primită în unanimitate. Kurd Ahmed

o învăţă pe Ferida cum să-l găsească la Tebriz pe Azer-oglâ.

Târziu noaptea porniră unul câte unul spre casă.

Rămânând singur cu Ferida, Serhan o trase spre el.

— Păzeşte-te bine, Ferida, — spuse el cu glas sugrumat.

Fără să răspundă, Ferida se lipi cu dragoste de bărbatul ei.

— Acum nu mai mi-e teamă de nimic, Serhan, dragul meu! Gândeşte-te pe cine avem în spate. Mi se pare că Stalin e aici cu noi, chiar în inima mea, şi-mi spune: fii curajoasă, nu te teme, eşti pe calea cea dreaptă!...

Înflăcărarea ei îl cuprinse şi pe Serhan.

— Ai dreptate Ferida! — exclamă el. — Pe întreg pământul, oriunde se ivesc revoluţionari, Stalin este cu ei. El este steagul libertăţii noastre!

— Se zice că Stalin e un om foarte puternic şi neînfricat, — spuse deodată Ferida, naivă ca un copil. — Să fie oare adevărat, Serhan?

— Adevărat! A fost în Siberia şi a îndurat tot felul de greutăţi şi totuşi a izbutit să facă ce-a vrut, — răspunse Serhan cu mândrie. — Oameni ca el, Ferida, apar odată la o sută, la o mie de ani!

— Iţi jur că nu mă voi abate niciodată de pe calea lui!... Chiar dacă aş fi ameninţată cu moartea!...

Serhan pricepu că Ferida nu jurase în deşert: ea bănuia încercările care o puteau aştepta şi voia să-şi întărească voinţa prin jurământ. Se pregătea tocmai să-i răspundă, când fu întrerupt de maică-sa, care rămăsese în prag şi-i auzise.

— Să fâlfâe cât lumea steagul lui Stalin! Să vă dea şi vouă zile luminoase, copiii mei!...

După aceste cuvinte pornite din inima mamei şi care răsunaseră ca o rugăciune, Serhan nu mai spuse nimic, ci strânse la piept capul Feridei.

Fridun îl ocolea pe Gurban Marandi, şi când se întâlnea întâmplător cu el în curte sau pe sălile universităţii, schimbau doar câteva cuvinte fără importanţă.

Gurban Marandi se ferea la rândul lui de ceilalți studenți. Se știa sub supravegherea poliției, dar umbla cu fruntea sus.

Intr'o dimineață, Fridun veni la universitate îngândurat și turburat. Zadarnic încerca să se concentreze asupra cursurilor.

Ieșind în recreație din sala de curs, văzu lângă fereastră un grup de studenți din anul trei. Printre ei se afla și studentul mic de statură și îndesat, care avusese nu demult o discuție cu Gurban Marandi.

Acesta se afla și el prin apropiere și, după ce-i dădu ziua bună lui Fridun, îi spuse în limba azerbaidjană versurile:

Paharnicului să nu-i ceri să-ți fie cupa plină,
Când însuți soarele-ți întinde o cupă de lumină.

Studentul mic și îndesat se apropie de el.

— Aici suntem în Iran, domnule, și limba noastră este persana, nu azerbaidjana!

— Știu, — răspunse puțin descumpănit Gurban Marandi. — Dar acest beit este de Saib Tebrizi și se găsește în volumul „Poeții Azerbaidjanului"!

— Nu este nevoie să mă înveți dumneata! Eu socotesc fapta dumitale drept trădare și crimă!

La aceste cuvinte, Gurban Marandi se înroși.

— De trădare nu sunt în stare decât ticăloșii. Gândiți-vă mai bine la dumneavoastră!

Și, înfierbântându-se din ce în ce mai mult, Gurban Marandi aruncă dușmanului său o sumedenie de cuvinte jignitoare, fără să bage de seamă că se apropiase de ei decanul facultății de litere.

Decanul confirmă cu asprime că a vorbi în limba azerbaidjană sau a declama versuri în această limbă era un act de trădare față de patrie.

— Domnule decan, versurile acestea sunt ale lui Saib! Și sunt dintr'un minunat poem! — răspunse el decanului.

— Dacă îți place poezia, — replică decanul, — învață versurile persane ale lui Saadi și Hafez. Cât despre versurile scrise într'o limbă din topor, mai bine să nu le rostești!

— Am avut onoarea să vă amintesc că versurile lui Saib sunt scrise într'o frumoasă limbă muzicală.

— Nu fii obraznic! — se înfurie decanul. — Fă ceeace ţi se spune!

— Dumneavoastră socotiţi că este o obrăznicie să declami versuri în limba maternă, domnule decan?

Cuvintele acestea îl scoaseră cu totul din sărite pe decan.

— Bine a spus Mustofi [1]) că trebue să fiţi hrăniţi cu orz! — strigă el.

Incidentul ajunse la urechile rectorului care-l chemă la dânsul pe azerbaidjan şi, învinuindu-l că-şi pierduse sentimentele patriotice şi că gestul lui era o tentativă de a provoca turburări, îl înştiinţă că este exclus din universitate.

Studenţii comentau emoţionaţi întâmplarea. Erau mâhniţi, mai ales azerbaidjenii, kurzii şi armenii, care se simţeau într'un mediu duşmănos.

Seara, Fridun îi povesti întâmplarea lui Riza Gahramani.

— Domnilor şovini, — spuse el, — nu le ajunge că au stors toată vlaga din popor, mai aţâţă încă şi neînţelegerile între naţionalităţi. Puţin le pasă lor că fericirea omenirii stă în respectul reciproc şi în prietenia dintre naţiuni!

Cuvintele acestea produseră o puternică impresie asupra lui Riza Gahramani.

— Şi eu sunt persan, — spuse el cu glas înnăbuşit, — dar îmi crapă obrazul de purtarea ruşinoasă a celor care au îndrăzneală să vorbească în numele naţiei mele. Sunt mândru că mă bucur de prietenia şi încrederea voastră — a ta, a lui Kurd Ahmed, a lui Aram. Noi suntem fraţi şi frăţia asta să fie chezăşia unirii popoarelor noastre! — încheie el cu convingere.

---

[1]) Generalul *Mustofi* — guvernator al regiunii Tebriz. După ce adunase întreaga recoltă de grâu şi o expediase la Teheran, la indignarea populaţiei declarase în public: „Azerbaidjenii se vor mulţumi cu orz". (hrana cailor şi a măgarilor). (N. red. ruse.)

17

Hafiz Biluri şi Iaver Azimi şedeau în biroul sertibului Selimi într'o aşteptare apăsătoare. Pionii albi şi roşii ai nardului rămăseseră uitaţi în faţa lor.

Jocul se întrerupsese chiar dela început; gânduri neliniştitoare frământau pe jucători, împiedicându-i să se concentreze. Ceaiul se răcea în păhăruţe. Fructele şi dulciurile stăteau neatinse.

Amândoi ştiau că în clipa aceea se hotăra soarta prietenului lor.

— Mărturisesc că sunt îngrijorat! Să nu fi făcut sertibul un pas greşit... spuse Hafiz Biluri.

— Şi mie mi se pare că a riscat prea mult.

— Situaţia lui e foarte grea... E singur, şi cei împotriva cărora se ridică sunt atât de puternici.

Iaver Azimi se hotărî să-i mărturisească bătrânului dascăl gândul ce-l chinuia de multă vreme.

— Cum credeţi? Dacă partizanii lui Selimi ar fi mai numeroşi decât adversarii săi, oare suveranul i-ar primi propunerile?

— Greu de spus! — răspunse Hafiz Biluri după o scurtă tăcere. — Un lucru este însă limpede: dacă propunerile lui Selimi vor fi respinse, înseamnă că în ţara noastră nu există adevăr, că totul este minciună: şi ce se scrie, şi ce se spune...

Auzind paşi pe scări, amândoi prietenii săriră şi se grăbiră în întâmpinarea lui Selimi, care intră palid, tras la faţă.

— Ei, cum a fost, sertib? — îl întrebă nerăbdător Iaver Azimi.

Sertibul se lăsă fără un cuvânt într'un fotoliu. Bănuind că se petrecuse ceva grav, cei doi prieteni nu-i mai puseră nicio întrebare.

Sertibul Selimi se simţea gol de orice dorinţă, de orice năzuinţă sau aşteptare. Totul fusese călcat în picioare şi nimicit în el. Il cuprinsese o desnădejde fără margini. Il chinuia conştiinţa unei vieţi trăite fără folos, iar cuvântul „spion" continua să-i răsune încă în urechi, ca o insultă nemeritată, de neîndurat.

Sună.

— Scoate acest portret! — porunci el scurt, servitorului.

Acesta rămase o clipă năuc, cu ochii holbați la portretul șahului, apoi, urcându-se pe un scaun, îl scoase cu grijă.

— Ce porunciți să fac cu el?

— Arde-l!... cu ramă cu tot!

Servitorul ieși cu portretul.

Abia atunci sertibul se adresă prietenilor săi, care rămaseseră muți, cu capetele plecate.

— Ziua de astăzi a fost foarte grea pentru mine. Dar e o zi mare! Azi îmi iau rămas bun dela iluzii și mă îndrept spre marele adevăr. Până acum l-am căutat acolo unde nu trebuia...

— Dar unde trebue căutat, sertib? — întrebă emoționat Iaver Azimi.

Sertibul nu răspunse, adâncindu-se din nou în gânduri.

— In știință, în învățătură! — răspunse în locul lui bătrânul dascăl. — Numai învățătura va duce țara spre marele adevăr și...

— Nu, dragul meu, — îl întrerupse hotărît sertibul Selimi, — atâta timp cât există asuprire nu va exista adevăr. Noi suntem oameni cinstiți! Trebue să spunem răspicat tuturor fiilor patriei că nu vor vedea adevărul câtă vreme vor mai dăinui șahi și tirani, și toată orânduirea odioasă pe care se sprijină ei!

Se ridică și începu să se plimbe prin cameră. Părea să nu mai fie chiar atât de desnădăjduit. Privirea i se făcea din ce în ce mai încrezătoare și mai dârză.

— Prietene, — îi spuse el lui Iaver Azimi, luându-l de umeri. — Poate că nu mi-a mai rămas mult de trăit. Astăzi mi-am semnat singur condamnarea. Iți las deci cu limbă de moarte: nu călca pe urmele mele. Abia azi am înțeles acest lucru. Alege-ți o altă cale. O cale sigură și mai de nădejde. Caută-i pe autorii manifestelor clandestine și alătură-te lor cinstit, din toată inima. Acolo, în păturile de jos, se află adevărul pe care îl căutam noi. Da, în aceste pături pe care

până acum le-am privit de sus. Viitorul, prieteni, este tot în mâinile lor. Alături de ele trebue să mergeți.

Chibzuind mai pe îndelete, Hikmat Isfahani începu să privească măritișul fiicei sale cu sertibul drept o afacere destul de bună. Și încă din multe privințe. In primul rând, avea să închidă gurile rele care-l învinuiau că fusese părtaș la asasinarea tatălui lui Selimi și, totodată, să pună capăt dușmăniei ascunse dintre el și sertib. In al doilea rând, sertibul avea convingeri politice cu totul opuse alor sale, ceeace putea să-i fie, la un moment dat, de folos.

Și fiindcă situația viitorului său ginere, îl interesa îndeaproape, Hikmat Isfahani socoti că era necesar să-i vorbească, în scopul de a-l împiedica dela fapte primejdioase care, după părerea lui, nu se datorau decât tinereții și firii pătimașe a sertibului.

In acest scop, îl pofti la o masă intimă, în sânul familiei, la care Sofi Iranperest avea să fie singurul străin.

Pentru ca discuția pe care voia s'o aibă cu viitorul ginere să nu pară pusă la cale ci, dimpotrivă, întâmplătoare și firească, Hikmat Isfahani hotărîse ca Sofi Iranperest să le citească cu voce tare articolul de fond, cu privire la cedarea petrolului din nord englezilor și americanilor și, cu acest prilej, să expună sertibului părerile sale.

Acesta era planul lui.

Dar Șamsia, care cunoștea rostul invitării sertibului, își avea și ea planul ei. Deaceea, aștepta cu nerăbdare această masă care, după socotelile ei, trebuia să-i hotărască soarta. Era acum plină de ură față de omul ce i se impunea cu sila ca bărbat, și se pregătea de luptă.

Către ora douăsprezece, toți membrii familiei lui Hikmat Isfahani se găseau adunați în casa lui din oraș, unde curând apăru și Sofi Iranperest, redactorul ziarului. Se arătă grăbit să-i citească patronului articolul, dar bogătașul îl opri:

— Mai așteaptă...

In sfârşit, după ora douăsprezece sosi şi sertibul Selimi. Părea mai îngândurat şi mai încordat ca de obicei. Hikmat Isfahani căuta să pară, dimpotrivă, vesel şi nepăsător: râzând şi glumind îi făcu în amănunt istoricul casei sale, şi chiar al câtorva copaci din grădină.

In cele din urmă, intrară într'o sală mare, mobilată în stil oriental, şi se aşezară în fotolii.

— M'ai tot plictisit cu articolaşul tău, — spuse deodată Hikmat Isfahani lui Sofi Iranperest, căutând să dea cuvintelor sale un ton cât mai firesc şi nepăsător. — Hai, citeşte-l odată, să auzim şi noi ce îndrugi acolo.

Contrariu felului său obişnuit de a se mişca, moale, fără vlagă, Sofi Iranperest sări de pe scaun şi se repezi glonţ după servietă. Se întoarse cu un teanc de foi scrise, şi înarmat cu un stilou, ca să arate că e gata să ţină seama de toate observaţiile patronului.

Tolănindu-se în fotoliul moale şi întinzându-şi picioarele, Hikmat Isfahani se întoarse spre redactor şi, jucându-se cu mătăniile, spuse scurt:

— Dă-i drumu' !

Sertibul Selimi tăcea; aerele boiereşti ale lui Hikmat Isfahani şi slugărnicia lui Sofi Iranperest îi făceau silă... Dar nimic din întreaga lui înfăţişare nu-i trăda gândurile.

— De data aceasta am avut de tratat o problemă destul de grea, — socoti nimerit să lămurească Sofi Iranperest, înainte de a trece la citirea articolului. — Trebuiau găsite formule care să-i mulţumească şi pe americani, şi pe englezi, şi pe germani. După cum ştiţi domniile voastre, este vorba de o dilemă: dacă va fi deslegată în avantajul unuia din aceste trei state, celelalte două se vor simţi neapărat lovite. Deaceea, am căutat să încurc în aşa fel aspectul problemei, încât nimeni să nu poată înţelege nimic, şi cele trei state prietene ale noastre să rămână mulţumite. Pe scurt...

Hikmat Isfahani îl întrerupse nerăbdător:

— Ce atâta pologhie? Citeşte-ne articolul!

— Am înţeles! — răspunse supus Iranperest.

— „Condiția indispensabilă a independenței Iranului", — citi el titlul articolului și, oprindu-se, își ridică ochii spre patron.

Hikmat Isfahani repetă titlul cu pauze, ca și când ar fi cântărit fiecare cuvânt:

— Condiția... indispensabilă... a... independenței... Iranului!... Da, nu e rău. Pentru început, este chiar bine. Tocmai ce trebuia. Citește mai departe.

Satisfăcut, redactorul începu să citească articolul.

— „După părerea unora dintre prietenii noștri jurnaliști, — două sunt cauzele nenorocirilor Iranului. Una din ele este petrolul care se găsește pe teritoriul nostru, atât la nord cât și la sud. Cea de a doua este India, pentru care Iranul este un fel de poartă. In ceeace ne privește, suntem de părere că ambele cauze trebuesc, dimpotrivă, considerate nu ca o pacoste, ci ca o binefacere pentru țara noastră".

Sofi Iranperest se opri din nou și se uită la Hikmat Isfahani.

— Nici asta nu e rău! — își dădu cu părerea bogătașul. Zi-i mai departe.

Redactorul parcă mai crescu în fotoliu, mândru că-i fusese pe plac patronului.

— „Să analizăm acum temeiurile raționale și logice pentru care socotim noi aceste cauze drept o binefacere pentru Iran. In primul rând, pentru considerentul că dacă n'ar exista aceste cauze, Anglia nu s'ar fi ocupat de țara noastră, America n'ar căuta să stabilească cu noi relații comerciale, iar Germania, concurând cu puterile susmenționate, nu și-ar intensifica atât de bucuros comerțul cu noi... Iată deci în mod evident primul efect: acești doi factori — petrolul și India — atrag spre noi trei dintre cele mai mari și mai civilizate puteri ale lumii.

Să vedem acum ce foloase aduc Iranului interesul ce ni-l arată aceste trei puteri?

Nu vrem să enumerăm aceste foloase și să-l obosim pe cititor; sunt, dealtfel, atât de multe încât nici nu am fi în stare să le înșirăm pe toate. Ne vom mărgini deci să arătăm câteva din cele mai importante, lăsându-i pe cititori să și le amintească singuri pe celelalte.

Ca urmare a pătrunderii celor trei puteri în ţara noastră..."

— Stai, stai !... — îl întrerupse Hikmat Isfahani... — Ce-ai spus acolo, dracu' să te ia? Ce vorbă e asta „pătrunderii?" Niciuneia din cele trei ţări cuvântul ăsta nu-i va fi pe plac. Şterge şi spune: „Ca urmare a ajutorului pe care ni-l acordă cele trei puteri..." Acum citeşte mai departe !...

— Aşadar, „ca urmare a ajutorului pe care ni-l acordă cele trei puteri..." — repetă redactorul, apoi se opri încurcat: — Mai departe nu mai merge, domnule Hikmat Isfahani...

— Dece să nu meargă? O să meargă ! Tu citeşte, şi eu o să te ajut să îndrepţi.

— „Ca urmare a ajutorului pe care ni-l acordă cele trei puteri, nu există în lume ţară în care comerţul să înflorească într'un grad atât de înalt ca în Iran..." Vedeţi, nu prea se leagă.

— Nu face pe nebunul, — se înfurie Hikmat Isfahani. — Cum vrei frază mai bine legată? Zi-i mai departe !

Dorind să arate că are şi el principiile lui, Sofi Iranperest îndrăzni să stăruie:

— Vă asigur că nu merge! Fraza şi-a pierdut armonia.

— Nu mai spune prostii. Ce rost are armonia, când e vorba de comerţ? Citeşte!

— Aşadar... „Ca urmare a ajutorului pe care ni-l acordă cele trei puteri, nu există în lume ţară în care comerţul să înflorească într'un grad atât de înalt ca în Iran..."

— Minunat ! — exclamă Hikmat Isfahani.

— „In afară de lapte de păsăre şi de elixirul vieţii, găseşti pe pieţele iraniene tot ce doreşti: mărfuri de orice fel, ale firmelor din orice ţară... Englezii, americanii, germanii, aduc la noi obiecte fabricate cu multă trudă. Şi noi nu avem decât să alegem ce ne poftește inima. Şi pentru ce fac ei aceasta? Din prietenie faţă de noi. Nu vor să ne obosească. De pildă, pentru fabricarea unei simple lămpi de petrol, noi ar trebui să construim fabrici, uzine, să angajăm muncitori. Toate

acestea ar însemna griji şi cheltueli uriaşe. Rezultatul ar fi că asemenea lămpi ne-ar costa de două ori mai scump decât cele pe care le aduc prietenii noştri.

In legăturile comerciale cu noi, prietenii aceştia au ţinut întotdeauna seamă de interesele noastre. Intr'adevăr, ei iau dela noi produse care nu cer eforturi prea mari ca: migdale, lână, piele şi ne dau în schimb automobile elegante şi biciclete, de care nici n'a visat vreodată Muzafferiddin-şah [1]).

E drept că la noi se găsesc şi indivizi nerecunoscători şi ignoranţi care pretind că politica comercială dusă în Iran de aceste puteri, mai ales de Anglia, ar transforma ţara noastră aproape într'o colonie..."

Hikmat Isfahani, care se juca leneş cu mătăniile şi asculta moţăind, sări deodată:

— Ptiu! Afurisit să fii cu tot neamul tău! — urlă el. — Imbecilule, ce-are-aface ce trăncănesc prin pieţe ingraţii şi flecarii? Şterge imediat acest pasaj, nici urmă din el să nu rămână!

Năucit, Sofi Iranperest puse pe margine un semn de întrebare, dar Hikmat Isfahani îi smulse tocul:

— Nu aşa, ci uite-aşa! — şi tăie în lung şi în lat rândurile care-l indignaseră. — Citeşte acuma mai departe...

Sofi Iranperest tuşi stingherit, dregându-şi glasul.

— „Aceşti oameni ignoranţi afirmă că cele trei puteri înfrânează dezvoltarea industriei naţionale a Iranului şi paralizează întreaga lui economie. Ei urlă, pretinzând că ţara care şi-a pierdut independenţa sa economică..."

Hikmat Isfahani îşi ieşi cu totul din fire:

— Nemernicule, — urlă el mânios. Parcă mi-ai fi duşman! — Ce înseamnă „afirmă" şi „pretind"?...Cine mai susţine astfel de prostii în afară de bolşevici? Afirmă proştii care se dau cu capul de pereţi! Sau vrei să mă sileşti să fug din ţară? Şi toate astea pentru ce? Nu cumva fiindcă îţi plătesc lunar o mie de tumani în cap, ca să te ghiftuieşti şi să-ţi îngraşi ceafa ca

[1]) *Muzafferiddin-şah* a domnit în Iran din 1896 până în anul 1906. Era bunicul şahului Ahmed, răsturnat de Reza-Şah. (N. red. ruse.)

aceea a măgarului din Hamadan[1]) ? Haide, ia gunoiul ăsta şi aruncă-l pe mormântul lui tat'tu !

Hikmat Isfahani îşi ieşise din fire gândindu-se mai ales la ce s'ar fi întâmplat dacă articolul ar fi apărut într'adevăr în ziarul său. Parcă şi vedea feţele strâmbate de mânie ale lui *mister* Thomas, Harold şi von Walter, apoi ochii congestionaţi şi înspăimântători ai lui Reza-şah şi rânjetul dinţilor galbeni ai lui Hakimulimulik. Teama îl mânie şi mai mult împotriva lui Iranperest care se făcuse mititel în fotoliu.

In cele din urmă, obosit de propriile lui ţipete, se întoarse către sertibul Selimi care rămăsese tot timpul tăcut.

— L'am însărcinat pe nemernicul ăsta să scrie un articol în care să arate că exploatarea petrolului din nord trebue neapărat cedată englezilor şi americanilor, şi l-am rugat să motiveze acest lucru cu argumente valabile. Trebuia să scrie că ţara ne aparţine nouă, că deci şi petrolul este al nostru, şi că depinde numai de noi cui să-l dăm în exploatare, cu cât să-l vindem şi la ce preţ să primim mărfurile de schimb. Trebuia apoi să arate că bolşevicii se amestecă în treburile noastre interne şi că nu ne lasă să fim stăpâni în casa noastră, că ei atentează la independenţa noastră şi vor să stânjenească comerţul nostru. Iar netrebnicul a început să latre în gura mare la cele trei puteri, ca un câine la lună !

Neprimind niciun răspuns din partea sertibului, Hikmat Isfahani începu să se plimbe prin cameră, apoi se opri în faţa lui Sofi Iranperest.

— Scoală-te şi cară-te de aici ! Sau ţi-a mirosit cumva a pilaf şi nu te mai lasă inima să pleci ?... Du-te şi scrie aşa cum ţi-am spus şi diseară să vii iar să-mi citeşti...

— Am înţeles ! — spuse Sofi Iranperest fiert şi, adunându-şi hârtiile, ieşi.

---

[1]) *Hamadan* — oraş în sudul Azerbaidjanului iranian, renumit prin măgarii de rasă. Denumirea antică a Hamadanului este Ecbitan (fosta capitală a Midiei antice). (N. red. ruse).

Sertibul Selimi, care îşi stăpânise cu greu când râsul, când mânia ce-i clocotea în piept, respiră uşurat. Hikmat Isfahani nu izbutea însă să se liniştească.

— Ştii, domnule Selimi, de multă vreme voiam să stăm de vorbă. Allah mi-e martor că mă port faţă de dumneata ca faţă de propriul meu fiu. Tocmai deaceea şi îndrăznesc să-ţi dau câteva sfaturi, întocmai ca unui fiu al meu.

Selimi se încruntă.

— Tu eşti încă tânăr, — continuă Hikmat Isfahani, — începând să-l tutuiască, pentru a da spuselor lui un caracter mai sincer. — Tu priveşti prea schematic cele ce se petrec în lumea politică; în realitate, lucrurile sunt mult mai complicate, dragul meu. Şi dacă nu ţii seama de asta, poţi să comiţi o mulţime de greşeli.

— Vă rog să fiţi mai limpede : la ce greşeli vă gândiţi dumneavoastră ?

— Nu te grăbi. Dece această grabă ? Ai răbdare şi îţi voi expune totul pe rând şi cât se poate mai limpede.

— Poftim... Dar cu condiţia ca şi dumneavoastră să mă ascultaţi cu răbdare.

— Se înţelege, se înţelege ! Răbdarea este cheia izbânzii !

— Atunci poftiţi, vă ascult !

— Prima ta greşeală, dragul meu, este că nu te îngrijeşti deloc de viitorul tău. Iacă, de pildă, ce nevoie aveai să-i arăţi şahului că eşti de partea ruşilor ?

— V'aş ruga să-mi răspundeţi şi mie la o întrebare ! — spuse Selimi.

— Poftească !

— Dece sunteţi un duşman atât de neîmpăcat al ruşilor ? Dumneavoastră vedeţi bine cum ne jefuesc şi ne despoae americanii, englezii şi nemţii ! Totuşi, le deschideţi larg uşa casei noastre ! In schimb, cum auziţi de ruşi, începeţi să împroşcaţi cu înjurături şi blesteme. Explicaţi-mi, vă rog, domnule Isfahani, această atitudine a dumneavoastră !...

— Cu cea mai mare plăcere ! Ceeace ai spus despre englezi, americani şi nemţi este purul adevăr. Asupra acestui punct sunt cu totul de acord cu tine. Se vede treaba că ne socoteşti pe toţi nişte boi. Crede-mă, în-

ţelegem şi noi câte ceva, şi toate astea ne sunt cunoscute şi nouă. Insă, chiar dacă aş pricepe lucrurile numai pe jumătate, tot aş vedea limpede că pentru noi englezii şi americanii sunt de o mie de ori mai buni decât Sovietele cu care nu vom izbuti niciodată să ne învoim. Uite, deşi vederile noastre sunt cu totul deosebite, diametral opuse, ascultă ceeace am să-ţi spun!... Incearcă să faci Sovietelor a suta parte din concesiile pe care le-am făcut Americii şi ai să vezi atunci! Să mă scuipi în faţă dacă a doua zi întreg Iranul nu se va răsturna cu fundul în sus! Stabileşte numai o cât de mică legătură cu Sovietele şi, blestemat să-mi fie tatăl, dacă dintr'o mână a lor nu va ieşi ţăranul cerând împărţirea pământului, iar din cealaltă nu se va ridica muncitorul, declarând că nu vrea să lucreze mai mult de opt ore pe zi...

— Dar pe dumneavoastră nu vă mustră conştiinţa că în toate oraşele Iranului, în cele mari ca şi în cele mici, numărul şomerilor, cerşetorilor şi al celor lipsiţi de adăpost creşte pe zi ce trece? Nu poţi trece pe străzi de mulţimea de oameni flămânzi şi goi. Ştiţi dumneavoastră cine sunt toţi? Ţărani. Mii şi zeci de mii de ţărani fără pământ sau care îşi pierd în fiece zi, în fiece oră pământul, şi năvălesc în oraşe să cerşească. Dar muncitorii care lucrează paisprezece ore din douăzeci şi patru, şi primesc un salariu atât de mic, încât nevestele şi copiii lor sunt şi ei nevoiţi să cerşească? Oamenii aceştia nu sunt oare concetăţenii, compatrioţii, fraţii dumneavoastră?

— Se poate! Dar, ia spune-mi, în ce ţară nu vei găsi flămânzi şi desculţi? Nu poate să fie toată lumea bogată. „Tu boier, eu boier, dar cizmele cine le trage?" spune proverbul popular.

— Dumneavoastră ştiţi foarte bine că eu nu sunt comunist. Totuşi, cred din toată inima că lucrurile nu mai pot continua astfel. Dece nu vor şi alţii s'o înţeleagă? Să nu căutăm prea departe, să vă luăm de pildă, pe dumneavoastră, domnule Hikmat Isfahani. Dumneavoastră staţi la Teheran, în timp ce pretutindeni birourile dumneavoastră comerciale sunt în activitate: cumpără, vând şi vă aduc venituri de sute de

mii tumani. In afară de asta, aveţi şaizeci de proprietăţi în Mazandaran şi Azerbaidjan ; multe din ele nu le-aţi văzut niciodată, lăsându-le pe seama vătafilor. Ţăranii muncesc — ară, seamănă, cosesc, seceră, strâng recolta, iar dumneavoastră vă înfiinţaţi când totul e gata, luaţi din cinci părţi trei şi plecaţi cu ele. Iată dece susţin că o astfel de orânduire trebue distrusă !

— Şi ce propui tu, atunci ? Să mă apuc să dăruesc pământul meu desculţilor ? Să renunţ de bunăvoie la moşiile moştenite, care au fost agonisite de tatăl şi bunicul meu ?

— Nu este nicidecum vorba de moşiile dumneavoastră ci de faptul că sub ochii noştri se schimbă orânduirea lumii. Aşa cum nu poate fi oprită venirea unei noi zile, tot aşa nu vor putea rămâne neatinse moşiile dumneavoastră. Şi dacă nu le veţi da astăzi dumneavoastră de bunăvoie, mâine vor fi luate cu de-a-sila copiilor dumneavoastră.

— Prietene, te sfătuesc stăruitor să-ţi scoţi din cap aceste idei, altfel nu va fi bine de tine. Dacă vrei să fii rusofil, să fii sănătos ! N'ai decât ! Poate să-ţi fie de folos cândva. Dar nu pierde din vedere alt aspect al problemei : în blestemata noastră ţară este cu neputinţă să trăeşti fără să păstrezi „un echilibru..."

Selimi nu răspunse.

„Până când o să ne vândă ţara aceşti cameleoni înspăimântători ?" — se gândea el.

In sfârşit, se servi masa, care puse capăt tăcerii apăsătoare.

In timpul prânzului, sertibul Selimi rămase gânditor, fără să-şi dea măcar seama ce mănâncă. Pe lângă amărăciunea pricinuită de cele auzite şi discutate, avea şi alte motive, cu totul personale, ca să fie supărat.

Şamsia îl cerceta pe furiş cu privirea. Zadarnic căuta pe chipul lui mulţumirea omului care şi-a atins scopul, nu citea decât mâhnire şi desamăgire.

„Ce fire ciudată ! se gândea ea. Ce suflet închis !"

Ceilalți membri ai familiei se uitau și ei pe furiș când la sertib, când la Șamsia, și își spuneau în sinea lor că masa aceea era de fapt o logodnă oficială.

După masă, Hikmat Isfahani se retrase să se odihnească.

Sertibul Selimi începu să-și ia rămas bun dela familie. Șamsia stătea ceva mai laoparte și răsfoia o carte.

— La revedere, hanum! — se înclină sertibul și în fața ei.

— Te însoțesc, — răspunse ea, fără să-i întindă mâna.

Ieșiră în parc. După ce făcură câțiva pași, Șamsia lăsă dintr'odată să-i izbucnească toată revolta.

— M'aș fi așteptat la orice dela dumneata, dar nu la o faptă atât de josnică!

Sertibul Selimi nu păru surprins de cuvintele ei, care nici măcar nu-l jigniră. Ce importanță puteau să mai aibă ele pentru un om care, deși își dădea limpede seama de situație, nu avea puterea s'o îndrepte?

— Cum te poți gândi să te căsătorești cu o fată care nu te iubește? — continuă Șamsia cu glasul tremurând de indignare și, nefiind în stare să-și oprească lacrimile, izbucni în plâns. — Tatăl meu poate să mă vândă, dar cum poți dumneata să duci un astfel de târg, dumneata care ai făcut întotdeauna caz de simțămintele dumitale alese, care te-ai deosebit de ceilalți oameni din lumea noastră tocmai prin idei libere și înaintate? Dumneata vrei să mă cumperi, folosind obiceiuri înapoiate? Pune-mi în ureche cercelul robiei! Nu m'ar mira dacă ai face-o!

Selimi nu putea rămâne nepăsător la vederea lacrimilor acestei fete pentru care împletise cândva visuri duioase de iubire. La prima lovitură pe care i-o dădea viața, tot ce era înfumurare și artificiu în ea se spulbera, desvăluind adevăratele-i însușiri, adânc omenești.

Acum Șamsia era într'adevăr demnă de stimă și de dragoste.

Își deschisese sufletul și numai cuvinte sincere, pornite tot din adâncul sufletului ar fi putut s'o liniștească. Era de prisos să-i tăinuiască adevărul.

Şi sertibul îi povesti amănunţit cele întâmplate, fără să-i ascundă nici şovăielile, nici gândurile lui apăsătoare.

— Reza-şah se socoteşte stăpân nu numai pe avutul, ci şi pe inimile noastre. Oricât de greu ne este să ne împăcăm cu o astfel de josnicie, suntem nevoiţi să o îndurăm. Totuşi, Şamsia-hanum, te asigur de un lucru : chiar dacă te-aş iubi, tot nu aş primi o astfel de căsătorie. Deaceea, între noi nu va fi decât prietenie !

Şamsia rămase pe gânduri.

— Iţi sunt recunoscătoare că mi-ai mărturisit adevărul ! — spuse ea, întinzându-i prietenește mâna.

Şi înseninându-se, îi zâmbi cu căldură.

18

Mister Harold urmărea desfăşurarea evenimentelor mondiale cu un interes pur practic, americănesc. Hitler ocupase teritoriul mai multor ţări europene şi, întorcându-se în spre Franţa, se apropia de Paris. Guvernul francez, care rătăcea din oraş în oraş, declarase Parisul oraş deschis, chipurile pentru ca să-l salveze de distrugere.

Miliardarii americani tăceau chitic şi transformau în grabă întreprinderile lor, adaptându-le cerinţelor războiului mondial care se înteţea, menţinând legături comerciale atât cu agresorii, cât şi cu victimele lor.

Ca orice american ce se respectă, *mister* Harold ştia că războiul promitea capitaliştilor din Statele Unite câştiguri uriaşe. Deaceea, condamnând în gura mare războiul şi preamărind pacea, în adâncul sufletului se bucura de extinderea conflictului, încredinţat că de pe urma lui bogăţiile multor ţări vor încăpea pe mâinile americanilor şi o parte considerabilă din rezerva mondială de aur va trece în seifurile Wall-Street-ului. In schimb, America va furniza, contra numerar, praf de ouă şi carne conservată, ca să fericească popoarele înfometate, tifon şi vată ca să oblojească rănile victimelor războiului.

Mister Harold nu se îndoia că marile puteri de altădată, vlăguite de un război atât de crâncen, vor trece pe planul al doilea şi vor ceda Americii poziţiile lor economice de pe pieţele mondiale .

Atunci şi prietenul său, *mister* Thomas, care acum îi era concurent în Iran, avea să devină un simplu executant al voinţei sale.

Un singur lucru îl neliniştea pe *mister* Harold, întunecându-i visurile de dominaţie mondială : existenţa Uniunii Sovietice. Îşi dădea seama că această ţară va fi, atât în Occident cât şi în Orient, o piedică de neînvins în calea Americii spre dominaţia mondială.

Deaceea *mister* Harold acorda o imensă importanţă activităţii sale din Iran, care era îndreptată tocmai împotriva ţării pe care o ura din răsputeri.

La început, *mister* Harold nu luase în serios simpatiile făţişe ale poporului iranian faţă de Soviete. Simpatiile acestea i se păreau trecătoare alături de puterea reală a lui Reza-şah şi a unor iranieni ca Hikmat Isfahani, Hakimulimulik sau serhengul Sefai, care conduceau viaţa politică şi economică a Iranului, potrivit instrucţiunilor ambasadei americane.

Dar după apariţia manifestelor şi a broşurilor, *mister* Harold se convinse că simpatiile poporului reprezentau şi ele o forţă reală. Această descoperire îi ştirbise senina sa siguranţă.

Pe baza informaţiunilor culese din diferite izvoare, *mister* Harold încerca să stabilească în ce mediu trebuiau căutaţi neruşinaţii, care porniseră o asemenea mişcare.

Aducându-şi aminte de cele petrecute pe aria din satul lui Hikmat Isfahani şi de fuga tânărului arestat cu acel prilej, îşi spuse că între toate aceste fapte şi tipăriturile clandestine putea să existe o oarecare legătură.

Fără să mai zăbovească, îi telefonă lui Hikmat Isfahani şi-l rugă să-l cheme pe vătaful Mamed din Ardebil.

Nu trecură nici două zile şi Mamed sosi la Teheran. Aflând de la stăpânul său că era chemat la ambasada americană, Mamed se umflă în pene.

— Vezi şi tu, cine se interesează de persoana ta! — îi spuse Hikmat Isfahani ca să-l pună şi mai mult la ambiţie.

Vătaful Mamed îşi avea socotelile lui. Ştia că şeful de jandarmi Ali era în legătură cu ambasada germană. In ultimele două luni, Ali îşi vânduse căsuţa din Ardebil şi-şi cumpărase o moşioară cu livadă. Imbogăţindu-se atât de neaşteptat, începuse să privească de sus, cu un dispreţ faţiş, pe vechiul său prieten.

De-atunci, pizmaşul vătaf nu mai avea decât o dorinţă: sau să-i vadă pe Ali prăbuşindu-se, sau să ajungă şi mai dihai decât el.

„Lasă, lasă, spurcatule! Tu cu nemţii, şi eu cu americanii! Să vedem cine-o să fie mai tare!" se gândea el grăbind spre ambasada Statelor Unite.

Lui *mister* Harold îi fu destul să vadă zâmbetul slugarnic al vătafului Mamed, ca să înţeleagă că omul acesta era gata de orice. Deaceea, fără multă vorbă, începu să-l descoasă de-a-dreptul despre situaţia din sat şi despre starea de spirit a ţăranilor. Mamed îl lumină cât putu mai bine.

Mister Harold îl rugă apoi să-i spună amănunţit cum fugise răsvrătitul, încotro o luase şi cam pe unde s'ar afla ascuns.

— Asta e o taină pe care numai allah o ştie, *mister* Harold, — mărturisi vătaful Mamed. — Cum se spune la noi: parcă s'ar fi topit... Nu se ştie nimic de acest Fridun, nici dacă a murit, nici dacă mai trăeşte.

După ce rămase o clipă pe gânduri, adăugă:

— Se vede treaba că tot pe undeva, prin Azerbaidjan, trebue să fie, că de era în capitală, ar fi fost prins demult.

— Dimpotrivă, — dădu din cap *mister* Harold, — eu sunt sigur că este aici.

— In cazul ăsta, numai şeful de jandarmi Ali poate s'o ştie, şopti tainic vătaful luând dintr'odată un aer conspirator. — Cu siguranţă că a primit o sumă mare de bani ca să tacă... Nu ştiţi, *mister* Harold, ce bestie e!

— Cine, Fridun?

— Nu, şeful de jandarmi Ali... Asta e un germanofil, *mister* Harold. S'a vândut nemţilor. E robul lor!

Cuvintele astea ale vătafului Mamed nu avură efectul aşteptat. *Mister* Harold continuă să întrebe:

— Dar cu bătrânul şi cu familia lui ce s'a făcut?

— I-am dat afară, nu numai din sat, ci şi din provincia noastră, *mister* Harold.

— Şi acuma nu ştii unde sunt?

— Ştiu, *mister* Harold. Am pus să fie urmăriţi. Se târăsc spre Teheran.

— Să nu-i scapi din ochi! — spuse *mister* Harold, — după o clipă de gândire. — Şi dumneata trebue să rămâi la Teheran. O să vorbesc eu cu stăpânul dumitale.

Spunând acestea, porunci majordomului prin telefonul interior să-i trimită numaidecât pe Gusein Mahbusi. Când acesta intră în birou, *mister* Harold îl arătă pe vătaful Mamed:

— O să lucraţi împreună.

La plecare, scoase dintr'un sertar al mesei un ceas de mână, imitaţie de aur, şi-l întinse lui Mamed:

— Ia-l în semn de prietenie... Aur veritabil american.

Vătaful fu desamăgit, dar se mângâie, spunându-şi: „Pentru început, nici asta nu e rău!"

Mister Thomas era turburat. Bombardamentele germane asupra Londrei zdruncinaseră puternic prestigiul Angliei în cercurile conducătoare din ţările Orientului, care începură să încline spre Germania şi America. Zvonurile despre un sfârşit apropiat al puterii coloniale engleze circulau tot mai stăruitor. Prietenii de totdeauna ai Angliei începuseră să se îndepărteze de ea. Mister Thomas constată o oarecare răceală chiar şi din partea unor oameni ca Hikmat Isfahani, Hakimulimulik sau serhengul Sefai, care vizitau aproape zilnic pe von Walter şi pe *mister* Harold, iar de existenţa lui nu-şi mai aduceau aminte cu săptămânile.

Plecarea guvernului Chamberlain şi venirea lui Churchill la putere reînvie puţin speranţele stinse ale lui *mister* Thomas. Ceeace însă continua să-l neliniş-

tească, era faptul că ţara sovietică rămânea în afara războiului acumulându-şi forţe, şi că simpatiile maselor populare din lumea întreagă faţă de ea creşteau pe zi ce trece. Şi această creştere îi părea lui *mister* Thomas cea mai serioasă ameninţare.

Aflând dela serhengul Sefai, pe care-l convocase într'adins, că autorii broşurilor şi ai manifestelor nu fuseseră încă descoperiţi, *mister* Thomas se nelinişti şi mai mult.

Serhengul îi povesti cu acest prilej întrevederea şahului cu sertibul Selimi care devenise suspect.

— Intreg neamul lui a fost de partea ruşilor — spuse *mister* Thomas semnificativ, — şi, după părerea mea, sertibul singur este mai primejdios decât miile de oameni simpli din Iran, devotaţi Rusiei.

— De aceeaşi părere este şi majestatea sa.

— Atunci nu înţeleg dece nu-l puneţi la zid ? !

— Majestatea sa nu ne dă voie. Incredinţat că Selimi odată mort organizaţia secretă va fi şi mai greu de descoperit, el amână mereu arestarea lui. Dar, fiţi pe pace. Soarta îi e pecetluită.

După plecarea serhengului Sefai, *mister* Thomas se decise să facă o vizită lui Hakimulimulik.

Văzându-l pe *mister* Thomas, Hakimulimulik se grăbi în întâmpinarea lui cu un zâmbet prefăcut, şi-i strânse mâna cu amândouă mâinile.

— O-o-o ! *Mister* Thomas. Fiţi bine venit !

Englezul explică vizirului că se hotărîse să-l viziteze, împins numai de dorinţa de neînvins de a-l vedea.

Hakimulimulik îi făcu loc să treacă şi-l duse în salonul în care ministrul palatului îşi primea prietenii cei mai apropiaţi.

— Grele timpuri trăim, *mister* Thomas ! — începu el, oftând. Iţele relaţiilor internaţionale s'au încurcat de tot. Nu este uşor să conduci aparatul de stat în astfel de vremuri.

— Dacă un politician atât de experimentat ca dumneavoastră se plânge de asta, ce trebue să mai spunem noi !

— Nu vorbiţi aşa, *mister* Thomas ! — îl întrerupse Hakimulimulik.— Pentru dumneavoastră este cu totul

altceva... Dumneavoastră vă este cu mult mai uşor decât nouă. Noi ne jucăm doar cu o umbră, cu un reflex a ceeace dumneavoastră vedeţi cu toată claritatea.

— Lucrul acesta ar trebui să-l spun eu, fiindcă la dumneavoastră se petrec multe lucruri de care noi nu ştim nimic, — protestă *mister* Thomas.

Hakimulimulik tăcu, străduindu-se să ghicească la ce făcea aluzie. Potrivit obiceiului englezilor, *mister* Thomas aducea pe ocolite vorba despre ceeace-l interesa.

— V'aş fi recunoscător dacă aţi aduce la cunoştinţa majestăţii sale vizita mea. Transmiteţi-i, vă rog, omagiile mele şi adăugaţi că guvernul regal dă o înaltă preţuire prietenilor săi din Orient şi consideră de datoria sa să-i apere.

— Dar nu ne-am îndoit niciodată de aceasta.

— Noi îl socotim prieten şi pe domnul Hikmat Isfahani... El nu ne ascunde nimic.

Spunând acestea, *mister* Thomas căruia, firește, îi era bine cunoscută vechea dușmănie dintre cei doi reprezentanţi ai aristocraţiei iraniene, se uită fix în ochii lui Hakimulimulik.

— Calea spre putere, *mister* Thomas, e plină de nesfârşite trădări şi de intrigile cele mai neaşteptate şi mai încălcite. După părerea majestăţii sale, atât Selimi cât şi Hikmat Isfahani îşi conduc caravana pe această cale greşită. Mi-e teamă că va veni ziua când amândoi vor plăti cu vârf şi îndesat! — răspunse Hakimulimulik cu prefăcută nepăsare.

— O asemenea măsură faţă de domnul Hikmat Isfahani ar fi inadmisibilă! El este un adevărat prieten al guvernului regal, — exclamă *mister* Thomas.

— Acelaşi lucru l-am auzit şi dela americani, şi dela nemţi! — spuse Hakimulimulik, aplecându-se spre *mister* Thomas.

— Anglia îşi cunoaşte bine prietenii! — îi răspunse tăios acesta.

Ministrul palatului înţelese că lupta împotriva lui Hikmat Isfahani avea să fie lungă şi se grăbi să schimbe subiectul. Incepu să vorbească despre semnele vădite de redeşteptare a opoziţiei, adăugând că

oamenii care scoteau broşuri împotriva guvernului tot nu fuseseră descoperiţi.

Mister Thomas îşi scoase lulelaua din gură.

— Şi ce-aţi spune dacă vi i-aş găsi eu ? — întrebă el.

— În acest caz, meritele dumneavoastră faţă de Iran vor fi înzecite şi n'am putea decât să vă fim foarte recunoscători ! — exclamă Hakimul'imulik.

După şase ani de stăruinţă, doctorul Simonian izbutise să facă din Haver o minunată ajutoare. Dintr'o musulmană înapoiată, neştiutoare de carte, care se ruşina să stea cu obrazul descoperit în faţa bărbaţilor, şi care, atunci când vedea planşele anatomice striga întorcând capul : „Mai bine intru în pământ, decât să mă uit la o asemenea necuviinţă !" — ajunsese o infirmieră destoinică şi îndemânatică. Deseori, uitându-se cu dragoste părintească la Haver, doctorul Simonian spunea în glumă :

— Iată încă una din izbânzile mele ştiinţifice !...

Iar pe micul Azad, fiul Haverei, doctorul şi soţia sa, Anuş, îl iubeau ca pe propriul lor copil. În timp ce Haver îl ajuta pe doctor şi se ocupa de pacienţi, Azad stătea lângă Anuş. Firea lui liniştită, apropiată, moştenită dela mamă, şi felul lui matur de a judeca, îi făcură pe Anuş şi pe soţul ei să se simtă şi mai legaţi de el.

Şi Aram ţinea la băieţel. Când Azad nu avea decât patru ani, îl învăţase să deosebească literele şi să numere.

Toate acestea i se păreau lui Haver un vis frumos. Văzând miile de femei flămânde şi desculţe, care umpleau trotuarele capitalei, cerând de pomană, nu înceta să mulţumească în sinea ei bunului medic.

Într'o zi îi spuse Anuşei :

— Allah să vă păzească şi să vă răsplătească cu o fericire veşnică ! Dacă n'aţi fi fost dumneavoastră, am fi rămas şi noi pe drumuri.

— Noi ţinem la tine ca la fiica noastră ! — răspunse Anuş. — Şi atâta timp cât o să avem o bucată de pâine, nu vei răbda nici tu de foame.

— Eu n'am cu ce să vă răsplătesc pentru bunătatea dumneavoastră, dar până la ultima mea suflare o să vă fiu slugă credincioasă.

Auzind-o, medicul ieşi din cabinetul său :

— Ce vorbă e asta ? — spuse el dojenind-o cu blândeţe. — Tu faci acum parte din familia noastră Kerimhan o să se întoarcă curând, o să vă reluaţi viaţa voastră de familie şi o să fiţi fericiţi !

Şi, într'adevăr, de când se înapoiase Kerimhan, fiecare zi din viaţa ei era scăldată de soarele strălucitor al fericirii. Haver se făcuse mai frumoasă. Obrajii îi erau acum ca doi bujori, faţa plină de lumină. Şi ochii ! Ochii îi ardeau de o puternică sete de viaţă şi oglindeau numai bucuria. Chiar şi glasul i se făcuse mai răsunător, plin de încântare. Din când în când, însă, mai ales când lui Kerimhan i se întâmpla să întârzie, în inima ei se furişa o nelinişte de neînţeles, ca o presimţire nelămurită a unei nenorociri.

Iar când bărbatul ei se ivea în sfârşit, Haver se aşeza lângă el şi, plecându-şi capul pe umărul lui, îi mărturisea în şoaptă îndoielile care-i stăteau ca o piatră pe suflet. Kerimhan o liniştea şi îi săruta cu duioşie părul bogat şi parfumat.

Intr'o seară, după ce mâncaseră şi-l culcaseră pe micul Azad, stăteau ca întotdeauna de vorbă, când auziră bătăi în portiţă.

Inima Haverii începu să bată cu putere : cine putea fi la ora asta ?

Kerimhan o linişti şi, ieşind în curte, se duse să deschidă.

Era Gusein Mahbusi care spuse că venea cu o chestiune foarte importantă.

Kerimhan îl aduse în casă. Mahbusi dădu bună seara, Haver ridică ochii spre el, dar, întâlnindu-i privirea, şi-o feri pe a ei şi ieşi din odaie.

Mahbusi şezu un ceas întreg. Când plecă, Haver se aruncă de gâtul lui Kerimhan.

— Imi făgăduiseşi că n'o să-l mai primeşti pe omul ăsta în casa noastră !

— Draga mea, cum să alung un musafir ?

— Nu te supăra, Kerimhan, dragul meu, dar, te rog, nu-l mai primi în casă, orice ar fi fost el înainte. Întâlnește-te cu el în altă parte. Și dacă se poate, nu te întâlni deloc. Ochii lui au ceva ce mă sperie... nici eu nu știu ce... Kerimhan, dragule, tu ești dator să te ferești, dacă nu pentru mine, măcar pentru copilul nostru. Gândește-te la ceeace-l așteaptă fără tine!...

Haver începu să plângă.

— Te-ai făcut foarte nervoasă, — spuse Kerimhan, liniștind-o. — Îți dau cuvântul că nu-i va mai călca picioru! pe la noi. Fii liniștită, draga mea. Eu însă mă gândesc nu numai la ziua de astăzi, ci și la cea de mâine. Noi trebue să luptăm până când vom făuri în țara noastră o viață luminoasă, fericită. O viață în care să nu-mi mai porți de grijă, chiar dacă nu m'aș înapoia acasă câte o lună întreagă!

Și, zâmbind, Kerimhan o luă în brațe și-i sărută ochii umezi.

Fericirea puse din nou stăpânire pe inima femeii.

Ieșind dela Kerimhan, Gusein Mahbusi rătăci un timp pe străzile pustii, cufundate în noapte, ale Teheranului.

Se gândea, încordat, că tot viitorul lui atârna de iuțeala cu care va izbuti să îndeplinească mârșava sarcină pe care și-o luase.

Dar și ce răsplată îl aștepta dacă izbutea! Ce perspective aveau să se deschidă atunci în fața lui!

Iată însă că ținta se dovedea încă departe!

Kerimhan nu-i dădea decât însărcinări mărunte, nu-i desvăluia nicio taină, amânând de pe o zi pe alta îndeplinirea făgăduelii că-l va lua la una din întruniri; de fiecare dată îi spunea, fie că întrunirea nu mai avea loc, fie că fusese amânată, sau că cineva plecase din Teheran.

Să stărue ar fi fost primejdios, dar nici să mai amâne nu era cu putință. Poliția putea să i-o ia înainte și atunci totul ar fi fost pierdut pentru el.

Ros de ciudă și de nerăbdare, umbla năuc pe străzile Teheranului. Uitându-se la ceas, grăbi dintr'odată

pasul; se apropia ora la care trebuia să se ducă la *mister* Thomas.

Englezul îl primea întotdeauna într'o casă singuratică, de pe una din străzile mărginaşe, înguste, ale capitalei. Tăcerea sinistră care domnea în curtea părăsită, îţi strecura în suflet o teamă nelămurită, dar Mahbusi se obişnuise cu pustietatea aceloor locuri.

Mister Thomas şedea la o masă şi frunzărea un teanc de hârtii, pufăind din lulea.

Văzând scrumiera plină de mucuri de ţigări şi camera înnecată de fum, Mahbusi înţelese că înaintea lui mai fuseseră şi alţii.

Abia după cincisprezece minute, *mister* Thomas îşi ridică ochii şi, suflând un nor de fum, spuse:

— A... ai venit? Stai jos!

Mahbusi se aşează în tăcere, fără să-şi ia ochii dela englez care îşi termină de fumat pipa. După ce scutură scrumul din ea, lovind-o de marginea scrumierei, se ridică, îşi înfundă mâinile în buzunarele pantalonilor şi făcu câtiva paşi prin cameră. Apoi, se tolăni în fotoliu, întinzându-se cu voluptate.

— Când are loc întrunirea? — îl întrebă el în sfârşit şi, fără să mai aştepte răspunsul, adăugă: — Mi-ai adus lista?

— Lucrul nu-i uşor şi cere răbdare! Pe lângă asta, nu merge chiar aşa cum aş vrea eu. Mai aşteptaţi şi dumneavoastră puţin...

— Nu cumva ai de gând să-mi faci morală?...

— Iertaţi-mă, *mister* Thomas!

— Ce să-ţi iert? Asta?

Şi *mister* Thomas îi aruncă în faţă o broşurică. Mahbusi se uită speriat la copertă. Era al doilea număr al broşurii: „Vrem lucru, pâine şi libertate!"

— „Mai aşteptaţi!..." — îl maimuţări *mister* Thomas pe provocator. — Ce să mai aştept? Să iasă în stradă cu arma în mână?

— Eu fac tot ce-mi stă în puteri, *mister* Thomas!

— Nu zic ba: faci, dar nu pentru noi, ci împotriva noastră... Broşura este toată plină de ocări la adresa englezilor. Se vede că asta îţi place!

— Cum puteți vorbi astfel, *mister* Thomas!... Eu v'am dat dovadă de devotamentu' meu.

— Poftim, pentru devotamentul tău!

Și *mister* Thomas aruncă pe masă zece tumani.

— Ia-i! Iți dau un termen de cinci zile. Cinci zile!...

— Mă voi sili, dar nu uitați nici dumneavoastră, *mister* Thomas, că nu depinde numai de mine.

— Nu uita că te joci cu viața! — adăugă rece englezul și scoțând revolverul din buzunar îl șterse cu batista.

Mahbusi se făcu mic și se grăbi să iasă din cameră. Afară era întuneric beznă.

Ajuns în stradă, ticălosul se repezi spre lumina unui felinar din apropiere și scoțând din buzunarul pantalonilor banii mototoliți, îi împături cu grijă și-i băgă în sân.

— Bestie de englez! — bombăni el. — Ce-ți cere și ce-ți dă!... Lasă, *mister* Thomas, ce n'am scos dela tine, o să scot dela von Walter și dela *mister* Harold!...

19

Dealurile și copacii erau acoperiți cu zăpadă. Vântul rece, care sufla nici nu mai știai de unde, te pătrundea până în măduva oaselor. Șanțurile drumului, băltoacele, totul era înghețat bocnă; culmea Savalanului se ascundea după o perdea deasă de ceață.

Mătușa Saria și Ghiulnaz mergeau încet pe poteca îngustă.

Frigul nu le răzbise încă. Ghiulnaz ducea în spate două plăpumi și o boccea mare. De după umărul ei străluceau ochii Almasei, învelită într'una din plăpumi. Niiaz dormea liniștit în cârca mătușii Saria, care dăduse o mână lui Aiaz și în cealaltă ducea o desagă cu merinde.

Frânte de oboseală, mergeau mereu înainte, în întâmpinarea viitorului necunoscut și întunecat. O jale sfâșietoare le strivea inima. Gândul că erau aruncate în voia soartei, fără nimeni care să le apere, le copleșea.

Unde se duceau ele şi la ce? Ce avea să le aducă ziua de mâine?

Nu-şi puteau răspunde la niciuna din aceste întrebări, dar mergeau mai departe. Din când în când se trezea în ele nădejdea că dincolo de deal sau în satul ce li se ivea în cale îl vor ajunge din urmă pe Musa şi că suferinţele lor vor lua sfârşit. Nădejdea aceasta le purta înainte, mereu înainte. Dar dincolo de deal se ridicau alte dealuri şi după un sat venea altul, la fel. Ţăranii pe care îi întâlneau, se uitau nepăsători după ele. Fiecăruia îi erau deajuns grijile şi amărăciunile lui, şi nu-i ardea să le mai întrebe încotro merg, sau dacă au nevoie de ajutor.

A zecea zi, mătuşa Saria văzu cu spaimă că merindele luate de acasă se împuţinau din ce în ce şi începu să le economisească şi mai mult.

Saria hotărîse să nu se atingă pentru nimic în lume de bani — cei treizeci de tumani cusuţi în cămaşe la piept, pe care îi păstra pentru zile şi mai negre.

Oricât de întunecat i se înfăţişa viitorul, nu s'ar fi învoit în ruptul capului cu gândul să-şi vadă copiii întinzând mâna după pomană. Abia când nu mai găsi în desagă decât un pic de făină şi un pumn de lavaş uscat, îi fulgeră prin minte gândul cerşitului... Dar îl alungă cu groază. Nu! Cât va trăi, nu va întinde mâna.

Şi porni mai departe. Se grăbea să ajungă la Teheran unde nădăjduia să-şi găsească bărbatul şi pe Fridun. Nădejdea aceasta o îmbărbăta şi mergea mereu înainte, tot înainte, adunându-şi cele din urmă puteri.

Ziua scurtă de iarnă se apropia de sfârşit. Amurgul se lăsa repede. De jur împrejur nu se vedea nimic afară de dealurile şi câmpiile acoperite cu zăpadă. Niciun sat, nici ţipenie de om!

Odată cu întunericul creştea şi teama în faţa pustietăţii acesteia strălucitor de albă. Mătuşa Saria auzise în copilărie multe poveşti cu lupi flămânzi, care în nopţile îngheţate de iarnă ies la drum, strecurându-se uneori până şi în sate. Toate acestea reînviau acum în mintea ei îngrozind-o.

— Să mergem mai repede, fată, — o zorea ea pe Ghiulnaz. — Poate om da de o casă.

Incovoiată sub povara plăpumilor, a surioarei Almas şi a boccelei, Ghiulnaz se îndreptă puţin din şale, dar nu izbuti să-şi grăbească pasul. Aruncă o privire maică-sii, care nu părea nici ea mai zdravănă.

— Mămico, eşti tare ostenită! — spuse Ghiulnaz, şi glasul ei era plin de milă.

— Da, fetiţo, — răspunse femeia cu voce răguşită. — Nu mă mai ţin picioarele. Mi-e frică să nu mă lase puterile.

La poalele unui deal Ghiulnaz se opri şi se întoarse spre mamă-sa.

Pricina zăbavei era de data aceasta Aiaz. Băiatul înţelegea bine toată greutatea stării lor, toată primejdia drumului şi se silea din răsputeri să se ţină în pas cu ele. Dar în ultima zi se plânsese din ce în ce mai des că-l dor picioarele şi rămăsese mereu în urmă.

— Mamă, nu mai pot, — spuse el şi, izbucnind în lacrimi, se lăsă în drum.

In plânsul băiatului, care se purtase tot timpul ca un om mare, era o desnădejde sfâşietoare.

Mătuşa Saria se lăsă greoi alături de el şi-l îmbrăţişă.

— Nu plânge, băieţelule! Odihneşte-te şi pe urmă mergem mai departe! Pune-ţi capul pe genunchii mamii!

Nici n'apucă să-şi aşeze bine capul pe genunchii ei şi somnul şi puse stăpânire pe el.

Intunericul se lăsase peste pustietate, nu vedeai nici la zece paşi.

— Ce-i de făcut, mamă? Dacă rămânem aici, ne putem pomeni cu lupii. Ce ne facem? — întrebă Ghiulnaz.

Mătuşa Saria ridică spre ea ochii înlăcrimaţi, se ridică hotărîtă, o deslegă pe Almas, înfăşurând-o laolaltă cu Niiaz într'o broboadă groasă de lână şi aşeză amândoi copiii lângă un bolovan mare. Apoi începu să adune în jurul lor pietre.

— Doamne! — spuse ea ridicând mâinile spre cer.

— Ţie îţi încredinţez copilaşii mei! Indură-te de ei şi apără-i!

Abia atunci înţelese Ghiulnaz la ce pas înspăimântător se hotărîse mama ei. O cuprinse pe bătrână în braţe şi izbucni în plâns.

— Cui îi laşi tu mamă? — spuse ea printre hohote. — Poţi lăsa oare copiii pe seama pietrelor din pustietate?... Nu, nu, dacă le este sortit să moară, mai bine mor şi eu cu ei!...

Femeia nu răspunse nimic, ca şi când inima i s'ar fi împietrit. Il ridică pe Aiaz şi-l aşeză în spatele Ghiulnazei, printre plăpumile în care cu câteva clipe mai înainte dormea liniştită Almas. Apoi luă ea în spinare bocceaua grea pe care o purtase până atunci Ghiulnaz şi porni fără să se uite înapoi.

Abia putând să-şi mişte picioarele, sfârşită de durere, Ghiulnaz porni pe urmele ei.

Curând ajunseră pe coama dealului, la poalele căruia văzură licărind câteva luminiţe care treziră în cele două femei o nădejde de scăpare. Trebuia să fie fără îndoială un sat sau un cătun.

Mătuşa Saria se întoarse şi se uită înapoi, spre locul unde lăsase pe cei doi copilaşi dormind senini.

— Mai repede, fetiţo, mai repede, Ghiulnaz! Fugi în sat! Te pomeneşti că s'or găsi nişte oameni buni care să vină şi să-i scape!

Deodată apucă mâna fetei şi o strânse cu putere.

— Uite, uite colo, Ghiulnaz, la copii... Ce sunt luminiţele alea? Uită-te bine, nu-i aşa că după fiecare piatră licăreşte o pereche de ochi?

Ghiulnaz se întoarse spre pustietatea ce se pierdea în întuneric, dar nu văzu nimic. Mama ei vorbea însă, fără să-şi ia privirea dela neguri, de ochii lupilor aţintiţi asupra copiilor.

Şi Ghiulnaz înţelese atunci prin ce trecuse biata femeie când se hotărîse să-şi lase copiii în pustiu. Puse repede pe Aiaz jos şi, ca şi când un val de puteri noi i-ar fi năvălit în tot trupul, se repezi înapoi spre piatra unde rămăseseră Niiaz şi Almas. Gâfâind sub povară, împiedicându-se de bulgării de pământ, aduse copiii până în vârful dealului, de pe care se vedeau

în depărtare, îmbietoare, făgăduind scăparea, luminile satului.

— Vezi, mamă, că nu era niciun lup! — începu ea s'o liniştească pe maică-sa. — Ţi s'a părut numai!

— Du-te fata mea, du-te în sat. Poate se va găsi un om cu frica lui allah, care să ne vină în ajutor! — spuse Saria în cele din urmă.

Fata porni fără să mai spună un cuvânt.

Când lătratul câinilor îi ajunse la urechi, lacrimi de bucurie îi înnecară ochii. Începu să răsufle mai uşor şi picioarele îi mai prinseră puteri.

Apropiindu-se de prima colibă, Ghiulnaz bătu la portiţă.

In uşă apăru un ţăran bătrân.

— Cine-i acolo?

Auzind un glas de femeie, străbătu repede ograda şi deschise portiţa. Inimos şi prietenos, o duse pe Ghiulnaz în colibă, la baba lui. Ghiulnaz le povesti cum maică-sa şi copilaşii rămăseseră pe deal...

— Păstorul lui Abas-han este un flăcău îndrăzneţ! — spuse bătrânul după o clipă de chibzuială. — Mă duc chiar acuma să-l trezesc şi ne vom duce împreună după ai tăi. Fii fără grijă, fata mea!

Spunând acestea, ieşi.

După câteva clipe Ghiulnaz auzi un tropot de cal.

Acuma, când se găsea la adăpost şi se încălzea pe kiursi [1]) gândul că mama, fraţii şi surioara ei se aflau în noapte, i se păru şi mai îngrozitor.

După vreun ceas, care i se păru lung cât un an, auzi din nou tropotul copitelor. Se repezi afară.

Năpăstuita familie era, în sfârşit, în afară de primejdie. Gazda aşează copiii pe o scoarţă lângă kiursi şi-i ospătă cu ceai. In loc de zahăr, puse stafide pe o farfurioară.

— Asta-i tot ce avem, — spuse ea mâhnită. — Beţi! Măcar să vă încălziţi! Altceva nu se găseşte în cocioaba noastră sărăcăcioasă.

---

[1]) *Kiursi* — o groapă săpată în podeaua de pământ, umplută cu cărbuni aprinşi, deasupra căreia se pune un scăunel acoperit cu o plapumă mare cu care se încălzesc iarna oamenii. (N. red. ruse.)

— Pentru noi e mare lucru că pe o noapte întunecoasă ca asta ne-aţi primit în casa voastră ! — şopti mătuşa Saria, mişcată până la lacrimi de bunătatea acestor oameni străini.

A doua zi dis-de-dimineaţă, se pregăti de drum, dar gazda nu le lăsă să plece : Almas se îmbolnăvise, ardea ca focul.

— Rămâi la noi o zi-două, surioară, — îi spuse bătrâna ţărancă mătuşei Saria. — Copila e răcită. Las'o să se facă bine şi pe urmă ai să porneşti mai departe.

Mătuşa Saria puse mâna pe căpuşorul Almasei. Era cu neputinţă s'o scoată în halul acela, în frig.

Ziua era pe sfârşite şi în starea fetiţei nu se vedea nicio îmbunătăţire. Se ofilea şi se îngălbenea ca o floare ruptă. Seara îi fu şi mai rău. Mătuşa Saria şedea mută la căpătâiul ei, gârbovită de suferinţele îndurate.

Abia a treia zi fetiţa începu să se întremeze. Deschise ochii şi se uită trist la cei din jurul ei.

Dimineaţa, când familia se pregăti de drum, gazda, care vorbise ceva în şoaptă cu bătrânul ei, îi spuse mătuşii Saria :

— Unde vrei să duci fetiţa bolnavă pe frigul ăsta ? N'o să-l poată îndura, şi... ferească dumnezeu ! Las'o la noi şi caută-ţi liniştită de drum — o să îngrijesc de ea ca de copilul meu. Cât despre mâncare, om face şi noi ce-om putea.

Uitându-se la ochii stinşi ai Almasei, mătuşa Saria se hotărî să primească propunerea femeii atât de bună la suflet.

— Allah să vă blagoslovească şi să vă lumineze casa, surioară ! — atât putu să spună Saria.

Şi în dimineaţa următoare, dimineaţă rece de iarnă, plecă din nou cu Ghiulnaz, cu Aiaz şi Niiaz în întâmpinarea viitorului întunecat, înfricoşător.

Drămuind fiecare firimitură de pâine, mergeau fără oprire înainte, mereu înainte, trecând prin sate pe jumătate părăginite, cu oameni desbrăcaţi şi flămânzi.

A cincia zi, neputând să mai îndure oboseala drumului, se îmbolnăvi şi Niiaz, dar pe el Saria nu voi să-l lase nimănui.

— Dacă-i este scris să moară, mai bine să moară în braţele mele ! — spuse ea hotărîtă.

Din clipa în care oameni fără suflet îi alungaseră din cuibul în care se pomeniseră, părea că o furtună îi prinsese într'un vârtej, târându-i într'o prăpastie de nenorociri, de boli şi de suferinţe.

După o lună, ajunseră în sfârşit la Teheran.

Chiar din prima zi, se simţiră ca nişte biete firicele de praf lăsate în voia soartei, pierdute într'un haos de neînchipuit.

Până la sosirea în oraş, atât Ghiulnaz cât şi mătuşa Saria nutriseră nădejdea că odată acolo îl vor găsi negreşit pe unchiul Musa şi chiar pe Fridun şi gândul acesta fusese pentru ele cel din urmă fir care le lega de viaţă. Vederea oraşului le smulse însă şi această nădejde.

Mulţimea nesfârşită de răspântii, îngrămădirea de case înalte, cu multe etaje şi puzderia de case mici şi joase, automobilele, trăsurile care mişunau, întrecându-se în goană — toate acestea le năuciseră în aşa hal încât nu-şi mai puteau veni în fire ; nici nu mai ştiau pe ce lume se găsesc, ce vor, ce caută.

Un singur instinct rămăsese treaz : instinctul de conservare, care-i făcea să se lipească unul de altul. Ţinându-se strâns de mână, înaintau împiedicându-se, privind speriaţi la oamenii necunoscuţi ce treceau pe lângă ei. Uneori, încercau să întrebe unde ar putea găsi pe Musa şi pe Fridun, dar toată lumea părea grăbită şi nimeni nu îi lua în seamă.

La una din răscruci se treziră într'un furnicar asurzitor. Era piaţa unde mişunau speculanţii mărunţi, tot soiul de gură-cască şi pungaşii de buzunare.

Incercară să se strecoare prin mulţimea deslănţuită ; pe neaşteptate, un adevărat talaz îl smulse pe Aiaz.

— Aiaz, copile, unde eşti ? — răsună strigătul desnădăjduit al mătuşii Saria.

Oamenii dimprejur se opriră o clipă, se întoarseră spre femeia care urla, apoi îşi văzură din nou de îndeletnicirea lor zilnică : unii să vândă, alţii să cumpere şi cu toţii să se îmbulzească...

Un tânăr îl culese pe Aiaz din mulțime și ridicându-l deasupra mării de capete, îl aduse femeii care continua să urle cu desnădejde.

Il lăsă jos lângă mătușa Saria, spuse ceva în limba persană și se îndepărtă fără să aștepte vreun răspuns.

In cele din urmă izbutiră să scape din acest vârtej.

Mai încercară de vreo câteva ori să oprească trecătorii ca să-i întrebe de Musa și de Fridun, dar zadarnic.

In cele din urmă, la o altă răscruce dădură peste un bătrân care dregea încălțăminte într'o gheretă și care vorbea limba azerbaidjană.

— Frățioare, spune, unde l-am putea găsi pe Musa din Ardebil sau pe Fridun. Suntem în căutarea lor.

Punând jos gheata și sula, bătrânul se uită la ele.

— De unde sunteți, surioară? — o întrebă el pe mătușa Saria.

— Din provincia Ardebil, frățioare. E mai bine de o lună de când bărbatul meu a plecat de acasă în blestematul ăsta de oraș și nu s'a mai întors. Mamed, vătaful boierului și șeful de jandarmi Ali ne-au izgonit din sat ne-au luat tot avutul. Poate că știi ceva despre ai noștri? Pe bărbatul meu îl chiamă Musa, iar Fridun îi e nepot de vară.

— Cum să-i știu, surioară? — dădu din cap bătrânul. — Aici sunt mii de oameni cu numele de Musa și tot atâția Friduni. Poți să-i cunoști pe toți? N'aveți adresa lor? Măcar strada, raionul?

— Nu frățioare, n'avem nimic! Și nu cunoaștem pe nimeni aici! Ajută-ne!... — se ruga de el Saria.

— De, o să vă fie greu... — mormăi bătrânul. — Femei cu doi copilași... Tare greu...

— Oricât de greu ar fi, trebue să ne găsim un adăpost.

— Dar ceva bani ai?

Mătușa Saria se uită pieziș. Nu-i mai rămăseseră decât douăzeci de tumani pe care-i ținea cu dinții pentru zile mai negre și despre care nici nu vroia să pomenească cuiva.

— Tot ce avem este pe noi! — răspunse ea.

Bătrânul aruncă o privire Ghiulnazei şi rămase pe gânduri. Apoi se ridică şi-şi scutură şorţul murdar.

— Veniţi după mine, — zise el, deschizând uşa din dosul gheretei.

Intrară într'o curticică plină de gunoaie, coborîră câteva trepte şi bătrânul deschise cu cheia o uşă.

— Intraţi. Am aici două camere. Într'una stau eu, în cealaltă o să staţi voi, — spuse el, şi le arătă camera din dreapta.

Mătuşa Saria cu copiii intrară în odăiţa întunecoasă care mirosea a mucegai.

— Cât o să trebuiască să plătim? — întrebă mătuşa Saria.

— Vai de mine, maică, cum poţi să vorbeşti aşa? — răspunse bătrânul. — O să dai cât o să poţi.

— Da' cât?

— O să ne înţelegem mai târziu. Până una alta, odihniţi-vă, eu mă duc în gheretă că am lăsat-o deschisă...

Rămaseră la cizmar o săptămână.

Chiar de a doua zi, bătrânul se uitase la Aiaz şi-i pipăise braţul ceva mai jos de umăr.

— Bună calfă o să iasă! — spuse el şi-l luase în gheretă.

Lăsând pe Niiaz acasă, Ghiulnaz cu maică-sa ieşeau în fiece zi în oraş şi, neîndrăznind să se depărteze prea mult de ghereta cizmarului, stăteau ceasuri întregi uitându-se la trecători, doar-doar or zări printre ei pe Musa sau pe Fridun.

Seara mâncau câte-o bucată de pâine şi adormeau aşteptând cu nerăbdare ziua următoare.

Aşa trecu o săptămână.

Cea de a opta zi trecu ca şi celelalte, fără să aducă nimic nou. Seara, şedeau ca de obicei în odăiţa igrasioasă. Aiaz, care-l ajutase toată ziulica pe cizmar şi era rupt de oboseală, dormea. Alături de el aţipise şi Niiaz.

Mătuşa Saria şi Ghiulnaz şedeau tăcute, duse pe gânduri.

— Surioară, — se auzi deodată vocea cizmarului. — Vino puţin la mine. Trebue să stăm de vorbă!

Mătușa Saria se întoarse după un ceas și, neputându-se stăpâni, izbucni în hohote de plâns. Ghiulnaz se lipi de ea; inima îi bătea cu putere.

— Ce s'a întâmplat, mamă? Nu cumva ai aflat ceva rău despre tata?

— Nu, copila mea. Nicio veste despre tatăl tău, — răspunse femeia printre lacrimi. — Din nou năpasta vine din pricina ta.

— Dar spune odată, mamă, ce este?

Mătușa Saria o îmbrățișă și-i strânse capul la piept.

— Cizmarul vrea să se însoare cu tine!... Ce spui de asta?

— Dar tu ce-ai răspuns, mamă? — întrebă Ghiulnaz cu vocea sugrumată.

— Tu ce-ai fi răspuns în locul meu, fetițo? — o întrebă Saria la rândul ei. — Mi-a spus că dacă nu cădem la învoială, ne aruncă în stradă. Ce ne facem?

— Omoară-mă, mamă, gâtue-mă cu mâinile tale, — țipă fata cu glas răgușit, — dar nu-mi vorbi despre bătrânul ăsta!

Nu închiseră ochii toată noaptea, ba plângând, ba mângâindu-se una pe alta. Dar nu putea fi mângâiere. Nu era nicio nădejde de scăpare.

Dimineața, aflând că fata nu se învoia în ruptul capului, cizmarul le spuse:

— O săptămână întreagă ați stat în camera mea. La hotel v'ar fi luat cincizeci de tumani. Dar eu n'o să vă cer atâta. Dați-mi treizeci de tumani și puteți pleca.

Auzind de treizeci de tumani, mătușa Saria rămase înmărmurită: simți că o apucă amețeala.

— Fie-ți milă de noi, frățioare! — îl rugă ea cu lacrimi în glas. — De unde să iau treizeci de tumani? Indură-te de noi. Ia una din plăpumi și lasă-ne să plecăm.

Bombănind și ocărând, cizmarul alese cea mai bună dintre plăpumi și o puse deoparte. Celelalte lucruri le aruncă afară și, închizând ușa cu cheia, se duse în ghereta lui.

Trei zile stătu mătușa Saria cu copiii în stradă, în ploaie. Niiaz răci și începu să tușească. Mătușa Saria

nu-l lăsa o clipă din braţe şi plângea într'una, de teamă că boala îl va răpune.

— Ghiulnaz fată! — spuse ea în cele din urmă. — Intreabă unde e moscheia. Poate măcar acolo, în curtea moscheii, să găsim un adăpost.

Ghiulnaz se îndepărtă puţin. Ajungând din urmă trei orăşeni întrebă sfioasă:

— Iertaţi-mă, domnilor, n'aţi putea să-mi spuneţi unde este moscheia?

— Tu eşti, Ghiulnaz? — se miră unul dintre ei. Da' ce te-ai jigărit aşa? Unde e mamă-ta?

Recunoscându-l pe Mamed, vătaful moşierului, Ghiulnaz o rupse de fugă, fără să-i răspundă.

Aflând de întâlnirea cu vătaful, mătuşa Saria se mânie pentru prima dată în viaţa ei pe dumnezeu.

— Nu pot să pricep deloc socotelile lui allah! — spuse ea. — Ascunde după o mie de pereţi pe cine cauţi, şi-ţi scoate în cale pe cine vrei să ocoleşti!

După această întâmplare n'o mai lăsă pe Ghiulnaz să se îndepărteze niciun pas de lângă ea.

Se apropia de asfinţit, când o doamnă în vârstă, grasă, bine îmbrăcată, trecând pe lângă ei, se opri şi puse mâna înmănuşată pe obrazul lui Aiaz.

— Uite ce băiat frumos! — spuse ea tânărului fercheş ce o însoţea.

Doamna se întoarse apoi spre mătuşa Saria, pe care parcă abia atunci o văzuse.

— Nu cumva e al tău băiatul? — întrebă ea.

— Al meu!

— Allah să-l ţie, e un copil minunat! Dar dece staţi voi aici, surioară?

Mătuşa Saria tăcea. Nu vroia să mâhnească o doamnă atât de bogat îmbrăcată şi atât de miloasă.

— Sau, poate, eşti fără serviciu, surioară? — adăugă doamna fără să mai aştepte răspunsul. — Mi se sfâşie inima de milă, — spuse ea tânărului. — Surioară, mi-e tare milă de tine, — continuă ea. — Văd că eşti o femeie de treabă şi că o întâmplare nenorocită te-a adus în starea asta. Scoală-te! Dacă mai stai în stradă o să-ţi prăpădeşti copiii şi o să mori şi tu. Vino la mine. Cred că te pricepi să îngrijeşti o casă,

să deretici, să găteşti ?... Caut de multă vreme o femeie ca tine.

Fără să aştepte răspunsul, doamna se întoarse către tânăr :

— Erbab, chiamă doi birjari.

Doamna cu tânărul se urcară în trăsura din faţă.

— Urcă-i cu lucrurile lor în trăsura ta şi mergi după noi, — porunci doamna celui de al doilea birjar.

Mătuşa Saria şi Ghiulnaz, care păreau fermecate de această întâlnire neaşteptată, nici nu se gândiră să se împotrivească.

Erau încredinţate că pentru ele avea să înceapă o viaţă nouă, luminoasă, în care îşi puseseră toate nădejdile. Doamna aceasta frumoasă şi bună va întoarce pe dos Teheranul ca să-l găsească pe Musa sau pe Fridun, îi va aduna pe toţi laolaltă şi-i va scăpa de chinuri şi mizerie...

Prima trăsură se opri înaintea unei case cu ceardac de piatră.

Erbab Hanafi plăti birjarilor şi, ţinând poarta deschisă, lăsă pe doamnă şi pe mătuşa Saria cu copiii să intre într'o curte mică, curată, cu câţiva copaci, cu un rond de flori şi un bazin. Doamna îi conduse într'o odaie elegantă, plină de covoare şi cu balconaş.

— Asta o să fie camera voastră, — spuse ea. — Eu cu fiul meu stăm sus. O să-mi spuneţi Sadathanum.

Le întrebă apoi cine sunt, de unde vin şi, în cele din urmă, spre mirarea mătuşii Saria, aduse vorba de Fridun.

Mătuşa Saria răspunse că nu ştie nimic de Fridun şi începu să-i povestească nenorocirile ce o loviseră. Dar mare-i fu mirarea când văzu că doamna n'o asculta.

„Pe semne că-i grăbită acum" se gândi ea.

Aflând că Niiaz era bolnav, Sadat chemă un servitor şi, spunându-i ceva în limba persană, se întoarse spre mătuşa Saria :

— Servitorul o să încălzească baia. Spală-te şi scaldă-ţi copiii. Veţi primi dela mine şi câte-un schimb de rufe. Apoi va veni medicul. Cât despre treburile casei,

o să-ţi vorbesc despre ele mâine dimineaţă. Acum n'am timp, mă grăbesc. Noapte bună!

Şi ieşi, închizând uşa.

Dimineaţa, Sadat le spuse celor două femei:

— In fiecare zi veţi găti pentru patru persoane. Nu e zi dela dumnezeu în care să ne aşezăm la masă fără musafiri.

Ii puse apoi Sariei aceleaşi întrebări din ajun.

Biata femeie îi povesti pentru a doua oară toate nenorocirile prin care trecuseră.

— O să cercetez, — spuse Sadat. — O să încerc să-l găsesc pe bărbatul tău şi pe nepotul lui de vară.

Zilele treceau.

Mătuşa Saria şi Ghiulnaz măturau de două ori pe zi curtea, dereticau prin odăi, frecau şi lustruiau lucrurile până luceau ca oglinda, pregăteau masa, spălau vasele şi se străduiau din răsputeri s'o mulţumească pe Sadat şi pe fiul acesteia.

Copiii îşi recăpătaseră veselia şi se zbenguiau prin curte, prinzând pe zi ce trecea puteri noi; Ghiulnaz, îmbrăcată într'o rochie de oraş, primită în dar dela doamnă, îţi lua ochii de frumoasă ce era.

Sadat cu fiul ei se purtau cu ei ca şi când ar fi făcut parte din familie. Şi totuşi mătuşa Saria nu se putea deloc obişnui cu oraşul şi trăia cu nădejdea că îndată ce-şi va găsi bărbatul, se va înapoia în satul şi în căsuţa ei. Dar o veste cumplită îi spulberă pentru totdeauna visurile.

Intr'o zi, Sadat intră în camera lor foarte turburată. Printre lacrimi le spuse că Musa murise acum o lună la Teheran de pneumonie iar Fridun fusese prins de poliţie şi spânzurat pentrucă fugise din închisoarea din Ardebil.

Zguduite de această veste, mătuşa Saria şi Ghiulnaz începură să-şi smulgă părul de desnădejde şi să-şi zgârie obrazul cu unghiile.

Sadat ieşi, lăsându-le să se jelească în voie.

După cinci zile, Sadat o chemă pe mătuşa Saria sus la dânsa.

— Saria, — spuse ea cu voce mieroasă, — în faţa lui dumnezeu tu-mi eşti ca o soră. Deaceea îţi împărtă-

şesc o mare durere. Toată viaţa mea depinde acum numai de tine.

— Ce s'a întâmplat, Sadat-hanum ? — se nelinişti mătuşa Saria.

— Fiul meu s'a îndrăgostit de Ghiulnaz. Nu-mi dă pace nici ziua, nici noaptea.Nu-mi vorbeşte decât de ea. „Ori mă însor,zice, cu fata asta, ori îmi fac seama". Te rog, surioară, sfătueşte-o pe fiica ta şi lasă-i să fie fericiţi împreună.

Saria nu ştiu ce să mai răspundă dar, gândindu-se că nu va putea găsi o partidă mai bună pentru Ghiulnaz, se hotărî să încerce să-şi înduplece fiica.

De când aflase de moartea tatălui şi a lui Fridun, sufletul fetei parcă împietrise de durere ; nici nu mai vedea ce se întâmplă în jurul ei.

— Cum zici tu, mamă, — răspunse ea cu amărăciune. — Dacă Fridun a murit, eu n'aş fi vrut să mă mărit... Dar acuma, hotărăşte singură !...

Şi spunând acestea, începu să plângă.

— E păcat să rămâi fată. Oamenii ăştia nu sunt răi, nici mama, nici fiul. Ne-au scăpat dela moarte ! — începu s'o povăţuiască Saria.

— Cum zici tu, mamă !...

Şi astfel Ghiulnaz făgădui lui Erbab Hanafi inima ei, pe care durerea şi desnădejdea o zdrobiseră.

Dar în curând aveau să înceapă pentru ea alte suferinţe, de neînchipuit.

Intr'o zi, Sadat spuse mătuşii Saria că vrea să-i cumpere norii sale rochii noi. Gătind-o pe Ghiulnaz, o luă cu ea în trăsură, în oraş.

Mătuşa Saria aşteptă zadarnic până în amurg : nu se arătă nici Ghiulnaz, nici Sadat, nici ginerele. Când luminile se aprinseră, îşi pierdu răbdarea şi coborî în curte. Strigă pe servitor, dar nu-i răspunse nimeni.

Chiar în acea clipă intrară în curte doi oameni necunoscuţi, care, aruncându-i o privire mirată, o întrebară cine era.

— Dar dumneavoastră, cine sunteţi ?

— Suntem proprietarii casei. Ce căuţi aici ?

Mătuşa Saria îngheţă.

— Dar casa asta nu este a Sadat-ei hanum? — întrebă ea cu tremur în glas.

— Ce Sadat-hanum? Aiurezi? Hai, cară-te de aici! Noi am dat casa cu chirie pentru o lună de zile!...

Imbrâncind pe copii, aruncară în stradă lucrurile şi închiseră poarta în urma nefericitei femei.

Sadat o duse pe Ghiulnaz pe calea Stambuli, iar de acolo pe Lalezar. O purtă prin magazine. Ii cumpără şi-i puse în deget un inel de aur cu diamant. Ii vorbi despre viaţa oraşului plină de veselie, despre magazinele pline de toate bunătăţile.

Deşi obosise, Ghiulnaz privea cu interes viaţa plină de taine ademenitoare a oraşului, care la început i se păruse atât de îngrozitor, atât de străin.

In cele din urmă, Sadat o duse într'o cafenea mică, elegantă. La o măsuţă vecină, doi domni tineri, care vorbeau tare şi râdeau, o salutară pe Sadat. După ce o priviră pe Ghiulnaz îndelung, cercetător, se uitară unul la altul.

— Pregătiţi de zbor o nouă porumbiţă? — şopti unul din ei doamnei Sadat.

Auzindu-l, Ghiulnaz se înspăimântă.

— Vă aşteptăm diseară, — răspunse Sadat cu un zâmbet.

— Mulţumim, Gamarbanu-hanum!

Tinerii nu mai spuseră nimic, dar Ghiulnaz fu mirată de numele pe care i-l dăduseră binefăcătoarei sale.

— Numele meu adevărat este cel pe care-l ştii, — se grăbi s'o lămurească Sadat, căreia nu-i scăpase mirarea fetei, — dar uneori mi se spune şi Gamarbanu-hanum. Este al doilea nume al meu... Curând o să ai şi tu un al doilea nume... — adăugă ea, şi începu să râdă.

— Să ne întoarcem acasă, hanum! — propuse stingherită Ghiulnaz, simţind cum creşte în ea neliniştea şi teama. — Mama ne aşteaptă.

— Dece eşti aşa grăbită, draga mea? Trebue să facem o vizită. Nişte rude ale noastre ne-au invitat la ele în vederea căsătoriei fiului meu. Cu siguranţă că Erbab ne aşteaptă acolo...

Ghiulnaz ar fi vrut să se împotrivească, dar simţi că nu mai are putere.

Se urcară din nou în trăsură. Birja merse mult pe străzi şi pe stradele ce păreau să nu se mai isprăvească. In sfârşit, se opri în faţa unei case cu o curte mare, cu grădină, ronduri de flori şi bazin.

Erbab veni într'adevăr în întâmpinarea lor. Luând-o pe Ghiulnaz la braţ, o duse într'un salon scăldat într'o lumină orbitoare.

— In grădina noastră a apărut o nouă privighetoare, — exclamă el. — V'o prezint, domnilor!

La o masă mare, încărcată cu tot felul de mâncăruri şi băuturi, şedeau femei îmbrăcate în culori ţipătoare şi câţiva bărbaţi, care salutară râzând pe noii sosiţi.

— Trăiască noua privighetoare!...

— Poftiţi aici, hanum!...

— Ba nu, ba nu, lângă noi, hanum!... răsunară glasuri din toate părţile.

Ghiulnaz începu să-şi caute cu ochii logodnicul şi-l găsi în sfârşit: Erbab se aşezase la celălalt capăt al mesei, alături de o doamnă tânără cu ochi negri, şi-i şoptea ceva la ureche...

Deodată Ghiulnaz auzi un glas cunoscut şi trupul i se înfioră.

— Hanum şi domnilor, — spuse acest glas. — Ridicaţi paharele, să bem în sănătatea Ghiulnazei-hanum!

Era Mamed, vătaful boierului.

— Beţi, domnilor, — continuă el. — Pentru o mândreţe ca aceasta poţi să bei şi otravă, şi tot dulce o să ţi se pară. Asta nu-i o fată de rând, ci o porumbiţă sălbatică, o floare de stepă. Unde mai pui că floarea a crescut pe câmpia azerbaidjană! Beţi, în sănătatea ei!

Doamna care şedea alături de ea îi întinse un pahar.

— Eu nu ştiu să beau, surioară! — spuse sfioasă Ghiulnaz.

Toţi izbucniră în râs.

Apoi începu o beţie cruntă şi un desmăţ nerușinat, de care i se făcu o silă adâncă. Nemaiputând răbda, se ridică şi se apropie de logodnic.

— Vreau să mă'ntorc acasă Erbab... Mă doare capul de atâta hărmălaie, — spuse ea cu greutate.

Erbab se ridică clătinându-se, o luă de braţ şi o scoase din salon.

— Să mergem, îngerul meu, să mergem ! — bâiguia el duios.

O duse într'o odaie mai mică.

— Stai puţin întinsă aici şi odihneşte-te ; mă întorc numaidecât, — spuse el şi ieşi.

Ghiulnaz auzi şoapte dincolo de uşă. Erbab vorbea cu Mamed.

Chinuită de o presimţire rea, Ghiulnaz vru să iasă din cameră, dar izbindu-se în uşă de vătaf, se trase înapoi.

— Lasă-mă să trec ! Dă-mi drumul ! — strigă ea scoasă din fire.

— Aici nu mai ai nicio scăpare ! — rânji Mamed. — Ş'apoi încotro s'o apuci, hanum ? Nu face pe proasta !

— La o parte, ticălosule ! Să nu îndrăzneşti să te apropii de mine !... Am să mă duc la mama...

—Nu te osteni degeaba, hanum ! Mama-ta rătăceşte iar pe străzile Teheranului. N'ai s'o mai poţi găsi ! De-acum încolo, casa asta o să fie singurul tău adăpost !... Dacă nu vrei cu mine, o să vină alţii. Aşa că nu face mofturi, Ghiulnaz ! — Şi Mamed o apucă cu lăcomie de mână.

— Ticălosule ! Mai bine mor decât să te apropii de mine ! — strigă Ghiulnaz şi se repezi pe sală, unde se lovi de Erbab, care ieşea beat din salon.

— Unde m'ai adus ? Hai să plecăm repede de aici !

— N'ai auzit că n'ai unde să te mai duci ? — spuse el cu un hohot de beţiv.

— Cum n'am unde să mă duc ?—se miră Ghiulnaz, care tot nu înţelegea încă. — Dar casa noastră ? Mama ?...

— Ha-ha-ha ! Casa noastră ! Care casa noastră ? Începând de azi, nici eu nu ştiu unde am să mai dorm! Iar mamă-ta...

Văzând că Gamarbanu se ivise în uşa salonului, Erbab o îmbrânci pe Ghiulnaz spre ea.

— Uite, de azi înainte asta o să fie mă-ta ! — rânji el iar şi ieşi împleticindu-se.

Ghiulnaz stătea faţă în faţă cu Gamarbanu.

— Ce înseamnă asta, hanum ? — spuse Ghiulnaz aspru.

In loc de răspuns, Gamarbanu o apucă de păr şi o târî spre Mamed.

— Ah, proastă mai eşti ! — începu ea să se văicărească. Intr'o lună am cheltuit cinci sute de tumani cu tine ! O să ţi-i storc eu, n'ai grijă ! Ce alt bărbat mai bun vrei ? Du-te cu el, netrebnico !...

— Să mă tai în bucăţi şi tot n'o s'o apuc pe calea care vrei tu !

Şi smulgându-se pe neaşteptate din cleştele mâinilor ei, o apucă de beregată şi o izbi cu toată puterea de perete.

Capul lui Gamarbanu se turbură, şi o clipă rămase nemişcată, sprijinindu-se de perete. Apoi venindu-şi în fire, se repezi la fereastra deschisă, care dădea spre curte, şi strigă :

— Ei, Veli ! Vino mai repede ! Ia-o pe nenorocita asta care nu ştie ce-i recunoştinţa, şi scoate-o afară ! Apoi, întorcându-se spre Ghiulnaz, ţipă : — O să te pun să-ţi îndoi spinarea de dimineaţă până noaptea ! O să speli rufele fetelor, o să faci curăţenie în camere, o să cureţi cartofi. Da, ca să-mi scot cei cinci sute de tumani, cincizeci de ani o să trebuiască să munceşti la mine.

Pe străzi, felinarele care străpungeau lespedea întunecată a nopţii păreau să deschidă ferestre înguste ploii ce cădea molcom. In jurul lor,totul era cufundat într'o ceaţă neobişnuită în acest oraş sudic.

Picături reci cădeau pe capul mătuşii Saria, care sta neclintită pe trotuar, cu braţele petrecute în jurul genunchilor.

Ar fi vrut să strige, să urle, să plângă cu hohote, dar nu avea glas, nu avea lacrimi. Desnădejdea îi cuprinsese întreaga fiinţă. Nu mai avea puteri să ţină piept restriştei şi acum căuta să-şi spună că tot ce i se întâmplase venea dela allah şi că era cu neputinţă să se împotrivească voinţei lui.

Aiaz şi Niiaz se lipeau tăcuţi de mama lor. Şi ei păreau să-şi dea seama de nenorocirea care îi lovise. Uzi până la piele, tremurau dar îndurau totul fără să crâcnească.

In cele din urmă, clănţănind din dinţi de frig, cel mai mic, Niiaz, o apucă pe Saria de mână.

— Mi-e frig, mamă! Să mergem!...

Mătuşa Saria aruncă peste copii plapuma jerpelită.

— Mai aşteptaţi, copilaşi! O să ne găsească Ghiulnaz şi atunci o să mergem!...

In simplitatea ei, tot nu ajunsese să-şi dea seama de toată adâncimea prăpastiei în care căzuse. Nădăjduia că Ghiulnaz se va întoarce, că vor fugi şi vor scăpa de oraşul acesta îngrozitor.

Rămaseră astfel, aşteptând până noaptea târziu, când strada se făcu pustie.

Dintr'odată simţi nevoia să vorbească cuiva de nenorocirea ei. Poate se va găsi un om cumsecade, să o ajute cu ceva, să-i dea un sfat...

In depărtare se arătară doi trecători.

— Fraţilor, ascultaţi-mă, daţi-mi o mână de ajutor! — gemu ea jalnic, când necunoscuţii ajunseră în dreptul ei. — Spuneţi-mi, cui aş putea să-i povestesc totul, să mă plâng?

Inţelegând după intonaţie că femeia nu cerea bani, trecătorii se opriră şi o ascultară, dar nu izbutiră să priceapă ce spunea.

— Noi nu înţelegem azerbaidjana! — spuse unul din ei.

Văzând că oamenii voiau să plece, mătuşa Saria le tăie drumul şi, pe nerăsuflate, le repetă rugămintea. In aceeaşi clipă se apropie de ei un al treilea trecător.

— Ce doreşti, surioară? — o întrebă el.

Mătuşa Saria îi povesti tot ceeace i se întâmplase, şi adăugă:

— Ajută-mă să-mi găsesc fiica! Nu-mi trebue nimic altceva, frăţioare!...

— Răi oameni ţi-a mai scos soarta în cale, surioară, — spuse trecătorul. — Cu siguranţă că ţi-au ascuns adevăratul lor nume. Cum o să-i găseşti? Mai bine vezi de tine şi nu-i ţine nici pe copilaşi în ploaie. Mergi

drept pe strada asta până la capăt, apoi ia-o la stânga. Cam la o sută de paşi dela colţ ai să dai de un hotel. Poţi să rămâi acolo peste noapte. Du-te şi nu mai zăbovi. Şi pe mine mă ţine de milă o rudă, altfel nu te-aş lăsa aşa, în stradă.

— Iţi mulţumesc, frăţioare! Allah să te blagoslovească!

Aruncând plapuma peste umăr, luă copiii de mână şi, împleticindu-se, se îndreptă spre hotel. Servitorul îi dădu voie să rămână peste noapte sub scară.

A doua zi de dimineaţă, mătuşa Saria, care nu închisese ochii toată noaptea, îşi luă copiii şi porni iar pe străzi.

Ca o făgăduială de primăvară, razele soarelui încălzeau plăcut şi înviorător totul.

Mătuşa Saria scoase un tuman din cei douăzeci ascunşi în sân, şi cu o jumătate din el cumpără o pâine pe care o împărţi în trei: o parte o dădu copiilor, iar pe celelalte două le puse în desagă pentru prânz şi cină. In afară de pâine, nici nu se gândise la altceva, presimţind că în curând nu va mai fi în stare să aibă nici atât.

Cutreierau străzi mari, necunoscute. Prin mijloc goneau într'un şir nesfârşit automobile şi trăsuri, şi pe trotuar se îmbulzeau oameni de tot soiul.

Temându-se nu care cumva să-şi piardă copiii în învălmăşeală, îi ţinea strâns de mână, căutând-o neîncetat pe Ghiulnaz, printre trecători.

Dar zilele treceau, şi de Ghiulnaz nici pomeneală.

Nopţile, mătuşa Saria le petrocea pe sub câte o scară, sau la uşa vreunei prăvălii. Fiecare zi care se scurgea ducea cu ea o fărâmă din nădejdea ei de scăpare. Şi în fiecare zi scotea din ascunzătoare câte o jumătate de tuman. Nu-i mai rămăseseră acum decât şapte.

De nemâncare şi frig, copiii slăbiseră şi se gălbejiseră. Imbrăcămintea li se rupsese şi atârna în zdrenţe. Numai de nu i-ar lua cineva drept cerşetori! La ea, bătrâna nici nu se mai gândea. Toată grija ei era pentru Aiaz şi Niiaz.

Ai fi zis că viaţa oraşului, luându-i ca o apă, îi ducea la întâmplare.

In cele din urmă, puhoiul îi aduse la marginea de miază-zi a oraşului, unde se aflau fabricile de cărămizi şi unde mii de familii, lipsite de locuinţe şi înfometate, se adăposteau în bordeie săpate în pământ, sau chiar sub cerul liber.

Intr'o zi, când în văzduh se simţea limpede adierea caldă a primăverii, mătuşa Saria simţi în trup o fierbinţeală puternică şi începură s'o doară toate oasele. Boala o luă pe neaşteptate. Ghemuindu-se într'un colţ din zgomotoasa piaţă a Vămii, unde fierbea şi vuia gloata de precupeţi, de cumpărători şi de simpli gură-cască, mătuşa Saria simţi că o părăsesc puterile. Scoase ultimii cinci crani.

— Ţine, Aiaz, mamă, cumpără nişte pâine ! S'o mănânci cu frăţiorul tău ! — şi, strângându-l la piept pe Niiaz, închise ochii.

Când îşi veni în fire şi se uită în jurul ei, se lăsa amurgul.

— Dar Aiaz unde e ? N'a adus pâinea ?

— Nu ştiu ! N'a mai venit ! — scânci Niiaz.

Femeia se ridică în capul oaselor.

— Cum n'a venit ? Vai blestemată să fiu !... Nu cumva l-o fi înghiţit şi pe el iadul ăsta !

— Mamă, mi-e foame !... Pâi-ne... — scânci copilul şi mai sfâşietor.

Femeia dădu să se scoale, dar se prăbuşi gemând.

Un om trecea cu două pâini proaspete, ce păreau abia scoase din cuptor.

Mătuşa Saria întinse în neştire mâna :

— Allah să-ţi ajute domnule !... O bucăţică de pâine pentru copilaş !...

Trecătorul rupse fără un cuvânt o bucată de pâine şi i-o aruncă înciudat.

Astfel îşi începu mătuşa Saria viaţa de cerşetoare, la care nici măcar cu gândul nu voise să se oprească.

20

Răspândirea celei de a doua broşuri fu mult mai anevoioasă. Pretutindeni supravegherea era mărită, atât cea făţişă, cât şi cea secretă. Chiar şi librarii şi anti-

carii dădeau dovadă de cea mai mare prudenţă. Tot ce le intra în prăvălie, dela ziare şi reviste până la cărţi, era supus unui control minuţios. Desfăceau ziarele, scuturau şi cercetau filă cu filă cărţile şi revistele, îl măsurau din cap până în picioare pe vânzător. Până şi operele lui Firdovsi, Saadi şi ale altor clasici, cu scoarţele îngălbenite de vreme, cu paginile unsuroase şi putrezite, nu erau cumpărate fără un examen atent.

Totuşi, Fridun şi tovarăşii săi izbutiră să împartă o sută de exemplare printre studenţi, elevi şi profesori, şi alte trei sute printre muncitori, meseriaşi şi mici negustori.

Kurd Ahmed şi Ferida luaseră fiecare câte o sută de broşuri şi plecaseră de o săptămână în Azerbaidjan, angajând unul din automobilele particulare care mişunau cu miile între Teheran şi Tebriz. In drum, ei stătură unul lângă altul ca nişte oameni ce nu se cunoşteau. La Tebriz, Kurd Ahmed nu porni însă mai departe, decât după ce se încredinţă că Ferida găsise ceeace-i trebuia.

Rizvan şi Serhan trebuiau să plece şi ei în Ghilian şi Mazandaran. După sfatul lui Kerimhan, în regiunea petroliferă din sud, broşurile trebuiau să fie trimise prin Gusein Mahbusi, care fiind de fel din Ehvaz, cunoştea bine locurile acelea. Era prima sarcină care i se dădea lui Gusein Mahbusi. Fusese anunţat că avea să plece la Ehvaz, dar nu i se spusese încă pentru ce.

Hotărîseră să se întrunească seara, ca să se mai sfătuiască.

Intors la prânz dela universitate, Fridun mâncase si şedea în odaia sa gândindu-se la munca pe care trebuia s'o desfăşoare organizaţia. Erau atâtea de făcut ! Parcă i se desena în faţa ochilor planul luptelor ce urmau să le dea. Era încredinţat că acţiunea începută trebuia să fie neapărat încununată de succes. Pe orizontul politic începeau să se contureze din ce în ce mai limpede două lagăre. Unul din ele purta drapelul libertăţii şi al muncii, iar celălalt pe acela al violenţei şi al asupririi.

Fridun nu se îndoia nicio clipă că în Iran lupta dintre aceste două lagăre se va sfârşi cu triumful la-

gărului muncii şi al libertăţii... Abia atunci avea să înceapă, în sfârşit, pentru pământul lui natal, minunata primăvară a adevăratei libertăţi.

De câte ori se lăsa furat de visurile acestea, Fridun se gândea entuziasmat la bastionul invincibil al socialismului, la marele stat sovietic: „De acolo se împrăştiau pe întreg pământul razele soarelui care nu apune niciodată, luminând colţişoarele cele mai întunecoase!..." Şi la gândul acesta, simţea cum i se întăreşte voinţa, cum i se revarsă noi forţe în piept şi inima i se umplea de bucurie.

Pentru el, Sovietele erau prietenul; un prieten credincios şi de nezdruncinat al tuturor popoarelor asuprite. Şi steagul roşu al lui Lenin şi Stalin era pentru dânsul simbolul etern al libertăţii viitoare şi al vieţii fericite.

Calea spre acest viitor luminos al patriei, către viaţa fericită a poporului său, era luminată de razele dătătoare de viaţă ale acestui steag măreţ.

Dar nu numai Fridun gândea astfel. La fel gândeau şi Kurd Ahmed şi Riza Gahramani, şi Aram Simonian, precum şi miile şi sutele de mii de oameni setoşi de libertate, care voiau să scape de foamete şi de sărăcie, de samavolnicie şi de constrângere.

Iar pricina urii înverşunate a Reza-şah-ilor, a Hikmaţi Isfahani-lor, şi Hakimulimulik-ilor faţă de ţara Sovietelor, faţă de puternica şi eterna cetate a libertăţii, era pentru Fridun foarte limpede.

O bătaie în uşă îl smulse din aceste gânduri. Şoferul Şamsiei îi aducea o scrisoare. Şamsia îl ruga să vină neapărat la orele opt la Şimran. Fridun şovăi: la nouă tovarăşii se întruneau la Aram Simonian, dar în cele din urmă se hotărî să treacă totuşi un moment pe la fosta sa elevă şi de acolo să se ducă de-a-dreptul la întrunire.

La Şimran îl întâmpină însăşi Şamsia. Fridun îşi dădu seama dintr'o privire că o mare schimbare se petrecuse în ea: nici urmă din obişnuita-i vioiciune zburdalnică, aproape copilăroasă şi din veselia-i şăgalnică. Pe chipul ei frumos se citea acum o frământare adâncă.

Şamsia îl duse spre o bancă aflată sub un paltin mare şi se îndepărtă spunându-i :

— Aşteaptă aici o clipă ; sertibul Selimi vrea să-ţi vorbească.

Prin mintea lui Fridun trecură una după alta zeci de presupuneri. Oare Şamsia şi sertibul Selimi izbutiseră în sfârşit să vorbească aceeaşi limbă ? Oare primejdia care-l ameninţa pe sertib trecuse ?

— Cu siguranţă nu te aşteptai să mă întâlneşti aici ? — spuse Selimi apropiindu-se şi, fără să mai aştepte răspunsul, trecu de-a-dreptul la ceeace-l durea. — Aveai dreptate, dragul meu Fridun ! — spuse el aprins. — Mi-am dat şi eu seama că regimul despotic este un duşman înverşunat al poporului şi patriei noastre şi am avut prilejul să mă încredinţez că este o rană primejdioasă pe trupul poporului... Singurul mijloc de scăpare este să ardem cu fierul roşu această plagă !

Şi sertibul Selimi îi povesti pe scurt întrevederea cu Reza-şah.

— Legănându-mă cu iluzii primejdioase mi-am irosit cei mai buni ani din viaţă. Şi acuma mă mustră cumplit conştiinţa. Cine ar putea să-mi dea înapoi măcar una din zilele pierdute, când îmi puneam toată nădejdea în monarhul pe care-l credeam înşelat de curteni ? — spuse el cu amărăciune.

Fridun simţi toată adâncimea desnădejdii care-l cuprinsese pe sertib.

— Nu, nu, — continuă Selimi, citindu-i în privire gândul. Să nu crezi că plâng zilele trecute ! Ce poate fi mai nătâng decât să verşi lacrimi de pocăire, după ce ai făcut o greşeală ? Tocmai fiindcă îmi dau seama de toată gravitatea rătăcirilor mele, vreau să trec la acţiuni hotărîtoare.

— Şi care vor fi aceste acţiuni ?

— M'am hotărît să adun pe toţi oamenii cinstiţi şi să-i ridic împotriva regimului putred al şahului. Nu am decât un ţel : să asigur, chiar cu preţul vieţii, libertatea şi neatârnarea patriei. Am mulţi prieteni devotaţi şi curajoşi printre militari şi intelectuali. Dumneata cunoşti bine păturile de jos, pe oamenii muncii.

De azi înainte, datoria mea şi a dumitale este să unim aceste forţe.

— Vă felicit pentru hotărîrea dumneavoastră !/Era şi timpul, demult era timpul ! — spuse Fridun şi-i întinse mâna.

Era cea dintâi mână cinstită şi puternică ce i se întindea sertibului Selimi pe noua cale aleasă de dânsul. O strânse cu putere.

— Da, era timpul ! Regimul şahului a dus Iranul pe marginea prăpastiei. Mântuirea ţării este proclamarea unei republici democrate. Trebue să ne pregătim în vederea atingerii acestui scop. De altfel, noi nu suntem singuri în năzuinţele noastre. S'au găsit oameni care au şi trecut la acţiune. Broşurile care au băgat spaima în şah şi în întreaga camarilă dela palat sunt scoase de o organizaţie puternică.

Tăcu câteva clipe apoi adăugă :

— Mi-e teamă însă că organizaţia asta nu mai are mult de trăit.

Fridun îl privi încordat.

— Ce vă face să credeţi asta ? — îl întrebă el, căutând să nu-şi trădeze emoţia.

— O iscoadă a izbutit să dea de urma ei. Azi-mâine vor începe arestările. Îţi aminteşti de ceainăria de pe şoseaua Teheranului din Azerbaidjan ? Şi de un oarecare Gusein Mahbusi care se afla cu noi ? Acest agent provocator binecunoscut, care este în serviciul a trei puteri şi totodată şi în acela al poliţiei secrete iraniene, a izbutit să pătrundă în organizaţie. Aşa e prietene : capitalul străin nu se mulţumeşte numai să jefuiască bogăţiile noastre naturale. Ei caută să corupă şi oamenii şi să facă din ei nişte ticăloşi.

Fridun nu-l mai asculta. La gândul că în chiar acea clipă tovarăşii săi se găseau adunaţi la Aram Simonian, i se păru că vede jucând în faţa ochilor spânzurătorile ce li se pregăteau. Ar fi vrut s'o ia la goană şi, fără să mai piardă o clipă, să-i vestească, să ia măsuri cât mai grabnice. Dar sertibul aştepta un răspuns care trebuia dat. Fridun nu se îndoi că Selimi avea să fie un element de valoare pentru organizaţie, dar nu se socotea în drept să-i desvălue existenţa

acesteia, fără să se sfătuiască cu tovarăşii, fără să obţină încuviinţarea lor.

— Imi este greu să iau dintr'odată o hotărîre, — răspunse el liniştit. — Dar voi reflecta la propunerea dumneavoastră. In orice caz, ar fi cu neputinţă ca cineva să nu fie de acord cu concluzia dumneavoastră, că lucrurile nu mai pot continua astfel ! Puteţi fi sigur, sertib, că tot ce-am vorbit aici va rămâne strict între noi ...

La auzul ultimelor cuvinte, sertibul Selimi răsuflă uşurat.

Cerându-şi iertare, Fridun se ridică grăbit. Sertibul Selimi îl însoţi până la automobil.

— Şi Şamsia-hanum vă împărtăşeşte părerile? — găsi totuşi Fridun stăpânirea de sine să-l întrebe.

— Ştii şi dumneata că este o fată cumsecade şi nu seamănă de fel cu tatăl ei, care-i un vândut. Nu e lipsită de discernământ şi poate înţelege marile adevăruri ale vieţii. Deaceea nu i-am ascuns că suntem amândoi — şi eu şi ea — victimile intrigilor dela palat şi al bunului plac al şahului. Ne-am înţeles deci ca în cazul când vom fi nevoiţi să facem această căsătorie, să rămână numai de formă : nu vom fi niciodată soţ şi soţie. Şi când lanţurile silniciei vor fi sfărâmate, fiecare va merge pe drumul lui şi-şi va găsi singur fericirea.

La despărţire, Fridun strânse cu putere mâna sertibului şi, urcându-se în maşină, spuse şoferului :

— Repede în oraş...

Inapoindu-se dela lucru, Kerimhan Azadi mâncă, apoi se aşează ca de obicei să-şi citească ziarul. Haver strânse masa şi spălă vasele. Intr'un colţ, micul Azad făcea căsuţe din cuburi, uitându-se mereu la tatăl lui. Era limpede că ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu îndrăznea.

— Vino la mine, fiule! — spuse Kerimhan, care-l pândea de după ziar. — Adă cuburile, o să te ajut să-ţi faci o căsuţă.

Azad luă cuburile în braţe şi le aduse tatălui.

— Ce vrei să te faci tu, fiule, când o să creşti mare?

— Doctor, tată. Vreau să fiu ca unchiul Simon, — răspunse băiatul şi se uită la mamă-sa.

Zâmbindu-i duios, Haver încuviinţă din cap. Văzând că mama e de partea lui, Azad prinse curaj :

— Tată, dar tu dece nu eşti doctor ? — întrebă el. — Dece, tată ?

Haver se repezi la el şi, luându-i capul în mâini, îl sărută.

— Pe tatăl tău n'a avut cine să-l înveţe, fiule. Dar tu o să înveţi şi ai să ajungi doctor !

La ceasul opt şi jumătate, Haver culcă pe băiat şi Kerimhan începu să se pregătească de plecare. Se ducea la Aram Simonian.

— Te'ntorci curând ? — îl întrebă Haver, conducându-l.

— Intr'un ceas sunt acasă.

In aceeaşi clipă auzi glasul copilului, care-l striga.

Kerimhan se apropie de pătuc, îl sărută pe Azad pe frunte, pe ochi, îi aşeză mai bine plapuma şi, când băieţelul aţipi, ieşi din odaie.

— Nu întârzia, Kerimhan !... Te rog, — stărui Haver, însoţindu-l până la portiţă.

— Bine, Haver, bine, draga mea ! O să vin repede ! — făgădui el şi-i sărută ochii.

Străbătând grăbit străzile Teheranului, pe care clocotul zilei se potolise, multă vreme îl urmări privirea ei neliniştită şi plină de dragoste.

Ajungând la capătul unei ulicioare, o luă la stânga, spre cafeneaua „Nobahar" unde trebuia să-l aştepte Gusein Mahbusi, care nu vrusese să se ducă fără el la Aram Simonian.

„Nu ştiu cum, da' pentru întâia dată parcă nu-mi vine să merg singur ; poate fiindcă nu cunosc pe nimeni".

Kerimhan n'ajunse până la cafenea ; Mahbusi îi ieşi înainte.

— N'am întârziat ? — întrebă el.

Gusein Mahbusi era nerăbdător : nu avea decât o singură dorinţă : totul să se petreacă repede, cât mai repede.

Ca de obicei, la bătaia în uşă ieşi Aram. Intrând în curte, Kerimhan i-l prezentă pe Gusein Mahbusi. Aram avea să-şi aducă aminte toată viaţa de ochii vicleni care-l străfulgerară în semi-întuneric.

La Aram apucaseră să se adune câţiva muncitori dela fabrica de tutun, vreo doi-trei dela tipografie şi un învăţător. Nevăzând pe Fridun şi Gahramani, Kerimhan se uită întrebător la gazdă.

— Nu mai vine nimeni, — se grăbi Aram să răspundă, ghicindu-i întrebarea. — Putem începe. La drept vorbind, astăzi nici nu prea avem ce discuta. — Trebue doar să dăm anumite sarcini fiecăruia din cei adunaţi. Să începem cu domnul Mahbusi.

La aceste cuvinte, Mahbusi se frământă neliniştit pe scaun. Dar Aram n'apucă să mai scoată un cuvânt: de alături se auzi, neobişnuit de tare şi de mâniat, glasul doctorului; apoi răsună un tropăit greu de cizme şi în prag se arătară trei jandarmi cu revolverele în mâini.

— Mâinile sus! — porunciră ei, ridicând armele.

Fără să piardă o clipă, Aram sări pe fereastră cu o dibăcie uimitoare.

Focuri de armă răsunară în urma lui şi un ţipăt înspăimântător de femeie. Ţipase mama lui, care crezuse că focurile îi răpuseseră copilul. Ţipătul ei plin de desnădejde şi de spaimă avea să-i răsune într'una lui Aram în urechi.

Ieşind în fugă din ulicioară pe strada principală, sări în cea dintâi birjă şi dădu adresa lui Fridun. Voia să-şi vestească în grabă tovarăşii de cele întâmplate.

Dela Şimran, Fridun se duse de-a-dreptul în strada pe care se afla locuinţa Simonianilor. Dându-şi seama că acum trebuia să fie mai cu băgare de seamă ca oricând, rugă pe şofer să oprească automobilul puţin mai departe de casă.

La colţ, văzu duba neagră a poliţiei. Nu mai avea nicio îndoială că trădarea se săvârşise. Înţelegând că nu mai putea să intre în casă, se ascunse într'o curte din faţa casei Simonianilor şi începu să pândească din întuneric.

Curând, ușa casei se deschise și un grup mare se ivi. La lumina slabă a felinarului, Fridun zări printre tovarășii arestați pe medicul Simonian și pe Kerimhan Azadi.

„Totul s'a sfârșit! gândi el. Totul s'a prăbușit!..."

Se lăsă pe niște cărămizi ude, ca un om care ar fi primit pe neașteptate o lovitură în moalele capului. Dar auzind zgomotul unui automobil care pornea, se reculese și își dădu seama că nu-i era îngăduit să se lase pradă desnădejdii... Trebuia, fără întârziere, să întreprindă ceva... în primul rând să vestească pe ceilalți tovarăși. Și, sărind în picioare, se grăbi spre casă, unde găsi pe Aram Simonian și pe Riza Gahramani.

— Bine că ai scăpat măcar tu! — strigă Fridun îmbrățișându-l pe Aram. — Nu mă așteptam să te mai întâlnesc!

— Mie mi-era teamă că te-au prins și pe tine. Deaceea am și dat fuga aici.

— Nu mai are rost să rămânem aici; poate fi chiar primejdios, — spuse cu hotărîre Fridun. — Să mergem să vestim și pe ceilalți tovarăși. Tu, însă, Aram, trebue să dispari! Nu se poate să te mai arăți pe străzi. Spune-mi: cine ar putea să te ascundă?

Aram propuse mai multe case, printre care cea a lui Kurd Ahmed, o ceainărie pe care o știa el și alte câteva ascunzători, după părerea lui, sigure. Dar Fridun nu se învoi cu niciuna. In cele din urmă, se hotărî să se ducă la bătrânul Sarkis, paznicul bisericii armene, pe care-l cunoșteau bine.

După ce-l însoțiră până la casa lui Sarkis, asigurându-i un adăpost de nădejde, Fridun și Gahramani își luară rămas bun dela Aram.

— Să nu ieși nicăieri; o să-ți trimitem vești în fiecare zi!

— Vedeți mai ales de voi! — îl sfătui cu neliniște Aram. — Vestiți-l și pe Kurd Ahmed!

— Nu ne duce grija!...

Ieșind dela Sarkis, luară o birjă și se duseră la Kurd Ahmed. Sora acestuia le răspunse că fratele ei nu se înapoiase încă.

O rugară să-i spună, când se va întoarce, să nu iasă nicăieri, şi să-i aştepte acasă...

Se mai duseră apoi şi la alţi tovarăşi, dându-le de ştire despre primejdia care-i ameninţa.

Clipa cea mai grea, mai chinuitoare din noaptea aceea îngrozitoare li se părea întâlnirea cu Haver. Cum avea ea să primească vestea marii nenorociri? Va găsi ea putere să înfrunte cu bărbăţie această cruntă lovitură? Dar micul Azad?

Şi totuşi trebuia să se ducă şi la ea, oricât de greu le-ar fi venit. Dar dându-şi seama de primejdia ce-i putea pândi acolo, fură nevoiţi să renunţe. Trebuia aşteptat. Nu era altă ieşire.

Abia peste două zile, folosind o cerşetoare, izbutiră să-i dea întâlnire lui Haver în casa bătrânului Sarkis, la care se ascundea Aram.

Când Fridun o văzu pe Haver intrând, i se păru că în viaţa lui nu trecuse printr'o clipă mai grea. Femeia veni cu micul Azad, în ai cărui ochi speriaţi se citea o întrebare tristă, de om în toată firea.

Palidă şi trasă la faţă, Haver aţinti asupra lui Fridun o privire mută, încordată.

Acesta avea să-şi aducă aminte toată viaţa cum începuse să îndruge, cu buze tremurătoare, cuvinte al căror înţeles nici el nu-l prindea în clipa aceea.

— Kerimhan este viu şi sănătos, surioară Haver; nu trebue să te sperii. Nu-ţi fie teamă!

Atât Fridun cât şi tovarăşii, se aşteptau ca Haver să înceapă să plângă, să geamă. Dar ea tăcea.

— Haver, surioară, — spuse atunci Gahramani, — noi suntem fraţii tăi şi ai lui Kerimhan. Te rugăm să ai răbdare, să fii tare, ca să poţi trece prin încercarea aceasta grea!...

— Ştiam, — îşi descleştă Haver buzele după o lungă tăcere. — Am ştiut totul, demult.

Apoi tăcu iarăşi. Parcă ar fi amuţit de durere. Tăcea, ţinând strâns în braţe pe Azad, care îşi lipise tremurând obrazul de obrazul ei, şi lui Fridun îi era greu să deslușească dacă plânge fără lacrimi sau se gândeşte cu încordare cum să-şi ferească copilul de nenorocirea care lovise pe tatăl lui.

Se făcuse întuneric când urcară pe Haver, care tremura toată, într'o trăsură şi o duseră acasă. De acolo trecură pela Kurd Ahmed, dar acesta nu se înapoiase nici acum din călătorie.

Toată noaptea o petrecură gândind în ce chip, mai sigur, ar putea gruparea să-şi continue activitatea, şi hotărîră să se întrunească peste două zile în casa mecanicului Rustam, unul din tovarăşii lor cei mai de încredere.

— Să ne lăsăm păgubaşi, să dăm înapoi, ar fi o ticăloşie, — spuse Riza Gahramani. — Ori văd ziua căderii regimului lui Pehlevi, ori mor cu ştreangul de gât.

— Ziua aceea va veni! — spuse Fridun cu hotărîre şi, făcând câţiva paşi prin odaie, se opri lângă fereastră.

Zarea începea să se lumineze spre răsărit, dar deasupra Teheranului plutea încă un întuneric des: era vălul nopţii care-şi trăia ultimele clipe.

Deodată Fridun văzu zarea însângerându-se într'o revărsare de purpură. Se ivea o zi nouă, minunată, în al cărei triumf asupra întunericului, Fridun avea toată încrederea şi pe care-l aştepta din toată inima, din adâncul întregii sale făpturi.

Părea că o făclie uriaşă — făclia libertăţii — răspândea o lumină biruitoare peste întreg pământul...

21

Lui Kerimhan Azadi i se părea că trece un râu a cărui lăţime nu se mai sfârşea. Luptând cu puterea apei, înainta, înainta într'una, dar ţărmul spre care se îndrepta tot nu se vedea. Cuprins de desnădejde, se lăsă în voia apelor îngheţate ale râului şi tot trupul îi amorţi de frig.

Iată însă că suferinţa-i chinuitoare lua sfârşit şi trupul i se destindea, într'o linişte deplină. Dar nu! Liniştea nu era deplină! Undeva, în adâncul inimii, începea să-l muşte o altă durere.

Când Kerimhan îşi reveni, după o lungă stare de

leşin, cu greu putu să înnoade în minte firul tuturor celor petrecute în ultimul timp : cum fusese prins, cum îndurase închisoarea, caznele şi, acum în urmă, carcera aceasta rece, întunecoasă, care aducea cu un mormânt în care erai îngropat în picioare.

Din timp în timp în amintire îi reînviau şi icoane mai îndepărtate din viaţa lui : anii copilăriei, munca neomenoasă, prima arestare şi deportarea. Dar mai des ca orice, în faţa ochilor săi răsărea imaginea Haverei şi atunci i se părea că temniţa umedă se umple de miresmele primăverii.

Ii era teamă însă să-şi închipue ce putea fi acum viaţa ei ; gândul acesta ar fi putut să-l frângă, să-i slăbească puterea, să-i zdruncine voinţa.

Atunci începea să se gândească la Fridun, la Kurd Ahmed şi se bucura că Aram izbutise să sară pe fereastră şi, desigur, să se ascundă. Gândul prietenilor îi dădea puteri noi şi bărbăţie.

De un singur lucru însă nu-şi putea da seama : de cât timp se afla acolo ? Măcar atât să fi putut şti : dacă era zi sau noapte.

Deseori, în faţa ochilor săi apărea şi chipul lui Gusein Mahbusi. Kerimhan alunga bănuiala care i se furişase în suflet. Ii era groază să-şi spue că el singur, cu prea marea lui încredere în oameni, era vinovat de înfrângerea organizaţiei. Gândul acesta era mai chinuitor decât toate caznele călăilor !...

„Doar şi Mahbusi a fost arestat, se liniştea el. Cu siguranţă că nenorocitul se chinueşte acuma ca şi mine într'un mormânt ca ăsta, în care trebue să stea în picioare !"

Totuşi era bucuros că n'apucase să-i facă cunoştinţă lui Gusein cu Fridun şi Kurd Ahmed. Chiar dacă era cinstit, supus la cazne ar fi putut să-i trădeze.

Era singurul lucru care îl liniştea cât de cât.

Intr'una din clipele acestea, în care îşi recăpăta luciditatea şi memoria, uşa celulei se deschise pe neaşteptate. Nişte mâini îl apucară şi-l târîră în gang.

Lumina felinarului îi împunse dureros ochii.

Il duceau la serhengul Sefai. Pe coridor văzu un bătrân gârbovit dus şi el de jandarmi. Ajungând în drep-

tul lui, îl recunoscu pe doctorul Simonian. Şi Simonian recunoscu pe Azadi şi pe faţa lui alunecă un zâmbet.

Capul doctorului era bandajat. Obrazul îi era brăzdat de o dungă roşie umflată, pe semne o urmă de bici.

„Oare, o să poată îndura bătrânul atâtea cazne?" se întrebă îndurerat Kerimhan.

Două ceasuri întregi îl chinui serhengul Sefai, cerându-i să dea numele complicilor şi să spună unde se ascundea Aram. La toate întrebările Kerimhan răspundea mereu cu acelaşi :

— Nu ştiu !

— Nu-l cunoşti nici pe... Fridun ? — încercă să-l ia prin surprindere serhengul.

In prima clipă, parcă l-ar fi lovit cineva în inimă.

„Să fi trădat oare vreunul din noi ?" se gândi el, şi în privire îi răsări chipul zâmbitor, inteligent şi bun al lui Fridun.

„Chiar dacă îl aduc aici şi ne pun faţă în faţă, eu am să răspund tot : „Nu ştiu !" hotărî dârz Kerimhan fără să clipească.

— Nu, nu-l cunosc ! — răspunse el serhengului, fără să clipească.

— Ascultă, omule, — începu pe un ton de prefăcută milă serhengul Sefai. — Te nenoroceşti singur, degeaba. Incerci să negi lucruri limpezi ca lumina zilei. Dar asta ce-i ?

Serhengul îi arătă un carneţel care fusese găsit asupra lui, şi citi :

— „Să trec pe la Fridun". Hai spune : de care Fridun este vorba ? Cine e ?

„Asta înseamnă că nimeni n'a spus nimic ! se gândi bucuros Kerimhan. N'au aflat nici cine e Fridun !"

Serhengul repetă mai stăruitor întrebarea.

— Nu ştiu, — răspunse Kerimhan. — Puţini Friduni sunt pe lume ?...

Serhengul îl lovi cu dosul mâinii peste obraz.

— Luaţi-l ! — porunci el jandarmilor.

Kerimhan fu dus în camera alăturată. Doi vlăjgani îl dezbrăcară şi începură să-l lovească cu bastoane de cauciuc. Kerimhan îşi adună ultimele puteri şi se

aruncă asupra lor. Unul din ei îl lovi cu bastonul în cap: i se făcu negru înaintea ochilor şi căzu în nesimţire.

Când se trezi se afla din nou în aceeaşi celulă umedă şi întunecoasă.

„Ce-i asta ?" îşi spuse el simţind o durere cumplită în ochiul stâng.

Incercă să-şi ridice pleoapa, să privească... Zadarnic ...Işi dădu seama atunci că ochiul îi fusese strivit. De durere căzu iarăşi în nesimţire.

Revenindu-şi din nou, Kerimhan auzi glasuri. Uşa celulei se deschise şi fu târît într'o altă celulă, mai spaţioasă decât prima, unde se găseau două paturi.

Curând veni un medic şi-i bandajă ochiul scurs.

„Pesemne că cercetările s'au terminat şi acum urmează judecata !" hotărî Kerimhan.

Rămase singur o zi şi o noapte. A doua zi uşa se deschise şi, întocmai ca acum şase-şapte ani, cineva fu îmbrâncit înăuntru. Noul deţinut căzu cu faţa la pământ şi începu să geamă din greu.

Kerimhan îl recunoscu îndată ; era Gusein Mahbusi care, ca şi când n'ar fi bănuit prezenţa unui alt deţinut în celulă, continua să geamă, fără să-şi ridice capul.

— Nu mai scânci ! — se răsti la el Kerimhan. — Scoală-te şi întinde-te pe pat.

Mahbusi se potoli o clipă. Apoi se mişcă în semiîntuneric. Pesemne că voia să se ridice.

Kerimhan îl luă de subţiori şi-l aşeză pe pat. Gemetele lui Mahbusi se prefăcură în ţipete jalnice.

— Incet, frate Kerimhan, încetişor ! — se ruga el. — Nemernicii nu mi-au lăsat un centimetru de trup nevătămat.

Celălalt nu răspunse. Tăcu şi Mahbusi. S'ar fi zis că se pândeau unul pe altul în întunericul celulei umede şi mute.

In sfârşit tăcerea începu să-i înnăbuşe pe amândoi. Primul care o rupse fu Gusein Mahbusi :

— Imi pare bine că suntem în aceeaşi celulă. In doi, nenorocirea ţi se pare mai uşoară !...

Glasul i se înnecă şi începu să plângă din nou. Lui Kerimhan i se făcu milă de el. O vorbă spusă din

inimă, ridica pe om în ochii lui. Şi în glasul lui Mahbusi i se păruse că deslueşte ceva cald, sincer.

Parcă pe el nu-l strivise singurătatea ? N'ar fi socotit şi el o fericire să aibă alături nu numai un om, ci măcar un câine, o pisică, ba chiar un şobolan ?

— Ei Gusein ! — răspunse el văicărelilor lui Mahbusi. — Chinuri ca de astă dată, n'am mai îndurat. Mă mir singur câtă tărie poate fi în corpul omenesc. Pe tine nu te-au schingiuit ?

— Ba bine că nu ! Mi-au rupt o coastă. Nici nu pot să răsuflu. Dar acum mi-e mai bine. Imi ziceam : de-aş muri odată să scap pentru totdeauna de chinul ăsta.

— Nu, Gusein, nu vorbi aşa. Omul nu trebue niciodată să dorească şi să caute moartea. Moartea este nimicnicie, gol... Să trăeşti, da, să trăeşti !... Ce rost are să doreşti ceva ce pune capăt tuturor lucrurilor ? Chiar şi omul lipsit de toate plăcerile vieţii şi care nu are din ea decât amărăciune, preferă viaţa, morţii !...

— Ce tare eşti tu, Kerimhan ! Eu însă, îţi spun sincer : nu doresc decât o moarte cât mai grabnică.

— Nu fii laş ! Or să treacă şi astea ! Temniţele în care putrezim noi astăzi, mâine vor fi dărâmate. Cine ştie, poate că într'o bună zi, pe locul închisorii ăsteia va fi o grădină de flori. Şi aici, unde se găseşte celula noastră întunecoasă, va creşte o tufă de trandafiri... In fiecare primăvară vor înflori pe ea trandafiri frumoşi, îmbălsămaţi. Crezi că urmaşii noştri nu-şi vor aduce aminte de noi ?... Işi vor aminti negreşit ! Dar eu am credinţa că şi noi vom apuca ziua aceea !

— Mie nu-mi vine să cred ! De data asta ni s'a înfundat : Nu mai scăpăm de spânzurătoare, Kerimhan !

Tăcură un minut. Apoi Mahbusi adăugă :

— N'ar mai fi decât o singură cale de scăpare.

— Care ? — întrebă plin de nădejde Kerimhan. — Dacă trebue să rod pământul, sunt gata s'o fac, numai să ies.

— Hai, Kerimhan frăţioare ! Nu te bucura degeaba. Vom pieri. Fiindcă pe calea care ne-ar duce la scăpare, noi firește, nu putem apuca. Călăii mi-au zis mereu : spune măcar numele unuia din tovarăşii tăi şi eşti liber. M'au bătut, m'au chinuit, dar tot n'am

spus nimic. Acuma văd că și cu tine au făcut la fel. Mi se rupe inima în bucăți. Ce crezi, frățioare? Poate... Poate că ar fi bine să dăm pe unul, doi, ca să scăpăm de chinurile astea...

— Cum? — întrebă Kerimhan cu vocea înnăbușită, necrezându-și urechilor.

Oftând și gemând, Mahbusi repetă ce spusese.

Sufletul lui Kerimhan fu mușcat din nou de bănuieli îngrozitoare:

— „Nu sunt eu oare vinovat de toate nenorocirile noastre?"

Mahbusi luă tăcerea lui drept un semn de șovăială și de nehotărîre și se făcu mai îndrăzneț:

— Mi s'au sleit puterile de tot, frate! Văd că nici tu nu stai mai bine... Kerimhan, prietene, hai să spunem măcar unde se găsește Fridun... Tot trebue să fi fugit el de acolo... Și ăștia or să ne lase în pace. Gândește-te, ai nevastă, copil...

Aceste cuvinte și tonul lingușitor, viclean, cu care fură spuse, întăriră bănuielile lui Kerimhan. Se întoarse repede și, apucându-l pe Mahbusi de gât cu mâinile sale puternice, îl înnăbuși sub el.

— Nemernicule! Tu ne-ai trădat! Și acum ai vrea să-mi trădez și eu tovarășii?

Pe neașteptate ușa celulei se deschise. Trei temniceri voinici se năpustiră asupra lui Kerimhan, îi smulseră din mâini pe Mahbusi, care abia mai răsufla, și-l scoaseră din celulă.

— Să fie dus la carceră! — porunci serhengul Sefai, care pândise și el în dosul ușii.

Și Kerimhan fu închis din nou în hruba care aducea cu un mormânt în care ești îngropat în picioare.

Acum nu se mai îndoia cine era Gusein Mahbusi... Înțelese că greșeala lui nu mai putea fi îndreptată... Și, lipindu-și fruntea de peretele umed, izbucni în plâns.

După arestarea lui Kerimhan, Haver se gândise mult, zbuciumându-se, la ceeace-i rămânea de făcut. Nu putea deloc să întrevadă cum va fi ziua de mâine și cu ce avea să-și hrănească fiul.

Arestarea doctorului Simonian și dispariția lui Aram îi spulberaseră și ultima nădejde de scăpare.

Știa că oriunde s'ar duce, la ce ușă ar bate, pretutindeni i s'ar da același răspuns :

— Pleacă ! N'avem de lucru !...

Să cerșească ! Sau ?... Puține erau femeile tinere care se vindeau pentru o bucată de pâine sau pentru o haină ?

Auzise de atâtea ori că orașul mișună de sute de mijlocitori care ademenesc pentru cascle de prostituție fete și femei tinere căzute în ghiarele sărăciei și ale foamei...

Nu, în ruptul capului. Mai bine moartea !

Dar Azad ? Pe mâna cui să-l lase ?

Numai gândul la Azad o împiedica să facă acest lucru îngrozitor.

Trecuse mai bine de o săptămână dela arestarea lui Kerimhan.

Intr'o seară, Haver ședea în camera ei și se uita plină de jale la Azad care se juca ; nici nu-și mai simțea lacrimile care îi șiruiau pe obraji.

Auzind bătăi la portiță, ieși în curte. La întrebarea ei, răspunse o voce necunoscută de femee :

— Deschide, Haver-hanum, surioară, deschide ! Am ceva de vorbit cu tine.

Haver deschise. Intră o femeie cam de vreo cincizeci de ani, cu obrazul sulemenit și pudrat. Infățișarea și felul ei de a se purta, nu prevestea nimic bun.

Femeia cercetă odaia și-și strânse buzele cu dispreț.

— Sărăcăcioasă odăiță ! — spuse ea. — Și igrasioasă. Aici e cu neputință să locuiască un om.

— Nu am alta ! — spuse aspru Haver.

— De ce, Haver-hanum ? Unei femei tinere și frumoase ca tine nu i se cade să locuiască într'o cocioabă ca asta...

Haver tăcu.

Femeia cercetă lucrurile din odaie și-și arătă același dispreț. Apoi aduse vorba de greutățile vieții, căinind-o de nenorocirea ce-o lovise.

Haver se plictisi să-i asculte trăncănelile și se hotărî s'o întrebe cine era și ce vrea.

— Se poate oare să nu mă cunoşti ? — întrebă femeia, lărgindu-şi într'un zâmbet gura şi aşa destul de mare. — Suntem doar vecine ; eu stau la a treia casă de tine. Şi mă numesc Gamarbanu-hanum.

— Nu te cunosc... N'am avut prilejul să aud vorbindu-se de dumneata.

— Tu nu mă cunoşti, dar eu te cunosc. Deaceea am şi venit. Am vrut să văd cum stai, ce faci ? Poate că ai nevoie de ceva ?

— Mulţumesc, n'am nevoie de nimic.

— Nu vorbi, aşa, draga mea ! Ai moştenit ceva dela tat'tu sau dela mamă-ta ? Nu. Atunci cu ce vrei să trăeşti ? Că doar pentru covoraşul ăsta rupt n'o să-ţi dea nimeni nici cinci crani.

Gamarbanu se uită ţintă la Haver : venise cu gândul sau să-i smulgă taina, sau s'o ademenească în societatea celorlalte femei. In amândouă cazurile Haver era pentru ea o comoară. Mai bine ar fi fost însă dacă i-ar fi putut afla tainele ; mulţumindu-i pe *mister* Harold şi pe serhengul Sefai, se putea aştepta la o răsplată grasă...

Indulcindu-şi glasul, Gamarbanu spuse plină de duioşie :

— Biata mea porumbiţă ! Ce nenorocire a căzut pe capul tău ! Allah să te ajute !

Neaşteptata schimbare de ton a femeii trezi bănuiala în Haver.

— Bietul copil ! Nu-ţi pare rău ca un băieţel ca ăsta să rămână orfan.

Şi micul Azad se trezi strâns la piept de acest musafir nepoftit.

Haver se cutremură.

— De ce orfan ? Doar n'am murit !

— Ia spune-mi, bărbatul tău n'avea tovarăşi, prieteni, care să te ajute ? — o iscodi femeia.

— Cine nu are prieteni ? — răspunse în doi peri Haver.

— Firește ! — spuse Gamarbanu şi se apropie mai mult de Haver. — Dar poate ţi-e frică să te duci la ei ? Dă-mi mie adresa lor şi mă duc eu să-i caut şi să-ţi aduc dela ei tot ce-ţi trebue...

Stăruința femeii întări și mai mult neîncrederea Haverii, care răspunse rece :

— Mulțumesc, n'am nevoie de mijlocitoare !

Cuvântul o ustură pe Gamarbanu, dar se stăpâni și aduse vorba tocmai despre ceeace o umplea pe Haver de atâta silă și groază. Ii spuse că în stabilimentul ei veneau zilnic zeci de femei ca Haver și că printre ele se găseau și femei măritate, din lumea bună.

— O să trăești ca o prințesă ! Doar n'ai de gând să mori de foame ! Și după ce bărbatul îți va ieși din închisoare, dacă n'o să mai vrei, n'o să mai vii, și gata !

Haver se înfurie în așa hal, încât fără să mai stea pe gânduri, luă de lângă sobă un vătrai :

— Afară de aici ! — strigă ea, ridicându-l. Pleacă până nu-ți sfărâm capul ! Hai ieși !

O îmbrânci în stradă, strigând în urma ei :

— Dacă mai pui vreodată piciorul pe aici, te omor...

In aceeași seară, n'apucase încă să se culce, auzi din nou bătăi în poartă. De data aceasta era cerșetoarea care-i aducea un plic sigilat.

— Ține, surioară ! Fridun ți-a transmis asta și a spus să nu te lipsești de nimic.

Haver n'avu nici măcar puterea să mulțumească.

După plecarea femeii desfăcu plicul : în el se aflau cinci sute de tumani.

Fridun urmărea zilnic, cu luare aminte, ziarele, încercând să citească printre rânduri. Din noianul știrilor senzaționale și al articolelor politice sforăitoare dar lipsite de miez, căuta să ghicească ce gând aveau cercurile oficiale cu privire la membrii arestați ai organizației.

Intr'o zi, atenția îi fu atrasă de o știre scurtă, cu un titlu de-o șchioapă, apărută în ziarul „Seda" :

„Un criminal a evadat. In căutarea fugarului".

Știrea anunța că unul din criminalii conspiratori fugise din închisoarea Gasri-Kadjar. Urmau apoi câteva considerații cu privire la insuficienta vigilență

a direcției închisorii și în încheiere se vorbea despre nepăsarea Ministerului afacerilor interne față de aceste „neglijențe".

Trecând repede cu ochii peste ultimele rânduri lipsite de interes, Fridun aruncă ziarul, întrebându-se cine putea fi fugarul și cum de izbutise să fugă.

O bănuială încolți în el:

„Nu cumva este un șiretlic al temnicierilor?"

Fără să mai zăbovească, Fridun porni spre Kurd Ahmed, care se înapoiase și-l aștepta la el acasă.

Veștile aduse din Azerbaidjan și Kurdistan erau bune.

— Ura față de guvernul central este fără margini în aceste ținuturi. Oamenii nu așteaptă decât un semn, cât de mic; cred că deacolo s'ar putea începe. Dacă pornim răscoala din nord, ne putem atinge mai repede scopul, fiindcă poporul din Azerbaidjan și Kurdistan nu este numai întărâtat împotriva moșierilor, conducătorilor, poliției și jandarmerici, ci și pătruns de ideia de libertate și de independență națională. Iată de ce acolo s'ar putea obține mai ușor și mai repede izbânda.

Fridun îi povesti cele întâmplate în lipsa lui.

— Trebue să luăm cu asalt închisoarea și s'o distrugem! — strigă Kurd Ahmed mâniindu-se. — Sau să-i cumpărăm pe temniceri și să organizăm o evadare.

— E cu neputință, fiindcă în povestea asta sunt interesați atât englezii și americanii, cât și nemții și însuși Reza-șah... Nu, soluția asta nu poate avea sorți de izbândă.

— Putem oare să stăm și să așteptăm cu brațele încrucișate?

— Nu, dar să avem grijă să nu mai cadă alte victime; poate să schimbăm și metodele de lucru. Ți-am vorbit odată de prietenul meu Selimi în care am mare încredere. Prin el am izbutit să aflu numele trădătorului, care trebuește înlăturat fără întârziere.

— Iți stau la dispoziție! Spune-mi numai cine e și-l voi zdrobi.

Curând veni și Haver. Se vedea că era foarte emoționată.

— Frate Fridun, — se grăbi ea, fără să mai aștepte să fie întrebată, — cred că v'am mai vorbit despre un om care din prima clipă a trezit în mine neîncredere: un oarecare Gusein Mahbusi...

— Știm, dragă Haver, că el este trădătorul, — o întrerupse Fridun. — Dar nu e așa de ușor să punem mâna pe el!

— A trecut azi pe la mine! — spuse Haver înfrigurată.

— Cum? — se miră Fridun. — A fost la tine?

— Da! Mi-a spus că a izbutit să fugă din închisoare, că acuma se ascunde și că l-a însărcinat Kerimhan să se întâlnească cu tine. M'a rugat să mijlocesc o întâlnire cu tine.

— Când trebue să mai treacă pe la tine?

— Miercuri seara.

— Foarte bine! — interveni Kurd Ahmed. — Cum vine, adă-l încoace. Aici este locul cel mai potrivit pentru întâlnirea noastră cu dânsul.

Rămânând înțeleși, o însoțiră pe Haver până la poartă.

Când Gusein Mahbusi se ivi pe neașteptate și începu să povestească Haverei cum fugise din închisoare, ea nu-l crezuse. Se uitase în ochii lui vicleni și pricepuse că minte.

— Vrei să știi unde este Fridun? — spusese ea liniștită. — Eu știu, dar trebue să vorbesc mai întâi singură cu el și am să-ți dau după aceea răspunsul...

A doua zi, după ce Haver se înțelesese cu Fridun și Kurd Ahmed, Gusein Mahbusi se arătă din nou. De data aceasta aduse o hăinuță nouă pentru Azad.

— Ne e drag tuturora, ca și când ar fi copilul nostru, — spuse el.

După ce se interesă de sănătatea ei, o întrebă dacă-l văzuse pe Fridun.

Haver îi răspunse că da și-i propuse să-l ducă de îndată la el.

Gusein Mahbusi se gândi o clipă, apoi spuse că nu putea chiar atunci, având o sarcină importantă.

Haver nu stărui, ca să nu-i trezească bănuieli.

Gusein Mahbusi mai stătu puțin și spuse cu ce cuvinte de laudă vorbea Kerimhan despre Fridun.

— Dar cu ce se ocupă ? Are vreun serviciu ? — o întrebă el în treacăt.

— Invață la universitate, — răspunse într'o doară Haver.

Nici nu bănuia în ce prăpastie îl arunca cu aceste cuvinte necugetate.

22

Șeful de jandarmi Ali intrase voios la von Walter, dar ieși plouat și îngrijorat.

In primul moment, nici nu înțelesese bine ce voia neamțul : însărcinarea de acum nu mai semăna deloc cu cele dinainte, pe care Ali le primea întotdeauna cu plăcere și le îndeplinea ușor.

— Domnule von Walter, aici în Iran sunt gata să fac tot ce-mi spuneți... La porunca dumneavoastră pot face pe oricine... să dispară într'o clipă... Dar dincolo de Arax...

— Oriunde te-ai afla, autoritățile germane te vor apăra întotdeauna !

— Da, dar vedeți, locurile acelea parc'ar fi vrăjite ! — se tângui Ali.

— Va merge cu tine și Salkind. Și într'o lună va fi și armata noastră acolo.

— Domnule von Walter, mai bine renunțați la serviciile mele ! Trimiteți-l pe Erbab sau pe vătaful Mamed, pe cine doriți, numai pe mine nu !

Von Walter îi aduse aminte lui Ali de sumele primite de el, de moșia pe care și-o cumpărase în Ardebil, și adăogă :

— Când erai un pârlit de jandarm, nu vorbeai așa și acum dacă te-ai văzut moșier, începi să-ți uiți obligațiile ? Nu uita că eu sunt german ! Dacă vreau eu te fac să dispari fără urmă. Pleacă și gândește-te bine.

Ali ieşi din birou ca o ghiulea şi se duse de-a-dreptul la Gamarbanu-hanum.

Von Walter grăise un mare adevăr. Fiindcă putuse să-şi cumpere o moşie în Ardebil, jandarmului i se părea că nimeni nu mai era ca el. Pentru câteva informaţii şi omoruri, nemţii îl umpluseră de bani... Începuse chiar să spună că sunt nişte nătărăi...

Cât de amarnic se înşelase! Căzuse într'o capcană din care nu mai era scăpare!

Văzându-i mutra buimacă, Gamarbanu îşi stăpâni cu greu râsul şi îl duse într'un salonaş unde se mai aflau câţiva bărbaţi.

— Vă rog să-l primiţi printre dumneavoastră pe domnul Ali — milionar din Ardebil! — îl prezentă ea solemn şi ieşi din cameră.

Vătaful Mamed care îşi făcea veacul la Gamarbanu, ridică, beat criţă, paharul şi spuse în batjocură:

— Ali-milionarul, din Ardebil! — Asta nu e glumă! Beau în sănătatea luminăţiei sale Ali-milionarul din Ardebil. Dar ia spune-mi, dece dracu' eşti aşa de aprins la faţă?

Ali luă un pahar şi-l dădu pe gât. Apoi trânti o sudalmă groaznică la adresa lui von Walter!

— Câinele! — mormăi el mânios. — Vrea să mă trimită peste Araxă să cad în mâinile Cekăi.

— Las'că nu te duci de unul singur! — izbucni în râs vătaful Mamed, — Uite, ţi-l prezint pe domnul Erbab Hanafi!... Nu-ţi pare bine? In doi, înfrunţi mai lesne iadul! Hai Ali, zâmbeşte!

— Râzi, râzi de mine, vătafe! O să-ţi vie şi ţie ceasul!

— Dar ce-ai crezut tu, prietene? Că de dragul răposatului taică-tu, te umple de bani von Walter? Poftească acum şi scuipă tot ce-ai înghiţit! Nu-i aşa, domnule Mahbusi?

— Nu-ţi fie teamă, — spuse Gusein Mahbusi bătându-l pe umăr pe fostul şef de jandarmi. — Când o să te întorci de acolo viu şi nevătămat, o să ai atâţia bani, încât dacă o să vrei o să poţi cumpăra chiar moşia lui Hikmat Isfahani din Ardebil!

— Atunci de ce nu te duci tu? — îl întrebă Ali cu ciudă.

Mamed se întoarse spre Erbab Hanafi, care mânca şi bea în tăcere, şi-i dădu în glumă un ghiont.

— Uite cine pleacă în locul prietenului nostru Mahbusi! Domnul Mahbusi este pasăre de preţ, iar voi — nişte simple stăncuţe! Plecaţi dar mai repede, prieteni! Eşti aşteptat acolo milionarule din Ardebil!

— Râzi tu, Mamed, râzi! — oftă Ali. — Crezi că n'o să-ţi facă şi ţie la fel domnul Harold al tău? Ba să mă bată allah dacă n'o să-ţi facă una atât de boacănă, încât o să începem să-l blagoslovim pe von Walter al nostru. Azi, mâine, numai ce-o să-l auzi poruncindu-ţi: domnule Mamed, ia binevoeşte să treci pe celălalt mal al Araxului şi să arunci Bacu în aer! Parcă văd cum o să-ţi dai atunci cu pumnii în cap!

— Tu o să fii de mult pe mâinile Cekăi şi n'o să mă mai poţi vedea.

— Ia nu vă mai ciondăniţi! — se răsti Gusein Mahbusi la Mamed. — Când pleci Ali?

Dar vătaful Mamed nu-l lăsă pe Ali să răspundă.

— Vorbiţi mai încet! Sunt sigur că Gamarbanuhanum ascultă la uşă. Şi vă mai miraţi de unde ştie von Walter totul.

— Pezevenghiul! Gândeşte-te numai de cine se foloseşte: de o codoaşă! Ptiu!

Şi Ali scuipă cu zgomot.

Dar Mamed îi astupă gura cu mâna:

— Taci, măgarule! Parcă tu eşti mai breaz ca ea!

Erbab Hanafi, tânărul care jucase de curând rolul de logodnic al Ghiulnazei, îşi goli paharul şi atacă cu multă sârguinţă o bucată grasă de liuli-kebab [1]).

— Uite cine a găsit adevărata cale a adevărului! — exclamă Mamed. — Tace ca un peşte! Dacă te uiţi la el mai de departe ai jura că e un înger nevinovat! Cui i-ar trece prin cap că flăcăul ăsta numai într'o lună de zile a sugrumat cu mâinile lui trei oameni?

---

[1]) *Liuli-kebab* — frigărui de berbec preparate cu tot felul de mirodenii. (In limba turcă) (N. trad.)

Gusein Mahbusi îi tăie iar vorba :

— Şi atunci ce ai de gând Ali ?

— Nu degeaba mă cheamă Ali ! — răspunse mândru de el fostul jandarm. — Cum îmi dă banii de drum, fug la şahsevani [1]). N'am căpiat să mă duc de bunăvoie în mâinile bolşevicilor !

— Spui prostii ! — îl întrerupse Mamed. — Nici un şahsevan n'o să vrea să te ajute. Iar în Iran chiar de te ascunzi în gaură de şarpe, von Walter tot o să te dibue şi o să te desfiinţeze ! Chiar Mahbusi o să-i dea o mână de ajutor ca să te găsească, iar prietenul Hanafi o să te sugrume. Şi toate astea nici n'o să-l coste prea scump : vreo două sute de tumani...

Şi vătaful râse cu hohote.

— Nici capul tău nu face mai mult, — strigă Ali scos din fire şi, ridicând sticla de vin, îşi făcu vânt şi-l plesni pe Mamed în moalele capului.

Cu un geamăt scurt, vătaful se prăbuşi.

— Ce se petrece aici ? — strigă intrând în fugă Gamarbanu care ascultase tot timpul la uşă.

— Nimic deosebit, — spuse cu cea mai deplină nepăsare Gusein Mahbusi. — Adă o cârpă udă, hanum !

— Ii sfărâm ţeasta celui care o încerca să-i dea ajutor ! — urlă Ali, punând mâna pe altă sticlă. — Las'să moară, javra !

Gusein Mahbusi făcu un semn discret lui Erbab Hanafi, care se ridică dela masă şi, scoţând din buzunar un box îl lovi pe Ali cu atâta îndemânare în ceafă, încât acesta se prăbuşi fără să crâcnească.

— Cheamă fetele, — spuse liniştit Gusein Mahbusi femeii. Să-i ia pe nătărăii ăştia la ele, să-i aducă în fire şi să-i dea afară !

Apoi, fără să arunce o privire spre Mamed şi Ali, care zăceau plini de sânge, ieşi cu Erbab Hanafi.

Primăvara anului 1941, îşi făcea începutul cu încetul loc. Dimineţile erau senine şi liniştite, zările albastre şi limpezi, iar bolta cerească, fără niciun nor, părea fără fund.

[1]) *Şahsevanii* — trib războinic din Azerbaidjanul iranian. (N. red. ruse).

Se apropia Novruz-bairam, sărbătoarea anului nou, ziua echinocțiului de primăvară. In oraș se sărbătorea ultima miercuri a anului ce se sfârșea. Mulți își vopsiseră cu roșu unghiile și degetele.

Numai Fridun părea că nu ia în seamă nici venirea primăverii, nici apropierea marei sărbători. Toate gândurile i se îndreptau spre tovarășii arestați. Zilele care treceau erau pentru el, un adevărat chin.

Sertibul Selimi, căruia îi ceruse sprijinul, îi spuse că însuși Reza-șah se ocupa de această chestiune, interesându-se de mai multe ori pe zi cum merg cercetările. La Ministerul afacerilor interne era mare fierbere și chiar cei mai buni prieteni ai sertibului Selimi, care mai dețineau funcții înalte, nu îndrăzneau să se amestece în această poveste...

Fridun se întrebă dacă nu se putea folosi de Șamsia sau de Sudaba. Serhengul Sefai era doar bun prieten cu Hikmat Isfahani, a cărui intervenție ar fi putut cel puțin să schimbe pedeapsa cu moartea — care era de așteptat — în deportare pe viață.

In cele din urmă se hotărî să se ducă la Șamsia, dar sertibul Selimi îl sfătui să renunțe la planul lui.

— Hikmat Isfahani nu se amestecă pentru nimic în lume într'o chestiune care nu îi poate aduce vreun profit material. Cu atât mai mult n'o va face acum, când raporturile lui cu Reza-șah și cu Hakimulimulik sunt încordate. Și șahul și vizirul abia așteaptă un prilej să-l trimeată la spânzurătoare.

— Dar cu Hakimulimulik n'ar fi nimic de făcut?

— Nu-l cunoști pe acest vulpoi! Ca să-și consolideze situația e gata să-și jertfească proprii săi copii. Acum tremură și el: Reza-șah și-a băgat în cap că ministrul palatului visează la tronul lui... Și apoi nu uita că mai sunt și „prietenii" noștri... Walterii, Thomasii, *mister*-ii Harold... care urmăresc și ei cu același interes chestiunea.

— Aveți dreptate... Deși sunt gata să se gâtue unii pe alții pentru dominația pieților mondiale, când e vorba de înnăbușirea mișcării de eliberare a forțelor democratice, își dau numaidecât mâna... O adevărată

haită de lupi! Şi asta se întâmplă pretutindeni, nu numai în Iran! — recunoscu Fridun.

— Deaceea calea luată de voi este cea adevărată. Şi e o cale glorioasă. Sunt fericit că mi-am dat în sfârşit seama de asta! Dacă se pot uni lupi ca ăştia, cu atât mai mult trebue să se unească, cu elan, oamenii iubitori de libertate din întreaga lume... Şi privirile lor trebue să fie aţintite în spre Kaaba libertăţii, în spre Moscova! Nu există altă cale!...

— Da, şi trebue s'o spunem deschis poporului nostru, fără să ne temem de clevetirile duşmanilor: lumina libertăţii şi a fericirii din spre Moscova vine! — spuse Fridun cu convingere.

Chiar şi în ultima vreme, când toată fiinţa lui era frământată şi stăpânită de grija tovarăşilor prinşi, Fridun se pomenea cu gândul la Sudaba. Lucrul acesta i se părea cu atât mai ciudat cu cât după dispariţia Ghiulnazei, se dăruise cu totul cauzei pentru care lupta.

La rândul ei Sudaba făcea totul ca să-l întâlnească. Fără să ţină seama de ce s'ar putea spune, la două zile şi uneori chiar în fiecare zi, trecea pela el. E drept că în timpul acestor vizite vorbea mai mult cu Riza Gahramani, care se purta prietenos cu ea, deşi nutrea o ură instinctivă faţă de oamenii din lumea ei.

— Da, ai dreptate, nu e deloc aşa cum sunt ceilalţi toţi, — îi spuse el odată lui Fridun după plecarea Sudabei. — In fata asta e ceva sincer, cinstit şi curat. In afară de aceasta e deşteaptă. Cu siguranţă că inima îi cere una şi mediul în care trăeşte îi dă cu totul altceva. Sudaba nu-i Şamsia hanum! Dacă va întâlni un om de treabă, îi va rămâne credincioasă până la moarte!...

Fridun nu-şi pierduse însă nădejdea s'o găsească pe Ghiulnaz. Deaceea nu-i răspunse, şi rămase dus pe gânduri.

— Hai să mergem să cumpărăm un dar de sărbători pentru Sudaba-hanum! — îi propuse altă dată Gahramani lui Fridun, — Doar ne-a poftit la ea să sărbătorim ultima miercuri a anului vechi.

Ce să-i cumpere ?

După îndelungi chibzuințe, Fridun avu o inspirație fericită.

Sudaba și mama ei își aduceau mereu aminte de Azerșehr. Ce dar mai potrivit le-ar fi putut oferi, decât o vedere din acele locuri ?

Miercurea următoare Gahramani îl duse aproape cu de-a-sila la Sudaba.

Își închipuiseră că fiica ministrului palatului locuia într'o casă luxoasă, cu grădină, cu flori și avuzuri, într'un parc împărțit în două jumătăți, una pentru femei, alta pentru bărbați — *enderunul* și *birunul* — potrivit tradiției familiei aristocratice.

Când Sudaba trecu cu oaspeții printr'o curte mică obișnuită, spre căsuța care se compunea numai din patru camere, tinerii își ascunseră cu greu mirarea.

— Domnul Hakimulimulik locuește aici ? — întrebă Fridun.

— Nu, — răspunse cu simplitate tânăra fată. Tatăl meu are cinci case mari. Pe asta ne-a dăruit-o nouă, dar el nu vine niciodată pe aici.

— Știți, hanum, — spuse Gahramani, — noi suntem săraci, nu avem bogății. N'am putut să vă aducem în dar ceva demn de dumneavoastră. Fiecare după cum poate. Dar cred că veți fi mulțumită de micul nostru dar : am chibzuit mult până să-l alegem.

După ce Riza Gahramani își rosti micul său discurs, Fridun întinse Sudabei o gravură în email.

— O ! — strigă încântată Sudaba și se repezi spre mama ei, care tocmai intra în cameră. — Uită-te ce frumoasă e !

— Ce poate fi mai de preț ? — spuse bătrâna admirând vederea din Azerșehr, și ochii i se umplură de lacrimi.

In cursul serii, Fridun tăcu aproape tot timpul, uitându-se visător când la Sudaba, când la mama ei. Era mișcat, simțind cât îi erau de dragi, de apropiate...

Totuși, Fridun încercă să stăvilească simțământul temeinic care se furișa tot mai adânc în sufletul său.

Se gândea la situaţia lui, la Ghiulnaz pe care o pierduse, la calea grea, la viaţa primejdioasă care-l aştepta, şi căuta să-şi înnăbuşe visurile romantice.

Riza Gahramani se trezi, ca de obicei, dis-de-dimineaţă, când soarele n'apucase încă să răsară. Se spălă cu grijă, se'mbrăcă şi, după ce mâncă puţină pâine cu brânză, plecă.

Fridun, care lucrase până noaptea târziu, mai dormea încă. Obişnuit ca tovarăşul său să se scoale înainte de revărsatul zorilor, nici nu simţea mişcările lui Riza care, silindu-se să nu-i turbure odihna, căuta să umble cât putea mai încet. Şi de data aceasta închise cu aceeaşi grijă uşa, apoi se îndreptă spre gară pe străzile încă pustii ale oraşului.

Era neliniştit în privinţa lui Serhan, la care ţinea foarte mult. Era cel dintâi om cu care se împrietenise la depou după venirea lui la Teheran.

Intr'o zi pe când Gahramani repara o locomotivă Serhan se apropiase.

— Bravo meştere! — îi spusese el văzând cum lucra. — Ii fi tu tânăr, dar eşti meşter bun. Ai mâini de aur. Eu am o slăbiciune: când întâlnesc un meşter bun, sunt gata să-mi dau viaţa pentru el!

— Se vede că şi tu eşti meşter bun! — îi răspunsese Riza zâmbind. — Numai un meşter adevărat poate preţui pe un altul.

— Şi asta-i drept! Dacă te-aş lua pe locomotivă şi te-aş duce în plină viteză până la Benderşah, ai vedea tu ce fel de mecanic sunt eu, frăţioare...

Aflând că Riza Gahramani era de curând venit la Teheran şi că nu cunoaşte pe nimeni în oraş, Serhan îl poftise prietenos să vie pe la ei.

— Treci vineri pe la mine, să-ţi fac cunoştinţă cu soţia şi mama mea. O să bem un păhărel de ceai...

Şi astfel se împrieteniseră. Mai târziu îşi făcuseră şi alţi prieteni pe care îi recrutaseră în gruparea clandestină.

In afară de aceasta, Serhan izbutise să mai creeze mici celule printre muncitorii din Gorgan, Şahi, Benderşah şi alte oraşe ale provinciei Mazandaran. Fie-

care din aceste celule se compunea din cinci-şase până la zece tovarăşi aleşi dintre oamenii cei mai curajoşi, dârji şi siguri.

Mergând în dimineaţa aceasta spre gară, Riza Gahramani se gândea mai mult ca oricând la activitatea dusă împreună cu Serhan care, cine ştie dece, zăbovea să se întoarcă din cursă.

Serhan luase cu el două sute de exemplare din cea de a doua broşură ca să le împartă celulelor de pe traseul pe care îl făcea locomotiva.

„Nu cumva or fi fost descoperite broşurile pe locomotivă? se întreba neliniştit Riza Gahramani. Sau poate l-au prins chiar în timp ce le preda tovarăşilor?..."

Trecând dincolo de clădirea mare a gării din Teheran, se îndreptă de-a-lungul liniilor în spre depou, făcându-şi înadins drum pe lângă ghereta acarului Rustam.

De fel din Teheran şi făcând parte dintr'o familie de oameni nevoiaşi, Rustam se bucura de încrederea deplină a lui Riza Gahramani, care se folosea deseori de el ca să facă legătura cu Serhan.

Tăcut şi posac din fire, de cum îl văzu, Rustam îi făcu de departe un semn negativ cu capul.

Înţelegând că Serhan nu se înapoiase încă, Riza Gahramani îşi continuă drumul spre depou.

Muncitorii începeau să se adune treptat. Purtau haine de lucru unsuroase, murdare, pline de petece şi feţele le erau istovite, pământii. Inainte de începerea zilei de lucru, îşi puneau în ordine locul de muncă.

Cu mânecile suflecate mai sus de coate, Riza Gahramani se apropie şi el de locomotiva la care lucra de trei zile.

Nu trecu niciun ceas şi în depou se ivi fochistul lui Serhan. Dădu bună ziua muncitorilor şi se apropie de Riza Gahramani.

— Seliam, meştere! — spuse el prietenos. — Cum o mai duceţi? Cum mai merge treaba?

— Noi, bine, dar voi? Dece aţi întârziat atât? Totul e în regulă?

— Slavă lui allah, totul e în regulă. Atât că la înapoiere, chiar lângă Sefid-rud, ni s'a stricat locomotiva, deaceea am întârziat.

— Se îmbolnăveşte un om, d'apoi o locomotivă ! — zâmbi Gahramani.

— Serhan te aşteaptă diseară la acar. Să vie şi tovarăşul, — îi şopti fochistul.

Riza Gahramani ştia că „tovarăşul" era Fridun.

Seara, după asfinţit, când întunericul nopţii coborî deasupra oraşului, Riza şi Fridun se îndreptară către casa lui Rustam.

Acarul locuia la marginea de miazăzi a Teheranului, în mahalaua Haniabad, ale cărei străzi înguste, cu căsuţe umede, întunecoase şi joase, îţi umpleau inima de jale. Acolo, în această mocirlă duhnind greu, locuia poporul muncitor al capitalei.

De câte ori se ducea în mahalaua Haniabad, Fridun se simţea copleşit de milă pentru oamenii care erau nevoiţi să trăiască într'o atât de cumplită mizerie ; în schimb, înţelegea mai bine ca oriunde, pentru ce trebuia să lupte !

Acarul Rustam le spusese că stă într'o odaie din subsolul unei case vechi. Intrând în curte, Riza Gahramani şi Fridun apucară la stânga şi, după ce coborîră câteva trepte, intrară într'un soi de beci fără lumină şi fără aer. Aici locuia Rustan cu soţia şi cei patru copilaşi, unul mai mic decât altul.

In fundul încăperii se afla o laviţă, roasă, bătută cu tablă vopsită şi pe ea aşternutul : câteva muttakkuri [1]) vechi şi plăpumi zdrenţuite, împăturite cu grije.

Soţia lui Rustam purta o broboadă neagră cu care îşi acoperea partea de jos a obrazului. Patru copilaşi se lipeau de picioarele ei, ca puii de cloşcă, ţinându-se de poalele fustei.

Tabloul care i se înfăţişa lui Fridun în locuinţa întunecoasă a acarului Rustam îi aduse aminte de familia unchiului Musa... Cum i se sfâşia întotdeauna ini-

1) *Mattakka* — pernă ovală umplută cu vată sau lână (N. red. ruse).

ma bătrânului la gândul viitorului copiilor lui, al soartei grele care-i aştepta...

Voind parcă să-şi alunge amintirile, Fridun îşi trecu mâna pe frunte şi începu din nou să privească în jur.

Pe un perete era atârnată o lampă cu gaz care împrăştia o lumină galbenă, bolnavă, aruncând pe peretele din faţă umbrele mărite ale copiilor care se uitau speriaţi la oaspeţi.

Fridun se apropie de ei şi luă de mână pe una din fetiţe, care părea să aibă vreo patru-cinci anişori.

— Cum te cheamă ? — o întrebă el cu blândeţe.

Fetiţa răspunse în şoaptă. Mama ei, care ca toate mamele ardea de dorinţa să-şi vadă copiii zburdalnici şi îndrăzneţi, o mângâie pe creştet.

— Vorbeşte mai tare, fata mamii !

— I-a mâncat pisica limba ! — zâmbi acarul.

Glasul plin de iubire al mamei şi zâmbetul blând al acarului nu-i scăpară lui Fridun.

„Ce familie unită !" îşi spuse el mângâind fetiţa pe cap.

— Câţi ani are cel mai mare ? — îl întrebă el pe Rustam.

Acarul arătă în spre băieţelul ceva mai răsărit decât ceilalţi copii.

— A împlinit opt ani acum trei luni, — răspunse el cu mândrie. — E un sprijin pentru familie şi un pumn împotriva duşmanului.

Riza Gahramani simţi o pornire deosebit de caldă faţă de omul acesta de obicei posac şi tăcut, care în mijlocul alor săi se dovedea bun şi apropiat.

— Dar la şcoală se duce ? — îl întrebă el.

— Cum să se ducă ? — oftă Rustam fără să se ascundă. — Şcoala cere bani, încălţăminte, îmbrăcăminte. Cu cei douăzeci şi cinci de tumani, pe care-i primesc pe lună, nu pot nici măcar să-i satur ca lumea. Cu salariul ăsta rămâi veşnic pe jumătate flămând.

Nevestei lui Rustam nu-i plăcu însă că bărbatu-său se văicărea faţă de mosafiri.

— Lasă şi tu acum ! — se amestecă ea în vorbă. — Domnii o să creadă că cerşim. Slavă lui allah, bucăţica noastră de pâine e asigurată.

— Ai văzut? — făcu acarul cu ochiul lui Riza Gahramani. — Cum am supărat-o! Nu te teme, nevastă, sunt oamenii noştri. N'or să gândească nimic rău. Dar ai şi tu dreptate: nu se cade să vorbim despre asta acum! Hai, pune de ceai!

In uşă se ivi Serhan cu un sac pe umeri.

— Ia ghiciţi pe cine am adus cu mine!

După spatele lui lat se ascundea cineva.

Fiecare spuse câte un nume, când dintr'odată se arătă Ferida.

— Bună seara, prieteni!

Toţi scoaseră strigăte de bucurie.

Serhan puse sacul jos şi spuse gazdei:

— Surioară Medina, am adus puţin unt, orez şi carne pentru copilaşi. — Ferida le întinse copiilor o cutie cu stafide, migdale curăţate şi mazăre prăjită.

— Asta-i dar din Azerbaidjan!

Medina şi Rustam le mulţumiră prietenilor.

— Ei cum a călătorit eroina noastră? — întrebă Fridun.

— Surioară Medina, — glumi Serhan, — când începe femeia să vorbească, nu isprăveşte cu una cu două. Aşa că dă-mi barem un păhărel de ceai înainte!

— Cum nu poate mollul fără pilaf, aşa nu poţi tu fără ceai! — îşi dojeni Ferida cu blândeţe soţul. — Şi cel din urmă pahar, adică al zecelea, trebue să aibă aceeaşi culoare şi aromă ca cel dintâi!

— Eu pot să-i dau şi pe al cincisprezecelea tot de aceeaşi culoare şi aromă! — răspunse Medina.

Ferida începu apoi să povestească pe nerăsuflate despre călătoria ei şi despre impresia produsă de broşură la Tebriz.

— Muncitorilor dela fabrica de pielărie şi dela cea de chibrituri le-am dat-o chiar eu cu mâna mea. Ba am izbutit să strecor câteva şi muncitorilor dela fabrica germană de ţesut covoare.

Medina aduse musafirilor ceaiul. Serhan îl turnă în farfurioară şi începu să-l soarbă fără să mai aştepte.

— Când beau ceai, mi se pare că mai uit de griji, — spuse el mulţumit. — Surioară, fii bună, te rog, şi mai toarnă-mi unul!...

După ce-şi potoli setea, începu şi el să povestească despre izbânzile călătoriei sale.

Răspândise broşurile pretutindeni unde fusese hotărît, iar în oraşul Mazandaran şi în satele din împrejurimi, însărcinase cu această muncă mai mulţi oameni de încredere. Le vorbi apoi despre întâlnirea cu conducătorii celulelor şi despre problemele care-i frământau.

— S'au făcut şi acolo arestări în rândurile muncitorilor, dar printre cei luaţi nu e niciun tovarăş de-ai noştri. Autorităţile au arestat pe cei care dădeau de bănuit ; mai toţi sunt azerbaidjeni. Neavând nici măcar bordeie unde să se adăpostească, azerbaidjenii sunt cei mai năpăstuiţi şi tocmai de asta îşi arată pe faţă nemulţumirea.

— Cum, şi pe acolo sunt azerbaidjeni ? — întrebă Fridun.

— Dar pe unde nu sunt ? Dela Ehvaz până la Benderşah, pretutindeni am întâlnit ţărani şi nevoiaşi azerbaidjeni care rătăcesc prin ţară, în căutare de lucru. La fiecare sută de muncitori de cale ferată, cel puţin şaptezeci sunt azerbaidjeni. Da, da, aşa este. Şi purtarea autorităţilor faţă de ei este cât se poate de neomenească.

— Şi zici că arestările continuă ?

— Neîncetat. Am însărcinat pe tovarăşii noştri să înlesnească evadarea celor arestaţi...

— Cu condiţia ca totul să se facă cu cea mai mare băgare de seamă. In clipa de faţă, aceasta trebue să fie grija noastră de căpetenie. Nu trebue să ne irosim, ci să ne mărim necontenit forţele în vederea acţiunilor hotărîtoare.

— Tocmai pentru asta v'am şi adunat aici. Cea mai mare parte din tovarăşii din Mazandaran şi-au exprimat dorinţa să se organizeze, fie la Teheran, fie într'un alt loc potrivit, o întâlnire între reprezentanţii organizaţiilor din provincie şi tovarăşii din capitală. Ar fi bine să discutăm problemele noastre de ordin general şi metodele de lucru în viitor...

Fridun căzu pe gânduri. In condiţiile actuale o astfel de propunere i se părea greu de înfăptuit şi destul de primejdioasă...

— In momentul de faţă o astfel de întâlnire este cu neputinţă — spuse el. — Autorităţile sunt cu ochii în patru şi nu putem risca atât de mult. Dar trebueşte menţinută o legătură vie cu organizaţiile locale, care urmează să fie întărite, iar activitatea dusă în aşa fel încât guvernul să nu simtă unde va izbucni incendiul. In acest scop trebue să avem oamenii noştri în fiecare provincie, în fiecare oraş. Dar oameni inteligenţi, vioi, plini de iniţiativă, care să ştie singuri să se orienteze potrivit situaţiei şi să găsească metodele de lucru cerute de condiţiile momentului... Soarta mişcării noastre atârnă de acest lucru.

Tovarăşii stătură până târziu.

— Aş vrea să mă sfătuesc cu dumneata într'o chestiune, — spuse Serhan lui Fridun, după ce toate celelalte probleme fuseseră discutate. — Ce-ar fi dacă am băga-o pe cucoana asta într'o slujbă oarecare? — spuse el arătând în spre Ferida. — Ce crezi? După părerea mea, ne-ar putea fi de folos printre muncitoare. Tu ce zici, Ferida?

— M'am gândit şi eu mai demult la asta, — răspunse Ferida, uitându-se cu recunoştinţă la bărbatul ei, — dar mi-a fost frică să-ţi spun.

— Dece să-ţi fie frică, nevastă? Doar astea sunt interesele, năzuinţele noastre comune!

Propunerea lui Serhan îi plăcu lui Fridun. Prin Ferida se putea stabili o legătură puternică cu muncitoarele.

— Ideia este bună, dar cum să-i găsim de lucru?

— O să căutăm cu toţii! — spuse Riza Gahramani, ridicându-se.

— Stai, — îl opri Fridun. — Mai am o mică propunere. Copoii poliţiei roesc nevoie mare prin oraş... Ar fi bine, barem pentru un timp, să-mi schimb locuinţa.

— Fridun are dreptate. O să-l ajut chiar mâine să-şi găsească o altă cameră, — spuse hotărît Serhan.

Ceilalţi tovarăşi, fură şi ei de aceeaşi părere.

Copiii dormeau duşi lângă perete. In timpul consfătuirii, Fridun le aruncase din când în când câte o privire.

Cu toată gravitatea problemelor care îi frământau pe toţi, nu-l părăsea gândul la viitorul fericit, luminos, al acestor copilaşi sleiţi de trai rău.

Uneori i se părea că în zarea cuprinsă de neguri vedea răzbătând strălucirea biruitoare a zorilor.

Când Fridun se înapoiase acasă, după întâlnirea obişnuită cu Aram şi Kurd Ahmed, Riza Gahramani îl întâmpină nerăbdător:

— Vino mai repede, — spuse el. — Chiar acum a trecut pe aici Sudaba-hanum. Era foarte îngrijată... Mama ei e greu bolnavă. Are pneumonie, delirează... Vrea să ne vadă...

Le deschise chiar Sudaba, palidă şi slăbită şi îi duse de-a-dreptul în camera mamei. Văzându-i intrând, ochii bolnavei străluciră de bucurie.

— Sunt bătrână ! — răspunse ea cu voce slabă celor doi tineri care o întrebau cum se mai simte. — E timpul să mă duc, copiii mei !....

La aceste cuvinte, Sudaba îşi înfundă capul în perna ei şi începu să plângă. Mama îşi întinse mâna slabă şi o trecu pe părul minunat al fetei, apoi ridică ochii spre Fridun.

— Fiule, acolo, la noi, acum înfloresc migdalii, — şopti ea. — In curând vor înflori caişii şi merii. Şi sălciile tot acum înverzesc... De câţi ani n'am mai văzut locurile în care m'am născut. Când am plecat, Sudaba nu avea decât un an. Şi atunci înfloreau migdalii... Am venit aici...

Glasul i se frânse.

— Fiule, — continuă bolnava după ce mai prinse o brumă de putere — dece taci? Povesteşte-mi ceva despre ţinuturile noastre... Ştii cum e zicala: „Dacă ţi-ai regăsit patria, ţi-ai regăsit şi credinţa !" Mai e şi un cântec care spune cam la fel. Il cânta răposatul tata. Demult !... Foarte demult. Aveam pe atunci şase sau şapte ani.

Şi bolnava se strădui să-şi aducă aminte cuvintele cântecului. In ochi i se aprinse o luminiţă şi îngână:

Da, la tine 'n țară să trăești, e bine!
Patria să nu ți-o părăsești, e bine!
Mult peste hotare să'ntârzii nu-i bine
...Ca să nu te-ajungă moartea'n țări străine!

— Sudaba! Fridun! Copiii mei! Duceți-mă acasă Scăpați-mă din temnița asta! Vreau să mor acolo, să-mi închidă ochii oameni dragi. Luați-mă de aici!...

Și femeia căzu pe perne gemând, și-și pierdu cunoștința.

Sudaba își îngropă fața în palme.

Când bolnava își veni în fire, o luă pe fată de mână.

— Du-te la tine în cameră, drăguța mea. Odihnește-te puțin! — spuse ea cu duioșie. Am să le spun câteva cuvinte... Du-te!

— Fridun, fiule! — începu ea cu glas stins după ce ieși Sudaba. — Eu te socotesc ca pe un fiu al meu, fiindcă, după cum văd, ai fost hrănit cu lapte curat. Mulțumesc lui allah că a scos în calea singurului meu copil un tânăr atât de cinstit ca tine, născut dintr'o mamă cumsecade. Dar și prietenul tău îmi este ca și fiu... Eu n'am să mă mai însănătoșesc. Deaceea, ascultați, copiii mei...

Mătușa Mariam oftă adânc.

— Așa cum știți și voi, Sudaba nu este fiica lui Hakimulimulik. Tatăl ei a fost azerbaidjan de-al nostru, om chipeș, voinic și bun. Nu semăna de fel cu fumătorul de opiu, cu vizirul cel cu privirea otrăvită. Când m'a cunoscut, tatăl Sudabei era tânăr de tot și, de cum m'a văzut, m'a îndrăgit pentru toată viața. Aveam optsprezece ani când am fugit de acasă cu dânsul. Sudaba s'a născut curând după aceea. La Tebriz a izbucnit tocmai atunci o răscoală sub conducerea Șeihului. Tatăl Sudabei s'a alăturat și el răsvrătiților. Și a ajuns al doilea om după Șeih. Libertatea a fost proclamată la Tebriz. Dar din Teheran — orașul ăsta blestemat — au fost trimise oști împotriva răsculaților. Hakimulimulik făcea parte din trupele șahului. A căzut în mâinile bărbatului meu, care i-a tăiat urechea stângă, i-a tuns mustățile și pe urmă i-a dat drumul. „Du-te la Teheran și salută-i din partea mea

pe cei care te-au trimis!" i-a spus el lui Hakimulimulik. Nu mult după aceea bogătașii l-au ucis pe Șeih și l-au prins pe bărbatul meu. Hakimulimulik, vulpoiul ăsta bătrân, a poruncit să i se taie capul. Trupul bărbatului meu a fost târît cu acela al Șeihului pe străzile Tebrizului. Dar ucigașilor li s'a părut asta prea puțin. Fiecare a luat cu de-a-sila pe soția unuia dintre mudjahizi [1]). Așa am căzut în mâinile acestui desfrânat. Acuma și-a pus ochii pe fată. Hiena asta bătrână râvnește la Sudaba. V'am povestit toate astea, dragii mei, ca să luați fata sub ocrotirea voastră. Dacă mor eu, nu mai are pe nimeni în lumea asta!...

Peste măsură de mișcat, Fridun încuviință din cap, fără să poată scoate un cuvânt, iar Riza Gahramani spuse solemn:

— Făgăduim că atâta vreme cât vom fi în viață, să avem grijă de Sudaba ca de lumina ochilor noștri.

Sudaba crăpă ușa. Văzând-o, mama o chemă:

— Intră, copila mea, intră!

Fata intră și se așeză la căpătâiul ei.

— Imi trăiesc ultimele clipe, — spuse cu greu bătrâna. N'o să vă mai turbur... Duceți-mi măcar oasele în Azerșehr! Ingropați-le acolo, ca să pot dormi liniștită în pământul pe care m'am născut.

Și bolnava închise ochii.

23

Strângând în palmă bănuțul de cinci crani și tremurând de frig și de spaimă, Aiaz se îndreptă în fugă, plescăind cu picioarele goale, prin noroi, spre una din brutăriile din piață și, după ce cumpără pâine de doi crani, o puse la subsoară și o sbughi înapoi spre mamă-sa.

Trecând prin spatele unei dughene înjghebată de mântuială din scânduri, văzu niște copii îmbrăcați ca și el în zdrențe și care se încălzeau la soare. Unul din

[1]) *Mudjahid* — luptător pentru libertate, așa au fost numiți pentru prima oară luptătorii mișcării de eliberare națională (1907 — 1911) condusă la Tebriz de vestitul Sattar-han. (N. red. ruse).

ei, un băieţandru, făcea, împletindu-şi degetele cu dibăcie, când un cap de cămilă, când un iepure, când un câine. Era atât de hazliu, încât Aiaz se oprise să se uite la micuţul scamator care imita în acelaşi timp şi glasul animalelor: lătra, ţipa, mieuna, necheza, behăia... In jurul lui se adunaseră să caşte gura şi oameni în toată firea.

Dintr'odată răsună strigătul desnădăjduit al unei femei:

— Puneţi mâna pe hoţ!

Toată lumea se întoarse. Unul din copii şterpelise dela o precupeaţă, care căsca gura, o pereche de ciorapi şi o zbughise prin mulţime. Femeia sbiera cât putea, acoperind cu văicărelile ei toată hărmălaia târgului.

Un jandarm voinic răsări din pământ şi-l apucă pe băieţandru de guler. Incercând să se smulgă din mâinile lui, băieţandrul îl muşcă de mână. Jandarmul scoase un strigăt de durere şi toţi ceilalţi copii se aruncară să-şi scape tovarăşul. Se stârni o zarvă şi o învălmăşeală nemaipomenită...

Cu ajutorul unui poliţist venit la timp, jandarmul puse până la urmă mâna pe ştrengari şi luă cu ei şi pe Aiaz, care speriat şi năuc, şchiopăta, abia putându-se ţine pe picioruşele lui subţiri... Jandarmul îi duse până în marginea oraşului şi îi lăsă acolo lângă nişte dărămături, ameninţându-i:

— Dacă mai prind pe unul din voi prin piaţă, îl omor!

Obişnuiţi cu asemenea păţanii ceilalţi copii nu se pierdură cu firea. Rezemaţi de dărămături unii din ei se prăjeau la soare, întorcându-se când pe o parte când pe cealaltă; alţii se căţărau pe ziduri sau scurmau în pământ, ca găinile... Aiaz stătea singur deoparte. Doi dintre copii se apropiară de el: cel ce făcuse giumbuşlucurile cu degetele şi cel ce şterpelise femeii ciorapii.

— Te pricepi să umbli la buzunare? — îl întrebase unul din cei doi.

Aiaz făcu semn din cap că nu.

— Dar să sari peste gard într'o curte străină ştii?

Aiaz făcuse iar semn că nu. Cel care șterpelise ciorapii îi dădu atunci un pumn în creștet.

— Ce tot bâțâi din cap? Ești mut?

— Dece dai în mine? — se oțărî Aiaz și-l îmbrânci cât colo.

Făcându-și vânt, cel cu giumbușlucurile îl plesni peste față. Gura lui Aiaz se umplu de sânge cald... Cuprins de desnădejde, îl apucă pe băiat de picioare. Incepu trânta. Dar ei erau doi și el singur. Il biruiră repede. Lăsându-l pe Aiaz trântit la pământ, strengarii o rupseră de fugă. Ceilalți copii o zbughiră și ei, luându-i și pâinea și banii. Aiaz se ridică plin de sânge și de noroi și se așeză în capul oaselor, întrebându-se cu groază cum să-și mai găsească mama și frățiorul.

Rătăci apoi plângând pe străzi necunoscute, uitându-se la casele mari și mici. Noaptea o petrecu împreună cu alți copii fără adăpost, în gangul unei intrări. Ca să se încălzească, dormeau ținând strâns în brațe niște câini de pripas care se aciuiaseră și ei pe acolo.

Lucru ciudat: a doua zi dimineață lui Aiaz nu-i fuse deloc foame, ca și cum nici n'ar fi avut stomac, și se simți odihnit și vioi.

Porni din nou să rătăcească prin oraș în nădeidea s'o găsească pe maică-sa. Se deschideau prăvăliile. Ploua mărunt.

După ce hoinări timp de câteva ceasuri, Aiaz simți că se trezește în el ceva care începea parcă să-l muște, punând stăpânire pe întreaga-i făptură. Era foamea: o foame de neîndurat!

Mergând de-a-lungul prăvăliilor, adulmeca mirosul de pâine proaspătă.

Un brutar punea în rafturi jimblele abea scoase din cuptor. Aiaz se stăpâni cu greu să nu se repeadă la ele. Rămase pironit locului, sorbind cu ochi înnebuniți jimblele ademenitoare.

Omul se uită la el cu o privire iscoditoare. Părându-i-se că vede în ochii lui un fel de înduioșare, Aiaz făcu un pas înainte.

— Ce vrei mititelule? — îl întrebă brutarul în limba persană.

— Nu înțeleg! — răspunse încet Aiaz în limba lui.

Brutarul zâmbi.

— Ești din Tebriz?

Vorbea o azerbaidjană stricată.

— Nu, unchiule, sunt din Ardebil.

— Ești orfan?

Aiaz îi povesti cum pierduse prin oraș pe maică-sa și cum nu putea s'o mai găsească.

— Vino încoace! — îi spuse brutarul ridicând scândura care stăvilea intrarea în prăvălie și servea în același timp și de teighea. Vino să-mi ajuți.

Și așa rămase Aiaz la brutar. Ziua îl ajuta la vânzare iar noaptea căra apă și, după ce se spăla bine pe picioare frământa pâinea cu ele. Cu toate că acum era sătul, gândul îi era mereu la tatăl și mama lui.

Intr'o zi, plângând amar, îi mărturisi brutarului cât era de amărît.

— Vreau să mă duc la părinții mei, unchiule!

Omul îl ascultă și, pesemne, i se făcu milă de el.

— Bine, puștiule; ai lucrat cinstit; o să te trimit în Ardebil, — spuse el cu blândețe. — O să-ți dau ceva bani și o să ajungi singur în sat la tine.

Nu trecu nicio săptămână și visul lui Aiaz se înfăptui: brutarul îl puse în cabina șoferului unui autobuz mare, roșu, plin cu oameni și bagaje.

— La Ardebil fă-i rost să ajungă în satul lui; păcat de copil... — îi spuse brutarul șoferului, pe care-l cunoștea.

Fusese primul om bun pe care-l întâlnise Aiaz de când plecase cu maică-sa din casa părintească. Uitându-se cu luare aminte la chipul lui zbârcit, ca să nu-l mai uite cât o trăi, Aiaz își aduse aminte fără să vrea de tatăl său.

Nori negri acoperiră cerul Teheranului. Spre seară, vântul care-i adusese din spre Marea Caspică peste pădurile din Ghilian, încetă și volburile lor întunecate se îndesiră și mai mult, spânzurând înfricoșător dea-

supra orașului. Furtuna se deslănțui... La fiecare scăpărare de fulger care străpungea cerul ca un pumnal de foc, mătușa Saria strângea la piept pe Niiaz și-i șoptea înfricoșată:

— Allah s'a mâniat pe oameni pentru răutatea lor și vrea să pârjolească pământul!

Ea credea într'adevăr că rostul furtunii este să-i ferească pe oameni de fapte rele. Dacă oamenii uită de poruncile lui allah, rostite prin gura profeților, proniei nu-i mai rămâne decât să le amintească de ele prin fulgere și furtuni.

Totuși trebuia să-și adăpostească de ploaie și de trăsnete copilașul cuprins de fierbințeli.

Luându-l pe Niiaz de mână, se adăposti sub un loc acoperit din apropierea pieții.

— Ma-mă, pâi-ne... — scâncea micuțul a cărui foame era mai puternică decât spaima.

— Blestemată să fie ziua când ai venit și tu pe lume! — nu mai putu răbda mătușa Saria.

Băiatul care auzea pentru prima dată dela maicăsa cuvinte atât de grele, izbucni în hohote de plâns. Sughițurile lui o desmeticiră pe mătușa Saria.

— Nu plânge, copilul meu! — spuse ea, strângându-l la piept, și stăpânindu-și cu greu lacrimile. — Să mergem... poate că găsim o bucată de pâine.

Furtuna se potolise și mătușa Saria ieși din adăpostul ei. Trecând prin piață, văzu un om deșertând o găleată în șanț. Erau mațe de berbec, care de obicei nu se mănâncă.

După ce omul se îndepărtă, mătușa Saria luă mațele aruncate în șanț, le spălă bine și le puse cu grijă în poală. Adună apoi de pe străzile murdare surcele și hârtii, luă un tăciune dela un precupeț care se încălzea la un hârb cu cărbuni și trăgându-se mai la-oparte, într'un loc ferit din spatele pieții, făcu un focșor. Înșirând mațele pe o nuia subțire, începu să le frigă:

— Mănâncă, copilule! — spuse ea îmbiindu-l pe Niiaz.

Ademenită de mirosul de carne friptă, mătușa Saria înghiți și ea câteva bucățele și parcă se simți mai înviorată.

Dar gândul la Aiaz și Ghiulnaz nu înceta s'o chinuiască... Numai noaptea mai afla un pic de uitare, când visa frumos: satul, ajunul de Novruz-bairam. Se făcea că se pregăteau cu toții de luminoasa sărbătoare a primăverii: ea spăla orezul pentru pilaf, Ghiulnaz prăjea stafidele în ulei, iar bătrânul Musa stătea de o parte și trăgea liniștit din lulea...

A doua zi dimineață, spre bucuria mătușii Saria, un soare fierbinte scălda totul cu lumină lui dătătoare de viață.

Și mătușa Saria încercă din nou să găsească ceva de lucru... Stăruia în nădejdea aceasta, mai ales din pricina lui Niiaz...

Gândul că ar fi putut să-l piardă și pe el, o umplea de desnădejde. Dacă nu l-ar mai fi avut nici pe el, s'ar fi rupt ultimul fir care o mai lega de viață. După pierderea Ghiulnazei și a lui Aiaz, își pusese toată nădejdea în Niiaz și nu-l lăsa să se depărteze niciun pas. Chiar și noaptea, când somnul îi pironea trupul sleit, nu-l lăsa din brațe..

Dar băiețelul care abia împlinise șase ani, nu mai putea să îndure foamea și frigul. După luni de zile de chin, Niiaz se topea ca o lumânare.

Înțelegând că era cu neputință s'o mai ducă cu cerșitul, mătușa Saria își adună ultimele puteri și, se îndreptă spre filatura de mătase din apropiere.

Primul lucru de care dădu cu ochii în curtea fabricii, fu un șopron mare, lat de doi-trei metri, care se întindea de-a-lungul întregii curți. Sub șopron vreo sută de femei lucrau la niște războaie de lemn.

In fundul curții unde se sfârșea șopronul, alt grup de femei roboteau cu mânecile sumese până la cot în jurul unor cazane mari din care se ridicau aburi, împrăștiind un miros greu. Femeile fierbeau gogoașele, apoi depănau mătasea.

In inima mătușii Saira încolți nădejdea că ar putea intra și ea în rândurile acelor femei, să lucreze ca ele și să câștige o bucată de pâine pentru ea și pentru

copil. Se apropie de o femeie oacheșă care stătea lângă unul din cazane.

— Spune-mi surioară, unde-i stăpânul?

Femeia oacheșă își întoarse spre ea fața udă de aburi și, suflând din greu, se răsti îmbufnată:

— Dracu' știe în ce iad o fi!...

Mătușa Saria încremeni, căindu-se că se adresase tocmai ei. Un astfel de răspuns i se păru semn rău.

Dar una dintre muncitoare, o fată tânără, cu ochi albaștri și un păr bogat castaniu, își ridică nedumerită capul:

— Dece te rățoești, Fatma? Doar nu-ți cere bani? Te întreabă unde-i stăpânul. Dece să nu-i spui? — și întorcându-se către mătușa Saria, adăugă: — Stăpânul e în birou, uite, colo în fundul curții.

Mătușa Saria mulțumi și dădu să plece, dar nu făcu nici doi pași, și fata cu ochii albaștri o ajunse din urmă.

— Cauți de lucru? — o întrebă ea cu blândețe.

— Da fata mea! Să câștig doar atât cât să-i dau copilului o pâine.

— Dacă stăpânul n'o să te primească, — șopti ea la ureche mătușii Saria, — atunci caută să vorbești cu Goar-hanum. Ea are inimă bună, o să te ajute. Lucrează în biroul stăpânului. E înaltă, zveltă, cu ochii negri, o s'o recunoști numaidecât.

Mișcată de interesul pe care i-l arăta tânăra necunoscută, mătușa Saria îi zâmbi.

— Ce bună la suflet ești fata mea! Cum te chiamă?

Chipul muncitoarei se lumină și el de un zâmbet, dar n'apucă să răspundă; o voce aspră de bărbat o luă la rost:

— Nu pierde timpul Firuza, treci la lucru.

Era șeful atelierului și Firuza se grăbi spre cazanul ei.

Indreptându-se spre birou, mătușa Saria se întoarse s'o mai vadă odată, dar muncitoarea se și aplecase deasupra cazanului în clocot...

Intră într'o cameră prelungă, împărțită în două printr'o perdea de mătase. In prima jumătate, de-a-lungul peretelui, se aflau rafturi pline cu baloturi de mă-

tase galbenă și cenușie. In mijlocul camerei, o masă lungă și îngustă, ținea loc de tejghea.

In dosul ei, cu un metru în mână, stătea un bărbat cu nas lung și ochi bulbucați. Punând metrul jos, mototoli între degete un colț al bucății de mătase galbenă aflată pe tejghea și spuse domnului din fața lui:

— Dece să nu fie bună mătasea? Uitați-vă numai cât este de trainică! Zece ani s'o porți și tot n'o rupi! Jur pe moaștele profetului că materialul mă costă pe mine mai scump.

— Nu pot să dau mai mult! — spuse hotărît cumpărătorul și se îndreptă spre ieșire.

Dar fabricantul îl opri.

— Unde vă grăbiți așa? Goar-hanum, — se întoarse el în direcția perdelei, — ia adă pentru domnul un păhărel de ceai!

De după perdea se arătă o femeie înaltă și frumoasă. Uitându-se la dânsa, mătușa Saria o recunoscu din descrierea Firuzei.

— Servește-l pe domnul cu un pahar de ceai! — repetă stăpânul cu o oarecare sfială în glas.

Goar se întoarse cu pas molatec după perdea, fără să spună un cuvânt.

Văzând că mușteriul voia cu adevărat să plece, fabricantul fu nevoit să cedeze:

— Ei, luați-o, las'să mi se ducă de râpă întreprinderea!

Alese bucățile vândute și le puse deoparte. Cumpărătorul îi dădu o arvună.

— Când vin să iau marfa plătesc și restul, — spuse el și ieși din birou.

Fabricantul oftă din greu și, așezându-se ostenit, o întrebă pe mătușa Saria care stătea în prag:

— Tu ce vrei, bătrâno?

Mătușa Saria n'apucă să răspundă: perdeaua de mătase se dădu laoparte și Goar ieși cu samovarul în brațe. Se ducea să-l golească în curte. Imboldită de un gând, mătușa Saria întinse mâinile spre ea:

— Dați-mi-l mie hanum: îl golesc și-l curăț eu!...

Goar îi dădu samovarul și, punându-și mândră mâinile în șold așteptă. Mătușa Saria goli samovarul cu

îndemânare, scutură cenușa, îl curăță și îl aduse înapoi.

— Ia spune mătușo, te pricepi să tighelești plăpumi? — o întrebă Goar.

— Sunt chiar meșteră în astea! — se lăudă mătușa Saria. Le tighelesc atât de bine că și hanii ar putea să se învelească cu ele.

— Dar la gătit te pricepi?

— Se înțelege, hanum!

Goar se uită în treacăt la patron, apoi se întoarse din nou spre mătușa Saria:

— Vino mâine la mine, o să-ți dau lână și material. Ai să-mi faci două plăpumi. Dacă o să-mi placă o să te răsplătesc bine, iar de nu, o să te dau afară. Unde stai?

Mătușa Saria îi povesti pe scurt că era venită dela țară și nu avea adăpost.

Goar spuse poruncitor:

— Bine! Ia-ți băiatul și treci în colțul de colo al curții. Alături de baie este un bordei. Poți să stai în el. Imbăiază-te, odihnește-te, și mâine te apuci de lucru.

Fridun se plimba cu un grup de tovarăși prin partea însorită a curții universității, trăgând cu urechea la discuțiile studenților.

— Nemții au întreprins un joc primejdios, — spuse unul din ei. — Au ocupat Bulgaria, și acum merg mai departe...

— Mi se pare că războiul își schimbă direcția și se îndreaptă spre Orient...

— Ocuparea Balcanilor de către nemți înseamnă o serioasă amenințare pentru Soviete.

— Ei, fraților, cu Sovietele e primejdios să glumești; sunt o mare putere.

— E drept că sunt o mare putere... Dar trebue să ții seama că au o ideologie cu totul diferită...

Studenții vorbeau cu sfială despre Uniunea Sovietică, ca și când s'ar fi ferit unul de altul și tăceau când se apropia cineva care nu le inspira încredere...

Ca pretutindeni, şi printre studenţi Fridun constata existenţa a două tabere. Simpatia studenţilor ieşiţi din popor, partizani înflăcăraţi ai independenţei şi progresului Iranului, se îndrepta toată către Soviete.

Dimpotrivă, studenţii din păturile avute ale populaţiei, din cercurile reacţionare ale Iranului, priveau întărirea Uniunii Sovietice drept o nenorocire, şi înălţau în slava cerului Germania, Anglia şi America.

Agravarea situaţiei politice din Balcani şi apropierea operaţiunilor militare de Iran dădeau acestor discuţii un caracter deosebit de ascuţit.

Fridun ţinea necontenit la curent cu aceste discuţii pe tovarăşii săi care îl asigurau că la fel se vorbea şi printre muncitori.

— Nu se poate să mai stăm cu mâinile în sân, — spuse Riza Gahramani. — Dacă nu mai putem scoate o broşură, să răspândim măcar un manifest.

Hotărîră să intituleze manifestul — „Nădejdea popoarelor şi bastionul păcii".

In seara aceleeaşi zile, după asfinţitul soarelui, Fridun şedea în noua sa locuinţă, la marginea de miazăzi a oraşului şi se gândea la cuprinsul manifestului... Cineva bătu la uşă. Era Iaver Azimi în haine civile. Fără să ia loc, transmise în grabă lui Fridun un avertisment din partea sertibului Selimi.

— Situaţia este gravă. Pe arestaţi îi aşteaptă pedeapsa cu moartea.

Înţelegând că Azadi Kerimhan, doctorul Simonian şi tovarăşii arestaţi odată cu ei nu vor mai putea fi salvaţi, Fridun, după o lungă tăcere, spuse încet, dar limpede, apăsând pe fiecare cuvânt :

— Datoria noastră este să ducem mai departe lupta lor. Şi dacă vom pieri şi noi, ne vor urma alţi tovarăşi !

— Sertibul m'a rugat să vă comunic că şi el este în primejdie. E încolţit de agenţii jandarmeriei.

— Spuneţi sertibului să nu-şi piardă curajul. La nevoie îl vom apăra cum vom putea...

Intrebându-l apoi care era starea de spirit în armată, Iaver Azimi răspunse :

— Nu există nicio unitate militară în care să nu fie un ofiţer neamţ. La cursuri soldaţii sunt pregătiţi pentru luptă împotriva ruşilor.

— Şi ce spun soldaţii ?

— Nouăzeci şi nouă la sută din ei sunt fii de muncitori şi de ţărani. Niciunul nu va ridica arma împotriva ruşilor. Iar tovarăşii noştri îi lămuresc, pe cât le e cu putinţă, că ruşii sunt prietenii poporului muncitor...

Fridun îl rugă să organizeze o muncă sistematică printre ofiţerii mai mici în grad, apropiaţi de popor. Apoi îl însoţi până la poartă.

După plecarea lui Iaver Azimi, Fridun se hotărî să introducă în manifest o chemare adresată anume soldaţilor şi cadrelor de ofiţeri de grad inferior din armata iraniană.

Simţea că luptele hotărîtoare se apropiau ; detaşamentul creat de ei în secret trebuia să treacă curând la prima bătălie făţişă. In ziua acestei bătălii, organizatorii şi cei care-i însufleţeau aveau să conducă poporul la ofensivă hotărîtoare împotriva despotismului sângeros. Dar izbânda acestei armate depindea de calitatea muncii pe care o duceau ei acum, în ilegalitate, de gradul de conştiinţă politică a ostaşilor şi a comandanţilor acestei mari armate.

In aşteptarea acestor lupte hotărîtoare, Fridun se pregătea să înceapă ofensiva cu tocul în mână.

Gândurile lui erau clare şi precise.

Fridun apucă să scrie primul cuvânt : „Tovarăşi !", când deodată din curte se auzi zvon de glasuri.

Puse tocul jos şi se sculă. Prin broasca uşii văzu apropiindu-se la lumina unei lanterne de buzunar doi jandarmi înarmaţi şi un civil.

Fără să mai aibă timp să încuie uşa, deschise fereastra ce dădea în curtea din spatele casei şi voi să sară afară, dar văzu lucind în întuneric ţevi de puşcă îndreptate spre el...

— V'aţi obişnuit să fugiţi pe fereastră ! — îi strigă serhengul Sefai intrând în fugă în odaie. — Dar de data asta ai întârziat !

Când Fridun ieşi din cameră cu mâinile legate la spate, era pregătit sufleteşte să treacă prin orice încercări şi să rămână tare.

Riza Gahramani află dela Ferida de arestarea lui Fridun. In prima clipă, se zăpăci într'atâta încât nici nu putea să înţeleagă ce-i spune Ferida plângând. Rămase împietrit...

Dar aducându-şi aminte că aceeaşi soartă îi putea aştepta şi pe ceilalţi tovarăşi, mai cu seamă pe Kurd Ahmed, Riza Gahramani trecu la acţiune. Hotărî o adunare grabnică a tovarăşilor în casa bătrânului Sarkis, unde se ascundea Aram Simonian. Insărcină pe Ferida să comunice fără zăbavă această hotărîre lui Kurd Ahmed şi lui Serhan.

Primul care veni la adunarea din beci fu Riza Gahramani. Când îi spuse lui Aram că Fridun fusese arestat acesta rămase uluit.

— Trebue să-l scăpăm cu orice preţ! — strigă el. — Mâine o să mă îmbrac altfel şi o să ies în oraş. Trebue să facem ceva! Stând aşa prin subsoluri, ne vom pierde unul câte unul toţi tovarăşii.

— Scoateţi aiurelile acestea din cap! — îl întrerupse brutal Riza Gahramani. — Dacă o să te aresteze şi pe tine crezi că celor din închisori o să le fie mai uşor? Trebue să fim cât mai prudenţi.

— Dar ce-i de făcut atunci? — îl întrebă nerăbdător Aram. — Să stăm şi să ne uităm liniştiţi cum îi spânzură pe tovarăşii noştri?

— Ce vrei să faci? — spuse încet, dar hotărît, Riza Gahramani. — Fără jertfe nu se poate lupta.

După sosirea lui Kurd Ahmed, a Feridei şi a lui Serhan, Riza Gahramani luă cuvântul:

— Socotesc că unii dintre tovarăşii care până acum au mers în frunte şi ne-au condus, trebue să se ascundă măcar o vreme. Mă gândesc în primul rând la Kurd Ahmed. Eu aş zice să plece din Teheran...

— Propunerea este chibzuită! — îşi dădu cel dintâi cu părerea Serhan.

— Bine! — încuviinţă cu greutate Kurd Ahmed. — O să-i cer lui Hikmat Isfahani învoirea să plec

în nord. Se potriveşte de altfel bine fiindcă tocmai avem acolo anumite treburi. Conducerea organizaţiei noastre din Teheran trebue să fie luată de Riza Gahramani. Ţineţi minte însă un lucru: ofensiva despotismului şi reacţiunii nu trebue nici într'un caz să ne slăbească lupta.

— Dimpotrivă! — spuse întărâtată Ferida. — In ce mă priveşte, chiar acum aş porni la luptă deschisă!...

— Pentru moment: răbdare şi tărie! — adăugă Kurd Ahmed.

Luându-şi rămas bun, tovarăşii se îmbrăţişară

Riza Gahramani era mereu cu gândul la Fridun. Trebuia neapărat încercat ceva, luate măsuri grabnice ca măcar mersul cercetărilor să fie stânjenit. Altfel intra şi el în primul lot de arestaţi, pentru care nu mai era nicio nădejde de scăpare. Oricine ar fi fost judecat odată cu ei, era dinainte osândit.

Cu gândul acesta, Riza porni grabnic în căutarea sertibului Selimi.

Spunându-i-se că se afla în casa lui Hikmat Isfahani, Riza Gahramani alergă acolo şi spuse portarului că trebuia s'o vadă pe Şamsia într'o chestiune ce nu suferea amânare.

Aflând de cele petrecute, Şamsia rămase foarte impresionată.

— Să vedem ce s'ar putea face, — spuse ea după un răstimp de gândire. — Dosarul primilor arestaţi se găseşte la serhengul Sefai, care e prieten bun cu tatăl meu. Voi vorbi cu tata, voi căuta să-l conving să intervină pe lângă serheng. La nevoie, mă voi duce chiar eu la Sefai...

— Ce credeţi, hanum, trebue oare să-i comunicăm toate astea şi sertibului Selimi? Ar izbuti el oare să facă ceva?

— Ce ar putea face domnul Selimi? — răspunse Şamsia cu amărăciune. — El singur abea îşi ţine capul pe umeri.

— Dar ce să facem atunci, hanum? — întrebă Riza Gahramani cu nelinişte în glas. — Inseamnă că toată nădejdea este numai în dumneavoastră?

— Voi face tot ce-mi va fi cu putință ! — răspunse însuflețită fata.

— Mă bizui pe dumneavoastră, hanum.

Luându-și rămas bun dela ea, Gahramani se opri o clipă.

— Aș avea o rugăminte : nu-i spuneți, pentru moment, nimic Sudabei-hanum despre cele întâmplate !

După ce-l însoți pe Riza Gahramani până la ieșire, Șamsia, fără să mai zăbovească, se duse la tatăl ei care stătea întins pe o canapea, cufundat în gânduri. Dintr'o privire fata înțelese că tatăl ei era necăjit.

— La ce te gândești atât de adânc, tată ? — îl întrebă ea luându-l de gât și, aplecându-se, îl sărută pe obraz.

— Mă gândesc, copila mea, cum să fac să nu-mi scape din mână o sută de mii de tumani, — răspunse Hikmat Isfahani.

Șamsia care nu putea să sufere discuțiile despre afaceri și despre bani, se prefăcu că de data aceasta lucrul o interesa.

— Ce sută de mii tăticule ?

Lui Hikmat Isfahani îi făcu plăcere să audă că fiica lui începea în sfârșit să se intereseze și de lucruri ceva mai prozaice, și se gândi că această schimbare se datora desigur faptului că Șamsia nu mai era copil.

— Cu sprijinul lui *mister* Thomas, am cumpărat dela reprezentanța comercială engleză o sută de tone de zahăr. L-am dosit și am început să cumpăr și tot zahărul care se găsea pe piață, socotind să câștig la fiecare tonă câteva sute de tumani. Dar ce aflu acum ? Că reprezentanța comercială sovietică a primit o cantitate mare de zahăr. Dacă acest zahăr va fi scos pe piață, m'am ars. Nu numai că îmi voi lua rămas bun dela suta de mii de tumani câștig, dar voi suferi și o pierdere mare !

— Atunci cumpără zahărul și dela ruși ! — îl sfătui naiv fata.

— Tocmai asta este întrebarea : îmi vor vinde mie rușii zahărul ? Parcă-i văd sărind de un cot și spunându-mi că nu se poate crea pe piață o situație de monopol, că populația nu poate fi lăsată fără zahăr

şi aşa mai departe. Cine ştie ce ar mai putea scorni blestemaţii ăştia!

Hikmat Isfahani aruncă fiicei sale o privire piezişă:

— Bine mă mai înveţi tu să fac comerţ! Vorbeşte-mi mai bine despre treburile tale... Pentru ce-ai venit la mine?

Şamsia se aplecă din nou să-şi îmbrăţişeze tatăl.

— Făgăduieşte-mi că o să-mi îndeplineşti rugămintea pe care am să ţi-o fac, oricare va fi ea.

— Spune-mi mai întâi despre ce e vorba!

— Nu, făgăduieşte-mi şi apoi am să-ţi spun!

— Bine! Zii!

Şamsia îi povesti că profesorul ei fusese arestat fără nicio vină şi adăugă că nenorocitul lăsase acasă o mamă şi câteva surori.

— Păcat de ei, — continuă ea. — Vorbeşte cu serhengul Sefai să-i facă un dosar separat şi să-l cerceteze osebit de ceilalţi...

La aceste cuvinte, Hikmat Isfahani o îndepărtă de el.

— Eu nu mă pot amesteca într'o astfel de chestiune. Nu te amesteca nici tu! Vezi-ţi mai bine de treburile tale.

— Nu, tăticule! — stărui fata printre lacrimi. — Trebue să faci asta! Nu sunt eu gata să mă jertfesc pentru tine? Şi dacă îl vei scăpa pe Fridun, asta ar putea să-ţi fie de folos cândva... Serhengul nu îţi refuză nimic. El îţi este doar prieten, tată!

— Nu îmi refuză nimic! Prieten!... — mormăi Hikmat Isfahani. — Vezi că nu e chiar aşa! Uşor de spus!...

Se sculă şi adăugă mânios, privind-o ţintă:

— Eu n'am niciun fel de prieteni! Toţi nu sunt decât prietenii banilor mei! Prietenii ăstora! Îi vezi? ăstora!...

Spunând acestea, scoase din buzunar un teanc de bancnote şi-l aruncă pe masă.

— Acum ai înţeles ce fel de prieteni am? „Prieten"! „Serhengul Sefai va aranja!"... Ştiu cum o să aranjeze el! Un singur zâmbet de-al lui mă costă o mie de tumani. Iar pentru un lucru ca ăsta mi-ar cere zece,

douăzeci de mii de tumani. — Şi dintr'odată urlă din răsputeri — : Nu, nu ! Eu nu arunc banii în vânt !

După expresia tatălui ei, Şamsia înţelese că n'avea nici gând să se amestece în această chestiune, şi prin minte îi trecu un plan îndrăzneţ.

— Trebue să faci asta, tată ! — Înţelegi, trebue ! — spuse ea stăruitor. — Fiindcă este amestecat şi numele meu... Şi asta ar putea să te atingă şi pe tine !...

Spunând acestea, îşi acoperi faţa cu mâinile.

Hikmat Isfahani rămase încremenit. Făcu un pas spre fiica lui şi o apucă de mână.

— Nu cumva... nu cumva... — începu el şi limba i se împleticea, apoi, speriindu-se de propriul său gând, tăcu.

Buzele îi tremurau.

Abia acum înţelese Şamsia la ce pas primejdios se hotărîse. De ruşine şi de teamă, tot trupul i se cutremură. Începu să caute un mijloc de a da mărturisirii sale o altă răstălmăcire decât aceea pe care se vede că o dăduse tatăl ei. Şi, ca un om ce se înneacă şi se agaţă şi de un fir de pai, îşi aduse deodată aminte de Sudaba.

— Fridun este iubitul Sudabei, care e cea mai bună prietenă a mea.

Hikmat Isfahani răsuflă uşurat.

— Dacă e iubitul Sudabei, las să aranjeze lucrurile domnul Hakimulimulik. Ce am eu cu ei, — spuse el aspru.

Dar dintr'odată pe faţa lui apăru un zâmbet viclean.

— Ştii ce, fiica mea ? Du-te şi fii liniştită. O să vorbesc cu serhengul Sefai... Iţi dau cuvântul că o să-l scap pe profesorul tău !

Fără să priceapă, Şamsia ieşi. Continuă multă vreme să se gândească şi să se întrebe ce plan trecuse oare prin mintea tatălui ei. Dar nu putu ghici... Se îndoia de sinceritatea lui şi îi era teamă că îi făgăduise numai ca să scape de stăruinţele ei şi s'o liniştească. Indoiala aceasta făcu să încolţească în ea un gând îndrăzneţ : să i se adreseze chiar serhengului Sefai. Era încredinţată că serhengul nu va fi în stare să o refuze. Instinctul ei de femeie îi dădea această siguranţă.

Îi telefonă serhengului, spunându-i că are să-i vorbească ceva — nu chiar important — şi că-l aşteaptă la ea.

Fără să-şi dea singură seama vorbise cu el pe un ton pe care nu-l mai folosise niciodată. Vocea ei fusese blândă, insinuantă.

Surprins şi încurajat de tonul tinerei fete, serhengul Sefai fu foarte punctual.

Şamsia îl întâmpină parfumată, într'o rochie albă, elegantă. Toate acestea dădură serhengului impresia unui vis frumos.

— S'ar zice că şi celor care şi-au pierdut şi ultima nădejde, le surâde câteodată norocul ! — îi spuse serhengul mieros.

Şamsia îi răspunse că avusese întotdeauna multă stimă pentru el şi porunci feciorului să pregătească masa pentru două persoane.

După prânz, fata îi mărturisi ce avea să-i ceară şi adăugă :

— Ştiu că rugămintea mea este foarte greu de împlinit... Dar sunt încredinţată că sunteţi prea inteligent ca să nu puteţi găsi mijlocul de a deslega orice problemă în felul în care doriţi. Nu-i aşa ?

Serhengul Sefai stătu pe gânduri, părând să facă anumite socoteli.

— Bine ! — spuse el în cele din urmă şi se uită în ochii zâmbitori ai tinerei fete. — Pentru dumneavoastră sunt gata să risc orice !

Drept răsplată Şamsia îi întinse mâna. Serhengul luă această mânuţă caldă şi o duse la buze.

„In felul ăsta o să pun stăpânire şi pe inima ei" se gândi el turburat.

După ce Şamsia ieşi din cameră, Hikmat Isfahani începuse să se plimbe mulţumit prin cameră.

„Aşa, domnule Hakimulimulik ! Mi se pare că acuma te-am prins cu mâţa'n sac ! — îşi spunea el frecându-şi mâinile.

I se părea că sosise clipa mult aşteptată în care să izbutească însfârşit să-l „prindă" pe Hakimulimulik într'un complot împotriva statului. Isfahani hotărî deci

că deocamdată trebuia să i se cruțe viața lui Fridun și, între timp, el avea să strecoare o vorbă șahului despre rolul jucat de Hakimulimulik în această poveste. Pe serhengul Sefai trebuia în orice caz să și-l apropie — promițându-i-o pe Șamsia — și să-i sufle la ureche, în ce direcție trebuia îndreptată ancheta pentru ca Hakimulimulik să nu scape cu fața curată.

De data asta vulpoiul acela bătrân nu-și va mai putea ține capul pe umeri!

Isfahani trimise de îndată un om la serhengul Sefai cu o invitație pentru a doua zi la prânz.

Primindu-și în chipul cel mai călduros oaspetele, după ce vorbi de una și de alta și glumi cu el, Hikmat Isfahani scoase dintr'o casetă un inel scump cu briliant și-l puse în degetul serhengului.

— L-am comandat anume pentru dumneata! Mi-ești drag! Ești un tânăr plin de calități.

Hikmat Isfahani proceda ca de obicei, cu toată prudența și ocolea chestiunea esențială.

Abea după masă, când serhengul Sefai se uită la ceas și se pregăti de plecare, Hikmat Isfahani îl opri în prag și, ca și cum și-ar fi amintit întâmplător, îl întrebă despre situația lui Fridun. Ca să-i preîntâmpine orice bănuială, Hikmat Isfahani îi dădu a înțelege că de această chestiune se interesa în mod deosebit o anumită ambasadă.

— La dispoziția dumneavoastră! Sunt totdeauna gata să vă servesc! — spuse serhengul Sefai, ascunzându-i că aceeași convorbire o avusese în ajun cu Șamsia; apoi, voind să mărească prețul serviciului său, adăugă: — Va fi foarte greu să separ dosarele... Dar ce să-i faci! Cum aș putea să vă refuz!...

Mult timp după plecarea serhengului, Hikmat Isfahani cântări cam cât o să-l coste acest serviciu, oprindu-se când la cinci, când la zece mii de tumani. Înfuriindu-se în cele din urmă, începu să se dojenească singur.

„Da' prost mai ești, omule, să te perpelești în halul ăsta! Cinci mii de tumani o să-i fie deajuns pentru el și întreg neamul lui! Trimite-i și ai isprăvit! O să-mi spun că s'au dus în vânt!".

Această hotărîre odată luată, se întinse să se odihnească, dar un alt gând începu să-l chinuiască:

„Ce-ar fi dacă i-aş da numai trei mii de tumani ?..."

Serhengul pleacă dela Hikmat emoţionat şi mulţumit. In sfârşit îl avea la mână pe omul acesta care-l privise totdeauna de sus şi care se socotea invulnerabil datorită bogăţiei şi influenţei lui. Acum serhengului i se oferea prilejul să-i mai taie nasul...

Groaznică şi necruţătoare poate fi uneori răzbunarea oamenilor mici care s'au văzut ajunşi la o anumită situaţie. Serhengul Sefai făcea parte din categoria acestora.

Şi nu avea să lase să-i scape prilejul. Pentru el sosise, în sfârşit, clipa în care putea să-l îngenunche pe domnul Hikmat Isfahani, pe această cămilă nărăvaşe...

Dela bogătaş, se duse drept la vizirul Hakimulimulik, ca prin mijlocirea lui să aducă la cunoştinţă şahului amestecul lui Hikmat Isfahani în acţiunea rebelilor. Voia, în felul acesta, să-şi atingă scopurile lui care mergeau foarte departe.

24

Ascultară verdictul de osândire la moarte într'o linişte adâncă.

Fură duşi apoi în celulele celor ce urmează a fi executaţi şi li se declară că nu le mai rămânea de trăit decât douăzeci şi patru de ore.

Douăzeci şi patru de ore!

Câte se pot întâmpla în douăzeci şi patru de ore!...

Deaceea continuară să nu-şi piardă nădejdea că vor scăpa din închisoare. Dar cu fiecare secundă ce trecea, vedeau în faţa lor din ce în ce mai limpede spânzurătoarea.

Kerimhan ştia că nu este nimic mai chinuitor pentru un om decât să numere minutele în aşteptarea execuţiei. Văzuse mulţi deţinuţi care în asemenea încercare îşi pierduseră minţile.

Işi aduse aminte de unul din osândiţii la moarte pe care-i cunoscuse în timpul deportării lui în sud.

Era un țăran din satul Namin care ucisese pe slujitorul însărcinat să strângă dările puse de moșier. In clipa execuției strigase:

— Eu mor, dar vă rog spuneți sătenilor din Namin să nu dea moșierului — câinelui ăluia — niciun șai!

Și-și pusese singur streangul.

Pilda omului aceluia îi întărea credința că celui ce-și dă viața pentru un anumit țel, pentru izbânda dreptății, nu are decе să-i pară rău. Viața fără țel, fără o ideie mare, i se părea o viață de nimic, fără rost, cu nimic deosebită de aceea a animalelor.

Gândindu-se la zilele grele ale vieții lui închinată luptei pentru idealuri luminoase, se încredința tot mai mult că se putea lupta cu și mai multă patimă, iubi cu o dragoste și mai puternică.

„Noi ne-am consumat ca niște lumânări și am fi putut să ardem ca soarele!" se gândea el.

Chiar și dragostea lui nesfârșită pentru Haver, nopțile lungi nedormite, când nu trăia decât cu gândul la ea, i se păreau acum șterse, neîmplinite. Simțea că inima lui este acum în stare de o dragoste și mai fierbinte, de un devotament și mai puternic...

Apoi începea să se desvinovățească singur.

„Noi am trăit timpuri grele! Ne-am irosit puterile în lupta împotriva lipsurilor și a asupririi. Ne-am jertfit ca să dărâmăm temnițele care ne întunecau viața ca niște arătări înfricoșătoare. Să nu ne osândească generațiile viitoare care vor duce o viață liberă, luminoasă. Ele vor cunoaște din plin farmecul libertății, al dragostei celei mai fierbinți, al frumuseților naturii... Nouă nu ne-a fost dat să ne bucurăm din plin nici de cerul albastru, nici de stelele strălucitoare, dar am cucerit pentru urmașii noștri acest drept!...

Gândurile acestea potoleau sufletul lui Kerimhan.

„M'am dăruit cu totul luptei pentru fericirea oamenilor și nu am făcut-o nici pentru glorie, nici pentru situație sau pentru bani, continua să cugete el. Se prea poate ca urmașii să spună că n'am știut să lupt cu destulă iscusință, dar nu mă vor putea învinui niciodată că aș fi avut planuri necinstite, că m'aș fi purtat ca un egoist. Nu vor putea să nu simtă tot ce era curat

în gândurile mele. Şi vor simţi-o, fiindcă ideile înalte rămân deasupra goanei nimicitoare a timpului!..."

Gândurile acestea îl feriseră tot timpul cât stătuse în închisoare de chinurile singurătăţii şi-l făcuseră ades să uite de zidurile groase ale celulei. I se păruse tot timpul că se afla în mijlocul prietenilor, al tovarăşilor, al oamenilor muncii sinceri, curajoşi şi cinstiţi. Sentimentul acesta îi dădea puteri noi şi îi întărea voinţa.

Fu smuls din aceste gânduri liniştitoare, luminoase, de un temnicer care veni să-l înştiinţeze că în seara aceea familia lui fusese încuviinţată să vină să-l vadă. Vestea aceasta făcu să-i bată inima ca niciodată. Avea s'o revadă pe Haver!

Şi avea să fie cea din urmă revedere a lor.

„Biata Haver! Cum o să suporte ea oare această ultimă întâlnire?"

Căuta să-şi închipue ce-i va spune ea, cum o să se stăpânească. Nu va citi oare în ochii ei o dojană, nu-i va aminti că ea simţise demult că Mahbusi e un om rău şi că nu degeaba îl sfătuise să se ferească de el?

Kerimhan începu să caute cele mai calde cuvinte de mângâiere. Dar oricât se silea, nu izbutea deloc să-şi adune gândurile... Inima îi bătea de nerăbdare în aşteptarea clipei când avea să-i aibă în faţa lui pe Haver şi pe Azad.

In sfârşit această clipă sosi.

Se întunecase când fu scos din celula singuratică a osânditilor la moarte şi dus la vorbitorul cu miros de igrasie.

Pe drum îşi legă cu batista murdară ochiul scos, ca să ascundă Haverei rana. Luându-şi rămas bun dela ea pentru totdeauna, nu voia să-i mărească durerea, disperarea.

Ajuns la vorbitor, rămase cu privirea aţintită asupra uşii. Ii era teamă că în clipa în care îi va vedea, pe Haver şi pe copil, nu-şi va putea opri lacrimile. Şi îşi adună toate puterile ca să birue această slăbiciune.

Haver intră ţinându-l pe Azad de mână...

O clipă se cercetară cu privirea.

Dar în ochii ei, Kerimhan nu citi dojană, ci flacăra unei iubiri veşnice, ce nu se putea stinge...

Se îmbrăţişară năvalnic şi această îmbrăţişare i se păru o nesfârşită fericire.

Kerimhan îl luă apoi de braţe pe Azad, îl puse pe genunchi şi începu să-l mângâie, să-i sărute părul cârlionţat, obrazul, mâinile. Haver se uita la Kerimhan şi un fel de teamă o împiedică să-l întrebe ce-i cu legătura dela ochi.

— Nu cumva eşti bolnav, Kerimhan? — îl întrebă ea în cele din urmă, sfioasă.

Şi, ca şi cum s'ar fi ruşinat de propria-i întrebare, desfăcu bocceluţa cu care venise şi scoase un schimb de rufărie şi o bluză curată.

— Ţine. Să te poţi schimba. De atâtea ori ţi le-am adus. Dar nu m'au lăsat să intru. Şi nici de luat nu voiau să le ia, să ţi le dea.

Cu toate strădaniile ei, glasul îi era sugrumat, sacadat.

Kerimhan luă în tăcere rufele, neîndurându-se să-i spuie că nu-i mai erau de niciun folos...

Voi s'o întrebe cum o duce, dar, închipuindu-şi groaznica sărăcie în care trebuia să se zbată, şovăi.

— Nu te gândi la noi! — spuse Haver ca şi cum i-ar fi ghicit zbuciumul. — Slavă lui allah, avem o bucată de pâine. Eu muncesc şi am de gând să-l dau la toamnă pe Azad la şcoală.

Băiatul care şedea tăcut pe genunchii tatălui, lipit de el, dar fără să-şi ia ochii dela temnicer, sări deodată în picioare şi începu să-l tragă spre ieşire:

— Să plecăm de aici, tată! Să mergem acasă! Nu-mi place aici!

Kerimhan nu ştiu în prima clipă ce să răspundă şi, pe neaşteptate, întrezări, dincolo de zidurile groase şi, de ferestrele cu gratii, minunatul viitor plin de libertate.

— Am să vin la tine, fiule! — spuse el. — Am să vin. Dacă nu astăzi, mâine negreşit, şi am să-ţi aduc o zi luminoasă!

Li se atrase atenţia că era timpul să-şi ia rămas bun. Pe feţele lor se zugrăvi o nedumerire tristă. Cât de repede trecuse timpul!

Nevoind s'o mai chinuiască pe Haver, Kerimhan se ridică cel dintâi...

— Nu-i nimic, draga mea Haver! — spuse el liniştit. — Noaptea asta întunecoasă va trece. Voi o să apucaţi zile luminoase, o să fiţi mângâiaţi de vântul dătător de viaţă al libertăţii. Ţineţi minte că şi eu voi saluta împreună cu voi această zi fericită!...

— Ieşiţi, hanum! — spuse aspru temnicerul, deschizând uşa.

Kerimhan voi să-l pună pe Azad în braţele Haverii, dar băieţelul îi cuprinse gâtul cu mâinile şi începu să-l roage cu şi mai multă desnădejde:

— Tată, hai cu noi! Să plecăm de aici!

Directorul închisorii voi să-l smulgă pe băiat din braţele deţinutului, dar Kerimhan îl îndepărtă hotărît:

— Nu vă osteniţi, domnule! Eu singur...

Mai sărută odată pe Azad, îl alintă şi, desprinzându-i încetişor mâinile încleştate în jurul gâtului său, spuse:

— Du-te, fiule, du-te! Te aşteaptă mama! Şi viitorul...

25

Spre prânz, când soarele se afla în înaltul cerului, străzile Teheranului erau pustii: până şi birjarii se făceau nevăzuţi. Prăvăliile şi dughenele se închideau. Nu rămâneau deschise decât ceainăriile şi câteva tarabe cu fructe.

Toată lumea căuta să se adăpostească de arşiţa de neîndurat; pe străzi nu rămâneau decât cerşetorii care se lipeau de ziduri, căutând scăparea la umbra lor, sau trântorii care hoinăreau prin pieţe în nădejdea să ciupească dela cumpărătorii mărinimoşi vreo pomană; le şopteau unde se pot cumpăra ciorapi de bună calitate sau o carne de miel foarte grasă şi chiar însoţeau până la adresă pe ageamii — mai ales pe ţăranii veniţi la

oraş — făcând pe mijlocitorii sau oferindu-se să le ducă pachetele mai grele.

Printre aceste haimanale erau destui certaţi cu justiţia, gata de orice mârşăvie pentru un tuman. Aceştia se pricepeau să cântărească omul dintr'o singură privire, şi ştiau pe loc dacă îşi deschide uşor băierile pungii sau dacă e hapsân, dacă e ager sau prostănac. Oricum, se ţineau scai de fiecare, căutând să stoarcă barem doi-trei crani.

Când viaţa comercială amorţea, îşi petreceau timpul în fumătoriile de opiu sau în casele de toleranţă şi nu se dădeau înlături nici dela furtişaguri...

Intr'una din zilele încinse de August, când soarele alungase pe oameni prin casele lor, pe una din străzile murdare şi prăfuite ale Teheranului mai mulţi vagabonzi de acest soi şedeau pe pământul gol, la umbra unui calcan şi jucau cărţi, cinstindu-se cu înjurături grosolane.

Printre ei se afla şi Erbab Hanafi, care-şi cheltuise în chefuri prin spelunci banii primiţi dela von Walter... şi acum aştepta cu nerăbdare să primească alţii.

Nu departe de ei, în plină arşiţă, un gratargiu frigea pe jăratec mărunţaie de oaie.

— Hei, chelule ! Ia arde-mi şi mie o porţie ! — strigă Erbab Hanafi fără să se clintească dela locul său.

Un muşteriu aştepta tocmai să fie servit. Gratargiul îl lăsă să stea cu cei cinci crani în mâna întinsă, puse o bucată de friptură pe o bucată de lavaş pe care o făcu sul şi o duse în grabă cartoforului.

— Poftim, Erbab ! Sunt gata să-ţi dăruesc toată tingirea !

— Ei, dacă allah mi-ar trimite şi o porţie de pilaf ! — spuse jucătorul cu lăcomie, după ce înghiţi ultima îmbucătură. — Cu mizilicuri din astea e greu să-ţi umpli pântecul !

— Dece nu dai pe la Gamarbanu-hanum ; — îl întrebă unul din tovarăşii de joc.

— Dee domnul să i se dărâme casa în cap ! Zgripţuroaica aia nu-ţi dă pe degeaba nicio fărâmitură de pâine. Când ştie că nu e rost de câştig, tremură pentru fiecare şai.

— Las', Erbab, că nici tu nu eşti prost ! Într'un timp ai stors-o binişor.

— Atunci a fost altă chestie. De dragul Ghiulnazei, strigoaica cheltuia şi cu mine... Dar nu i s'a mai întâmplat niciodată să intre într'o belea ca asta...

— Nu mai spune ! Tot n'a izbutit s'o dea pe brazdă pe Ghiulnaz !

— Mai bine să nu mai vorbim de ea, băieţi ! — răspunse serios Erbab. — Dacă nicio muiere dată dracului ca Gamarbanu-hanum n'a izbutit să-i sucească mintea, atunci... Ghiulnaz spală vasele şi face curăţenie, dar cinstea şi-a păstrat-o ca mai înainte.

— Ei, măi băieţi, — spuse oftând un altul. — Să ai un adăpost şi o bucată de pâine, ce viaţă ai putea duce cu o fată ca asta !...

— Prostii ! Mofturi ! — exclamă Erbab, făcând un gest cu mâna. — Mai bine spuneţi-mi de unde-am putea face rost de nişte gologani pentru o porţie de pilaf... Staţi, băieţi ! — spuse deodată Erbab. — Cine-i asta ?

Şi făcu un semn cu capul spre o femeie îmbrăcată în negru din cap până în picioare.

Cufundată în gândurile ei, adânc îndurerată, purtând pe faţă pecetea unei cumplite încercări, femeia trecu pe lângă ei, fără măcar să-i vadă.

— Păi asta-i soţia ăluia... a spânzuratului ! — se bătu Erbab peste frunte.

Femeia mai făcu vreo zece paşi şi se opri la un brutar care moţăia rezemat de tejghea.

— Trei ponze [1]) de pâine, moşule !

Bătrânul ridică fruntea şi, aruncându-i o privire somnoroasă, puse leneş greutăţile pe cântar, apoi se sculă să ia pâinea.

Haver scoase din sân zece tumani şi-i puse cu gândul aiurea pe tejghea.

Erbab dădu un ghiont în coasta unuia din tovarăşi, un flăcău de statură potrivită :

— Mişcă repede ! Dumnezeu ne-a trimis bani pentru masă !

Trei din jucători o luară iute din loc şi înconjurară

---

[1]) *Ponza* — măsură de greutate. (N. red. ruse).

femeia din trei părți — unul în dreapta, altul în stânga, iar cel de al treilea în spate, întrebându-l pe negustor:

— Moșule, cât costă pâinea?

Bătrânul, care-i cunoștea bine, se răsti:

— Cărați-vă! N'aveți ce căuta aici!

— Nu vrei să vinzi? Nici nu trebue, o să cumpărăm la o altă brutărie! — strigară haimanalele, și într'o clipită întreaga bandă dispăru.

Negustorul cântări pâinea — și o puse pe tejghea în fața Haverii:

— Poftim, fata mea!

Femeia se uită la pâine și se pregăti s'o plătească. Dar nici urmă de bani. Băgă din nou în sân o mână tremurătoare, dar nici acolo nu erau. Fără voie îi dădură lacrimile.

— Iartă-mă, moșule! — spuse ea înnăbușit. — Mi-am uitat banii. Mă duc chiar acum să-i iau.

Și plecă. Picioarele abea o duceau. Acasă Azad aștepta flămând. Nu-i mai rămăsese nimic de vândut decât rochia ei de doliu.

Apucă în neștire pe calea Lalezar. Strada era pustie. Trecu pe lângă cerșetorii care se lipeau de pereți ca să se ferească de arșița soarelui. In canal se bălăceau copilași — ai cerșetorilor pesemne. Haver și-l închipui și pe Azad printre acești copii fără adăpost, și inima i se strânse dureros.

„Nu, nu! Trebue să îndure orice pentru el!... Să încerce prin orice mijloace să facă din el un om".

Din față venea un bărbat.

Ajungând în dreptul ei, trecătorul se opri, o privi și-i spuse cu un zâmbet nerușinat:

— Vino cu mine, hanum! Doi tumani!...

Femeii i se păru că cineva îi dăduse cu toată puterea o palmă peste obraz.

Incepu să alerge ca o nebună. Ajunse acasă într'o goană, fără să se fi oprit măcar ca să răsufle.

Azad o aștepta în portiță.

Copilul avea firea tatălui. Ca și Kerimhan, era tăcut, liniștit, răbdător. Nu plângea și nu se văita niciodată. De multe ori îndura foamea, dar nu-i cerea mamei de

mâncare. Deaceea, văzându-i privirea aţintită asupra mâinilor ei goale, Haver nu putu să se stăpânească.

— Brutăria era închisă, floarea mea! Da, închisă! — spuse ea printre lacrimi, acoperindu-l cu sărutări.

— Dece plângi, mamă? Ţi-e dor de tata? Şi mie mi-e dor, tare dor. Dece nu mai vine odată acasă? Imi spui mereu că se întoarce peste două luni. Nu crezi c'au trecut cele două luni? Scrie-i să vină. Când e el acasă avem multă pâine. Ţi-aduci aminte cum îmi cumpăra tata piersici? Scrie-i să vină. Tare aş vrea să-l văd!...

— O să-i scriu, floarea mea, o să-i scriu. Până atunci mai uită-te la fotografia lui. Curând o să vină şi el.

Şi scoase un cartonaş pe care Kerimhan era fotografiat cu Fridun. Haver îl ţinea ascuns într'o firidă.

Un ciocănit la portiţă puse capăt întrebărilor chinuitoare.

— Deschide, surioară, deschide! Nu-ţi fie teamă!... se auzi din stradă o voce piţigăiată de femeie.

„Ah de-ar fi o veste cât de mică dela Fridun!" se gândi Haver, a cărei inimă începu să bată cu putere. Şi deschise portiţa.

In curte intră o femeie buhăită, cu buze groase, şi în urma ei o fată slăbuţă de statură mijlocie, cu părul negru ca pana corbului şi cu o privire adâncă. Uitându-se la chipul ei care părea că răspândeşte lumină, Haver îşi spuse că era cu neputinţă ca fata aceasta să nu aducă bucurie în casa în care intra. Femeia grasă era foarte sulemenită şi îmbrăcată într'o rochie pestriţă — mai mult un soi de capod. Fata purta o rochiţă ponosită, de stambă, şi Haver o luă drept sluga celei grase. Deşi tinerei fete i se putea da cel mult nouăsprezece-douăzeci de ani, în ochii ei se citea tristeţea cuiva care îndurase foarte multe şi ştia ce-i suferinţa. Era Ghiulnaz.

Haver îşi pofti musafirii în casă.

— Tii, ce odaie dărăpănată, scârboasă! — spuse cu dispreţ femeia cea grasă, intrând înăuntru.

— Şi casa noastră era aproape la fel! — spuse Ghiulnaz oftând, după ce cercetă cu privirea odaia în

care se afla. — Nu găseai nici măcar o cârpă ca să te ştergi pe mâini.

Vorbele acestea întăriră pornirea caldă pe care Haver o avusese instinctiv faţă de ea.

Doamna cea grasă se ridică de pe scaun şi, punându-şi mâinile în şolduri, începu să se plimbe prin casă.

— Dacă ai vrea, ai avea tot ce-ţi poftește inima.

— De unde, hanum? — se minună Haver. — Sunt atât de săracă şi de nenorocită...

— Eu am fost şi mai săracă şi mai nenorocită, dar am răsbătut.

— Se vede că dumneavoastră aţi avut un sprijin, oameni apropiaţi: eu n'am pe nimeni. In toată lumea asta nu-l am decât pe micuţul meu băieţel.

Stingherită, Haver lăsă capul în jos. Ghiulnaz, care şedea pe pervazul ferestrei, îşi lăsă şi ea ochii în pământ.

— Asta ne este soarta! — continuă grăsana. — Asta-i bogăţia pe care ne-a dăruit-o allah. Când faţa o să ne fie numai zbârcituri, când aştia — şi femeia îşi arătă obrajii — se vor veşteji, nimeni n'o să se mai uite la noi. Caută să agoniseşti cât eşti frumoasă, ca să nu mori ca un câine, pe stradă, la bătrâneţe.

Haver asculta fără să-şi ridice capul, şi o înnăbuşeau lacrimile.

Deodată simţi că cineva îi atinge mâna.

Era Azad care-i şopti:

— Mamă, mă doare burtica.

Ghiulnaz se apropie de copil.

— Bietul băiat, trebue să fie flămând! — spuse ea cu o adâncă milă şi-l sărută. — Aiaz al nostru era de o seamă cu el...

Şi Ghiulnaz îl strânse la piept şi-l îmbrăţişă cu duioşie. Băieţelul scăpă fotografia cu care rămăsese încă în mână. Haver o ridică cu gândul aiurea, aproape fără să vrea. Dar ochii ei întâlniră privirea gânditoare a lui Kerimhan, care se uita la ea de lângă Fridun.

— Uite ce este, surioară! — spuse ea hotărîtă.

— Deşi nu te cunosc, îmi pare rău din suflet pentru dumneata. Dar eu rămân în cocioaba asta ; o să mor de foame, dar trupul n'o să mi-l vând.

Deodată chipul Ghiulnazei oglindi o puternică emoţie. Ochii ei rămăseseră pironiţi pe fotografia din mâna Haverei.

— Imi dai voie să mă uit? — întrebă ea cu glasul sugrumat şi, ca şi cum s'ar fi temut că femeia o să se împotrivească, adăugă : — Te rog foarte mult!

— Poftim! — spuse Haver fără să priceapă, şi-i întinse fotografia.

Ghiulnaz se clătină. Apoi, cu sufletul pe buze, întrebă arătând în spre Fridun :

— E o cunoştinţă de a dumitale?

— Imi e ca frate. Mai mult ca un frate! — răspunse Haver şi, aducându-şi deodată aminte, izbucni: — Fetiţo, nu cumva eşti Ghiulnaz?

— Da, eu sunt Ghiulnaz!

— Vai, dacă ai şti cât ne vorbea Fridun despre tine! Ce lucruri frumoase ne spunea!

Rezemându-şi fruntea de umărul Haverii, Ghiulnaz începu să plângă. Apoi, îi povesti de-a-valma încurcat şi grăbit viaţa ei tragică, şi-şi încheie povestea cu un sfat din toată inima :

— Să nu te duci acolo, Haver, să nu te duci, surioara mea! Doamna asta a fost trimisă de Gamarbanu-hanum, care ne-a făgăduit fiecăreia câte zece tumani dacă izbutim să te hotărîm. De nu, ne lasă astăzi fără cină. Nu te duce, te rog! Acolo e un iad din care nu mai ai scăpare. Nicio scăpare!... Să nu te duci.

— Rămâi la mine, — îi spuse Haver, desmierdându-i cu duioşie părul. — O să stăm împreună. Şi o să murim împreună, dacă aşa ne-o fi scris...

— Nu pot. Ţi-am spus că pentru mine nu mai e scăpare! — dădu din cap Ghiulnaz. — Am rămas datoare o sută de tumani. Până când n'o să-i plătesc, nu pot pleca nicăieri.

Femeia grasă, care ieşise în curte, se uita în tăcere prin uşa deschisă la cele ce se petreceau în odaie. In cele din urmă, săturându-se să aştepte, strigă :

— Ajunge, fetiţo! Ai vorbit destul! Hai să mergem!

Fără s'o ia în seamă, Ghiulnaz îl luă din nou în braţe pe Azad şi-l sărută, apoi scoase doi tumani şi-i întinse Haverii:

— Cumpără-i pâine!...

Haver nu voi să primească, dar Ghiulnaz îi băgă banii în mână.

— Mă superi! Ia-i, te rog!...

Un zgomot neaşteptat le făcu pe amândouă să tresară şi să întoarcă capul spre uşă: era Gamarbanu, care intrase pe furiş în curte.

— Căţea ce eşti! — zbieră ea. — Aşa ţi-am poruncit eu să vorbeşti? Să vezi ce am să-ţi fac...

Şi împingând-o pe Ghiulnaz afară în stradă, Gamarbanu se întoarse spre Haver:

— Tu mai aşteaptă! De lăsat tot n'o să te las eu în pace. Orice-ai face, până la urmă tot la mine o să nimereşti.

Din ziua aceea, Gamarbanu încetă cu desăvârşire s'o mai lase pe Ghiulnaz să iasă. După ce o bruftuia şi o chinuia ţinând-o nemâncată, venea uneori la ea cu desmierdări şi vorbe mieroase, făgăduindu-i rochii frumoase, libertate, veselie, cu condiţia să vină în salonul de sus şi să se alăture celorlalte femei.

Dar de fiecare dată Ghiulnaz, tot mai mânioasă, îi răspundea un singur cuvânt:

— Nu!...

Şi lupta dintre ele se încrâncena şi mai mult, o luptă pe viaţă şi pe moarte.

Goar îi dădu mătuşii Saria un halat vechi din pânză groasă cenuşie şi, după ce o aşeză în veranda casei sale cu etaj, îi puse în faţă un maldăr de lână.

— O să lucrezi aici! — îi spuse ea.

Mătuşa Saria se ducea dis-de-dimineaţă la Goar şi seara se înapoia la fabrică, unde dormea în bordeiul ei întunecos şi umed. Niiaz, pe care, fără niciun motiv, Goar nu-l avea la inimă, hoinărea cât era ziulica de mare prin curtea fabricii.

Ajungând abea noaptea târziu în bordeiul ei, mătuşa Saria îşi găsea băiatul, care stătuse toată ziua de capul lui, murdar, flămând, plâns. Copilul se topea văzând cu ochii. Dar nu era nimic de făcut. In prima zi mătuşa Saria îl luase cu dânsa. Văzând însă că băiatul se uita prin fereastra verandei, stăpâna spusese nemulţumită:

— Vezi, mătuşă, băiatul poate să spargă un geam! Apoi adăogase: — Să nu-l mai prind pe aici!...

De atunci, Niiaz nu mai pusese piciorul în casa stăpânei, căreia mătuşa Saria se silea din răsputeri să-i fie pe plac, deoarece întreg viitorul ei şi al copilului atârna de măsura în care o mulţumea. Deaceea, spăla lâna cu multă grijă, o întindea la soare şi o usca, apoi o scărmăna fără să lase cel mai mic cocoloş; lâna se făcea astfel moale ca puful. Iar Goar, când se înapoia seara acasă şi se uita la lucrul făcut de Saria, spunea mulţumită:

— Văd că lucrezi cu grijă, mătuşe!

Incurajată, mătuşa Saria prinse să lucreze cu şi mai multă râvnă. Scoase afară covoarele, le bătu, mătură şi curăţă toate ungherele camerelor care erau foarte neîngrijite. Goar fu atât de încântată încât îi mulţumi chiar:

— Toată casa luceşte acum ca oglinda!

Goar se măritase târziu — la douăzeci şi patru de ani — şi după cinci ani rămăsese văduvă. Bărbatul ei, un negustor de mâna doua, visase mereu să aibă un copil, dar Goar căreia nu-i plăceau copiii, nu-i împlinise visul. După moartea bărbatului, în lipsă de alţi moştenitori, toată averea îi rămăsese ei.

Tânăra văduvă avea mare căutare. Bărbaţii roiau în jurul ei. Pe unii îi atrăgeau frumuseţea, pe alţii averea ei, dar Goar refuza toate cererile în căsătorie. In cele din urmă, cunoscuse pe proprietarul micii filaturi de mătase care o luase la fabrică ca un fel de mână dreaptă a lui. Inconjurând-o cu toată atenţia, îndeplinindu-i toate capriciile, proprietarul fabricii izbutise până la urmă să se apropie de dânsa. Goar nu voia însă în ruptul capului să se căsătorească cu el. Ea îşi dădea bine seama de toate neajunsurile unei

legături cu un bărbat însurat şi cu copii. Căsătorindu-se însă, şi-ar fi pierdut libertatea pe care o preţuia foarte mult şi, pe deasupra, risca să mai piardă şi dragostea soţului care s'ar fi făcut stăpân nu numai pe ea, dar şi pe toată averea ei. Pe câtă vreme aşa, ea era stăpâna lui.

Mătuşa Saria nu cunoştea toate aceste amănunte şi viaţa Goarei nu o interesa deloc. Ii îndeplinea toate poruncile cu multă conştiinciozitate, ca să-i câştige bunăvoinţa.

Intr'o zi, înapoindu-se dela birou, Goar o chemă şi îi spuse:

— Du-te mai repede la fabrică: lui Niiaz nu prea îi e bine.

Şi făcându-i-se milă de ea, îi puse cinci tumani în mână.

— Ia-i, o să-ţi prindă bine!

Mătuşa Saria fugi cât putu mai repede spre fabrică.

Intră gâfâind în bordei unde dădu întâi cu ochii de Firuza. Femeia şedea pe jos, pe lutul bătut. Niiaz era culcat cu capul pe genunchii ei. Alături, pe vine, stătea Fatma. Văzând pe mătuşa Saria, se sculă şi-i lăsă locul. Femeia căzu în genunchi lângă băiat şi, cu buzele uscate, abia putu să îngâne:

— Ce e cu tine, băiatul mamii?

Băieţaşul îşi ridică pleoapele grele şi se uită cu ochii turburi la maică-sa care voi să-l ridice, să-l strângă la piept. Dar Firuza o opri:

— Lasă copilul să moară liniştit! — spuse ea, şi-şi întoarse capul...

După moartea lui Niiaz, mătuşa Saria se duse ca şi mai înainte la Goar acasă să tighelească plăpumile, dar degetele ei nu se mai mişcau cu îndemânarea de altădată şi ochii îi oboseau repede. In ultimul timp începu să o prindă şi o tuse urâtă care nu o slăbea deloc. După fiecare acces rămânea câteva minute nemişcată, cu braţele atârnând ca paralizate, cu ochii închişi. Uneori se ascundea în câte un ungher ferit al curţii şi, lăsându-se pradă jalei, se tânguia încet.

Când plăpumile fură gata, Goar le cercetă cu băgare de seamă pe toate părţile şi, drept răsplată, îi dărui bătrânei un capod.

Dar mătuşa Saria nu rămase la ea multă vreme. Intr'o zi, Goar o văzu pe fereastră scuipând sânge după un acces de tuse.

„Oftică!" îi fulgeră prin minte, şi o trimise fără zăbavă la fabrică, rugând pe patron să o pună la fiertul gogoaşelor.

Intreprinderea în care lucra Saria, numai cu numele era fabrică. In realitate, era un atelier casnic obişnuit, cum se află multe în oraşele din Iran. Fierberea gogoaşelor, torsul, depănarea firelor, vopsitul şi ţesutul mătăsurilor grosolane care se vindeau la ţară sau populaţiei neînstărite dela oraşe, se făcea cu metode primitive. Cu excepţia şefilor de ateliere, personalul fabricii se compunea numai din femei. Munca femeilor era plătită mult mai puţin decât a bărbaţilor. Patronul stabilea după bunul lui plac atât durata zilei de lucru, cât şi salariul ce urma să-l plătească.

Mătuşa Saria îşi începu munca după repaosul pentru masa de prânz. Şeful atelierului de depănat o duse în curtea fabricii, la cazanele mari în care se fierbeau gogoaşele.

— Când femeile or să isprăvească lucrul, ai să verşi apa din cazane şi ai să le speli. Apoi ai să cari apă din rezervoare şi ai să le umpli din nou. Până'n ziuă totul trebue să fie gata ; când vin muncitoarele la lucru cazanele să fie pline cu apă curată.

Arătând băltoacele murdare şi gunoiul de pe lângă cazane, adăogă :

— Să nu mai văd astea. Uite colo o mătură. Ia mătura şi curăţă curtea. Tot tu o să cari lemnele, o să faci focul şi o să fierbi apa în cazane.

Mătuşa Saria se apucă de lucru fără să zăbovească. Luă o găleată, o cârpă şi mătură şi curăţă curtea în jurul cazanelor, potrivi lemnele sub ele, dar seara când începu să golească apa cu găleata şi s'o verse în şanţul dela marginea curţii, iar apoi să coboare zece-cinsprezece trepte până la rezervoare ca să care de acolo apă

curată în cazane, simți că genunchii i se înconvoaie și i se taie răsuflarea.

Lac de sudoare, își isprăvi treaba târziu noaptea și se îndreptă împleticindu-se spre bordeiul ei. Niciând nu fusese atât de trudită. Până și odihna îi era zbuciumată : nici dormind n'o lăsa teama ca nu cumva s'o fure somnul, să nu se trezească la timp și să fie dată afară.

Când se deșteptă, era încă întuneric. Se duse la cazane și aprinse focul. Curând poarta se deschise scârțâind și începură să se adune muncitoarele, care abia apucaseră să se odihnească și erau istovite și somnoroase. Cea dintâi veni Fatma, cea oacheșă ; așezându-se pe laviță, în așteptarea celorlalte, intră în vorbă cu mătușa Saria, căscând neîncetat :

— La grea muncă ai mai fost pusă ! — zise ea. — Dar ia spune-mi, te mai ajută cineva ?

Auzind că mătușa Saria făcea singură toată corvoada, Fatma începu să ocărască.

— Ticălos nerușinat ! Până acum treaba asta o făceau două femei. Și ce-ți plătește ?

— Păi știu eu, fetițo ? Stăpânul nu mi-a spus nimic.

— Da' ce-așteptî, să spună el ? — dădu din cap mânioasă Fatma. —El ar fi bucuros să nu plătească nimic. Ai grijă să te tocmești chiar astăzi cu el. Să nu primești mai puțin de douăzeci de tumani. Ține minte că faci treabă pentru doi !...

Intre timp mai veniră și alte muncitoare.

— Vedeți ce face vampirul ăsta ? — le spuse Fatma. Bietei bătrâne nu i-a hotărît nici măcar salariul. Bine zice Firuza — dacă muncitorul nu-și ia singur apărarea, e călcat numaidecât în picioare.

In clipa aceea sosi și Firuza. Mătușa Saria băgase de seamă încă din primele clipe că, deși tânără, se bucura de o stimă deosebită printre celelalte muncitoare.

— Ei, cum merge, mătușă ? — o întrebă ea cu blândețe pe bătrână, după ce dădu bună ziua tovarășelor de lucru.

— Cum s'o ducă ? — spuse tot Fatma. — Muncește pentru doi și nici nu știe măcar cât o să primească în schimb.

Mătușa Saria nu uitase cât de neprietenos o întâmpinase femeia oacheșă în prima zi, dar mai târziu se încredință că avea totuși inimă bună. Bătrâna o ascultase plină de mirare vorbind în felul acesta despre salariu. Ei nici prin cap nu-i trecea c'ar fi fost cu putință să te iei la ceartă cu stăpânul pentru plata muncii pe care o faci. Dimpotrivă, îi era adânc recunoscătoare că o ținea la lucru și că-i dădea un colțișor unde să doarmă.

— Lasă, fetițo, — începu ea s'o potolească pe Fatma care era revoltată, — o să-mi dea și el ce l-o lăsa inima. Eu mă mulțumesc cu oricât. Zic bogdaproste că m'a primit la lucru, allah să-i dea sănătate!

— Dar ce crezi, că te-a primit la lucru din bunătate? — o întrerupse Fatma. Ar mai avea el cu ce să cumpere salbe pentru Goar-hanum a lui, fără sudoarea noastră?

— Nu vorbi așa! — se răstiră la ea celelalte muncitoare. Nu cumva să-i ajungă la ureche căpcăunului.

— Dar ce-am spus eu? E ceva rău să spui adevărul? Vrem să ne socotească și pe noi oameni.

Simțind ațintite asupra ei privirile înfricoșate ale femeilor, Fatma ceru sprijin Firuzei:

— Nu-i așa, Firuza? Dece taci? Dece nu le spui și lor ce mi-ai spus mie? Să priceapă și ele...

Atunci Firuza puse problema care îi părea atât de neînțeles mătușii Saria:

— Cine se gândește la noi în Iran, la nevoile muncitorilor? Fiecare patron stabilește salariul după bunul lui plac. Și de muncit te obligă să muncești din zori și până în noapte. Dacă se poartă așa cu bărbații ce să mai spunem noi, femeile. Deși facem aceeași muncă, suntem plătite pe jumătate cât ei!

— Asta voiam să zic și eu! — strigă Fatma. Dar nu mă pricep să le spun așa bine ca tine.

— Nu e vorba dacă te pricepi sau nu, să spui. Buba e alta: în mare parte, noi suntem singure vinovate de ce se întâmplă. Atâta timp cât o să tăcem, nimeni n'o să se gândească la noi. Nu degeaba glăsue zicătoarea că până nu începe copilul să plângă maicăsa nu-i dă țâță.

Discuția fu întreruptă de venirea șefului de atelier.

— Hei, fată! — se răsti el la Firuza. Iar ți-ai dat drumul la gură? Să mă bată dumnezeu dacă într'o bună zi nu te zbor de aici!

Intorcându-se apoi către femei, adăugă:

— Treceți la lucru! Trăncănelile astea nu v'aduc nici pâine, nici îmbrăcăminte!

Abătute, femeile se duseră în tăcere la locurile lor obișnuite și deșertară gogoașele din saci în cazanele cu apa clocotită, în care trebuiau să le fiarbă. Ziua lor de muncă grea începea în norii de abur rău mirositor.

Mătușa Saria nu știa ce este o oră, și nu-și orânduia viața după ceasornic. Obișnuită să se scoale și să se culce după soare, tot astfel și muncea; ba, mai mult: fiecare muncă tot după soare era sorocită: unele munci trebuiau făcute până la răsăritul soarelui, altele când soarele se înalță cam de vreo două sulițe pe cer sau la amiază, când soarele bătea drept în creștet...

Aici la fabrică auzea mereu vorbindu-se despre ore: opt ore, douăsprezece ore, șapte ore... Multă gâlceavă se isca uneori între patron și muncitoare, din cauza acestor amărîte de ore și nu numai din pricina orelor, ci chiar și a minutelor.

Intr'una din zile, una dintre muncitoare întârzie cu zece minute, și șeful atelierului nu o mai primi la lucru. Femeia se duse la patron:

— Boierule, milostive, copilașul meu de țâță — iartă-mi vorba — s'a îmbolnăvit și din pricina lui am întârziat. Nu mă alunga, îndură-te — se bâlbâi ea printre sughițuri de plâns. Dar patronul nici nu voi să audă.

— Dacă fiecare din voi ar întârzia câte zece minute pe zi, gândește-te cât m'ar costa pe mine, — începu el să socotească. — Sunteți o sută aici. Asta ar face o mie de minute; transformă-le în ore: șaisprezece ore, adică o zi și jumătate de lucru. Ce, crezi că eu pot să arunc în vânt, la fiecare două zile, banii ăștia?

Muncitoarele nu puteau să vadă cu nepăsare lacrimile femeii concediate. Mai ales Firuza și Fatma îi

luară partea. La amiază, în timp ce muncitoarele își înghițeau în grabă, la umbra unui zid, prânzul lor sărăcăcios, Firuza adună un grup de femei.

— Dacă o să tăcem, stăpânul o să se poarte la fel și cu noi; o să ne dea afară fără nicio împotrivire când pe una, când pe alta. Nu se poate să răbdăm una ca asta! — spuse ea cu înflăcărare.

Femeia concediată se simți mișcată.

— Jur pe allah, — spuse ea printre lacrimi, — că nu mai am în casă nimic ce vinde! De când a început războiul, prețurile pe piață cresc mereu. Ajutați-mă, dragele mele. Rugați-vă de stăpân, poate că o să se îndure!

— Tocmai de asta, fiindcă nu știm decât să ne rugăm de el, am ajuns de se poartă cu noi mai rău decât cu dobitoacele — se mânie iar Fatma.

— Dar ce putem face? — spuse una din muncitoare. Doar n'o să ne luăm la bătaie cu dânsul!

— Dar el dece poate să ne bată? — îi răspunse numaidecât Fatma, ca și cum s'ar fi așteptat la această obiecție. Haideți să mergem cu toatele, grămadă, la patron. Și să-i spunem așa: ori o ia la lucru, ori plecăm toate.

Fără să mai stea pe gânduri, se duseră la patron. Acesta ședea la tejghea și făcea socoteli cu abacul.

— Ce-i cu voi, ce vreți? — le întrebă el, dând abacul laoparte.

Femeile începură s'o îndemne pe Fatma:

— Vorbește tu!

Aceasta ieși în față.

— Stăpâne, te rugăm să-ți fie milă de femeia asta și să o primești înapoi la lucru. Are un copil bolnav...

Patronul le aruncă o privire piezișă, se gândi puțin, apoi răspunse, vorbind rar:

— Bine, o s'o iert... Dar cu o singură condiție.

Printre femei trecu un suspin de ușurare:

— Auziți, o s'o ierte! E om milostiv!

— Și care-i condiția?

— Începând de mâine să lucrați douăsprezece ore, în loc de zece.

— Și cu salariul cum o să fie?

— Salariul rămâne cel vechi. Uitați-vă : de azi dimineață tot socotesc în toate felurile și nu pot deloc s'o scot la capăt.

— Stăpâne, — ridică glasul din mulțime Firuza, — crezi că omul poate să țină douăsprezece ore la o astfel de muncă ? Chiar și cu zece ore, multe dintre noi au căzut bolnave. Cum o să putem noi munci douăsprezece ore ?

— In cazul ăsta voi fi silit să închid fabrica! — spuse hotărît patronul și se ridică de pe scaun. Va trebui deci să vă concediez pe toate. Vedeți voi singure că nu e lucru ușor să întreții o fabrică în timp de război !

— Dece să nu fie ușor ? Doar războiul vă convine ! Prețurile au crescut și salariul nostru a rămas același, — se auzi o altă voce indignată.

— Care-i aia care vrea să-mi dea lecții ? — se înfurie patronul, cercetând cu privirea mulțimea muncitoarelor. — Ăsta-i ultimul meu cuvânt : ori lucrați douăsprezece ceasuri, ori închid fabrica și vă dau pe toate afară de aici. Așa că, începând de mâine, veniți la ora opt și plecați la opt și jumătate seara. Vă dau o jumătate de oră pentru masă. Și acum, înapoi la locurile voastre !

Muncitoarele începură să se împrăștie, cârtind, amărîte.

— Uite care ne-a fost câștigul ! Mai bine ne lipseam de așa câștig !

— Unde ne sunt apărătoarele ? Nimic de zis, bună treabă mai făcură !

— Patronul ne-a strâns așa de bine în chingă, că ne iese sufletul !

— Cel puțin am luat apărarea tovarășei noastre, — spuse hotărît Firuza, curmând astfel văicăreala. Și asta nu-i puțin. Dacă o să fim și de acum înainte unite, o să vedeți că nu o să ne poată mări orele de lucru.

După această întâmplare, mătușa Saria văzu deseori, fie dimineața înainte de începerea lucrului, fie în timpul repaosului de prânz, pe Firuza și pe Fatma, sfătuindu-se în șoaptă cu un grup de femei.

Intr'un rând, cinci femei se adunară în bordeiul mătușii Saria, care tocmai atunci schimba apa în cazane.

Intrând în bordei, văzu cum Firuza ascundea în grabă în sân o cărticică.

— Iți mulțumim, mătușă Saria ! Ne-ai fost de mare ajutor, — spuse Firuza și o sărută la plecare.

Dimineața Firuza veni mai devreme ca celelalte și-i aduse mătușii Saria un palas vechi.

— Ca să ai așternut, — îi spuse ea cu blândețe. — In bordeiul ăsta e umezeală, și dumneata și așa tușești mult...

Intr'adevăr tusea cu sânge n'o mai slăbea pe bătrână.

Intr'o seară, după lucru, Firuza trecu pe la ea. Văzând că avea febră, o culcă cu grijă pe palas.

— Astă seară rămân la dumneata, mătușe Saria, — îi spuse ea.

Și, așezându-se alături de bolnavă, o întrebă :

— Nu ai pe nimeni dintr'ai dumitale în oraș ?

Bătrâna îi povesti atunci ce-i fusese dat să trăiască și încheie :

— Ghiulnaz era cu vreo trei ani mai tânără ca tine ! Pe unde o fi acum fetița mea ? Ce i s'o fi întâmplat ?

Firuza își șterse lacrimile.

— Nici Ghiulnaz, nici dumneata mătușe, nu sunteți singurele năpăstuite, — spuse ea cu amărăciune. — Toate femeile muncitoare din Iran se află în situația asta.

Și Firuza îi povesti viața ei. — Se născuse în Reșt ; când avea șapte ani, tatăl ei, în căutare de lucru, se mutase cu familia la Ehvaz și se angajase la o întreprindere petroliferă din sud.

Când Firuza împlinise cincisprezece ani, tatăl ei se îmbolnăvise de malarie și murise.

— Am rămas pe drumuri, — continuă ea. Maică-mea era o femeie tare iscusită, știa să împletească, să coasă, să țească covoare. Am fost nevoite să plecăm din Ehvaz. Cu chiu cu vai am ajuns la Kermanșah, unde mama s'a angajat la o fabrică de țesut covoare. Acolo am întâlnit-o pe Fatma. Intr'o zi a izbucnit un foc la depozitul de fire al fabricii. Maică-mea a ars de vie. Rămânând iar pe drumuri, am plecat cu Fatma din Kermanșah — biata fată, nici ea n'avea pe nimeni

pe lume. — Şi am ajuns la Teheran. Am luat împreună cu chirie o cocioabă cu opt tumani pe lună. Şi vezi şi dumneata ce viaţă ducem...

Uitându-şi de propria ei durere, mătuşa Saria începu s'o mângâe:

— Nu-ţi pierde curajul, fata mea! Eşti încă tânără, poate să mai ai parte de zile fericite!

Dar Firuza n'o mai asculta. Îşi pusese în gând s'o caute pe Ghiulnaz.

— Şi cum zici că-i spune femeii care a luat-o pe Ghiulnaz cu ea? — o întrebă Firuza. — Sadat-hanum? Las' că o să întreb eu pe cineva. Te pomeneşti că o găsim!

— Dacă faci asta pentru mine, o să te blagoslovesc până la sfârşitul zilelor mele! — spuse printre lacrimi bătrâna.

Firuza rămase în bordei până ce mătuşa Saria adormi.

Bolnava nu se mai ridică din aşternut. Firuza, Fatma şi alte muncitoare veneau din când în când s'o vadă, şi-i aduceau câte ceva de mâncare.

O săptămână mai târziu, Firuza veni ca de obicei în timpul pauzei de prânz, dar părea tare mâhnită.

— E rău de noi, mătuşe Saria! — spuse ea. — De mâine patronul închide fabrica. Zice că a fost pus la un impozit prea mare şi că nu-l poate plăti. Se aude că o să avem şi război cu ruşii... Ne concediază pe toate.

Mătuşa Saria se ridică neliniştită într'un cot.

— Tot n'ai aflat nimic de Ghiulnaz?

Firuza se uită cu milă la părul ei cărunt.

— Mâine trebue să treacă pe aici cineva, — spuse ea. — Mi-a făgăduit s'o găsească pe Sadat-hanum.

Intr'adevăr, a doua zi cineva bătu la uşa mătuşii Saria. Bolnava îşi ridică în grabă capul şi răspunse crezând că era Firuza. Dar în bordei intră un necunoscut.

— Trebue să pleci de aici bătrâno, — îi spuse necunoscutul. — Am închiriat altcuiva curtea. Noaptea asta mai poţi rămâne, dar mâine dimineaţă caută-ţi alt adăpost!

Târziu spre seară, sosi şi Firuza cu Fatma.

— Am venit să ne luăm rămas bun! — spuse Firuza aşezându-se pe jos lângă bolnavă. — Cine ştie dacă o să ne mai întâlnim vreodată. Poate că o să plec la Reşt, la unchiul meu.

Fetele îmbrăţişară şi sărutară pe mătuşa Saria. Bătrâna începu să desmierde în tăcere părul castaniu al Firuzei...

Fatma îşi şterse ochii umezi.

— Mătuşă Saria, — întrerupse ea tăcerea şi arătă spre uşă, în pragul căreia stătea un băieţandru de vreo cincisprezece ani, care venise împreună cu ele. — Băiatul ăsta o să te ducă la Sadat-hanum. Zice că o cunoaşte. Numai că numele ei adevărat este Gamarbanu... Te pomeneşti că o s'o găseşti acolo pe Ghiulnaz a dumitale.

Auzind de Ghiulnaz, bătrâna păru că învie. Se sculă, îşi îndreptă halatul pe ea, îşi puse tulpanul pe cap şi, sprijinită de Firuza şi de Fatma, ieşi clătinându-se în stradă, unde îşi luă ca prin vis rămas bun dela binefăcătoarele ei. La poartă o aştepta o trăsură pe care Firuza avusese grijă s'o tocmească.

Birja gonea pe străzi, copitele cailor răsunau puternic pe caldarâm, dar mătuşa Saria nu le auzea, stăpânită de un singur gând: Ghiulnaz. In sfârşit avea să-şi regăsească copila! O viaţă nouă începea pentru ea!

Trăsura se opri. Băiatul o ajută pe bătrână să coboare şi, dând drumul birjarului, o duse până la poartă:

— Iată, bunicuţă, asta este casa lui Gamarbanu-hanum! — şi bătu în poartă cu ciocanul de fier ce atârna la intrare.

Cuprinsă de friguri, mătuşa Saria abea se ţinea pe picioare. Când poarta se deschise, sărută băiatul pe frunte, drept bun rămas, şi trecu pragul.

Gamarbanu-hanum se afla în curte.

— Cine-i? — întrebă ea răstit pe servitorul care deschisese.

Fără să mai aştepte răspunsul, se apropie cu un felinar de poartă şi, la lumina lui, cercetă faţa palidă

ca de mort, cu ochii duşi în fundul capului, a bătrânei pe care nici n'ar mai fi putut s'o recunoască. Luând-o drept cerşetoare, se răsti mânioasă :

— Ce vrei ?

— Eu sunt, doamnă ! — spuse cu greu mătuşa Saria cu tremur în glas. — Nu mă mai recunoaşteţi ? Sunt mama Ghiulnazei.

— Mai eşti încă în viaţă, femeie ? Ia vino încoace să te vedem !

Apropiindu-se cu Saria de veranda luminată, se cutremură de scârbă :

— Dar ce-i cu tine ? Ai ajuns ca o cerşetoare ! Şi faţa parcă îţi este de mort !

Saria nu răspunse. Ca şi când ar fi simţit în tăcerea ei o ameninţare groaznică, Gamarbanu se întoarse spre subsol.

— Hei, Ghiulnaz ! Ia ieşi de vezi cine a venit ! — strigă ea cu prefăcută nepăsare, şi se duse sus în casă.

Mătuşa Saria stătea în mijlocul curţii la lumina ce cădea de pe verandă şi aştepta.

— Mamă ! Mamă ! — strigă Ghiulnaz repezindu-se spre ea.

O duse aproape în braţe în încăperea ei dela subsol. O aşeză cu grijă pe divan şi ascunzându-şi capul în poala ei izbucni în lacrimi amare, ca un copil neputincios.

Mama şi fiica începură să-şi povestească suferinţele, tânguindu-se şi blestemând. Glasurile lor semănau cu cântecul jalnic al bocitoarelor...

— Dar tata unde e, mamă ? Dar Aiaz şi Niiaz ? Ce-a făcut cu ei soarta asta amarnică ?

— Niiaz a murit de foame şi pe Aiaz l-a înghiţit iadul ăsta, oraşul ăsta blestemat, fata mea ! L-am căutat pretutindeni, dar nu l-am mai găsit ; pe cine n'am întrebat de el ? Dar nimeni n'a ştiut să-mi spună.

Zicând acestea, mătuşa Saria se făcu albă ca varul şi aproape că-şi pierdu cunoştinţa. Ghiulnaz o strânse în braţe cu inima pustiită.

Părăsită de puteri, mătuşa Saria închise ochii. Din gâtlejul ei ieşeau nişte gemete înnăbuşite. Adormi în braţele fiicei sale.

Mătuşa Saria nu se mai înapoie în bordeiul din curtea fabricii.

Rămase în odaia Ghiulnazei din subsolul casei de toleranţă. Intinsă pe pat aiura, când cuprinsă de fierbinţeală, când clănţănind din dinţi de friguri.

Intr'o zi, văzând în ce stare ajunsese maică-sa, Ghiulnaz începu să strige revoltată :

— Cât de îngrozitoare e lumea ! Macină ca o piatră de moară pe toţi cei săraci şi slabi. Bine ar fi să ne aflăm odată odihna de veci !...

Cuvintele ei străpunseră dureros inima bătrânei. Era mamă, capul familiei, şi toată nădejdea copiilor era în ea. Plecase şi copiii o urmaseră. Ea îi adusese în iadul acesta !

Se ridică cu greutate într'un cot şi se uită în jurul ei.

— O să mă duc să caut ceva de lucru, — bolborosi ea. — Să te scap, să te iau de aici... Ce vreme e acum ? A răsărit soarele ? Sau încă nu ?

— E seară, mamă ! Stai culcată ; mă duc să-ţi aduc ceva de mâncare, — spuse Ghiulnaz cu duioşie şi ieşi înnăbuşindu-şi lacrimile.

Dar nu izbuti să se întoarcă aşa curând.

Gamarbanu o puse să spele vasele şi să servească la masă. Dându-şi seama că fata nu mai ştia pe ce lume se afla, n'o slăbea din ochi.

— Hai Ghiulnaz ! Nu te lenevi ! Că doar nu munceşti degeaba ! Ba acum am mai adăpostit şi pe maică-ta ! Fă bine de nu mă scoate din sărite !

In realitate însă Gamarbanu era mulţumită de ivirea mătuşii Saria. N'o dăduse afară, făcându-şi socoteala că, de dragul ei, Ghiulnaz se va îndupleca mai uşor să intre în rândul celorlalte „hanum" ale ei...

Târziu, după miezul nopţii, Gamarbanu o chemă şi-i dădu o strachină cu resturi de pilaf strânse din farfuriile oaspeţilor.

— Du asta mamă-ti !

Când se coborî în odaia ei, Ghiulnaz o găsi pe bătrână aiurînd. Îi luă speriată mâna fierbinte.

— Mamă, mămico ! — o chemă ea cu glas tremurător, sărutându-i fruntea, ochii, obrajii ! — Mă auzi ?

In cele din urmă bolnava își veni în fire.

— Apleacă-te, Ghiulnaz ! Lasă-mă să-ți sărut ochișorii ! Apleacă-te, fetițo ! — șopti ea.

Ghiulnaz își ascunse obrazul la pieptul ei.

— Ce e cu tine mamă ? Spune-mi ce ai ?

— Eu mă duc ! — spuse Saria și glasul i se făcea din ce în ce mai slab. Mulțumesc lui allah că te-am văzut înainte să-mi dau duhul ! El mi te-a trimis ca să-mi închizi ochii, draga mamei !

Suferințele îndurate o scutiră pe Saria de chinurile îndelungi ale morții. Spre ziuă, când cerul începu pe nesimțite să se lumineze, se liniști pentru totdeauna.

Cu moartea mamei, părea că se rupsese și ultimul fir care o mai lega pe Ghiulnaz de viață.

26

De cinci zile hoardele hitleriste își deslănțuiseră agresiunea lor trădătoare împotriva Uniunii Sovietice. Privirile întregii omeniri erau ațintite asupra frontului sovieto-german.

Numeroșii spioni nemți care mișunau în Iran, precum și cercurile conducătoare și partidele reacționare din această țară căutau să încredințeze poporul că biruința Germaniei era de neînlăturat...

Agenții nemți care în timpul primului război mondial răspândiseră printre musulmani mitul că Wilhelm al II-lea, Kaiserul Germaniei, încinsese sabia profetului Muhamed și că ducea războiul sfânt, spuneau acum aceleași prostii despre Hitler care, după ei, ar fi fost însuși Sahibazzaman.

Dar în ciuda propagandei antisovietice la care asistau, oamenii săraci, flămânzi și lipsiți de drepturi doreau din adâncul sufletului victoria Sovietelor, punând în această biruință toate nădejdile și năzuințele lor.

Cele dintâi lupte de pe frontul sovieto-german, care treziră visuri deşarte în conducătorii Iranului mărginiţi şi neprevăzători, puseră în acţiune şi forţele democratice. In amândouă taberele începură pregătiri intense în vederea încăierării hotărîtoare.

Nemţii urmăreau cu atenţie desfăşurarea evenimentelor internaţionale din Iran, iar von Ettel, ambasadorul german, îşi prefăcuse ambasada într'un adevărat stat major unde se pregăteau planurile viitorului front iranian împotriva Sovietelor, stabilindu-se punctele unde urmau să fie aşezate unităţile militare precum şi ordinea intrării acestor unităţi în acţiune...

După ce puseseră cu totul stăpânire pe Reza-şah, duceau acum o întinsă acţiune de câştigare a conducătorilor diferitelor triburi din Iran, înarmând în sudul şi în nordul ţării detaşamente de răsvrătiţi, care îşi mai păstrau încă modul de viaţă feudal.

Când activitatea domnului Schunzman, reprezentantul firmei Junkers, stabilit de un sfert de veac în Iran, şi care pregătea răscoala triburilor din sud împotriva guvernului, fusese demascată, von Ettel izbutise să obţină „expulzarea" lui din Isfahan... la Teheran.

La Tebriz uneltea cunoscutul diversionist şi spion, colonelul Schmidt, camuflat în director al inofensivului birou „Weberbauertransport", care, cu elemente recrutate din rândurile criminalilor de drept comun, pregătea detaşamente de terorişti, spioni şi diversionişti de-a-lungul frontierei sovieto-iraniene.

Aceeaşi activitate înfrigurată se desfăşura la Enzel, Giorgan şi alte oraşe din nordul Iranului. Coordonatorul tuturor acestor acţiuni era von Walter care, dela biroul lui din Teheran, mânuia firele ramificate spre toate colţurile ţării. Prin intermediul lui Ettel primea zilnic directive dela Berlin. Visul lui, de a vedea Caucazul ocupat şi petrolul din Bacu exploatat de germani, i se părea acum pe punctul de a fi înfăptuit.

Totuşi, undeva, în străfundul sufletului său, stăruia o îndoială.

„Dacă armatele germane vor întâmpina o rezistenţă dârză din partea ruşilor, războiul va fi de durată. Vom

mai putea, oare, avea atunci încredere în iranieni? Au fost destule cazuri când, prinzând momentul prielnic, sălbatecii ăştia au tăiat capul unora de felul meu şi l-au plimbat, înfipt într'un par, pe străzile capitalei".

Frământat de tot felul de gânduri, von Walter intră în dimineaţa zilei de 27 Iunie în biroul său şi se apropie grăbit de măsuţa rotundă pe care îl aşteptau ziarele proaspăt sosite. Primul care îi căzu în mână fu „Ettelaat".

Pe prima pagină se lăfăia comunicatul ce trâmbiţa izbânzile armatei germane. Von Walter nu-l citi până la sfârşit.

Puse ziarul jos şi începu să parcurgă manifestul trimis de ambasador cu rugămintea să-l studieze şi apoi să vină să-l discute împreună. Scos de o organizaţie revoluţionară clandestină, manifestul vorbea despre Hitler ca de un călău setos de sânge şi punea în vedere tuturor germanilor aflaţi în Iran să plece la ei acasă, până ce nu era prea târziu.

Mototolind hârtia, von Walter făcu câţiva paşi prin cameră.

— O să nimicim noi foarte curând izvorul speranţelor voastre — mormăi el printre dinţi şi se apropie de harta ce atârna pe perete.

Voia să stabilească la ce distanţă se aflau armatele germane de Moscova. Dar văzând nesfârşitele întinderi sovietice, rămase gânditor; depărtările acelea i se păreau pline de taine şi ameninţări, şi un fel de spaimă i se furişă în suflet.

In sala de aşteptare a ambasadorului von Ettel, se întâlni cu Hakimulimulik şi ministrul afacerilor externe. Dându-le bună ziua, lăsă pe ministrul afacerilor externe să continue discuţia cu secretarul ambasadei, şi-l luă deoparte pe Hakimulimulik:

— Ce mai e nou, prietene?

— Cu ajutorul dumneavoastră bine! — răspunse zâmbind Hakimulimulik.

— Cum se simte majestatea sa? A intervenit ceva nou în dispoziţia sa?

Hakimulimulik prinse numaidecât tâlcul întrebării.

— Cu voia lui allah, Iranul şi Germania sunt strâns legate, întocmai ca osul de măduvă. Nicio putere nu va putea să le despartă. Dar...

— Ce „dar" ? Nu cumva vă îndoiţi ?

— Ferească dumnezeu... Dar mă cam neliniştesc englezii...

— Ştiţi ce a spus odinioară despre ei Kaizerul Wilhelm ? — râse neamţul. Sunt proşti ca iepurii în luna Martie !

Şi după ce îl salută, von Walter intră la ambasador. Acesta îi întinse o telegramă cifrată, primită chiar atunci dela Berlin.

Führerul poruncea să se facă toate pregătirile în vederea celor mai hotărîtoare acţiuni...

— Orientul ocupă un loc însemnat în planurile führerului. Şi în clipa de faţă, aici se hotărăşte soarta întregului Orient. Ocuparea Iranului — înseamnă ruperea Caucazului de Rusia Sovietică şi închiderea drumului Angliei spre India. Nu mai vorbesc de cele zece milioane de tone de petrol pe care ni-l va da Iranul. Gândeşte-te : zece milioane de tone de petrol ! — spuse ambasadorul.

Von Walter repetă cu voluptate :

— Zece milioane de tone !...

— Petrolul ! Petrolul !... Iţi dai seama ce e petrolul ? E sângele tehnicei moderne. Şi noi avem nevoie de el. Trebuie cu orice preţ să punem mâna pe petrolul din Iran şi din Bacu.

Ambasadorul îi comunică apoi că Reza-şah consimţise să repartizeze la unităţile militare iraniene pe cei patruzeci de aviatori sosiţi de curând din Germania.

— Trebue să rămânem cu ochii în patru chiar dacă toate cererile noastre sunt acceptate. Pigmeul ăsta îşi închipue că e un mare suveran şi politician şi cochetează şi cu noi şi cu anglo-americanii, înclinând când spre ei, când spre noi. Deaceea, conducătorii diferitelor triburi din Iran şi căpeteniile armatei trebue să fie în mâinile noastre. Curând însă vom scăpa şi de obligaţia de a face curte pârliţilor ăstora. Arma germană va rade de pe faţa pământului aceste popoare şi statele lor, cu conducătorii lor marionete !

Ambasadorul îl întrebă apoi pe von Walter în ce stadiu se afla pregătirea grupurilor de diversioniști și de agenți de spionaj care trebuiau să treacă din Iran pe teritoriul sovietic învecinat, și adăogă :

— Pentru bolșevici, Bacu este un punct din cele mai însemnate. Trebue neapărat să fie al nostru !

Von Walter raportă ambasadorului completarea grupurilor de diversioniști, planul de strecurare în Uniunea Sovietică și însărcinările concrete ce aveau să li se dea.

—Grupurile vor trece la acțiune în spatele bolșevicilor înainte ca trupele noastre să ajungă în Caucazul de nord.

— Explozivele sunt aici ?

— Da ; cincizeci de tone... au fost transportate în orașul Miian, în depozitul lui Hikmat Isfahani...

Inapoindu-se dela ambasador, von Walter găsi pe fostul șef de jandarmi Ali așteptându-l cu spinarea încovoiată în fața ușii biroului său. Auzindu-i pașii, Ali luă poziția de drepți și-l salută. Von Walter intră în birou fără să-i răspundă.

Nu odată se gândise Ali să plece din Teheran, încotro va vedea cu ochii, să fugă, să se ascundă. Dar unde ? El știa că puterea lui von Walter se întindea de-a-lungul și de-a-latul țării, dela golful Persic la Marea Caspică. Până la urmă, tot ar fi fost prins, executat și averea lui confiscată.

Nu ! Nu-i rămânea decât un singur lucru — să se supună neamțului.

Intr'un târziu, von Walter îl chemă în birou dar nici măcar nu-l pofti să ia loc.

— Trădătorule ! Trădător ticălos ! — scrâșni el printre dinți.

Ali lăsă capul în jos.

— Și așa, zi : vrei să fugi la șahsevani ? Sau poate vrei să treci munții Talâși [1]) și să intri în slujba bolșevicilor ?

Ali înțelese că von Walter era la curent cu tot ce se

---

1) *Munții Talâși* se află între Azerbaidjanul sovietic și cel iranian. (N. red. ruse).

vorbise în stabilimentul doamnei Gamarbanu. Deaceea încercă acum să repare situația.

— Ce să caut la bolșevici, domnule von Walter! Eu sunt gata să le beau și sângele!...

Von Walter cunoștea bine psihologia oamenilor de acest soi, deaceea nu socotea de trebuință să-și piardă timpul în discuții prea lungi cu ei. Scoase din birou o foaie de hârtie și i-o arătă:

— Ai dat în scris că o să lucrezi cu noi?

Fostul șef de jandarmi aruncă o privire pe hârtie și răspunse scuturat de un fior:

— Am dat și sunt gata să vă servesc!

— Bine! Am vrut numai să-ți aduc aminte. Pleacă și ține minte că într'o însărcinare ca asta e nevoie de multă îndrăzneală. Dacă vei pieri, familia va rămâne cu averea și casa. Iar dacă scapi cu viață vei fi numit șeful jandarmeriei din Bacu, de îndată ce armatele noastre ajung acolo! Și vor ajunge curând...

Noaptea înstelată și senină își desfăcea aripile deasupra Teheranului. Străzile, care în timpul zilei forfoteau și vuiau de zvonul neîntrerupt de glasuri al mulțimii, se cufundau într'o liniște deplină.

Sforăitul negustorilor și meseriașilor mărunți, care se întindeau să doarmă în fața obloanelor închise ale dughenelor și atelierelor lor, se împletea cu clinchetul tălăngilor caravanelor de cămile care se îndreptau spre miazănoapte și miazăzi.

Cu toată încărcătura lor modernă — tot soiul de produse ale firmelor engleze, americane, și germane — caravanele urmau tot vechile tradiții orientale, călătorind în timpul nopții și odihnindu-se ziua. Intocmai ca și acum o mie de ani, șirurile de cămile înaintau legănându-se agale, numai că astăzi mergeau pe șosele asfaltate și erau mereu ajunse din urmă de Forduri, Chevroleturi și Kraysleruri.

Animalele erau orbite de farurile puternice ale automobilelor care veneau din sens contrar.

Lumina sfredelitoare le zăpăcea și le făcea să se adune buluc. Atunci călăuza caravanei — sarbanul — cobora de pe cămila lui care mergea în fruntea celor-

lalte şi, apucând-o de căpăstru, o ducea pe lângă automobilul oprit. Una după alta, celelalte cămile o urmau agale.

Şi din nou în liniştea nopţii răsuna sunetul uniform al tălăngilor.

In curtea moscheii cineva citea cu glas tare, cântând, coranul. Glasul acesta, care aducea cu cântecul muezinului, nu putea să acopere gemetele şi vaietele bolnavilor şi ale schilozilor culcaţi de-a-valma cu cerşetorii sub zidurile moscheii.

Dar, încetul cu încetul, când stelele începeau să lucească mai tare pe cer, totul amuţea ca şi când Teheranul ar fi căzut într'un somn greu, de veci, în braţele liniştite ale nopţii sudice.

Intr'unul din aceste ceasuri târzii, excelenţa sa Hakimulimulik, ministrul palatului, trecea cu automobilul prin oraş, preocupat de convorbirea pe care urma s'o aibă, peste o jumătate de ceas, cu padişahul. Străduindu-se să-şi puie gândurile în ordine şi să găsească forma cea mai convingătoare în care să şi le expună, nu lua seama nici la licărirea stelelor, nici la liniştea tainică, întreruptă doar de sunetul îndepărtat al tălăngilor caravanelor.

Noaptea i se părea apăsătoare şi ameninţătoare.

Intrevederea cu Reza-şah, pe care o ceruse, îl umplea fără să ştie dece, de nelinişte, de teamă chiar. In unele clipe tremura ca nu cumva întrevederea să nu mai poată avea loc din pricini neprevăzute. Iar în altele parcă, dimpotrivă, dorea să survină o astfel de piedică.

Dar acum era prea târziu. Şahul îl aştepta. Nu-i mai rămânea decât un singur lucru de făcut: să lase laoparte orice teamă şi să spună majestăţii sale tot ce îşi pusese în gând!

Urcând spre apartamentele suveranului, mai parcurse încă odată cu ochii coloanele ziarului „Seda", subliniind cu creionul albastru rândurile de care avea nevoie.

Reza-şah îl primi mult mai prietenos ca de obicei şi, după ce îl ţinu câteva clipe plecat respectuos până la pământ, îi dădu voie să şadă.

Luând această primire drept un semn bun, Hakimulimulik îşi spuse că prinsese în sfârşit momentul prielnic să destăinuiască despotului tot ceeace-i stătea pe suflet.

— Domnule vizir, — începu şahul, — pentru noi încep zile grele. Sovietele şi englezii au de gând să treacă la acţiune mai devreme decât ne-am fi putut aştepta... Lucrul acesta complică în mare măsură situaţia noastră; dar nu mai putem da înapoi...

Sări pe neaşteptate în picioare şi lovi cu pumnul în masă.

— Şi dacă le-am putea întârzia acţiunea până la intrarea germanilor în Moscova!... — strigă el şi începu să se plimbe nervos prin birou. — Pe mine nu mă neliniştește faptul că englezii ar putea să-şi aducă armatele în Iran. Prezenţa lor aici nu va primejdui nici moscheile noastre, nici tronul. Ordinea va fi menţinută, se vor menţine legile, mă voi menţine eu, te vei menţine şi tu. Dar ce ne facem cu ruşii!... Pe unde trec ruşii, izbucnesc incendii uriaşe, de flăcările cărora nu poate să scape niciun moşier, niciun negustor. Oricât i-am spânzura noi, Kerimhanii tot vor lua în mâinile lor blestematele drapele roşii. Nu! Nu! Mai bine să intrăm în război cu ei. Chiar dacă vom fi deocamdată învinşi, va veni ziua când oştile germane se vor năpusti asupra Rusiei şi ne vor ajuta să ne întoarcem din nou la putere. Care este părerea ta, vizirule? Vorbeşte!

— Judecata majestăţii voastre este cu totul dreaptă, — răspunse Hakimulimulik plecându-şi capul.

Reza-şah se aşează în fotoliu şi continuă:

— Pretenţiile aliaţilor trebue, deci, să fie respinse; hotărîrea aceasta a noastră este de neclintit. Ţara trece la starea de război. Şi trebue să nimicim pe toţi răzvrătiţii dinăuntru.

Hakimulimulik se ridică şi făcu o adâncă plecăciune. Înţelese că sosise momentul să vorbească:

— Aveţi perfectă dreptate, majestate, — spuse el şi raportă informaţiile serhengului Sefai despre Hikmat Isfahani, adăogând şi consideraţiile sale personale.

Reza-şah începu să se plimbe mânios prin cameră. După ce isprăvi de vorbit, vizirul încremeni într'o adâncă plecăciune aruncându-i pe sub sprâncene o privire iscoditoare. Dacă Hikmat Isfahani s'ar fi putut afla acolo în clipa aceea, şahul l-ar fi sugrumat cu propriile lui mâini.

— Chiar în noaptea asta, trădătorul să fie aruncat în temniţă.

— Am înţeles, sire.

— Toţi fac parte din aceeaşi bandă de conspiratori şi ucigaşi!... Nu încape nicio îndoială că şi sertibul Selimi este părtaş cu ei. Şi se prea poate să fie chiar organizatorul lor. Da, cu siguranţă că aşa este. Cuvintele lui mi-au fript inima. Dar înainte de a-l arunca şi pe el la Gasri-Kadjar, cheamă-l la mine. Vreau să mai stau odată de vorbă cu el. Să-l chemi negreşit.

— La ordin, majestate!

— Poţi să pleci acuma! — mormăi Reza-şah nerăbdător.

Hakimulimulik se ridică, se ploconi din nou adânc, dar nu plecă. Şahul simţi că mai vroia să spună ceva.

— Hai, zi-i, dă-i drumul! — îi porunci el mâniat.

Hakimulimulik se făcu mic şi scoase din buzunarul uniformei ziarul „Seda".

— Poftiţi, sire! Este ziarul lui Hikmat Isfahani. Articolul de fond critică tactica germanilor. Scopul e limpede: să clatine încrederea în nemţi care, în zilele astea grele pentru noi, sunt singurii noştri aliaţi sinceri... „Seda" voeşte să bage zâzanie între noi...

Reza-şah parcurse cu ochii rândurile subliniate cu creionul albastru şi aruncă ziarul

— Hikmat Isfahani nu ştie nici măcar să iscălească. El nu putea să scrie articolul ăsta. Cine este redactorul ziarului?

— Un oarecare Sofi Ianperest, majestate.

— Mâine să fie chemat la mine!

Hakimulimuiik se ploconi şi dădu să iasă dar Reza-şah îl opri cu o mişcare a mâinii.

Bătrânul vizir văzu că pe chipul şahului nu rămăsese nici urmă din mânia de adineaori. Işi aduse a-

minte însă de versurile lui Nizami: „Când tigrul îşi arată dinţii rânjind, nu înseamnă că zâmbeşte".

— Câte viscole şi furtuni au trecut peste tronul ăsta, vizirule! Câte legende istorice au fost închinate celor ce au cârmuit ţara! — spuse şahul solemn. Dar în glasul lui se simţea nepăsarea dervişului, care priveşte de departe vâltorile vieţii.

Ce putuse oare îndreptăţi acest ton nepăsător, atât de neaşteptat? Să fi fost nehotărîrea fiarei ce simte o primejdie de moarte?

Mânat de instinctul de curtean iscusit, Hakimulimulik începu să cânte în struna şahului:

— Majestatea voastră are dreptate! Paginile istoriei cuprind destule legende atât despre înflorirea puterii supreme, cât şi despre declinul ei. Aceste legende constitue un lanţ întreg de ridicări şi căderi, de măreţie şi de prăbuşire.

— Şi paginile negre ale domniei Kadjarilor încheie lanţul acesta cu tabloul celei mai mari decăderi! — adăogă şahul.

— Intocmai Majestate! Domnia Kadjarilor poate fi socotită drept întruchiparea slăbiciunii şi neputinţei Iranului. Din fericire, familia Pehlevi a împiedicat soarele iranian să apună.

— După părerea mea, Iranul a cunoscut cea mai înaltă culme a gloriei şi a puterii în vremea domniei lui Anuşirevan cel Drept, — spuse gânditor şahul.

— Majestatea voastră are dreptate! — întări vizirul — Anuşirevan cel Drept a fost un domnitor înţelept.

— Dar, ia spune-mi, tu vezi vreo deosebire între mine şi Anuşirevan cel Drept, vizirule?

Intrebarea aceasta neaşteptată îl puse pe vizir în încurcătură. Zăpăcit, Hakimulimulik nu ştia ce să răspundă, dar nu era timp de zăbovit.

— Sire, deosebirea între cer şi pământ nu este mai mică! — dădu el în grabă drumul primelor cuvinte ce-i trecură prin cap. Apoi continuă: — Desvoltarea şi progresul la care a ajuns Iranul sub domnia majestăţii voastre, n'au fost niciodată cunoscute în trecut! In timpul lui Anuşirevan cel Drept îţi trebuia

o lună încheiată ca să faci drumul între Mazandaran şi Isfahan ; pe atunci în afară de cămile şi de măgari, nu existau alte mijloace de transport. Iar în timpul majestăţii voastre au fost inventate mijloace care îngăduie să străbaţi ţara dela un capăt la celălalt în trei zile. Pe timpul lui Anuşirevan cel Drept nu existau avioane. Majestatea voastră le are. Pe atunci nu exista lumină electrică, maşini cu aburi, acuma le avem ; nu erau automobile, acuma sunt ; nu exista poştă şi telegraf, în timpul domniei voastre există... Cum se poate face comparaţie între timpurile lui Anuşirevan cel Drept cu epoca binecuvântată a majestăţii voastre, sire ?

Cu o mişcare bruscă, Reza-şah sări din fotoliu şi-i arătă lui Hakimulimulik uşa :

— Ai uitat însă principalul : Anuşirevan cel Drept a avut un mare vizir : pe Buzerg Djumehr [1]) şi nu a trebuit să se folosească de măgari ca tine. Ieşi afară ! — strigă deodată şahul.

Hakimulimulik nu avea să-şi aducă niciodată aminte cum ieşise din birou.

Indreptându-se spre locuinţa lui, blestema din adâncul inimii pe Anuşirevan cel Drept şi pe toţi şahii care domniseră cândva pe tronul Iranului.

„Lucrurile luaseră o întorsătură favorabilă pentru mine, dar blestematul ăsta de Anuşirevan a stricat totul. Te pomeneşti că mă bagă şi pe mine în ciorba sertibului Selimi. Mi-am tăiat singur craca de sub picioare !" îşi spunea el frământându-se.

Gândurile acestea îl chinuiră toată noaptea, împiedecându-l să doarmă. Se zvârcolea în pat ca muşcat de şarpe. Şi totuşi, ca orice jucător pătimaş, se hotărî să-şi continue jocul.

Dimineaţa trimise după Sofi Iranperest şi-l duse la şah la ora sorocită.

Redactorul, care avea pentru prima dată cinstea să se înfăţişeze majestăţii sale, încremeni, vrăjit, într'o adâncă plecăciune.

[1]) *Buzerg Djumehr* — vizir şi sfetnic al lui Anuşirevan. (N. red. ruse).

Privirea mânioasă a despotului mări turburarea din sufletul lui. Toate gândurile şi simţurile îi fură paralizate de spaimă.

Alături de el, frânt într'o plecăciune tot atât de adâncă, încremenise şi ministrul palatului, în aşteptarea îngăduinţei de a sta jos.

Iar Reza-şah, obişnuit ca oamenii să-şi piardă cumpătul şi să tremure în faţa persoanei sale, era vădit satisfăcut.

— Cine eşti dumneata, domnule, de te încumeţi să te ridici împotriva cârmuirii? — răsună în cele din urmă deasupra capului plecat al redactorului vocea înfuriată a despotului.

Lumea se întunecă în ochii lui Sofi Iranperest. Se prăbuşi la picioarele şahului şi din gâtlejul lui ieşiră vorbe care cerşeau îndurare.

— Iertare, majestate! Nu ăsta mi-a fost gândul.

Reza-şah îl învălui într'o privire dispreţuitoare şi, după ce-şi desprinse picioarele din braţele scribului, se adresă lui Hakimulimulik:

— Eu credeam că în faţa mea o să vină un om! Ia-l de aici!

Hakimulimulik păşi iute spre Sofi Iranperest, care continua să stea întins la picioarele şahului, şi-l târî spre ieşire. In prag auzi glasul lui Reza-şah:

— Să vie sertibul Selimi!

— Am înţeles! — răspunse supus Hakimulimulik, şi-l împinse pe Sofi Iranperest afară din birou.

— N'ai găsit alt loc unde să mori? — se năpusti el asupra lui Sofi când ieşiră în sala de aşteptare.

Sofi Iranperest oftă adânc.

— Citindu-ţi articolele, — continuă vizirul, — ai crede că eşti un lup, un tigru, un leu. Şi când colo, nu eşti decât un iepure, mai rău chiar — un şobolan!... Cu mutra asta îndrăzneşti să critici politica guvernului german faţă de Iran? Ai, ticălosule? Vorbeşte! Tu ai scris articolele acelea sau altcineva? Nelegiuitule!

Înţelegând că articolele sale stârniseră mânia şahului, Sofi Iranperest se sperie şi mai tare. Nu mai

avea decât o singură dorinţă : să scape cât mai repede din palat şi s'o ia la sănătoasa.

— Luminăţia voastră, — bâigui el. — Dacă voi mai îndrăzni vreodată să critic un stat oarecare, blestemat să fiu şi eu şi răposatul meu tată ! Induraţi-vă şi lăsaţi-mă să plec !

— Ptiu ! — îl scuipă vizirul în obraz şi-l dădu afară.

După ce porunci ca sertibul Selimi să fie introdus la el împreună cu Hakimulimulik, Reza-şah începu să se plimbe agale prin cameră.

In ultimile zile suveranul se simţise abătut. Işi dădea din ce în ce mai limpede seama că drumul pe care mergea de cincisprezece ani, atât în politica externă cât şi în cea internă, îl adusese la marginea prăpastiei. Şi această prăpastie era acum gata să-i înghită tronul.

Edificiul durat în decursul acestor cincisprezece ani şi pe care îl socotea peste putinţă de zdruncinat, începea să se clatine, să crape, să se dărăpăne. Niciodată nu se gândise că într'o zi ar putea să piară sub dărâmăturile lui. Dar acum, cu instinctul ascuţit al tuturor setoşilor de putere, începea să-şi întrevadă sfârşitul. Tocmai deaceea îşi pierdea stăpânirea de sine şi nu mai era în stare să-şi controleze reacţiunile.

Intr'o stare de spirit asemănătoare se afla şi acuma în aşteptarea sertibului Selimi.

Ii era lehamite de întreaga lume înconjurătoare, chiar şi de lumina soarelui. Dar ceeace-l înfuria mai mult ca orice erau ciorile, care se aşezau în stoluri pe vârfurile paltinilor înalţi cârâind neîncetat, ca şi cum ar fi complotat între ele.

Intrând în palat, sertibul Selimi, îl zări pe serhengul Sefai cu câţiva jandarmi. Înţelese că de data aceasta nu va mai scăpa viu din mâinile acestui călău, dar se hotărî să primească moartea cu capul sus.

Intrând la şah, nu făcu nicio plecăciune şi se mărgini la un salut obişnuit între oamenii de o seamă.

Reza-şah se uită la capul sfidător al sertibului, apoi la corpul lui Hakimulimulik frânt într'o plecăciune slugarnică, ce scotea şi mai mult în evidenţă nesupunerea şi cutezanţa sertibului.

— Pregăteşte-te, tinere! — spuse Reza-şah, privindu-l cu ură pe sertib. — Mâine vei pleca spre Djulfa. Am hotărît să-ţi încredinţez apărarea frontierelor noastre din nord.

Sertibul Selimi tăcea, simţind că adevăratul sens al discuţiei îi era încă tăinuit.

— Ciocnirea cu ruşii este de neînlăturat, — continuă Reza-şah. — Ea este dictată de situaţia creată în ultimii ani.

— Situaţia se creează în funcţie de voinţa guvernelor şi a conducătorilor lor, sire.

— E adevărat! Dar fiecare naţiune îşi are convingeri şi ţeluri naţionale care se formează timp de secole. Iată dece guvernul nostru este nevoit să menţină legături cu Rusia, dar nu va merge niciodată pe acelaşi drum cu ea. Tocmai aceasta şi face ca ciocnirea noastră cu Sovietele să fie de neînlăturat.

— Dimpotrivă, mi se pare că drumul parcurs de naţiunea noastră în decursul atâtor secole, precum şi interesele ţării noastre, se apropie de Rusia de azi mai mult decât de oricare altă ţară. Capitaliştii străini, care ne despoaie ţara, sunt cei ce osândesc naţiunea noastră la foamete şi sărăcie şi jefuesc minunatul, rodnicul pământ al Iranului. Ei aruncă seminţe otrăvite, care dau răsaduri primejdioase!

— Şi care sunt seminţele acestea, sertib?

— Seminţele duşmăniei faţă de marele nostru vecin, cu care avem o frontieră comună de două mii şase sute de kilometri.

— Pot să te asigur, domnule sertib, că peste douătrei luni vom scăpa pentru totdeauna de acest vecin... Parcă nu ştii că Sovietele se dărâmă? Hitler este la porţile Moscovei.

— Mă îndoesc că Hitler se va pricepe să le deschidă... Cât despre noi, tare mi-e teamă că în caz de război cu Sovietele, vom fi nevoiţi să cău-

tăm serbazii [1]) noştri pe undeva prin insulele Bahreine [2])...

Suveranul nu se mai putu stăpâni şi sări în picioare, înfuriat. Vizirul Hakimulimulik se ridică şi el, urmând pilda stăpânului său.

— Sire, trebue oare să ascultăm obrăzniciile acestui trădător de patrie ? Porunciţi să i se închidă gura !

— Pentru asta avem tot timpul, domnule vizir, — spuse şahul, încercând să se stăpânească. — Să continuăm discuţia — şi se adresă din nou sertibului. — Prin urmare, dumneata te îndoeşti că nemţii vor intra în Moscova ?

— Rusia este mare, sire ! Odinioară şi Napoleon a ajuns până la Moscova, ba chiar a şi intrat în ea...

— El nu avea la dispoziţie tancurile şi avioanele pe care le are Hitler.

— Da, dar nici Rusia nu este cea de pe vremea lui Alexandru I. Mi-e teamă că, bazându-se pe aceste analogii istorice, majestatea voastră să nu comită o mare greşeală.

— Ce vrei să spui ?

— Vreau să spun că nu trebue să ne lăsăm înşelaţi de lăudăroşenia deşartă a lui Hitler şi să închidem ochii în faţa adevărului. Lucrul acesta ar putea să ne pricinuiască mari neajunsuri ! Darurile trimise pe vremuri de Napoleon lui Fatali-şah, pentruca acesta să transforme Iranul într'un cap de pod împotriva Rusiei, se păstrează şi astăzi în palatul de smarald...

— Să admitem o clipă sertib, că făgăduielile germanilor ar fi într'adevăr mincinoase şi că ei vor suferi o înfrângere. Este absolut neîndoielnic că nici ruşii nu vor fi adevăraţii biruitori în acest război. Dacă victoria nu va fi de partea germanilor, nu va fi nici de partea Sovietelor. Iar englezilor şi americanilor nu le va fi chiar atât de greu să-i aducă pe serbazii noştri îndărăt în cazul când aceştia vor ajunge în insulele Bahreine cum zici dumneata.

— Nu mă îndoesc că pe piaţa internaţională se vor găsi întotdeauna destui amatori pentru cumpărarea

[1]) *Serbaz* — soldat iranian. (N. red. ruse).

[2]) Insulele din Golful Persic bogate în zăcăminte de petrol, aparţinând Iranului, dar acaparate de Anglia. (N. red. ruse)

Iranului. Dar presupun că ura poporului nostru față de englezi nu este o taină pentru majestatea voastră. Când într'o familie iraniană se naște o neînțelegere între soț și soție, sau între tată și fiu, se obișnuește să se spună că s'a amestecat o mână engleză... — rosti sertibul cu convingere.

— Ce spui de asta, vizirule? — se întoarse șahul către vizir. — Care este părerea ta?

— Mă surprinde răbdarea majestății voastre! Locul acestui trădător de patrie, acestui spion rus nu este aici, ci la Gasri-Kadjar.

— Auzi, domnule sertib? Poți pleca; văd că n'am izbutit să mă înțeleg cu dumneata. Poate vizirul să aibă mai mult succes.

Sertibul Selimi se ridică.

— Sire, plec, — spuse el. — Și știu că este ultima noastră întâlnire. Dar înainte de plecare, aș vrea să vă povestesc o parabolă, pe care am avut prilejul s'o aud deunăzi dela un țăran azerbaidjan.

— Nu-i permiteți, majestate! — urlă aproape Hakimulimulik.

Dar majestatea sa ridică mâna:

— Răbdare, vizirule!

Sertibul Selimi aruncă o privire disprețuitoare asupra lui Hakimulimulik, care se făcu mic, și începu să povestească:

— Un sătean se îmbolnăvi și căzu la pat. Doctorii și medicamentele se dovediră neputincioase să-l vindece. Presimțind apropierea morții, săteanul începu să-și ia rămas bun dela rude și prieteni. După ce sfârși cu ei, își aminti de bătrâna lui cămilă, care-l servise cu credință ani îndelungați și se hotărî să-și ia rămas bun și dela ea. Când fu adusă cămila, bolnavul i se adresă cu următoarele cuvinte: „Mulți ani ai muncit tu pentru mine fără să ții seama nici de iarnă, nici de vară; fără să te temi de arșiță, nici de frig, tu ai cărat poveri pe spinarea ta. Uneori rămâneai flămândă, se întâmpla să nu-ți pot face rost nici de apă. Câteodată, obosind la drum, mă urcam și eu pe cocoașa ta. Ba uneori mâniindu-mă, te și băteam. Dar acum toate s'au sfârșit și moartea mă așteaptă

în prag. Spune-mi, mă ierţi?" Cămila se uită la săteanu şi-i răspunse aşa: „Iţi iert totul! M'ai lăsat şi fără hrană, şi fără apă; mă împovărai cu greutăţi; nu era destul că poverile îmi rodeau spinarea, te mai urcai şi tu pe mine; când te mâniai mă băteai, dar toate ţi le iert şi nu am pică pe tine. Un singur lucru nu-ţi voi ierta..." „Care anume, surioară cămilă?" întrebă mirat săteanul. Cămila răspunse: „Iţi aminteşti cum am plecat odată la munte şi ai legat dârlogii mei de coada măgarului? Vezi, asta n'o să ţi-o iert până la judecata cea mare!"... Sire! Majestatea voastră n'a ascultat niciodată glasul naţiunii, a închis gura oamenilor cinstiţi şi luminaţi ai ţării; dar cel mai îngrozitor este că aţi legat hamul nostru de coada unor măgari ca acesta — şi sertibul se uită cu dispreţ la Hakimulimulik. — Le-aţi încredinţat lor politica statului... Nici generaţia de azi, nici cele viitoare n'o să vă ierte aceasta!...

Reza-şah se ridică şi strigă:

— Hakimulimulik, să nu mai aud glasul acestui trădător! Nădăjduesc că o să ai grijă de asta!...

27

Fridun nu putea de fel să se obişnuiască cu aerul greu, înnăbuşitor al temniţei. Se sufoca, inima i-o lua razna şi avea ameţeli.

Deseori îşi lipea urechea de uşa celulei şi începea să asculte încordat. Niciun zgomot, nicio mişcare!

Incepea să-şi piardă răbdarea. Ar fi vrut să se întâmple mai repede ceeace trebuia să urmeze. Dar, numai să se sfârşească mai repede! Chiar moartea era mai bună decât această aşteptare apăsătoare!

Trecuse o săptămână de când fusese închis la Gasri-Kadjar după primul interogatoriu. In tot cursul acestei săptămâni nimeni nu-l mai întrebase nimic şi nu-i mai spusese o vorbă, ca şi cum temnicierii ar fi uitat de existenţa lui.

Deseori îşi amintea în toate amănuntele, capitol cu capitol, romanul „Mama". Aici, în închisoare i se

părea că citeşte din nou cartea ; cu o deosebită intensitate se gândea la paginile consacrate arestării lui Pavel Vlasov şi a tovarăşilor săi, precum şi la purtarea lor în temniţă. Şi chipul lui Pavel Vlasov îi arăta cum trebue să se poarte cu temnicierii.

„Adevăraţii luptători nu se pleacă în faţa greutăţilor ; îndură cu dârzenie toate chinurile... gândea el. Şi eu trebue să fiu ca ei !"

Dar în decursul acestei săptămâni de încarcerare la Gasri-Kadjar, Fridun avu timpul să răsfoiască şi o altă carte, cartea vieţii lui. Nu rămăsese niciun amănunt de care să nu-şi fi amintit.

Satul. Copilăria. Teheranul. Moartea tatălui. Foamea. Lupta mamei ca să-i asigure viaţa. Moartea mamei... Toate i se perindau într'un şir lung prin faţa ochilor.

Dar din toate aceste amintiri, cea mai dureroasă era aceea a Ghiulnazei şi a familiei unchiului Musa.

Va mai revedea-o vreodată pe Ghiulnaz ? Unde aruncase oare soarta nemiloasă pe această nefericită copilă, curată ca o floare de munte ?

Dar unchiul Musa ? Pe unde îşi dăduse oare sufletul ? Se găsiseră inimi miloase care să-l pună în pământ ?

Mai rămăsese în viaţă vreunul din copii ?

In răstimpuri, în gândul lui reînviau ochii plini de dragoste ai Sudabei. Şi abia acum, între zidurile posomorîte ale închisorii, începu să înţeleagă că ceeace străiucea în ochii tinerei fete era dragostea. In clipele acelea nici chiar chipul Ghiulnazei, care strălucea undeva în depărtare ca un vis luminos, nu era în stare să înnăbuşe sentimentul ce se trezea în el...

Ce însemna aceasta ? Că fără să-şi dea singur seama, începuse s'o iubească pe Sudaba !

Gândul la ea îi amintea ultima seară petrecută în libertate. In faţa ochilor îi apărea chipul mamei Sudabei şi în auz îi răsunau cuvintele ei mişcătoare, poate cele din urmă.

Simţind că i se apropie sfârşitul, bătrâna femeie, pe jumătate neştiutoare de carte, îşi întorcea privirea spre nord, spre Azerbaidjan, şi şoptea :

— Patria !...

Lui Fridun i se părea că viaţa tragică a femeii acesteia întruchipa chinurile şi suferinţele îndurate de întreg Azerbaidjanul. Şi se încredinţa tot mai mult că lupta împotriva tiraniei şi lupta socială mai aveau o latură : mişcarea de eliberare naţională, independenţa Azerbaidjanului. Şi gândindu-se la mişcarea lui Sattar-han[1]) şi a lui Şeih-Muhammed Hiiabani, constata cu mâhnire că istoria, viaţa, lupta, ţelurile şi ideile lor nu fuseseră privite până acum din adevăratul punct de vedere ; la aceasta contribuia şi falsificarea istoriei, datorită căreia miile de oameni care intrau în şcoală nu auzeau despre patria lor decât o minciună josnică scornită de monarhişti şi de şovini persani... Toate manualele erau pline de aceste minciuni.

Intreaga ţară, până la Isfahan, Tebriz, Horasan, Zendjan, Hamadan, Ehvaz şi Ardebil era năpădită, datorită ramificaţiilor create de Reza-şah şi clica sa, cu seminţele otrăvitoare ale minciunii şi înşelătoriei. Ascunzând această minciună şi făţărnicie sub o mască grosolan vopsită, domnii de soiul lui Hikmat Isfahani dădeau afară din colibele lor sute de mii de nevoiaşi ca unchiul Musa.

Lichele de teapa lui Gusein Mahbusi răsăreau ca buruienile. Iar omul de nimic, cu suflet josnic, care se sprijinea pe o mână de negustori şi moşieri, prostea cu nerusinare şi nepedepsit de nimeni, poporul, întunecându-i şi otrăvindu-i conştiinţa.

In a opta zi dela întemniţarea lui la Gasri-Kadjar, Fridun fu dus la interogatoriu. In clipa când intră în birou, serhengul Sefai stătea cu spatele la uşă şi vorbea la telefon. Punând jos receptorul, Sefai se întoarse şi-i aruncă o privire dispreţuitoare, batjocoritoare. Impreună apoi mâinile pe masă, îşi sprijini bărbia pe ele şi, fără să clipească, îşi aţinti privirea asupra lui Fridun.

---

[1]) *Sattar-han* — conducătorul mişcării populare — revoluţionare din Azerbaidjanul iranian din anii 1907—1911 (N red. ruse).

Timp de cinci minute serhengul Sefai îl privi în tăcere ; în această poziţie, semăna cu un lup care şi-a pus botul pe labele întinse şi îşi priveşte victima înainte de a face ultima săritură. Fridun înţelegea că era destul să dea cel mai mic semn de slăbiciune pentruca fiara să se arunce asupra lui, fără să mai zăbovească şi deaceea îl privi pe serheng drept în ochi, cu îndrăzneală.

— Bună ziua, domnule Fridun ! Nici n'am visat că o să cazi atât de repede în mâinile noastre. Imi pare foarte rău de dumneata — începu serhengul Sefai, folosindu-se de zâmbetul mieros cu care inducea deseori în eroare pe interlocutorii săi.

Fridun făcu apel la tot sângele lui rece ca să nu-şi piardă cumpătul în faţa unei asemenea făţărnicii.

— Un cugetător a spus că omul nu trebue să se mire de nimic, — îi răspunse Fridun liniştit şi adăogă: — Vreau să ştiu pentru ce am fost închis la Gasri-Kadjar ?

— Fireşte că vei afla acest lucru. Este dreptul dumitale. Dar nu cumva vrei să pretinzi că nu eşti la curent cu nimic ?

— Nu ştiu ce înseamnă pentru dumneavoastră „nimic" !

— Pentru noi „nimic" înseamnă „totul". Complotul împotriva guvernului, pregătirea atentatului împotriva vieţii majestăţii sale, legătura cu Kerimhan Azadi şi Simon Simonian, ascunderea lui Aram Simonian... Şi câte altele ! Vezi tot ce poate însemna „nimic" când îl tălmăceşti ?...

— Am auzit multe despre dumneavoastră, serheng, dar nu ştiam că vă place să fiţi spiritual.

— Gândeşte-te bine, domnule Fridun, — spuse deodată serhengul Sefai pe un ton ameninţător. — Am crezut că şapte zile vor fi îndeajuns ca să-ţi reîmprospătezi memoria. Iţi mai dau răgaz încă o zi. Du-te şi reflectează şi nu uita te rog că noi dispunem de mijloace cu ajutorul cărora ştim să scoatem şi măduva din oase şi gândurile din cap... Pleacă acum şi gândeşte-te bine... fie-ţi milă de dumneata !...

— Vă mulţumesc pentru bunăvoinţă, dar trebue să vă previn că am avut destul timp să mă gândesc la toate. Nu mai am la ce să mai reflectez.

— Te asigur că mai sunt destule lucruri la care ar trebui să te mai gândeşti. Du-te! Ne vedem peste douăzeci şi patru de ore. Imi place să cred că o să fii înţelept. Ţin să-ţi amintesc că pentru majestatea sa şi pentru noi, robii lui neînsemnaţi, adevărul este mai presus şi mai preţios ca orice!

Sună şi porunci ca Fridun, care zâmbea dispreţuitor, să fie dus.

Rămas singur, în capul serhengului Sefai vechile bănueli luară proporţii tot mai mari: Fridun, Şamsia, Hikmat Isfahani!...

I se părea că pusese mâna pe capătul firului care-l va ajuta să descurce tot ghemul. Trebuia numai multă iscusinţă şi răbdare ca să deslege nodurile. Din acest fir avea să împletească frânghia cu care să se urce pe treapta următoare a carierii sale.

In timp ce Fridun lâncezea în temniţă, fu arestat şi Hikmat Isfahani.

Negustorul nu putea pricepe motivul acestei arestări... In primul moment, se gândi că era urmarea nemulţumirii arătată de suveran; se vede că şahul nu uitase şovăiala lui în privinţa moşiei din Mazandaran, şi se hotărîse să-şi pedepsească cu asprime supusul. Firește că treaba nu se făcuse fără participarea lui Hakimulimulik, şobolanul palatului care... desigur, mai turnase şi gaz peste foc...

Reflectând însă mai adânc, ajunse la alte concluzii. Povestea cu moşia se petrecuse cu mult înainte; de ce nu-l arestase atunci? Hotărît lucru, motivele trebuiau căutate mai adânc.

In momentul acesta tronul lui Reza-şah era ca o corabie spartă, scuturată de valuri înfuriate. Cea mai uşoară izbitură de un colţ de stâncă ar fi fost deajuns pentruca nava să se sfărâme în ţăndări. Despre aceasta se vorbea demult pe şoptite în cercurile politice, la ambasade şi în saloanele protipendadei.

In cercurile opoziției, pornite împotriva lui Pehlevi și a regimului despotic creat de el, se discuta în taină problema viitoarei constituții a Iranului, iar partizanii regimului monarhic se gândeau chiar să găsească un nou șah.

Oricât de glumețe ar fi fost ele, aluziile făcute de *mister* Thomas și *mister* Harold, care-i spuseră că fruntea lui era făcută pentru a purta coroană, trebuiau să aibă desigur un oarecare temei.

In cazul acesta era firesc ca Reza-șah să se grăbească să înlăture de pe scena politică pe toți cei ce îi puteau fi rivali.

Gândul acesta îl umplea de desnădejde pe Hikmat Isfahani; amintindu-și de chipul mișelesc în care Teimurtaș și serdarul Asadi fuseseră uciși în închisoare, începu să caute cu orice preț un mijloc de scăpare... „Ticălosul de Pehlevi nu o să se mulțumească să pue mâna pe toate moșiile și pe tot capitalul meu; o să mă și omoare"... își spunea el și, cuprins de furie neputincioasă, îl copleșea pe șah cu mii de blesteme.

„Să fiu oare nevoit să-mi pun, ca un miel de jertfă, capul sub cuțitul lui Reza-șah? Dacă aș putea măcar să intru cât de cât în legătură cu cei de afară, să trimit un bilețel lui von Walter, lui *mister* Thomas, sau lui *mister* Harold!" Teama lui cea mare era ca prietenii să nu prindă prea târziu de veste de arestarea lui și, între timp, sbirii să-l omoare în temniță. La gândul acesta se simțea gata să-și dăruiască jumătate din avere celui care i-ar fi dat putința să intre în legătură cu prietenii rămași în libertate.

Frământările deținutului fură curmate de un temnicier care deschise ușa celulei și-i porunci să iasă afară.

In drum spre interogatoriu, Hikmat tremura de frică, dar când intră în birou și dădu cu ochii de serhengul Sefai, îl podidiră lacrimi de bucurie.

Se repezi la el și, luându-i mâna, începu să i-o strângă cu amândouă mâinile.

— Acum nu mai mi-e frică nici de moarte! — spuse el cu un ton plângăreț. — Mulțumesc lui allah că mi-a pus soarta în mâinile tale. Ceeace simt în aceste clipe

nu se poate exprima prin vorbe simple ci numai în versuri :

La căpătâi, dacă doctor mi-ai sta,
Bine, iubito, ar fi.
Boala un vis minunat mi-ar părea.
Altceva nici n'aș dori.

Serhengul Sefai, pe care ploconelile acestui bogătaș îngâmfat îl umpleau de o nemărginită desfătare, păstra o atitudine oficială, rece și rezervată. Simțind lucrul acesta, Hikmat Isfahani merse și mai departe cu slugărnicia lui.

— Jur pe allah că sunt sincer ! — spuse el. — Ești un tânăr minunat ! Primită din mâinile tale, chiar moartea este o plăcere !

— Ține seamă, domnule Isfahani, că nu trebue să-mi uit nicio clipă datoria și situația mea. Totuși, chiar stând aici la biroul ăsta, sunt mereu cu gândul la dumneata și fac tot ce-mi stă în puteri ca să nu îți îngreunez dosarul, — rosti reținut serhengul.

— Iți mulțumesc, domnule serheng, îți sunt foarte îndatorat. Spune-mi te rog un singur lucru : pentru ce am fost arestat și aruncat aici ?

Serhengul Sefai se gândi o clipă și răspunse nehotărît :

— Prea bine nici eu nu știu. Ordinul suveranului. Probabil că domnul Hakimulimulik este la curent. Și Fridun...

Nu avu nevoie să-și sfârșească fraza. Pentru Hikmat Isfahani cele spuse fură deajuns: el înțelese că lucrurile nu se petrecuseră fără participarea serhengului, dar se hotărî să nu arate că pricepuse.

— Ascultă-mă, — începu el, încercând să-și ascundă cât mai bine bănuiala, — jur pe profet, că șobolanul palatului bagă tuturor bețe în roate și induce în eroare pe majestatea sa. Numai vulpoiul ăsta blestemat este vinovat de toate ! Domnule serheng, dă-mi o mână de ajutor să demasc ticăloșiile acestui nemernic !

— Pentru moment, gândește-te mai bine cum să-ți salvezi propria dumitale piele. Scapă mai întâi cu

viață de aici și apoi vei putea să-ți pui în aplicare planurile de răzbunare.

— Sfatul ce-mi dai este înțelept, — se învoi Hikmat Isfahani. — Deși ești mult mai tânăr decât mine, ai totuși perfectă dreptate! Dă-mi drumul de aici, prietene și sunt gata la orice! — spuse Hikmat Isfahani făcând un pas înainte. — Cinci zeci de mii de tumani, o sută de mii...

— Cam greu, domnule Hikmat Isfahani, — răspunse serhengul Sefai încruntându-se. — Foarte greu! Totuși, în numele vechii noastre prietenii, voi vedea dacă se poate face ceva.

Deslușind o urmă de îngăduință, în vocea serhengului, Hikmat Isfahani se aplecă mai mult spre el:

— N'ai decе să șovăi... Nu-ți cer decât să duci din partea mea un bilețel lui *mister* Thomas.

— Dacă află șahul, îmi taie capul! — spuse aspru serhengul Sefai. — Trebue să te gândești la asta, domnule Hikmat Isfahani...

— Atunci ce să fac? Inseamnă că trebue să pier nevinovat?

Serhengul se hotărî să-l îndatoreze pe Hikmat până la sfârșitul zilelor lui.

— Tot ce pot face este să-ți ușurez șederea în închisoare, să te feresc de păduchi și să-ți înlesnesc unele comodități. Spune-mi deci ce ai nevoie? Oricât de primejdios ar fi, sunt gata să te ajut prin toate mijloacele.

Și serhengul se ridică, dându-i să înțeleagă că, deocamdată, convorbirea lor trebuia încheiată.

Hikmat Isfahani se ridică și el.

— Dacă se poate, poruncește să mi se aducă narghileaua! — spuse el. — Mă simt prost fără ea.

— O vei avea! O să ți se aducă cea mai bună narghilea...

Însoțit de un jandarm înarmat, Hikmat Isfahani se îndepărtă pe coridor, bolborosind blesteme, nici el nu mai știa la adresa cui.

Dus pentru a doua oară la interogatoriu în fața serhengului Sefai, Fridun zări de departe o figură cunos-

cută. Uitându-se mai bine, îl recunoscu pe Hikmat Isfahani, ceeace-l miră foarte mult.

Bogătaşul se uită şi el nedumerit la tânărul azerbaidjan şi era limpede că se străduia să-şi reamintească în ce împrejurări îl mai întâlnise.

In clipa când Fridun ajunse în dreptul lui, Hikmat Isfahani se opri:

— Neam de ghiaur! — strigă el, aducându-şi dintr'odată aminte cine era necunoscutul. — Bolşevic blestemat!

Fridun trecu fără să răspundă, fără să se întoarcă. Atunci Hikmat Isfahani se răsuci brusc şi dădu buzna în biroul serhengului.

— Domnule serheng, — spuse el ieşit din fire. — Păziţi-l bine! Este un om primejdios, un bolşevic! Chiar eu personal l-am prins mai demult şi vi l-am trimis aici!

Fridun trecu fără să răspundă, fără să se întoarcă. cu tot ce se întâmplase în urmă şi se simţi ceva mai liniştit. Iar serhengul Sefai zâmbi dispreţuitor, luând izbucnirea lui Isfahani drept o încercare jalnică de a scăpa de pedeapsă, printr'un procedeu atât de ieftin.

— Nu râde, nu râde! — spuse Hikmat Isfahani şi mai scos din fire. — Ce spun eu e adevărat.

— Dar dumneata ştii cine e? — îl întrebă Sefai arătând spre tânărul deţinut. — E acelaşi Fridun pentru care singur ai intervenit ca să i se uşureze pedeapsa!

Hikmat Isfahani încremeni.

— Nu eşti tu ăla dela ţară? — se adresă el lui Fridun.

— Nu înţeleg, — răspunse acesta senin. — Despre cine binevoieşte să vorbească domnul?

— Nu mai lipseşte mult şi o să înnebunesc aici! — spuse năuc Hikmat Isfahani. — O să uit până şi cum mă cheamă, şi n'o să mai pot deosebi ce-i alb şi ce-i negru!... — Şi ieşi din birou, clătinând din cap.

— Te-ai învăţat să ieşi din toate basma curată! — spuse serhengul Sefai, aruncându-i lui Fridun o privire aspră.

Fridun nu răspunse. Presimţea că serhengul Sefai se pregătea să joace o comedie, şi îşi încordă toată

atenția ca să preîntâmpine și să-i zădărnicească planurile.

— Dă-i drumul! — rupse tăcerea serhengul Sefai. — Te ascult.

— Nu am ce să vă spun.

— Nu te mai încăpățâna! Ascultă-mi sfatul și o să fim prieteni. Îți făgăduesc viața, libertatea și o carieră frumoasă.

— Vă mulțumesc. — Nu am cu ce să vă plătesc toate acestea.

— Recunoaște totul și făgăduește-ne că vei lucra pentru noi.

Înțelegând că voiau să facă din el un al doilea Gusein Mahbusi, Fridun râse în sinea lui.

— Vă asigur, domnule serheng, că v'ați înșelat în privința mea.

— Vrei să-ți povestesc întreaga ta biografie din ziua când te-ai născut și până astăzi?... Este cu totul de prisos să încerci să ne ascunzi ceva, tinere.

Fridun tăcea.

— Ca să te trimitem la spânzurătoare, ne este prea deajuns purtarea ta dela universitate.

— Ce fel de purtare?

— Ce fel de purtare?... Cunoști pe Gurban Marandi? Sau poate că o să negi și asta?

Fridun stătu o clipă pe gânduri. Pentru el era limpede unde se afla în acel moment Gurban Marandi.

„Fusese oare silit să dea declarații mincinoase?..." îi fulgeră prin minte.

— Nu te mai codi! — reluă serhengul Sefai. — Vezi cât de necugetat este să ne ascunzi unele lucruri? Noi știm totul.

— Nu pot să înțeleg ce legătură are Gurban Marandi cu arestarea mea.

— Știm prea bine că erați legați prin aceleași convingeri și țeluri. Deaceea nu-i condamnai ieșirile împotriva patriei, națiunii și șahului. Ba mai mult, îl și susțineai.

— Cer dovezi!

— Ți-aduci aminte de întâmplarea cu Saib Tebrizi? Dece-ai tăcut atunci ca și cum ai fi fost cu gura plină

de apă ? Dece nu i-ai mutat fălcile trădătorului de Marandi ? Fiindcă erai alături de el !

— Socotesc că era o nedreptate, domnule serheng. Se poate oare să elimini pe cineva din universitate pentrucă a citat versurile lui Saib Tebrizi ?

— Nu este vorba de Saib, tinere ! Nu suntem atât de naivi încât să considerăm faptele în sine. După anumite manifestări, putem stabili cărui dumnezeu se închină fiecare. Căci oamenii sunt împinşi de ideile, dorinţele, năzuinţele lor să ia anumite atitudini. Astfel, prietenul tău a început să citeze versuri în limba azerbaidjană, apoi s'a apucat să-şi apere şi graiul. Aşa este ?

— Dar nu văd în asta nimic de osândit !

— Omul care laudă limba, va începe apoi să preamărească şi poporul, naţiunea. Omul care recunoaşte limba azerbaidjană, trebue să recunoască şi poporul azerbaidjan. Asta e logica.

— Dar chiar dacă este aşa, unde e crima ?

— Orice om care consideră pe azerbaidjeni drept un popor, neagă unitatea naţiunii iraniene. Dar principala primejdie e alta. Orice om care ridică în Iran problema azerbaidjană îşi întoarce în chip de neînlăturat privirea spre nord, spre Rusia, fiindcă o parte din Azerbaidjan se află acolo. Bacu, Ghiandja, Şemaha sunt pe teritoriul sovietic. Acum ghiceşti desigur ce concluzie trebue să tragem din toate astea ?

— Nu, nu ghicesc !

— Ba da, ghiceşti, dar nu vrei să recunoşti. Ei bine, am să-ţi spun eu ce ascunzi în adâncul inimii. Intreg Azerbaidjanul să fie rupt de Iran şi cedat Sovietelor. Iată unde e crima ! Iată ce stârneşte mânia majestăţii sale ! Şi în această direcţie ai lucrat şi tu. Poţi să negi lucrul acesta ?

— Vă mulţumesc, serheng ! Am învăţat multe lucruri dela dumneavoastră. Mărturisesc că la aşa ceva încă nu mă gândisem.

— Nu mai ai nimic de spus ?

— Nimic.

Serhengul Sefai apăsă pe butonul soneriei.

— Duceţi-l !

Fridun fu aruncat din nou în mormântul întunecos. Timp de două zile fu bătut şi schingiuit. Când îşi pierdea cunoştinţa, îl stropeau cu apă şi-l readuceau în simţire. Apoi îl băteau din nou până când leşina.

Trei zile mai târziu se afla din nou în faţa serhengului Sefai.

— In sfârşit, acum vă cunosc cât se poate de bine! — spuse dârz Fridun. — Dar nu veţi mai auzi o vorbă din gura mea!

Şi într'adevăr, toate întrebările serhengului rămaseră fără răspuns.

Serhengul porunci ca Fridun să fie dus în celulă şi, după ce deţinutul ieşi, adăugă:

— La noapte să-l lăsaţi cu nebunul!...

In celula lui Fridun domnea o linişte apăsătoare. Linişte şi întuneric.

Din când în când, liniştea era ruptă de paşii măsuraţi ai paznicului care trecea prin faţa uşii. Când paşii se îndepărtau de celulă, liniştea se aşternea din nou, mormântală.

Dar Fridun ştia că această linişte era doar aparentă, înşelătoare. In subsolurile adânci ale închisorii, oamenii erau supuşi suferinţelor, caznelor celor mai de neînchipuit. Atâta doar că gemetele, tânguirile şi urletele lor nu puteau să răzbată prin grosimea zidurilor de piatră.

Apucându-se cu mâinile de zăbrelele de fier ale ferestrei, Fridun se ridică în vârful picioarelor şi privi adâncimea fără fund a cerului înnoptat. Stelele îndepărtate licăreau nepăsător. Una din ele, cea mai luminoasă şi mai curată, părea că se uită drept în ochii lui. Ea îi aduse aminte de noaptea aceea din sat, când stătea culcat la poalele unei clăi, privind cerul, şi pieptul i se umplea de adierile răcoroase venite de pe muntele Savalan. Şi din nou Ghiulnaz, mătuşa Saria, unchiul Musa răsăriră în faţa ochilor lui...

Auzi deodată zgomot. Uşa celulei se deschise şi un om fu împins înăuntru. Omul căzu şi rămase întins ca un cadavru, fără o mişcare.

Fridun își spuse că trebue să fie un deținut care fusese schingiuit. Se apropie de el, se aplecă și-l atinse pe umăr. Umărul era ascuțit, osos. Deodată simți niște degete ca niște ghiare încleștându-i-se în beregată. Își adună toate puterile ca să scape de strânsoarea lor îngrozitoare.

Il apucă pe deținut de mâini, îl scuturâ și, gata să se sufoce, scoase un țipăt îngrozitor:

— Lasă-mă!... Te omor!...

Deținutul descleștă dintr'odată degetele și, cu o dibăcie de neînchipuit, se desprinse din mâinile lui Fridun, începu să urle și să clănțănească din dinți. Apoi se așeză pe podea și începu să plângă; curând plânsul lui se transformă într'un râs cu hohote.

Fridun înțelese că avea în fața lui, fie un deținut care-și ieșise cu adevărat din minți din pricina cazne-lor, fie un spion care, din ordinul temnicerilor se prefăcea că e nebun.

In întunericul celulei, nu se deosebea decât o mogâldeață neagră. Fridun stătea gata să se apere dacă celuilalt i-ar fi trecut prin cap să se arunce iar asupra lui.

Dar nebunul ferindu-se, ca și cum ar fi fost urmărit de închizitorii lui, se ghemui pe neașteptate într'un colț al celulei și începu să se roage:

— Stați, nu mă mai bateți! Fie-vă teamă de allah! Sunt doar nevinovat! Ce rău v'am făcut? Pentru ce mă chinuiți? Spune-mi domnule, pentru ce-mi scoți ochiul? Uitați-vă la el cum râde! Se poate să râzi așa de nenorocirea unui om, boierule! Niciodată să nu râzi de nenorocirea altuia... Teme-te, teme-te de allah!... Nu, nu, n'o să vă las să-mi scoateți și al doilea ochi!...

Și porni iarăși să se învârte prin celulă. In cele din urmă, se ghemui istovit, într'un colț.

— Au vărsat grâul în fața măgarului, — începu el să se vaite după o clipă. — I-au dat copilului trifoi proaspăt. Nevastă, nevastă, fugi mai repede, ia copilul, că altfel mănâncă trifoi... Vai-vai-vai! Iar a venit boierul ăsta... Ascultă, domnule, e păcat să mănânci carne dela o vacă borțoasă; și'apoi nici cuțitul n'o s'o răpună! Ah! Să n'ai parte de nimic bun! Boierul a

spintecat pântecele vacii ! Copii, copii, veniți fuga la mine, ascundeți-vă în spatele meu, boierul ăsta tot nu s'a săturat !... Mai repede, ascundeți-vă, mai repede ! Aha !... Se vede că ăsta nu-i boierul ci un vârcolac ! Feriți-vă de el ! Poate să se prefacă în orice vrea : în drac, în boier, ba chiar în padișah... Poate să-și pună și coroană pe cap ! Fugiți de el, copii ! Ascundeți-vă !

Strigând : „Ascundeți-vă !", nebunul se prăbuși la pământ și începu să horcăe.

Curând însă, se liniști. Pesemne că adormise. Răsuflarea îi era grea.

Fridun începu să-și dea seamă că toate acestea nu puteau fi un simplu joc, o prefăcătorie.

Se scurse astfel mai bine de o jumătate de ceas. Deținutul continua să stea nemișcat și să răsufle tot atât de greu, horcăind din timp în timp.

Fridun îl lăsă în pace. Știa bine că, în virtutea anumitor legi ale organismului omenesc, acesta poate, prin somn, să lupte singur și să biruie mai ușor cele mai grele boli.

Nenorocitul acesta nu putea fi readus la starea lui normală decât cu ajutorul somnului, al unui somn adânc, și al unei depline odihne a întregului sistem nervos.

Incetul cu încetul horcăitul nebunului se potolea ; criza trecuse.

Lui Fridun, care nu dormise toată noaptea, i se păru că visul acesta rău, chinuitor, începea să ia sfârșit.

Se apropie de dement și-i ridică încetișor capul alb ca zăpada.

— Unchiul Musa ! — exclamă el, căutând să-l vadă mai bine la lumina zorilor care începuseră să miiească.

Unchiul Musa încercă să se smulgă din brațele lui.

— Domnule, nu vreau nimic !... Ia și vaca și oile ! Dă-mi numai copiii. — Amuți o clipă, apoi deodată i se lipi de piept. — Fridun ! Băiatule ! — bolborosi el și începu să plângă.

Fridun căută să-l liniștească, spunându-i vorbe duioase, mângâietoare.

— Unchiule Musa ! Nu te lăsa pradă durerii, nu-ți pierde nădejdea. Curând se va pune capăt nedreptății

şi asupririi. O să te duci înapoi în sat. O să ai bucata dumitale de pământ. O să-ţi aduni copiii în jur şi prin munca dumitale, o muncă liberă, o să făureşti o lume nouă. Dumitale doar nu ţi-e teamă de muncă, unchiule Musa. Iar viitorul este al celor care muncesc în sudoarea frunţii lor; viitorul este, uite, al acestor mâini bătătorite. Şi tot aceste mâini vor dărâma şi temniţele, vor nimici pe călăi şi asupritori... Mai rabdă puţin, unchiule Musa! Va veni timpul când şi pe cerul iranian întunecat va răsări un soare luminos. Cine ştie, poate că soarele acesta va răsări chiar de după muntele Savalan, de pe pământul azerbaidjan ce ne este atât de drag, dumitale şi mie. Atunci, unchiule Musa, întreg Iranul va vedea zorile luminoase.

Musa asculta în tăcere, fără să-şi ia ochii de pe chipul lui, şi-şi încreţea fruntea de încordare; conştiinţa începea să-i revină încetul cu încetul, aşa cum organismul începe să învie după o boală istovitoare.

Fridun îi zugrăvea în culori din ce în ce mai ademenitoare icoana viitoarei vieţi libere şi fericite...

Şi visurile acestea alinau în acelaşi timp şi propria lui suferinţă.

Dar răgazul nu dură mult.

Către amiază, uşa celulei se deschise şi Hikmat Isfahani fu băgat înăuntru. In cele câteva zile de detenţiune se schimbase foarte mult. In privirea lui stinsă nu rămăsese nici urmă din îngâmfarea care se putea citi în ea nu numai cu un an, dar chiar cu trei zile mai înainte, când Fridun îl întâlnise pe coridor.

„Oamenii nevoiaşi, clasele asuprite sunt mult mai rezistente şi înfruntă cu mai multă dârzenie loviturile soartei decât bogătaşii alintaţi de viaţă!" gândi Fridun fără voia lui.

Intrând în celulă, Hikmat Isfahani îşi opri privirea asupra tânărului care şedea pe pat şi mângâia încetişor capul unchiului Musa.

In primul moment bătrânul nu pricepu că în celulă intrase cineva. Işi ridică încetişor capul de pe genunchii nepotului şi privi în jur. Dar când dădu cu ochii de Hikmat Isfahani, sări în picioare şi dinţii începură din nou să-i clănţăne.

— Boierule, fie-ţi milă de mine, te rog! — urlă el deodată. — Ce rău ţi-am făcut? Dece nu mă laşi în pace nici aici?

Hikmat Isfahani luă ieşirea aceasta drept batjocură şi se încruntă mânios.

— Incetează moşule! Vezi-ţi de treabă!

Vorbele acestea îl făcură pe Musa să-şi piardă din nou echilibrul sufletesc. Intră iarăşi în starea de furie din timpul nopţii.

— Tâlharule! Tâlharule! Tâlharule! Mi-ai furat pământul! Mi-ai furat aria! Sugrumă-l, sugrumă-l, să-i iasă sufletul! — urlă el cât îi ţinea gura.

Hikmat Isfahani se dădu speriat înapoi... Nebunul se aruncă pe neaşteptate asupra lui şi îşi înfipse unghiile lungi, ascuţite, în gâtul lui gros. Fridun izbuti cu greu să libereze beregata bogătaşului din degetele încleştate ale unchiului Musa. Acesta începu să tremure, pe buze îi apăru o spumă albă şi, pierzându-şi cunoştinţa, căzu la pământ. Fridun îl trase spre perete.

Hikmat Isfahani se ridică de jos şi se aşeză pe pat. Uitându-se la Musa care gemea şi horcăia, şi al cărui trup era scuturat de convulsiuni, scuipă cu scârbă:

— Asta e cu adevărat nebun!... Cât pe ce să mă sugrume!...

— Asta e opera dumneavoastră domnule Hikmat Isfahani! — strigă Fridun mânios. — Uitaţi-vă mai bine la el. Acum doi ani i-aţi luat nenorocitului ăstuia pământul şi întreaga recoltă. Dar nu v'aţi mulţumit cu atâta; i-aţi mai pus la socoteală şi un impozit, luându-i pentru el, vaca, boarfele şi tot avutul, până şi fusta nevestei. Dar nici asta nu v'a fost deajuns. L-aţi izgonit din sat şi pe el şi pe nevastă-sa cu copiii mici, care au pierit cu toţii pe străzile Teheranului... Aşa că priviţi-vă opera!

— Ascultă-mă, tinere! — începu Hikmat Isfahani cu vocea plângăreaţă. — Pe allah că nu sunt eu de vină. Vinovaţi de toate sunt numai poliţiştii ăştia care sunt mai răi ca tâlharii. Şi vaca, şi lucrurile din casă, şi îmbrăcămintea, ei le-au luat. Jur pe cinstea mea şi îţi dau cuvântul meu; dacă voi ieşi de aici, nu voi mai lua niciun şai impozit dela ţărani. Eu însumi am

primit o lecţie pe care nu o voi uita în vecii vecilor. Acum mi-a venit mintea la cap. Dă-mi numai mijlocul să scap de aici şi o să-mi împart întreaga mea avere. O să te eliberez şi pe tine... Şi pe bătrân o să-l scot de aici. Blestemele să cadă pe capul tatălui meu dacă mint!

Fridun se uită cu scârbă la omul acesta laş şi nemernic, care stătea gata să i se arunce la picioare şi se gândea mirat:

„Pe ce se sprijină, oare, clasa, al cărui reprezentant de frunte este un astfel de om de nimic?"

Intr'un târziu, Musa îşi veni în fire. Se ridică în capul oaselor şi, zărindu-l pe Hikmat Isfahani, se aruncă din nou asupra lui.

— Tâlharule!... Jefuitorule!... Ucigaşule!...

Fridun îl stăpâni, iar Hikmat Isfahani fugi spre uşa celulei şi începu să bată din răsputeri cu pumnii.

— Serhengul! Să vie serhengul! — urlă el paznicului care se apropiase.

I se răspunse că serhengul nu mai dăduse pela închisoare de două zile. Se întoarse atunci spre Fridun şi începu să se jeluiască:

— Vezi ce vulpoi e? Vezi cât e de şiret? Toate chinurile acestea le îndurăm numai din pricina lui! Intr'adins ne-a pus pe toţi laolaltă. Ca mai târziu să vină şi să înceapă să se răţoiască la paznici: cum aţi îndrăznit să-i chinuiţi pe dumnealor. Dar-ar domnul să se ducă de râpă o ţară ca asta, un asemenea stat...

— Niciunul din voi nu e mai breaz ca celălalt! — spuse Fridun printre dinţi cu ură şi-i întoarse scârbit spatele.

28

Riza Gahramani se străduia în toate chipurile să-i vină lui Fridun în ajutor, dar toate încercările lui dădeau greş. Arestarea lui Hikmat Isfahani şi a sertibului Selimi încurcă însă şi mai mult lucrurile.

Fără să ţie seama de nimic, el stăruia totuşi să stabilească o legătură cu prietenul său. Gândul că s'ar putea folosi în acest scop de unul din oamenii care cu-

rățau curtea închisorii îi dădu o rază de nădejde. Era un bătrân a cărui fiică lucra împreună cu Ferida la fabrica de covoare. Dar la toate stăruințele fetei, bătrânul opunea un refuz hotărît:

— Vrei să ajung de partea cealaltă a zăbrelelor?

In afară de această grijă, Riza Gahramani se consacra în întregime muncii de întărire a organizației clandestine.

După arestarea lui Fridun, toată greutatea acestei munci căzuse pe umerii lui. Aram era nevoit să lâncezească în subsolul bătrânului Sarkis, iar Kurd Ahmed se afla în Kurdistan. Și nu era îngăduită nici cea mai mică slăbire a activității organizației. Dimpotrivă: situația politică ridica necontenit probleme față de care trebuia luată fără zăbavă o atitudine.

Atmosfera politică la Teheran se înfierbânta din ce în ce mai mult. Clica guvernamentală și cercurile reacționare căutau să folosească în interesul lor personal succesele militare ale armatei germane, care înainta tot mai adânc pe teritoriul sovietic. Ele persecutau sălbatic elementele progresiste din Iran, urmărind să paralizeze toate forțele oamenilor muncii și ale păturilor populației cu vederi democratice, și să le spulbere toate nădejdile în schimbări cu caracter progresist. Presa oficială căuta să convingă populația că retragerea temporară a Armatei Sovietice însemna deplina prăbușire a statului sovietic și că victoria Germaniei asupra Uniunii Sovietice era indiscutabilă.

Iar ziarul „Seda", redactat de Sofi Iranperest, dăduse chiar un comunicat că șahul făgăduia o mare recompensă aceluia care îi va aduce cel dintâi vestea căderii Moscovei.

Riza Gahramani își dădea limpede seama că factorul hotărîtor în lupta dintre cele două tabere potrivnice din Iran, era menținerea spiritului de combativitate printre membrii organizației, în sânul păturilor democratice și în masele de muncitori, precum și a credinței în puterea de neînvins, în victoria finală a Armatei Sovietice.

O întâmplare petrecută la depou îi întări și mai mult această convingere.

In timpul repaosului de prânz, muncitorii vorbeau, ca de obicei, despre războiul dintre Soviete şi Germania, şi despre eventualele lui rezultate.

— Cum poate să ardă o lumânare când sufli în ea din toate părţile, — spuse cu tristeţe unul din muncitorii mai vechi. — O singură nădejde aveam: Sovietele, şi acum se va alege praful de ele. Asta înseamnă că trebue să ne îngropăm pe veci visurile noastre de a apuca o viaţă liberă!

Cuvintele acestui bătrân făcură o puternică impresie asupra lui Riza Gahramani. Ele nu numai că oglindeau starea sufletească apăsătoare a muncitorilor, dar dovedeau şi slăbiciune în munca organizaţiei, care nu ştiuse să aducă adevărul la cunoştinţa întregului popor.

Şi cât de necesar era acest lucru!

Riza Gahramani porni fără întârziere în căutarea acarului Rustam şi-l însărcină să adune, seara târziu, la el, pe tovarăşi.

Serhan şi Ferida veniră cei dintâi în cocioaba lui Rustam şi amândoi vorbiră cu înflăcărare la întrunire.

— Fără Soviete lupta noastră nu mai are niciun rost, — spuse Ferida povestindu-le amănunţit tovarăşilor cele văzute şi auzite în popor. — Fără ele nu vom obţine nimic. Propun să scriem o scrisoare ostaşilor sovietici care luptă împotriva naziştilor... Să le spunem că inima noastră este mereu alături de ei. Că nu luptă numai pentru ei, ci şi pentru noi, pentru viitorul nostru luminos...

— Pentru viitorul oamenilor muncii din lumea întreagă — adăogă Serhan.

— Vorbiţi cu judecată, — interveni Riza Gahramani. — S'a hotărît! Vom scrie această scrisoare şi o vom trimite. Oamenii sovietici trebue să ştie că prietenii lor iranieni nu dorm şi că fac tot ce le stă în puteri...

Spunând aceasta, scoase din buzunar o hârtie împăturită cu grijă în patru şi un condei vechi, apoi începu să se gândească.

— Dar, ia spuneţi-mi, tovarăşi: cui scriem noi? — întrebă nerăbdătoare Ferida.

— Nu ne stingheri, — încercă s'o potolească Serhan. — Dă-i pace omului să se gândească. Am spus doar că vom scrie ostaşilor Armatei Sovietice.

— Dar muncitorii, ţăranii, ofiţerii? — nu se dădu bătută Ferida. — Dece să-i jignim? Propun să scriem întregului popor sovietic.

— Asta ar fi o mare greşeală, — îşi spuse cuvântul său acarul Rustam, care şedea pe acelaşi scaun cu soţia lui. — Fasciştii vor să rupă guvernul sovietic şi Partidul Comunist de popor... Iar mie mi se pare că fără guvern şi fără partid, poporul sovietic s'ar găsi în situaţia noastră, care este destul de grea. Haideţi să trimitem scrisoarea guvernului sovietic şi Partidului Comunist.

Serhan îşi arătă şi de data aceasta superioritatea sa faţă de ei.

— La ei, poporul, guvernul, şi partidul fac un singur tot, indivizibil. Pe cei care formează acest tot, îi apără soldaţii sovietici. Le vom scrie deci soldaţilor.

Luă apoi cuvântul Riza Gahramani, a cărui propunere mulţumi pe toţi cei de faţă:

— Dragii mei, în lume există o singură făclie a libertăţii. Ea se numeşte Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Atât Partidul Comunist şi guvernul sovietic, cât şi muncitorii, ţăranii şi soldaţii sovietici, văd toată puterea şi gloria în patria lor sovietică. Iar pe duşmanii oamenilor muncii, existenţa Uniunii Sovietice, îi face să tremure. Ea este chezăşia libertăţii pe întregul glob pământesc. Deaceea, să adresăm scrisoarea noastră: Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste!

— Cuvintele meşterului sunt pline de înţelepciune! — spuse Serhan, adresându-se celorlalţi participanţi la întrunire. — Scrie aşa, meştere, că nu are nimeni nimic împotrivă...

In timp ce Riza Gahramani scria scrisoarea, când Serhan, când Rustam îl corectau. Se amestecă şi Ferida care nu putea sta locului.

— Meştere, alege numai cuvinte în care să se vadă ca într'o oglindă inima noastră! — îl îndemnă ea pe Riza.

Când scrisoarea fu gata, o citiră cu glas tare. La stăruințele Feridei, la sfârșit se mai adăugă o frază: „Inimile noastre se strâng de durere că într'o zi atât de grea, noi nu vă putem da un ajutor mai temeinic".

Riza Gahramani copie pe curat scrisoarea, o puse în plic și o lipi.

— Să trecem acum tovarăși la problemele noastre curente — spuse el. — Situația noastră — după cum știți singuri — este grea. Propaganda antisovietică otrăvește conștiința poporului, seamănă panică...

— Dar mai este și o altă latură a problemei, — interveni Serhan care-l ascultase cu atenție: — prea urlă mult dușmanii noștri... Asta înseamnă că nici la ei treburile nu merg prea bine. Ei înșiși sunt în panică, dar caută să ascundă acest lucru...

Ferida îl susținu:

— Eu, care sunt mereu în mijlocul poporului, văd că toată dragostea lui este de partea Armatelor Sovietice. Trebue să ținem seama de faptul că această dragoste a lui este mai puternică decât orice propagandă mincinoasă!...

După un răstimp de gândire, Riza Gahramani fu și el de această părere. Înțelese că în dosul zarvei pe care o stârneau zi de zi cercurile oficiale și ziarele din Teheran, se ascundea în primul rând teama și furia neputincioasă.

— Nu știu cum mi-a scăpat din vedere latura asta a problemei. Cu atât mai ușor va fi pentru noi să demascăm uneltirile dușmanului! — spuse el cu bărbăție.

Hotărîră atunci cu toții să scoată un manifest, ținând seama de toate observațiunile făcute și să intensifice munca de lămurire. Nici nu putea fi vorba să tipărească manifestul la Teheran. Deaceea i se dădu lui Serhan ca sarcină să organizeze această tipărire în orașul Sari cu ajutorul tovarășilor, manifestele urmând să fie aduse la Teheran gata tipărite.

Riza Gahramani o întrebă pe Ferida ce se petrecea cu Haver. Pentru prima dată Ferida se simți vinovată și-și plecă încurcată capul.

— Cerşetoarea a dispărut fără urmă şi n'am mai putut să intru în legătură cu Haver, — recunoscu ea. — Dar dacă vreţi mă voi duce chiar azi la dânsa.

— Să nu faci asta în niciun caz, — spuse aspru Riza Gahramani. — Cea mai mică imprudenţă poate să ducă la prăbuşirea întregii organizaţii. De altfel, Haver nu poate fi pusă în momentul de faţă la nicio muncă. Trebue însă să-i trimitem cu orice preţ ceva bani ca să nu îndure lipsa. Asta-i tot.

Riza Gahramani le citi apoi scrisoarea primită dela Kurd Ahmed, care era scrisă în întregime într'un limbaj convenţional, deaceea, după fiecare rând se oprea să lămurească tovarăşilor înţelesul celor citite.

Kurd Ahmed le făcea cunoscut că, sfârşindu-şi treburile în Kurdistan, se îndrepta spre Tebriz, de unde urma să plece în Ardebil, şi abia după aceea avea să se înapoieze la Teheran. Era mulţumit de călătoria făcută şi sublinia îndeosebi accentuarea stării de spirit revoluţionare printre kurzi, precum şi faptul că erau gata să se ridice la prima ocazie împotriva regimului despotic.

Riza Gahramani se uită după aceea la ceas şi-i făcu lui Rustam un semn:

— E timpul!

Rustam făcu la rândul lui un semn soţiei; aceasta se sculă numaidecât, scoase în curte pe amândoi copiii care dormeau, îi culcă pe plăpumi şi se aşeză de pază lângă portiţă.

Rustam închise uşa şi scoase de sub nişte boarfe aruncate în colţ un aparat de radio. Toţi se strânseră în jurul lui, cu răsuflarea oprită.

Moscova vorbea în limba persană, şi vocea crainicului era atât de liniştită şi sigură ca şi când ar fi răsunat nu dintr'un oraş camuflat, deasupra căruia zburau bombardierele germane, ci dintr'o cetate inaccesibilă şi sigură de puterea ei...

Postul de radio Moscova transmitea conţinutul notei sovietice din 19 Iulie, către guvernul iranian [1]).

[1]) Nota guvernului sovietic din 19 Iulie 1941 aducea la cunoştinţa guvernului din Teheran, intrarea trupelor sovietice în Iran pentru apărarea intereselor U.R.S.S. (N. red. ruse).

— Las'să vadă acum domnii noştri cui i-a mai rămas puţine zile de trăit! — nu se putu opri să exclame Ferida, care asculta fiecare cuvânt cu atenţia încordată.

Serhan se întoarse spre dânsa, şi zâmbetul lui arăta că era cu totul de părerea ei.

— Linişte! Lasă-ne să ascultăm! — îi şopti el şi-şi aţinti din nou ochii asupra ochiului magic al aparatului ca şi cum ar fi încercat să vadă prin el Moscova.

Kurd Ahmed îşi opri calul roib, lac de sudoare, la poalele muntelui peste care trecea drumul ce lega oraşele Urmia de Salmas. Deşi ostenit, calul înfierbântat de galop nu vroia totuşi să stea locului şi se smuncea să meargă înainte.

Strângând frâul, Kurd Ahmed se întoarse în şea şi începu să cerceteze din ochi drumul şerpuitor. Abia după vreo cinci minute, de după cotitură, se ivi un călăreţ pe un cal murg.

— Ţine-ţi calul Raghim-aga, aici începe urcuşul! — strigă Kurd Ahmed călăreţului care trecuse în galop pe lângă el.

Raghim-aga îşi opri cu greu calul şi veni înapoi la pas.

— Da' bine îţi mai stăpâneşti roibul! — spuse el mulţumit şi zâmbi. — Ferească dumnezeu să simtă un cal ca ăsta că-i e teamă călăreţului de el; îl trânteşte pe loc.

Kurd Ahmed mângâie înduioşat coama calului.

— Nu degeaba se spune în popor: calul trebue să fie nebun şi călăreţul înţelept! — răspunse el zâmbind.

Raghim-aga îşi scoase de pe cap turbanul de mătase cu ciucuri lungi care-i cădeau pe frunte, pe urechi şi pe ceafă, şi-şi şterse cu o batistă mare năduşeala de pe obraz. Avea şalvari largi de mătase, băgaţi în cizme înalte, aşa cum poartă kurzii, arhaluk [1]) de mătase şi vestă la fel, cu găitan îngust.

[1]) *Arhaluk* — haină scurtă bărbătească ce se poartă în Asia în loc de halat. (In limba turcă). (N. trad.).

Gâfâind din greu, caii începură să urce poteca abruptă şi fiecare căuta să-l întreacă pe celălalt, dar din respect faţă de prietenul mai în vârstă, Raghim-aga şi-l reţinea pe al său, rămânând mai în urmă. Dându-şi seama de acest lucru, Kurd Ahmed îşi opri o clipă calul, apoi călăreţii îşi urmară drumul alături, atât de aproape unul de altul încât scările li se loveau mereu, zornăind.

— Ei, ai obosit?

Raghim-aga se uită la culmile şi prăpăstiile învăluite într'o tăcere înfricoşătoare, şi răspunse cu mândrie:

— Maică-mea m'a făcut pe cal! Fericirea vieţii mele este să-mi petrec viaţa în şea, călătorind prin sate şi prin tabere de nomazi.

— E adevărat: cea mai mare parte din kurzi se nasc şi mor pe cal! — spuse îngândurat Kurd Ahmed.

Lui Raghim-aga i se păru că desluşeşte în cuvintele prietenului, desaprobarea unui obicei care la kurzi era socotit drept vitejie şi eroism.

— Felul de viaţă nomadă este într'adevăr o mare nenorocire pentru kurzi, — spuse el cu tristeţe şi adăugă după un scurt răstimp de gândire: — Poporul care nu prinde rădăcini adânci în pământ, dispare fără să lase urme pe lumea asta.

— Ca să laşi rădăcini adânci în pământ, trebueşte ca pământul să fie muncit, brazdele lui răsturnate.

— Şi credeţi că poporul nostru nu e în stare de aşa ceva?

— Desigur că este! Kurzii sunt un popor harnic şi curajos. Dar sunt legaţi de mâini şi de picioare. Ştii prea bine, Raghim-aga, că regimul feudal învechit, viaţa patriarhală de trib nu le îngădue să-şi deschidă ochii, să vadă lumea!

Tăcură, adâncindu-se fiecare în gândurile lui. Copitele cailor loveau ritmic drumul pietros. La răsărit începeau să se aprindă zorile.

In faţa lor, aproape de trecătoare, într'o poiană întinsă, se ivi o tabără gata de drum.

Se auzea un freamăt în care lătratul câinilor, mugetul vacilor şi behăitul oilor, se împleteau cu ţipetele copiilor şi ale femeilor.

O fată, cu salbă de aur la gât strălucind pe cămaşa ei albă, mesteca cu o lingură mare de lemn într'un ceaun înnegrit, ferindu-se de fumul care se ridica din foc.

In faţa unui cort şedea o femeie tânără, plină, cu ochii negri, cu cozi lungi ca smoala şi fără să ia seama la cei din jur, îşi alăpta copilul.

Trecând pe lângă tabără, Kurd Ahmed auzi o voce prietenoasă :

— Poftiţi, domnilor, să beţi un păhărel de ceai!

Işi opriră fără să vrea caii şi întoarseră capul în direcţia de unde venise glasul.

Kurd Ahmed nu zări nicio figură cunoscută în grupul de kurzi care se afla nu departe de drum ; şi luând invitaţia drept o simplă îndeplinire a datinilor de ospitalitate specifice kurzilor, mulţumi şi voi să-şi continue drumul. Dar dintr'odată văzu îndreptându-se spre ei un bătrân uscăţiv, cu barba lungă, căruntă, cu plete albe căzându-i pe umeri.

— Seliam, Raghim-aga ! — spuse bătrânul. — Pofteşte jos de pe cal şi îmbucă cu noi ceva.

Când bătrânul se apropie, Raghim-aga sări iute de pe cal şi, aplecându-se cu respect, îi sărută mâna uscăţivă, arsă de soare.

— Seliam, vestite aşug [1]).

Kurd Ahmed înţelese că în faţa lor se afla poetul kurd Hajir. El ştia de ce faimă se bucura poetul acesta care-şi petrecea viaţa pe la focurile triburilor de kurzi iranieni, turci şi irakieni. Hajir lua parte la toate sărbătorile şi solemnităţile, la toate înmormântările kurzilor, împărţind cu ei şi durerea şi bucuria. Deseori era arbitrul neamurilor sau triburilor care se duşmăneau între ele, şi nu odată împiedicase masacrele fratricide gata să se deslănţue.

Era un om sărac, pe care bogăţiile îl lăsau nepăsător... Kurd Ahmed auzise că toată averea poetului

[1]) *Aşug* — poet al poporului, în limba azerbaidjană. (N. red. rom.)

era îmbrăcămintea de pe el, tara [1]), la care cânta, şi un cal alb, liniştit, cu care călătorea. Când venea în Kurdistan, Kurd Ahmed auzea deseori cântecele lui răspândite din gură în gură.

In ele se împletea durerea adâncă, visurile şi nădejdile luminoase ale poporului. Ascultându-le, fiecare kurd, se regăsea în ele, fiindcă glăsuiau despre viaţa grea, despre soarta crudă şi despre năzuinţa veşnică, niciodată stinsă, a oamenilor spre fericire...

Kurd Ahmed descălecă şi sărută cu acelaşi respect mâna bătrânului.

— Dincotro binevoiţi să sosiţi, mult cinstite Hajir? — îl întrebă Raghim-aga.

Acesta făcu semn cu capul în spre un bărbat gras, de vreo patruzeci şi cinci—cincizeci de ani, bine îmbrăcat.

— Poftiţi, faceţi cunoştinţă! Il însoţesc pe Guseinhan la eilag [2]).

Se vede că Gusein-han era fără chef, dar la auzul numelui lui Kurd Ahmed începu să zâmbească:

— L-am cunoscut pe răposatul dumneavoastră tată... Poftiţi la noi!

Kurd Ahmed întrebă pe han de ce se ducea atât de târziu la eilag.

Fără să-i răspundă la întrebare, hanul se întoarse spre câţiva ţărani îmbrăcaţi în costume naţionale kurde, care stăteau smeriţi mai laoparte:

— Luaţi caii!

Unul din ţărani se apropie în fugă de ei, luă caii de frâu şi-i legă mai laoparte.

— Poftiţi, vă rog, beţi cu noi măcar puţin lapte! — stărui Gusein-han, arătând cu un gest larg un covoraş aşternut nu departe de cort, apoi întorcându-se din nou către ţărani adăugă: — Intindeţi mai repede faţa de masă.

Cât ai clipi, ţăranii întinseră o faţă de masă pe covor, scoaseră din hurdjine pâine, ouă, unt, brânză.

---

[1]) *Tara* — instrument muzical cu coarde, din Orient. (N. red. ruse).

[2]) *Eilag* — vilă pentru vilegiatură. (N. red. ruse.)

Unul din țărani luă de pe vatra care fumega un ceaunaș și începu să toarne în pahare laptele fierbinte. Gusein-han strigă mânios:

— Ce aștepți? Injunghie berbecul cel negru!

— Vă mulțumesc hane! — încercă a se împotrivi Kurd Ahmed. — Mai bine să ne astâmpărăm setea cu lapte și s'o pornim mai departe la drum!

Dar țăranii obișnuiți să îndeplinească fără să crâcnească voința stăpânului lor, și prinseseră berbecul. Doborîră animalul la pământ și unul din ei scoase un pumnal dela brâu și i-l înfipse în beregată.

— Nu vă fie teamă, nu suntem săraci în berbeci! — spuse Gusein-han mulțumit de sine. — Fiul lui Zero-bek, Mustafa-bek, înfulecă turme întregi de berbeci de ai noștri — și nici nu ne mulțumește măcar, iar dumneavoastră vă pare rău de unul singur!

Kurd Ahmed tăcu, înțelegând că întrebările nu puteau decât să întărâte și mai mult dușmănia ce dăinuia pesemne între cele două triburi. Atunci, bătrânul poet, care părea că aștepta momentul prielnic ca să-și spuie cuvântul, intră în vorbă.

— Pune-ți toată nădejdea, hanule, în adevăr și dreptate, și fii răbdător, — spuse el; apoi, întorcându-se spre Kurd Ahmed: — Mare este durerea kurzilor, fiul meu! Adânci sunt rănile Kurdistanului! Trupul lui a fost spintecat în trei părți: pe una o sfâșie turcii, pe alta — iranienii, iar pe cea de-a treia — arabii din Irak. Dușmanii sunt atât de mulți la număr și nici între triburi nu este unire...

— Unirea nu va putea să fie decât atunci când fiecare trib își va mânca propria lui pâine! — spuse hanul. Numai atunci vom avea bună înțelegere între triburi. Și dacă vreunul va începe să se obrăznicească, ceilalți se vor aduna și îl vor potoli. Un lucru e mai dureros ca orice: conducătorii triburilor noastre nu au nici judecata sănătoasă, nici sentimentul național, — spuse Gusein-han.

Kurd Ahmed nu se întâlnea pentru prima oară cu astfel de căpetenii de triburi, și gândurile lor îi erau bine cunoscute. Deaceea știa foarte bine că așa zisa „conștiință națională" a kurzilor nu va putea fi apă-

rată, atât timp cât în fruntea triburilor se vor mai afla hani de acest soi.

— Pe cinstea mea, — continuă Gusein-han şi întinse mâna spre barba poetului, — pe mine m'a oprit numai respectul pentru barba ta căruntă. Dar acest Mustafa-bek îmi va cunoaşte foarte curând puterea! Îi dau un soroc de zece zile; şi dacă nu-mi va da înapoi turma şi ciobanul, să nu arunce vina pe mine! Sângele va curge gârlă... Aşa să-i şi spui!...

Odată cu sosirea şaşlâcului discuţia fu curmată. Gusein-han întinse talgerul spre oaspeţi:

— Începeţi, vă rog! Şaşlâcul este gustos, fierbinte.

Nici n'apucară să ia câte o bucăţică de carne şi Gusein-han reluă discuţia despre Mustafa-bek.

— Asta e un duşman de moarte al poporului kurd. Şi taică-său era la fel! Mi se pare că l-aţi cunoscut?

Kurd Ahmed înţelese că Gusein-han voia să găsească în el un aliat împotriva potrivnicului său.

— Duşmănia dintre părinţi nu trebue să fie lăsată moştenire fiilor, — răspunse în doi peri Kurd Ahmed.

Gusein-han era cât pe ce să scape o vorbă jignitoare, dar se stăpâni, înnăbuşindu-şi supărarea. Kurd Ahmed se uita îngândurat în depărtare. De aici, din trecătoare, lacul Urmia se vedea strălucind orbitor în razele soarelui luminos al dimineţii. El dăruia câmpiilor înconjurătoare, care dădeau recolte bogate de grâne şi legume, o răcoare umedă... Priveliştea acestor locuri minunate, în care se născuse, reînvia în Kurd Ahmed amintiri din copilărie şi adolescenţă... Se lăsă furat de ele...

Poetul Hajir se îndepărtă de masă, îşi luă tara şi începu să atingă încet coardele. Sunetele lor păreau să povestească despre suferinţele nespuse ale poporului. Dus pe gânduri poetul începu să cânte încet din gură. Cântecul lui vorbea despre luptele sângeroase dintre diferitele triburi ale aceluiaşi popor, despre o biată femeie care-şi pierduse bărbatul şi fiul în aceste lupte, şi care, rămasă singură, rătăcea prin munţii natali...

Locuitorii taberei se apropiau încetul cu încetul, strângându-se tăcuţi în jurul cortului. La auzul aces-

tui viers înaripat cutele de pe chipurile țăranilor se descreteau și urmele supunerii încordate se ștergeau.

Raghim-aga, care din însărcinarea lui Kurd Ahmed ducea muncă de lămurire printre țăranii kurzi, se ridică încetișor și se îndepărtă. Din mulțime se desprinseră pe nesimțite doi dintre slujitorii lui Guseinhan și-l urmară. Coborîră toți trei într'o râpă și se făcură nevăzuți.

Cântecul lui Hajir se transforma treptat: în el se furișau acum accente de bucurie, care creșteau mereu alungând pe cele de tristețe și durere. Hajir începu să cânte vitejia și curajul kurzilor. Cântecul lui vorbea de răscoala unui trib eroic, care se ridicase împotriva hanului său crud și arțăgos, ce stârnea veșnic certuri cu conducătorii celorlalte triburi — și se încheia cu un cântec voinicesc, năvalnic ca un marș. Potrivit concepției autorului, refrenul cântecului trebuia să fie reluat în cor de toți ascultătorii.

Piară ne'nduratul agă.

— Ei ajunge! — spuse deodată Gusein-han. Trebue s'o pornim până ce nu începe arșița...

Nemulțumiți că eroicul cântec fusese întrerupt când le era mai mare dragul, oamenii se împrăștiau încet, în silă.

Cât ai clipi din ochi fața de masă fu ridicată, cortul strâns, baloturile legate și încărcate pe cai.

Bătrânul poet își puse tara în învelitoarea ei și, fără o privire înapoi, se îndreptă spre calul său alb. Il apucă în tăcere de frâu și începu să urce încet pe povârniș.

— Așug-ul s'a supărat, — spuse cu părere de rău unul din țărani.

Toți se întoarseră și priviră în urma lui. Câțiva oameni alergară după el, dar strigătul mânios al lui Gusein-han îi opri:

— N'avem timp de pierdut. Hai, mișcați-vă!

Kurd Ahmed și Raghim-aga, care între timp se înapoiase, își luară cu răceală rămas bun dela conducător și încălecară.

— Bine l-ai mai dibuit pe han! — spuse Raghim-aga după ce se îndepărtară. — Mi-era teamă că te vei lăsa înşelat de vorbele lui mincinoase. Astăzi căpeteniile tuturor triburilor, atât cei învăţaţi cât şi cei neştiutori de carte, urlă în gura mare despre „independenţa naţională a kurzilor".

— Şi în realitate, — îl întrerupse Kurd Ahmed, — pe ei nu-i interesează decât un singur lucru: să-şi păstreze puterea asupra triburilor!

— Poporul însă a început să-şi dea seama de asta. Dacă ai şti ce impresie puternică a produs prima broşură pe care am citit-o la Mehabad câtorva prieteni din tribul şagaghi! Acum avem acolo un grup minunat organizat! — spuse cu mândrie Raghim-aga.

Neplăcându-i să vorbească despre el şi temându-se ca vorbele lui să nu fie luate drept lăudăroşenie, urmă după o clipă de tăcere:

— Prietenii noştri de acolo şi-au pus în gând să aştearnă pe hârtie „condiţiile de independenţă ale poporului kurd". Ei vor să le tipărească şi să le răspândească nu numai aici, dar şi printre kurzii turci şi irakieni. Fiindcă noi trebue să obţinem în cele din urmă unirea tuturor kurzilor şi crearea unui Kurdistan unit şi independent.

Ascultându-l, Kurd Ahmed se gândea la piedicile uriaşe care stăteau în calea înfăptuirii acestui ţel, atât de simplu şi de firesc la prima vedere.

— Istoria a pus în faţa noastră una din cele mai grele sarcini — îşi împărtăşi el gândul lui Raghim-aga. — Înăuntru — orânduirea putredă feudală şi Gusein-hanii; în afară — imperialismul englez, şovinii turci, iranieni şi irakieni! Nu e lucru uşor să smulgi din ghiarele acestor cotropitori însetaţi de sânge şi să unifici opt milioane de suflete! Dar în interesul dăinuirii şi viitorului poporului kurd, noi trebue să rezolvăm această sarcină. Şi cel mai bun lucru este să începem dinăuntru; să curmăm raporturile actuale dintre triburi şi neamuri şi să stabilim armonia între ele. In această acţiune muncitorii perşi şi azerbaidjeni ne vor fi prieteni şi aliaţi de nădejde.

Kurd Ahmed vorbi apoi lui Raghim-aga despre dușmănia și neîncrederea pe care clasele dominante — conducându-se după lozinca ce le servea încă de pe timpul imperiului roman : „Desbină și stăpânește" — o semănau într'adins între diferitele naționalități.

Dacă Anglia nu s'ar sluji de această lozincă, ar fi ea în stare să domine singură cu poporul ei de patruzeci și șapte de milioane de suflete coloniile ei care au o populație de aproape o jumătate de miliard ?

Raghim-aga fu uimit de aceste cifre pe care le auzea pentru prima dată.

Arătându-i că una din pricinile războaielor contemporane era tocmai problema coloniilor, Kurd Ahmed îi aminti vechea dușmănie dintre Germania și Anglia, Japonia și America.

Ajungând pe culmea trecătorii îl zăriră pe bătrânul poet care mergea călare pe o potecă lăturalnică, îngustă. Recunoscându-i, poetul dădu pinteni calului și se apropie.

— Bunule așug ! — spuse Raghim-aga — hai la noi. O să-ți sfârșești acolo cântecul întrerupt...

— Ei fiule ! — oftă poetul. — Cântecul meu nu e greu să-l sfârșesc. Dar cine va cânta până la sfârșit cântecul întrerupt al poporului ? Nu puțini Guseinihani mi-au curmat viersul la jumătate ! Dar nu asta îmi arde inima, ci jalea poporului meu !

— Nu-ți pierde nădejdea, tătucă — spuse cu convingere Kurd Ahmed. — Durerea dumitale își va găsi leacul. Când cântecele tale vor fi cântate de Kurdistanul unit și liber, nimeni nu va mai cuteza să le curme.

In orașul Hoe, Kurt Ahmed își luă rămas bun dela Raghim-aga și dela bătrân, se urcă într'un automobil și se îndreptă spre Tebriz, unde ajunse în aceeași zi.

Tebrizul îi produse o puternică impresie.

Străvechiul oraș azerbaidjan, care sub domnia tiranică a lui Reza-șah se părăginise și ajunsese un târgușor de provincie, fără viață, era cuprins iarăși de înfrigurare. Nu mai rămăsese nici urmă din nemișcarea și lâncezeala din ultimii ani.

In cea de a treia zi a lunii şahriver 1320 — după calendarul iranian — adică la douăzeci şi cinci August 1941, guvernului din Teheran îi fusese înmânată nota guvernului sovietic şi nota guvernului englez. Aceste note produseseră o panică totală în cercurile guvernamentale iraniene.

In nota sovietică se arăta că guvernul lui Reza-şah prefăcuse teritoriul Iranului într'un cap de pod militar german şi deschisese larg porţile spionilor hitlerişti, ceeace constituia o ameninţare reală pentru frontierele sovietice. Această situaţie obliga Armatele Sovietice să intre în Iran în interesul securităţii ţării socialismului.

Reza-şah dăduse ordin armatei să opună rezistenţă trupelor sovietice. Dar ordinul acesta era gestul de neputinţă al unui regim corupt, care se descompusese de multă vreme.

Miile şi sutele de mii de oameni asupriţi, înfometaţi şi lipsiţi de drepturi, ascultau cu nesfârşită nădejde bubuitul artileriei care se apropia din ce în ce mai mult de Tebriz, şi citeau cu nesaţ manifestele aruncate de avioanele cu stele roşii pe aripi...

Muncitorii din fabrici şi uzine, oamenii flămânzi şi fără adăpost, care mişunau pe străzi, intelectualii progresişti care tăinuiau în sufletul lor o dorinţă arzătoare de libertate şi viaţă civilizată, se adunau în grupuri, îşi împărtăşeau gândurile, se pregăteau de acţiune... Acum nu le mai era frică de poliţiştii care forfoteau năuci prin oraş.

Nemţii fugeau cuprinşi de panică, îşi lăsau fabricile, farmaciile, magaziile.

După ei fugiră negustorii care simpatizau cu reacţiunea şi aristocraţia, ofiţerii şi demnitarii, şefii poliţiei şi ai jandarmeriei.

Drumul Tebriz-Teheran era înţesat de automobile, de trăsuri, de căruţe, şi de unităţi ale armatei. Costul transportului crescuse ameţitor, aproape de o sută de ori.

Kurd Ahmed rătăcea pe străzi, furat de exaltarea generală a oraşului care parcă înviase din morţi.

Ieşind în piaţă văzu la capătul halei acoperite, o mulţime imensă în plină fierbere. Un avion se rotea deasupra pieţii cutremurând văzduhul cu uruitul său. Coborînd mai jos avionul aruncă ceva. Ca nişte păsări, se împrăştiară deodată mii de foi albe. Copiii, bărbaţii şi chiar femeile se repeziră să le culeagă. De cum izbutea să pună mâna pe una din ele, fiecare se uita în jurul lui şi, nevăzând niciun poliţist, începea să citească cu lăcomie manifestul sovietic.

Kurd Ahmed se uită la ceas : era timpul să meargă la întâlnirea cu tovarăşii din Tebriz. Ieşi pe singura stradă asfaltată din oraş — calea Pehlevi şi se îndreptă spre clădirea primăriei în spatele căreia se îngrămădeau căsuţe mici de lut.

Azer-oglâ închiriase aci o căsuţă cu trei odăi, curte şi vie. Soarele era la asfinţit ; seara liniştită învăluia oraşul într'o răcoare plăcută ; porumbeii, care-i erau atât de dragi lui Kurd Ahmed şi de care era plin Tebrizul, se adunau în stoluri întregi pe acoperişurile drepte ale caselor, zburând de colo-colo.

Când bătu la poartă, din curte se auzi un glas de femeie :

— Cine e acolo ?

Kurd Ahmed îşi spuse numele ; femeia se făcu nevăzută şi în locul ei se ivi un băiat care repetă întrebarea. Kurd Ahmed îşi repetă şi el răspunsul. Atunci ieşi însuşi Azer-oglâ care deschise poarta.

— Te salut, prietene drag ! Bine ai venit !

Kurd Ahmed îi strânse mâna.

— V'aţi făcut prevăzători nevoie mare ! — glumi el.

Azer-oglâ îşi trecu palma iată prin părul cârlionţat.

— După povestea cu Hamid Hamidi trebue să fim cu ochii în patru.

Işi luă musafirul de braţ şi îl duse încet spre casă dându-i veşti despre Hamid Hamidi, care fusese osândit împreună cu familia la deportare pe viaţă.

— Acum cinci luni a venit de acolo un om. Hamidi e greu bolnav.

— Puteţi să-l ajutaţi cu ceva ?

— Da, într'un rând am izbutit să-i trimit printr'un băcan cunoscut două sute de tumani... Dacă o mai

duce încă puţin va vedea ziua izbăvirii ! — adăogă Azer-oglâ.

Când trecură pragul, cei din cameră se ridicară în picioare. Azer-oglâ îi prezentă lui Kurd Ahmed care strânse pe rând mâna fiecăruia.

Pe cei mai mulţi îi vedea pentru prima oară, dar pe câţiva îi cunoştea de multă vreme. Printre cei întruniţi se aflau învăţători, muncitori dela fabrica de pielărie şi dela fabrica de chibrituri, negustoraşi şi meşteşugari.

Kurd Ahmed n'apucă să dea bună ziua cu toată lumea când un tânăr necunoscut, mic de statură şi care-şi ştergea faţa lac de sudoare, începu să vorbească grăbit, continuând pesemne cuvântarea întreruptă :

— Propun ca domnul Kurd Ahmed să fie arbitru, — se întoarse el către noul venit. — Eu susţin că a trecut vremea să umblăm cu mânuşi. Trebue să trecem cu hotărîre la o acţiune : să rupem fără întârziere orice legătură cu Teheranul şi să constituim un guvern al nostru, independent. Dumneavoastră cum vedeţi lucrurile, domnule Kurd Ahmed ? Veniţi doar dela centru şi cunoaşteţi situaţia mai bine decât noi !

— Dumnealui vine din Urmia, nu dela Teheran ! — îi atrase atenţia cineva.

— Cu atât mai bine că nu e din Teheran, — susţinu tânărul. — Toţi cei de-acolo sunt conservatori.

Se auziră voci nemulţumite :

— De ce să socoteşti atitudinea lor drept conservatorism ?

—Asker, tu vrei să desfăşurăm numaidecât steagurile roşii şi să ieşim în stradă, fără să cântărim temeinic argumentele pentru şi contra. Iar noi susţinem că trebue să aşteptăm puţin, să sosească tovarăşii dela centru — să vedem bine care este situaţia.

— Vă înşelaţi, fraţilor ! Nu se poate aştepta. Nu mai există forţă care să smulgă steagul roşu din mâinile ţăranilor şi muncitorilor !

— Uiţi de englezi şi de americani ! Ei urăsc steagul acesta la fel ca şi nemţii. Cunoşti doar tot atât de bine ca şi mine situaţia bietului nostru Iran !

— Dragul meu, în primul rând, americanii să se ducă la ei la Washington şi să stea acolo, iar englezii la Londra. Dece să se amestece în treburile noastre ? In al doilea rând aici nu suntem în Iran, ci în Azerbaidjan ! Ocazia este prielnică ; jandarmeria a fugit, poliţia a şters-o, moşierii au luat-o la sănătoasa. Haideţi să ne adunăm cu toţii şi să ne formăm guvernul nostru. Vom stabili la Kazvin un post de gardă şi nu vom mai lăsa pe nimeni să-şi bage nasul aici...

Asker vorbea cu o convingere care nu admitea niciun fel de îndoieli. Doi dintre reprezentanţii muncitorilor dela fabrici şi unul din învăţători înclinau de partea lui.

Kurd Ahmed îşi dădea seama că mulţi oameni sunt cuprinşi de aceste frământări, că s'au ridicat cu toată puterea cerând o rezolvare practică la cele mai importante probleme ale viitorului regim de stat din Azerbaidjan : forma vieţii sociale, soarta politică a ţării.

— Fraţii mei ! — luă el emoţionat cuvântul. — Este limpede că o nouă perioadă glorioasă începe în istoria luptei noastre pentru libertatea şi fericirea patriei. Dar un partid politic trebue să ia asupra lui acele sarcini pe care este în stare să le rezolve... In clipa de faţă, prima noastră sarcină este constituirea unei adevărate organizaţii. Până acuma, am activat într'un colectiv de vreo zece oameni şi încă în ilegalitate... Acum însă, avem nevoie de o organizaţie de massă, de o organizaţie unică, formată din muncitori, din ţărani şi din toţi partizanii libertăţii. Iată problema care se pune astăzi pentru noi.

— Aşa este ! Are dreptate ! Bravo ! Asta vrem şi noi ! — se auziră glasuri din toate părţile.

Incurajat, Kurd Ahmed continuă :

— Marile probleme politice ridicate de voi vor fi luate în considerare de întreaga organizaţie şi vor fi încredinţate spre rezolvare întregului popor... Poporul va fi acela care-şi va spune ultimul cuvânt... In clipa de faţă însă noi trebue să nu uităm că marea Armată Sovietică eliberatoare se apropie ! Ea ne va scăpa pentru totdeauna de intrigile naziste, precum şi de uneltirile englezilor şi americanilor... Pe steagul acestei

armate stă scris cuvântul — Libertate. Haideți să-i pregătim o primire demnă de ea!... Mai întâi să facem în oraș ordine legală. Jandarmeria și poliția au rupt-o de fugă. Țara este lăsată în voia soartei. Orice tâlhar sau jefuitor poate să profite de această clipă prielnică...

— Și posturile străine de radio vor deslănțui o întreagă campanie de calomnii! — îl întrerupse o voce.

— Este drept! — întări Azer-oglâ. Deaceea te însărcinez pe tine Asker, să faci și să menții în oraș deplină ordine. Alcătuește detașamente din muncitorii dela fabrica de pielărie, dela fabrica de chibrituri și dela celelalte întreprinderi.

— Am înțeles! — spuse Asker ridicându-se, mândru de această sarcină de răspundere și de onoare.

In timp ce participanții la întrunire se pregăteau să plece, însuflețiți de unanimitatea cu care fuseseră rezolvate toate problemele, se auzi din nou glasul emoționat al lui Azer-oglâ:

— Noaptea întunecoasă se apropie de sfârșit. Zorile care se ivesc de după muntele Einal-Zeinal, făgăduesc Tebrizului o frumoasă dimineață însorită! Pregătiți-vă să întâmpinați această dimineață, prieteni!

Când toți ceilalți ieșiră, Azer-oglâ îl pofti pe Kurd Ahmed la cină. In timpul mesei gazda aduse vorba despre Fridun:

— Trebue să facem tot ce ne stă în putere ca să-l eliberăm. Trimiteți-l apoi la noi, în Azerbaidjan. Avem nevoie de el, aici.

— Să iasă numai din temniță, pe urmă vedem noi... — spuse Kurd Ahmed după o scurtă tăcere.

— Știți că am o veste plăcută pentru Fridun?

Azer-oglâ ieși din odaie și după o clipă se înapoie cu un băețaș îmbrăcat în hăinuțe noi, dar slab și galben la față.

— Il cunoști?

Kurd Ahmed se uită cu luare aminte la băiat și-și aminti de scena dela arie, de care aproape că uitase.

— Aiaz, dragul meu! — strigă el și-l îmbrățișă pe băiat, care îi povesti pe nerăsuflate și încurcând mereu firul, pățaniile lui.

— Uite ce-a făcut stăpânul dumitale cu noi! — încheie el mâniat.

— Nu fii trist, Aiaz! — spuse Azer-oglâ și-l mângâie cu duioșie pe cap. O să ne răfuim cu ei toți și o să ne răzbunăm pentru toate.

— Firește! — răspunse hotărît Aiaz, — o să le pun cu mâna mea foc la case.

După ce Azer-oglâ îl trimise pe băiat înapoi, în camera lui, Kurd Ahmed îl întrebă mirat:

— Cum de l-ați găsit?

— Acum vreo zece zile am fost la Ardebil, — avem și acolo o puternică organizație... în curtea moscheii am dat de Gasanali. Cerșește și s'a schimbat atât de mult, a îmbătrânit așa de tare, încât este de nerecunoscut. Mi-a povestit că și Aiaz umblă cu cerșitul pe la moscheie și trăește din pomeni. L-am căutat două zile întregi. In cele din urmă l-am găsit și l-am luat la mine. E un băiat deștept.

— Il voi lua cu mine la Teheran, — spuse gânditor Kurd Ahmed. — Pentru Fridun o să fie o mare bucurie...

Dimineața, Kurd Ahmed se urcă în automobilul de care-i făcuse rost Azer-oglâ și plecă împreună cu Aiaz la Teheran.

Băiatul nu se mai uită la el cu neîncredere, ca la un străin, ci vorbea cu dânsul cum ar fi făcut-o cu tatăl său, răspunzându-i respectuos la toate întrebările.

După trei zile, ajunseră murdari și prăfuiți la Teheran. Pe străzile capitalei domnea o însuflețire mai mare ca de obicei.

Pretutindeni nu se vorbea decât de Azerbaidjan și despre provinciile nordice ale Iranului.

— Ei, ce veşti aduci? Cum stau lucrurile în Azerbaidjan? — îl întrebau pe Kurd Ahmed cunoscuții cu care se întâlnea.

In oraș circulau tot felul de zvonuri. Se spunea că la Tebriz fusese proclamat regimul sovietic și că în întreg Azerbaidjanul, moșierii și aristocrații erau împușcați.

Răspânditorii acestor zvonuri tendențioase erau în special ofițerii, moșierii și negustorii care fugiseră mâncând pământul.

Kurd Ahmed se repezi mai întâi pela el pe acasă; se spălă de praful şi noroiul de pe drum; îl încredinţă pe Aiaz surorii sale şi se îndreptă spre Riza Gahramani.

Gazda acestuia îi spuse cu durere că nu aveau nicio ştire dela Fridun; îi vorbi apoi despre neliniştea care pusese stăpânire pe întreg oraşul şi adăugă că în ultimul timp Riza Gahramani dădea rareori pe acasă...

Hotărît să-l vadă neapărat chiar în ziua aceea, ca să afle dela el amănunţit despre adevărata stare de lucruri şi despre tovarăşi, Kurd Ahmed se îndreptă spre staţia de cale ferată şi-l găsi pe Riza Gahramani la depou.

Era tocmai vremea repaosului de prânz şi muncitorii stăteau, ca de obicei, aşezaţi pe jos, în umbra clădirii. Zărindu-l de departe Riza Gahramani îi ieşi în fugă în întâmpinare. Se strânseră călduros în braţe şi se sărutară.

— Ai venit tocmai la timp! — îi şopti Riza la ureche.

Kurd Ahmed dădu bună ziua fiecărui muncitor în parte, întrebându-i cum o duceau. Era uimit de vitalitatea acestor oameni, pentru care prânzul însemna o bucată de pâine veche şi puţină brânză cu ceapă.

— Ei, sunteţi gata? — îi întrebă el apoi, ca şi când ar fi citit în ochii lor nerăbdarea aşteptării.

— Fireşte că suntem gata! Aşteptăm semnalul! — exclamară aproape în cor muncitorii.

Riza Gahramani spuse lui Kurd Ahmed că, pentru moment, Fridun era încă în viaţă. Aflase aceasta dela Şamsia, care la rândul ei îl iscodise pe serheng.

— Aţi izbutit să stabiliţi o legătură cu Fridun?

— Nu. Pentru moment este cu neputinţă. Streangul îi atârnă încă deasupra capului. Dar dacă izbutim să-l mai menţinem în viaţă câteva zile va fi salvat.

Odihna de prânz se isprăvise şi muncitorii se îndreptau spre depou.

— Diseară ne întrunim la mine! — spuse Kurd Ahmed luându-şi rămas bun dela Riza Gahramani, care trebuia să-şi reia şi el lucrul.

— Bine!

După ce făcu câțiva pași, Riza Gahramani se opri, aducându-și aminte ceva, și fugi înapoi după Kurd Ahmed.

— Treci pe la Sudaba, — îi șopti el la ureche. — Poate să aibă vești importante. E o fată de nădejde!

— Am să trec. Pe diseară! Nu uita!

Kurd Ahmed ieși din gară și înainte de a se duce la Sudaba, se hotărî să treacă pe la Aram, cu atât mai mult, cu cât ascunzătoarea lui îi era în drum.

Fără să-și dea seama, începu să meargă atât de repede, încât aproape că fugea.

Seara, după ce căldura se mai potoli, Sudaba udă tufele de trandafiri din micuța ei grădină și se așeză pe ghizdul de piatră al bazinului.

După arestarea lui Fridun chipul lui o urmărea neîncetat. Uneori chiar, i se părea că vocea lui îi răsună în urechi.

Il iubea pe Fridun; îl iubea adânc și fiecare gest, fiecare vorbă a lui, îi deschideau o lume nouă, minunată. Chiar dacă el n'ar fi iubit-o niciodată, Sudaba se simțea gata să-l iubească până la sfârșitul zilelor ei. Calea pe care Fridun o alesese în viață îi aducea aminte de tatăl ei: și el luptase tot atât de îndrăzneț pentru libertatea și fericirea patriei! Și acum această cale, care-i dusese părintele la pieire și pe care mergea și omul drag, era și a ei.

Libertatea!...

La auzul acestui cuvânt, întrevedea o lume nouă, minunată! I se părea că începuse să întrezărească rostul existenței sale abia din ziua în care întâlnise pentru prima dată oameni de felul lui Fridun, Kurd Ahmed, Kerimhan Azadi, Riza Gahramani și tovarășii lor.

Pe când Hakimulimulikii, serhenghii Sefai, Hikmat Isfahanii — ce oameni lacomi, ce nulități jalnice erau!

Pentru ce trăiau ei oare? Care era idealul lor? Banii, banii și iar banii!

Ce fericire este să te simți în rândurile celor ce pornesc la luptă pe viață și pe moarte cu putregaiul

vieții, ce năzuesc să șteargă de pe suprafața pământului petele acelea respingătoare....

Tânăra fată era atât de cufundată în gânduri încât nici nu auzi că cineva bătea încetișor în poartă.

Abia după o clipă tresări și se ridică.

„Fridun"! îi fulgeră dintr'odată prin minte și fugi să deschidă, dar se pomeni pe neașteptate în față cu Hakimulimulik și cu *mister* Thomas.

Hakimulimulik o sorbi cu ochi lacomi dar, ca de obicei când se afla în fața tatălui ei vitreg, Sudaba își feri privirea.

Intrară în salonaș.

De când începuse războiul, Hakimulimulik se întâlnea aci la fiecare două-trei zile cu tot soiul de oameni. De data aceasta îl adusese pe *mister* Thomas.

Sudaba trecu la bucătărie, unde puse un samovar mic de argint, apoi se duse în camera ei. Luă un volum de Nizami Ghiandjevi și începu să răsfoiască „Hamsa". Era cartea ei preferată.

Îi plăceau mai ales poemele „Iskandername" care vorbeau de împărăteasa azerbaidjană Nușaba... Tânăra fată citi cu drag următoarele versuri:

Pe osândit, în lanțuri, la moarte îl duceau.
Mergea nepăsător, iar buzele-i zâmbeau.
— Ești vesel? — l-a'ntrebat prietenul, mâhnit
O clipă ți-a rămas și totul s'a sfârșit.
El a răspuns atunci: — Mai am puțin și ce-i?
De ce întreaga-mi viață, cu lacrimi s'o închei.

Versurile acestea îi micșorau durerea, o îndemnau la viață, la luptă.

Dar deodată Sudaba își aduse aminte de oaspeți. Trebuia să îngrijească de ceai și de dulciuri.

Mister Thomas era, ca de obiceiu, personificarea sângelui rece, pe care nu fusese în stare să-l turbure nici măcar războiul ce zguduia lumea întreagă, deci și Teheranul.

— Oh, *merci lady* — nu uită *mister* Thomas să zâmbească și să mulțumească Sudabei, când aceasta puse ceaiul în fața lui.

Dar Sudaba își dădu seama că la intrarea ei în salon oaspeții tăcuseră. Când ieși, după ce închise ușa, se opri. Nădăjduind să afle ceva despre soarta lui Fridun, își încordă auzul. Discutau însă probleme de stat.

— Schimbarea dinastiei poate să atragă după ea mari desordini, — spunea *mister* Thomas. — Uraganul care se apropie din spre nord poate să răscolească întreaga societate. Dacă va începe lupta pentru tron, la ea vor lua parte în chip de neînlăturat și massele poporului. Și poporul este ca un puhoi de munte: e ușor să-l slobozi, dar cu neputință să-l oprești sau să-l îndrepți spre albia pe care vrei tu. Și eu tocmai de asta mă tem, că puhoiul acesta va mătura nu numai dinastia Pehlevi dar și multe alte orânduiri. Cred că mă înțelegeți?

— Numele lui Pehlevi este atât de urît de popor, încât toată lumea îl acoperă cu blesteme! — răspunse Hakimulimulik. — Numai sprijinind o nouă dinastie ar fi cu putință preîntâmpinarea incendiului gata să izbucnească.

— Totuși, în condițiile actuale, nu se poate merge pe această cale, — se împotrivi *mister* Thomas, — ar însemna să turnăm gaz peste foc! In clipa de față este deci necesar să susținem și să consolidăm situația casei domnitoare actuale. Capul încoronat, — fie el un idol cioplit cât de grosolan, — trebue să inspire poporului un sentiment de veneratie. Altfel nu vom izbuti să salvăm Iranul de primejdia comunismului. Deaceea, trebue neapărat să renunțăm la orice discuții despre schimbarea dinastiei.

Sudaba intră în salon; *mister* Thomas își fuma nepăsător luleaua iar Hakimulimulik ședea cu ochii în pământ și se juca cu mătăniile. Dar Sudaba avea impresia că în fața ei stăteau călăii țării sale, călăii care îl uciseseră pe Kerimhan și care-l întemnițaseră pe Fridun... In timp ce aduna paharele, mâinile îi tremurau.

— Incă un păhărel, *mister* Thomas! — se grăbi să-l îmbie Hakimulimulik pe englez. — Ceaiul Sudabei este atât de parfumat!

Când Sudaba se apropie pentru a doua oară cu ceaiul de ușa salonului, *mister* Thomas continua discuția întreruptă :

— Până acum, între voi și bolșevici se înălța un zid de fier. Acum zidul acesta este dărâmat. In clipa de față trebue să ne gândim cu toții la un singur lucru: cum să salvăm Iranul de nenorocirile care-l amenință. Dacă vom ști să ferim Iranul de descompunerea dinăuntru, până când rușii și nemții se vor slei cu desăvârșire unii pe alții, învingătorii vom fi tot noi !

Nu putu deslușî răspunsul tatălui ei, dar deodată prinse numele lui Fridun. Își lipi urechea de ușă și inima începu să-i bată cu putere.

— Nu știu dece serhengul Sefai târăgănează atât de mult cu cazul acesta, — auzi iarăși vocea lui Hakimulimulik.

— Amândoi sunt la fel de periculoși, — spuse *mister* Thomas, — și sertibul Selimi și nemernicul ăla. Trebue să se isprăvească cu ei până nu e prea târziu. Altfel pot să ne pricinuiască mai târziu multe griji...

Sudaba nu mai intră în salon. Înțelese că trebuia să dea fără întârziere de știre prietenilor lui Fridun. Poate că mai era cu putință să-l salveze.

Kurd Ahmed fu mirat negăsindu-l acasă pe Aram.

— Cu toate sfaturile mele, — îi spuse neliniștită Anuș, mama lui Aram, — și-a pus alte haine și a plecat, fără măcar să spună încotro se duce.

— Nu fiți îngrijorată, — încercă s'o liniștească Kurd Ahmed, deși în sinea lui era el însuși neliniștit de ce i se putea întâmpla tovarășului său. — Când se va înapoia spuneți-i să mă aștepte...

Kurd Ahmed se îndrepta spre Sudaba, când pe neașteptate un automobil se opri în dreptul lui și din el coborî Șamsia, care părea abătută. Il pofti pe Kurd Ahmed la cină și-l luă cu dânsa în automobil.

Kurd Ahmed fu foarte mirat aflând dela ea că Hikmat Isfahani era tot arestat.

— Nu mai înțeleg nimic ! S'a întors lumea pe dos !

— Din cauza blestematului de şah! — spuse ea mânioasă. — De-ar voi allah să stârpească odată neamul acestei spurcăciuni! In ţară n'a rămas om fericit, casă de care să nu-şi fi bătut joc. Dar curând se va prăbuşi şi tronul lui sângeros. Se spune că şi el însuşi îşi dă seama de asta, că şi-ar fi transferat întreg capitalul în băncile engleze, şi s'ar pregăti de fugă. De-am ajunge să-i vedem hoitul târît pe străzi!

Şamsia se tângui şi blestemă astfel multă vreme. Apoi începu să-i vorbească lui Kurd Ahmed despre treburile ei personale.

Intârziind la dânsa, Kurd Ahmed nu mai avu timpul să treacă pela Sudaba: trebuia cu orice preţ să-l vadă pe Aram. Acesta îl aştepta. Cei doi prieteni se îmbrăţişară cu căldură.

— Eşti neprevăzător! — îl dojeni Kurd Ahmed pe tânărul său prieten. — Ieşi singur în oraş. Poţi să cazi în mâinile lor şi noi să nu ştim nimic.

Aram, care stătea de luni de zile închis între patru pereţi, îi spuse că nu mai putea îndura plictiseala şi singurătatea.

— N'am putut să mă împiedic şi m'am hotărît să fac o plimbare. Şi nu-mi pare rău! Uitându-mă la oameni, am înţeles că se apropie în sfârşit dimineaţa luminoasă, cea mult aşteptată!

— Şi asta aici, în inima regimului despotic, în vizuina fiarei turbate, unde oamenii caută încă să-şi ascundă revolta, de teamă să nu se trădeze... Dar să vezi în Azerbaidjan şi Kurdistan; acolo într'adevăr a început să adie pe străzi primul vânt de libertate! Să ieşim, Aram, dar cu condiţia să fii prudent. Schimbă-te iar de haine şi pune-ţi ochelarii aştia negri, — îi propuse Kurd Ahmed.

Propunerea îl bucură pe Aram. Cu zburdălnicia unui adolescent, îşi trase pe ochi o pălărie cu borul mare, îşi puse ochelarii şi, luând în mână un baston, se plimbă prin faţa lui Kurd Ahmed.

— Ei, ce zici?

— Minunat! — îl lăudă acesta.

Coborîră în stradă.

Se lăsa amurgul. Circulaţia se potolea. Una după

alta treceau patrulele cu puștile pe umăr, amintind încă existența autorității centrale.

Atenția lui Kurd Ahmed și a lui Aram fu atrasă de convorbirea dintre doi trecători, pesemne doi cunoscuți ce se întâlniseră întâmplător și care se grăbeau fiecare spre treburile sale. Vorbeau neliniștiți, în gura mare. După accent era ușor de recunoscut că unul era din Kerman, iar celălalt din Tebriz.

— Noi plecăm mâine. Ne-am și împachetat lucrurile.

— Incotro? La Londra?

— Nu, până una alta la Isfahan... Pe urmă om mai vedea.

— Inseamnă că o ștergeți?

— Dar ce ai vrea? Să rămânem? N'ai auzit? Bolșevicii au ocupat și Kazvinul. Ba sunt chiar în apropiere de Kiredj! Parcă tu rămâi pe loc?

— Păi eu la ce să plec? Stăpânul și-a lăsat toată moșia pe mâna mea.

— Și eu care credeam că te pregătești și tu să pleci la Londra.

— Ia ascultă fiu de tebrizian, nu-ți bate joc de mine! Rămas bun!...

Și fiecare își văzu de treburile sale.

Kurd Ahmed și Aram se uitară unul la altul și izbucniră în râs.

In aceeași clipă, din cafeneaua „Nobahar" ieșiră doi oameni care, după ce își strânseră mâna, se despărțiră. Unul din ei mai să se izbească piept în piept cu Aram care se feri și rămase încremenit.

— Ce e cu tine? — îl întrebă Kurd Ahmed neliniștit.

Celălalt șopti:

— Mahbusi!...

Și fără a mai sta pe gânduri, se luară după omul ce se îndepărta grăbit. Era îmbrăcat în haine noi, și purta o pălărie de fetru împinsă șmecherește pe ceafă.

Ajungându-l din urmă, Aram îl luă de braț.

— Seliam, domnule Mahbusi!...

Mahbusi se uită mirat, peste umăr, dar nu-l recunoscu.

Aram își scoase atunci ochelarii și-l salută din nou.

— Domnul Aram Simonian? — rosti Gusein uimit de această întâlnire neașteptată. — De când vă caut! urmă el insinuant.

Nu-și putea deloc veni în fire. In sufletul lui se dădea o luptă între teama să nu i se întâmple ceva și bucuria că dăduse de urma de care avea nevoie.

— Totuși, eu v'am găsit, domnule Mahbusi, — răspunse Aram. — Și știți după ce v'am cunoscut? După ochi!

— Incotro te grăbești așa? Haideți să trecem pe la mine, — propuse Gusein Mahbusi îndatoritor.

— Nu, mai bine să vă fac cunoștință cu tovarășul nostru Kurd Ahmed, pe care-l vedeți, și să mergem împreună la o mică întrunire. Dumneavoastră știți doar, domnule Mahbusi, prin ce momente pline de răspundere trecem noi...

— Bine! Să mergem! — spuse Gusein Mahbusi după un minut de gândire, ademenit de perspectivele pline de făgăduieli ce i se deschideau dintr'odată.

Se urcară într'o birjă, și făcură drumul în tăcere.

„Numai de nu s'ar răzgândi" — își zicea emoționat Kurd Ahmed, fără să-l slăbească din ochi.

Aram îl supraveghea și el pe trădător, prin sticlele întunecoase ale ochelarilor.

Fulgerat parcă de o presimțire rea, Mahbusi începu să se frământe.

— Ce-ar fi să-mi dați adresa și să vin mai târziu? — spuse el nehotărît.

Dar între timp trăsura se și apropiase de locuința lui Kurd Ahmed. Nu mai aveau decât să cotească pe stradelă.

— Aveți cumva vreo treabă grabnică? — îl întrebă Aram căutând să pară indiferent.

— Foarte grabnică! O să vă povestesc mai târziu. Știți că noi am creat o nouă organizație. Și trebue tocmai să mă întâlnesc cu tovarășii.

In glasul lui Mahbusi se vădiră accente de spaimă.

— Stați cu noi doar cinci minute, domnule Mahbusi, și apoi puteți pleca! — încercă să-l liniștească Aram.

— Să ştiţi doar pe unde se intră, ca să vă puteţi întoarce. Apoi plecaţi la treburile dumneavoastră.

Mahbusi tăcu. Ispita era prea mare, şi cuvintele lui Aram îi părură convingătoare.

In salonul lui Kurd Ahmed, erau aşteptaţi de Riza Gahramani, de Serhan şi de Ferida.

— Vi-l prezint pe domnul Mahbusi! — spuse cu tâlc Kurd Ahmed.

Şi când Mahbusi întinse mâna, Riza Gahramani îl scuipă în obraz fără să scoată un cuvânt.

Spionul înţelese totul. Ca o fiară care nimerise în capcană, se învârti prin odaie şi se aruncă spre geam, dar mâinile puternice ale lui Kurd Ahmed îl apucară de gât. Mahbusi se lăsă pe podea.

— Când ai trădat pe tovarăşii noştri, nu te-ai gândit că va veni şi ziua asta? — exclamă Ferida.

Serhan îl legă în tăcere de mâini şi de picioare, apoi îl aruncară în pivniţa întunecoasă cu cărămidă pe jos.

— Ce vreţi să faceţi cu mine? — gemu Gusein Mahbusi, tremurând din toate mădularele.

— Te vom judeca! — răspunse scurt Kurd Ahmed.

— Inainte de a-l judeca pe nemernicul ăsta, trebue s'o mutăm pe Haver! — spuse tot el tovarăşilor, care încuviinţară.

Ieşiră şi zăvorîră uşa pivniţei; Kurd Ahmed îşi chemă fratele mai mic.

— Serveşte ceaiul oaspeţilor; eu mă'ntorc peste o jumătate de oră! — spuse el şi se îndreptă spre ieşire.

Ferida se ridică şi alergă în urma lui.

— Staţi! — îi strigă ea. Merg şi eu cu dumneavoastră. Poate să fiu de folos.

— Sigur că da! — o susţinu Serhan. — Tu să stai deoparte şi să iei seama. Câte nu se pot întâmpla!

Kurd Ahmed şi Ferida se urcară în trăsura care-l aştepta pe Gusein Mahbusi, şi tropotul mărunt al copitelor umplu strada.

Haver şedea la căpătâiul copilului care începea să aţipească. Zvonurile care umblau prin oraş ajunseseră şi la urechile ei. Pretutindeni nu se vorbea decât de schimbarea apropiată a regimului, despre libertate;

de acum fiecare avea să capete de lucru, fiecare avea să-şi aibă bucata lui de pâine.

Şi femeia aştepta cu nerăbdare ziua aceea, care trebuia să sosească şi încă foarte curând, poate chiar mâine. Ziua aceea măreaţă trebuia să-i aducă ei şi sutelor de femei din popor, singure ca şi dânsa, libertate, fericire, lucru şi pâine.

Ziua aceea avea să-l scape pe Fridun dela moarte, şi pe Ghiulnaz de prăbuşirea ruşinoasă.

Haverei i se părea că odată cu lumina dătătoare de viaţă a zilei mult visate, avea să intre şi Kerimhan în locuinţa ei sărăcăcioasă. El făcea doar parte din acei care grăbiseră cu preţul vieţii lor apropierea acestei zile de biruinţă a adevărului şi dreptăţii.

Când poporul se va bucura de libertate şi fericire, Haver îi va vorbi fiului ei de tatăl lui, a cărui poveste amintea pe aceea a eroului Rustam Zal. [1])

— Copile, să semeni cu tatăl tău! — îi va spune ea lui Azad. Să fii viteaz, cinstit şi neînfricat ca dânsul.

Primele stele care se aprinseră deasupra Teheranului, şi care păreau să vegheze deasupra ei îi luminau visurile.

Liniştea era atât de adâncă, de neturburată, încât se auzea foşnetul aripilor liliecilor care zburau prin întuneric.

Şi deodată, liniştea aceasta fu ruptă de un huruit de roţi. Trăsura se opri în faţa casei.

„Te pomeneşti că e Gamarbanu? trecu un junghi dureros prin inima Haverei. M'a ameninţat doar la plecare! De câte nu e în stare!"

— Surioară Haver! Deschide, eu sunt!

Auzind vocea lui Kurd Ahmed, inima Haverei zvâcni de bucurie. Emoţionată şi veselă deschise portiţa.

— Pregăteşte-te, fiică de persan! — îi spuse Kurd Ahmed, jumătate în glumă, jumătate în serios, intrând în odaie. Nu putem zăbovi! Să mergem.

Haver se uită năucă la el.

Kurd Ahmed luă încetişor în braţe băieţelul care mormăia ceva în somn.

[1]) *Rustam Zal* — unul din principalii eroi din poemul lui Ferdousi „Şah-name". (N. red. ruse.)

— Nu ne mai întoarcem aici? — întrebă Haver.

— Nu, fiică de persan, n'o să le mai întorci niciodată aici!

— Dar cu cheia ce facem? — întrebă Haver și adăugă lăsându-și ochii în pământ: N'am plătit gazdei chiria de două luni.

Kurd Ahmed îi dădu cincizeci de tumani.

— Ține! — spuse el ieșind cu Azad în brațe. Dă-i și cheia și banii. Numai nu întârzia.

Haver se întoarse repede și Kurd Ahmed dădu birjarului adresa Sudabei, poruncindu-i să mâne cât mai repede.

La poartă, dădură chiar peste Sudaba care pleca grăbită.

— Am sosit la timp! — o opri bucuros Kurd Ahmed.

— Am vești importante! — spuse fata în loc de bună ziua.

— Minunat. Atunci culcați repede băiețașul ăsta și apoi mergem cu toții la mine.

După ce-l culcară pe Azad, ieșiră în grabă, se urcară în trăsură și se îndreptară în spre locuința lui Kurd Ahmed.

Văzând-o pe Sudaba, Riza Gahramani și Aram Simonian se repeziră bucuroși în întâmpinarea ei.

— In rândurile noastre, prieteni, intră încă un luptător! — spuse voios Kurd Ahmed.

— Sunt fericit să vă văd, Sudaba-hanum! — spuse mișcat Riza Gahramani, strângând mâna tinerei fete.

— Iți mulțumesc, prietene!

— Ș'acum, la treabă, tovarăși! — spuse grav Kurd Ahmed.

— Tovarășele știu? — întrebă cu tâlc Riza Gahramani.

— Nu, dar vor afla chiar acum pentru ce le-am chemat.

Coborîră cu toții în pivniță. Kurd Ahmed deschise ușa și intră, urmat de ceilalți tovarăși.

Pierzându-și ultima nădejde, Gusein Mahbusi încerca să roadă cu dinții frânghia. In ochii lui înghețase o spaimă animalică.

— Vom cerceta acum totul, — spuse hotărît Kurd Ahmed. Stați jos, domnilor! Stați jos, hanum!

Toți se așezară pe lemnele din jur.

— Judecata începe, — spuse Kurd Ahmed și se adresă lui Gusein Mahbusi: — Ești acuzat de trădarea patriei, de trădarea prietenilor și a tovarășilor, de trădarea cauzei luptei pentru libertate. Nu ești un simplu trădător. Niciun șarpe nu are venin atât de ucigător. Ești ucigașul lui Kerimhan, al lui Simonian și al altor tovarăși de ai noștri. Ești vinovat de arestarea lui Fridun. Iată dece ești acuzat! Ți se dă dreptul să-ți spui ultimul cuvânt. Vorbește! Suntem gata să te ascultăm.

Gusein Mahbusi se târî mai aproape de ei, uitându-se pe rând la chipurile lor posomorîte.

— Cruțați-mă!... Fie-vă milă de mine!... Nu mă omorîți! Dați-mi libertatea, și o să fiu robul vostru devotat!

— Înlături, nemernicule! — îl împinse cu piciorul Riza Gahramani. Omenirea nu poate să întâmpine nașterea zilei celei noi cu un netrebnic ca tine! Înlături!

— O să vă slujesc ca un câine credincios!

— Taci! Când îți aud glasul, îmi vine să te sugrum cu mâinile mele! — strigă Ferida, tremurând toată de scârbă.

— Mai bine mărturisește-ți singur crimele, — îl întrerupse Kurd Ahmed. Armata libertății nu are nevoie de serviciile trădătorilor!

Gusein Mahbusi începu să plângă.

— Domnilor! Hanum! Nu sunt vinovat cu nimic! Am fost silit. Sunt un nenorocit. Dacă ați ști câte am îndurat în viața mea, vi s'ar înmuia inima... Dacă mă vedeți azi atât de nenorocit, să nu credeți că am fost întotdeauna așa. Tatăl meu, un om cumsecade, era negustor cu vază la Kermanșah, dar mânia lui Reza-șah s'a deslănțuit asupra capului lui și a fost băgat la închisoare ca mulți alți negustori. Întreaga lui avere a fost confiscată. Am început să mă zbat ca peștele pe uscat ca să-mi croesc un drum în viață. În cele din urmă, fiind în căutarea unei bucăți de pâine, am ajuns la societatea petroliferă anglo-iraniană. Acolo a pus

ochii pe mine un englez. Şi din ziua aceea, viaţa mea n'a mai depins de mine. Englezul acela m'a dat pe mâna altui englez. In cele din urmă am ajuns sluga lui *mister* Thomas... Fie-vă milă de mine, fraţilor! Blestemul lui dumnezeu să cadă pe capul englezilor. Ei ne nenorocesc pe noi, iranienii!

Provocatorul povestea ca într'un delir întâlnirile lui cu *mister* Harold şi von Walter... Vocea îi era sacadată, spusele fără şir; aducându-şi mereu aminte de câte un fapt nou, sărea dela una la alta.

Când îşi sfârşi spovedania, începu iarăşi să se milogească, cerând îndurare.

— După străvechile noastre obiceiuri kurde, — rosti încet, dar aspru, Kurd Ahmed, — trădătorul este pedepsit în felul următor: ori i se retează capul, ori este aruncat de viu într'un cazan cu apă clocotită. O astfel de pedeapsă ar merita şi nemernicul ăsta. Dar, având în vedere că printre noi se găsesc şi femei, propun să fie osândit la moarte prin spânzurătoare. Cine este pentru această propunere, să ridice mâna.

In tăcerea care se aşternu, mâinile tuturor se ridicară încet.

Kurd Ahmed se sculă atunci în picioare şi aruncă pe una din grinzile subsolului o frânghie.

— Riza Gahramani! Eşti însărcinat cu executarea verdictului!

Riza Gahramani deslegă cu îndemânare pe osândit, care se agăţa convulsiv de cărămizi. Apoi, cu o singură mişcare a braţelor sale vânjoase, îl ridică de umeri şi-i aruncă şireangul de gât...

Sudaba povesti noilor săi prieteni convorbirea lui Hakimulimulik cu *mister* Thomas.

— Fridun este în pericol de moarte! — încheie ea.

— Fraţilor trebue să-l scăpăm! strigă Ferida emoţionată.

Fiecare încercă să propună ceva. Serhan fu de părere ca Sudaba să se ducă să vorbească cu serhengul, dar Aram respinse această ideie:

— Cunoaşteţi cu toţii foarte bine caracterul oamenilor de care se foloseşte şahul. Ei înclină totdeauna

în partea de unde suflă vântul. Deaceea, cred că în împrejurările actuale, Sefai nu va avea curajul să-l mai omoare pe Fridun. Trebue însă să-l facem să priceapă că în spatele tovarăşului nostru se găseşte o organizaţie puternică.

— Dacă îmi daţi voie, — spuse Riza Gahramani, — eu încerc chiar în noaptea asta să-l răpesc pe serheng. Il vom ameninţa cu moartea şi îi vom declara că va fi liber numai cu condiţia să-l elibereze şi el pe Fridun.

— Răpind pe serheng, n'am face decât să grăbim pieirea lui Fridun, — fu de părere Kurd Ahmed. Lucrul cel mai bun este să-i trimitem o scrisoare.

Neîntâmpinând nicio împotrivire, se întoarse spre Sudaba :

— Scrieţi, Sudaba-hanum !

Fata luă condeiul şi o foaie de hârtie.

„Domnule serheng Sefai ! începu să dicteze Kurd Ahmed rar, alegând cuvintele cele mai potrivite, tirania îşi trăeşte ultimele zile. Soarele libertăţii se iveşte la orizont. Feriţi-vă ! Dacă ţineţi la viaţă, nu vă pătaţi mâinile cu sânge ! Opriţi-vă, cugetaţi ! Mai puteţi nădăjdui astfel ca lumea libertăţii să vă ierte şi să vă cruţe. Iată propunerea noastră : cruţaţi-l pe Fridun. Viaţa lui este chezăşia mântuirii dumneavoastră în viitor. Ţineţi minte : sunteţi în mâinile noastre. Pentru un fir de păr din capul lui Fridun, plătiţi cu viaţa !"

După ce lipi plicul, Kurd Ahmed se ridică, pregătindu-se să însoţească pe Sudaba şi Haver.

Dar Haver îl opri şi-i povesti întâlnirea ei cu Ghiulnaz, spunându-i în ce situaţie îngrozitoare se afla sărmana fată.

— Căutaţi-o neapărat ! încheie ea printre lacrimi.

— Dar unde ? Ştii adresa ?

— Nu ştiu decât numele femeii : Gamarbanu.

— Ei surioară ! In oraş sunt mii de Gamarbanu şi mii de case de soiul ăsta. Şi de altfel de unde ştii care e adevăratul ei nume ? O să căutăm totuşi ! — îi făgădui Kurd Ahmed, apoi întorcându-se către Sudaba : — Până una alta fiica persanului va locui la dumneavoastră. Sunteţi de acord ?

Sudaba o îmbrăţişă pe Haver.

— Firește! Va fi sora mea! — spuse ea și zâmbi printre lacrimile care-i umpleau ochii.

— Am să-l aduc tot la dumneavoastră și pe Aiaz, — spuse Kurd Ahmed. — Să se joace cu Azad al tău, Haver!

Și le povesti cum găsise băiețelul.

29

După ce Reza-șah respinse propunerea aliaților, începu să circule svonul că Germania își va trece armatele prin Turcia sau Caucaz, pentru a da sprijin militar Iranului. Dar foarte curând aceste speranțe ale cercurilor apropiate de guvern se spulberară ca niște bășici de săpun și începu o adevărată ploaie de blesteme și înjurături la adresa lui Hitler; intrară cu toții într'o panică de nedescris.

In întreaga protipendadă se discuta despre Reza-șah, despre atitudinea pe care avea s'o ia de acum înainte, către cine avea să se îndrepte.

Firește că noua organizare de stat, problemele pe care le ridica viitoarea soartă a țării, frământau cu totul în alt fel cugetul masselor populare. Ideile revoluționare și democrate se răspândeau încetul cu încetul și câștigau straturi din ce în ce mai largi ale populației. Totodată creștea mereu și tendința de unire a muncitorilor cu țăranii și de fuzionare a diferitelor grupări de opoziție.

Forțele sociale ce se maturizau în taină în adâncimile poporului și care fuseseră înnăbușite vreme îndelungată începeau acuma să ridice capul, să se manifeste fățiș, amenințând să izbucnească ca un vulcan puternic și să îngroape cercurile conducătoare sub dărâmăturile tiraniei urîte din toate puterile.

Simțind acest avânt al poporului, cercurile conducătoare reprezentante ale despotismului și ale reacțiunii — tremurau de spaimă și căutau cu disperare mijloacele de a preîntâmpina furtuna ce se apropia.

Teama aceasta făcea din Reza-șah, din Hakimul-imulik, din *mister* Thomas, din *mister* Harold și din

alţii de soiul lor, o haită de lupi încolţiţi. Gândul că poate să se ridice o mişcare a întregului popor, că massele asuprite îşi vor afirma sus şi tare voinţa lor de a scăpa de regimul despotic, îi umplea de spaimă. Pregătindu-se înfrigurați de ciocnirea ce avea să se producă, nu se dădeau înlături dela niciun mijloc, recurgând la minciună, la calomnie, la ipocrizie şi la intrigile cele mai mârşave.

In timp ce poporul sovietic, milioanele de oameni sovietici, bărbaţi şi femei, apărau libertatea şi viitorul întregii omeniri împotriva fiarelor hitleriste — îndurând toate greutăţile războiului cu un eroism nemaiauzit în istoria omenirii, imperialiştii englezi, americani şi iranieni pregăteau la Teheran planurile de luptă împotriva mişcării populare a cărei forţă creştea din zi în zi.

Cercurile conducătoare şi avute ale Iranului aveau o trăsătură caracteristică deosebit de limpede manifestată: chiar din prima zi a apariţiei lor pe arena publică din Iran, ele se dovediseră lipsite de orice ideal social; oamenii din aceste cercuri erau corupţi în înţelesul cel mai deplin şi mai obişnuit al cuvântului. Lipsa de principii, lipsa de convingeri, lăcomia, caracterizau atât clasa lor, considerată în totalitatea ei, cât şi pe fiecare dintre ei. Cât despre serhengul Sefai, el era un adevărat exponent al clasei sale.

Ceeace până ieri trebuia socotit alb, astăzi putea foarte uşor fi declarat negru, cu condiţia să nu-ţi pierzi situaţia, moşiile, banii şi să-ţi păstrezi atotputernicia.

Deaceea după ce se ocupase cu un zel şi o stăruinţă excepţională de cazul lui Kerimhan şi al tovarăşilor acestuia, pe care-i trimisese la spânzurătoare, acum tărăgăna prin toate mijloacele anchetarea lui Fridun şi a lui Hikmat Isfahani. Dar tărăgăneala aceasta îşi avea tâlcul ei. Privirea ageră a serhengului se îndrepta când spre nord, când spre sud, măsurând calea forţelor care se apropiau din toate direcţiile de Teheran. Căuta să ghicească desfăşurarea ulterioară a evenimentelor, cugetând cum să procedeze mai bine ca să nu dea greş.

De altfel se părea că și Reza-șah uitase în ultimul timp de cei ce lâncezeau din bunul lui plac în închisoare. Luarea aminte a majestății sale era reținută de alte probleme, de mai mare însemnătate pentru coroana lui.

Și serhengul se hotărîse să se folosească de această stare de lucruri.

Aducându-l iarăși în biroul lui pe Hikmat Isfahani se purtă mult mai blând cu el. După ce-i arătă toată compătimirea, îi făgădui să facă tot ce-i va sta în putință ca să-i ușureze situația. Apoi adăugă foarte semnificativ:

— Din păcate lucrurile nu depind numai de mine! Nu știu cum să fac ca să obțin dela majestatea sa încuviințarea să vă pun în libertate! Poate că ar fi bine să scrieți câteva cuvinte lui *mister* Thomas, — propuse el pe neașteptate, cu un zâmbet mieros.

Dar Hikmat Isfahani dădu din cap:

— Cred că nu mai e momentul...

Neînțelegând la început motivele acestui refuz, Sefai se arătă nedumerit:

— S'ar putea oare să vă închipuiți că *mister* Thomas nu mai are trecere? Englezul este legat de palat cu mai multe verigi. Dacă se rupe una din ele, rămân celelalte. Războiul, și toate celelalte, să nu vă inducă în eroare. Toate astea constitue aspectul exterior al problemei. Ș'apoi, majestatea sa luptă împotriva rușilor, nu împotriva Angliei.

— Nu! — răspunse hotărît Hikmat Isfahani. — Oricum ar fi, englezii au trimis trupe împotriva noastră. După una ca asta, nu mă voi împăca cu ei până la moarte. Din moment ce ne-au încălcat independența — s'a sfârșit cu prietenia.

La cuvântul „independență" serhengul Sefai zâmbi cu înțeles: însemna că fățarnicul bătrân pricepuse tot atât de bine ca și el că venise momentul să se învestmânteze în toga democrației și a luptătorilor pentru libertate, și că se hotărîse să folosească în viitor toate avantajele întemnițării lui din timpul domniei lui Reza-șah.

Voind să-şi verifice bănuiala, serhengul Sefai se prefăcu că nu înţelege.

— In cazul acesta poate că veţi scrie lui von Walter ? — întrebă el senin. — Nemţii sunt doar aliaţii majestăţii sale !

Hikmat Isfahani se silea la rândul lui să-şi dea seama dacă serhengul vorbeşte sincer sau îl iscodeşte. Bineînţeles, bogătaşul nu se îndoia o clipă că atât *mister* Thomas cât şi von Walter i-ar obţine fără prea mari greutăţi eliberarea neîntârziată ; era deajuns o aluzie şoptită şahului. Dar nu voia să le ceară acest serviciu. Işi dădea prea bine seama că o asemenea intervenţie putea să aibă în viitor repercursiuni fatale asupra carierii sale. In cazul înfrângerii germanilor, sprijinul dat de von Walter l-ar coborî în ochii societăţii : oricine ar putea spune că Hikmat Isfahani fusese arestat de Reza-şah şi eliberat de naziști. Cât despre ajutorul lui *mister* Thomas, el nu era în niciun caz de dorit, deoarece Hikmat Isfahani cunoştea foarte bine ura tuturor păturilor populaţiei faţă de englezi.

Neprimind niciun răspuns, serhengul Sefai se hotărî să puie şi mai limpede întrebarea :

— Inţeleg motivele pentru care nu vreţi să vă adresaţi lui *mister* Thomas, — spuse el cu un aer nevinovat. — Dar dece şovăiţi să vă adresaţi lui von Walter ? Nemţii sunt doar vechii noştri prieteni ?

— De pricteni, ne sunt prieteni, — spuse îngândurat Hikmat Isfahani, — dar uneori un prieten poate fi mai primejdios decât un duşman. Nu ne-au băgat ei în toată povestea asta, serheng ?

— Şi *mister* Harold ?— stărui Sefai. — Americanii doar nu participă la război, ci se ţin deoparte !

— N'am încotro ! — zâmbi Hikmat Isfahani. — Dacă mă sfătueşti, va trebui să-i scriu lui *mister* Harold.

Serhengul Sefai se hotărî să dea a înţelege bătrânului politician că îi pricepuse cât se poate de limpede jocul :

—Scrieţi-i, scrieţi-i, fiindcă aproape toată lumea îi consideră pe americani drept democraţi, partizani ai

libertății. Și până la urmă situația se va prezenta astfel: L-a arestat despotul de Reza-șah și l-a eliberat America democrată. Asta o să fie capitalul domnului Isfahani!... Scrieți-i deci!

Hikmat Isfahani scrise câteva rânduri, le împături și întinse hârtia serhengului.

— Iată serheng; te rog trimite bilețelul lui *mister* Harold!

— Numai că... — spuse tărăgănat serhengul, — povestea asta o să vă coste foarte scump domnule Isfahani.

— Nu are importanță, serheng! Poate să coste oricât! — exclamă arestatul.

— Este o poveste foarte costisitoare!...

— Știi ce, domnule serheng, — spuse tăios Isfahani, — eu sunt negustor și-mi place tocmeala limpede! Binevoește de-mi spune cât vrei?

Serhengul nu-i luă în seamă tonul iritat. Știa prea bine cum se înfierbânta bogătașul când era vorba de bani.

— Mi-e teamă că n'o să ne înțelegem! — răspunse el cu cel mai mare sânge rece.

— Dumneata spune mai întâi suma și pe urmă vom vedea. Cât vrei?

— O vreau pe Șamsia!

Lui Hikmat Isfahani i se păru că i se ridica pe neașteptate un munte din spinare. Răsuflă ușurat.

— Fiecare fată trebue să aparțină unui bărbat. Ia-o pe Șamsia și fii fericit!

— Dacă ne înțelegem tot acuma și în privința dotei, totul va fi în deplină ordine.

Hikmat Isfahani se simți din nou scuturat ca de friguri.

— Bine, vorbește! — spuse el abătut.

— Ce să mai vorbim? Dumneavoastră cunoașteți prețul tot atât de bine ca și mine... O sută de mii de tumani și moșia din Ardebil.

Pe Hikmat Isfahani îl apucă amețeala. Totuși nu se hotărî să renunțe la tranzacție. Căci în cazul acesta serhengul ar fi dispus personal de dânsul, fără să-l mai întrebe pe Reza-șah. Discuția începută era de așa

natură încât trebuia neapărat să ducă la o înțelegere. Serhengul nu putea în niciun caz, să mai lase în viață pe cineva căruia îi propusese fără succes o astfel de tranzacție.

Se priviră ca două fiare, gata să se sfâșie una pe cealaltă. Dar același instinct de fiară le șopti că mântuirea amândurora stătea în deplina lor înțelegere și unire.

— S'a făcut! — spuse Hikmat Isfahani, și-i întinse serhengului mâna.

Serhengul i-o strânse și puse apoi în fața lui Isfahani un bloc de hârtie și un condei.

— Scrieți, vă rog! — spuse el cu sânge rece. — O adevărată convenție nu este bună decât scrisă pe hârtie.

Cu mâna tremurătoare Hikmat Isfahani scrise cele făgăduite apoi puse hârtia alături de bilețelul adresat lui *mister* Harold.

— In noaptea asta o să vă dau drumul acasă, — spuse serhengul zâmbind și puse hârtiile într'unul din buzunarele hainei.

Zâmbetul acesta îi păru jignitor lui Hikmat Isfahani. O greutate i se puse pe inimă, întunecându-i bucuria de a se vedea liber.

De câte ori i se întâmpla să încheie o tranzacție comercială neavantajoasă, se afla exact în aceeași stare sufletească.

Serhengul Sefai visa de multă vreme să puie mâna pe bogățiile nenumărate ale lui Hikmat Isfahani. Visul acesta începea să se înfăptuiască încetul cu încetul. Hikmat Isfahani, care trecuse de șaptezeci de ani, se apropia vădit de sfârșitul vieții, deși era încă sănătos. După socotelile serhengului Sefai, bătrânul mai putea s'o ducă încă opt, nouă ani, dar se putea întâmpla să moară și mai curând! După moartea lui însă, singura moștenitoare legală rămânea fiică-sa Șamsia. Hikmat Isfahani avea cinci soții, dar în afară de Șamsia niciun copil.

Bineînțeles că ceeace-l atrăgea pe serheng spre Șamsia nu era dragostea, ci numai cele mai reci cal-

cule. Dar în calea spre această ţintă ademenitoare stăteau două piedici : însăşi Şamsia şi sertibul Selimi.

Pentru el era limpede că Hikmat Isfahani nu putea fi pus în libertate decât după ce Şamsia îşi va fi dat şi ea consimţământul să-l ia de bărbat.

Serhengul cunoştea bine oamenii. Văzându-se liber, Hikmat Isfahani putea să se sustragă angajamentului luat în închisoare, sub pretextul că fata se încăpăţâna.

Deaceea, se hotărî să stea mai înainte de vorbă cu Şamsia. Nădăjduia că în împrejurările de faţă, nu va fi nevoit să stărue prea mult ca să-i obţină consimţământul. După câte ştia Sefai, fata nu-l iubea pe sertib şi se mărita cu el împotriva voinţei ei.

— Şamsia-hanum, — începu Sefai, intrând în salonul lui Isfahani, — vreau să reiau convorbirea avută cu dumneavoastră acum doi ani.

— Ea va duce la acelaşi rezultat, — răspunse tânăra fată, încruntându-se uşor. — Căci între timp n'a intervenit nimic nou.

— Dacă o să vă gândiţi mai bine, o să vedeţi cu siguranţă că a intervenit ceva nou...

— Vreţi să vorbiţi de arestarea tatălui meu şi a sertibului ? Dar, mi se pare că acest element „nou" este de natură să trezească în mine nu dragostea, ci dimpotrivă, ură faţă de dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, hanum, că mi-aţi adus aminte de sertib. Asta mă va ajuta să vă arăt mai limpede gândul meu. Dumneavoastră vorbiţi de dragoste. V'aş ruga să-mi răspundeţi la o întrebare. Să fie adevărat că vă măritaţi cu sertibul din dragoste ?

Intrebarea jigni adânc pe tânăra fată. Ochii i se umplură de lacrimi.

— Pentru dumneavoastră, — spuse Şamsia vorbind cu greu şi punând mâna pe scaunul pe care şedea serhengul, — între mobila aceasta şi o fată în carne şi oase nu este nicio deosebire. Trebue să înţelegeţi până la urmă, că în mine bate o inimă vie, că nu pot fi aruncată în braţele unui om faţă de care nu simt nicio înclinare. In zadar ne socotiţi pe noi femeile drept fiinţe lipsite de suflet şi minte care pot să tră-

iască cu orice bărbat, să se supună tuturor dorințelor lui !...

— Vă asigur, hanum, — o întrerupse cu sânge rece serhengul, — mii de femei se mărită fără să bănuiască măcar ce este dragostea. Dragostea vine mai târziu.

— Aveți dreptate. Sute de mii de tinere fete și femei iraniene sunt silite să trăiască fără să știe că dragostea este un sentiment care constitue sensul cel mai înalt al vieții de familie. Eu însă nu vreau să trăesc astfel ! Eu nu sunt un obiect, o mobilă, sunt un om viu !

— Faceți cum vă este voia, hanum ! Am fost trimis la dumneavoastră de domnul Hikmat Isfahani. Viața lui depinde de consimțământul dumneavoastră.

Cuvintele acestea, spuse cu același sânge rece, sunară ca o amenințare. Și, fără a mai adăuga ceva, serhengul Sefai puse în fața ei hârtia semnată de tatăl ei.

După ce o citi, Șamsia o mototoli și o aruncă.

— Ce josnicie ! — murmurară fără voie buzele ei, și își acoperi fața cu mâinile.

Serhengul Sefai ridică de jos foaia mototolită, o întinse cu grijă, o împături și o băgă în buzunar.

— Luați aminte, hanum ! Vă dau o singură zi pentru răspunsul definitiv, — o vesti el și ieși.

Șamsia nu putu însă să ia nicio hotărîre. Își dădea prea bine seama că omul acesta era în stare să-l nimicească atât pe tatăl ei, cât și pe sertib. Nu trebuia oare să se jertfească pentru ființele care-i erau cele mai apropiate ? Sau poate să recurgă la minciună ? Să accepte cererea serhengului și după eliberarea tatălui ei să renunțe la această căsătorie și să se mărite cu Selimi ?

Abia după arestarea sertibului, Șamsia înțelesese cât de curat și de nobil se dovedise omul acesta și cât de drag îi era. In inima ei se născuse un sentiment nou, adânc. Se căia acum amar că, lăsându-se legănată de visul ambițios de a se căsători cu prințul Șahpur, îl respinsese pe sertib.

Cu cât se gândea mai mult i se părea că singura soluție ca să-și scape tatăl și pe sertib era să făgăduiască

serhengului orice şi apoi să se căsătorească cu sertibul.

Dar... serhengul o va lăsa oare în pace cu bărbatul ei ? Şi cum ar putea lupta cu intrigile unui Sefai capabil de orice, un om atât de sincer şi de cinstit ca Selimi ?

In cele din urmă Şamsia se hotărî să se sfătuiască cu cineva dintre prietenii apropiaţi. Şi îşi aduse aminte de Sudaba, pe care n'o văzuse demult.

Işi găsi prietena scriind ceva la măsuţa ei de lucru. La intrarea Şamsiei, Sudaba îşi adună grăbită foile scrise şi se ridică în întâmpinarea ei.

— Dece eşti atât de palidă, draga mea ? Ce e cu tine ? — o întrebă ea. Şamsia îi povesti totul, fără să-i ascundă nimic.

— Dă-mi un sfat, Sudaba. Spune-mi ce să fac ?

— Surioara mea, — spuse Sudaba cu o duioşie mişcătoare : — Nici serhengul, nici tatăl tău nu te pot face fericită ! Oamenii aceştia nu au decât o singură ţintă — bogăţia şi puterea. Puţin le pasă de fericirea ta, ca şi de soarta poporului nostru. Există vreun stat străin căruia ei să nu-i fi vândut biata noastră ţară ? Ş'apoi, la drept vorbind, ce fericire poate să fie pentru tine şi pentru mine, când poporul nostru geme sub jug, piere de foame, trăieşte în sărăcie ?

Şamsia îşi asculta prietena cu ochii măriţi de mirare şi se dădu înapoi ca s'o vadă mai bine. Sudaba continuă să-i vorbească cu căldură, nădăjduind s'o convingă.

— Renunţă la ei ! Adevărul şi cinstea se află numai printre oamenii simpli, care muncesc. Numai alăturea de ei poate fi găsită fericirea !

— Dar cu tata ce se va întâmpla ? — exclamă fără voie Şamsia, buimăcită. — Dar moşiile noastre ? Pot eu să las toate astea ?

— Uită de ele ! Să ne îndreptăm spre oamenii buni, sinceri, cinstiţi ! Trăesc în sărăcie, dar tind spre ţeluri înalte, măreţe ; viitorul este al lor.

Vorbele acestea i se păreau Şamsiei enigmatice şi primejdioase. Unde o chema Sudaba ? Ce era această lume neînţeleasă, străină, aspră ?

— Iți mulțumesc, surioară! — spuse Șamsia rece și se ridică să plece. — Iartă-mă că te-am turburat!

Și se înapoie acasă.

A doua zi, când serhengul se înfățișă din nou, tot nu se hotărîse. Sefai îi făcu cele mai mărinimoase făgăduieli: dacă avea să consimtă să se căsătorească cu el, îi va da drumul fără întârziere tatălui ei din închisoare, va ușura situația sertibului Selimi, și ea personal se va bucura de o deplină libertate...

Văzând însă că niciuna din aceste făgăduieli nu o înduplecau, Sefai se sculă brusc.

— Rămâneți cu bine, hanum! — spuse el aspru. — Doriți să transmit tatălui ceva din partea dumneavoastră? S'ar putea să nu-l mai vedeți pe domnul Hikmat Isfahani!

Ingrozită și desnădăjduită, Șamsia lăsă să-i cadă mâinile.

— Primesc, serheng! — șoptiră cu greu buzele ei reci.

Serhengul Sefai ședea la biroul său și, în așteptarea răspunsului lui *mister* Harold la biletelul lui Hikmat Isfahani, cugeta la soarta sertibului Selimi, gândindu-se cum să facă să dispară acest om mândru și nesupus, care peste toate îi mai era și rival.

Potrivit unui ordin secret al șahului — ordin care coincidea de minune cu interesele personale ale serhengului — sertibul Selimi nu trebuia să mai iasă viu din închisoare. Nu fusese încă ucis numai pentrucă Reza-șah nădăjduia să-i smulgă o declarație că ar fi avut legături cu ambasada sovietică. Dar cu tot regimul aspru și torturile la care fusese supus, sertibul continua să nege toate învinuirile născocite.

Iată însă că sosise momentul să-l ucidă. In mișcarea de eliberare care creștea mereu, sertibul Selimi putea să ajungă o figură politică foarte primejdioasă pentru cercurile conducătoare, deoarece se bucura de mare trecere în alte cercuri care, chiar dacă se temeau să se alăture tovarășilor lui Kerimhan, pe el l-ar fi urmat cu entuziasm. Uciderea sertibului îi lăsa totodată serhengului calea deschisă.

Dar cum să procedeze ?

La început, serhengul hotărî că sertibul trebuia spânzurat în propria lui celulă, înscenându-se o sinucidere. Apoi îşi spuse că era mai simplu să-i pună otravă în mâncare. Amândouă aceste mijloace le mai pusese de multe ori în practică.

Sefai tot nu hotărîse definitiv mijlocul de nimicire a sertibului, când îi telefonă Hakimulimulik.

Ministrul palatului era vădit emoţionat. Transmiţându-i ordinul şahului de a elibera pe Hikmat Isfahani, nu-şi putea ascunde neliniştea.

„Teamă-i mai este vulpoiului ăstuia pentru pielea lui !" se gândi serhengul, dându-şi limpede seama că ministrului îi tremura glasul.

— Afară de asta, majestatea sa porunceşte ca sertibul Selimi să fie redus la tăcere ! La tăcere !... — încheie nervos Hakimulimulik şi închise telefonul, fără să mai asculte răspunsul.

Serhengul chemă de îndată doi agenţi de ai săi, nişte vlăjgani cu ceafa ca de taur şi cu mâini muşchiuloase.

— Majestatea sa ordonă ca sertibului să i se închidă gura. Fiţi prin urmare gata ! — le spuse el cu tâlc.

Amândoi se uitară întrebător la el.

— Auto-spânzurare, domnule serheng ?...

— De câte zile a declarat sertibul greva foamei ? — îi întrebă serhengul fără să răspundă la întrebarea lor.

— De cinci zile nu mai ia nimic în gură.

— E foarte slăbit ?

Vlăjganii nu înţeleseră tâlcul întrebării lui şi răspunseră prosteşte în cor :

— Nu prea, serheng ! Are o sănătate de fier !

— Tâmpiţilor ! — se înfurie serhengul. — Cum poate să nu fie slăbit un om care nu mănâncă de cinci zile ? Faceţi-i o injecţie specială. Fortificaţi-i organismul...

Abia acum înţeleseră călăii întrebarea serhengului.

— Se va executa ! — spuseră ei iarăşi într'un glas.

— Luaţi asta ! şi Sefai le întinse o casetă şi o batistă verde de mătase. — Puneţi în casetă actul de deces... Pentru majestatea sa !

Serhengul făcea parte din oamenii în stare să nu uite ani de zile cea mai neînsemnată vorbă care i-ar fi rănit cât de puțin cândva. Și oamenii aceștia nu-și găsesc liniștea decât când s'au răzbunat de moarte pe cel care i-a jignit.

Primind ordinul șahului, serhengul își aduse aminte de micul schimb de cuvinte pe care-l avusese cu sertibul cu doi ani în urmă la Șimran, la serata Șamsiei. Și ținând să vadă cu ochii lui cum avea să întâmpine moartea înfumuratul Selimi, coborî și el în subsol.

Un om îmbrăcat într'un halat alb pregătea acul dătător de moarte. Cei doi vlăjgani cu ceafă de taur, se duseseră pesemne să-l aducă pe sertib.

Serhengul privea printr'o ferestruică în camera în care urma să aibe loc operația și aștepta ivirea sertibului.

In sfârșit apăru. Ținea capul sus, ca de obicei la interogatorii.

Când ușa se închise, rămase între patru ochi cu omul în halat alb.

Sefai, care căuta să citească pe fața lui urmele fricii, aștepta cu desfătare să-l vadă albind ca varul și începând să tremure dar, după o clipă de mirare, sertibul își ridică și mai sus capul și aruncă o privire cumplită călăului îmbrăcat în halat alb.

— Nu sunt bolnav ! — spuse el scurt.

— Serhengul a poruncit să vi se facă o injecție întăritoare. Organismul dumneavoastră nu va rezista la o foame de cinci zile.

— Vă mulțumesc ! N'am nevoie de niciun fel de injecții !

Spunând acestea, sertibul dădu să iasă, dar în ușă răsăriră cei doi gealați.

— Nu vă încăpățânați, sertib ! — spuse unul din ei.

— E mai bine să vă lăsați ! — adăugă celălalt și făcu un pas spre el.

Ridicând mâna, Selimi îl opri. Intorcându-se pe neașteptate, el zări la ferăstruică ochii serhengului care-l urmăreau.

— Serheng ! — spuse el tare și răspicat. — Acum patru sute de ani a trăit în Italia un om cu numele de

Giordano Bruno. El a fost ars pe rug de niște călăi cu mintea întunecată ca și tine. Știi ce le-a spus ucigașilor în clipa când murea? Nu știi? Atunci ascultă. Le-a spus: „Domnilor, mă condamnați la moarte pentrucă sunteți cuprinși de o frică de moarte!" Serheng! Ești palid!... Se apropie sfârșitul lumii tale întunecoase! Omorîndu-mă pe mine, nu vei împiedica zorii zilei noi...

Spunând acestea, deținutul își sumese mâneca și întinse curajos brațul:

— Călău, fă-ți datoria!

Omul în halat alb înfipse acul în brațul lui încordat.

Pe măsură ce otrava i se împrăștia în trup, sertibul pălea, dar nici în ultima clipă nu-și pierdu stăpânirea de sine. Otrava își făcea repede efectul. Curând Selimi începu să se clatine și se lăsă pe pat; trupul lui voinic, zvelt ca un paltin, se zvârcoli de câteva ori, apoi se destinse. Serhengului Sefai i se păru că întreaga clădire a închisorii se cutremură de aceste zvârcoliri.

Intre timp omul în halat alb și cei doi vlăjgani semnară actul care certifica moartea sertibului Selimi, apoi îl puseră în caseta pe care o înveliră în batista verde de mătase.

Unchiul Musa fusese lăsat două zile în celulă cu Fridun.

In răstimpul lor, nepotul se străduise cât putuse ca să aducă un pic de liniște în sufletul zdruncinat al bătrânului. Din când în când în cugetul lui Musa începeau să reînvie crâmpeie răzlețe din viața reală.

Intr'una din aceste clipe de luciditate povestise cum fusese bătut într'un rând, cerându-i-se să spună unde se afla Fridun.

Din aceste povestiri întretăiate, Fridun trăsese concluzia că serhengul era la curent cu toate: știa și ce se petrecuse la țară, și multe din activitatea desfășurată de el după aceea.

Și își dădu seama că putea să fie inculpat nu numai pe baza informațiilor îndoelnice date de agenți, ci și a unor fapte reale și a unor dovezi de netăgăduit. Dar

lucrul acesta nu-l speria. Mai mult îl neliniștea gândul ca nu cumva serhengul să fi dat de urma lui Kurd Ahmed și a lui Riza Gahramani.

A treia zi fură scoși din celulă. Fridun fu dus pe un coridor lung spre biroul serhengului, iar bătrânul târît în celălalt capăt.

„Nu cumva îl văd pentru ultima oară?" se gândi Fridun privind trist în urma bătrânului. Și într'adevăr îl vedea pentru ultima oară...

Intră în birou cu inima strânsă de durere.

— Nădăjduesc că acuma nu te mai îndoești că știm totul? îl întrebă Sefai. — Crede-mă, nimic nu ne poate fi ascuns! Și lucrul cel mai înțelept pentru un om în situația dumitale este să ne dai numele complicilor și să ne spui unde se găsesc...

— Toate astea sunt de prisos, serheng! — răspunse Fridun cu hotărîre. — Aștept verdictul.

Il duseseră înapoi în celulă, lovindu-l dela spate cu patul puștilor și mult timp nu mai fu chemat la interogatoriu.

Când fu din nou adus în fața serhengului, nervii lui Fridun erau încordați până la limită. Nu știa nimic de ultimele evenimente politice și nu se putea aștepta la niciun fel de schimbare din partea serhengului. Totuși intră la el stăpân pe sine, gata de orice încercare.

Serhengul ședea aplecat deasupra mesei citind ceva și îi păru fie obosit, fie indispus. Obrajii îi erau trași, sub ochi avea cearcăne, iar fața lui de obicei galbenă, începuse să bată în verde.

De o oră întreagă serhengul citea și recitea scrisoarea lui Kurd Ahmed, oprindu-se la fiecare rând, studiind fiecare cuvânt. Mai ales, se străduia să ajungă la o hotărîre oarecare. La început, când o citise, se mâniase cumplit. Dar cu cât o recitea și cu cât cugeta mai adânc la cele scrise, cu atât se domolea și înțelegea mai limpede că trebuie să ție seama de conținutul ei.

Nu se îndoia că Fridun se află în legătură cu o grupare importantă de oameni curajoși și energici, gata de orice faptă vitejească. Gândindu-se la situația in-

ternă, amenințătoare pentru cercurile conducătoare, serhengul Sefai se hotărî să-i dea drumul.

Gestul acesta putea să-i fie de mare folos în viitor. Reza-șah era pe punctul de a abdica și cu abdicarea lui dispărea și ultimul zăgaz care stăvilea puhoiul de nebiruit al mișcării de eliberare a poporului. Tocmai deaceea nu-i era azi îngăduit să nesocotească un pas care ar fi putut să-i fie de folos în viitor.

Iată motivul care-l îndemnă pe serheng să primească pe Fridun ca pe un vechi și bun cunoscut:

— Poftește, poftește, domnule Fridun! Ia loc, te rog! Vreau să-ți fac o bucurie.

Fridun se așează în tăcere, pierzându-se în presupuneri.

— Studiind în adâncime și cercetând amănunțit dosarul dumitale, am ajuns la concluzia că, în numele adevărului și al dreptății, se cuvine să fii eliberat din închisoare, — continuă serhengul Sefai cu același ton binevoitor. — Da, da, în numele adevărului și al dreptății! Fiindcă în meseria noastră, adevărul și dreptatea trebue să stea pe primul plan. Iar omul trebue să trăiască numai ca să facă fapte bune și să fie răsplătit pentru ele. Nu este așa domnule Fridun?

— Desigur, — atâta putu să răspundă Fridun, uluit de schimbarea care se petrecuse în anchetatorul său.

Serhengul se ridică dela birou, se apropie de Fridun și-i strânse mâna.

— Știi, domnule Fridun, — spuse el lingușitor — eu demult eram încredințat de deplina dumitale nevinovăție și dădusem chiar o rezoluție în acest sens. Dar aplicarea ei a fost zădărnicită de firea despotică a șahului, om lipsit — din păcate — de conștiință și onoare! Poate nu ai să crezi cele ce îți spun, dar acesta-i purul adevăr. Abia azi am izbutit, în sfârșit, să smulg stăpânirii consimțământul și mă grăbesc să te felicit. Ești liber!

Și serhengul Sefai îi înmână lui Fridun, care era buimăcit, biletul de ieșire din închisoare.

— Nădăjduesc, — continuă zâmbind serhengul, — că voi avea plăcerea să te întâlnesc și în alte împre-

jurări, mai plăcute. La urma urmei, se poate spune că suntem vechi prieteni ! Nu e așa ?

— Rămâi cu bine... vechiule prieten ! — mormăi Fridun și, luându-și biletul, se îndreptă spre ieșire.

Serhengul îl însoți până la ușă. Deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva, Fridun se opri și se întoarse spre el.

— Vreau să vă întreb ceva, serheng.

— Cu plăcere !

— Intr'o zi, în celula mea a fost adus un nebun. După cum știți, e unchiul meu. Este un om nenorocit, asuprit. Nu puteți să-i dați drumul odată cu mine ?

Pe chipul serhengului se întipări o oarecare stinghereală.

— Domnule Fridun, — începu el nesigur. — Era un om bătrân și bolnav. Noi l-am tratat, firește, dar nu l-am putut vindeca. Două zile după ce a fost transferat din celula dumitale, bătrânul s'a prăpădit...

Fridun ieși din birou fără să mai scoată o vorbă. Era dornic să scape mai repede din iadul acela.

Aerul curat, cerul albastru, îi umplură lui Fridun pieptul de o bucurie de nespus ; i se părea că ar putea să se înalțe spre cer ca o pasăre ; simțea o dorință de nestăpânit să îmbrățișeze paltinii prăfuiți, să sărute fiecare frunză de pe crengile lor.

Există oare pe lume ceva mai aprig dorit și mai dulce, decât libertatea ?...

Lui Fridun îi plăcuse și altădată să viseze privind zările îndepărtate și cerul albastru fără fund, dar niciodată pământ și cer nu treziseră în pieptul lui o bucurie atât de năvalnică, atât de luminoasă.

Totuși, din prima clipă, i se păru ciudat că în oraș erau mulți militari și mai multe automobile ca de obicei. Ca să înțeleagă ce se petrece se adresă primului trecător.

Omul se uită mirat la el și îl puse în curent în câteva cuvinte cu ultimele evenimente ; apoi îl întrebă :

— Da' de unde vii, frate ?

— Din fortăreața Gasri-Kadjar.

— Cu voia lui allah va fi în curând dărâmată ! — rosti cu convingere trecătorul.

Emoţia lui Fridun creştea pe măsură ce se apropia de locuinţa lui Riza Gahramani. I se părea că trecuseră ani, zeci de ani din noaptea în care fusese aruncat în temniţă.

Urcă în fugă scara casei atât de cunoscută. Bătrâna gazdă îi deschise şi înlemni, necrezându-şi ochilor. Dar după o clipă se repezi la el şi începu să-l sărute.

— Slavă domnului ! Slavă domnului ! — bolborosea ea ştergându-şi lacrimile. — Ai scăpat teafăr ! Să dea dumnezeu să se deschidă uşile tuturor închisorilor pentruca bucuria să intre în casele tuturor oamenilor !

După ce o întrebă de sănătate, Fridun se grăbi să afle ce făcea Riza Gahramani. Femeia îi spuse că venea rar pe acasă — fiind mereu ocupat.

— Nu ştie nici ce e zi, nici ce e noapte ! — dădu ea din mână. — Zice că şahul o să fie alungat curând şi că va fi libertate pentru toţi. Abia atunci va scăpa poporul de poliţişti şi de jandarmi... Nemţii, care erau pe aici, au luat-o la goană toţi... Chiar dintre domnii noştri mulţi pleacă într'acolo, — şi arătă spre sud. — De un singur lucru se teme poporul : nu care cumva englezii să încurce din nou totul şi să nu-l lase în pace, să-şi vadă liniştit de treburi.

Inimoasa femee îi încălzi apă şi îi dădu un schimb de rufe şi nişte haine de ale lui Riza Gahramani ; apoi Fridun porni spre Kurd Ahmed.

Mergea privind plin de curiozitate în jurul său. Şi străzile şi trecătorii i se păreau noi, schimbate. In mişcările, în glasul, în ochii oamenilor, ghicea aşteptarea unui lucru însemnat, măreţ ; părea că nu pândesc cu toţii decât semnalul luptei ca să pornească la asalt împotriva jugului despotismului.

Constatările acestea îl însufleţiră şi mai mult.

Nu avea decât o singură dorinţă : să organizeze, să strângă laolaltă miile şi milioanele de oameni desmoşteniţi de soartă dar curajoşi, gata ca şi dânsul la lupta pe viaţă şi pe moarte împotriva despotismului şahului, împotriva cotropirii puterilor imperialiste...

Kurd Ahmed se afla în birou la Hikmat Isfahani, pe care-l punea la curent cu treburile comerciale, când Fridun se ivi în prag. Ascunzându-şi cu greu bucuria care-l cuprinse, i se adresă ca unui vizitator necunoscut :

— Fiţi bun şi aşteptaţi puţin, domnule !

Dar pe neaşteptate, Hikmat Isfahani se ridică în întâmpinarea noului venit.

— A, domnule Fridun ! Sunt bucuros să te văd ! Stai jos, stai jos ! Noi am putrezit amândoi în închisoarea ticălosului, nemernicului ăluia. Te voi lua tovarăş în afacerile mele. Trebue să fim prieteni şi să lucrăm împreună. Şi unul şi altul suntem democraţi. Nu mai avem voie să lăsăm din mână steagul libertăţii ! Ia loc, prietene !

Fridun se aşează, dar nu-şi putu ascunde zâmbetul dispreţuitor, ironic.

— Ştiu de ce zâmbeşti ! — spuse Hikmat Isfahani. — Noi suntem negustori şi nimic nu scapă privirii noastre încercate. Cu siguranţă îţi spui : uite că şi nemernicul ăsta vrea să facă pe democratul ! Dar jur pe allah, că în toţi aceşti douăzeci de ani de tiranie ai dinastiei pehleviene, în adâncul sufletului meu, am fost un democrat. In ţară trebue să domnească libertatea deplină. Trebue să cumpărăm nestingheriţi mărfuri din America, Anglia, Franţa, — se opri o clipă apoi adăugă, — şi din ţara Sovietelor ! Hotărît, orice ai spune, nimic nu-i mai dulce ca libertatea !

— Domnule Hikmat Isfahani, — începu să râdă Fridun, — dar despre pământ nu pomeniţi nimic ? Prima condiţie a democraţiei nu este oare tocmai împărţirea cât mai grabnică a pământului moşierilor la ţărani ?

— Ei. da, — răspunse Hikmat Isfahani cu mult sânge rece. — Vom proclama libertatea, vom alege noul medjlis şi vom pune atunci şi problema pământului. Vom găsi desigur mijloacele legale să rezolvăm şi această problemă.

— Trebue să vă previn din capul locului, că ne vom mai război cu dumneavoastră pentru adevărata democraţie ! —observă Fridun.

— Prietene drag, decе să ne războim ? Să ne îndreptăm mai bine privirea spre America şi Anglia ; vom introduce încetul cu încetul şi la noi o democraţie ca a lor.

— Dar mai există şi o altă democraţie, de care nici nu pomeniţi, domnule Isfahani.

— Ştiu, ştiu despre care democraţie vorbeşti. Democraţia sovietică ? Nu, dragul meu, ea nu va fi adoptată de noi ! În ţara noastră nu se poate introduce o democraţie atât de extremistă. Nouă ni se potriveşte cel mai mult democraţia engleză, americană...

— Dar democraţia engleză şi cea americană nu au dus oare Iranul la marginea prăpastiei ? De patruzeci de ani poporul geme sub povara acestei „democraţii".

— Vom discuta şi asta tot în viitorul medjlis ! Până atunci bună ziua ! Dumnezeu să-ţi dea sănătate !

— La bună vedere ! — răspunse zâmbind Fridun şi ieşi urmat de Kurd Ahmed.

După ce făcură câţiva paşi, acesta îl opri :

— Stai ! Lasă-mă să mă uit la tine ! Ai scăpat doar din mâinile călăilor, de sub cuţitul măcelarului ! Ce fericit sunt ! — şi neputând să-şi stăvilească elanul, Kurd Ahmed îşi îmbrăţişă tovarăşul.

— Ai auzit ? — îl întrebă după aceea Fridun, revenind la discuţia avută cu Hikmat Isfahani. — Mai avem încă de luptat. Răsturnarea lui Reza-şah nu va însemna încă pentru ţară adevărata libertate.

— Desigur ! Adevărata luptă abia începe. Şi va fi o luptă grea şi crâncenă !

Vorbiră apoi despre caracterul şi formele luptei ce urma să aibă loc, despre felul în care puteau să se desfăşoare evenimentele şi despre problemele urgente ce se puneau pentru ei.

Kurd Ahmed îl puse amănunţit la curent cu situaţia internaţională şi cu cea internă, cu mersul operaţiunilor militare şi cu activitatea organizaţiei şi la urmă îi vorbi şi despre tovarăşi : despre Haver, Aram, Riza Gahramani, Ferida şi mulţi alţii...

— Peste un ceas are loc un meeting ! — îi spuse el uitându-se la ceas. — Mergem ?

— Firește ! Neapărat !

— N'ai văzut-o încă pe Sudaba ?

— Nu, am venit direct la dumneata.

— Bună fată. A intrat în strânsă legătură cu noi. Şi va fi foarte bucuroasă să te vadă. Să ne ducem o clipă şi pe la dânsa !...

De când trupele sovietice intraseră în Iran, cercurile fasciste şi reacţionare din Teheran treceau prin clipe grele. Slugi credincioase ale despotismului, potentaţii care năzuiau să-şi păstreze averea şi situaţia în societate, desfăşurau o activitate aproape turbată.

Câţiva dintre ei — toţi oameni ai regimului despotic — se întruniră la Zarghend, în vila domnului Hikmat Isfahani. La prima vedere ai fi crezut că era vorba de o simplă sindrofie. Dar dacă te uitai mai cu luare aminte, pe chipul oaspeţilor puteai citi semne vădite de îngrijorare.

Îşi dădeau cu toţii seama că venise sfârşitul conducerii absolute a lui Reza-şah şi că nici negustorimea, nici moşierimea din Iran şi nici imperialismul anglo-american nu erau în stare să preîntâmpine prăbuşirea despotismului. Dar, gata să-l jertfească pe Reza-şah, nu înţelegeau să-şi piardă propria lor putere şi nu se mai gândeau decât la un singur lucru : cum să se facă stăpâni pe voinţa viitorului cap încoronat al Iranului, să facă din el o unealtă supusă, care să ducă o politică prielnică intereselor lor.

Tocmai în acest scop se şi adunase în vila lui Hikmat Isfahani, grupul acesta de oameni politici de vază, de ziarişti cu trecere, de negustori cu renume şi de moşieri.

Hikmat Isfahani, care îşi întâmpina oaspeţii, nu-şi lua ochii dela uşa de intrare aşteptându-l cu încordare pe Şahpur, moştenitorul tronului. Nici chiar sosirea lui *mister* Thomas şi a lui *mister* Harold nu-i slăbi încordarea.

Trăgând din lulea, *mister* Thomas privea nepăsător în jurul lui. Întorcându-se spre Hakimul'imulik, care stătea ghemuit lângă dânsul, îl întrebă :

— Sunteţi îngândurat, domnule vizir ?

— Situaţia este foarte serioasă, *mister* Thomas! Armatele Sovietice sunt la Kiredj. Am pierdut legătura cu Azerbaidjanul şi Ghilianul.

— Ce te prăpădeşti cu firea pentru Azerbaidjan? — se amestecă în vorbă Hikmat Isfahani, auzindu-l. — Moşiile tale sunt în Kermanşah, Isfahan şi Şiraz. Eu ar trebui să fiu îndurerat de pierderea întregii recolte. Care ţăran, având pe bolşevici alături, va mai da moşierului măcar o baniţă de grâu?

— Iţi închipui oare că nenorocirea n'o să se întindă ca o molimă şi aici? Crede-mă: ţăranul kermanşah va face ca şi cel azerbaidjan. Ce noutăţi din Mazandaran, serheng? — întrebă vizirul pe Sefai, care tocmai se apropiase.

Dar serhengul Sefai nu avea nicio veste îmbucurătoare pentru vizir.

— Peste tot domneşte neliniştea, domnule vizir.

Intrarea trupelor sovietice pe teritoriul Iranului îi pricinuise multe griji şi lui *mister* Thomas. Ca şi domnii din jurul lui, era şi el în căutare de mijloace pentru înnăbuşirea avântului masselor.

— Guvernul majestăţii sale regelui Angliei doreşte pace şi linişte în Iran. Desordinile puse la cale de tot felul de elemente dubioase sunt inadmisibile, domnule serheng, — se adresă el lui Sefai.

— *Mister* Thomas, — întrebă speriat Hikmat Isfahani, — cum se vor sfârşi toate astea? Dacă golănimea s'a pus în mişcare, n'o să ne mai putem păstra nici măcar căciulile pe cap... Şi nu numai noi, dar nici dumneavoastră.

Hakimulimulik arătă spre apus, unde Armatele Sovietice rezistau eroic presiunii hoardelor fasciste deslănţuite, şi spuse căutând să-l liniştească:

— Slavă lui allah, nemţii îi pironesc acolo; nu ne va fi greu, decât dacă Sovietele vor izbuti să-i respingă...

— Deocamdată ei înaintează, — adăugă Hikmat Isfahani, căutând să se îmbărbăteze. — Spuneţi-mi, *mister* Thomas, — repetă el, — cum credeţi dumneavoastră că o să se termine toate astea?

— Este greu de prezis cine va învinge — bolşevicii sau naziştii — spuse fără grabă *mister* Thomas, cu luleaua între dinţi. — Un lucru este însă limpede: pentru moment, adversarii se luptă între ei cu înverşunare. Şi pentru viitorul Iranului lucrul acesta are o importanţă destul de mare...

— Desigur, — fu de acord Hakimulimulik. — Cu cât mai slab este unul din vecini, cu atât mai liniştit este celălalt! Ar fi foarte bine dacă Sovietele ar ieşi din războiul acesta aproape zdrobite!

— Asta depinde de prietenii noştri americani, — spuse Hikmat Isfahani, întorcându-se spre *mister* Harold. — Jur pe allah, *mister* Harold, că singura noastră speranţă sunteţi dumneavoastră: America şi Anglia. Pe toţi sfinţii, salvaţi-ne de pericolul roşu.

— Fiţi liniştiţi, domnilor! — începu solemn *mister* Harold. — Bolşevicii nu vor ieşi teferi din războiul acesta. In orice caz, le vor trebui zeci de ani ca să-şi tămăduiască rănile. In acest răstimp America şi Anglia vor avea răgazul să ia sub protecţia lor toate naţiunile lumii...

— Să nu ne lipsească allah de pavăza dumneavoastră! — rosti slugarnic Isfahani.

Văzând-o pe Şamsia apropiindu-se cu un nou grup, Hikmat Isfahani se duse în întâmpinarea lor.

Fără să-l ia în seamă pe serheng, Şamsia se uita mereu spre poartă, aşteptându-l pe Şahpur.

Deşi îi făgăduise să devină soţia lui, serhengul nu izbutea uşor să atragă asupra lui, fie chiar numai pentru o clipă, atenţia împrăştiată a tinerei fete.

— Ce plăcută e toamna! — îi spuse el curtenitor.

— Nu văd nimic plăcut în acest anotimp, — răspunse Şamsia fără o privire. — Cad frunzele, totul amorţeşte, totul e apatie şi somnolenţă.

— Mai înainte, toamna te încânta.

O însufleţire generală le curmă convorbirea.

— Iată-l pe Şahpur! — spuse emoţionată Şamsia, şi ochii începură să-i strălucească.

Hikmat Isfahani se repezi cu mâinile întinse, ca pentru o îmbrăţişare, spre uşa în care se arătase Şahpur însoţit de câţiva militari.

— A venit fără soţie ! — murmură serhengul Sefai, posomorîndu-se.

— Vine totdeauna fără soţie la petreceri ! — spuse nepăsător Şamsia.

Serhengul nu răspunse nimic. Se plecă respectuos în faţa lui Şahpur, care trecu ţanţoş, fără să-l ia în seamă şi, strângând mâna Şamsiei, se interesă de sănătatea ei. Ea îşi înclină uşor capul şi un zâmbet de vanitate satisfăcută înflori pe chipul ei.

Şahpur se îndreptă apoi spre *mister* Harold şi *mister* Thomas.

— Hanum, aţi face bine să mă priviţi barem o clipă şi pe mine, — spuse serhengul prinzând-o de mână.

Şamsia îi aruncă o privire rece.

— Cum ? După toate — toate, mai eşti şi gelos ? — spuse ea. — Pot să te felicit ; vei avea destule prilejuri să-ţi manifeşti această calitate.

Hikmat Isfahani îşi pofti musafirii la o masă încărcată cu tot felul de bunătăţi. In capul mesei se afla Şahpur, între *mister* Thomas şi *mister* Harold.

Oaspeţii nu mâncau aşezaţi la masă ci, după moda englezească, în picioare... Amănuntul acesta trebuia să fie o dovadă că era o masă de oameni moderni, cu totul europeni.

Hikmat Isfahani umplu un pahar şi-l bău în sănătatea lui Şahpur. Tot pentru prinţ băură apoi şi *mister* Thomas şi *mister* Harold. Golindu-şi paharul, americanul spuse că Iranul, care trecea prin cea mai complicată şi mai grea perioadă din istoria sa, va ieşi din ea datorită lui Şahpur şi va porni pe o cale dreaptă şi temeinică.

Prinţul le răspunse la urmă tuturor.

Privind când spre *mister* Thomas, când spre *mister* Harold, ţinu o scurtă cuvântare, cu paharul în mână :

— Suntem siguri că Iranul va ieşi cu cinste din vijelia aceasta şi că va înscrie în istoria sa încă o pagină plină de înţelepciune. Dar Iranul nu va uita niciodată ajutorul pe care i-l acordă în aceste zile grele prietenii

lui englezi și americani. — Și ridică paharul întâi spre *mister* Thomas, apoi spre *mister* Harold.

Ospățul continuă.

Palatul șahului era ca de obicei înconjurat de o liniște mormântală. Sentinelele, cu căciuli înalte cu stema țării „Leul și soarele", mai stăteau încă supuși ca niște robi la ușa lui. Cutremurul ce zguduise întreaga țară, nu atinsese încă zidurile acelea.

Această liniște obișnuită, nu era întreruptă decât de pașii ușori ai curtenilor în incinta palatului și de șoaptele lor înspăimântate.

Numai în atitudinea șahului se putea observa o schimbare. Reza era chinuit de frică și de nesiguranță. Nu se putea împăca cu gândul că trebuia să se despartă de coroană și de tron.

El, care nădăjduise să-și înscrie numele în istoria Iranului alături de acela al șahilor legendari și să fie stăpân și pe cugetul viitoarelor generații, se trezi în cincisprezece zile în fața unei rușini nemaivăzute în istorie. Trebuia să renunțe la tot!

Totuși, despotul nu pierdea speranța de a mai pune într'o zi mâna pe putere. Își făcea socoteala astfel: chiar dacă Germania ar suferi o înfrângere în războiul cu Sovietele, Anglia și America vor împiedica întinderea mișcării populare din Iran.

Intrarea vizirului îl smulse din gândurile lui întunecate.

— Ce este cu sertibul? S'a terminat? — îl întrebă el nerăbdător pe Hakimulimulik.

In loc de răspuns, ministrul palatului se întoarse și arătă în spre serhengul Sefai, care intrase în urma lui. Serhengul puse solemn pe masă, ca și cum ar fi adus un dar de nuntă, caseta înfășurată în batista verde de mătase.

Cu o mișcare bruscă, Reza-șah deschise caseta și desfăcu actul de deces al sertibului.

— Acest Selimi ar fi fost un dușman foarte primejdios pentru Iran, — spuse șahul. — Voi lăsa cu limbă de moarte urmașilor dinastiei Pehlevi să nu uite niciodată serviciul tău, serheng.

Serhengul făcu o adâncă plecăciune.

— Sluga credincioasă a majestăţii voastre, sire!

Şahul aruncă batista de mătase peste casetă şi făcu semn cu mâna serhengului că se poate retrage.

— Vizirule, serhengul Sefai este un om credincios tronului, — spuse Reza-şah după un răstimp de gândire, lui Hakimulimulik.

In loc de răspuns, ministrul palatului desfăcu ziarul „Seda", îl puse în faţa şahului şi arătă unul din articolele, care critica despotismul pehlevian.

— Cum? — urlă şahul. — Blestematul ăsta de Isfahani n'a fost încă ucis?

— Nu, sire! La intervenţia lui *mister* Harold, alteţa sa prinţul-moştenitor a poruncit să fie pus de îndată în libertate. Iar serhengul Sefai, în care maiestatea voastră are o încredere atât de mare, este logodit cu fiica lui.

— Trădătorii! Nemernicii!

Şi Reza-şah aruncă ziarul.

Incepu să se plimbe agitat prin cameră, dar se linişti repede şi trecu la un subiect pe care-l socotea de cea mai mare însemnătate pentru dânsul.

— Ai auzit, vizirule, — începu el împăciuitor, — că în străvechiul Babilon întreaga populaţie se aduna în jurul rămăşiţelor pământeşti ale conducătorului adormit pe veci şi număra faptele bune şi rele ale răposatului. Spune-mi, ce-ai putea spune tu despre mine într'o asemenea împrejurare?

Hakimulimulik îl privi pe şah pe sub sprâncene.

— Slavă lui allah, majestatea voastră se află deplin sănătoasă! — răspunse el în doi peri.

Atunci şahul începu să înşire singur ceeace socotea meritele lui:

— Am făcut drumuri. Am adus în ţară automobile. Am pus cu botul pe labe populaţiile din Azerbaidjan şi Kurdistan, care prezentau un permanent pericol pentru Iran şi care s'au făcut blânde ca nişte mieluşei. Ba le-am distrus chiar şi limba, obiceiurile, tradiţiile. Am întărit frontierele de nord ale Iranului. Am... Ce spui de toate astea, vizirule?

Dar pe măsură ce Reza-şah îşi înşira meritele, în faţa ochilor lui Hakimulimulik se perinda şi tot ceeace despotul trecea sub tăcere. Îşi aduse aminte de felul în care Reza-şah venise la putere: convinsese pe stăpânitorul de atunci al Iranului, Ahmed-şah, să plece în călătorie prin Europa şi se folosise cu dibăcie de lipsa lui; cochetând cu forţele democrate pusese mâna pe putere, apoi pornise la o răfuială sângeroasă cu adversarii. Hakimulimulik îşi aminti de umilinţele şi spaimele care-l încătuşaseră timp de cincisprezece ani. Omul din faţa lui, care îşi lua vădit rămas bun dela putere, îi otrăvise viaţa în decursul acestor lungi cincisprezece ani. Acum venise clipa prielnică să se răzbune pentru toate jignirile suferite şi, din adâncul întregii lui făpturi, Hakimulimulik simţi nevoia să nu piardă această clipă.

— Tot ce-aţi enumerat, sire, este adevărat, dar nici pe departe complet.

— Şi ce-ai mai putea adăuga? — întrebă îngâmfat Reza-şah.

Hakimulimulik luă atitudinea unui om care se pregăteşte să-i dea duşmanului lovitura de moarte.

— Pot să mai adaug, sire, că în ultima sută de ani a istoriei sale, Iranul n'a cunoscut o epocă mai ruşinoasă decât aceşti cincisprezece ani de domnie a majestăţii voastre.

Uluit de această lovitură neaşteptată, Reza-şah se ridică încet dela locul său.

— Dar, ia spune-mi, în aceşti cincisprezece ani cine s'a ploconit şi s'a târît pe brânci în faţa mea? — spuse el cu voce răguşită. — Nu voi ăştia, Hakimulimulikii, Hikmaţi Isfahanii şi serhenghii Sefai?

Şi, clătinându-se, Reza-şah ieşi de după birou şi întinse mâinile spre beregata lui Hakimulimulik. Vizirul se dădu însă un pas înapoi şi spuse cu cel mai înfricoşător sânge rece:

— Domnule Reza-han, sunt împuternicit să vă anunţ că aliaţii v'au dat un răgaz de douăzeci şi patru de ore. Mâine trebue să părăsiţi Teheranul. Ar fi mai bine să începeţi pregătirile în vederea călătoriei.

Reza-şah căzu secerat în fotoliu.

— Eşti mai ticălos decât mine! — spuse el răguşit. — Dacă ai fi avut puterea pe care am avut-o eu, n'ai fi cruţat pe nimeni. Gândul că plecând, las puterea pe mâna unor astfel de oameni... mă mângâe.

Scena aceasta se petrecea — după felul în care e socotit timpul în Iran — în a douăzeci şi cincea zi a lunii şahriver, anul 1320, adică la şaisprezece Septembrie 1941.

30

In ziua de joi, 17 Septembrie, când trupele sovietice intrară în Teheran, străzile erau ticsite de lume. Mii şi mii de oameni întâmpinau cu aplauze şi ovaţii entuziaste pe ostaşii sovietici şi pe comandanţii lor.

Rândurile perfect aliniate ale soldaţilor sovietici care veneau dinspre Kiredj pe şoseaua largă, ţinuta lor severă, înfăţişarea lor vitejească, feţele lor îngândurate, arse de soare, întruchipau puterea şi tăria sufletească a ţării sovietice pe care o reprezentau.

In oraş intra o armată cu totul deosebită. Armata aceasta aducea poporului veşti despre o lume şi o viaţă nouă, care până atunci păruse milioanelor de oameni ai muncii un vis minunat, dar îndepărtat şi peste putinţă de înfăptuit.

Deaceea toţi oamenii muncii din oraş priveau cu nesaţ marşul ei plin de măreţie.

Zeci de mii de oameni se înghesuiau pe trotoare, pe balcoane şi pe acoperişurile caselor, se căţărau pe pereţi şi stâlpi, sorbind cu ochii armata ţării libere, chipurile ostaşilor sovietici în care recunoşteau pe fraţii lor buni de pe alte meleaguri.

— *Zindebad ertéşi sorh!* Trăiască Armata Roşie! Ura-ura! — ţâşneau din toate părţile strigăte de bucurie.

Soldaţii continuau să treacă sub ploaia de flori.

Prinşi în massa fremătătoare, Fridun, Kurd Ahmed, Aram, Riza Gahramani, Ferida şi Serhan priveau cu dragoste, în tăcere, unităţile care treceau, şi inima le bătea puternic. Intocmai ca şi miile de oameni din jurul lor, sorbeau şi ei din ochi chipurile ostaşilor în

marş, uniformele şi decoraţiile lor, căutând să nu le scape niciun amănunt...

Iar ostaşii sovietici treceau, treceau mereu pe lângă mulţimea entuziasmată; feţele lor erau luminate de zâmbet şi ochii le exprimau simpatie faţă de oamenii muncii, dragoste pentru poporul asuprit.

Zvonurile false, calomniile, minciunile, pe care le răspândiseră zi de zi cercurile conducătoare în decursul atâtor ani, se dovediseră neputincioase să zdruncine în inima poporului dragostea şi încrederea în numele lui Lenin, în numele lui Stalin şi să împiedice primirea sărbătorească făcută de popor Armatei Sovietice, primire care lua caracterul unei mari demonstraţii spontane.

Cuprinşi de o bucurie de nestăpânit, oamenii se strângeau în braţe, se sărutau şi unii plângeau...

Fridun îi arătă pe furiş lui Kurd Ahmed doi muncitori dela căile ferate. Imbrăţişându-se strâns, se sărutau spunându-şi:

— Am apucat, frate, ziua cea mare! Da, am apucat-o!

— Şi noi ce aşteptăm? — exclamă Fridun, şi-l cuprinse pe Kurd Ahmed în braţele lui vânjoase.

— Da, e o zi istorică ce nu va putea fi uitată nici de generaţia noastră, nici de aceea care ne va urma. O vor ţine minte şi copiii şi nepoţii noştri! — spuse îngândurat Kurd Ahmed.

— Hei, copil al Şirazului! — auziră deodată, nu departe de ei, un glas vesel, entuziasmat.

Intorcându-se, văzură doi bărbaţi, sărăcăcios îmbrăcaţi, care încercau să răzbească unul spre celălalt.

— Să trăeşti, fiu al Ardebilului! — răspunse cel de al doilea.

Izbutind să-şi facă loc prin mulţime, se îmbrăţişară.

— Ce sărbătoare! — strigă şirazianul. Mai măreaţă decât Novruz-bairamul.

— Mai bine ţi-ai face rost de papuci în picioare, şi pe urmă să te ţii de sărbători, — spuse printre dinţi un domn înalt şi slab, îmbrăcat într'o haină de *covercoat* şi ţinând un baston elegant în mână.

— N'aveţi grijă, domnule, o să-mi fac eu rost şi de papuci, — răspunse ardebilianul. — Cât despre sărbătoare, pentru mine nu poate fi zi mai mare decât izgonirea lui Reza-şah! Bucuria asta o să-mi ajungă până la capătul zilelor mele.

— Nu spune „hop" până n'ai sărit groapa! A plecat Reza-şah, dar a venit fiul lui. Să vezi cum o să arate mâine străzile astea! — şuieră printre dinţi domnul.— Căci mâine este joi — o zi bună. Ia du-te spre partea de sud a Teheranului şi vezi cine se îndreaptă spre oraş!

Şirazianul se uită ameninţător la necunoscut.

— Asta înseamnă că te putem felicita! — spuse el cu răutate. — Domnii englezi se grăbesc în ajutorul tău? Nu cumva eşti spion, domnule?...

Băgându-şi capul între umeri, lunganul se pierdu în mulţime.

Fridun se uită cercetător la tovarăşii lui.

— Prieteni, ne aşteaptă o luptă cruntă! De abia acum începe ea cu adevărat!...

Incetul cu încetul se formară şi începură să activeze organizaţiile de muncitori şi apărură ziarele democrate.

Fridun, Kurd Ahmed, Riza Gahramani, Serhan, Ferida şi Aram Simonian munceau fără răgaz pretutindeni unde era nevoie. Sudaba şi Haver fură antrenate şi ele în această muncă.

Kurd Ahmed, Fridun şi Riza Gahramani, împreună cu câţiva activişti de seamă reîntorşi din sud, unde fuseseră deportaţi, erau conducătorii organizaţiei.

In aceeaşi vreme însă, odată trecute primele clipe de desorganizare şi panică, începură să reînvie şi forţele reacţiunii. Văzând un sprijin în armatele engleze, ele îşi intensificau activitatea, cu atât mai mult cu cât aparatul de stat se mai găsea încă în mâinile lor.

Ieşind de acasă, Kurd Ahmed şi Fridun se îndreptară spre unul din marile meetinguri populare organizate cu scopul de a exercita o presiune asupra guvernului. Chiar dela primii paşi, se treziră într'o mulţime

zgomotoasă, care înainta grăbită. Părea că întreaga populație a orașului se îndrepta în aceeași direcție.

În mulțime puteau fi văzuți oameni din păturile cele mai felurite : muncitori, țărani, negustori, preoți, intelectuali, mici târgoveți, dar majoritatea covârșitoare o formau oamenii săraci, muncitorii.

Se auzeau strigăte răzlețe :

— *Zindebad azadei Iran !* Trăiască Iranul liber !

— *Murdebad rejimi istibdad !* Jos cu regimul despotic !

— Jos Pehlevi !

— Jos guvernul reacționarilor !...

Apoi răsunau ovații puternice.

La fiecare sută de pași grupuri de demonstranți își ridicau pe umeri oratorul lor. Într'unul din ele Fridun și Kurd Ahmed recunoscură pe Riza Gahramani purtat pe brațe. Grupul lui era format din muncitorii feroviari, printre care se găsea și mecanicul Serhan cu fochistul lui și cu bătrânul acar.

— Jos despotismul sângeros ! Vrem pâine ! Vrem de lucru ! Dați de mâncare copiilor noștri ! — strigă deslușit Riza Gahramani, în aprobarea unanimă.

— Să strigăm de trei ori „ura" pentru triumful libertății !

Și în mulțimea nesfârșită tună de trei ori un puternic „ura"...

Spre mijlocul străzii Firdovsi mulțimea își încetini pasul, apoi se îndesi și mai mult și se opri.

Fridun și Kurd Ahmed căutară să răsbească până la balconul unei case cu etaj, transformat în tribună.

Dintr'odată se auzi un uruit de motociclete.

Sosise agentul șef al jandarmeriei, însoțit de trei jandarmi.

Ajungând în dreptul grupului de muncitori feroviari, în fruntea căruia se afla Riza Gahramani, agentul șef le spuse să se împrăștie fiindcă „împiedicau circulația pe stradă".

— Jos slugile despotismului ! — strigă în loc de răspuns Riza Gahramani.

— Împrăștiați-vă ! Nu turburați ordinea ! — și agentul duse mâna la revolver.

Urcat pe umerii tovarăşilor lui, Riza Gahramani mai strigă odată :

— Jos slugile despotismului ! Jos Pehlevi !

Pe neaşteptate răsună un foc de armă. Mâna lui Riza Gahramani, ridicată în sus, căzu. Pe cămaşa lui apărură pete de sânge.

— Dezarmaţi pe câinii ăştia ! — se auziră voci indignate, şi, în aceeaşi clipă, agentul şef fu smuls de pe motocicletă şi aruncat la pământ.

Mulţimea snopi în bătaie pe jandarmi.

Fridun şi Kurd Ahmed răsbiră până la Riza Gahramani. Unul din muncitori îşi sfâşiase cămaşa şi-i lega rana. Văzându-şi prietenii, Riza Gahramani zâmbi cu voioşie.

— Duceţi-mă sus ! Pe tribună ! — îi rugă el stăruitor.

Puterile însă îl părăseau şi începu să se clatine. Muncitorii îl duseră mai laoparte. Insărcinându-i să-l ducă imediat pe rănit la un medic, Fridun şi Kurd Ahmed îşi croiră din nou drum spre tribună.

Pe neaşteptate, dădură peste un grup mare de demonstranţi, dintre care cea mai mare parte erau femei.

In fruntea coloanei Fridun zări pe Haver, Ferida şi Sudaba, care se întorceau mereu spre grupul lor, strigând lozinci de luptă şi libertate.

Sudaba îi apărea acuma lui Fridun într'o lumină cu totul nouă. Până şi frumuseţea ei părea că dobândise o expresie nouă, înnobilată de un gând măreţ, luminos.

Işi aduse aminte de prima lor întâlnire după ieşirea lui din închisoare. Când îl văzuse, tânăra fată se stăpânise cu greu să nu i se arunce la piept.

Dar deco nu-l lăsa inima să-şi limpezească atitudinea faţă de dânsa ? Ce-l făcea să-şi înnăbuşe propriul său sentiment ?

Drept răspuns, de fiecare dată în faţa ochilor lui răsărea chipul Ghiulnazei.

„Unde o fi acum ? Mai trăieşte ea oare ? Dac'ar fi putut da de urma ei !"

Jurământul sfânt, făcut în tăcere atunci, în noaptea cu lună, îi împiedica inima să se deschidă unei dragoste noi.

Nebănuind nimic, Sudaba nu putea înțelege pricina frământării tainice a lui Fridun. Ea îl iubea nestăvilit și din toată inima...

Ochii li se întâlniră. Fata se opri și strigă prietenelor ei, ca și cum l-ar fi salutat pe Fridun:

— Trăiască libertatea!

Fridun îi zâmbi vesel și cu duioșie.

Dar Kurd Ahmed, care se grăbea în spre tribună, îl târî după el. Pe balcon îl întâmpină emoționat Aram.

— Ce-i cu voi? — se repezi el, uitând să le mai dea bună ziua. — Din pricina voastră întârzie meetingul.

Meetingul fu deschis prin scurta cuvântare a unui muncitor dela căile ferate, om de șaizeci de ani, dar care se ținea încă bine.

— Tovarăși! — spuse el, adresându-se mării de oameni. — A sosit sfârșitul despotismului! Ajunge cât am îndurat în anii aceștia îngrozitori de asuprire! Ajunge cât am răbdat de foame! Să ne mai zbatem și de aci înainte în ghiarele sărăciei și a șomajului? Să mai stăm cu brațele încrucișate și să privim cum bogătașii și miniștrii lor ne vând țara, cum o dau pe mâna străinilor? Nu tovarăși! A sunat ceasul când poporul trebue să ia puterea în propriile lui mâini. Trăiască puterea poporului! Trăiască Armata Roșie care ne-a adus libertatea!

Când strigătele puternice de „ura" se potoliră, luă cuvântul Aram, după el vorbi Kurd Ahmed, apoi alții. Poporul sorbea cu atenție încordată fiecare cuvânt al vorbitorilor.

Cele mai obișnuite cuvinte căpătau în ceasurile acelea un înțeles adânc; vorbele de toate zilele dobândeau o înaltă însemnătate. Poporul simțea în toate, adierea unui lucru nou, adulmeca mireasma vieții noi, a fericirii și libertății. In fața lui se deschideau larg porțile înfăptuirii celor mai îndrăznețe visuri, a unor năzuințe ce, mai înainte, li se păreau fără putință de împlinire.

Poporul triumfa...

Dar...

Dar în aceeași zi mai avea loc și o altă întrunire.

Şi anume, la Zarghend, în vila lui Hikmat Isfahani. La această întrunire lua parte şi Hakimulimulik şi alţi domni „onorabili" de teapa lui, stâlpii protipendadei iraniene şi politicienii de vază. Chiar şi serhengul Sefai, care prinsese din nou curaj, se afla acolo. Şi, firește *mister* Harold şi *mister* Thomas, ca întotdeauna în fruntea bucatelor.

Oamenii aceştia pregăteau poporului un alt viitor şi voiau să făurească Iranului o altă soartă — o soartă grea...

Haver continua să locuiască la Sudaba. Cele două tovarăşe se împrieteniră foarte repede. Haver se simţise legată de Sudaba încă dela prima lor întâlnire iar suferinţele ei treziseră în sufletul generos al tinerei fete o afecţiune sinceră. Când Haver află că Sudaba îl iubea pe Fridun, îi fu şi mai dragă.

Sudaba îi dăduse o cameră separată, în care fuseseră puse două paturi, pentru Azad şi Aiaz. Deşi îşi petrecea ca şi Haver toată ziua pe teren printre femei sau prin şcoli, ea mai găsea seara timp să-i înveţe pe cei doi băieţi să scrie şi să citească.

— Aiaz este al Sudabei şi Azad al meu ! — glumea deseori Haver.

Intr'o seară, după ce copiii adormiră, veniră Fridun şi Kurd Ahmed.

— Ei, cum o mai duci, fiică de persan ? — o întrebă zâmbind cu blândeţe Kurd Ahmed pe Haver. — A sosit timpul să ridici cu Sudaba şi cu Ferida drapelul libertăţii femeilor iraniene ! Da, da, e tocmai timpul.

— Haver este gata pentru asta ! — răspunse Sudaba în locul prietenei sale dar, uitându-se la Fridun, se fâstâci.

Mai târziu veniră şi alţi tovarăşi — Aram, Serhan, Ferida şi, mai la urmă, Hafiz Biluri şi Iaver Azimi, partizanii şi prietenii sertibului Selimi. Păstrând vie în amintire soarta tragică a prietenului lor şi vorbele lui lăsate cu limbă de moarte, aderaseră la grupul lui Fridun, Riza Gahramani şi Kurd Ahmed.

— Luați loc, scumpe dascăl! — spuse Fridun, strângând mâna lui Hafiz Biluri. — Veți avea acuma elevi buni, dornici de știință.

— Da, fiii de muncitori, — zâmbi Hafiz Biluri. — Demult așteptam asta, fiule!

— Știu, dascăle, știu! — rosti Fridun; apoi întorcându-se spre Gurban Marandi, care intrase în urma lor, îl întrebă: — Ei, prietene, ce faci? Tot așa te înfierbânți ca altădată?

— Ba bine că nu! — răspunse celălalt. — Totuși mi-am însușit acuma și alte reguli pentru a putea duce lupta... Viața te învață multe lucruri, Fridun!

Vorbind astfel, trecură în salon.

Curând sosi Djalili, care abia se înapoiase din deportarea sa în sudul țării și care lua parte activă la munca organizației. Cu dânsul mai intrară doi necunoscuți.

După ce salută din cap pe toată lumea, Djalili se dădu laoparte și prezentă pe primul din tovarășii veniți cu el:

— Domnul Seid-Djafar Peșaveri!... [1])

Numele acesta îi însufleți pe toți. Ochii lor străluciră de bucurie. Peșaveri îi privea cu un zâmbet ușor, ce părea să nu se șteargă niciodată de pe fața lui. Strânse prietenește mâna lui Fridun, Kurd Ahmed, Aram și celorlalți tovarăși care se apropiară de dânsul. Respectul ce-i manifestau tovarășii părea să stânjenească pe vechiul și încercatul luptător pentru libertatea și independența Iranului.

Djalili îl prezentă apoi pe cel de al doilea tovarăș care, prin ținuta lui mândră, amintea pe sertibul Selimi.

— Domnul Hamid Hamidi!

Kurd Ahmed și Fridun îl îmbrățișară ca pe un vechi prieten.

— Dacă ați ști cât de îngrijorați am fost pentru soarta dumneavoastră!...

---

[1]) *Seid — Djafar Peșaveri* — conducătorul mișcării democrate din Azerbaidjanul de sud. (N. red. ruse)

— Şi tebrizienii nu fac decât să vorbească de dumneavoastră! — îi spuse Ferida, strângându-i cu căldură mâna.

— Poftiţi, luaţi loc, — îi îmbie Kurd Ahmed şi, luându-l respectuos de braţ pe Peşaveri, îl duse spre un fotoliu.

Fridun îi arătă lui Hamid Hamidi un loc alături de el:

— Staţi jos, vă rog!

Atmosfera se însufleţi repede: oamenii se descătuşară de sfiala care-i stingherise la început.

In momentul când intră Sudaba, Fridun citea cu voce tare articolul de fond din ziarul „Ettelaat".

— Nu este greu să-ţi dai seama, — îşi întrerupse Fridun lectura, — că reacţionarii şi slugile despotismului îşi schimbă masca. Adevăraţi cameleoni, care şi-au schimbat la repezeală culoarea, iată-i că au şi început să trâmbiţeze despre democraţie, despre libertate!

Hamid Hamidi, care îşi aruncase şi el ochii pe ziar, zâmbi deodată.

— Aha! Hikmat Isfahani — port-drapelul libertăţii şi independenţei Iranului! Ce comedie!

— Il cunoaşteţi? — întrebă Aram.

— Există oare în Iran un om care să nu-l cunoască? — răspunse Hamid Hamidi.

— Acum este socotit demn să ocupe locul de conducător al noului stat! — spuse zâmbind Fridun.

— Şi să vedeţi că aşa o să fie! — răspunse Aram cu un zâmbet amar.

— Desigur că acest lacheu anglo-american, — începu Hafiz Biluri, care se găsea pentru prima oară la o întrunire de acest fel, — îşi va da toată străduinţa să formeze sub stindardul aşa numitei „democraţii" un nou guvern reacţionar! La fel a fost şi în războiul trecut — Hikmaţi Isfahani de soiul acesta s'au adaptat repede şi au intrat uşor în arenă.

— De astă dată nu se va mai întâmpla aşa! — exclamă Kurd Ahmed. — Mai bine zis: nu trebue să se mai întâmple. Şi sarcina noastră este să ridicăm în-

treg poporul împotriva lor. Este de datoria noastră să punem capăt uneltirilor acestor provocatori!

Privirile celor de față se îndreptară spre Peșaveri, vechiul luptător. Acesta începu să vorbească cu acea adâncime și claritate de gândire ce-i erau caracteristice:

— Așa cum se desfășoară evenimentele, prevăd o luptă grea și lungă. Uitați-vă bine la cei ce își scot capul din vizuinile lor și au de gând să intre în arena luptei politice. Cine sunt ei? Kevamus-saltane, Hakimulimulik, Hikmat Isfahani, Ibrahim Hakimi, Sadr și alte figuri. Acești vicleni încercați, acești acrobați politici, o să mai arate încă cine sunt, o să mai pricinuiască încă destule nenorociri...

— Asemenea unei ape stătătoare care cu timpul putrezește și începe să duhnească greu, tot așa este și cu înalta societate iraniană, — spuse Hamid Hamidi, adresându-se tovarășilor mai tineri. — Trebue să secăm această mocirlă puturoasă și în locul ei să dăm drumul la apă curată. Istoria lasă această sarcină în seama noastră.

Ascultând cu luare aminte spusele tovarășilor, Riza Gahramani simți că din cuvintele lor se desprindea limpede nemulțumirea față de metodele învechite de muncă. Aceeași nemulțumire o simțea și el. Evenimentele îi scoseseră pe neașteptate în marea arenă a luptei fățișe. Viața punea în fața lor o mulțime de probleme noi, care cereau o rezolvare neîntârziată. Și le era cu neputință să rezolve aceste probleme cu forțele unui grup relativ mic de activiști din ilegalitate. Se simțea nevoia unei organizații puternice, cu ramificații întinse, al cărei program și al cărei țel să fie pe înțelesul întregului popor și apropiate lui.

— Este necesar să se creeze un partid care să unifice toate forțele cu adevărat progresiste ale țării, — spuse Riza Gahramani, ca și cum și-ar fi rezumat impresiile. — Niciun oraș, niciun sat mai mare nu trebue să fie lipsit de sediul unui astfel de partid.

— Are dreptate! — îl susținu Fridun. — Este cu neputință să activăm acuma fără o puternică organizație politică. Poporul s'a pus în mișcare și avem nevoie

de o organizație care să-l conducă. Țineți minte, tovarăși, că dacă nu vom ști să facem acest lucru, îl vor face dușmanii noștri.

Kurd Ahmed aprobă călduros propunerea tovarășilor săi.

— Această organizație este însă obligată să aibă un program hotărît și limpede. Trebue să expună deschis poporului scopurile și intențiile sale.

Luând în discuție problema, cei de față căzură cu toții de acord că organizația pe care voiau s'o creeze, trebuia să ducă lupta pentru ideile politice cele mai înalte, căutând să realizeze unirea tuturor forțelor progresiste și democratice ale țării. Ei subliniară însă cu tărie că organizația revoluționar-democratică trebuia să se sprijine în primul rând pe massa de muncitori și de țărani. Organizația avea datoria să mobilizeze întregul popor muncitor la lupta pentru munca liberă, pentru egalitatea de drepturi a tuturor cetățenilor în fața legii, pentru democrație înăuntrul țării, pentru desvoltarea industriei naționale.

Ea trebuia deasemenea să ducă o luptă continuă și înverșunată împotriva jugului imperialist.

Ascultând cu luare aminte punctele acestui proiect de program, Serhan își spuse și el cuvântul:

— Sunt de acord cu toate astea. Dar cred că este necesar să creăm și sindicate ale muncitorilor iranieni.

— Just! Foarte adevărat! — se auziră exclamații din toate părțile.

— Dar pe femei dece le-ați uitat? — sări Ferida dela locul ei. — Trebue să creăm și o vastă organizație de femei.

Se auzi din nou vocea lui Peșaveri.

— Fără îndoială că organizația progresistă ar face o greșeală de neiertat, dacă ar uita femeile iraniene, — spuse el cu pătrundere. — Nenorocită este țara în care femeia este asuprită și lipsită de drepturi politice. Hanum a făcut o propunere foarte prețioasă. Noul partid va trebui să ducă o muncă deosebită în rândurile femeilor.

Fridun vorbi apoi despre problema națională. El

socotea că, fără să se teamă de atacurile calomnioase ale şovinilor iranieni şi ale cercurilor conducătoare, noul partid trebuia să-şi spună răspicat părerea şi în privinţa drepturilor tuturor naţionalităţilor din Iran.

— Intr'o ţară ca Iranul, — spuse el, — problema naţională nu poate fi ocolită. Partidul trebue să-şi stabilească hotărît atitudinea faţă de naţionalităţile nepersane.

— Nu e momentul să ne ocupăm acum de această chestiune, — spuse cineva.

— Domnul Fridun are perfectă dreptate, — replică Peşaveri. — Partidul democrat-progresist este obligat să înscrie în programul său dreptul azerbaidjanilor, al kurzilor şi al altor popoare ce locuesc în Iran la o absolută autodeterminare...

Riza Gahramani simţi că nu putea să nu-şi spună şi el cuvântul în această problemă.

— Eu sunt persan, — începu el, — şi ştiu foarte bine că niciun persan cinstit nu este pentru desfiinţarea limbii, obiceiurilor şi a moravurilor azerbaidjanilor, kurzilor, armenilor, turcmenilor şi celorlalte naţionalităţi din Iran. Fiecare persan conştient este convins că unitatea de neclintit a popoarelor poate fi creiată nu prin forţă, ci pe baza libertăţii şi a egalităţii.

Amintindu-şi de tot ce auzise în Kurdistan şi Azerbaidjan, şi mai ales la Tebriz, Kurd Ahmed înţelese toată importanţa propunerii lui Fridun.

— In privinţa aceasta nu pot exista două păreri, — spuse el hotărît. — In rezolvarea acestei probleme, trebue să luăm pildă dela marea ţară sovietică. Orice altă cale este calea duşmăniei şi asupririi! Şi nu aceasta este calea noastră!

Pornirea aceasta spre acţiunea revoluţionară, spre totală nimicire a temeliilor putrede pe care se ridicase vechea societate iraniană, îl bucura pe Hamid Hamidi. Chinurile lui din închisori şi din vremea deportării nu fuseseră deci zadarnice! Se ridicase un tineret în stare să reclădească viaţa.

— Să nu uitaţi, prieteni, nici situaţia ţăranilor, — spuse el. — Satul iranian simte nevoia unei transformări radicale pe baze democratice. Noul partid va tre-

bui să acorde în programul său un loc special acestei probleme.

Rizvan își aminti de greșelile comise odinioară în problema țărănească și se făcu roșu ca racul.

— Mai mult de jumătate din țara noastră este compusă din țărani, — spuse el ridicându-se. — Și firește, că este absolut necesar să expunem limpede în program punctul nostru de vedere asupra viitorului țărănimii. Mai înainte de toate, țăranii trebue să fie eliberați pentru totdeauna de jugul moșieresc și declarați proprietari ai pământului!

Fridun schimbă o privire cu Riza Gahramani și începură amândoi să râdă.

— Bravo, Rizvan! Ce-ai zice dacă te-am însărcina pe tine cu sectorul țărănesc?

— Sunt gata să primesc! — zâmbi Rizvan la rândul său.

Se alese pe loc o numeroasă comisiune pentru pregătirea propunerilor practice în vederea creării „Partidului popular iranian" și a Consiliului sindicatelor muncitorilor iranieni. Din comisiune făceau parte, printre alții, Fridun, Kurd Ahmed, Riza Gahramani, Ferida și Aram.

După ce lucrările organizatorice fură puse la punct, Kurd Ahmed propuse să se trimeată în raioane oameni dela centru.

— Lucrul acesta este absolut necesar, — confirmă Aram. — Trebue să ne trimitem reprezentanți în Azerbaidjan, Kurdistan, Fars, Ghilian, Mazandaran. Tovarășii trebue să înceapă neîntârziat să creeze acolo organizații locale de partid. Eu personal, aș pleca cu plăcere în Ghilian, pe care-l cunosc destul de bine.

— Tebrizienii îl reclamă la ei pe Fridun, — spuse Kurd Ahmed și zâmbi. — Ce credeți, tovarăși?

— Sincer vorbind, — răspunse Fridun emoționat, — pe mine mă atrage demult Azerbaidjanul. Aici, nu știu cum, nu prea sunt la mine acasă...

— In cazul acesta... — observă Riza Gahramani, aruncându-i o privire dulcioasă. — Drum bun! Vei conduce organizația de partid din Azerbaidjan...

Târziu seara, când tovarășii începură să plece, Peșaveri îi spuse lui Fridun, strângându-i mâna :

— Drum bun ! Poate că voi fi și eu în curând la Tebriz. Ideile de independență națională ale Azerbaidjanului și Kurdistanului sunt idei măreț e.

Cuvintele acestea, care parcă trasau calea limpede și distinctă a luptei ce urma să aibă loc, se întipăriră pentru totdeauna în memoria lui Fridun.

— O să vă aștept ! — răspunse el, strângându-i cu putere mâna.

După ce-l conduse până la poartă, Fridun se înapoie în casă.

— Ce mai face micul meu prieten ? — o întrebă el pe Haver. — Dece nu-l văd pe Azad ?

— Are un motiv foarte îndreptățit.

— Și anume ?

— Și-a găsit un nou prieten. Se joacă alături în odaie... Hai să mergem să-i vedem !

Intrară în camera Haverii. Fridun îl ridică în brațe pe Azad și după ce-l sărută, se întoarse către celălalt copil, care-l privea pe sub sprâncene, cu curiozitate. Fridun rămase o clipă încremenit. Apoi se repezi la el.

— Aiaz !... strigă el. — Dragul meu băiat !

Strângând copilul la piept, se întoarse către ceilalți :

— Este fiul unchiului meu ! — îi lămuri el emoționat. — Fratele Ghiulnazei. Se vede că el singur a rămas în viață din toată familia. Dar cum de a ajuns aici ?

Kurd Ahmed îi povesti în două cuvinte cum îl găsise pe Aiaz.

Bătrânul despot plecase, cedând locul fiului său. Dar cei ce nădăjduiseră că plecarea lui Reza-șah va însemna triumful libertății fură adânc desamăgiți.

Despre libertate nu se vorbea decât în discursuri pompoase și în făgăduieli mincinoase.

In realitate însă, vechile legi, vechile obiceiuri continuau să rămână în vigoare.

Vechiul fel de viață continua.

Ca și mai înainte, pe străzi nu puteai trece de mulțimea de șomeri, de copii și de femei fără adăpost. Ca

şi mai înainte desmoşteniţii soartei întindeau trecătorilor mâna cerşind ajutor.

Iar domnii care îi aruncaseră în stradă, prindeau iar curaj, încetul cu încetul. După primele zile de spaimă, se strânseră în jurul noului şah, plănuind înnăbuşirea definitivă a mişcării populare şi dezarmarea organizaţiilor democratice.

Sprijinindu-se ca şi înainte pe reprezentanţii capitalului străin, politicienii şi afaceriştii murdari de teapa lui Hikmat Isfahani, Hakimulimulik şi a serhengului Sefai, îşi făureau planuri de înnăbuşire a libertăţii. Şi nici toga democratică, nici masca dragostei de libertate, nu puteau ascunde adevărata lor fire de animale de pradă.

Aflând de îndelungata activitate ilegală a lui Kurd Ahmed printre oamenii muncii care aveau în el o mare încredere, Hikmat Isfahani se hotărî să şi-l apropie. In acest scop, înapoindu-se dela palat, unde uşile îi erau deschise, Isfahani îi povestea cele ce se petreceau în cercurile guvernamentale, descriindu-i starea de spirit ce domnea acolo; în felul acesta se străduia să-i dovedească simpatia şi încrederea sa.

Intr'un rând, chemat de Isfahani, Kurd Ahmed zări ieşind din biroul bogătaşului un om care i se păru cunoscut şi care se strecură repede, ca o umbră, pe uşa ce dădea în curte. Incordându-şi memoria, îşi aduse deodată aminte cine era:

— Domnule Isfahani, l-am văzut chiar acuma pe von Walter ieşind dela dumneavoastră, — îi spuse el lui Hikmat Isfahani, pe un ton ce nu admitea tăgadă.

Bogătaşul îi puse o mână pe gură şi cu cealaltă îl luă de mânecă şi-l trase în birou.

— Prietene drag! — spuse el închizând bine uşa. — Înţeleptul spune: să nu vezi ceeace nu trebue să vezi!

— In orice caz nu pot să-mi ascund mirarea. Jucaţi un joc primejdios, domnule!

— Dece prietene? Nu-i nimic de mirare. Aşa este politica! Şi această politică e dusă spre binele poporului. Jur că nu sunt mânat decât de dragoste de patrie.

— Mi se pare însă că dragostea de patrie cere o pedeapsă aspră pentru acest von Walter!

— O, nu, prietene! Nu te înfierbânta! Eşti încă tânăr. Nu ştii cât de şerpuit este drumul democraţiei iraniene. Dacă vrei să ştii adevărul, eu l-am împiedicat pe von Walter să se întoarcă în patrie şi l-am reţinut într'adins la Teheran. In momentul de faţă, nu este decât un tigru căzut în cursă. Dacă vor învinge nemţii, îi vom da drumul din cursă şi nu va putea decât să ne fie de folos...

— Nu cumva mai credeţi într'o astfel de eventualitate?

— In care eventualitate? In victoria germanilor?

— Da!

— In actuala conjunctură politică, nu cred în nimic şi cred în totul. Da-da! Se poate încă admite ca nemţii să câştige totuşi războiul. In cazul acesta e uşor de închipuit ce ar putea face pentru patria sa cel ce se bizue pe sprijinul lui von Walter!

— Şi dacă fasciştii vor pierde războiul? Căci nici această posibilitate nu este exclusă?

— Fără îndoială! Şi asta e cu putinţă. Dacă nemţii vor pierde războiul, lucrurile vor lua o altă întorsătură. Atunci, pielea tigrului va fi vândută cu un preţ mare. Vinde-o şi întrebuinţează câştigul pentru binele patriei! Astfel că şi într'un caz şi într'altul, noi nu avem nimic de pierdut, ci numai de câştigat. Acuma stai jos şi ascultă-mă. Vin de-a-dreptul dela Muhammed-Reza-şah Pehlevi. S'a discutat din cine să fie format noul guvern.

— Pot să vă felicit pentru portofoliul de prim ministru?

— Nu!

— Cum nu?

— Cu toate stăruinţele, am refuzat categoric. A fi prim ministru al Iranului în condiţiile actuale e ca şi cum ai încerca să scoţi din mlaştină o cămilă intrată până la urechi. Este o încercare stupidă.

— Asta înseamnă că dumneavoastră nu veţi face parte din guvern?

— Numai în calitate de ministru al afacerilor externe. Căci în guvern, în clipa de față, există două verigi principale : ministrul afacerilor externe și ministrul afacerilor interne. Și adevăratul conducător va fi omul care va deține în mâini ambele verigi.

— Poate că aveți dreptate. Dar nu puteți dumneavoastră, domnule Isfahani, să fiți în același timp și ministrul afacerilor externe și al celor interne ?

— Deși tânăr, suveranul știe să se descurce în probleme de felul acesta. El l-a însărcinat pe ginerele meu cu Ministerul afacerilor interne.

— Pe serhengul Sefai ? Ei, în cazul acesta, vă felicit, domnule Isfahani ! Da, acuma se poate spune hotărît că guvernul este într'adevăr în mâinile dumneavoastră !...

— Insă, domnule Kurd Ahmed, zilele cele mai zbuciumate din viața mea abia acuma încep. Dumneata știi că este mult mai ușor să obții puterea, decât s'o păstrezi.

— Sunt convins că un politician atât de clarvăzător ca dumneavoastră, domnule Isfahani, va ști să păstreze puterea în mâinile sale.

— Nici nu bănuești cu ce greutăți am de luptat ! Mii de dușmani, mii de răuvoitori ! Să luăm numai pe bătrânul șobolan al palatului Hakimulimulik !

— Bătrânul acesta nu va putea face nimic împotriva dumneavoastră... Deoarece veți avea în mâini două posturi de conducere hotărîtoare.

— Ușor de spus. Dar uneori o viperă măruntă poate să producă și pieirea leului, a regelui animalelor. Nu o să am liniște atâta timp cât șarpele acesta rămâne la palat. O să mă bârfească zi și noapte majestății sale.

— Care va să zică, Hakimulimulik rămâne în postul de ministru al palatului ?

— Da. Rămâne. El râvnea la fotoliul de prim ministru și după câte știu n'a renunțat nici acum la gândul ăsta... E un vulpoi bătrân ! Știe tot ce se petrece și pe pământ și sub pământ !

Tăcură. Pe buzele lui Hikmat Isfahani alunecă un

zâmbet uşor. Se apropie de Kurd Ahmed şi-l luă de braţ, cu o familiaritate neaşteptată.

— Dacă nu ai nimic împotrivă, prietene, o să-ţi fac rost şi dumitale de un portofoliu de ministru. Departamentul comerţului şi al industriei de pildă... Ce zici? Îţi convine?

— Vă mulţumesc! Nu sunt pregătit pentru un astfel de post.

— Dacă nu acum, atunci cât de curând. Pregăteşte-te! Pregăteşte-te! Poporul este cu dumneata, tot aşa cum cercurile de sus sunt cu mine. Iată dece trebue să colaborăm... Când voi fi prim ministru, dumneata vei fi mâna mea dreaptă. Şi acum du-te şi ocupă-te de pregătirile pentru recepţia de mâine dela Şimran. S'ar putea să vie şi suveranul.

— Vă rog să mă iertaţi, — răspunse Kurd Ahmed. — Dar demult voiam să vă rog să mă eliberaţi din funcţia mea şi să căutaţi pe altcineva.

Hikmat Isfahani nu pricepu dintr'odată dar, când se dumiri, începu să dea disperat din mâini:

— Ce-i cu dumneata! Ce spui! Adevărata dumitale activitate la mine, abia acuma începe. Fiindcă eu şi partizanii mei organizăm partidul naţional-democrat; şi intenţionăm să te atragem la noi, pe dumneata cel dintâi.

— Vă mulţumesc, dar noi am hotărît să creăm un partid propriu.

— Ce partid, tinere? — se miră Hikmat Isfahani. — Poate că ar fi mai bine să ader şi eu la el? Ce zici? Sau poate să fac parte din amândouă? Dintr'al nostru şi dintr'al vostru?

— Teamă mi-e că partidul nostru n'o să vă fie pe plac! — răspunse cu scârbă Kurd Ahmed. — Nu uitaţi, domnule Isfahani, că va fi un partid cu adevărat popular.

— Şi de unde ştii dumneata, frate, că nu-mi va fi pe plac? Doar eu sunt gata să-mi jertfesc viaţa pentru popor. Nu cumva ai uitat cum tiranul de Reza-şah m'a băgat la închisoare împreună cu tovarăşii dumitale?

Kurd Ahmed socoti de prisos să-şi mai piardă vremea lungind vorba cu acest fătarnic, şi se ridică.

— Domnule Isfahani, începând de mâine vă rog să mă socotiți desărcinat de funcția mea.

Văzând că era zadarnic să mai stărue, Hikmat Isfahani se ridică la rândul său.

— Nu-i nimic de făcut, dragă domnule! — spuse el cu părere de rău. — Allah să te ajute! Dar hai să hotărîm că ori unde ne-am întâlni, nu vom uita unul de celălalt. Doar luptăm amândoi pentru binele patriei!...

Kurd Ahmed își luă pălăria în tăcere și ieși grăbit, fără să-și fi luat măcar rămas bun dela fostul lui patron.

Pe scară, se întâlni cu *mister* Thomas, iar lângă poartă îl ajunse din urmă servitorul Șamsiei.

— Hanum vă roagă să treceți pe la dumneaei!

Șamsia îl întâmpină într'un halat lung, brodat cu mătase.

— Ei, cum merg treburile? — întrebă ea și-i întinse mâna zâmbind.

— Mulțumesc, hanum! Sunt bucuros că vă văd bine dispusă.

Șamsia îl pofti în salon și porunci să se aducă ceaiul. Era veselă și vorbea fără întrerupere, ca de obicei. Kurd Ahmed află că porțile palatului îi erau larg deschise și, că nu mai departe decât acum două zile, îl văzuse pe noul domnitor la palat.

— Vă rog, — îl opri ea pe Kurd Ahmed, când acesta, după ce-și băuse ceaiul, se ridică să plece. — Să-l invitați negreșit pe Fridun la recepția de mâine dela Șimran. Să vie neapărat. Îi voi trimite și eu o invitație specială. Și s'o aducă și pe Sudaba-hanum.

— Cu părere de rău, dar va fi cu neputință, hanum, — răspunse Kurd Ahmed. — Fridun părăsește chiar astăzi Teheranul.

— Și încotro pleacă?

— În Azerbaidjan. Se mută la Tebriz. De Teheran îl leagă amintiri atât de dureroase, încât nu-i face nicio plăcere să mai rămână aici.

— Știu! Soțul meu, serhengul Sefai, mi-a povestit foarte multe despre el. Imi pare foarte rău că ne pără-

seşte. Dar spuneţi-i, vă rog, prietenului nostru, că uşa casei mele îi va fi întotdeauna deschisă!

— Nu ştiu, hanum, dacă se va folosi vreodată de această invitaţie, — răspunse rece Kurd Ahmed.

Până şi aerul din casa aceea, cu toate că era parfumat, i se părea nesuferit de înnăbuşitor, închis.

La ieşire, îl zări pe Hikmat Isfahani urcându-se în automobil alături de *mister* Thomas.

După ce maşina dispăru, Kurd Ahmed plecă pe jos şi merse, fără nicio ţintă, copleşit şi scârbit de tot ce văzuse şi auzise. Începea să i se pară că adevărata fericire a omenirii era un lucru greu de înfăptuit. Din cauză că oamenii muncii, oamenii vieţii cinstite, ai adevăratei vieţi, sunt înşelaţi de oameni făţarnici şi mincinoşi, ei văd rareori împlinindu-se visurile lor spre care năzuesc din generaţie în generaţie...

„Dar nu, îşi spuse cu asprime Kurd Ahmed, de data asta ei trebue să obţină şi vor obţine ceeace aşteaptă, ceeace năzuesc. Oamenii muncii din Iran, care au fost martorii mişcării de eliberare naţională din 1908 şi 1920, îşi vor făuri de data aceasta o puternică organizaţie politică. Şi partidul acesta va fi chemat să-i ducă prin lupte şi încercări crâncene spre triumful libertăţii şi dreptăţii!"

Gândurile acestea luminoase îl înviorară din nou.

Ştiind că Fridun pleca în ziua aceea în Azerbaidjan, Kurd Ahmed se hotărî să treacă pe la Sudaba, nădăjduind să-l găsească la ea.

Acolo trebuia să fie şi Riza Gahramani, care îşi începuse activitatea în Consiliul sindicatelor iraniene organizat de el, şi Ferida care ducea o muncă de conducere în sectorul feminin al Partidului popular iranian.

La Sudaba domnea într'adevăr o vie activitate.

O muncitoare bătea covoarele şi aşternuturile, aşezându-le în saci mari de lână — *mafraşi*. Riza Gahramani şi Fridun, cu mânecile suflecate, dădeau o mână de ajutor la strângerea şi împachetarea obiectelor casnice mărunte. Nici Azad şi Aiaz nu stăteau degeaba; îndrumaţi de Sudaba şi Haver, făceau şi ei tot soiul de treburi.

Văzându-l pe Kurd Ahmed, Fridun îi întinse bucuros o telegramă:

— Felicitări! Aram a organizat la Reşt un meeting la care au luat parte treizeci de mii de muncitori. Cu acelaşi prilej a fost creată şi o organizaţie locală a partidului.

— Şi eu am primit telegrame din Mazandaran şi Isfahan, — se grăbi să răspundă Kurd Ahmed.

— Şi ce spun? — întrebă Riza Gahramani.

— La Mazandaran totul a mers foarte bine. La Isfahan însă poliţia a încercat să zădărnicească meetingul. S'au produs ciocniri. Pe doi din tovarăşii noştri poliţia i-a bătut până ce şi-au pierdut cunoştinţa.

— E primul dar al armatei engleze! — spuse Fridun cu amărăciune. — S'ar zice că sudul Iranului este un stat, şi nordul cu totul altul... Orânduiri deosebite, atitudine deosebită faţă de oameni...

— Dar tu ce credeai? — îl întrebă îndârjit Riza Gahramani. — Nu cumva ţi-ai închipuit că armatele coloniale ale Angliei ne vor aduce libertatea? Nu s'au obişnuit ele să verse din belşug sângele popoarelor din Orient?

— Toţi reacţionarii care au fugit din nord, s'au strâns în sud, — le comunică Kurd Ahmed. — Şi fac tot ce le stă în puteri ca să înnăbuşe mişcarea populară. Dar tocmai asta trebue să ne oblige să muncim cu şi mai multă energie!... Fiică de persan! — se adresă el apoi Haverei, — ia-ţi lucruşoarele şi pe Azad şi hai la noi. Sora mea ţi-a şi pregătit camera.

Se întoarse apoi spre Fridun.

— Pleacă, prietene, dar nu uita de noi! Ţine minte întotdeauna că pentru noi nordul este izvorul puterii şi al luminii. De acolo se va înălţa, deasupra ţării noastre chinuite, soarele libertăţii! Fii sigur că noi cei de aici vom lupta fără'ncetare pentru această zi luminoasă, care va veni!

Şi, strângându-se călduros în braţe, prietenii se sărutară.

Era la începutul lui Octombrie 1941. Veniseră zilele răcoroase de toamnă.

Intr'o dimineaţă, când soarele se ridicase de o suliţă deasupra zării, un automobil, cenuşiu de prăfuit ce era, şi cu un balot mare legat pe acoperiş, gonea pe şoseaua ce ducea dela Teheran la Kazvin. Intră în oraş, trecu săltând şi tremurând pe străzile nepietruite şi se opri în faţa ceainăriei din centru. Un tânăr de statură mijlocie, îmbrăcat în haine civile negre, coborî din maşină, îşi scoase pălăria, o scutură de praf şi, uitându-se în jurul lui, spuse celor ce rămăseseră înăuntru :

— Suntem la Kazvin... unul din cele mai străvechi oraşe ale Azerbaidjanului, în inima provinciei. De aici, drumul duce drept spre Kiredj. Toate satele din acest ţinut sunt locuite de azerbaidjani...

Din automobil coborî o fată tânără într'un pardesiu uşor, îmbrăcat peste o rochiţă de culoare deschisă. De mână ţinea un băieţel cam de nouă ani.

— Ce paragină ! — spuse ea cu tristeţe, aruncându-şi privirea de-a-lungul străzii. — Ţi-aduci aminte de „Călătoria lui Ibrahim-bek" ? E acolo o frază care vorbeşte cam astfel despre Kazvin : „Dacă un călător ar cerceta cu luare aminte aşezarea aceasta, ar auzi colţurile jeluindu-se că oraşul nu are stăpân, că nimeni nu se îngrijeşte de el".

— Dacă vom trăi, dragă Sudaba, vom ridica aici totul din nou ! — răspunse tânărul. — Nu eşti ostenită ? Vrei poate puţin ceai ? Sau nişte fructe ?

— Nu vreau nimic, Fridun. Parcă aş fi beată... Nu ştiu singură ce e cu mine ! Dacă ar fi putut şi mama să se bucure cu mine de revederea locurilor acestea în care ne-am născut...

Mângâie apoi cu duioşie capul băieţelului.

— Ia spune, Aiaz, ţi s'a făcut foame ?

— Nu ! — răspunse copilul lipindu-se de ea. — Nu vreau nimic !

— Atunci să nu mai zăbovim, — spuse tânărul. — Să umplem termosul cu ceai şi să pornim mai departe...

Dar şoferul sări din maşină şi, ajungându-l din urmă, îi luă din mână termosul.

— Daţi-l încoace, îl umplu eu !

— Şi care este oraşul următor ? — întrebă Sudaba.

— Zendjan, unde o să rămânem să dormim.

Tânărul o ajută să se urce din nou în automobil şi-i spuse cu glas mângâietor :

— Când o să te simţi obosită, dragă Sudaba, să-mi spui, fiindcă dacă n'o să-mi spui, tot o să ghicesc după ochii tăi...

— Fridun, n'am să-ţi ascund niciodată nimic, — spuse ea zâmbind şi uitându-se adânc în ochii lui ; apoi, ca şi cum s'ar fi ruşinat de propriile ei cuvinte, adăugă, ca să schimbe vorba : — Şi când vom ajunge la Tebriz ?

— Peste două zile. Ah, Sudaba, Tebrizul, Tebrizul ! Să vedem cum o să ne primească ! Ştii tu ce înseamnă Tebrizul pentru orice azerbaidjan care locueşte în Iran? E visul lui cel mai scump... nădejdea şi viitorul lui...

Puţin după aceea, automobilul gonea pe drumul spre Zendjan.

Fridun întoarse capul spre Sudaba, care şedea alături de el, privi în ochii ei luminoşi şi căzu pe gânduri. Uitase drumul greu şi plin de hârtoape pe care-l parcurseseră ; se gândea numai la viitorul plin de speranţe măreţe.

Automobilul îi ducea doar spre nord, spre Azerbaidjan, spre Tebriz...

Şi Fridun îşi aminti de cea de a doua întâlnire a lui cu Peşaveri, când vorbiseră îndelung despre mişcarea democrată din Azerbaidjan. Parcă-l auzea şi acum spunând :

— Azerbaidjanul este leagănul tuturor revoluţionarilor iranieni ! Şi de data aceasta, tot de acolo vom vesti libertatea. La glasul nostru, întreg Iranul subjugat se va ridica...

Fridun ştia că mai avea de făcut cu tovarăşa lui un drum greu, plin de lupte şi de încercări : temniţe, ameninţări cu spânzurătoarea, împuşcături de după colţ... Nu putea să nu ţină seamă de *mister*-ii Thomas şi Harold şi de toţi cei ce continuau cu îndârjire să semene în Iran intrigi şi uneltiri împotriva libertăţii. Se gândea apoi la slugile lor plecate, Hakimulimulik, Hikmat Isfahani, serhengul Sefai, care le vânduseră mişeleşte patria... Un val fierbinte de indignare puse stăpânire

pe el. Valul acesta îl îndemna la luptă, la o luptă cruntă şi neînduplecată...

Era încredinţat că şi în ipoteza că steagul roşu ridicat de oamenii muncii va fi smuls de duşmani şi coborît pentru un timp, lucrul acesta tot nu avea să-i salveze pe reacţionari, pe afaceriştii murdari şi pe tirani.

Istoria îi osândise definitiv la pieire. Viitorul aparţinea muncii şi libertăţii!

Da, aceasta era voinţa de neînlăturat a istoriei!

Cu aceste gânduri îşi întâmpina Fridun pământul azerbaidjan pe care se născuse.

Lumea posomorîtă, plină de dureri, rămânea departe în urmă, dincolo de norii deşi de praf ce se înălţau în urma automobilului.

Iar în faţă, drumul şerpuia ca o panglică nesfârşită, spre viitorul luminos.

Spre ziua fericită care avea să vină.

Redactor de carte : M. Rusescu. Tehnoredactor : I. Danielescu. Corector : M. Dumitrescu.

Dat la cules : 9 I. 1953. Bun de tipar 6. II. 1953. Tiraj 15000+150 ex. Hârtie semivelină de 59 gr./mp. ft. 84×108/32. Coli editoriale : 27,74. Coli de tipar : 15,625. Prețul unui exemplar : broșat lei 9,90, legat lei 12,85. Comanda 2. A. 03161. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 8 S — 31.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii", Piața Scânteii, București — R.P.R.